

६. पंच विषयमां रागद्वेष विरहिता,
पंच प्रमादे न मळे मननो क्षोभ जो.
द्रव्य, क्षेत्र ने काळ, भाव प्रतिबंधवण,
विचरुं उदयाधीन पण बीतलोभ जो. अपूर्व०
७. क्रोधप्रत्ये तो चरें क्रोधस्वभावता,
मानप्रत्ये तो दीनपणातुं मान जो;
मायाप्रत्ये माया साक्षी भावनी,
लोभप्रत्ये नहीं लोभ समान जो. अपूर्व०
८. बहु उपसर्गकर्त्ताप्रत्ये पण क्रोध नहीं,
बंदे चकि तथापि न मळे मान जो;
देह जाय पण माया थाय न रोममां,
लोभ नहीं छो प्रबळ सिद्धि निदान जो. अपूर्व०
९. नम्रभाव, मुंडभाव सह अज्ञानता,
अदंतधोवन आदि परम प्रसिद्ध जो,
केश, रोम, नख के अंगे शृंगार नहीं,
द्रव्यभाव संयममय निग्रह सिद्ध जो. अपूर्व०
१०. शत्रु मित्रप्रत्ये वरें समदर्शिता,
मान अमाने वरें ते ज स्वभाव जो,
जीवित के मरणे नहीं न्यूनाधिकता,
मव मोक्षे पण शुद्ध वरें समभाव जो. अपूर्व०
११. एकाकी विचरतो बळीं सज्जनमां,
पळी पर्वतमां वाप सिंह सयोग जो;
अडोल आसन, ने मनमां नहीं क्षोभता,
परममित्रनो जाणे पाण्या योग जो. अपूर्व०
१२. धीर तपश्चर्यामां पण मनने ताप नहीं,
सरस अले नहीं मनने प्रसन्नभाव जो;
रजकण के रिद्धि वैमानिकदेवनी,
सर्वे मान्या पुद्गल एक स्वभाव जो. अपूर्व०
१३. एम पराजय करीने चारितमोहनो,
जातुं त्यां ज्यां करण अपूर्व भाव जो;
श्रेणी क्षपकतणी करीने आरूढता,
अनन्य चितन अतिशय शुद्ध स्वभाव जो. अपूर्व०

१४. मोह स्वयंभूरमण समुद्र तरी करी,
 स्थिति त्यां ज्यां क्षीणमोह गुणस्नान जो;
 जंत समय त्यां पूर्णस्वरूप वीतराग भद्र,
 प्रगटावुं निज केवळज्ञान निधान जो. अपूर्व०
१५. चार कर्म घनघाती ते व्यवच्छेद ज्यां,
 भवनां बीजतणो आत्यंतिक नाश जो;
 सर्वभाव ज्ञाता दृष्टा सह शुद्धता,
 कृतकृत्य प्रभु वीर्य अनंत प्रकाश जो. अपूर्व०
१६. वेदनीयादि चार कर्म वटें जहां,
 बळी सौंदरीवत् आकृति मात्र जो;
 ते देहायुष आधीन जैनी स्थिति छे,
 आयुष पूर्ण, मटियें दैहिकपात्र जो. अपूर्व०
१७. मन, वचन, काया ने कर्मनी वर्गणा,
 छूटे जहां सकळ पुद्गल संबंध जो;
 एवुं अयोगि गुणस्नानक त्यां वर्चवुं,
 महाभाग्य सुरदायक पूर्ण अवंध जो. अपूर्व०
१८. एक परमाणु मात्रनी मळे न स्पर्शता,
 पूर्णकलंकरहित अडोलस्वरूप जो;
 शुद्ध निरंजन चैतन्यमूर्ति अनन्यमय,
 अगुरु, लघु, अमूर्त सहजपदरूप जो. अपूर्व०
१९. पूर्व प्रयोगादि कारणना योग्यी,
 ऊर्ध्वगमन सिद्धालय प्राप्त सुस्थित जो;
 सादि अनंत अनंत समाधिस्तुलां,
 अनंत दर्शन, ज्ञान अनंत सहित जो. अपूर्व०
२०. जे पद श्री सर्वज्ञ दीतुं ज्ञानमां,
 कही शक्या नहीं पण ते श्री भगवान जो;
 तेह स्वरूपने अन्य वाणी ते शुं कहे;
 अनुभवगोचर मात्र रघुं ते ज्ञान जो. अपूर्व०
२१. एह परमपद प्राप्तुं कष्टुं ध्यान में,
 गजावगारने हाल मनोरथरूप जो;
 तोपण निश्चय राजचंद्र मनने रघो,
 प्रमुखाशाए बाणुं ते ज स्वरूप जो. अपूर्व०

૪૫૭.

કેવલ સમવસ્થિત શુદ્ધ ચેતન મોક્ષ.
તે સ્વભાવનું અનુસધાન તે મોક્ષમાર્ગ.

પ્રતીતિરૂપે તે માર્ગ જ્યાં શરૂ થાય છે ત્યાં સમ્યગ્દર્શન.

દેશ આચરણરૂપે તે પંચમ ગુણસ્થાનક.

સર્વે આચરણરૂપે તે છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક.

અપ્રમત્તપણે તે આચરણમાં સ્થિતિ તે સત્તમ.

અપૂર્વ આત્મ જાગૃતિ તે અષ્ટમ.

સત્તાગત સ્થૂલ કપાયથલપૂર્વક સ્વસ્વરૂપ સ્થિતિ તે નવમ.

“ સૂક્ષ્મ “ “ દશમ.

“ ઉપશાંત “ “ એકાદશ.

“ ક્ષીણ “ “ દ્वादશ.

૪૫૮.

જ્ઞાની પુરુષોને સમયે સમયે અનંતા સયમ પરિણામ વર્ધમાન થાય છે, એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે તે સત્ય છે.

તે સંયમ, વિચારની તીક્ષ્ણ પરિણતિથી તથા વ્રત્તસપ્રત્યે સિરપનાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૪૫૯.

અકિચિત્તપનાથી વિચરતાં
સ્વરૂપ એવો ક્યારે ધર્મજ ?

એકાંત મૌનથી જિન સદૃશ્ય ધ્યાનથી તન્મયાત્મ—

૪૬૦.

એકવાર વિશેષ શમ્યા વિના શુ સગીપ આવી શકવા યોગ્ય અપૂર્વ સંયમ પ્રગટશે નહીં. કેમ, ક્યાં, સ્થિતિ કરીએ ?

૪૬૧.

સંબંધે. કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ મોમ. ૧૯૫૧.

શ્રી ઠાળાંગ સૂત્રની એક ચોમંગીનો ઉત્તર સંક્ષેપમાં અત્રે લખ્યો છે.

(૧) એક, આત્માનો ભવાંત કરે, પણ પાનો ન કરે. તે પ્રત્યેકશુદ્ધ કે અશોક્યા કેવલી. કેમકે તેઓ ઉપદેશ માર્ગ પ્રવર્તિવતા નથી, એવો વ્યવહાર છે,

(૨) એક, આત્માનો ભવાંત ન કરી શકે, અને પાનો ભવાંત કરે તે અચરિત્ત શરીર આચાર્ય, પટ્ટલે જેને હજુ અમુક ભવ બાકી છે, પણ ઉપદેશ માર્ગના આત્માએ કરી જાણ છે, તેથી તેનાથી ઉપદેશ સામઘી સાંભળનાર જીવ તે ભવે મવનો અંત પણ કરી શકે; અને આચાર્ય તે મને ભવાંત કરનાર નહીં હોવાથી તેમને વીજા મંગમાં ગવેવ્યા છે. અથવા કોઈ જીવ પૂર્વ કાઠે જ્ઞાનારાધન કરી પ્રારબ્ધોદયે મદ ક્ષયોપશમથી વર્ચમાનતા મનુષ્યદેહ પામી જેને માર્ગ નથી

જાણ્યો એવા કોઈ ઉપદેશક પાસેથી ઉપદેશ સાંભળતાં પૂર્વ સંસ્કારથી, પૂર્વનાં આરાધનથી એવો વિચાર પામે, કે આ પ્રરૂપણા જરૂર મોક્ષનો હેતુ ન હોય, કેમકે બંધપણે તે માર્ગ કહે છે; અથવા આ ઉપદેશ દેનારો જીવ પોતે અપરિણામી રહી ઉપદેશ કરે છે તે મહા અનર્થ છે એમ વિમાસતાં પૂર્વારાધન જાણી શાય અને ઉદય હેતી મવાંત કરે, તેથી નિમિત્તરૂપ ગ્રહણ કરી તેવા ઉપદેશકનો પણ આ મંગને વિષે સમાસ કર્યો હોય એમ લાગે છે.

(૩) પોતે તરે અને ધીજાને તારે. તે શ્રી તીર્થંકરાદિ.

(૪) ચોથો મંગ. પોતે તરે પણ નહીં અને ધીજાને તારી પણ ન શકે તે અમલ્ય કે દુર્ભવ્ય જીવ. એ પ્રકારે સમાધાન કર્યું હોય તો જિનાગમ વિરોધ નહીં પામે.

૪૬૨.

મુંબઈ. કાર્તિક. ૧૯૫૧.

અન્યસંબંધી જે તાદાત્મ્યપણું છે, તે તાદાત્મ્યપણું નિષ્કૃત થાય તો સહજ સમાવે આત્મા મુક્ત જ છે. એમ શ્રી ક્રત્યુમાદિ અનંત જ્ઞાનીપુરુષો કહી ગયા છે, યાવત્ તથાસ્તુરૂપાં શમાયા છે.

૪૬૩.

મુંબઈ. કાર્તિક પદ ૧૩ રવિ. ૧૯૫૧.

જ્યારે પ્રારબ્ધોદય દ્રવ્યાદિ કારણોમાં નિર્વલ્લ હોય ત્યારે વિચારવાન જીવે વિરોધ પ્રવૃત્તિ કરવી ન ઘટે, અથવા આજુબાજુની ધર્મી સંમાઝથી કરવી ઘટે; એક લાભનો જ પ્રકાર દેલ્વા કરી કરવી ન ઘટે.

મુંજાવાથી કંઈ કર્મની નિવૃત્તિ ઇચ્છીએ છીએ તે થતી નથી, અને આર્વેધ્યાન થઈ જ્ઞાનીના માર્ગપર પગ મુકાય છે.

૪૬૪.

મુંબઈ. માગસર શુક્ર ૩ શુક્ર. ૧૯૫૧.

પ્ર૦—જેનું મધ્ય નહીં, અર્ધ નહીં, અઢેચ, અમેચ એ આદિ પરમાણુની વ્યાખ્યા શ્રી જિને કહી છે, ત્યારે તેને અનત પર્યાય શી રીતે ઘટે? અથવા પર્યાય તે એક પરમાણુનું ધીજું નામ હશે કે શી રીતે? એ પ્રશ્નનું પત્ર પહોંચ્યું હતું. તેનું સમાધાન.

ઉ૦—પ્રત્યેક પદાર્થને અનંત પર્યાય (અવસ્થા) છે. અનંત પર્યાય વિનાનો કોઈ પદાર્થ હોઈ શકે નહીં એવો શ્રી જિનનો અભિપ્રાય છે, અને તે યથાર્થ લાગે છે. કેમકે પ્રત્યેક પદાર્થ સમયે સમયે અવસ્થાંતરતા પામતા પ્રત્યક્ષ દેસાય છે. ક્ષણે ક્ષણે જેમ આત્માને વિષે સંકલ્પ વિકલ્પ પરિણતિ થઈ અવસ્થાંતર થયા કરે છે, તેમ પરમાણુને વિષે વર્ણ, ગંધ, રસ, રૂપ અવસ્થાંતરપણું મળે છે, તેવું અવસ્થાંતરપણું મજાવાથી તે પરમાણુના અનંત ભાગ થયા કહેવા યોગ્ય નથી; કેમકે તે પરમાણુ પોતાનું એકપ્રદેશક્ષેત્ર અવગાહીપણું ત્યાગ્યા શિવાય તે અવસ્થાંતર પામે છે. એકપ્રદેશક્ષેત્ર અવગાહીપણાનાં તે અનંત ભાગ થઈ શક્યા નથી. એક સમુદ્ર છતાં તેમાં જેમ તરંગ ઊઠે છે, અને તે તરંગ તેમાંજ શમાય છે. તરંગપણે તે સમુદ્રની અવસ્થા જુદી થયા કરતાં છતાં પણ સમુદ્ર પોતાના અવગાહક ક્ષેત્રને ત્યાગતો નથી, તેમ કંઈ સમુદ્રના અનંત જુદા જુદા કટકા થતા નથી, માત્ર પોતાના સ્વરૂપમાં તે

રમે છે, તરંગપણું એ સમુદ્રની પરિણતિ છે. જો જલ શાંત હોય તો શાંતપણું એ તેની પરિણતિ છે, કંઈ પણ પરિણતિ તેમાં થવી જ જોઈએ. તેમ વર્ણ, ગંધાદિ પરિણામ પરમાણુમાં बदलाय છે, પણ તે પરમાણુના કંઈ કટકા થવાનો પ્રસંગ થતો નથી; અવસ્થાંતરણું પામ્યા કરે છે. જેમ સોનું ટુંડલપણું ત્યાગી મુકટપણું પામે તેમ પરમાણુ આ સમયની અવસ્થાથી બીજા સમયની અવસ્થા કંઈક અંતરવાળી પામે છે. જેમ સોનું બે પર્યાયને ભજતાં સોનાપણામાં જ છે, તેમ પરમાણુ પણ પરમાણુ જ રહે છે. એક પુરુષ (જીવ) ચાલકપણું ત્યાગી યુવાન થાય, યુવાનપણું ત્યાગી વૃદ્ધ થાય, પણ પુરુષ તેનો તેજ રહે; તેમ પરમાણુ પર્યાયને ભજે છે.

આકાશ પણ અનંત પર્યાયિ છે અને સિદ્ધ પણ અનંત પર્યાયિ છે એવો જિનનો અભિપ્રાય છે, તે વિરોધી લાગતો નથી. મને ઘણું કરી સમજાય છે, પણ વિશેષપણે લલવાનું થઈ શ્વયં નહીં હોવાથી તમને તે ઘાત વિચારમાં કારણ થાય એમ ઉપર ઉપરથી લલ્લું છે.

ચક્ષુને વિષે મેપોન્મેપ અવસ્થા છે તે પર્યાય છે. દીપકની ચલન સ્થિતિ તે પર્યાય છે. આત્માની સંકલ્પ વિકલ્પ દશા કે જ્ઞાન પરિણતિ તે પર્યાય છે, તેમ વર્ણ ગંધ પલટનપણું પામે તે પરમાણુના પર્યાય છે. જો તેવું પલટનપણું થતું નહોતું તો આ જગત્ જાવાં વિચિત્રપણાને પામી શકે નહીં. કેમકે એક પરમાણુમાં પર્યાયપણું નહોતું તો સર્વ પરમાણુમાં પણ નહોતું. સંયોગ, વિયોગ, એકત્વ, ધ્રુમકત્વ એ આદિ પરમાણુના પર્યાય છે અને તે સર્વ પરમાણુમાં છે. તે ભાવ સમયે સમયે તેમાં પલટનપણું પામે. તોય પરમાણુનો વ્યય (નાશ) થાય નહીં, જેમ મેપોન્મેપથી ચક્ષુનો થતો નથી તેમ.

૪૬૫. સોદમયિ. (મુંબઈ) માગધાર વદ ૮ હુપ. ૧૯૫૧.

જત્રેથી નિવૃત્તવા પછી ઇચ્છાકરી જવાણીઆ પટલે આ ભવના જન્મ ગામમાં સાધારણ વ્યવહારિક પ્રસંગે જવાનું કારણ છે. ચિત્તમાં ઘળા પ્રકારે તે પ્રસંગથી છૂટી શકવાનું વિચારતાં છૂટી શકાય તેમ પણ બને, તથાપિ કેટલાક જીવોને અલ્પ કારણમાં વિશેષ અસમાધાન વસતે થવાનો સંભવ રહે; જેથી અપ્રતિબંધ ભાવને વિશેષ દૃઢ કરી જવાનો વિચાર રહે છે. ત્યાં ગયે ઘણતે એક માસથી વિશેષ વસત જવાનો સંભવ છે. વસતે બે માસ પણ થાય. ત્યાર પછી પાછું ત્યાંથી વઝી આ ક્ષેત્ર તરફ આવવાનું કરવું પડે તેમ છે, છતાં બનેલાંસુષી વચે બેએક મહિના એકાંતે જોવો નિવૃત્તિ યોગ બને તો તેમ કરવાની ઇચ્છા છે. અને તે યોગ અપ્રતિબંધપણે થઈ શકે તે માટે વિચારું છું.

સર્વ વ્યવહારથી નિવૃત્તવાવિના ચિત્ત ઠેકાણે બેસે નહીં એવો અપ્રતિબંધ અસંગભાવ ચિત્તે બહુ વિચાર્યો હોવાથી તેજ પ્રવાહમાં રહેવું થાય છે. પણ ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થયે તેમ બની શકે પટલો પ્રતિબંધ પૂર્વકૃત છે. આત્માની ઇચ્છાનો પ્રતિબંધ નથી.

સર્વસામાન્ય લોકવ્યવહારની નિવૃત્તિ સંબંધી પ્રસંગનો વિચાર બીજે પ્રસંગે જણાવ્યો રાહી આ ક્ષેત્રેથી નિવૃત્તવા વિષે વિશેષ અભિપ્રાય રહે છે. તે પણ ઉદય આગઝ થતું નથી. તોપણ અહોનિદ્રા એજ ચિંતન રહે છે, તો તે વસતે થોડા કાઠમાં થનશે એમ રહે છે. આ ક્ષેત્રપ્રત્યે કંઈ દ્રેષ

પરિણામ નથી, તથાપિ સંગનું વિશેષ કારણ છે. પ્રવૃત્તિના પ્રયોજન વિના અત્રે રહેવું કંઈ આત્માને તેવા લાભનું કારણ નથી એમ આપી, આ ક્ષેત્રથી નિવૃત્તિવાનો વિચાર રહે છે.

પ્રવૃત્તિ પળ નિજ બુદ્ધિથી પ્રયોજનમૂલ્ય કોઈપણ પ્રકારે લાગતી નથી, તથાપિ ઉદય પ્રમાણે વર્તવાનો જ્ઞાનીનો ઉપદેશ અંગીકાર કરી ઉદય વેદવા પ્રવૃત્તિ જોગ ઘેટીએ છીએ.

જ્ઞાને કરીને આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલો એવો નિશ્ચય વદલતો નથી, કે સર્વ સંગ મોટા આસ્રવ છે; ચાલતાં, જોતાં, પ્રસંગ કરતાં, સમય માત્રમાં નિજભાવને વિસ્મરણ કરાવે છે; અને તે વાત પ્રત્યક્ષ જીવામાં આવી છે, આવે છે અને આવી શકે તેવી છે. તેથી અહોનિશ તે મોટા આસ્રવરૂપ એવા સર્વ સંગમાં ઉદાસપણું રહે છે; અને તે દિવસ દિવસ પ્રત્યે ઘષ્ટતા પરિણામને પામ્યા કરે છે; તેથી વિશેષ પરિણામને પામી સર્વ સંગથી નિવૃત્તિ થાય એવી અનન્ય કારણ યોગે ઇચ્છા રહે છે.

આ પત્ર પ્રથમથી વ્યવહારિક આકૃતિમાં લખાયો હોય એમ વાંચતે લાગે, પણ તેમાં તે સહજ માત્ર નથી. અસંગપણાનો આત્મભાવનાનો માત્ર અલ્પ વિચાર લખ્યો છે.

૪૬૬.

શુંવડે. સાગરાર પદ ૧ શુક. ૧૧૫૧.

જ્ઞાની પુરુષનો સત્સંગ થયે, નિશ્ચય થયે અને તેના માર્ગને આરાધ્યે જીવને દર્શનમોહનીય કર્મ ઉપશાને છે કે ક્ષય થાય છે, અને અનુક્રમે સર્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ જીવ કૃતકૃત્ય થાય છે એ વાત પ્રગટ સત્ય છે; પણ તેથી ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ પણ મોગવતું પડતું નથી એમ સિદ્ધાંત થઈ શકતો નથી. કેવલજ્ઞાન થયું છે એવા વીતરાગને પણ ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધરૂપ એવાં ચાર કર્મ વેદવાં પડે છે; તો તેથી ઓછી ભૂમિકામાં સ્થિત એવા જીવોને પ્રારબ્ધ મોગવતું પડે તેમાં આશ્ચર્ય કોઈ નથી. જેમ તે સર્વજ્ઞ એવા વીતરાગને ધનપાતિ ચાર કર્મ નાશ પામવાથી વેદવાં પડતાં નથી અને ફરી તે કર્મ ઉત્પન્ન થવાનાં કારણની તે સર્વજ્ઞ એવા વીતરાગને સ્થિતિ નથી, તેમ જ્ઞાનીનો નિશ્ચય થયે અજ્ઞાન ભાવથી જીવને ઉદાસીનતા થાય છે; અને તે ઉદાસીનતાને લીધે ભવિષ્ય કાલમાં તે પ્રકારનું કર્મ ઉપાર્જિતવાનું મુશ્કેલ કારણ તે જીવને થતું નથી. ક્વચિત્ પૂર્વાનુસાર કોઈ જીવને વિપર્યય ઉદય હોય, તોપણ તે ઉદય અનુક્રમે ઉપશમી ક્ષય થઈ જીવ જ્ઞાનીના માર્ગને ફરી પામે છે; અને અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનમાં અવશ્ય સંસારમુક્ત થાય છે; પણ સમક્તિ જીવને, કે સર્વજ્ઞ વીતરાગને, કે કોઈ અન્ય યોગી કે જ્ઞાનીને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને લીધે ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ વેદવું પડે નહીં કે દુઃખ હોય નહીં એમ સિદ્ધાંત ન હોઈ શકે.

તો પછી અમને તમને માત્ર સત્સંગનો અલ્પ લાભ હોય ત્યાં સંસારી સર્વ દુઃખ નિવૃત્ત થવાં જોઈએ એમ માનીએ તો પછી કેવલજ્ઞાનાદિ નિર્થક થાય છે; કેમકે ઉપાર્જિત પ્રારબ્ધ અવેશું નાશ પામે તો પછી સર્વ માર્ગ મિથ્યા બ ઠટે. જ્ઞાનીના સત્સંગે અજ્ઞાનીના પ્રસંગની રુચિ આઠસે અને સત્યાસત્ય વિવેક થાય; અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિ સ્વપ્ને; અનુક્રમે સર્વ રાગ દ્વેષ ક્ષય થાય; એ બનવા યોગ્ય છે અને જ્ઞાનીના નિશ્ચયે તે અલ્પ કાલમાં અથવા મુગમપણે અને

ए सिद्धांत છે; તથાપિ જે દુઃખ અવશ્ય ભોગવ્યે નાશ પામે એવું ઉપાર્જિત છે તે તો ભોગવવું જ પડે એમાં કાંઈ સંશય થતો નથી.

મારું અંતરનું અંગ એ છે કે પરમાર્થ પ્રસંગથી કોઈ મુશુહુર્તાને મારો પ્રસંગ થાય તો જરૂર તેને મારા પ્રત્યે પરમાર્થના હેતુની જ ઇચ્છા રહે તો જ તેનું શ્રેય થાય; પણ દ્રવ્યાદિ કારણની કાંઈ પણ વાંચ્છા રહે અથવા તેવા વ્યવસાયનું મને તેનાથી જણાવવું થાય, તો પછી અનુક્રમે તે જીવ મલિન વાસનાને પામી મુશુહુતાનો નાશ કરે, એમ મને નિશ્ચય રહે છે. અને તે જ કારણથી તમને ઘણીવાર તમારા તરફથી વ્યવહારિક પ્રસંગ છવાઈ આવ્યો હોય ત્યારે ઠપકો આપી જણાવું પણ હતું કે મારામત્તે તમે આવો વ્યવસાય જણાવવાનું જેમ ન થાય તેમ જરૂર કરી કરો. અને મારી સ્મૃતિપ્રમાણે આપે તે વાત ગ્રહણ કરી હતી; તથાપિ તે પ્રમાણે થોડો વલત વની પાછું વ્યવસાય વિષે ઠલવાનું બને છે; તો આજના મારા પત્રને વિચારી જરૂર તે વાત તમે વિસર્જન કરશો; અને નિત્ય તેવી શુચિ રાલ્પશો, તો અવશ્ય હિતકારી થશે; અને મારી આંતર શુચિને અવશ્ય ઉજાસનું કારણ આપ્યું છે એમ મને થશે. કોઈ પણ સત્સંગ પ્રસંગમાં એમ કરે તો મારું ચિત્ત બહુ વિચારમાં પડી જાય છે કે ગમરાય છે; કેમકે પરમાર્થને નાશ કરનારી આ માવના આ જીવને ઉદયમાં આવી એમ તને જ્યારે જ્યારે વ્યવસાય વિષે ઠલું હશે, ત્યારે ત્યારે મને ધનુંકરીને ધનું હશે; તથાપિ આપની શુચિ વિશેષ ફેર હોવાને લીધે કંઈક ગમરાટ ચિત્તમાં ઓછો થયો હશે. પરમાર્થની ઇચ્છા તમને છે, જેથી આ વાત પર તમારે જરૂર સ્થિર થવું.

૪૬૭.

મુંબઈ. વિ. સં. ૧૯૫૧. માગસર વદ ૧૧ રવિ.

ગયા પરમ દિવસે લખેલા પત્રમાં જે ગંભીર આશય લખ્યા છે તે વિચારવાન જીવને આત્માના પરમ હિતસ્તી થાય તેવા છે. એ ઉપદેશ અમે તમને ઘણી વાર સહેજસાજ કર્યો છે, છતાં તે ઉપદેશ આજીવિકાના કષ્ટકેશથી તમને ઘણીવાર વિસર્જન થયો છે, અથવા થઈ જાય છે. અમારામત્તે માવિત્ર જેટલો તમારો ભક્તિભાવ છે; એટલે ઠલવામાં અડચણ નથી એમ ગણીને તથા દુઃખ સહન કરવાની અસમર્થતાને લીધે અમારી પાસેથી તેવા વહેવારની યાચના કે પ્રકારે તમારાથી થઈ છે:—એક તો કંઈ સિદ્ધિયોગથી દુઃખ મટાડી શકાય તેવા આશયની, અને બીજી યાચના કંઈ વેપાર રોજગારાદિની. વેમાંની એકે યાચના તમારી અમારી પાસે થાય, તે તમારા આત્માને હિતનું કારણ રોષનાર, અને અનુક્રમે મલિન વાસનાનો હેતુ થાય; કેમકે જે ભૂમિકામાં જે ઘટે નહીં તે જીવ તે કરે તો તે ભૂમિકાનો તેને સહેજે ત્યાગ થાય, એમાં કંઈ સંદેહ નથી. તમારી અમારા પ્રત્યે નિષ્કામ ભક્તિ જોઈએ, અને તમને ગમે તેટલું દુઃખ હોય છતાં તેને પીરજથી વેદવું જોઈએ. તેમ ન બને તોપણ એક અક્ષર અમારી પાસે તો તેની સૂચના પણ ન કરવી જોઈએ. એ તમને સર્વાંગ યોગ્ય છે. અને તમને તેવી જ સ્થિતિમાં જોવાને જેટલી મારી ઇચ્છા છે, અને જેટલું તમારું તે સ્થિતિમાં હિત છે, તે પત્રથી કે વચનથી અમારાથી જણાવી શકાય તેવું નથી; પણ.

પૂર્વના કોઈ તે જ ઉદયને લીધે તમને તે વાત વિસર્જન થઈ પાઠી અમને જણાવવાની ઇચ્છા રચા કરે છે.

તે જે પ્રકારની ચાચનામા પ્રથમ જણાવી છે તે ચાચના તો કોઈ પણ નિકટમનીને કરતી ઘટે જ નહીં, અને અહ્યમાન હોય તોપણ તેને મૂઠથી છેદવી ઘટે; કેમકે ઓકોત્તર મિચ્યાત્વનું તે નિરૂપન છે એવો તીર્થંકરાદિનો નિશ્ચય છે, તે અમને તો સપમાણ લાગે છે. ઘીઝી ચાચના છે તે પણ કર્ત્તવ્ય નથી, કેમકે તે પણ અમને પરિશ્રમનો રેતુ છે. અમને બેઠવારનો પરિશ્રમ આપીને બહેવાર નિમાવતો એ આ જીવની સદ્બુદ્ધિનું ઘણું જ અલ્પત્વ વતાવે છે, કેમકે અમારા અર્થે પરિશ્રમ વેટી તમારે બહેવાર જાણી દેવો પડતો હોય તો તે તમને હિતકારી છે, અને અમને તેવા દુષ્ટ નિમિત્તનું કારણ નથી; એવી મિતિ છતાં પણ અમારા ચિત્તમા એવો નિષ્કાર રહે છે કે, ય્યામુઘી અમારે પરિગૃહાદિનું લેવું દેવું થાય, એવો બહેવાર ઉદયમા હોય ત્યામુઘી જાતે તે કાર્ય કરવું, અથવા બહેવારીક સગથી ધારાદિથી કરવું, પણ તે સગથી મુમુનું પુરુષને તો પરિશ્રમ આપીને ન કરવું, કેમકે જીવને મલિન વાસના તેવા કામને ઉદ્ગમ થતી સમયે, કદાપિ અમારું ચિત્ત શુદ્ધ જ રહે એવું છે; તથાપિ કાલ એવો છે કે, જો શુદ્ધિ દ્રવ્યથી પણ રાશિયે તો સામા જીવને વિષમતા ઉદ્ભવ ન થાય, અને અશુદ્ધ શુદ્ધિવાન જીવ પણ તેમ વર્તી પરમપુરુષોના માર્ગનો નાશ ન કરે. એ આદિ વિચારપર ચાલુ ચિત્ત રહે છે.

તો પઠી જેનું અમારાથી પરમાર્થવચ્ચ, કે ચિત્તશુદ્ધિપણ ઓટું હોય તેણે તો જરૂર તે માર્ગના ચર્યાચારપણે રાખતી, એ જ તેને ચર્યાચાર શ્રેય છે, અને તમ જેના મુમુક્ષુ પુરુષે તો અવશ્ય તેમ વર્તવું ઘટે, કેમકે તમારું અનુક્રમણ સહેજે ઘીઝા મુમુક્ષુઓને હિતાહિતનું કારણ થઈ શકે. માણ જવા જેવી વિષમ અવસ્થાએ પણ તમને નિષ્કામતા જ રાક્ષતી ઘટે છે, એવો અમારો નિષ્કાર તે તમારા આત્મનિષ્કાથી ગમે તેવા દુઃસ્વની અનુક્રમણ પ્રત્યે જતા પણ મદતો નથી, પણ સામો ચપારે ચર્યાચાર થાય છે. આ વિષયપરતે તમને વિશેષ કારણો આપી નિશ્ચય કરાવવાની ઇચ્છા છે, અને તે થશે એમ અમને નિશ્ચય રહે છે.

આ પ્રમાણે તમારા અથવા ઘીઝા મુમુક્ષુ જીવના હિતના અર્થે મને જે યોગ્ય લાગ્યું તે લખ્યું છે. આટલું જણાવ્યા પછી મારો પોતાનો મારા આત્માર્થ તે સગમા કડક ઘીઝો પણ નિષ્કાર રહે છે તે લખવો પડતો નહોતો પણ તમારા આત્માને કંઈક અમે દુષ્કરના જેનું લખ્યું છે, ત્યારે તે લખવો ધરારત ગાંધી લખ્યો છે, તે આ પ્રમાણે છે કે, ય્યામુઘી પરિગૃહાદિનું લેવું દેવું થાય તેવો બહેવાર અમને ઉદયમા હોય ત્યામુઘી જો કોઈ પણ નિષ્કામ મુમુક્ષુ કે સત્યાગ જીવની, કે તેની અમારાથી અનુક્રમણોગની જે કોઈ અમારાથી તેને જણાવ્યા શિવાય સેવા પાકતી થઈ શકે તે દ્રવ્યાદિ પદાર્થથી પાં કરવી, કેમકે એવો માર્ગ ઋણમાદિ મહાપુરુષે પણ કયાક કયાક જીવની ગુણનિષ્પન્નતર્યે ગળ્યો છે. તે અમારા અમના નિષ્કારનો છે અને તેની આચરણ સત્પુષ્પને નિષેધ નથી, પાં કોઈ રીતે કર્યું છે. માત્ર મામા જીવને પરમાર્થનો રોષ કરનાર તે વિષય કે સેવા પાકતી થતી હોય તો તેને સત્પુરુષે પાં ઉપદ્રવનારો જોડે

૪૬૮.

ગુપ્તે, માગસર. ૧૨૫૧.

શ્રી જિન આત્મ પરિણામની સ્વસ્થતાને સમાધિ અને આત્મ પરિણામની અસ્વસ્થતાને અસમાધિ કહે છે. તે અનુભવ જ્ઞાને જોતાં પરમ સત્ય છે.

અસ્વસ્થ કાર્યની પ્રવૃત્તિ કરવી, અને આત્મ પરિણામ સ્વસ્થ રાખવાં એવી વિષમ પ્રવૃત્તિ શ્રી તીર્થંકર જેવા જ્ઞાનીથી વનવી કઠળ કહી છે, તો પછી વીજા જીવને વિષે તે વાત સંભવિત કરવી કઠળ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી.

કોઈપણ પરપદાર્થને વિષે ઇચ્છાની પ્રવૃત્તિ છે, અને કોઈપણ પરપદાર્થના વિયોગની ચિંતા છે તેને શ્રી જિન આર્વધ્યાન કહે છે, તેમાં અંદેશો ધરતો નથી.

ત્રણ વર્ષના હપાધિ યોગથી ઉત્તમ યયો એવો વિશ્લેષ માવ તે મટાડવાનો વિચાર વર્તે છે. દૃઢ વૈરાગ્યવાનનાં ચિત્તને જે પ્રવૃત્તિ ત્રાપ કરી શકે એવી છે, તે પ્રવૃત્તિ અદૃઢ વૈરાગ્યવાદ જીવને કલ્યાણ સન્મુલ થયા ન દે એમાં આશ્ચર્ય નથી.

જેટલી સંસારને વિષે સાર પરિણતિ મનાય તેટલી આત્મજ્ઞાનની ન્યૂનતા શ્રી તીર્થંકરે કહી છે.

પરિણામ જડ હોય એવો સિદ્ધાંત નથી. ચેતનને ચેતન પરિણામ હોય અને અચેતનને અચેતન પરિણામ હોય એવો જિને અનુભવ કર્યો છે. કોઈપણ પદાર્થ પરિણામ કે પર્યાયવિના હોય નહીં એમ શ્રી જિને કહ્યું છે; અને તે સત્ય છે.

શ્રી જિને જે આત્મ અનુભવ કર્યો છે, અને પદાર્થનાં સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર કરી નિરૂપણ કર્યું છે, તે તર્વ સુમુહુ જીવે પરમ કલ્યાણને અર્થે નિશ્ચય કરી વિચારવા યોગ્ય છે. જિને કહેલા સર્વ પદાર્થનાં ભાવો એક આત્મા પ્રગટ કરવાને અર્થે છે, અને મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ બેની ઘટે છે, એક આત્મજ્ઞાનની અને એક આત્મજ્ઞાનના આશ્રયવાનની, એમ શ્રી જિને કહ્યું છે.

આત્મા સાંમઝવો, વિચારવો, નિદિધ્યાસવો, અનુભવવો એવી એક વેદની છત્તિ છે; અર્થાત્ જો કે એક એજ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો જીવ તરી પાર પામે એવું લાગે છે. બાકી તો માત્ર કોઈ શ્રી તીર્થંકર જેવા જ્ઞાનીવિના, સર્વને આ પ્રવૃત્તિ કરતાં કલ્યાણનો વિચાર કરવો અને નિશ્ચય થવો તથા આત્મસ્વસ્થતા થવી દુષ્કર છે.

૪૬૯.

ઈશ્વરેચ્છા યઝવાન છે, અને કાલનું પળ દુષમપણું છે. પૂર્વે જાણ્યું હતું અને સ્પષ્ટ પ્રતીતિ સ્વરૂપ હતું કે જ્ઞાનીપુરુષને સકામપણે મજતાં આત્માને પ્રતિબંધ થાય છે, અને ધણીવાર પરમાર્થ દૃષ્ટિ મદી સંસારાર્થ દૃષ્ટિ થઈ જાય છે. જ્ઞાની પ્રત્યે એવી દૃષ્ટિ થયે ફરી શુભભવોષિપણું પામવું કઠળ પડે છે; એમ જાણી કોઈ પણ જીવ સકામપણે સમાગમ ન કરે, એવા પ્રકારે વર્તવું થતું હતું. તમને તથા શ્રી...વગેરેને આ માર્ગ સંવેધી અમે કહ્યું હતું, પણ અમારા વીજા ઉપદેશની પેટે તત્કાલ તેનું મજલું કોઈ પ્રારબ્ધયોગથી ન થતું. અમે જ્યારે તે વિષે કંઈ જણાવતા ત્યારે પૂર્વના જ્ઞાનીઓ આચર્યું છે, એવા પ્રકારાદિથી પ્રત્યુત્તર કહેવા જેવું થતું હતું. અમને તેથી ચિત્તમાં

મોટો રોદ થતો હતો કે આ સકામવૃત્તિ દુષ્પ્રકારને લીધે આવા મુશુલુ પુરપને વિષે વર્તે છે, નહીં તો તેનો સ્ત્રેષ્ઠ પળ સમય ન હોય જો કે તે સકામવૃત્તિથી તમે પરમાર્થદૃષ્ટિપણુ નિસરી જાઓ પૂરો સદાય થતો ન હોતો, પણ પ્રસંગોપાત્ત પરમાર્થદૃષ્ટિને શિથિરપણાનો હેતુ થવાનો સમય દેસાસતો હતો, પણ તે કરતા મોટો રોદ એ ધત્તો હતો કે આ મુશુલુના કુટુમ્બમા સકામવૃદ્ધિ વિશેષ થશે, અને પરમાર્થદૃષ્ટિ મળી જશે, અથવા ઉત્પન્ન થવાનો સમય ટક્કી જશે, અને તેને લીધે ઘીંજા પણ ઘણા જીવોને તે સ્થિતિ પરમાર્થ અપ્રાપ્તિમા હેતુમૂલ થશે વક્કી સકામપણે મનનારની અમારાયી કહે વૃત્તિ જ્ઞાત કરવાનું વનજુ કટણ, તેથી સકામી જીવોને પૂર્વાપર વિરોધ શુદ્ધિ થાય અથવા પરમાર્થપૂજ્યમાવના ટક્કી જાય એવું જે જોણુ હતું, તે ધર્તમાનમા ન થાય તે વિરોધ ઉપયોગ થવા સહેજ રહ્યું છે પૂર્વાપર આ વાતનું મહાત્મ્ય સમજાય અને અન્ય જીવોને ઉપકાર થાય તેમ વિશેષ રક્ષ રાસંગો

૪૭૦

મોહમયિ હેત્રથી ઘોષ ગુદ ૧ ગુઠ ૧૧૫૧

જે પ્રકારે અમગતાદ આત્મમાન સાધ્ય થાય તે પ્રકારે પ્રવર્તેણુ એ જ જિનની આજ્ઞા છે.

આ ઉપાધિરૂપ વ્યાખ્યાદિ પ્રસંગથી નિવર્તેણુ ચારવાર વિચાર રક્ષા કરે છે, તથાપિ તેનો અપરિપક્વ કાઠ જાણી ઉદયવશે વ્યવહાર કરવો પડે છે, પણ ઉપર ધક્કી છે ધવી જિનની આજ્ઞા તે ઘણું કરી નિસરણ થતી નથી, અને તમને પણ હાલ તો તે જ માવ વિચારવાનું કહીએ છીએ

૪૭૧

મુવદે ઘોષ ગુદ ૧૦ રતિ ૧૧૫૧

પ્રત્યક્ષ કારણમ્હ છતા તેના ત્યાગને વિષે નીવ રૂચે નહીં, અથવા અત્યાગરૂપ શિથિલતા ત્યાગી શકે નહીં, કે ત્યાગ બુદ્ધિ છતા ત્યાગતા ત્યાગતા કાઠ વ્યય કરવાનું થાય, તે સૌ નિચાર જીને કેવી રીતે દૂર કરવા, અલ્પ કાઠમા તેમ કહે રીતે વને તે વિષે તે પત્રમા છલવાનું થાય તો કરશો

૪૭૨

મુવદે ઘોષ ગુદ ૨ ૧૧૫૧

૨-૨-૩મા-૧૧૫૧

દ્રવ્ય,

એક રક્ષ

ક્ષેત્ર,

મોહમયી

કાઠ,

-મા વ ૮-૧

માવ,

ઉદય માવ

દ્રવ્ય-

એક રક્ષ

ઉદાસાન

ક્ષેત્ર-

મોહમયી

કાઠ-

૮-૧

રૂચ

માવ-

ઉદયમાવ

મારવ

४७३.

सुं. १० रति. १९५१.

(१)

विषम संसारबंधन छेदीने चाली नीकळ्या ते पुरुषोने अनंत प्रणाम.

चित्तनी व्यवस्था यथायोग्य नहीं होवाची उदय प्रारब्ध विना चीजा सर्व प्रकारमां असंगणुं राखतुं योग्य लागे छे; ते एटले सुधी के जेमनो ओळखाण प्रसंग छे तेको पण हाल भूली जाय तो सारुं, केमके संगी उपाधि निष्कारण बध्या करे छे, अने तेवी उपाधि सहन करवा योग्य एवुं हाल मारुं चित्त नथी. निरुपायता शिवाय कंडेपण व्यवहार करवानुं हाल चित्त होय एम जणातुं नथी; अने जे व्यापार व्यवहारनी निरुपायता छे तेवी पण निवृत्त बचानी चित्तना रखां करे छे. तेम चित्तमां बीजाने बोध करवा योग्य एटली मारी योग्यता हाल मने लागती नथी; केमके ज्यांसुधी सर्व प्रकारना विषम स्थानकोमां समवृत्ति न थाय त्यांसुधी यथार्थ आत्मज्ञान कहुं जतुं नथी, अने ज्यांसुधी तेम होय त्यांसुधी तो निज अभ्यासनी रक्षा करवी घटे छे, अने हाल ते प्रकारनी मारी स्थिति होवाची हुं आम वतुं हुं ते क्षमायोग्य छे, केमके मारा चित्तमां अन्य कोई हेतु नथी.

(२)

मिथ्या जगत् वेदांत कहे छे ते खोटुं शुं छे?

४७४.

सुं. १० रति. १९५१.

ॐ

जो ज्ञानीपुरुषना दृढ आश्रयची सर्वोत्कृष्ट एवुं मोक्षपद मुलम छे तो पछी क्षणे क्षणे आत्मोपयोग स्मर करवो घटे एवो कठण मार्ग ते ज्ञानीपुरुषना दृढ आश्रये बचो केम मुलम न होय? केमके ते उपयोगना एकाग्रपणाविना तो मोक्षपदनी उत्पत्ति छे नहीं. ज्ञानीपुरुषना वचननो दृढ आश्रय जेने थाय तेने सर्व साधन मुलम थाय एवो अखंड निश्चय सत्पुरुषोए कर्यो छे; तो पछी अने कहीए छीए के आ वृत्तिओनो जय करवो घटे छे. ते वृत्तिओनो जय केम न थई शके! आदलुं सत्य छे के आ दुषमकालने विषे सत्संगी समीपता के दृढ आश्रय विशेष जोईए अने असत्संगी अत्यंत निवृत्ति जोईए; तोपण सुसुप्तुने तो एम ज घटे छे के कठणनां कठण आत्मसाधन होय तेनी प्रथम इच्छा करवी, के जेवीं सर्व साधन अल्प कालमां फळीमूत थाय.

श्री तीर्थकरे तो एटल सुधी कहुं छे के जे ज्ञानीपुरुषनी दशा संसारपरिक्षीण थई छे ते ज्ञानीपुरुषने परंपराकर्मबंध संभवतो नथी, तोपण पुरुषार्थ मुख्य राखवो, के जे बीजा जीवनों पण आत्मसाधनपरिणामनो हेतु थाय.

ज्ञानीपुरुषने आत्मप्रतिबंधणे संसारसेवा होय नहीं, पण प्रारब्धप्रतिबंधणे होय एम छतां पण तेवी निवृत्तवात्स्य परिणामने पामे एम ज्ञानीनी रीत होय छे; जे रीतनो आश्रय करतां हाल ज्ञान वर्ष भयां विशेष तेम कर्तुं छे अने तेमां बहुर आत्मदशने भूलावे एवो संभव रहे तेवो

ઉદય પળ જેટલો વન્યો તેટલો સમપરિણામે વેગો છે; જો કે તે વેદવાના કાલને વિષે સર્વસંગ-નિવૃત્તિ કોઈ રીતે થાય તો સારુ એમ સૂઝ્યા કર્યું છે, તોપણ સર્વસંગનિવૃત્તિ જે દશા રહેવી જોઈએ તે દશા ઉદયમા રહે, તો અલ્પકારમા વિશેષ કર્મની નિવૃત્તિ થાય એમ જાણી જેટલુ વન્યું તેટલુ તે પ્રકારે કર્યું છે, પણ મનમા હવે એમ રહે છે કે આ પ્રસંગથી પટલે સકલ ગૃહવાસથી દૂર થવાય તેમ ન હોય તોપણ વ્યાપારાદિ પ્રસંગથી નિવૃત્ત, દૂર થાય તો સારુ, કેમકે આત્મમાવે પરિણામ પામવાને વિષે જે દશા જ્ઞાનીની જોઈએ તે દશા આ વ્યાપારવ્યવહારથી મુસુલુ જીવને ટેરવાતી નથી. આ પ્રકાર જે રહ્યો છે તે વિષે હમણા વિચાર ક્યારેક ક્યારેક નિશેષ ઉદય પામે છે. તે વિષે જે પરિણામ આને તે સરુ.

૪૭૫.

મુબઈ મહા શુદ્ધ ૨ રવિ ૧૯૫૧

ચિત્તમા ફરં પળ વિચારવૃત્તિ પરિણમી છે, તેમ જાણી હૃદયમા આનન્દ થયો છે. અસાર અને હેશ્વર્ય આરમ પરિગ્રહના કાર્યમા વસતા જો આ જીવ ફરં પળ નિર્ભય કે અજાગૃત રહે તો ઘણા વર્ષનો ઉપાસેલો વૈરાગ્ય પળ નિષ્ફળ જાય એવી દશા થઈ આવે છે, એવો નિત્ય પ્રત્યે નિશ્ચય સમારીને નિરુપાય પ્રસંગમા કપતા ચિત્તે ન જ છૂટ્યે પ્રવર્તે ઘટે છે, એ વાતનો મુસુલુ જીવે કાર્ય કાર્ય, હાળે હાળે અને પ્રસંગે પ્રસંગે છતાં રાહ્યા વિના મુસુલુતા રહેવી દુષ્કમ છે. અને એવી દશા વેચાવિના મુસુલુપણ પળ સમયે નહીં. મારા ચિત્તમા શ્રવ્ય વિચાર હાલ એ વર્તે છે.

૪૭૬.

મુબઈ મહા શુદ્ધ ૩ શોમ ૧૯૫૧.

જે પ્રારબ્ધ વેચા વિના ધીનો કોઈ ઉપાય નથી, તે પ્રારબ્ધ જ્ઞાનીને પણ વેદવુ પડે છે જ્ઞાની અતમુખી આત્માર્થનો ત્યાગ કરવા હચ્છે નહીં, પટલુ મિત્રપણ જ્ઞાનીને વિષે હોય એમ મોટા પુરોષે કહ્યું છે તે સત્ય છે

૪૭૭.

મહાશુદ્ધ ૭ શનીવાર-વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૧. ત્યાર પછી દોઢ વર્ષથી યથારે સિતિ નહીં. અને તેટલા કાઢમા ત્યાર પછી જીવન કાઢ શી રીતે વેદવો તે વિચારવાનુ મનશે.

૪૭૮

મુબઈ મહા શુદ્ધ ૮ રવિ ૧૯૫૧.

તમે પત્રમા જે ફરં રહ્યું છે, તે પર વારવાર વિચાર કરવાથી, જાગૃતિ રાસવાથી, જેમા પદ્ધતિપ્રયાદિનુ અશુભિ મ્યરુપ વર્ણવ્યુ હોય એવા શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષના ચરિત્રો વિચારવાથી તમા કાર્ય કાર્યે છતાં રાહી પ્રવૃત્તવાથી જે ફરં ઉદ્ભાસ ભાવના થતી ઘટે તે થશે

૪૭૯.

મુબઈ કાવળ શુદ્ધ ૧૨ શુક્ર ૧૯૫૧

જે પ્રકારે કપનથી છૂટાય તે પ્રકારે પ્રવર્તે, એ હિતકારી કાર્ય છે. ઘાલ પરિચયને રિચારી વિચારીને નિવૃત્ત કરવો એ છૂટવાનો એક પ્રકાર છે. જીવ આ વાત જેટલી વિચારશે તેટલો જ્ઞાનીપુરુષનો માર્ગ સમજવાનો સમય સમીપ પ્રાપ્ત થશે.

૪૮૦.

મુંબઈ. કાળ મુદ્ર ૧૪ રવિ. ૧૯૫૧.

અશરણ એવા સંસારને વિષે નિશ્ચિત મુદ્ધિ વ્યવહાર કરવો જેને યોગ્ય જણાતો ન હોય અને તે વ્યવહારનો સંવંધ નિવૃત્ત કરતાં તથા ઓછો કરતાં વિશેષ કાઢી દેવાનો થયા કરતો હોય તો તે કામ અલ્પકાલમાં કરવા માટે જીવને શું કરવું પડે? સમસ્ત સંસાર મૃત્યુ આદિ મયે અશરણ છે તે ધરણનો હેતુ થાય એવું કલ્પવું તે મૃગજલ જેવું છે, વિચારી વિચારીને શ્રી સ્ત્રીયંકર જેવાં પણ તેથી નિવૃત્ત, છૂટવું જ એક ઉપાય શોધ્યો છે. તે સંસારનાં મુખ્ય કારણ પ્રેમવંધન તથા દ્વેષવંધન સર્વ જ્ઞાનીએ સ્વીકાર્યાં છે. તેની મુક્તિને જીવને નિજ વિચાર કરવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી, અથવા થાય એવા યોગે તે વંધનનાં કારણથી આત્મવીર્ય વર્ધા શકતું નથી, અને તે સૌ પ્રમાદનો હેતુ છે. અને તેવા પ્રમાદે લેશમાત્ર સમય કાઢી પણ નિર્મય રહેવું કે અજાગૃત રહેવું તે આ જીવનું અતિશય નિર્વેક્યપણું છે, અવિવેકતા છે, આતિ છે, અને ટાલતાં અત્યંત કઠણ એવો મોહ છે.

સમસ્ત સંસાર એ પ્રવાહી વહે છે, પ્રેમથી અને દ્વેષથી. પ્રેમથી વિરક્ત થયા વિના દ્વેષથી છૂટાય નહીં, અને પ્રેમથી વિરક્ત થાય તેણે સર્વસંગથી વિરક્ત થયા વિના વ્યવહારમાં થઈ અપ્રેમ (ઉદાસ) વશા રાક્ષવી તે મયંકર વૃત્ત છે. જો કેવલ પ્રેમનો ત્યાગ કરી વ્યવહારમાં મયંકર કરાય તો કેટલાક જીવોની દયાનો, ઉપકારનો, અને સ્વાર્થનો મંગ કરવા જેવું થાય છે; અને તેમ વિચારી જો દયા ઉપકારાદિ કારણે કંઈ પ્રેમ દશા રાક્ષતાં ચિત્તમાં વિવેકીને ક્લેશ પણ થયા વિના રહેવો ન જોઈએ, ત્યારે તેનો વિશેષ વિચાર કયા પ્રકારે કરવો?

૪૮૧.

મુંબઈ. કાળ મુદ્ર ૧૫. ૧૯૫૧.

શ્રી વીતરાગને પરમશક્તિ નમસ્કાર.

શ્રી જિન જેવા પુરુષે ગૃહવાસમાં જે પ્રતિવંધ કર્યો નથી તે પ્રતિવંધ ન થવા, આવવાનું કે પત્ર લખવાનું થયું નથી તે માટે અત્યંત દીનપણે ક્ષમા રૂચી છે. સંપૂર્ણ વીતરાગતા નહીં હોવાથી આ પ્રમાણે વર્તતાં અંતરમાં ત્રિશેષ થયો છે, જે વિશેષ પણ શમાવો પડે એ પ્રકારે જ્ઞાનીએ માર્ગ દીધો છે. જે આત્માનો અંતર્યામી (અંતરપરિણામની ધારા) તે, વંધ અને મોક્ષની (કર્મથી આત્માનું વંધાવું અને તેથી આત્માનું છૂટવું.) વ્યવસ્થાનો હેતુ છે; માત્ર શરીર એટલા વંધ-મોક્ષની વ્યવસ્થાનો હેતુ નથી.

વિશેષ રોગાદિ યોગે જ્ઞાનીપુરુષના દેહને વિષે પણ નિર્વેક્યપણું મંદપણું, સ્થાનતા, કંપ, સ્વેદ, મૂર્છા, ચાદા વિગ્રમાદિ દષ્ટ થાય છે. તથાપિ જેટલું જ્ઞાનેકરીને, બોધેકરીને, ચૈરામ્યેકરીને આત્માનું નિર્વેક્યપણું થયું છે તેટલાં નિર્વેક્યપણાં કરી તે રોગને અંતરપરિણામે જ્ઞાની વેદે છે, અને વેદતાં કદાપિ ચાદા સ્થિતિ ઉન્નત જોવામાં આવે તોપણ અંતરપરિણામ પ્રમાણે કર્મ વંધ અથવા નિવૃત્તિ થાય છે.

મુજ માઈ શ્રી મોહનલાલ પ્રત્યે, શ્રી ડરવન.

પત્ર ૧ મચ્ચુ છે. જેમ જેમ ઉપાધિનો ત્યાગ થાય તેમ તેમ સમાધિમુક્ત પ્રગટે છે. જેમ જેમ ઉપાધિનુ મ્રહણ થાય તેમ તેમ સમાધિ મુક્ત હાનિ પામે છે. વિચાર કરીએ તો આ વાત પ્રત્યક્ષ અનુભવરૂપ થાય છે.

જો ફર્ડ પળ આ સસારના પદાર્થોનો વિચાર કરવામા આવે, તો તે પ્રત્યે વેરામ્ય આખ્યા નિના રહે નહીં, કેમકે માત્ર અવિચારે કરીને તેમા મોહ બુદ્ધિ રહે છે.

આત્મા છે, આત્મા નિત્ય છે, આત્મા કર્મનો કર્તા છે, આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે, તેથી તે નિષ્વૃત્ત થઈ શકે છે, અને નિષ્વૃત્ત થઈ શકવાના સાધન છે, એ છ કારણો જેને વિચારે કરીને સિદ્ધ થાય, તેને વિવેકજ્ઞાન અથવા સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ ગણવી એમ શ્રી જિને નિરુપણ કયું છે. જે નિરુપણ મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ કરી અમ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

પૂર્વના કોઈ નિશેષ અમ્યાસવલ્લી એ છ કારણોનો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે; અથવા સત્સંગના આશ્રયથી તે વિચાર ઉત્પન્ન થવાનો યોગ બને છે.

અનિત્ય પદાર્થ પ્રત્યે મોહબુદ્ધિ હોવાને લીધે આત્માનુ અસ્તિત્વ, નિત્યત્વ, અને અમ્યાસાધ સમાધિ-મુક્ત માનમા આવતુ નથી તેની મોહબુદ્ધિમા જીવને અનાદિથી એવુ એકાગ્રપણુ ચાલ્યુ આવે છે, કે તેનો વિવેક કરતા કરતા જીવને મુક્તાર્દને પાછુ વલ્લુ પડે છે, અને તે મોહમયી હેદવાનો ચલત આવવા પહેલા તે વિવેક છોડી દેવાનો યોગ પૂર્વકાલે ધર્મીયાર વચ્ચો છે, કેમકે જેનો અનાદિકાલથી અમ્યાસ છે તે, અત્યંત પુરુષાર્થ વિના, અત્યંત કાલમા છોડી શકાય નહીં

માટે ફરિફરી સત્સંગ, સત્યાજ્ઞ અને પોતામા સરલ વિચારદશા કરી તે વિષયમા વિશેષ શ્રમ લેવો યોગ્ય છે, કે જેના પરિણામમા નિત્ય શાશ્વત મુક્તિરૂપ એવુ આત્મજ્ઞાન થઈ સ્વરૂપ-આવિર્ભાવ થાય છે. એમા પ્રથમથી ઉત્પન્ન થતા સદાય ધીરજથી અને વિચારથી શાંત થાય છે. અધીરજથી અથવા આડી કલ્પના કરવાથી માત્ર જીવને પોતાના હિતનો ત્યાગ કરવાનો ચલત આવે છે. અને અનિત્ય પદાર્થનો રાગ રહેવાથી તેના કારણે ફરિફરી સસાર ભ્રમણનો યોગ રક્ષા કરે છે.

ફર્ડ પળ આત્મવિચાર કરવાની ઇચ્છા તમને થઈ છે, એમ જાણી ઘણો સંતોષ થયો છે. તે સંતોષમા મારો ફર્ડ સ્વાર્થ નથી. માત્ર તમે સમાધિને રમ્તો ચડવા ઇચ્છો છો તેથી સસારજ્ઞેયથી નિષ્વૃત્તવાનો તમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે એવા પ્રકારનો સંમત દેખી સ્વમાત્રે સંતોષ થાય છે, એજ વિનંતિ. તા. ૧૬-૩-૨૫. આ. સ પ્રણામ

વધારેમા વધારે એક સમયે ૧૦૮ જીવ મુક્ત થાય, એથી વિશેષ ન થાય, એવી લોકસિત્તિ જિનાગમમા સ્વીકારેલી છે, અને પ્રત્યેક સમયે એક સો આઠ એક સો આઠ જીવ મુક્ત થયા જ

કરે છે, એમ ગણીએ તો તે પરિણામે ત્રણે કાલમાં જેટલા જીવ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, તેટલા જીવની જે અનંત સંખ્યા થાય તે કરતાં સંસાર નિવાસી જીવોની સંખ્યા અનંતપણે જિનાગમમાં નિરૂપી છે. અર્થાત્ ત્રણે કાલમાં મુક્ત જીવ જેટલા થાય તે કરતાં સંસારમાં અનંત ગણા જીવ રહે; કેમકે તેનું પરિણમન એટલું વિશેષ છે. અને તેથી મોક્ષ માર્ગનો પ્રવાહ વહ્યા કરતાં છતાં સંસાર માર્ગ ઉચ્છેદ થઈ જવો સંભવતો નથી, અને તેથી વંધમોક્ષ જ્યવસ્થામાં વિપર્યય થતું નથી. આ વિષે વધારે ચર્ચા સમાગમમાં કરશો તો અઢચળ નથી.

જીવના વંધમોક્ષની જ્યવસ્થા વિષે સંશ્લેષમાં પતું રહ્યું છે. સૌ કરતાં વિચારવા યોગ્ય વાત તો હાલ એ છે કે ઉપાધિ કરવામાં આવે, અને કેવલ અસંગ દશા રહે એમ બનવું અત્યંત કઠળ છે. અને ઉપાધિ કરતાં આત્મ પરિણામ ચંચલ ન થાય, એમ બનવું અસંભવિત જેવું છે. ઉલ્લેખ જ્ઞાનીને શ્રદ્ધા કરતાં આપણે સૌએ તો આત્મામાં જેટલું અસંપૂર્ણ અસમાધિપતું વર્તે છે તે અથવા વર્તે શકે તેવું હોય તે ઉચ્છેદ કરવું એ વાત સ્પષ્ટમાં વધારે લેવાયોગ્ય છે.

૪૮૪.

સુંવર્ણ. પાગળ વદ ૭ રવિ. ૧૯૫૧.

સર્વ વિભાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ નિજ પર્યાયને સહજ પળે આત્મા મજે તેને શ્રી જિને તીમજ્ઞાન દશા કહી છે. જે દશા આત્માવિના કોઈ પણ જીવ વંધન મુક્ત થાય નહીં એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે, જે અલંબ સત્ય છે.

કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન-દશાથી આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસાર સમજાઈ તેની નિવૃત્તિ સૂઝે એમ બનવું વહુ કઠળ છે; માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ મક્તિમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યાવિના એ મક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી. જેથી પરિપરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ટેકાળે ટેકાળે કથન કર્યું છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠળ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી તથા જ્ઞાનીમત્સ્યે અપૂર્વ દ્રષ્ટિએ જોવાથી મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમાં વિરોધ કરનારા પંચવિષયાદિ દોષો છે. તે દોષ થવાનાં સાધનથી જેમ અને તેમ દૂર રહેવું, અને પ્રાપ્તસાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાસવી, અથવા તે તે સાધનોમાંથી અહંયુદ્ધિ છોડી દઈ રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું પડે. અનાદિ દોષનો એવા પ્રસંગમાં વિરોધ ઉદય થાય છે, કેમકે આત્મા તે દોષને છેદવા પોતાની સન્મુલ્લ ધાવે છે, તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે; અને જાગૃતિમાં શિથિલ કરી નાસી પોતાને વિષે એકામ્બુદ્ધિ કરાવી દે છે. તે એકામ્બુદ્ધિ એવા પ્રકારની હોય છે કે મને આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિરોધ વાપ નહીં થાય, હું અનુક્રમે તેને છોડીશ અને કરતાં જાગૃત રહીશ; એ આદિ આંત્ર દશા તે દોષ કરે છે; જેથી તે દોષનો સંવંધ જીવ છોડતો નથી, અથવા તે દોષ વધે છે તેનો સ્પષ્ટ તેને આવી શકતો નથી.

એ વિરોધી સાધનનો જે પ્રકારથી ત્યાગ થઈ શકે છે, એક તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ, બીજો પ્રકાર વિચારથી કરી તેનું તુच्छપણું સમજાવું.

વિચારથી કરી. તુच्छપણું સમજાવા માટે પ્રથમ તે પંચ વિષયાદિનાં સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પંચ વિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું જીવનું બઠ્ઠ ન ચાલતું હોય ત્યારે ક્રમે ક્રમે, દેશે દેશે તેનો ત્યાગ કરવો પડે, પરિમ્હ તથા મોનોપમોગના પદાર્થનો અસ્વ પરિચય કરવો પડે. એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ મોઝા પડે, અને આશ્રય મક્તિ દૃઢ થાય તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનું આસ્વાનાં પરિણામ થઈ તીવ્ર જ્ઞાન દશા પ્રગટી જીવન્ મુક્ત થાય.

જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો વિચાર કરે, તેથી અનાદિ અમ્યાસનું બઠ્ઠ ધટવું ફઠળ પડે, પણ દિન, દિન પ્રત્યે, પ્રસંગે પ્રસંગે અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ પરિપક્વ વિચાર કરે તો અનાદિ અમ્યાસનું બઠ્ઠ ઘટી અપૂર્વઃ અમ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આશ્રયમક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય.

૪૮૫.

મુંબઈ. કાગળ વદ ૧૨ શુક્ર. ૧૯૫૧.

જન્મ, જરા મરણાદિ દુઃખે કરી સમસ્ત સંસાર અસરણ છે. સર્વ પ્રકારે જોજો તે સંસારની આસ્થા સર્જી, તે જ નિર્મય થયા છે, અને આત્મસ્વમાવને પામ્યા છે. વિચારવિના તે સિત્તિ જીવને પ્રાપ્ત થઈ શક્તી નથી, અને સગના મોઢે પરાપીત્ર દશા આ જીવને વિચાર પ્રાપ્ત થવો દુષ્કર છે.

૪૮૬.

મુંબઈ. કાગળ. ૧૯૫૧.

ૐ

તૃપ્ત્યા, બોટી કરવી જોઈએ. જન્મ, જરા, મરણ કોનાં છે? કે જે તૃપ્ત્યા રાખે છે તેનાં જન્મ, જરા, મરણ છે. માટે જેમ અને તેમ તૃપ્ત્યા બોટી કરતા જવું.

૪૮૭.

જેમ છે તેમ નિઃસ્વરૂપ સંપૂર્ણ પ્રકાશે, ત્યાંમુખી નિઃસ્વરૂપના નિદિધ્યાસનમાં સ્થિર રહેવાને જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો આધારભૂત છે, એમ પરમ પુરુષ શ્રી તીર્થંકરે કહ્યું છે, તે સત્ય છે. ચારમે શુળ સ્થાનકે વર્વેતા આસ્માને નિદિધ્યાસનરૂપ ધ્યાનમાં શ્રુતજ્ઞાન ઇટલે મુલ્ય એવાં જ્ઞાનીના વચનોનો આશ્રય ત્યાં આધારભૂત છે, એવું પ્રમાણ જિન માર્ગને વિષે ચારંવાર કહ્યું છે. બોધ બીજની પ્રાપ્તિ થયે, નિવાર્ણ માર્ગની ચથાર્ય પ્રતીતિ થયે પણ તે માર્ગમાં, ચથાસ્થિત સિત્તિ થવાને અર્થે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય મુલ્ય સાધન છે; અને તે ઠેઠ પૂર્ણ દશા ચતાં સુધી છે. નહીં તો જીવને પતિત થવાનો મય છે એમ માન્યુ છે. તો પછી પોતાની મેઝે અનાદિથી પ્રાંત એવા જીવને સદ્ગુણ યોગવિના નિઃસ્વરૂપનું યાન થવું અસંભવ હોય, એમા સંશય કેમ હોય? નિઃસ્વરૂપનો દૃઢ નિશ્ચય વર્વે છે, તેવા પુરુષને જગદુચ્ચવહાર ચારંવાર સુક્રી દે એવા પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરાવે છે. તો પછી તેમની ન્યૂન દશામા ચૂકી જવાય એમા આશ્ચર્ય શું છે? પોતાના વિચારના ચઢે કરી, સત્સંગ-સત્સાક્ષનો આધાર ન હોય તેવા પ્રસંગમા આ જગદુચ્ચવહાર વિશેષ બઠ્ઠ કરે છે, અને.

ત્યારે વારંવાર શ્રી સદ્ગુરુનું મહાત્મ્ય અને આશ્રયનું સ્વરૂપ તથા સાર્થકપણું અત્યંત અપરોક્ષ સત્ય દેખાય છે.

૪૮૮.

સુંબઈ. ચૈત્ર શુદ્ધ ૬ સોમ. ૧૯૫૧.

આજે પત્ર ૧ પહોંચ્યું છે. અત્ર કુશલતા છે. પત્ર લક્ષતાં લક્ષતાં અંચવા કંઈ કહેતાં કહેતાં વારંવાર ચિત્તની અપ્રવૃત્તિ થાય છે, અને કલ્પિતનું આટલું ચું મહાત્મ્ય શું! કહેવું શું! જાણવું શું! શ્રવણ કરવું શું! પ્રવૃત્તિ શી! એ આદિ વિશેષની ચિત્તની તેમાં અપ્રવૃત્તિ થાય છે; અને પરમાર્થ સંબંધી કહેતાં લક્ષતાં તેથી બીજા પ્રકારના વિશેષની ઉત્પત્તિ થાય છે, જે વિશેષમાં મુખ્ય આ તોય પ્રવૃત્તિના નિરોધ વિના તેમાં (પરમાર્થ) કથનમાં પણ અપ્રવૃત્તિ હાલ ક્ષેયમૂલત્વાળે છે. આ કારણ વિષે આગળ એક પત્ર સવિગત લખ્યું છે, એટલે વિશેષ લક્ષવા જેવું અત્રે નથી, માત્ર ચિત્તમાં અત્રે વિશેષ સ્ફુર્તિ થવાથી લખ્યું છે.

મોતીના વેપાર ઘરોરેની પ્રવૃત્તિ વધારે ન કરવા સંબંધીનું બને તો સારું, પણ લખ્યું તે યથા-યોગ્ય છે; અને ચિત્તની નિત્ય ઇચ્છા એમ રહ્યા કરે છે. લોભ હેતુથી તે પ્રવૃત્તિ થાય છે કે કેમ? એમ વિચારતાં લોભનું નિવાન જણાતું નથી. વિષયાદિની ઇચ્છાએ પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમ પણ જણાતું નથી, તથાપિ પ્રવૃત્તિ થાય છે એમાં સંદેહ નથી.

જગત્ કંઈ લેવાને માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે, આ પ્રવૃત્તિ દેવાને માટે થતી હશે એમ લાગે છે, અત્રે એ લાગે છે તે યથાર્થ હશે કે કેમ? તે માટે વિચારવાનું પુરૂષ જે કહે તે પ્રમાણે છે.

સુંબઈ. ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩. ૧૯૫૧.

હાલ જો કોઈ વેદાંત સંબંધી ગ્રંથો વાંચવા અથવા શ્રવણ કરવાનું રહેતું હોય તો તે વિચારોનો વિશેષ વિચાર થવા થોડો વસત શ્રી આચારાંગ, સૂચગર્હાંગ તથા ઉત્તરાખ્યન વાંચવા વિચારવાનું બને તો કરશો.

વેદાંતના સિદ્ધાંતમાં તથા જિનના આગમના સિદ્ધાંતમાં જુદાપણું છે, તોપણ જિનના આગમ વિશેષ વિચારનું સ્વલ્પ જાણી વેદાંતનું પ્રચ્છરણ થવા તે આગમ વાંચવા, વિચારવા યોગ્ય છે.

૪૯૦.

સુંબઈ. ચૈત્ર વદ ૮ શુક્ર. ૧૯૫૧.

ચેતનને ચેતન પર્યાય હોય, અને જહને જહ પર્યાય હોય, એ જ પદાર્થની સ્થિતિ છે. પ્રત્યેક સમયે જે જે પરિણામ થાય છે તે તે પર્યાય છે. વિચાર કરવાથી આ વાત ચમત્કાર્ય લાગશે.

લક્ષવાનું ઓછું બની શકે છે તેથી કેટલાક વિચારો જણાવવાનું બની શકતું નથી, તેમ કેટલાક વિચારો ઉપશમ કરવા રૂપ પ્રકૃતિનો ઉદય હોવાથી કોઈકને સ્પષ્ટતાથી કહેવાનું બની શકતું નથી. હાલ અત્રે એટલી વધી ઉપાધિ રહેતી નથી, તોપણ પ્રવૃત્તિરૂપ સંગ હોવાથી તથા ક્ષેત્ર ઉત્પારૂપ હોવાથી થોડા દિવસ અત્રેથી નિવૃત્ત થવાનો વિચાર થાય છે. હવે તે વિષે જે બને તે સ્વરૂ.

૪૯૧.

ગુરૂં પૈત્ર પદ ૮ ૧૯૫૧

આત્મવીર્ય પ્રવર્તોચવામાં અને સંકોચવામાં થતું વિચાર કરી પ્રવર્તેલું ઘટે છે

શુમેચ્છાસપ્ત ભાઈ પ્રત્યે. તે તરફ આવવા સંભવીમા નીચે પ્રમાણે સિતિ છે.

લોકોને અદેશો પડે પૃથી જાતનો વાહ્ય વ્યવહારનો ઉદય છે, અને તેવા વ્યવહાર સાથે યજ્ઞવાન નિર્ગ્રંથ પુરુષ જેવો ઉપદેશ કરવો તે માર્ગનો વિરોધ કરવા જેવું છે, અને એમ જાણીને તથા તેના જેવા વીના કારણોનું સ્વરૂપ વિચારી ઘણું કરીને લોકોને અદેશાનો હેતુ થાય તેવા પ્રસંગમા મારૂ આવતું થતું નથી. વસ્તુતઃ ક્યારેક કોઈ સમાગમમા આવે છે અને કઈ સામાયિક કહેવા કરવાનું થાય છે, એમા પણ ચિત્તની ઇચ્છિત પ્રવૃત્તિ નથી

પૂર્વે યથાસ્થિત વિચાર કર્યા વિના જીવે પ્રવૃત્તિ કરી તેથી આવા વ્યવહારનો ઉદય માત્ર થયો છે. પૃથી ઘણીવાર ચિત્તમા શોષ રહે છે, પણ યથાસ્થિત સમપરિણામે વેદયુ ઘટે છે, એમ જાણી ઘણું કરી તેવી પ્રવૃત્તિ રહે છે. ઘણી આત્મદશા વિશેષ સ્થિર થવા અસંગપણમા લક્ષ રચા કરે છે આ વ્યાપારાદિ ઉદય વ્યવહારથી જે જે સંગ થાય છે, તેમા ઘણું કરી અસંગ પરિણામનું પ્રવૃત્તિ થાય છે, કેમકે તેમા સારગતપણું કઈ લાગતું નથી, પણ જે ધર્મવ્યવહારના પ્રસંગમા આવતું થાય ત્યાં તે પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે વર્ણવું ઘટે નહીં તેમ વીનો આશય વિચારી પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે તો તેટલું સમર્થપણ હાલ નથી, તેથી તેવા પ્રસંગમા ઘણું કરીને મારૂ આંતર ઓછું થાય છે, અને એ ક્રમ ફેરવવાનું ચિત્તમા હાલ થેસતું નથી, છતાં તે તરફ આવવાના પ્રસંગમા તેમ કરવાનો કઈ પણ વિચાર મેં કર્યો હતો, તથાપિ તે ક્રમ ફેરવતા વીના વિષમ કારણોનો આગ્રહ પર સંમત થશે એમ પ્રત્યક્ષ દેશાવાથી ક્રમ ફેરવવા સંઘી નિવૃત્તિ ઉપશમ કરવી યોગ્ય લાગવાથી તેમ કહ્યું છે. આ આશય શિવાય ચિત્તમા વીના આશય પણ તે તરફ હાલ નહીં આવવાના સંઘમા છે, પણ કોઈ લોક વ્યવહારરૂપ કારણથી આવવા વિષેનો વિચાર વિસર્જન કર્યો નથી

ચિત્તપર વધારે દબાવ કરીને આ સિતિ લક્ષી છે, તેપર વિચાર કરી જો કઈ અગત્ય જેવું લાગે તો વસ્તુતઃ રતનનીમાઈને સુલ્યસો કરશો મારા આવવા નહીં આવવા વિષે જો કઈ ધાત નહીં ઉદ્ધરવાનું થને તો તેમ કરવા વિનંતિ છે

૪૯૨

ગુરૂં પૈત્ર પદ ૧૦ ગુરૂ ૧૯૫૧.

એક આત્મપરિણતિ શિવાયના ધીજા જે વિષયો તેને વિષે વિષ અન્યવસ્થિતપણે વર્તે છે, અને તેવું અન્યવસ્થિતપણું લોકવ્યવહારથી પ્રતિકૂળ હોવાથી લોકવ્યવહાર મંજવો ગમતો નથી, અને તત્ત્વો યત્નો નથી, એ વેદના ઘણું કરીને દિવસના આશ્વા માગમા વેદવામા આવ્યા કરે છે

સ્વાવાને વિષે, પીવાને વિષે, ચોલવાને વિષે, શયનને વિષે, ભસવાને વિષે કે ધીના વ્યવહારિક કાર્યોને વિષે જેવા જોઈએ તેવા માનથી પ્રવર્તેલું નથી, અને તે પ્રસંગો રચા હોવાથી આત્મપરિણતિને સ્વતંત્ર પ્રગટપણે અનુસરવામા વિષય આવ્યા કરે છે અને તે વિષેનું ક્ષણે ક્ષણે દુઃખ રચા કરે છે,

અચલિત આત્મરૂપે રહેવાની સ્થિતિમાં જ વિતેછા રહે છે, અને ઉપર જણાવ્યા પ્રસંગોની આપત્તિને લીધે કેટલોક તે સ્થિતિનો વિયોગ રહ્યા કરે છે; અને તે વિયોગ માત્ર પરેછાથી રહ્યો છે, સ્વેચ્છાના કારણથી રહ્યો નથી; એ એક ગંભીર વેદના ક્ષણે ક્ષણે થયા કરે છે.

આ જ ભવને વિષે અને થોડા જ વસ્તુ પહેલાં વ્યવહારને વિષે પણ સ્મૃતિ તીવ્ર હતી. તે સ્મૃતિ હવે વ્યવહારને વિષે કશિત્ જ, મંદપણે પ્રવર્તે છે. થોડા જ વસ્તુ પહેલાં ઘટલે થોડાં વર્ષો પહેલાં વાણી ઘણું બોલી શકતી, વક્ષાપણે કુશલતાથી પ્રવર્તી શકતી. તે હવે મંદપણે અવ્યવસ્થાથી પ્રવર્તે છે. થોડાં વર્ષ પહેલાં, થોડા વસ્તુ પહેલાં લેક્ચર શક્તિ અતિ ઉમ્મ હતી; આજે શું લખવું? તે સ્જતામાં સ્જતામાં દિવસના દિવસ વ્યતીત થઈ જાય છે; અને પછી પણ જે કંઈ લખાય છે, તે ઇચ્છેલું અથવા યોગ્ય વ્યવસ્થા વાલું લખાતું નથી, અર્થાત્ એક આત્મપરિણામ શિવાય સર્વે બીજાં પરિણામને વિષે ઉદાસીનપણું વર્તે છે; અને જે કંઈ કરાય છે તે જેવા જોઈએ તેવા ભાવના સોમા અંશથી પણ નથી થતું. જેમ તેમ અને જે તે કરાય છે. લખવાની પ્રવૃત્તિ કરતાં વાણીની પ્રવૃત્તિ કંઈક ઠીક છે; જેથી જે કંઈ આપને પૂછવાની ઇચ્છા હોય, જાણવાની ઇચ્છા હોય તેના વિષે સમાગમે કહી શકાશે.

કુંવરકુંદાચાર્ય, અને આનંદધર્મજીને સિદ્ધાંત સંબંધી જ્ઞાન તીવ્ર હતું. કુંવરકુંદાચાર્યજી તો આત્મ સ્થિતિમાં ઘડુ સ્થિત હતા. “નામનું” જેને દર્શન હોય તે વધા સમ્યક્જ્ઞાની કહી શકાતા નથી.

૪૯૩.

ગુરુદે. ચૈત્ર વદ ૧૧ શુક્ર. ૧૯૫૧.

જેમ નિર્મલતા રે રત્ન સ્પષ્ટિક સળી, તેમ જ જીવસ્વભાવ રે,
તે જિનવીરે રે ધર્મ પ્રકાશિયો, પ્રયત્ન કપાયઅભાય રે.

સદ્ગત દ્રવ્ય અત્યંત પ્રકાશિત થયે ઘટલે સર્વે કર્મનો ક્ષય થયે જે અસંગતા અને સુલક્ષણપતા કહી છે, જ્ઞાનીપુરુષોના તે વચન અત્યંત સાચાં છે. કેમકે સત્સંગથી પ્રત્યક્ષ, અત્યંત પ્રગટ તે વચનોનો અનુભવ થાય છે.

નિર્વિકલ્પ ઉપયોગનો લક્ષ સ્થિરતાનો પરિચય કર્યાથી થાય છે. સુધારસ, સત્સમાગન, સત્સાક્ષ, સદ્વિચાર અને વૈરાગ્ય ઉપશામ એ સૌ તે સ્થિરતાના હેતુ છે.

૪૯૪.

ગુરુદે. ચૈત્ર વદ ૧૨ શનિ. ૧૯૫૧.

ૐ

વધારે વિચારતું સાધન થવા આ પત્ર લખ્યું છે.

પૂર્ણ જ્ઞાની શ્રી ઋષભદેવાદિ પુરુષોને પણ પ્રારબ્ધોદય મોગવ્યે ક્ષય થયો છે. તો અમ જેવાને તે પ્રારબ્ધોદય મોગવનો જ પડે ઇમાં કંઈ સંશય નથી. માત્ર સેવ ઘટલો થાય છે કે અમને આવા પ્રારબ્ધોદયમાં શ્રી ઋષભદેવાદિ જેવી અવિષમતા રહે ઘટલું વઝ નથી; અને તેથી પ્રારબ્ધોદય છતાં વારંવાર તેથી અપરિષ્ક કાઢે છૂટવાની કામના થઈ આવે છે; કે જો આ વિષમ પ્રારબ્ધોદયમાં કંઈ પણ ઉપયોગની યથાતથ્યતા ન રહી તો ફરી આત્મસ્થિરતા થતાં વઝી અવસર ગવેપવો જોઈશે; અને પશ્ચાત્તાપ પૂર્વેક દેહ છૂટ્યો; પવી ચિંતા ધણીવાર થઈ આવે છે.

આ પ્રારબ્ધોદય મટી નિવૃત્તિ-કર્મ વેદવાસ્તુ પ્રારબ્ધનો ઉદય થવા આશય રહ્યા કરે છે, પણ તે તરતમા પટલે એકથી દોઢ વર્ષમા થાય એમ તો દેરાતુ નથી. અને પઠ્ઠ પઠ્ઠ જવી કઠળ પડે છે. એકથી દોઢ વર્ષ પટી પ્રવૃત્તિ કર્મ વેદવાસ્તુ કેવલ પરિણીત થશે, એમ પણ રાગતુ નથી. કઈક ઉદય વિશેષ મોઝો પડશે એમ લાગે છે.

આત્માની કેટલીક અસ્થિરતા રહે છે. ગયા વર્ષનો મોતી સંઘી વ્યાપાર લગભગ પતવા આવ્યો છે. આ વર્ષનો મોતી સંઘી વ્યાપાર ગયા વર્ષ કરતા લગભગ ઘમણો ધયો છે. ગયા વર્ષ જેતુ તેમાં પરિણામ આવતુ કઠળ છે થોડા દિવસ કરતા હાલ ઠીક છે, અને આ વર્ષ પણ તેતુ ગયા વર્ષ જેતુ નહીં તોપણ કઈક ઠીક પરિણામ આવશે એમ સંમત રહે છે, પણ ઘણો ઘસત તેના વિચારમા વ્યતીત થવા જેતુ થાય છે, અને તે માટે શોચ થાય છે કે આ એક પરિમટની કામનાના ચલ્લવાન પ્રવર્તન જેતુ થાય છે, તે શમાવતુ ઘટે છે અને કઈક કરતુ પડે એવા કારણો રહે છે. હવે નેમ તેમ કરી તે પ્રારબ્ધોદય તરત ક્ષય થાય તો સારુ, એમ મનમા ધર્મીવાર આવી રહ્યા કરે છે.

જન્મે જે આડત તથા મોતી સંઘી વેપાર છે તેમાથી મારાથી છૂટવાનુ બને અથવા તેનો ઘણો પ્રસંગ ઓછો થવાનુ થાય તેવો કોઈ રસ્તો ધ્યાનમા આવે તો લક્ષ્યો, ગમે તો આ નિષે સમાગમમા વિશેષતાથી જણાવી શકાય તો જણાવશે આ વાત રક્ષમા રાક્ષ્યો.

જન વર્ષની લગભગથી એતુ વર્ત્યા કરે છે કે પરમાર્થ સંઘી કે વ્યવહાર સંઘી કઈપણ લક્ષતા કઠાઝો આવી જાય છે, અને લક્ષતા રક્ષતા કલ્પિત જેતુ રાગવાથી વારવાર અપૂર્ણ છોડી દેવાનુ થાય છે પરમાર્થમા ચિત્ત જે ઘસતે એકામત્ત્વ હોય ત્યારે જો પરમાર્થ સંઘી રક્ષવાનુ અથવા કહેવાનુ ધને તો તે યથાર્થ કહેવાય, પણ ચિત્ત અસ્થિરત્વ હોય અને પરમાર્થ સંઘી રક્ષવાનુ કે કહેવાનુ કરનામા આવે તો તે ઉદારણા જેતુ થાય, તેમ જ અતર્કવિનો યથાતથ્ય તેમા ઉપયોગ નહીં હોવાથી તે આત્મ બુદ્ધિથી રક્ષ્યુ કે કશુ નહીં હોવાથી કલ્પિતરૂપ કહેવાય. જૈથી તથા તેવા બીજા કારણોથી પરમાર્થ સંઘી રક્ષવાનુ તથા કહેવાનુ ઘણુ ઓછુ થઈ ગયુ છે. આ સ્થળે સહજ પ્રશ્ન થશે કે ચિત્ત અસ્થિરત્વ થઈ જવાનો હેતુ શો છે? પરમાર્થમા જે ચિત્ત નિશેષ એકામત્ત્વ રહેતુ તે ચિત્ત પરમાર્થમા અસ્થિરત્વ થવાનુ કારણ કઈ પણ જોઈએ જો પરમાર્થ સમ્યક્નો હેતુ લાગ્યો હોય તો તેમ બને, અથવા કોઈ તથાવિધ આત્મવીર્ય મદ થવા રૂપ ત્રીમ પ્રારબ્ધોદયના ચલ્લથી તેમ થાય. આ બે હેતુથી પરમાર્થ વિચાર કરતા, રક્ષતા કે કહેતા ચિત્ત અસ્થિરત્વ વર્તે.

તેમા પ્રથમ કશો તે હેતુ વર્તવાનો સંમત નથી. માત્ર ત્રીજો હેતુ કશો તે સંમત છે. આત્મવીર્ય મદ થવારૂપ ત્રીમ પ્રારબ્ધોદય હોવાથી તે હેતુ ટાલવાનો પુરુષાર્થ છતાં કાલ ક્ષેપ થયા કરે છે, અને તેવા ઉદય સુધી તે અસ્થિરતા ટાલવી કઠળ છે, અને તેથી પરમાર્થ સ્વરૂપ ચિત્તવિના તે સંઘી રક્ષતુ, કહેતુ એ કલ્પિત જેતુ લાગે છે તોપણ કેટલાક પ્રસંગમા વિશેષ સ્થિરતા રહે છે.

વ્યવહાર સંઘી કઈપણ લક્ષતા તે અસારમૂલ અને સાક્ષાત્ આતિરૂપ રાગવાથી તે સંઘી જે કઈ રક્ષતુ કે કહેતુ તે સુચ્છ છે, આત્માને વિકલ્પતાનો હેતુ છે, અને જે કઈ રક્ષતુ કહેતુ

છે તે ન-કશું હોય તો પણ ચાલી શકે એવું છે, માટે જ્યાંસુધી તેમ વર્તે ત્યાંસુધી તો જરૂર તેમ વર્તવું-ધટે છે; એમ જાણી ઘણી વ્યવહારિક વાત લેવા, કરવા, કહેવાની ટેવ નીકળી ગઈ છે. માત્ર જે વ્યાપારાદિ વ્યવહારમાં તીવ્ર પ્રારબ્ધોદયે પ્રવૃત્તિ છે, ત્યાં કંઈક પ્રવૃત્તિ થાય છે. જો કે તેનું-પણ-યથાર્થપણું-જણાતું નથી.

શ્રી જિન વીતરાગે દ્રવ્ય-ભાવ સંયોગથી ફરિફરી છૂટવાની મલામણ કહી છે અને તે સંયોગનો વિશ્વાસ પરમ જ્ઞાનીને પણ કર્તવ્ય નથી, એવો નિશ્ચય માર્ગે કહ્યો છે તે શ્રી જિન વીતરાગનાં ચરણકમલને વિષે અત્યંત નમ્ર પરિણામથી નમસ્કાર છે.

દર્પણ, જલ, દીપક, સૂર્ય અને ચક્ષુનાં સ્વરૂપ પર વિચાર કર્યો તો કેવલજ્ઞાનથી પદાર્થનું પ્રકાશપણું થાય છે એમ જિને કહ્યું છે, તે સમજવાને કંઈક સાધન ઘરો.

૪૯૫.

કેવલજ્ઞાનથી પદાર્થ કેવા દેસાય? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિશેષ કરી સમાગમમાં સમજવાથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય એવો છે, તોપણ સંક્ષેપમાં નીચે લખ્યો છે:—

જેમ દિવો જ્યાં જ્યાં હોય છે, ત્યાં ત્યાં પ્રકાશકપણે હોય છે, તેમ જ્ઞાન જ્યાં જ્યાં હોય છે-ત્યાં ત્યાં-પ્રકાશકપણે હોય છે. દિવાનો સહજ સ્વભાવ જ જેમ પદાર્થ પ્રકાશક હોય છે, તેમ-જ્ઞાનનો-સહજ-સ્વભાવ-પણ પદાર્થ પ્રકાશક છે. દિવો દ્રવ્ય પ્રકાશક છે, અને જ્ઞાન દ્રવ્ય-ભાવ બંનેને-પ્રકાશક છે. દિવાના પ્રગટવાથી તેના પ્રકાશની સીમામાં જે કોઈ પદાર્થ હોય છે તે સહજ દેખાઈ રહે છે, તેમ જ્ઞાનના વિદ્યમાનપણાથી પદાર્થનું સહજ દેસાવું થાય છે. જેમાં યથાતથ્ય અને સંપૂર્ણ પદાર્થનું સહજ દેસાઈ રહેવું થાય છે, તેને કેવલજ્ઞાન કહ્યું છે, જો કે પરમાર્થથી એમ કહ્યું છે કે કેવલજ્ઞાન પણ અનુભવમાં તો માત્ર આત્માનુભવ કર્તા છે, વ્યવહાર નયથી લોકાલોક પ્રકાશક છે. આરીસો, દીવો, સૂર્ય, અને ચક્ષુ જેમ પદાર્થ પ્રકાશક છે, તેમ જ્ઞાન પણ પદાર્થ પ્રકાશક છે.

૪૯૬.

ગ્રેટર. ચૈત્ર વદ ૧૨ રવિ. ૧૯૫૧.

શ્રી જિન વીતરાગે દ્રવ્ય-ભાવ સંયોગથી ફરિફરી છૂટવાની મલામણ કહી છે, અને તે સંયોગનો વિશ્વાસ પરમ જ્ઞાનીને પણ કર્તવ્ય નથી, એવો અલંદ માર્ગે કહ્યો છે, તે શ્રી જિન વીતરાગનાં ચરણકમલ પ્રત્યે અત્યંત મક્કીથી નમસ્કાર.

આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામાં જીવની અનાદિથી મૂલ થતી આવી છે. સમસ્ત શ્રુતજ્ઞાનસ્વરૂપ એવાં દ્વાદશાંગમાં સૌથી પ્રથમ ઉપદેશ યોમ્ય એવું આચારાંગમૂલ છે. તેના પ્રથમ શ્રુત સ્કંધમાં પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં પ્રથમ વાક્યે જે શ્રી જિને ઉપદેશ કર્યો છે તે સર્વ અંગના સર્વ શ્રુતજ્ઞાનનો સારસ્વરૂપ છે, મોક્ષના બીજ મૂલ છે, સમ્યક્સ્વરૂપ છે. તે વાક્ય પ્રત્યે ઉપયોગ સ્થિર થવાથી જીવને નિશ્ચય આવશે કે, જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમની ઉપાસના વિના જીવ સ્વહંદે નિશ્ચય કરે:તે છૂટવાનો માર્ગ નથી.

સર્વે જીવનું પરમાત્માપણું છે. એમાં સંશય નથી તો પછી શ્રી.....પોતાને પરમાત્મસ્વરૂપ માને તો તે વાત અસત્ય નથી, પણ જ્યાંસુધી તે સ્વરૂપ યથાતથ્ય પ્રગટે નહીં ત્યાંસુધી મુમુક્ષુ, જિજ્ઞાસુ રહેવું તે વધારે સારું છે; અને તે રસ્તે યથાર્થ પરમાત્મપણું પ્રગટે છે. જે, માર્ગ મુશ્કેલીને પ્રવર્તવાથી તે પદનું માન થતું નથી તથા શ્રી જિન વિતરાગ, સર્વજ્ઞપુરુષોની આસાતના કરવારૂપ મૃત્તિ થાય છે. ઘીજો ફંદે મેદ નથી.

શ્લુનું આવું અવસ્ય છે.

૪૯૭.

તમારે વેદાંત ગ્રંથ યાંચવાનો કે તે પ્રસંગની યાત્રાથી શ્રવણ કરવાનો પ્રસંગ રહેતો હોય તો તે યાંચનથી તથા શ્રવણથી જીવમાં વૈરાગ્ય અને ઉપશમ વર્ધમાન થાય એમ કહ્યું યોગ્ય છે. તેમાં પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાંતનો જો નિશ્ચય થતો હોય તો કરવામાં શંકા નથી, તથાપિ જ્ઞાની-પુરુષના સમાર્ગમ ઉપાસનાથી સિદ્ધાંતનો નિશ્ચય કર્યાવિના આત્મ વિરોધ થવા સંભવ છે.

૪૯૮.

ગુંબઈ. વૈશ્ર. વદ ૧૪ કુપ. ૧૯૫૧.

ૐ

ચારિત્રદશા સંબંધી (ચારિત્ર શ્રી જિનના અભિપ્રાયમાં શું છે? તે વિચારી સમવસ્યાન થવું) અનુપ્રેક્ષા કરવાથી જીવમાં સ્વચ્છતા ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિચારે કરી ઉત્પન્ન થયેલી ચારિત્ર પરિણામ સ્વાભાવરૂપ સ્વચ્છતા વિના જ્ઞાન અફઝ છે, એવો જિનનો અભિમત તે અન્યાયાદ્ય સત્ય છે.

તે સંબંધી અનુપ્રેક્ષા ધર્મીયાર રહ્યા છતાં વંચક પરિણતિનો હેતુ એવો ઉપાધિયોગ તીવ્ર ઉદયરૂપ હોવાથી ચિત્તમાં ઘણું કરી સ્વેદ જેવું રહે છે, અને તે સ્વેદથી શિથિલતા ઉત્પન્ન થઈ વિશેષ જણાવવાનું થઈ શકતું નથી. વાકી ફંદે જણાવવા વિષે તો ચિત્તમાં ધર્મીયાર રહે છે. એન વિનંતિ.

૪૯૯.

ગુંબઈ. વૈશ્ર. ૧૯૫૧.

વિષયાદિ ઇચ્છિત પદાર્થ મોગવી તેથી નિવૃત્ત થવાની ઇચ્છા રાસતી અને તે ક્રમે પ્રવર્તવાથી આગળપર તે વિષયમૂર્છા ઉત્પન્ન થવી ન સંભવે એમ શું કઠણ છે. કેમકે જ્ઞાનદશાવિના વિષયનું નિર્મૂલ્યપણું થવું સંભવતું નથી.

માત્ર ઉદય વિષયો મોગવ્યાથી નાશ થાય; પણ જો જ્ઞાનદશા ન હોય તો વિષય આરાધતાં ઉત્સુક પરિણામ થયા વિના ન રહે; અને તેથી પરાજિત થવાને વડલે વિષય વર્ધમાન થાય.

જેને જ્ઞાનદશા છે તેવા પુરુષો વિષયાકાંક્ષાથી અથવા વિષયનો અનુભવ કરી તેથી વિરક્ત થવાની ઇચ્છાથી તેમાં પ્રવર્તતા નથી, અને એમ જો પ્રવર્તવા જાય તો જ્ઞાનને પણ આવરણ આવવા યોગ્ય છે. માત્ર પ્રારબ્ધસંબંધી ઉદય હોય છટકે છૂટી ન શકાય તેથી જ જ્ઞાનીપુરુષની મોગપ્રવૃત્તિ છે. તે પણ પૂર્વપશ્ચાત્ પશ્ચાત્તાપવાળી અને મંદમાં મંદ પરિણામ સંયુક્ત હોય છે.

સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવ વૈરાગ્યના ઉદ્ભવને અર્થે વિષય આરાધવા જતાં તો ઘણું કરી બંધાવા સંમત છે, કેમકે જ્ઞાનીપુરુષ પણ તે પ્રસંગને માંડ માંડ જીતી શક્યા છે, તો જેની માત્ર વિચાર-વશ છે, એવા પુરુષનો આર નથી કે તે વિષયને એવા પ્રકારે જીતી શકે.

૫૦૦.

જે જીવને મોહનીય કર્મરૂપી કષાયનો ત્યાગ કરવો હોય, તેનો એકદમ ત્યાગ કરવા ધારશે ત્યારે કરી શકાશે તેવા વિશ્વાસ ઉપર રહી તેનો ક્રમે ત્યાગ કરવાનો અભિપ્રાય નથી કરતો, તે એકદમ ત્યાગ કરવાનો પ્રસંગ આવ્યે મોહનીય કર્મના વલ્લ આગલ ટકી શકતો નથી; કારણ કર્મરૂપ શત્રુને ધીરે ધીરે નિર્વલ્લ કર્યા વિના કાઢી મુકવાને તે એકદમ અસમર્થ બને છે. આત્માના નિર્વલ્લપણને લઈને તેના ઉપર મોહનું વલ્લવાનપણું છે. તેનું જોર ઓછું કરવાને આત્મા પ્રયત્ન કરે, તો એકી વલ્લતે તેના ઉપર જય મેલ્લવવાની ધારણામાં તે ઠગાય છે. જ્યાંસુધી મોહવૃત્તિ લડ્યા સામી નથી આવી ત્યાંસુધી મોહવશ આત્મા પોતાનું વલ્લવાનપણું ધારે છે, પરંતુ તેવી કસોટીનો પ્રસંગ આવ્યે આત્માને પોતાનું કાયરપણું સમજાય છે, માટે જેમ બને તેમ પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષય મોઝા કરવા. તેમા મુલ્યત્વે ઉપસ્ય ઇન્દ્રિય અમલમાં લાવવી; એમ અનુક્રમે ધીજી ઇન્દ્રિય (અપૂર્ણ.)

૫૦૧.

સં. ૧૯૫૧ ના વૈશાલ શુદ ૫ સોમે—સાયંકાલધી પ્રત્યાલ્ચાન.

સં. ૧૯૫૧ ના વૈશાલ શુદ ૧૪ મોમે.

૫૦૨.

સુંવઈ. વૈશાલ શુદ ૧૧ રવિ. ૧૯૫૧.

(૧)

ધર્મને નમસ્કાર.

ધીતરાગને નમસ્કાર.

શ્રી સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

(૨)

* સો ધર્મો જથ્થ દયા, દમદ્ધ દોસા ન જસસ સો દેવો,

સો હુ ગુરુ જો નાળી, આરંમ પરિમહ વિરઝો.

૫૦૩.

(૧) સર્વ ક્ષેદાધી અને સર્વ દુઃસ્થી મુક્ત થવાનો ઉપાય એક આત્મજ્ઞાન છે. વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં, અને અસત્સંગ તથા અસત્પ્રસંગથી જીવનું વિચારવલ્લ પ્રવર્તેતું નથી, એમાં કિન્ચિત્ માત્ર સંશય નથી.

* જ્યા દયા તે ધર્મ, અટાર હોપરહિત (ધીતરાગ) તે દેવ, અને આરમપરિમહથી રહિત જ્ઞાની તે ગુરુ (પરુરુપ).

આરમ પરિગ્રહનું અસ્પૃશ્ય કરવાથી અસત્સંગનું વઝ ઘટે છે, સત્સંગના આશ્રયથી અસત્સંગનું વઝ ઘટે છે. અસત્સંગનું વઝ ઘટવાથી આત્મવિચાર થવાનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મવિચાર થવાથી આત્મજ્ઞાન થાય છે. અને આત્મજ્ઞાનથી નિજસમાવેશરૂપ, સર્વ ક્લેશ અને સર્વ દુઃખથી રહિત એવો મોક્ષ થાય છે, એ વાત કેવળ સત્ય છે.

જે જીવો મોહનિદ્રામાં સુતા છે તે અમુનિ છે, નિરતર આત્મવિચારે કરી મુનિ તો જાગૃત રહે, પ્રમાદીને સર્વથા ભય છે, અપ્રમાદીને કોઈ રીતે ભય નથી એમ શ્રી જિને કહ્યું છે.

સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવાનો હેતુ માત્ર એક આત્મજ્ઞાન કરવું એ છે. જો આત્મજ્ઞાન ન થાય તો સર્વ પદાર્થના જ્ઞાનનું નિષ્ફળપણું છે.

જેટલું આત્મજ્ઞાન થાય તેટલી આત્મસમાધિ પ્રગટે.

કોઈ પણ તથારૂપ જોગને પામીને જીવને એક ક્ષણ પણ અતર્મદ જાગૃતિ થાય તો તેને મોક્ષ વિશેષ દૂર નથી.

અન્ય પરિણામમાં જેટલી તાદાત્મ્યવૃત્તિ છે, તેટલો જીવથી મોક્ષ દૂર છે.

જો કોઈ આત્મજોગ અને તો આ મનુષ્યપણાનું મૂલ્ય કોઈ રીતે ન થઈ શકે તેવું છે માટે મનુષ્યદેહવિના આત્મજોગ વનતો નથી એમ જાણી, અત્યંત નિશ્ચય કરી આ જ દેહના આત્મજોગ ઉત્પન્ન કરવો ઘટે

વિચારની નિર્મલતાએ કરી જો આ જીવ અન્ય પરિચયથી પાછો વળે તો સહજમાં હમણા જ તેને આત્મજોગ પ્રગટે.

અસત્સંગ પ્રસંગનો ધેરાવો વિશેષ છે, અને આ જીવ તેથી અનાદિ કાલનો હીનસત્ત્વ થયો હોવાથી તેથી અવકાશ પ્રાપ્ત કરવા અથવા તેની નિવૃત્તિ કરવા જેમ અને તેમ સત્સંગનો આશ્રય કરે તો કોઈ રીતે પુરુષાર્થ યોગ્ય થઈ વિચાર દર્શાને પામે.

જે પ્રકારે અનિત્યપણું, અસારપણું આ સસારનું અત્યંતપણે ભાસે તે પ્રકારે કરી આત્મવિચાર ઉત્પન્ન થાય

હવે આ ઉપાધિ કાર્યથી છૂટવાની વિશેષ પ્રિશેષ આર્તિ થવા કરે છે, અને છૂટવા વિના જે કઈ પણ કાઢ જાય છે, તે આ જીવનું શિથિરપણું જ છે એમ જાણે છે, અથવા એવો નિશ્ચય રહે છે.

જનકાદિ ઉપાધિમાં રહ્યા છતાં આત્મસમાવેશમાં વસતા હતા એવા આત્મન પ્રત્યે ક્યારેય બુદ્ધિ થતી નથી શ્રી પિત્ર જેવા જન્મત્યાગી પણ છોડીને ચાલી નીકળ્યા એવા મયના હેતુરૂપ ઉપાધિયોગની નિવૃત્તિ આ પ્રામર જીવ કરતા કરતા કાઢ વ્યતીત કરશે તો અધ્રેય થશે એવો ભય જીવના ઉપયોગ પ્રત્યે પ્રવર્તે છે, કેમકે એમ જા કર્તવ્ય છે

જે રાગદ્વેષાદિ પરિણામ અજ્ઞાન વિના સંભવતા નથી, તે રાગદ્વેષાદિ પરિણામ છતાં જીવનુક-

પણું સર્વથા માનીને જીવન્મુક્ત દશાની જીવ આસાતના કરે છે, એમ વર્તે છે. સર્વથા રાગ, દ્વેષ પરિણામનું પરિક્ષીળપણું જ કર્તવ્ય છે.

અત્યંત જ્ઞાન હોય ત્યાં અત્યંત ત્યાગ સંભવે છે. અત્યંત ત્યાગ પ્રગટ્યા વિના અત્યંત જ્ઞાન ન હોય એમ શ્રી તીર્થકરે સ્વીકાર્યું છે.

આત્મપરિણામથી જેટલો અન્ય પદાર્થનો તાદાત્મ્ય અધ્યાસ નિષ્કૃત્તવો તેને શ્રી જિન ત્યાગ કહે છે. તે તાદાત્મ્યઅધ્યાસનિષ્કૃત્તરૂપ ત્યાગ થવા અર્થે આ બાહ્ય પ્રસંગનો ત્યાગ પણ ઉપકારી છે, કાર્યકારી છે. બાહ્ય પ્રસંગના ત્યાગને અર્થે અંતર્ત્યાગ કહ્યો નથી, એમ છે તોપણ આ જીવે અંતર્ત્યાગને અર્થે બાહ્ય પ્રસંગની નિષ્કૃત્તિને કંઈ પણ ઉપકારી માનવીયોગ્ય છે.

નિત્ય છૂટવાનો વિચાર કરીએ છૈયે અને જેમ તે કાર્ય તરત પતે તેમ જાપ જપીએ છૈયે. જો કે એમ જાગે છે કે તે વિચાર અને જાપ હજી તથારૂપ નથી, શિથિલ છે; માટે અત્યંત વિચાર અને તે જાપને ઉગ્રપણે આરાધવાનો અલ્પકાળમાં યોગ કરવો ઘટે છે, એમ વર્ણ્યા કરે છે.

પ્રસંગથી કેટલાંક અસ્પર્શ સંબંધ જેવાં વચનો આ પત્રમાં લખ્યાં છે, તે વિચારમાં, સ્ફુટી આવતાં ત્વ વિચારવલ્લ વધવાને અર્થે અને તમને બાંધવા વિચારવાને અર્થે લખ્યાં છે.

(૨) જીવ, પ્રદેશ, પર્યાય તથા સંસ્થાત્ત, અસંસ્થાત્ત, અનંત આદિ વિષે તથા રસનાં વ્યાપકપણાં વિષે ક્રમે કરી સમજવું યોગ્ય થશે.

૫૦૪.

જુનુંદે. વૈશાલ શુદ્ધ. ૧૯૫૧.

શ્રી.....પ્રત્યે સુધારસ સંબંધી વાતચિત્ત કરવાનો અવસર તમને પ્રાપ્ત થાય તો કરશો.

જે દેહ પૂર યુવાવસ્થામાં અને સંપૂર્ણ આરોગ્યતામાં દેશ્વતાં છતાં પણ ક્ષણમંચુર છે તે દેહમાં પ્રીતિ કરીને શું કરીએ! અગત્ના સર્વ પદાર્થ કરતાં જે પ્રત્યે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રીતિ છે એવો આ દેહ તે પણ દુઃખનો દેહ છે, તો બીજા પદાર્થમાં સુખના દેહની શું કલ્પના કરવી? જે પુરુષોએ વલ્લ જેમ શરીરથી જૂદું છે, એમ આત્માથી શરીર જૂદું છે એમ દીડું છે તે પુરુષો ધન્ય છે. બીજાની વસ્તુ પોતાથી પ્રહણ થઈ હોય, તે જ્યારે એમ જાણાય કે બીજાની છે, ત્યારે તે આત્મા દેવાનું જ કાર્ય મહાત્મા પુરુષો કરે છે.

દુપમ કાઢ છે, એમાં સંશય નથી. તથારૂપ પરમજ્ઞાની આસપુરુષનો પ્રાયઃ વિરહ છે. વીરલા જીવો સમ્યગ્દષ્ટિપણું પામે ઈવી કાઢ સિત્તિ થઈ ગઈ છે. જ્યાં સહજસિદ્ધ આત્મચારિત્રદશા વર્તે છે એવું કેવલજ્ઞાન પામવું કઠણ છે, એમાં સંશય નથી.

પ્રવૃત્તિ વિરામ પામતી નથી; વિરક્તપણું ધણું વર્તે છે. વનને વિષે અથવા પર્વાતને વિષે સહજ સ્વરૂપને અનુભવતો એવો આત્મા નિર્વિષય પ્રવર્તે એમ કરવામાં સર્વે ઇચ્છા રોકાણી છે.

૫૦૫.

જુનુંદે. વૈશાલ શુદ્ધ ૧૫ મુદ્ધ. ૧૯૫૧.

આત્મા અત્યંત સહજ સ્વસ્થતા પામે એ જ સર્વ જ્ઞાનનો સાર શ્રી સર્વજ્ઞે કહ્યો છે.

અનાદિકાલથી જીવે અસ્વસ્થતા નિરતર આરાધી છે, જેથી સ્વસ્થતા પ્રત્યે આવતુ તેને દુર્ગમ પડે છે. શ્રી જિને એમ કહ્યું છે કે યથાપ્રવૃત્તિકરણમુખી જીવ અનતીવાર આવ્યો છે, પણ જે સમયે પ્રધીમેદ થવા મુખી આવવાનુ થાય છે ત્યારે ક્ષોમ પામી પાછો સંસાર પરિણામી થયા કરે છે પ્રધીમેદ થવામા જે વીર્યગતિ જોડેઈ તે થવાને અર્થે જીવે નિત્ય પ્રત્યે સત્સમાગમ, સદ્વિચાર અને સદ્પ્રથનો પરિચય નિરતરરપણે કરવો શ્રેયમ્ભૂત છે.

આ દેહનુ આયુષ્ય પ્રત્યક્ષ ઉપાધિ યોગે ન્યતીત થયુ જાય છે, એ માટે અત્યંત શોક થાય છે, અને તેનો અસ્વ કાલમા જો ઉપાય ન કર્યો તો અમ્મ જેવા અવિચારી પણ થોડા સમજવા. જે જ્ઞાનથી કામ નાશ પામે તે જ્ઞાનને અત્યંત મક્ષિપ્ત નમસ્કાર હો.

૫૦૬.

સર્ન કરતા જેમા અધિક જોદ રહ્યા કરે છે એવી આ કાયા તે રોગ, જરાદિથી સ્વાત્માને જ હુ સ્વરૂપ થઈ પડે છે; તો પછી તેથી દૂર એવા ઘનાદિથી બીબને તથાસ્વ (યથાયોગ્ય) મુલ્લ વૃત્તિ થાય એમ માનતા વિચારવાનની મુદ્ધિ જરૂર ક્ષોમ પામવી જોઈએ; અને કોઈ બીજા વિચારમા જવી જોઈએ, એવો જ્ઞાની પુરુષોષ્ઠ નિર્ણય કર્યો છે, તે યથાતમ્ય છે.

૫૦૭.

સુવર્ણ વેશાલ ઘડ ૭ પુર ૧૯૫૧.

૩૬

વેદાતાદિમા આત્મસ્વરૂપની જે વિચારણા કહી છે, તે વિચારણા કરતા શ્રી જિનાગમમા આત્મ-સ્વરૂપની વિચારણા કહી છે, તેમા મેદ પડે છે.

સર્ન વિચારણાનુ ફલ આત્માનુ સહજ સમાવે પરિણામ થયુ એ જ છે.

સંપૂર્ણ રાગ દ્વેષના ક્ષય વિના સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન પ્રગટે નહીં એવો નિશ્ચય જિને કહ્યો છે તે, વેદાતાદિ કરતા ચઠ્ઠવાન પ્રમાણમ્ભૂત છે.

૫૦૮

સર્વ કરતા વીતરાગના વચનને સંપૂર્ણ પ્રતીતિનુ સ્થાન કહેવુ ઘટે છે. કેમકે જ્યા રાગાદિ દોષનો સંપૂર્ણ ક્ષય હોય ત્યા સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રગટવા યોગ્ય નિયમ ઘટે છે.

શ્રી જિનને સર્વ કરતા ઉત્કૃષ્ટ વીતરાગતા સંભવે છે. પ્રત્યક્ષ તેમના વચનનુ પ્રમાણ છે માટે. જે કોઈ પુરુષને જેટલે અંશે વીતરાગતા સમવે છે, તેટલે અંશે તે પુરુષનુ વાક્ય માન્યતા યોગ્ય છે.

સાહ્યુદિ-દર્શને વધ, મોક્ષની જે જે વ્યાખ્યા ઉપદેશી છે, તેથી ચઠ્ઠવાન પ્રમાણસિદ્ધ-વ્યાખ્યા શ્રી જિન વીતરાગે કહી છે, એમ જાણુ છડ.

૫૦૯

અમારા ચિત્તને વિષે વારંવાર એમ આવે છે અને એમ પરિણામ સ્થિર રહ્યા કરે છે કે જેવો આત્મ કલ્યાણનો નિર્ધાર શ્રી વર્ધમાન સ્વામીષ્ઠ કે શ્રી ઋષભાદિષ્ઠ કર્યો છે, તેવો નિર્ધાર બીજા સપ્રદાયને વિષે નથી.

વેદાતાદિ દર્શનનો રક્ષ આત્મજ્ઞાન મળી અને સપૂર્ણ મોક્ષ પ્રત્યે જતો જોવામા આવે છે, પણ તેનો યથાયોગ્ય નિર્ધાર સપૂર્ણપણે તેમા જણાતો નથી; અંશે જણાય છે, અને કઈ કઈ તે પળ પર્યાયફેર દેવ્તાય છે. જો કે વેદાતને વિષે ઠામ ઠામ આત્મચર્ચા જ વિવેચી છે, તથાપિ તે ચર્ચા સ્પષ્ટપણે અવિરુદ્ધ છે, એમ હજી સુધી લાગી શકતુ નથી. એમ પણ વને કે વસતે વિચારના કોઈ ઉદય મેદયી વેદાતનો આશય વીજે સ્વરૂપે સમજવામા આવતો હોય, અને તેથી વિરોધ માસતો હોય, ~~પ્રવી આશકા પળ પ્રવિપ્રવી-ચિત્તમા-કત્તવામા-આવી છે,~~ વિશેષ વિશેષ આત્મવીર્ય પરણમંત્રિ તેને અવિરોધ જોવા માટે વિચાર કર્યા કરેલ છે, તથાપિ એમ જણાય છે કે વેદાત જે પ્રકારે આત્મસ્વરૂપ કહે છે, તે પ્રકારે સર્વથા વેદાત અવિરોધપણુ પામી શકતુ નથી. કેમકે તે કહે છે તે જ પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપ નથી, કોઈ તેમા મોટો મેદ જોવામા આવે છે, અને તે તે પ્રકારે સાહ્યાદિ દર્શનોને વિષે પણ મેદ જોવામા આવે છે.

એક માત્ર શ્રી જિને કહ્યું છે તે આત્મસ્વરૂપ વિશેષ વિશેષ અવિરોધી જોવામા આવે છે, તે પ્રકારે વેદવામા આવે છે, સપૂર્ણપણે અવિરોધી જિનતુ કહેલ આત્મસ્વરૂપ હોવા યોગ્ય છે, એમ માસે છે. સપૂર્ણપણે અવિરોધી જ છે, એમ કહેવામા નથી આવતુ તેનો હેતુ માત્ર ઇટલો જ છે કે સપૂર્ણપણે આત્માવસ્થા પ્રગટી નથી, જેથી જે અવસ્થા અપ્રગટ છે, તે અવસ્થાનુ અનુમાન વર્તમાનમા ફરીપ હૈયે, જેથી તે અનુમાન પર અત્યત માર ન દેવા યોગ્ય ગણી વિશેષ વિશેષ અવિરોધી છે, એમ જણાવ્યું છે, સપૂર્ણ અવિરોધી હોવાયોગ્ય છે, એમ લાગે છે.

સપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ કોઈ પણ પુરુષને વિષે પ્રગટવું જોઈપ, એવો આત્માને વિષે નિશ્ચય પ્રતીતિ માવ આવે છે. અને તે કેવા પુરુષને વિષે પ્રગટવું જોઈપ, એમ વિચાર કરતા જિન જેવા પુરુષને પ્રગટવું જોઈપ એમ સ્પષ્ટ લાગે છે કોઈને પણ આ સુષ્ટિમહાલને વિષે આત્મસ્વરૂપ સપૂર્ણ પ્રગટવાયોગ્ય હોય તો શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને વિષે પ્રથમ પ્રગટવાયોગ્ય લાગે છે અથવા તે દશાના પુરુષોને વિષે સૌથી પ્રથમ સપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ (અપૂર્ણ)

૫૧૦.

મુબઈ વૈશાલ વદ ૧૦ રવિ ૧૧૫૧.

ૐ

અલ્પકાલમા ઉપાધિરહિત થવા ઇચ્છનારે આત્મપરિણતિને કયા વિચારમા આજવી પટે છે કે જેથી તે ઉપાધિરહિત થઈ શકે? એ પ્રશ્ન અમે લલ્લુ હતુ તેના ઉત્તરમા તમે લલ્લુ કે જ્યાસુધી રાગબધન છે ત્યાસુધી ઉપાધિરહિત થવાતુ નથી, અને તે બધન આત્મપરિણતિથી ઓહુ પડી જાય તેવી પરિણતિ રહે તો અલ્પ કાલમા ઉપાધિરહિત થવાય. એ પ્રમાણે ઉત્તર લલ્લા તે યથાર્થ છે.

અહીં પ્રશ્નમા વિશેષતા ઇટલી છે કે પરણે ઉપાધિયોગ પ્રાપ્ત થતો હોય, તે પ્રત્યે રાગ, દ્વેષાદિ પરિણતિ ઓછી હોય, ઉપાધિ કરવા ચિત્તમા વારવાર સેદ રહેતો હોય, અને તે ઉપાધિને

ત્યાગ કરવામા પરિણામ રહ્યા કરતા હોય તેમ છતાં ઉદય વચ્ચથી ઉપાધિ મસંગ ચર્વતો હોય તો તે શા ઉપાયે નિવૃત્ત કરી શકાય ? એ પ્રશ્ન વિષે જે રક્ષ પહોંચે તે ભક્તો.

‘માવાર્થ પ્રકાશ’ અથ અમે વાંચ્યો છે, તેમા સમવાયના વિવાદનું કાર્ક સમાધાન થઈ શકે એવી રચના કરી છે, પણ તારતમ્યે વાસ્તવ્ય જ્ઞાનવાનની રચના નથી; એમ મને લાગે છે.

શ્રી હુગરે “જરે પુરુષ એક વરણ છે” એ સવૈયો ભક્તોએ તે વાંચ્યો છે. શ્રી હુગરને એવા સવૈયાનો વિશેષ અનુભવ છે, તથાપિ એવા સવૈયામા પણ ઘણું કરીને છાયા જેવો ઉપદેશ જોવામા આવે છે, અને તેથી અમુક નિર્ણય કરી શકાય અને કદી નિર્ણય કરી શકાય તો તે પૂર્વાપર અવિશેષ રહે છે, એમ ઘણું કરીને રક્ષમા આવડું નથી. જીવના પુરુષાર્થ ધર્મને કેટલીક રીતે એવી વાણી વચ્ચવાન કરે છે, એટલે તે વાણીનો ઉપકાર કેટલાક જીવો પ્રત્યે થવો સમયે છે.

તમારા આજના પત્રમા છેવટે શ્રી હુગરે જે સાચી ભક્તી છે, “વ્યવહારની જાઠ પાઢે પાઢે પરજઢી” એ પદ જેમા પહેલું છે તે યથાર્થ છે. ઉપાધિથી ઉદાસ થયેલા વિચને ધીરજનો હેતુ થાય એવી સાચી છે

૫૧૧.

મુબઈ લેટ જુલ ૧૪ શુબ ૧૨૫૧.

શરણ (આશ્રય) અને નિશ્ચય કર્તવ્ય છે, અધીરજથી સેવ કર્તવ્ય નથી, વિચને દેહાદિ મયનો વિશેષ પણ ફરતો યોગ્ય નથી. અસ્થિર પરિણામ ઉપશમાવવાયોગ્ય છે.

૫૧૨.

મુબઈ લેટ જુલ ૨૨ શુબ ૧૨૫૧

અપારવત્ સંસારસમુદ્રથી તારનાર એવા સદ્ધર્મનો નિષ્કારણ કલ્યાણી જેણે ઉપદેશ કર્યો છે તે જ્ઞાનીપુરુષના ઉપકારને નમસ્કાર હો! નમસ્કાર હો!

મને નિવૃત્તિ ઘણું કરી મળી શકે તેમ છે, પણ આ ક્ષેત્ર સમાયે મધુચિવિશેષ વાલું છે; જેથી નિવૃત્તિક્ષેત્રે જેવો સત્સમાગમથી આત્મપરિણામનો ઉત્કર્ષ થાય છે, તેવો ઘણું કરી મધુચિવિશેષ-ક્ષેત્રે થવો વઠણ પડે છે. કોઈ વલત વિચારવાને તો મધુચિ ક્ષેત્રમા સત્સમાગમ વિશેષ લાભકારક થઈ પડે છે. જ્ઞાનીપુરુષની, મીઠમા નિર્મલ દશા જોરાનું બને છે. એ આદિ નિમિત્તથી વિશેષ લાભકારક પણ થાય છે પરપરિણતિના કાર્યે કરવાનો પ્રસંગ રહે અને સ્વપરિણતિમા સ્થિતિ રાહ્યા કરવી તે બૌદ્ધમા જિનની સેવા શ્રી આનંદપતર્જીએ કહી છે, તેથી પણ વિશેષ દોહલું છે.

જ્ઞાનીપુરુષને નવવાડવિશુદ્ધ વ્રજચર્યે દશા વર્ષે ત્યારથી જે સયમ મુલ પ્રગટે છે તે અવર્ણનીય છે. ઉપદેશમાર્ગ પણ તે મુલ પ્રગટે પ્રભુપવાયોગ્ય છે.

૫૧૩.

મુબઈ લેટ જુલ ૧૦ શુબ ૧૨૫૧

ૐ

ઘણા મોટા પુરુષોના રિક્તીયોગ સંવધી વાસ્તવમા વાત આવે છે, તથા લોક કથામા તેવી ઘાતો સમજાય છે, તે માટે આપને સજ્ઞ રહે છે, તેનો સંક્ષેપમા આ પ્રમાણે ઉચર છે :—

અષ્ટ મહાસિદ્ધિ આદિ જે જે સિદ્ધિઓ કહી છે, ‘ૐ’ આદિ મંત્રયોગ કહ્યા છે, તે સર્વ સાચાં છે. આત્મૈશ્વર્ય પાસે એ સર્વ અસ્ત છે. જ્યાં આત્મસ્થિતતા છે, ત્યાં સર્વ પ્રકારના સિદ્ધિયોગ ઘટે છે. આ કાઠમાં તેવા પુરુષો દેખાતા નથી, તેથી તેની અપ્રતીતિ આવવાનું કારણ છે, પણ વર્તમાનમાં કોઈક જીવમાં જ તેવી સ્થિતતા જોવામાં આવે છે. ઘણાં જીવોમાં સત્ત્વનું ન્યૂનપણું ઘટે છે, અને તે કારણે તેવા ચમત્કારાદિનું દેખાવાપણું નથી, પણ તેનું અસ્તિત્વ નથી એમ નથી. તમને અંદેશો રહે છે એ આશ્ચર્ય લાગે છે. જેને આત્મપ્રતીતિ ઉપજાય તેને સહેજે એ વાતનું નિઃશંકપણું થાય છે. કેમકે આત્મામાં જે સમર્થપણું છે, તે સમર્થપણા પાસે એ સિદ્ધિલબ્ધિનું કાંઈ વિશેષપણું નથી. એવાં પ્રશ્નો કોઈ કોઈ વાર રુસોછો તેનું શું કારણ છે, તે જણાવશો. એ પ્રકારનાં પ્રશ્નો વિચારવાને કેમ હોય ?

૫૧૪.

મનમાં રાગદ્વેષાદિનાં પરિણામ થયાં કરે છે, તે સમયાદિ પર્યાય ન કરી શકાય; કેમકે સમયનું અત્યંત સૂક્ષ્મપણું છે, અને મનપરિણામનું સૂક્ષ્મપણું તેનું નથી. પદાર્થનો અત્યંતમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ પરિણતિનો પ્રકાર છે તે સમય છે.

રાગદ્વેષાદિ વિચારોનું ઉદ્ભવ થવું તે જીવે પૂર્વોપાર્જિત કરેલાં કર્મના યોગથી છે; વર્તમાનકાળમાં આત્માનો પુરુષાર્થ કંઈ પણ તેમાં હાનિવૃદ્ધિમાં કારણરૂપ છે, તથાપિ તે વિચાર વિશેષ ગહન છે.

શ્રી જિને જે લાઘ્યાય કાઠ કહ્યા છે, તે યથાર્થ છે. તે તે પ્રસંગે પ્રાણાદિનો કંઈ સંધિભેદ થાય છે. ચિત્તને વિક્ષેપ નિમિત્ત સામાન્ય પ્રકારે હોય છે, હિસાદિ યોગનો પ્રસંગ હોય છે, અથવા કોમલ પરિણામમાં વિમ્ભૂત કારણ હોય છે, એ આદિ આશ્રયે સાધ્યાયનું નિરુપણ કર્યું છે.

અમુક સ્થિતતા થતાંસુધી વિશેષ હલવાનું બની શકે તેમ નથી; તો પણ બન્યો તેટલી પ્રયાસ કરી આ ૧ પદાં રુલ્યાં છે.

૫૧૫.

ગુંબદે. જેઠ સુદ ૧૫ સુત. ૧૯૫૧.

તથારૂપ ગંભીર વાક્ય નથી, તોપણ આશય ગંભીર હોવાથી એક લૌકિક વચનનું આત્મામાં હાલ ઘણી વાર સ્મરણ થઈ આવે છે. તે વાક્ય આ પ્રમાણે છે.—“રાંડી રૂપ, માંડી રૂપ, પણ સાત મરતાર વાલી તો મોહું જ ન ઉપાડે.” વાક્ય અંગંભીર હોવાથી હલવામાં પ્રવૃત્તિ ન થાય, પણ આશય ગંભીર હોવાથી અને પોતાને વિષે વિચારવાનું વિશેષ દેખાવાથી તમને પણ હલવાનું સ્મરણ થતાં આ વાક્ય રુલ્યું છે, તેના પર યથાશક્તિ વિચાર કરશો.

૫૧૬.

ગુંબદે. જેઠ વદ ૨ રવિ. ૧૯૫૧.

વિચારવાને દેહ છૂટવા સંબંધી હર્ષ વિપાદ ઘટે નહીં. આત્મપરિણામનું વિભાવપણું તે જ હાનિ અને તે જ મુખ્ય મારણ છે. સ્વભાવ સન્મુક્તતા,—તેવી દૃષ્ટિ તે હર્ષ વિપાદ ટાળે છે.

૫૧૭.

ગુંબદે. જેઠ વદ ૫ સુત. ૧૯૫૧.

સર્વને વિષે સમભાવની દૃષ્ટિ રહે છે.

ए श्रीपाळनो रास करता, ज्ञान अमृत रस बुढ्यो रे, मुज०

(धી યતોનિઝયની)

તીવ્ર વેરામ્યવાનને, જે ઉદયના પ્રસંગ સિધિઠ કરવામા ધર્ણીવાર ફર્કામૂત થાય છે, તેવા ઉદયના પ્રસંગ જોઈ ચિત્તમા અત્યંત ઉદાસપણુ આવે છે આ સંસાર વ્યા કારણે પરિચય કરવાયોગ્ય છે. તથા તેની નિવૃત્તિ ઇચ્છનાર એવા વિચારવાનને પ્રારબ્ધવશાત્ તેનો પ્રસંગ રહ્યા કરતો હોય તો તે પ્રારબ્ધ થીજે કોઈ પ્રકારે ત્વરાણ વેદી શકાય કે કેમ? તે તમે તથા શ્રી ડુગર વિચાર કરીને હસશો.

જે તીર્થંકરે જ્ઞાનનું ફઠ ધિરતિ કહ્યું છે, તે તીર્થંકરને અત્યંત મક્તિ નમસ્કાર હો, નહીં ઇચ્છવામા આવતા છતા જીવને મોગવબુ પડે છે, એ પૂર્વ કર્મનો સંઘ યથાર્થ સિદ્ધ કરે છે.

૫૧૮

મુષઈ જેઠ ૧૯૫૧

પાનીના માર્ગના આશપને ઉપદેશનારા ધાપ્યો.

૧. સહજ સ્વરૂપે જીવની સ્થિતિ થવી તેને શ્રી વીતરાગ મોક્ષ કહે છે.
૨. સહજ સ્વરૂપથી જીવ રહિત નથી, પણ તે સહજ સ્વરૂપનુ માત્ર માન જીવને નથી, જે થયુ તે જ સહજ સ્વરૂપે સ્થિતિ છે
૩. સગના યોગે આ જીવ સહજ સ્થિતિને મૂલ્યો છે, સગની નિવૃત્તિપ સહજ સ્વરૂપનુ અપરોક્ષ માન પ્રગટે છે
૪. એજ માટે સર્વ તીર્થંકરાદિ જ્ઞાનીઓએ અસંગપણુ જ સર્વોત્કૃષ્ટ કહ્યુ છે, કે જેના અને સર્વ આત્મસાધન રહ્યા છે
૫. સર્વ જિનાગમમા કહેલા વચનો એક માત્ર અસંગપણામા જ શમાય છે, કેમકે તે થવાને અર્થે જ તે સર્વ વચનો કહ્યા છે. એક પરમાણુથી માઢી બીડ રાજલોકની અને મેપાન્મેપથી માઢી શૈલેશીઅવસ્થાપર્યંતની સર્વ ક્રિયા વર્ણવી છે, તે એ જ અસંગતા સમજાવાને અર્થે વર્ણવી છે
૬. સર્વ ભાવથી અસંગપણુ થયુ તે સર્વથી દુષ્કરમા દુષ્કર સાધન છે, અને તે નિરાશ્રયપણે સિદ્ધ થયુ અત્યંત દુષ્કર છે એમ વિચારી શ્રી તીર્થંકરે સત્સગને તેનો આધાર કહ્યો છે, કે જે સત્સંગના યોગે સહજ સ્વરૂપમૂત એવુ અસંગપણુ જીવને ઉત્પન્ન થાય છે.

૭. તે સત્સંગ પણ જીવને ઘણીવાર પ્રાપ્ત થયા છતા ફઠવાન થયો નથી એમ શ્રી વીતરાગે કહ્યુ છે, કેમકે તે સત્સંગને ઓઠાલી આ જીવે તેને પરમહિતકારી જાણ્યો નથી, પરમજ્ઞેહે ઉપાસ્યો નથી, અને પ્રાપ્ત પણ અપ્રાપ્ત ફઠવાન થવાયોગ્ય સજાણ વિસર્જન કર્યો છે, એમ કહ્યુ છે. આ અમે કહ્યુ તે જ વાતની વિચારણાથી અમારા આત્મામા આત્મગુણ આદિર્માવ પાની સહજ સમાધિ પર્યંત પ્રાપ્ત થયા એવા સત્સગને હુ અત્યંત અત્યંત મક્તિ નમસ્કાર કરુ છઠુ.

૮. અવશ્ય આ જીવે પ્રથમ સર્વ સાધનને ગૌણ જાણી, નિર્વાણનો મુખ્ય હેતુ એવો સત્સંગ જ સર્વાર્પણને ઉપાસવો યોગ્ય છે કે જેથી સર્વ સાધન મુલમ થાય છે, એવો અમારો આત્મસાક્ષાત્કાર છે.

૯. તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે જો આ જીવને કલ્યાણ પ્રાપ્ત ન થાય તો અવશ્ય આ જીવનો જ વાંક છે; કેમકે તે સત્સંગના અર્પૂર્વ, અલભ્ય, અત્યંત દુલ્લભ એવા યોગમાં પણ તેણે તે સત્સંગના યોગને વાપ કરનાર એવાં માઠાં કારણોનો ત્યાગ ન કર્યો!

૧૦. મિથ્યાગ્રહ, સ્વચ્છંદપણું, પ્રમાદ અને ઇન્દ્રિય વિષયથી ઉપેક્ષા કરી હોય તો જ સત્સંગ ફઝવાન થાય નહીં, અથવા સત્સંગમાં એક નિષ્ઠા, અર્પૂર્વ ભક્તિ આપી ન હોય તો ફઝવાન થાય નહીં. જો એક એવી અર્પૂર્વ ભક્તિથી સત્સંગની ઉપાસના કરી હોય તો અલ્પકાલમાં મિથ્યા ગ્રહાદિ નાશ પામે અને અનુક્રમે સર્વ દોષથી જીવ મુક્ત થાય.

૧૧. સત્સંગની ઓઝલાણ થવી જીવને દુલ્લભ છે. કોઈ મહત્વ પુણ્યયોગે તે ઓઝલાણ થયે નિશ્ચય કરી આ જ સત્સંગ, સત્પુરુષ છે એવો સાક્ષીમાત્ર ઉત્પન્ન થયો હોય તે જીવે તો અવશ્ય કરી પ્રવૃત્તિને સંકોચવી; પોતાના દોષ ક્ષણે ક્ષણે, કાર્યે કાર્યે અને પ્રસંગે પ્રસંગે તિક્ષ્ણ ઉપયોગે કરી જોવા, જોઈને તે પરિક્ષીણ કરવા; અને તે સત્સંગને અર્થે દેહ ત્યાગ કરવાનો યોગ થતો હોય તો તે સ્વીકારવો. પણ તેથી કોઈ પદાર્થને વિષે વિશેષ ભક્તિ-સ્નેહ થવા દેવો યોગ્ય નથી. તેમ પ્રમાદે રસગારવાદિ દોષે તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે પુરુષાર્થ ધર્મ મંદ રહે છે, અને સત્સંગ ફઝવાન થતો નથી એમ જાણી પુરુષાર્થ વીર્ય ગોપવંતું ધટે નહીં.

૧૨. સત્સંગનું ઘટલે સત્પુરુષનું ઓઝલાણ થયે પણ તે યોગ નિરંતર રહેતો ન હોય તો સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયો છે એવો જે ઉપદેશ તે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ તુલ્ય જાણી વિચારવો તથા આરાધવો કે જે આરાધનથી જીવને અર્પૂર્વ એવું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩. જીવે મુલ્યમાં મુલ્ય અને અવશ્યમાં અવશ્ય એવો નિશ્ચય રાखવો કે જે કંઈ મારે કરવું છે તે આત્માને કલ્યાણરૂપ થાય તે જ કરવું છે, અને તે જ અર્થે આ વ્રણ યોગની ઉદયવ્રત્તે પ્રવૃત્તિ થતી હોય તો થવા દે, તોપણ છેવટે તે ત્રિયોગથી રહિત એવી સ્થિતિ કરવાને અર્થે તે પ્રવૃત્તિને સંકોચતાં સંકોચતાં ક્ષય થાય પણ ઉપાય કર્તવ્ય છે. તે ઉપાય મિથ્યાગ્રહનો ત્યાગ, સ્વચ્છંદપણાનો ત્યાગ, પ્રમાદ અને ઇન્દ્રિય વિષયનો ત્યાગ એ મુખ્ય છે. તે સત્સંગના યોગમાં અવશ્ય આરાધન કર્યો જ રહેવાં અને સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તો અવશ્ય અવશ્ય આરાધન કર્યો જ કરવાં, કેમકે સત્સંગ પ્રસંગમાં તો જીવનું કંઈક ન્યૂનપણું હોય તો તે નિવારણ થવાનું સત્સંગ સાધન છે, પણ સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તો એક પોતાનું આત્મવલ્લ અ સાધન છે. જો તે આત્મવલ્લ સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલા એવા બોધને અનુસરે નહીં, તેને આચરે નહીં, આચરવામાં થતા પ્રમાદને છોડે નહીં, તો કોઈ દિવસે પણ જીવનું કલ્યાણ થાય નહીં.

સંશેષમાં લલાચાળાં જ્ઞાનીનાં માર્ગના આશ્રયને ઉપદેશનારાં આ વાક્યો મુમુક્ષુ જીવે પોતાના

આત્માને વિષે નિરંતર પરિણામી કરવા યોગ્ય છે. જે પોતાના આત્મગુણને વિશેષ વિચારવા શબ્દ-રૂપે અમે લક્ષ્યાં છે.

૫૧૯.

શુબદ્. જેટ શુદ્ ૧૦ રવિ. ૧૯૫૧.

(૧)

જ્ઞાનીપુરુષને જે સુખ વર્તે છે, તે નિજ સ્થાવરમાં સ્થિરતાનું, સ્થિતિનું વર્તે છે. અન્ય, વાસ પદાર્થમાં તેને સુખવૃદ્ધિ નથી, માટે તે તે પદાર્થથી જ્ઞાનીને સુસદુઃસાદિનું વિરોધપણું કે ઓછાપણું કહી શકાતું નથી. જો કે સામાન્યપણે શરીરનાં સ્વાસ્થ્યાદિથી શાતા અને જ્વરાદિથી અશાતા જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંનેને થાય છે, તથાપિ જ્ઞાનીને તે તે પ્રસંગ હર્ષ વિપાદનો હેતુ નથી, અથવા જ્ઞાનના તારતમ્યમાં ન્યૂનપણું હોય તો કંઈક હર્ષ વિપાદ તેથી થાય છે, તથાપિ કેવલ અજ્ઞાનતાને પામવાયોગ્ય એવા હર્ષ વિપાદ થતા નથી. ઉદયવલ્લે કંઈક તેવાં પરિણામ થાય છે, તોપણ વિચાર જાગૃતિને લીધે તે ઉદય ક્ષીણ કરવા પ્રત્યે જ્ઞાનીપુરુષનાં પરિણામ વર્તે છે.

વાયુ ફેર હોવાથી વહાણનું ધીજી તરફ લેંચાતું થાય છે, તથાપિ વહાણ ચલાવનાર જેમ પહોંચવા યોગ્ય માર્ગ મળી તે વહાણને રાસવાના પ્રયત્નમાં જ વર્તે છે, તેમ જ્ઞાનીપુરુષ મન ઘચનાદિ યોગને નિજમાયમાં સ્થિતિ થવા મળી જ પ્રવર્તે છે; તથાપિ ઉદય વાયુયોગે યત્કિંચિત્ દશાફેર થાય છે, તોપણ પરિણામ પ્રયત્ન સ્વર્ધર્મેને વિષે છે.

જ્ઞાની નિર્ધન હોય અથવા ધનવાન હોય, અજ્ઞાની નિર્ધન હોય અથવા ધનવાન હોય એવો કંઈ નિયમ નથી. પૂર્વ નિષ્પન્ન શુભ-અશુભ કર્મ પ્રમાણે બંનેને ઉદય વર્તે છે. જ્ઞાની ઉદયમાં સમ વર્તે છે; અજ્ઞાની હર્ષ વિપાદ પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાન છે. ત્યાં તો સિયાદિ પરિગ્રહનો પણ અપ્રસંગ છે. તેથી ન્યૂન મુમિકાની જ્ઞાન દશામાં (ચોથે, પાંચમે ગુણસ્થાનકે જ્યાં તે યોગનો પ્રસંગ સંભવે છે, તે દશામાં) ઘર્ષતા જ્ઞાની સમ્યક્દષ્ટિને સિયાદિ પરિગ્રહની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨)

પર પદાર્થથી જેટલે અંશે હર્ષ વિપાદ તેટલું જ્ઞાનનું તારતમ્ય ઓછું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે.

૫૨૦.

શુબદ્. અશાદ શુદ્ ૧ રવિ. ૧૯૫૧.

૧. સત્યનું જ્ઞાન થયા પછી મિથ્યા પ્રવૃત્તિ ન ટલે એમ બને નહીં. કેમકે જેટલે અંશે સત્યનું જ્ઞાન થાય તેટલે અંશે મિથ્યામાવપ્રવૃત્તિ મટે, એવો જિનનો નિશ્ચય છે. કદી પૂર્વ પ્રારબ્ધથી નાશ પ્રવૃત્તિનો ઉદય વર્તેલો હોય તોપણ મિથ્યા પ્રવૃત્તિમાં તાદાત્મ્ય થાય નહીં એ જ્ઞાનનું લક્ષણ છે. અને નિત્ય પ્રત્યે મિથ્યા પ્રવૃત્તિ પરિક્ષીણ થાય પણ સત્ય જ્ઞાનની પ્રતીતિનું ફલ છે. મિથ્યા પ્રવૃત્તિ કંઈ પણ ટલે નહીં, તો સત્યનું જ્ઞાન પણ સંભવે નહીં.

૨. દેવલોકમાંથી જે મનુષ્યમાં આવે તેને લોભ વધારે હોય એ શ્રાદિ કનું છે તે સામાન્યપણે છે, પુકાંત નથી.

ગુંબઈ. અષાઢ શુદ્ધ ૧ રતિ. ૧૯૫૧.

અમુક વનસ્પતીની અગુક ઋતુમાં જેમ ઉત્પત્તિ થાય છે તેમ અમુક ઋતુમાં વિપરિણામ પણ થાય છે. સામાન્ય રીતે કેરીના રસ સ્પર્શનું વિપરિણામ આર્દ્રા નક્ષત્રમાં થાય છે. આર્દ્રા નક્ષત્ર પછી જે કેરી ઉત્પન્ન થાય છે તેનો વિપરિણામ કાઠ આર્દ્રા નક્ષત્ર છે, એમ નથી. પણ સામાન્યપણે ચૈત્ર વૈશાખાદિ માસમાં ઉત્પન્ન થતી કેરી પરત્વે આર્દ્રા નક્ષત્રે વિપરિણામીપણું સંભવે છે.

૫૨૨.

અહોરાત્ર ઘણું ફરી વિચાર દશા રચા કરે છે; જે સંશેષમાં પણ લખવાનું ઘની શકતું નથી. સમાગમમાં કંઈ પ્રસંગોપાત કહી શકાશે તો તેમ કરવા ઇચ્છા રહે છે, કેમકે તેથી જમને પણ હિતકારક સ્થિતિ થશે.

ઋતુરપર્યાં ત્યાં આવ્યા છે; તેમનો સમાગમ કરવામાં વાધ સંભવતો નથી; તેમ જ કોઈ તેમની પ્રવૃત્તિ યથાયોગ્ય ન લાગતી હોય તો તે વાતપર ઘણે લક્ષ ન દેતાં કંઈ તેમના વિચારનું અનુકરણ કરવાયોગ્ય લાગે તે વિચારવું. વૈરાગ્યવાન હોય તેનો સમાગમ કેટલાક પ્રકારે આત્મ-ભાવની ઉન્નતિ કરે છે.

લોકસંબંધી સમાગમથી ઉદાસમાય વિશેષ રહે છે. તેમ જ દુઃખમાં જેવા યોગ વિના કેટલીક પ્રવૃત્તિનો રોધ કરવો ઘની શકે નહીં.

૫૨૩.

ગુંબઈ. અષાઢ શુદ્ધ ૧૧ શુષ્ક. ૧૯૫૧.

(૧) જે કપાય પરિણામથી અનંતસંસારનો સંબંધ થાય તે કપાય પરિણામને જિનપ્રવચનમાં અનંતાનુબંધી સંજ્ઞા કહી છે. જે કપાયમાં તન્મયપણે અપ્રશસ્ત (માઝ) માવે તીનોપયોગે આત્માની પ્રવૃત્તિ છે, ત્યાં અનંતાનુબંધીનો સંભવ છે. મુલ્ય કરીને અહીં કહ્યાં છે, તે જ્ઞાનકે તે કપાયનો વિશેષ સંભવ છે:—સત્ત્વ, સદ્ગુણ અને સત્ત્વર્મનો જે પ્રકારે દ્રોહ થાય, અવજ્ઞા થાય તથા વિમુલ્લ ભાય થાય એ આદિ પ્રવૃત્તિથી, તેમ જ અસત્ત્વ, અસદ્ગુણ તથા અસત્ત્વર્મનો જે પ્રકારે આગ્રહ થાય, તે સંબંધી કૃતકૃત્યતા માન્ય થાય એ આદિ પ્રવૃત્તિથી પ્રવર્તતાં અનંતાનુબંધી કપાય સંભવે છે, અથવા જ્ઞાનીના વચનમાં શ્રિપુત્રાદિ ભાવોને જે મર્યાદા પછી ઇચ્છતાં નિર્ધ્વંશ પરિણામ કહ્યાં છે, તે પરિણામે પ્રવર્તતાં પણ અનંતાનુબંધી હોવા યોગ્ય છે. સંશેષમાં અનંતાનુબંધી કપાયની વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે જણાય છે.

(૨) જે પુત્રાદિ વસ્તુ લોકસંજ્ઞાએ ઇચ્છવાયોગ્ય ગણાય છે, તે વસ્તુ દુઃસ્વદાયક અને અસારગૂત આપી પ્રાપ્ત થયા પછી નાશ પામ્યા છતાં પણ ઇચ્છવાયોગ્ય લાગતી ન હોતી, તેવા પદાર્થની હાલ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી અનિત્ય ભાવ જેમ બઢવાન થાય તેમ કરવાની જિજ્ઞાસા ઉદ્ભવે છે, એ આદિ ઉદાહરણ સાથે લક્ષ્યું તે વાંચ્યું છે. જે પુરુષની જ્ઞાનદંશ સ્થિર રહેવાયોગ્ય છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ સસાર પ્રસંગનો ઉદય હોય તો જાગૃતપણે પ્રવર્તવું પડે છે, એમ વીતિરાગે કહ્યું છે, તે અન્યથા નથી; અને આપણે સૌદ જાગૃતપણે પ્રવર્તવું કરવામાં કંઈ શિથિલતા રાહીય

તો તે સસાર પ્રસંગથી બાંધ થતા વાર ન રાગે. પવો ઉપદેશ એ વચનોથી આત્માના પરિણામી કરવાયોગ્ય છે, એના સંશય ઘટતો નથી. પ્રસંગની સાથે નિવૃત્તિ અશક્ય થતી હોય તો પ્રસંગ સંતેષ કરવો ઘટે, અને ક્રમે કરીને સાથ નિવૃત્તિરૂપ પરિણામ આપતું ઘટે, એ મુમુક્ષુ પુરુષનો ભૂમિકા ધર્મ છે. સત્સંગ, સત્સાક્ષના યોગથી તે ધર્મનું આરાધન વિશેષે કરી સમજે છે.

૫૨૪.

મુચ્ચૈ અઘાટ મુદ્ ૧૩ મુદ્ ૧૯૫૧.

શ્રીમદ્ વીતરાગાય નમઃ.

- (૧) કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે ઘટે છે ?
- (૨) આ ભરતક્ષેત્રમાં આ કાળે તેનો સમય હોઈ શકે કે કેમ ?
- (૩) કેવલજ્ઞાનને વિષે કેવા પ્રકારની આત્મસિત્તિ હોય ?
- (૪) સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં કેવા પ્રકારે ભેદ હોવાયોગ્ય છે ?
- (૫) સમ્યક્દર્શનવાન પુરુષની આત્મસિત્તિ કેવી હોય ?

ઉપર જણાવેલા ચોલખર ચક્રાશક્તિ વિશેષ વિચાર કરવાયોગ્ય છે. તે સવધી પત્રવાટે તમારાથી લેવાયા યોગ્ય તે લેશો.

હાલ અને ઉપાધિનું કેટલુંક ઓછાપણું છે.

૫૨૫.

મુચ્ચૈ અઘાટ મુદ્ ૨ રવિ ૧૯૫૧.

શ્રીમદ્ વીતરાગને નમસ્કાર.

સત્સમાગમ અને સત્સાક્ષના જામને હચ્છતા ઘણા મુમુક્ષુઓને આરમ, પરિગ્રહ અને રસત્વાદિ પ્રતિબંધ સંક્ષેપ કરવાયોગ્ય છે, એમ શ્રી જિનાદિ મહાપુરુષોએ કહ્યું છે. જ્યાંસુધી પોતાના દોષ વિચારી સંક્ષેપ કરવાને પ્રવૃત્તિમાન ન થવાય ત્યાંસુધી સત્પુરુષનો કહેલો માર્ગ પરિણામ પામવો કઠણ છે. આ ઘાતપર મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ વિચાર કરવો ઘટે છે.

૫૨૬

અઘાટ મુદ્ ૩ રવિ ૧૯૫૧

ૐ નમો વીતરાગાય.

(૧) આ ભરતક્ષેત્રને વિષે આ કાલમાં કેવલજ્ઞાન સમયે કે કેમ ? એ ઘંઘેરે પ્રશ્નો લેવા હતા, તેના ઉત્તરમાં તમારા તથા શ્રી રહેરામાઈના વિચાર, મઝેલા પત્રથી વિશેષ કરી જાણ્યા છે. એ પ્રશ્નોપર તમને, રહેરામાઈને તથા શ્રી જુગરને વિશેષ વિચાર કર્તવ્ય છે. અન્ય દર્શનમાં જે પ્રકારે કેવલ જ્ઞાનાદિના સ્વરૂપ કહ્યા છે, તેમાં અને જૈન દર્શનમાં તે વિષયના સ્વરૂપ કહ્યા છે, તેમાં ફેટલોક મુખ્યભેદ જોવામાં આવે છે, તે સૌપ્રત્યે વિચાર ચર્ચે સમાધાન થાય તો આત્માને કલ્યાણના અગમૂત છે, માટે એ વિષયપર ધધરે વિચાર થાય તો સારું.

(૨) “અસ્તિ” * એ પદથી માઠીને આત્માર્થે સર્વમાવ વિચારવાયોગ્ય છે, તેમાં જે સ્વસ્વરૂપ પ્રાપ્તિના રેતું છે, તે મુખ્યપણે વિચારવાયોગ્ય છે, અને તે વિચાર માટે અન્ય પદાર્થના વિચારની પણ અપેક્ષા રહે છે, તે અર્થે તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે.

એક વીજાં દર્શનનો મોટો મેદ જોવામાં આવે છે, તે સર્વની તુલ્યના કરી અમુક દર્શન સાચું છે એવો નિર્ધાર વધા મુમુક્ષુથી થવો દુષ્કર છે, કેમકે તે તુલ્યના કરવાની ક્ષયોપશમશક્તિ કોઈક જીવને હોય છે. વઝી એક દર્શન સર્વાંશે સત્ય અને વીજાં દર્શન સર્વાંશે અસત્ય એમ વિચારમાં સિદ્ધ થાય તો વીજાં દર્શનની પ્રવૃત્તિ કરનારની દશા આદિ વિચારવાયોગ્ય છે, કેમકે વૈરાગ્ય ઉપશમ જેનાં વઝવાન છે તેણે કેવલ અસત્યનું નિરુપણ કેમ કર્યું હોય ! એ આદિ વિચારવા યોગ્ય છે. વઝી સર્વ જીવથી આ વિચાર થવો દુષ્કર છે. અને તે વિચાર કાર્યકારી પણ છે, કરવા યોગ્ય છે, પણ તે કોઈ મહાત્મ્યવાનને થવાયોગ્ય છે. ત્યારે ચાકી જે મોક્ષના ઇચ્છક જીવો છે, તેણે તે સંબંધી શું કરવું પડે ! તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે.

સર્વ પ્રકારનાં સર્વાંગ સમાધાન વિના સર્વ કર્મથી મુક્ત થવું અશક્ય છે, એવો વિચાર અમારા ચિત્તમાં રહે છે, અને સર્વ પ્રકારનું સમાધાન થવા માટે અનંતકાલ પુરુષાર્થ કરવો પડતો હોય તો ઘણું કરી કોઈ જીવ મુક્ત થઈ શકે નહીં, તેથી એમ જણાય છે કે અલ્પ કાલમાં તે સર્વ પ્રકારનાં સમાધાનના ઉપાય હોવાયોગ્ય છે. જેથી મુમુક્ષુ જીવને નિરાશાનું કારણ પણ નથી.

(૨) શ્રાવણ શુદ્ધ ૫-૬ ઉપર અત્રેથી નિવૃત્તવાનું બને એમ જણાય છે. જ્યાં ક્ષેત્ર સ્પર્શના હશે ત્યાં સ્થિતિ થશે.

૫૨૭.

વેદાંત, જિન, સાંખ્ય, યોગ, નૈયાયિક, બૌદ્ધ.

આત્મા.

નિત્ય.

અનિત્ય. + " + + + ,,

પરિણામી. + " + + + +

અપરિણામી.

સાક્ષી.

સાક્ષી-કર્તા.

૫૨૮.

(૧) સાંખ્ય કહે છે કે બુદ્ધિ જડ છે. પાતંજલી, વેદાંત એમ જ કહે છે.

જિન કહે છે કે બુદ્ધિ ચેતન છે.

(૨) વેદાંત કહે છે કે આત્મા એક જ છે. જિન કહે છે કે આત્મા અનંત છે.

જાતિ એક છે. સાંખ્ય પણ તેમ જ કહે છે ; પાતંજલી પણ તેમ જ કહે છે,

(૩) વેદાંત કહે છે કે આ સમસ્ત વિશ્વ વંધ્યાપુત્રવત્ છે.

જિન કહે છે કે આ સમસ્ત વિશ્વ શાશ્વત છે.

(૪) પાતંજલી કહે છે, કે નિત્ય મુક્ત એવો એક ईશ્વર હોવો જોઈએ.

સાંખ્ય ના કહે છે. જિન ના કહે છે.

૫૨૯.

મુષદ્. અષ્ટાદ પદ ૧૧ પુ. ૧૯૫૧.

જે વિચારવાન પુરુષની દૃષ્ટિમા સંસારનુ સ્વરૂપ નિત્ય પ્રત્યે દ્વેષસ્વરૂપ ભાસમાન થયુ હોય, સંસારિક મોગોપમોગ ત્રિપે વિરસપણા જેનુ જેને વર્તુ હોય તેવા વિચારવાનને ધીર્જી તરફ લોક વ્યવહારાદિ, વ્યાપારાદિ ઉદય ધર્ત્તો હોય, તો તે ઉદય પ્રતિવંધ દ્વિયના મુરતને અર્થે નહીં પણ આત્મહિતાર્થે ટાઢવો હોય તો ટાઢી થકવાના જા ઉપાય જોઈએ. તે સનધી કર્દે જણાવવાનુ થાય તો કરસો

૫૩૦.

મુષદ્. અષ્ટાદ પદ ૧૪ રતિ ૧૯૫૧.

ૐ

જે પ્રકારે સહજ યની આવે તે કરવા પ્રત્યે પરિણતિ રહે ડે, અથવા છેવટે કોઈ ઉપાય ન ચાલે તો વઢવાન કારણને માધ ન થાય તેમ પ્રવર્તવાનુ થાય છે. કેટલાક વગતના વ્યવહારિક પ્રસંગના ફટાલાથી થોડો વસત પણ નિવૃત્તિથી કોઈ તથારૂપ ક્ષેત્રે રહેવાય તો સારુ, એમ ચિત્તમા રણ કરતુ હતુ, તેમ જ અત્રે વધારે વસત સિતિ થવાથી જે દેહના જમના નિમિષ કારણ છે એવા માતાપિતાદિના વચનાર્થે, ચિત્તની મિયતાના અક્ષોમાર્થે તથા કર્દક ધીજાઓના ચિત્તની અનુપેક્ષાર્થે પણ થોડા દિવસ વવાળીએ જરાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો હતો. તે વન્ને પ્રકાર માટે વ્યારે યોગ થાય તો સારુ, એમ ચિત્તગ્રાથી કર્દે યથાયોગ્ય સમાધાન થતું ન હતુ. તે માટેના વિચારની સહજ થયેલી વિશેષતાથી હાલ જે કર્દે નિચારનુ અવપણુ સિર થયુ તે તમને જણાયુ હતુ સર્વ પ્રકારના અસગ લક્ષનો વિચાર અત્રેથી અપ્રસગ ગળી, દુર રાહી અવપ્કાઢની અલ્પ અસગતાનો હાલ કર્દે વિચાર રાહ્યો છે, તે પણ સહજ સ્વમાને ઉદયાનુસાર થયો છે શ્રાવણ વદ ૧૧થી માદરવા ગુદ ૧૦ની હગમગ મુધી કોઈ નિવૃત્તિ ક્ષેત્રે સિતિ થાય તેમ વધાશક્તિ ઉદય ઉપશમ જેમ રાહી પ્રવર્તુ, જો કે વિશેષ નિવૃત્તિ ઉદયનુ સ્વરૂપ જોતા પ્રાપ્ત થવી કઠણ જણાય છે.

એક પણ પ્રસગમા પ્રવર્તતા તથા રસતા જે પ્રાયે અક્રિય પરિણતિ વર્તે છે, તે પરિણતિને છીપે બરાબર વિચાર હાલ જણાવવાનુ વનતુ નથી. સહજાત્મસ્વરૂપે યથાયોગ્ય.

૫૩૧.

મુષદ્. અષ્ટાદ પદ ૧૧ સોન ૧૯૫૧.

ૐ નમો ધીતરાગાય.

(૧) સર્વે પ્રતિવધથી મુક્ત થયા વિના સર્વે દુ સથી મુક્ત થયુ સમવતુ નથી.

(૨) જન્મથી જેને મતિ, શ્રુત અને અવધિ દ્વ ગળ જ્ઞાન હતા, અને આત્મોપયોગી એવી વૈરાગ્ય-દશા હતી, અલ્પ કાઢમા મોગકર્મ ક્ષીણ કરી સયમને ગ્રહણ કરતા મન પર્યંક નામનુ જ્ઞાન પામ્યા હતા, એવા શ્રીમદ્ મહાવીરસ્તામી, તે છતા પણ વાર વર્ષ અને સાઢા છ માસ મુધી મૌન પળે વિચર્ધા! આ પ્રકારનુ તેમનુ પ્રવર્તન તે ઉપદેશ માર્ગે પ્રવર્તવાતા કોઈ પણ જીવે અત્યંત પળે વિચારી પ્રવર્તવાયોમ્ય છે એવી અલદ શિક્ષા પ્રતિવોધે છે. તેમ જ જિન જેવાએ જે પ્રતિવધની

નિવૃત્તિગાટે પ્રયત્ન કર્યું, તે પ્રતિવંધમાં અજાગૃત રહેવાયોમ્ય કોઈ જીવ ન હોય એમ જણાવું છે, તથા અનંત આત્માર્થનો તે પ્રવર્તનથી પ્રકાશ કર્યો છે, જેવા પ્રકારપ્રત્યે વિચારવાનું વિશેષ સ્થિરપણું વર્તે છે, વર્તાવું ઘટે છે.

જે પ્રકારનું પૂર્વ પ્રારબ્ધ મોગવ્યે નિવૃત્ત થવાયોમ્ય છે, તે પ્રકારનું પ્રારબ્ધ ઉદાસીનપણે ઘેદવું ઘટે, જેથી તે પ્રકારપ્રત્યે પ્રવર્તતાં જે કંઈ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે તે તે પ્રસંગમાં જાગૃત ઉપયોગ ન હોય, તો જીવને સમાધિ વિરાધના થતાં ચાર ન લાગે, તે માટે, સર્વસંગભાવને મૂલપણે પરિણામી કરી, મોગવ્યા વિના ન છૂટી શકે તેવા પ્રસંગપ્રત્યે પ્રવૃત્તિ થવા દેવી ઘટે, તોપણ તે પ્રકાર કરતાં સર્વાંશ અસંગતા જન્મે તે પ્રકાર મજબો ઘટે.

કેટલાક વલત થયાં સહજ પ્રવૃત્તિ અને ઉદીરણ પ્રવૃત્તિ એમ વિભાગે પ્રવૃત્તિ વર્તે છે. મુખ્ય પળે સહજ પ્રવૃત્તિ વર્તે છે. સહજ પ્રવૃત્તિ એટલે પ્રારબ્ધોદયે ઉદ્ભવ થાય તે, પણ જેમાં કર્તવ્ય પરિણામ નહીં. બીજી ઉદીરણ પ્રવૃત્તિ—જે પરાર્થાદિયોગે કરવી પડે તે. હાલ બીજી પ્રવૃત્તિ થવામાં આત્મા સંક્ષેપ થાય છે. કેમકે અપૂર્વ એવા સમાધિયોગને તે કારણથી પણ પ્રતિવંધ થાય છે એમ સાંમઝ્યું હતું તથા જાણ્યું હતું; અને હાલ તેવું સ્પષ્ટાર્થે વેધું છે. તે તે કારણોથી ધધારે સમાગમમાં આવવાનું, પત્રાદિથી કંઈ પણ પ્રશ્નોત્તરાદિ જણાવવાનું, તથા બીજા પ્રકારે પરમાર્થાદિ લલ્લવા કરવાનું પણ સંક્ષેપ થવાના પર્યાયને આત્મા મજે છે. એવા પર્યાયને મજ્યાવિના અપૂર્વ સમાધિને હાનિ સંભવતી હતી. એમ છતાં પણ થવાયોમ્ય એવી સંક્ષેપ પ્રવૃત્તિ થઈ નથી.

૫૩૨.

સુંદર. અવાદ ઘડ ,, ૧૯૫૧.

અનંતાનુવંધીનો બીજો * પ્રકાર લલ્લ્યો છે તે વિષે વિશેષાર્થ નીચે લલ્લ્યાથી જાણશો.

ઉદયથી અથવા ઉદાસમાવસંયુક્ત મંદપરિણતવુદ્ધિથી મોગાદિને વિષે પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાંસુધીમાં જ્ઞાનીની આજ્ઞાપર પણ મુકીને પ્રવૃત્તિ થઈ ન સંભવે, પણ જ્યાં મોગાદિને વિષે સીમ તન્મયપણે પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાં જ્ઞાનીની આજ્ઞાની કંઈ અંકુશતા સંભવે નહીં, નિર્ભયપણે મોગ પ્રવૃત્તિ સંભવે, જે નિર્વૈશ પરિણામ કહ્યાં છે; તેવાં પરિણામ વર્તે ત્યાં પણ અનંતાનુવંધી સંભવે છે. તેમ જ હું સમજું છું, મને ધાધ નથી એવાનેએવા વક્ત્રમાં રહે, અને મોગથી નિવૃત્તિ ઘટે છે, અને વઢી કંઈ પણ પુરુષત્વ કરે તો થઈ શકવા બોમ્ય છતાં પણ મિથ્યા જ્ઞાનથી જ્ઞાનદશા માની મોગાદિકમાં પ્રવર્તના કરે ત્યાં પણ અનંતાનુવંધી સંભવે છે.

જાગૃતતાં જેમ જેમ ઉપયોગનું શુદ્ધપણું થાય, તેમ તેમ સ્વમદશાનું પરિક્ષીણપણું સંભવે.

૫૩૩.

વવાળીઆ. ધાવળ શુદ્ધ ૧૦. ૧૯૫૧.

સોમવારે રાત્રે આશરે અગિયાર વાગ્યા પછી જે કંઈ મારાથી વચનયોગનું પ્રકાશવું થયું હતું તેની સ્થિતિ રહી હોય તો ગયાશકિ લલ્લાય તો લલ્લશો.

પર્યાય છે તે પદાર્થનું વિશેષ સ્વરૂપ છે, તે માટે મન:પર્યવચ્ચાન પણ પર્યાયાર્થિકજ્ઞાન ગણી વિશેષ પણ જ્ઞાનોપયોગમાં ગણ્યું છે; તેનો સામાન્ય ગ્રહણરૂપ વિષય નહીં માસવામી દર્શનો-પયોગમાં ગણ્યું નથી, એમ સોમવારે વગેરે જણાવવું થયું હતું; તે પ્રમાણે જૈન દર્શનનો અભિપ્રાય પણ આવે જોયો છે.

આ વાત વધારે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટવામી સમજવાનું થઈ શકે તેવી છે, કેમકે તેને કેટલાંક દૃષ્ટાંતા-દિકતું સહચારીપણું ઘટે છે, તથાપિ અત્રે તો તેમ થવું અત્યવ્ય છે.

મન:પર્યવસંબંધી સ્વરૂપ છે તે પ્રસંગ, ચર્ચવાની નિષ્ઠાથી સ્વરૂપ નથી.

૫૩૪. વવાળીઆ. શ્રાવણ સુદ ૧૨ શુક્રવાર. ૧૯૫૧.

નિમિત્તવાસી આ જીવ છે, એવું એક સામાન્ય વચન છે, તે સંગપ્રસંગથી થતી જીવની પરિણતિ વિષે જોતાં પ્રાચીન સિદ્ધાંતરૂપ લાગી શકે છે.

૫૩૫. વવાળીઆ. શ્રાવણ સુદ ૧૫ સોમ. ૧૯૫૧.

આત્માર્થે વિચારમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ આરાધવા યોગ્ય છે; પણ વિચારમાર્ગને યોગ્ય જેનું સામર્થ્ય નથી તેને તે માર્ગ ઉપદેશનો ન ઘટે એ વગેરે સ્વરૂપ છે, તે યોગ્ય છે તોપણ તે વિષે કંઈપણ સ્વરૂપનાં ચિત્તાં હાલ આવી શકતું નથી.

શ્રી.....એ કેવલદર્શન સંબંધી જણાવેલી આશંકા સરી તે વાંચી છે. થીજા ઘણા પ્રકાર સમજાયા પછી તે પ્રકારની આશંકા શમાય છે, અથવા તે પ્રકાર સમજાવાયોગ્ય થવું કરીને થાય છે. પરી આશંકા હાલ સંક્ષેપ કરી અથવા ઉપશાંત કરી વિશેષ નિકટ પણ આલાર્થનો વિચાર કરવો ઘટે છે.

૫૩૬.

વવાળીઆ. શ્રાવણ સુદ ૧૨ રવિ. ૧૯૫૧.

ૐ

અત્રે પર્યુપણ પુરાં થતાં સુધી સ્થિતિ થવી સંભવે છે. કેવલજ્ઞાનાદિ આ કાલમાં હોય એ વગેરે પ્રશ્નો પ્રથમ સ્વરૂપાં હતાં તે પ્રશ્નોપર યથાશક્તિ અનુમેશ તથા પરસ્પર પ્રશ્નોત્તર શ્રી...વગેરેપ કરવાયોગ્ય છે.

ગુણના સમુદાયથી જુદું એવું કંઈ ગુણીનું સ્વરૂપ હોવા યોગ્ય છે કે કેમ? આ પ્રશ્ન પ્રત્યે જો તમ વગેરેથી અને તો વિચાર કરશો. શ્રી...એ તો જરૂર વિચાર કરવાયોગ્ય છે.

૫૩૭.

વવાળીઆ. શ્રાવણ સુદ ૧૩ શુક્ર. ૧૯૫૧.

અત્રેથી પ્રસંગે સ્વેલાં ચાર પ્રશ્નોના ઉત્તર સ્વરૂપાં તે વાંચ્યા છે. પ્રથમનાં બે પ્રશ્નોનાં ઉત્તર સંક્ષેપમાં છે, તથાપિ યથાયોગ્ય છે. ત્રીજા પ્રશ્નોનાં ઉત્તર સ્વરૂપો તે સામાન્યપણે યોગ્ય છે, તથાપિ વિશેષ સૂક્ષ્મ આલેચનથી તે પ્રશ્નોનાં ઉત્તર સ્વરૂપાયોગ્ય છે, તે ત્રીજો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે.

“ગુણના સમુદાયથી જુદું એવું ગુણીનું સ્વરૂપ હોવા યોગ્ય છે કે કેમ? અર્થાત્ વધા ગુણનો સમુદાય તે જ ગુણી પડેલે દ્રવ્ય? કે તે ગુણના સમુદાયને આધારમૂલ એવું પણ કંઈ દ્રવ્યનું

વીજું હોવાપણું છે ! તેના ઉત્તરમાં એમ લખ્યું કે આત્મા ગુણી છે, તેના ગુણ જ્ઞાન દર્શન વગેરે જૂદા છે. એમ ગુણી અને ગુણની વિવેક કરી, તથાપિ ત્યાં વિશેષ વિવેક કરવી ઘટે છે. જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણથી જૂદું એવું બાકીનું આત્માપણું શું ! તે પ્રશ્ન છે. માટે યથાશક્તિ તે પ્રશ્નની પરિચર્યા કરવાયોગ્ય છે.

ચોથો પ્રશ્ન કેવલજ્ઞાન આ કાલમાં હોવાયોગ્ય છે કે કેમ ! તેનો ઉત્તર એમ લખ્યો કે પ્રમાણથી જોતાં તે હોવાયોગ્ય છે. એ ઉત્તર પણ સંક્ષેપથી છે; જે પ્રત્યે ઘણો વિચાર કરવાયોગ્ય છે. એ ચોથા પ્રશ્નનો વિશેષ વિચાર થવાને અર્થે તેમાં આટલું વિશેષ ગ્રહણ કરશો કે જે પ્રમાણે જૈનાગમમાં કેવલજ્ઞાન માત્રું છે અથવા કશું છે તે કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ યથાતથ્ય કશું છે એમ માત્રમાન થાય છે કે કેમ ! અને તેનું કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ હોય એમ માત્રમાન થતું હોય તો તે સ્વરૂપ આ કાલમાં પણ પ્રગટ્યા યોગ્ય છે કે કેમ ! કિંવા જૈનાગમ કહે છે, તેનો હેતુ કહેવાનો જૂદો કંઈ છે, અને કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ ઘીજા કોઈ પ્રકારે હોવાયોગ્ય છે તથા સમજવાયોગ્ય છે ! આ વાર્ષાપર યથાશક્તિ અનુમેશ કરવાયોગ્ય છે. તેમ જ ત્રીજો પ્રશ્ન છે તે પણ ઘણા પ્રકારે વિચારવાયોગ્ય છે. વિશેષ અનુમેશ કરી, એ બન્ને પ્રશ્નના ઉત્તર લખવાનું બને તો કરશો. પ્રથમના કે પ્રશ્ન છે, તેના ઉત્તર સંક્ષેપમાં લખ્યા છે, તે વિશેષતાથી લખવાનું બની શકે એમ હોય તો તે પણ લખશો.

તમે પાંચ પ્રશ્નો લખ્યા છે, તેમાંના ત્રણ પ્રશ્નના ઉત્તર અન્ને સંક્ષેપમાં લખ્યા છે.

પ્રથમ પ્રશ્ન :- જાતિસ્મરણ-જ્ઞાનવાન પાછલો મવ કેવી રીતે દેવ છે ! તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે વિચારશો.

૭૦-નાનપણે કોઈ ગામ, વસ્તુ આદિ જોયાં હોય, અને મોટપણે કોઈ પ્રસંગે તે ગામાદિનું આત્મામાં સ્મરણ થાય છે, તે થતે તે ગામાદિનું આત્મામાં જે પ્રકારે જ્ઞાન થાય છે, તે પ્રકારે જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાને પૂર્વભવનું જ્ઞાન થાય છે. કદાચ આ ઠેકાણે એમ પ્રશ્ન થશે કે પૂર્વભવમાં અનુભવેલાં એવા દેહાદિનું આ ભવમાં ઉપર કશું જ્ઞાન થાય એ વાત યથાતથ્ય માનીએ તો પછી પૂર્વભવમાં અનુભવેલાં એવા દેહાદિ અથવા કોઈ દેવલોકાદિ નિવાસસ્થાન અનુભવ્યાં હોય તે અનુભવની સ્મૃતિ ધૃદ છે, અને તે અનુભવ યથાતથ્ય થયો છે, એ જ્ઞાન ઉપરથી સમજાય ? તો એ પ્રશ્નનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. અમુક અમુક જોઈ અને ડિંગ તથા પરિણામ આદિથી પોતાને તેનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય છે, પણ ઘીજા કોઈ જીવને તેની પ્રતીતિ થવા માટે તો નિયમિતપણું નથી.

કચિત્ અમુક દેશમાં અમુક ગામ અમુક ધેર પૂર્વે દેહ ધારણ થયો હોય અને તેનાં ચિન્હ ઘીજા જીવને જણાવવાથી તે દેશાદિનું અથવા તેના નિશાનાદિનું કંઈ પણ વિચિત્રપણું હોય તો ઘીજા જીવને પણ પ્રતીતિનો હેતુ થવો સંભવે; અથવા જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાનવાન કરતાં જેનું વિશેષ જ્ઞાન છે તે જાણે. તેમ જ જેને જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન છે, તેની પ્રકૃત્યાદિને જાણતો એવો કોઈ વિચારવાન પુરુષ પણ જાણે કે આ પુરુષને તેનાં કંઈ જ્ઞાનનો સંભવ છે, અથવા જાતિસ્મૃતિ હોવી-સંભવ છે,

અથવા જેને જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન છે, તે પુરુષના સંવંધમાં કોઈ જીવ પૂર્વે મને આવ્યો છે, વિરોધ કરીને આવ્યો છે, તેને તે સંવંધ જણાવતાં કંઈ પણ સ્મૃતિ પામ્યો તો તેવા જીવને પણ પ્રતીતિ આવે.

બીજો પ્રશ્ન :—જીવ સમયે સમયે મરે છે તે કેવી રીતે સમજવું; તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે વિચારશો :—

૩૦—જેમ આત્માને સ્થૂળ દેહનો વિયોગ થાય છે, તેને મરણ કહેવામાં આવે છે, તેમ સ્થૂળ દેહના આયુષ્યાદિ સૂક્ષ્મ પર્યાયનો પણ સમયે સમયે હાનિ પરિણામ થવાથી વિયોગ થઈ રહ્યો છે, તેથી તે સમયે સમયે મરણ કહેવાયોમ્મ છે. આ મરણ તે વ્યવહાર નયથી કહેવાય છે. નિશ્ચયથી તો આત્માને સ્વામાયિક પણ જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણ પર્યાયની વિભાવ પરિણામના યોગને લીધે હાનિ થયા કરે છે, અને તે હાનિ આત્માના નિત્યપણાંદિ સ્વરૂપને પણ મૂકી રહે છે, તે સમયે સમયે મરણ છે.

ત્રીજો પ્રશ્ન :—કેવલજ્ઞાનદર્શનને વિષે ગયા કાઠ અને આવતા કાઠના પદાર્થ વર્તમાન કાઠમાં વર્તમાનપણે દેસાય છે, તેમ જ દેરાય કે બીજી રીતે? તેનો ઉત્તર આપમાણે વિચારશો :—

૩૦—વર્તમાનમાં વર્તમાન પદાર્થ જેમ દેસાય છે, તેમ ગયા કાઠના પદાર્થ ગયા કાઠમાં જે સ્વરૂપે હતા તે સ્વરૂપે વર્તમાન કાઠમાં દેસાય છે, અને આવતા કાઠમાં તે પદાર્થ જે પામશે તે સ્વરૂપપણે વર્તમાનકાઠમાં દેસાય છે. મૃતકાઠમાં જે જે પર્યાય પદાર્થે મળ્યા છે, તે કારણપણે વર્તમાનમાં પદાર્થને વિષે રહ્યા છે અને અવિષ્યકાઠમાં જે જે પર્યાય મળશે તેની યોગ્યતા વર્તમાનમાં પદાર્થને વિષે રહી છે. તે કારણ અને યોગ્યતાનું જ્ઞાન વર્તમાનકાઠમાં પણ કેવલ જ્ઞાનને વિષે મધ્યસ્થ સ્વરૂપે હોઈ શકે. જો કે આ પ્રશ્ન પ્રત્યે ઘણા વિચાર જણાવવા યોગ્ય છે.

૧૯૩૮,

શ્રવાણીમા. શ્રાવણ વદ ૧૧ શકિ. ૧૯૫૧.

ગયા શનિવારનો લહેલો કાગઠ પહોંચ્યો છે. તે કાગઠમાં મુલ્ય કરી ત્રણ પ્રશ્નો લખ્યાં છે. તેના ઉત્તર નિચે લખ્યાથી વિચારશો :—

૫૦—પ્રથમ પ્રશ્નમાં ઇમ જણાવ્યું છે કે એક મનુષ્ય પ્રાણી દિવસને વસતે આત્માના ગુણવડીય અમુક હલ સુધી દેલી શકે છે, અને રાત્રિને વસતે અંધારામાં કશું દેસતો નથી; થકી બીજે દિવસે પાછું દેસે છે અને વઢી રાત્રિય અંધારામાં કશું દેસતો નથી; તેથી એક અહોરાત્રમાં ચલુ આપમાણે આત્માના ગુણ ઉપર અધ્યવસાય બદલાયા વિના નહીં દેસવાનું આચરણ આવી જતું હશે? કે દેસતું ઇ આત્માનો ગુણ નહીં પણ સૂરજવડીય દેસાય છે, માટે સૂરજનો ગુણ હોઈને તેની ગેરહાજરીમાં દેસાતું નથી? અને વઢી આવી જ રીતે સાંમઝબાના દટાંતે કાન આડું રાલવાથી નથી સંમઝાતું, ત્યારે આત્માના ગુણ કેમ મૂકાઈ ગયાય છે? તેનો સંક્ષેપમાં ઉત્તર :—

૩૦—જ્ઞાનાવરણીય તથા દર્શનાવરણીય કર્મનો અમુક ક્ષયોપશમ થવાથી હિંદ્રિયલવિષ્ણુ ઉત્પન્ન થાય છે. તે હિંદ્રિયલવિષ્ણુ સામાન્યપણે પાંચ પ્રકારની કહી શકાય છે. સ્પર્શદ્રિયથી શ્રવણદ્રિયપર્યંત સામાન્યપણે મનુષ્ય પ્રાણીને પાંચ હિંદ્રિયની લવિષ્ણો ક્ષયોપશમ હોય છે. તે ક્ષયોપશમની શક્તિ અમુક વ્યાહતિ થાય ત્યાંસુધી જાણી દેલી શકે છે. દેસતું ઇ ચલુ હિંદ્રિયનો ગુણ છે.

તથાપિ અંધકારથી કે અમુક છેટે વસ્તુ હોવાથી તેને પદાર્થ જોવામાં આવી શકે નહીં; કેમકે વક્ષુ ઈન્દ્રિયની ક્ષયોપશમ લબ્ધિને તે હ્રદે અટકવું થાય છે, અર્થાત્ ક્ષયોપશમની સામાન્યપણે પટલી શક્તિ છે. દિવસે પણ વિશેષ અંધકાર હોય અથવા કોઈ વસ્તુ ઘણા અંધારામાં પડી હોય અથવા અમુક હદથી છેટે હોય તો વક્ષુથી દેખાઈ શકતી નથી; તેમ વીંછી ઈન્દ્રિયોની લબ્ધિ સંબંધી ક્ષયોપશમશક્તિ સુધી તેના વિષય જ્ઞાનદર્શનની પ્રવૃત્તિ છે; અમુક વ્યાપાત સુધી તે સ્પર્શી શકે છે, અથવા સુંધી શકે છે, સ્વાદ ઓઝણી શકે છે, અથવા સાંભઝી શકે છે.

પ્ર૦-વીજા પ્રશ્નમાં એમ જણાવ્યું છે કે આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ આજ્ઞા શરીરમાં વ્યાપક છતાં, આંસના વચલા માગની કૌકી છે તેથી જ દેખી શકાય છે, તે જ પ્રમાણે આજ્ઞા શરીરમાં અસંખ્યાત પ્રદેશ વ્યાપક છતાં એક નાના માગ કાનવઢીદ્વારા સાંભઝી શકાય છે; અમુક જગોણી ગંધ પરીક્ષા થાય; અમુક જગોણી રસની પરીક્ષા થાય; જેમકે સાકરનો સ્વાદ હાથ પગ જાગતા નથી, પરંતુ જીભ જાણે છે. આત્મા આજ્ઞા શરીરમાં સરસી રીતે વ્યાપક છતાં અમુક માગેથી જ જ્ઞાન થાય આત્મ કારણ શું હશે! તેનો સંક્ષેપમાં ઉત્તર:-

૭૦-જીવને જ્ઞાન, દર્શન ક્ષાયિકભાવે પ્રગટ્યાં હોય તો સર્વ પ્રદેશો તથાપ્રકારનું તેને નિરાવરણ-પણું હોવાથી એક સમયે સર્વ પ્રકારે ભાવનું જ્ઞાયકપણું હોય; પણ જ્યાં સર્વ ક્ષયોપશમભાવે જ્ઞાનદર્શન વર્તે છે, ત્યાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે અમુક મર્યાદામાં જ્ઞાયકપણું હોય. જે જીવને અત્યંત અલ્પજ્ઞાન દર્શનની ક્ષયોપશમશક્તિ વર્તે છે, તે જીવને અક્ષરના અનંતમા ભાગ જેટલું જ્ઞાયકપણું હોય છે. તેથી વિશેષ ક્ષયોપશમે સ્પર્શેન્દ્રિયની લબ્ધિ કંઈક વિશેષ વ્યક્ત (પ્રગટ) થાય છે; તેથી વિશેષ ક્ષયોપશમે સ્પર્શ અને રસેન્દ્રિયની લબ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ વિશેષતાથી ઉચ્ચોત્તર સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણ તથા શબ્દને ગ્રહણ કરવાયોગ્ય એવો પંચેન્દ્રિય સંબંધી ક્ષયોપશમ થાય છે, તથાપિ ક્ષયોપશમ દશામાં ગુણનું સમવિષમપણું હોવાથી સર્વાંગે તે પંચેન્દ્રિય સંબંધી જ્ઞાન, દર્શન થતાં નથી, કેમકે શક્તિનું તેણું તારતમ્ય (સત્ત્વ) નથી, કે પાંચેવિષય સર્વાંગે ગ્રહણ કરે. ચરપિ અવધિ આદિ જ્ઞાનમાં તેમ થાય છે, પણ અત્રે તો સામાન્ય ક્ષયોપશમ, અને તે પણ ઈન્દ્રિય સાક્ષેપ ક્ષયોપશમનો પ્રસંગ છે. અમુક નિયત પ્રદેશમાં જ તે ઈન્દ્રિય લબ્ધિનું પરિણામ થાય છે તેનો હેતુ ક્ષયોપશમ તથા પ્રાપ્ત થયેલી યોનિનો સંબંધ છે, કે નિયત પ્રદેશ (અમુક મર્યાદા-માગમાં) અમુક અમુક વિષયનું જીવને ગ્રહણ થાય.

પ્ર૦-ત્રીજા પ્રશ્નમાં એમ જણાવ્યું છે કે શરીરના અમુક ભાગમાં પીડા હોય ત્યારે જીવ ત્યાં વઝગી રહે છે, તેથી જે ભાગમાં પીડા છે તે માગની પીડા વેદના સાક્ષી તમામ પ્રદેશ ત્યાં સંચાતા હશે! જગત્માં કહેવત છે કે જ્યાં પીડા હોય ત્યાં જીવ વઝગી રહે છે, તેનો સંક્ષેપમાં ઉત્તર:-

૭૦-તે વેદના વેદનામાં કેટલાક પ્રસંગે વિશેષ ઉપયોગ રોકાય છે અને ત્રીજા પ્રદેશનું તે મળી કેટલાક પ્રસંગમાં સહજ આકર્ષણ પણ થાય છે. કોઈ પ્રસંગમાં વેદનાનું વહુલપણું હોય તો સર્વ પ્રદેશ મૂર્ચ્છાગત સ્થિતિ પણ મજે છે, અને કોઈ પ્રસંગમાં વેદના કે મનના વહુલપણે સર્વ

પ્રદેશ પરત્વે આત્માની દશમદ્વાર આદિ એક સ્થાનમાં સ્થિતિ થાય છે. આમ થયાનો હેતુ પણ અવ્યાચાર્ય નામનો જીવ સમાવ તથા પ્રકારે પરિણામી નહીં હોવાથી, તેમ કીર્ત્યંતરાયના ક્ષયોપશમનુ સમવિપમપણું હોય છે.

આવાં પ્રશ્નો કેટલાંક મુમુક્ષુ જીવને વિનાશની પરિણુદ્ધિને અર્થે કર્તવ્ય છે, અને તેવાં પ્રશ્નોનું સમાધાન જણાવવાની વિચમાં સદ્જ પવિત્ર ઇચ્છા પણ રહે છે. તથાપિ હલ્લમાં વિશેષ ઉપયોગ રોકાઈ શકવાનુ ધર્મી મુસ્કેલીથી થાય છે.

૫૩૯.

વવાળીઆ. ધાવળ વદ ૧૪ સોમ. ૧૯૫૧.

પ્રથમ પદમાં એમ કહ્યું છે, કે હે મુમુક્ષુ, એક આત્માને આજ્ઞાતા સમસ્ત લોકાલોકને જાણીશ, અને સર્વ જાણવાનુ કષ્ટ પણ એક આત્મ માધિ છે; માટે આત્માથી જૂદા એવા ધંજા માવો જાણવાની ચારવારની ઇચ્છાથી તુ નિવૃત્ત અને એક નિજસ્વરૂપને વિષે દષ્ટિ દે, કે જે દૃષ્ટિથી સમસ્ત સૃષ્ટિ જ્ઞેયપણે તારે વિષે દેલાશે. તત્ત્વસ્વરૂપ એવા સદાશક્તમા કહેલા માર્ગનું પણ આ તત્ત્વ છે; એમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે, તથાપિ ઉપયોગ પૂર્વક તે સમજાનુ દુશ્કર છે. એ માર્ગ જૂદો છે, અને તેનું સ્વરૂપ પણ જૂદું છે, જેમ માત્ર કથન જ્ઞાનીઓ કહે છે તેમ નથી, માટે ઠેકાણે ઠેકાણે જઈને જા પૂછે છે; કેમકે તે અપૂર્વમાવનો અર્થ ઠેકાણે ઠેકાણેથી પ્રાપ્ત થયાયોગ્ય નથી.

વીજા પદનો સંક્ષેપ અર્થ—હે મુમુક્ષુ! યમનિયમાદિ જે સાધનો સર્વ શાન્તમાં કષ્ટાં છે, તે ઉપર કહેલા અર્થથી નિષ્કળ ઠરશે એમ પણ નથી, કેમકે તે પણ કારણને અર્થે છે, તે કારણ આ પ્રમાણે છે. આત્મજ્ઞાન રહી શકે એવી પાત્રતા પ્રાપ્ત થવા, તથા તેમા સ્થિતિ થાય તેવી યોગ્યતા આવવા એ કારણો ઉપદેશ્યાં છે. તત્ત્વજ્ઞાનીએ એથી, એવા હેતુથી એ સાધનો કહ્યા છે, પણ જીવની સમજનમા સામદો ફેલ હોવાથી તે સાધનોમાં જ અટકી રહ્યો અથવા તે સાધન પણ અભિ-નિવેશ પરિણામે પ્રજ્ઞા. આગત્તીથી જેમ બાઝકને ચંદ્ર દેલાહવામાં આવે, તેમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ તત્ત્વનુ તત્ત્વ કહ્યું છે.

૫૪૦.

વવાળીઆ ધાવળ વદ ૧૪ સોમ. ૧૯૫૧.

૫૦—બાઝપણા કરતા મુલાવસામા હૃદયવિકાર વિશેષ કરી ઉત્પન્ન થાય છે, તેના શુ કારણ હોવા જોઈએ? એમ લખ્યું તે માટે સંક્ષેપમા આ પ્રમાણે વિચારવાયોગ્ય છે.

૭૦—ક્રમે જેમ વય વધે છે, તેમ તેમ હૃદયવ્રત્ત વધે છે, તેમ તે વ્રત્તને વિકારના હેતુ એવા નિમિત્તો મળે છે, અને પૂર્વે થયે તેવા વિકારના સસ્કાર રહ્યા છે, તેથી તે નિમિત્તાદિ યોગ પામી વિશેષ પરિણામ પામે છે. જેમ વીજ છે, તે તથારૂપ કારણો પામી ક્રમે વૃક્ષાકારે પરિણમે છે તેમ પૂર્વના વીજમૂલ સસ્કારો ક્રમે કરી વિશેષાકારે પરિણમે છે.

૫૪૧.

વવાળીઆ ધાવળ વદ ૧૪ સુદ ૧૯૫૧.

નિમિત્તે કરીને જેને હર્ષ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને શોક થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને હૃદય જન્ય વિપય પ્રત્યે આકર્ષણ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને હૃદયને પ્રતિકૂળ એવા પ્રકારોને

વિષે ક્ષેપ થાય છે, નિમિત્તે કરીને જેને સ્તર્કર્પ આવે છે, નિમિત્તે કરીને જેને કપાય ઉઘ્ભવે છે, એવા જીવને જેટલો બને તેટલો તે તે નિમિત્તવાસી જીવોનો સંગ ત્યાગવો પડે છે; અને નિત્ય પ્રત્યે સત્સંગ કરવો પડે છે; સત્સંગના અયોગે તથા પ્રકારનાં નિમિત્તથી દૂર રહેવું પડે છે. ક્ષણે ક્ષણે પ્રસંગે પ્રસંગે અને નિમિત્તે નિમિત્તે સ્વદશાપત્યે ઉપયોગ દેવો પડે છે.

આજ પર્યંત સર્વમાથે કરીને સમાધું છડં.

૫૪૨.

અનુભવ પ્રકાશ પ્રંથમાંનો શ્રી પ્રહ્લાદજી પ્રત્યે સદ્ગુરુ દેવે કહેલો ઉપદેશ પ્રસંગ લક્ષ્યો તે યાત્રાત્મ્ય છે. તથારૂપે નિર્વિકલ્પ અને અસંદ્ધ સ્વસ્વરૂપના અભિન્ન જ્ઞાન શિવાય અન્ય કોઈ સર્વ દુઃખ મટવાનો ઉપાય જ્ઞાની પુરુષોદ્દ જાણ્યો નથી.

૫૪૩. રાણપુર. (દ્વિતીયભા) માદ્રવા પદ ૧૧ સોમ. ૧૯૫૧.

છેલ્લા પત્રમાં પ્રશ્નો લક્ષ્યાં હતાં તે પત્ર કયાંક ગત થયું જણાય છે. સક્ષેપમાં ઉત્તર નીચે લક્ષ્યાથી વિચારશો.

(૧) ધર્મ, અર્ધમ દ્રવ્ય સ્વાભાવપરિણામી હોવાથી અક્રિય કદાં છે. પરમાર્થથી એ દ્રવ્ય પૂર્ણ સક્રિય છે. વ્યવહારનયથી પરમાણુ, પુદ્ગલ અને સત્સારી જીવ સક્રિય છે, કેમકે તે અન્યોન્ય પ્રદૂષણ, ત્યાગ આદિથી એક પરિમાણવત્ સંબંધ પામે છે. સહયુગ યાવત્ વિધ્વંસ પામવું એ પરમાણુ પુદ્ગલના ધર્મ કદા છે.....પરમાર્થથી હુમ વર્ણાવિનું પલટનપણું અને સ્કંધનું વિસરાવાપણું કહું.....(પત્ર સંહિત.)

૫૪૪.

રાણપુર. આશો હુદ ૨ શુક્ર. ૧૯૫૧.

કેઈ પણ વસ્તુ તો જ્યાં આત્માર્થ ચર્ચિત થતો હોય ત્યાં જ્યાં આવવા, શ્રવણાદિનો પ્રસંગ કરવાયોગ્ય છે. ગમે તો જૈન શિવાય વીજા દર્શનથી બ્યાલ્યા થતી હોય તો તે પણ વિચારાર્થે શ્રવણ કરવાયોગ્ય છે.

૫૪૫.

શ્રી યંમાત. આશો હુદ વિ. સં. ૧૯૫૧.

* સત્ય સંવંધી ઉપદેશનો સાર.

શસ્ત્રાંતુ યથાર્થ સ્વરૂપ જેવું જાણવું, અનુભવવું તેવું જ કહેવું તે સત્ય એ પ્રકારે. પરમાર્થસત્ય અને વ્યવહારસત્ય.

પરમાર્થસત્ય પટલે આત્મા શિવાય વીજો કોઈ પદાર્થ આત્માને શ્રદ્ધે શક્તો નથી એમ નિશ્ચય જાણી માપા બોલવામાં વ્યવહારથી દેહ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, ધન, ધાન્ય, ગૃહ આદિ વસ્તુઓના પ્રસંગમાં બોલતાં પહેલાં એક આત્મા શિવાય વીજો કોઈ મારુ નથી; એ ઉપયોગ રહેવો જોઈએ. અન્ય આત્માના સંવંધી બોલતાં આત્મામા જાતિ, લિંગ અને તેવા ઉપચારિક મેદલાલો તે આત્મા ન હતાં માત્ર વ્યવહારનયથી કાર્યને માટે બોલવામાં આવે છે; એવા ઉપયોગપૂર્વક બોલાય તો તે પારમાર્થિક ભાષા છે એમ સમજવાનું છે. ૧. દૃષ્ટાંત :- એક માણસ પોતાના આરોપિત દેહની, ધરની; સ્ત્રીની, પુત્રની કે અન્ય પદાર્થની વાત કરતો હોય તે સ્વત્ત સ્પષ્ટપણે તે તે પદાર્થથી વક્ષા હું મિત્ર છું, અને તે મારાં નથી, એમ સ્પષ્ટપણે બોલનારને માન હોય તો તે સત્ય કહેવાય.

૨. દટાંત :—જેમ કોઈ ગ્રંથકાર શ્રેણિક રાજા અને ચેલણા રાણીનું વર્ણન કરતા હોય, તો તેઓ વંત્રે આત્મા હતા અને માત્ર શ્રેણિકના મ્ભવ આશ્રયી તેમનો સંબંધ, ઘગર સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, રાજ્ય વગેરેનો સંબંધ હતો; તે વાત લક્ષમાં રાખ્યા પછી ચોલવાની પ્રવૃત્તિ કરે એ જ પરમાર્થસત્ય. વ્યવહારસત્ય આઘ્યા વિના પરમાર્થસત્ય વચન ચોલવાનું અને તેમ ન હોવાથી વ્યવહારસત્ય નીચે પ્રમાણે જાણવાનું છે.

વ્યવહારસત્ય :—જેવા પ્રકારે વસ્તુનું સ્વરૂપ બોવાથી, અનુભવવાથી, શ્રવણથી અથવા વાંચવાથી આપણને અનુભવવામાં આવ્યું હોય તેવા જ પ્રકારે યથાતથ્યપણે વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેવું અને તે પ્રસંગે વચન ચોલવું તેનું નામ વ્યવહાર સત્ય. દટાંત :—જેમ કે અમુક માણસનો છાલ અથવા જંગલમાં દિવસે બાર વાગે દિઠો હોય, અને કોઈના પૂછવાથી તે જ પ્રમાણે યથાતથ્ય વચન ચોલવું તે વ્યવહારસત્ય. આમાં પણ કોઈ પ્રાણીના પ્રાણનો નાશ થતો હોય, અગર ઝનમ્મચ્છતાથી વચન ચોલવું હોય, યથાપિ સ્વરૂ હોય તોપણ અસત્ય જુલ્ય જ છે એમ જાણી પ્રવર્તવું. સત્યથી વિપરીત તેને અસત્ય કહેવાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, મય, દુર્ગંધા અજ્ઞાનાદિથી ચોલાય છે; ક્રોધાદિ મોહનીયના અંગમૂત છે. તેની સ્થિતિ વીજાં ઘણાં કર્મથી ઘણારે પડતે (૭૦) સીતેર કોડાનોડી સાગરોપમની છે. આ કર્મ ક્ષય થયા વિના જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ સંપૂર્ણપણે ક્ષય થઈ શકતાં નથી. જો કે ગણિતમાં પ્રથમ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મો કયાં છે; પણ આ કર્મની ઘણી મહત્ત્વતા છે, કેમકે સંસારના મૂલમૂત રાગદ્વેષનું આ મૂઠ્ઠા સ્થાન હોવાથી મવગ્રમણ કરવામાં આ કર્મની સુલ્પતા છે; આતું મોહનીય કર્મનું વચ્ચાનપણું છે, છતાં પણ તેનો ક્ષય કરવો સહેલ છે; પડતે કે જેમ વેદનીયકર્મ વેદ્યા વિના નિષ્ફળ થતું નથી તેમ આ કર્મને માટે નથી. મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિરૂપ ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભાદિ કપાય તથા નોકપાયના અનુક્રમે ક્ષમા, નમ્રતા, નિરભિમાનપણું, સરલપણું, નિર્દમતા અને સંતોષાદિની વિપક્ષ માવનાથી પડતે માત્ર વિચાર કરવાથી ઉપર દર્શાવેલા કપાયો નિષ્ફળ કરી શકાય છે. નોકપાય પણ વિચારથી ક્ષય પમાડી શકાય છે; પડતે કે તેને સારું વાણ કાઢી કરવું પડતું નથી. ‘શુનિ’ એ નામ પણ આ પૂર્વોક્ત રીતે વિચારીને વચન ચોલવાથી સત્ય છે. ઘણું કરીને પ્રયોજન વિના ચોલવું જ નહીં તેનું નામ શુનિપણું. રાગ દ્વેષ ને અજ્ઞાનવિના યથાસિત વસ્તુનું સ્વરૂપ કહેતાં ચોલતાં છતાં પણ શુનિપણું—મૌનપણું જાણવું. પૂર્વે તીર્થંકરાદિ મહાત્માઓએ આમ જ વિચાર કરી મૌનપણું ધારણ કરેલું; અને સાદાવાર ચર્ચ લગમગ મૌનપણું ધારણ કરનાર મગયાનું વીરમુણ આવા ઉત્કૃષ્ટ વિચારે કરી આત્મામાંથી ફેરવી ફેરવીને મોહનીય કર્મનો સંબંધ કાઢી નાંચી કેવલજ્ઞાનદર્શન પ્રગટ કર્યું હતું.

આલા ધારે તો સત્ય ચોલવું કંઈ કઠણ નથી. વ્યવહારસત્યમાપા ઘણીવાર ચોલવામાં આવે છે પણ પરમાર્થસત્ય ચોલવાનાં આવ્યું નથી; માટે આ જીવનું મવગ્રમણ મટતું નથી. સમ્યક્ત્વ યથા વાદ અમ્યાસથી પરમાર્થ સત્ય ચોલવાનું થઈ શકે છે; અને પછી વિશેષ અમ્યાસે સદ્જ ઉપયોગ રચા કરે છે. અસત્ય ચોલ્યાવિના માયા ચર્દ શક્તી નથી, વિશ્વાસઘાત કરવો તેનો પણ અસત્યમાં

સમાવેશ થાય છે. સ્વોટા દસ્તાવેજો કરવા તે પળ અસત્ય જાણવું. તપ પ્રમુલ, માનાદિની ભાવનાથી કરી, આત્મહિતાર્થ કરવા જેવો દેસાવ તે અસત્ય જાણવું. અસંડ સમ્યક્દર્શન આવે તો જ સંપૂર્ણપણે પરમાર્થસત્ય વચન બોલી શકાય; પટલે કે તો જ આત્મામાંથી અન્યપણે પદાર્થ મિત્રપણે ઉપયોગ લઈ વચનની પ્રવૃત્તિ થઈ શકે. કોઈ પૂછે કે બોલી શાશ્વત કેમ કહેવામાં આવ્યો, તેનું કારણ ધ્યાનમાં રાખી તે બોલે તો તે સત્ય ગણાય.

વ્યવહારસત્યના પળ બે વિભાગ થઈ શકે છે. ઇક સર્વથા પ્રકારે અને બીજો દેશથી. નિશ્ચય સત્યપર ઉપયોગ રાખી, પ્રિય પટલે જે વચન અન્યના અથવા જેના સંવંધમાં બોલાયું હોય તેને પ્રીતિકારી હોય, અને પથ્ય, ગુણકારી હોય એવું જ સત્ય વચન બોલનાર સર્વવિરતિ ત્યાગી પ્રાપ્તે હોઈ શકે છે. સંસાર ઉપર અભાવ રાખનાર હોવા છતાં પૂર્વકર્મથી, અથવા બીજા કારણથી સંસારમાં રહેનાર ગૃહસ્થ દેશથી સત્ય વચન બોલવાનો નિયમ રાખવા યોગ્ય છે. તે મુલ્ય આ પ્રમાણે:— મનુષ્યસંવંધી (કન્યાલિક), પશુસંવંધી (ગોબાલિક), મૂમિસંવંધી (ભોમાલિક), સ્વોટી સાક્ષી અને શાપળ, મરુસો પટલે વિશ્વાસથી રાખવા યોગ્ય આપેલા દ્રવ્યોદિ પદાર્થ તે પાછા મંગાવી, તે સંવંધી ફનકાર જવું તે. આ પાંચ સ્થૂલ પ્રકાર છે. આ વચન બોલતાં પરમાર્થસત્ય ઉપર ધ્યાન રાખી, યથાસ્થિત પટલે જેવે પ્રકારે સમ્યક્ વસ્તુઓનાં સ્વરૂપ હોય તેવા પ્રકારે જ કરવાનો નિયમ તેને દેશથી વ્રત ધારણ કરનારે અવશ્ય કરવા યોગ્ય છે. આ કહેલા સત્ય વિષે * ઉપદેશ વિચારી તે ક્રમમાં આવવું જ ન ફઠ્ઠદાયક છે.

૫૪૬.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી ઋજુસૂત્ર સ્થિતિ કર.

ઋજુસૂત્ર દષ્ટિથી ઈવંમૂત સ્થિતિ કર.

નૈગમ દષ્ટિથી ઈવંમૂત પ્રાપ્તિ કર.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી નૈગમ વિશુદ્ધ કર.

સંપ્રહ દષ્ટિથી ઈવંમૂત યા.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી સંપ્રહ વિશુદ્ધ કર.

વ્યવહાર દષ્ટિથી ઈવંમૂતપ્રત્યે યા.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી વ્યવહારવિનિવૃત્તિ કર.

શબ્દ દષ્ટિથી ઈવંમૂતપ્રત્યે યા.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી શબ્દ નિર્વિકલ્પ કર.

સમમિરૂઢ દષ્ટિથી ઈવંમૂત અવલોક.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી સમમિરૂઢ સ્થિતિ કર.

ઈવંમૂત દષ્ટિથી ઈવંમૂત યા.

ઈવંમૂત સ્થિતિથી ઈવંમૂત દષ્ટિ જમાવ.

ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

૫૪૭.

‘હું કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ સહજ નિજ અનુમયસ્વરૂપ હું
 વ્યવહારદૃષ્ટિથી માત્ર આ વચનનો વક્તા હું.
 પરમાર્થથી તો માત્ર તે વચનથી વ્યવિત મૂળ અર્થરૂપ હું.
 તમારાથી જગત્ મિલ છે, અમિત છે, મિત્રામિત છે.
 મિત્ર, અમિત્ર, મિત્રામિત્ર, एवો अवकाश सरूपां नयी.
 व्यवहारदृष्टिથી તેનું નિરૂપણ કરીએ છીએ.

—જગત્ મારા વિષે માસ્યમાન હોવાથી અમિત્ર છે. પણ જગત્ જગત્સ્વરૂપે છે, હું સત્સ્વરૂપે છું,
 તેથી જગત્ મારાથી કેવળ મિત્ર છે. તે વધે દૃષ્ટિથી જગત્ મારાથી મિત્રામિત્ર છે.

ૐ શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય.

૫૪૮.

મુંબઈ. આશો શુદ્ધ ૧૩ સોમ. ૧૯૫૧.

“દેસત મૂલી ટલે તો સર્વે દુઃસ્થનો ક્ષય થાય,”

एवो स्पष्ट अनुभव थाय છે, તેમ છતાં તે જ દેસત મૂલીના પ્રવાહમાં જ લીધે વધો જાય છે,
 एवा जीवोने आ जगत्ने विषे कोई एवो आमार છે કે જે આધારથી, આશ્રયથી તે પ્રવાહમાં ન વહે!

૫૪૯.

મુંબઈ. આશો શુદ્ધ ૧૨. ૧૯૫૧.

वेदांत कहें છે કે આત્મા અસંગ છે, જિન પણ કહે છે કે પરમાર્થ નયથી આત્મા તેમ જ છે.
 ए = असंगता सिद्ध થવી, परिणत થવી તે મોક્ષ છે. પરમાર્થી તેવી અસંગતા સિદ્ધ થવી ધનું
 કરીને અસંમિત છે, અને એજ માટે જ્ઞાનીપુરુષોએ સર્વે દુઃસ્થ ક્ષય કરવાની ઇચ્છા છે જેને
 एवा मुमुक्षुए सत्सगनी नित्य उपासना करवी एम जे कमું છે, તે અત્યંત સત્ય છે.

૫૫૦.

મુંબઈ. આશો શુદ્ધ ૧૨ સોમ. ૧૯૫૧.

समस्त विश्व धणું કરીને પરકથા તથા પરવૃત્તિમાં બંધુ જાય છે, તેમાં રહી સ્થિરતા ક્યાંથી
 प्राप्त થાય! एवां अमूल्य मनुष्यपणानों एक समय પણ પરવૃત્તિએ જવા દેવાયોગ્ય થવી, અને
 કંઈ પણ તેમ થયા કરે છે, તેનો ઉપાય કંઈ વિદ્યોપે કરી શકેલો યોગ્ય છે.

જ્ઞાનીપુરુષનો નિઘય થઈ અંતર્મોદ ન રહે તો આત્મપ્રાપ્તિ સાબ મુશ્કેલ છે; एवું જ્ઞાની પોકારી
 गया छतां केम लोको मूले છે ?

૫૫૧.

कथा योग्य कंदें कछुं होथ ते मित्राण योग्य न होथ एटलो उपयोग करी कये करीने પણ
 તેમાં અવલય પરિણતિ કરવી ઘટે. त्याग वैराग्य, उपशम અને शक्ति मुमुक्षु जीवે सेटेज स्वभावस्वरूप
 करी मुक्ता बिना आत्मदर्श केम जावे ? एण शिविच्छपणाची, प्रमादधी ए वात विस्मृत
 थई जाय છે.

૫૫૨.

સુંવર્દ. આશો વદ ૩ રવિ. ૧૯૫૧.

અનાદિથી વિપરીત અભ્યાસ છે, તેથી વૈરાગ્ય ઉપશમાદિ ભાવોની પરિણતિ એકદમ ન થઈ શકે, કિંવા થવી કઠિન પડે; તથાપિ નિરંતર તે ભાવો પ્રત્યે લક્ષ રાસ્યે અવશ્ય સિદ્ધિ થાય છે. સત્સમાગમનો યોગ ન હોય ત્યારે તે ભાવો જે પ્રકારે વર્ધમાન થાય તે પ્રકારનાં દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિ ઉપાસવાં; સત્સાસનો પરિચય કરવો યોગ્ય છે. સૌ કાર્યની પ્રથમ મૂમિકા વિકટ હોય છે, તો અનંતકાલથી અનભ્યસ્ત એવી મુમુક્ષુતા માટે તેમ હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. સહજાત્મ સ્વરૂપે પ્રણામ.

૫૫૩.

મોહમયિ. આશો વદ ૧૧. ૧૯૫૧.

“સનજ્યા તે શમાઈ રહ્યા, તથા સમજ્યા તે શમાઈ ગયા,” એ વાક્યમાં કંઈ અર્થોત્તર થાય છે કે કેમ? તથા એમાં કિયું વાક્ય વિશેષાર્થ વાચક જણાય છે, તેમ જ સમજવા યોગ્ય શું? તથા શમાવું શું? તથા સમુચ્ચ વાક્યનો એક પરમાર્થ શો? તે વિચારવાયોગ્ય છે; વિશેષપણે વિચારવા-યોગ્ય છે. અને વિચારગત હોય તે તથા વિચારતાં તે વાક્યોનો વિશેષ પરમાર્થ લક્ષગત થયો હોય તે લક્ષવાનું બને તો લક્ષ્યો.

૫૫૪.

મુલને ઇચ્છતો ન હોય તે નાસ્તિક, કાં સિદ્ધ, કાં અજ.

૫૫૫.

દુઃખનો અભાવ કરવાને સર્વે જીવ ઇચ્છે છે.

દુઃખનો આત્યંતિક અભાવ કેમ થાય? તે નહિ જણાવાથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય. તે માર્ગને દુઃખથી મુક્તાનો ઉપાય જીવ સમજે છે.

જન્મ, જરા, મરણ મુલ્યપણે દુઃખ છે. તેનું બીજ કર્મ છે. કર્મનું બીજ રાગ દ્વેષ છે, અથવા આ પ્રમાણે પાંચ કારણ છે.—

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, યોગ.

પહેલા કારણનો અભાવ થયે બીજાનો અભાવ, પછી ત્રીજાનો, પછી ચોથાનો, અને છેવટે પાંચમા કારણનો એમ અભાવ થવાનો ક્રમ છે.

મિથ્યાત્વ મુલ્ય મોહ છે. અવિરતિ ગૌણ મોહ છે.

પ્રમાદ અને કપાય અવિરતિમા અંતર્ભાવી શકે છે. યોગ સહચારીપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ચારે વ્યતીત થયા પછી પણ પૂર્વ હેતુથી યોગ હોઈ શકે.

૫૫૬.

સુંવર્દ. આશો. ૧૯૫૧.

સર્વ જીવને અપ્રિય છતાં જે દુઃખનો અનુભવ કરવો પડે છે તે દુઃખ સકારણ હોવું જોઈએ,

પ્ર મુખિયી મુખ્ય કરીને વિચારવાનની વિચારશ્રેણી હૃદય પામે છે, અને તે પરથી અનુક્રમે આત્મા, કર્મ, પરલોક, મોક્ષ આદિ માયોનું સ્વરૂપ સિદ્ધ થયું હોય એમ જણાય છે.

વર્તમાનમાં જો પોતાનું વિદ્યમાનપણું છે, તો મૂલકાઠને વિષે પણ તેનું વિદ્યમાનપણું હોવું જોઈએ, અને અવિષ્યમાં પણ તેમ જ હોવું જોઈએ. આ પ્રકારના વિચારનો આશ્રય મુમુક્ષુ જીવને કર્તવ્ય છે. કોઈ પણ વસ્તુનું પૂર્વપશ્ચાત્ હોવાપણું ન હોય, તો મધ્યમાં તેનું હોવાપણું ન હોય એવો અનુમય વિચારતો થાય છે.

વસ્તુની કેવલ ઈત્પતિ અથવા કેવલ નાશ નથી, સર્વકાલ તેનું હોવાપણું છે, રૂપાંતર પરિણામ થયાં કરે છે, વસ્તુતા ફરતી નથી, એવો શ્રી જિનનો અમિમત્ત છે, તે વિચારવાયોગ્ય છે.

“પદ્મદર્શનસમુચ્ચય” કંઈક ગદ્ય છે, તોપણ ફરિફરી વિચારવાયાં તેનો કેટલોક બોધ થશે.

જેમ જેમ વિચિત્રું શુદ્ધિપણું અને સ્થિત્વ હોય છે, તેમ તેમ જ્ઞાનીનાં વચનોનો વિચાર યથાયોગ્ય થઈ શકે છે; સર્વ જ્ઞાનનું ફલ પણ આત્મસ્થિતતા થતી એજ છે એમ ધીતરાગ પુરુષોષ કહ્યું છે, તે આર્થત સત્ય છે.

૫૫૭.

અગમ અગોચર નિર્વાણમાર્ગ છે, ધર્માં સંશય નથી. પોતાની શક્તિ, સદ્ગુણ આશ્રય વિના, તે માર્ગ શોધવો અશક્ય છે એમ ચારંચાર દેતાય છે ઇટું જ નહીં, પણ શ્રી સદ્ગુરુ ચરણના આશ્રયે કરી યોધવીજની પ્રાપ્તિ થઈ હોય એવા પુરુષને પણ સદ્ગુણ સમાગમનું આરાધન નિત્ય કર્તવ્ય છે; અગત્વા પ્રસંગ જોતાં એમ જણાય છે કે તેવા સમાગમ અને આશ્રય વિના નિરાલંબ યોધ સિર રહેવો વિકટ છે.

૫૫૮.

હૃદયને અદૃશ્ય કર્યું, અને અદૃશ્યને હૃદય કર્યું એવું જ્ઞાનીપુરુષોનું આધ્યર્થકારક અનંત દૈશ્વર્ય વૈર્ય વાળીયી કહી શકાતું યોગ્ય નથી.

૫૫૯.

ગયેલી એક પટ્ટ પણ પાછી મઝતી નથી અને તે અમૂલ્ય છે, તો પછી આસી આયુષ્ય સ્થિતિ! એક પટ્ટનો હીન ઉપયોગ તે એક અમૂલ્ય કૌસ્તુભ સ્ત્રોત કરતાં પણ વિશેષ હાનિ-કારક છે, તો તેવી સાટ પટ્ટની એક ઘડીનો હીન ઉપયોગ કરવાથી કેટલી હાનિ થવી જોઈએ! એમ જ એકદિન, એક પક્ષ, એક માસ, એક વર્ષ, અને અનુક્રમે આસી આયુષ્ય સ્થિતિનો હીન ઉપયોગ એ કેટલી હાનિ અને કેટલાં અગ્રેયનું કારણ થાય એ વિચાર શુદ્ધહૃદયથી તરત આવી શકશે.

મુલ અને આનંદ એ સર્વ પ્રાણી, સર્વ જીવ, સર્વ સત્ત્વ અને સર્વ જંતુને નિરંતર મિય છે છતાં દુઃખ અને આનંદ મોલવે છે એનું શું કારણ હોવું જોઈએ! અજ્ઞાન અને તે વડે જીંદગીનો હીન ઉપયોગ. હીન ઉપયોગ અતો અટકાવવાને પ્રત્યેક પ્રાણીની ઇચ્છા હોવી જોઈએ. પરંતુ કયા સાધન વડે!

૫૬૦.

અંતર્મુલ્હરિષ્ટિ જે પુરુષોની થઈ છે, તે પુરુષોને પણ સતત જાગૃતિ રૂપ મહામળ શ્રી વીતરારો કહી છે, કેમકે અનંતકાલના અધ્યાસવાળા પદાર્થોનો સંગ છે, તે કંઈ પણ દૃષ્ટિને આકર્ષે એવો ભય રાસવા યોગ્ય છે.

આવી ભૂમિકામાં આ પ્રકારે મહામળ ઘટે છે. એમ છે તો પછી વિચારદશા જેની છે એવા મુમુક્ષુ જીવે સતત જાગૃતિ રાસવી ઘટે એમ કહેવામાં ન આવ્યું હોય, તોપણ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે કે મુમુક્ષુ જીવે જે જે પ્રકારે પર અધ્યાસ થવાયોગ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ થાય, તે તે પ્રકારે અવશ્ય કરવો ઘટે. જો કે આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ એ સ્થૂલ દેશમાં છે તથાપિ અંતર્મુલ્હરિષ્ટિનો હેતુ હોવાથી વારંવાર તેનો ત્યાગ ઉપદેશો છે.

૫૬૧.*

મુંબઈ, કારતક. ૧૯૫૨.

જેમ છે તેમ આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું તેનું નામ સમજવું છે. તેથી ઉપયોગ અન્ય વિકલ્પ રહિત થયો તેનું નામ શમાવું છે. વસ્તુતાએ બન્ને એક જ છે.

જેમ છે તેમ સમજાવાથી ઉપયોગ સ્વરૂપમાં શમાયો, અને આત્મા સ્વભાવમય થઈ રહ્યો એ પ્રથમ વાક્ય “સમજીને શમાઈ રહ્યા” તેનો અર્થ છે.

અન્ય પદાર્થના સંયોગમાં જે અધ્યાસ હતો, અને તે અધ્યાસમાં આત્માપણું માન્યું હતું, તે અધ્યાસરૂપ આત્માપણું શમાઈ ગયું. એ બીજું વાક્ય “સમજીને શમાઈ ગયા” તેનો અર્થ છે.

પર્યાયાંતરથી અર્થાંતર થઈ શકે છે. વાસ્તવ્યમાં બન્ને વાક્યનો પરમાર્થ એક જ વિચારવાયોગ્ય છે.

જે જે સમજ્યા તેણે તેણે મારું તારું એ આદિ અહંત્વ મમત્વ શમાવી દીધું; કેમકે કોઈ પણ નિજસ્વભાવ તેવો દીઠો નહીં; અને નિજસ્વભાવ તો અર્ચિત્ય અવ્યાવાધસ્વરૂપ, કેવલ ન્યારો જોયો પડેલે તેમાં જ સમાવેશ પામી ગયા.

આત્મા શિવાય અન્યમાં સમાન્યતા હતી તે ટાલી પરમાર્થે મૌન થયા. વાળીએ ફરી આ જાનું છે એ આદિ કહેવાનું ધનવારૂપ વ્યવહાર, વચનાદિ યોગ સુધી કશું રહ્યો, તથાપિ આત્માથી આ મારું છે એ વિકલ્પ કેવલ શમાઈ ગયો; જેમ છે તેમ અર્ચિત્ય સ્વાનુભવ ગોચર પદમાં સ્ત્રીનતા થઈ.

એ બન્ને વાક્ય લોક ભાષામાં પ્રવર્ત્યાં છે, તે આત્મભાષામાંથી આંતર્યાં છે. જે ઉપર કહ્યા તે પ્રકારે ન શમાયા તે સમજ્યા નથી એમ એ વાક્યનો સારમૂલ અર્થ થયો; અથવા જેટલે અંશે શમાયા તેટલે અંશે સમજ્યા, અને જે પ્રકારે શમાયા તે પ્રકારે સમજ્યા પડેલો વિભાગાર્થ થઈ શકવાયોગ્ય છે, તથાપિ મુલ્યાર્થમાં ઉપયોગ વર્તીવલો ઘટે છે.

અનતકાઢથી યમ, નિયમ, શાસ્ત્રાવલોકનાદિ કાર્ય કર્યા છતાં સમનાણુ અને શમાણુ એ પ્રકાર આત્મામા આવ્યો નહીં, અને તેથી પરિભ્રમણ નિવૃત્તિ ન થઈ

સમનાણુ અને શમાણુ એ કોઈ એકમ કરે, તે સ્થાનુમવ પદમા વર્તે, તેનું પરિભ્રમણ નિવૃત્ત થાય સદુક્તી આજ્ઞા વિચાર્યા વિના જીવે તે પરમાર્થ જાણ્યો નહીં, જાણવાને પ્રતિનિધક અસત્સંગ, સ્વરૂપ અને અવિચાર તેનો રોધ કયા નહીં, જેથી સમનાણુ અને શમાણુ તથા વેયનુ એકમ ન બન્યું એવો નિશ્ચય પ્રસિદ્ધ છે

અત્રેથી આરમી ઉપર ઉપરની મુમિકા ઉપાસે તો જીવ સમનીને શમાય, એ નિ સદેહ છે

અનત જ્ઞાનીપુરુષે અનુમવ કરેલો એવો આ શાશ્વત સુગમ મોક્ષમાર્ગ જીવને રક્ષમા નથી આવતો એવી ઢલજ થયેલું સ્વેદ સહિત આશ્ચર્ય તે પણ અંતે શમાવીએ છેયે સત્સંગ, સદ્વિચારથી શમાવા મુષીના સર્વ પદ અત્યંત સાચા છે, સુગમ છે, સુગોચર છે, સહજ છે અને નિ સદેહ છે ૐ ૐ ૐ ૐ

૫૬૨

મુબઈ કારતક શુદ્ધ ૧૧ સોમ ૧૯૫૧

શ્રી વેદાંતે નિરૂપણ કરેલા એવા મુમુક્ષુ જીવના લક્ષણ તથા શ્રી જિને નિરૂપણ કરેલા એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવના લક્ષણ સામન્તવાયોગ્ય છે (તથારૂપ યોગ ન હોય તો વાચનાયોગ્ય છે), વિશેષપણે મનન કરવાયોગ્ય છે, આત્મામા પરિણામી કરનાયોગ્ય છે પોતાનું ક્ષયોપશમ વઠ જોલું જાળીને, અહ મમતાદિનો ભરામન થવાને નિત્ય પોતાનું ન્યૂનપણુ દેસણું, વિરોધ સંગ પ્રસંગ સહેપનાયોગ્ય છે

૫૬૩

મુબઈ કાર્તિક પુર ૧૧ શુદ્ધ ૧૯૫૧

(૧) આત્મહેતુ મૂલ એવા સગ વિના સર્વ સગ મુદુડુ જીવે સરોપ કરવા ઘટે છે કેમકે તે વિના પરમાથ આત્મીયુત થવો કઠણ છે અને તે કારણે આ વ્યવહાર, દ્રવ્યસયમરૂપ સાધુત્વ શ્રી તિને ઉપદેશ્યુ છે સદ્ભાત્મસ્વરૂપ.

(૨) અતર્લક્ષ્યવત્ હાલ ને શ્રુતિ વર્વતી દેસાય છે તે ઉપકારી છે, અને તે શ્રુતિ મને કરી પરમાર્થના ચયાયપણામા વિરોધ ઉપકારમૂલ થાય છે હાલ સુદરદાસતીના મય અથવા શ્રી યોગવાસિષ્ઠ યાચ્છો શ્રી સોમાય અને છે

(૩)

૧૦-૧૦-૧૮૯૫

નિશાદિન મૈત્રેયે નિંદ ન આવે, નર તવહિ નારાયણ પાવે

-સુદરદાસની

૫૬૫

મુબઈ માગસર પુર ૧૦ મંગલવાર ૧૯૫૨

ને ને પ્રકારે પરદ્રવ્ય(વસ્તુ)ના કાર્યનું સંશ્લેષણ થાય, નિન દાષ પાવાનો દૃઢ હક્ક રહે, અને સત્સમાગમ, સત્સાક્ષને વિશે વર્તમાન પરિણતિપ્ત પરમમર્તિ વર્ત્યા કરે તે પ્રકારની આત્મતા કર્યા જતા તમા પાનીના વચનોનો વિચાર કરવાથી દશા નિરોપતા પામતા ચથાર્થ સમાધિને યોગ્ય થાય એવો લક્ષ રાસતો, ણમ કમ્મુ હતુ

૫૬૫.

શુભેચ્છા, વિચાર, જ્ઞાન એ આદિ સર્વ મૂમિકાને વિષે સર્વસંગપરિત્યાગ વડવાન ઉપકારી છે, એમ જાણીને જ્ઞાનીપુરુષોએ અજ્ઞાનસ્થ નિરૂપણ કર્યું છે. યદ્યપિ પરમાર્થથી સર્વસંગપરિત્યાગ યથાર્થ ઘોષ થયે પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે, એમ જાણતા છતાં પણ સત્સંગમાં નિત્ય નિવાસ થાય તો તેવો સમય પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે, એમ જાણી સામાન્ય રીતે વાલ્ય સર્વસંગપરિત્યાગ જ્ઞાનીપુરુષોએ ઉપદેશ્યો છે, કે જે નિવૃત્તિને યોગે શુભેચ્છાવાચ એવો જીવ સદ્ગુરુ, સત્પુરુષ અને સત્શાસ્ત્રની યથાયોગ્ય ઉપાસના કરી યથાર્થ ઘોષ પામે.

૫૬૬.

સંઘર્ષ. પોષ શુદ્ધ ૧ રવિ. ૧૯૫૨.

વે અભિનિવેશ આઢા આવી ઉભા રહેતા હોવાથી જીવ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. તે આ પ્રમાણે :—લૌકિક અને શાસ્ત્રિય. ક્રમે કરીને સત્સમાગમયોગે જીવ જો તે અભિનિવેશ છોડે તો મિથ્યાત્વનો ત્યાગ થાય છે, એમ વારંવાર જ્ઞાનીપુરુષોએ શાસ્ત્રાદિ દ્વારાએ ઉપદેશ્યું છતાં જીવ તે છોડવા પ્રત્યે ઉપેક્ષિત ધ્યા માટે થાય છે! તે વાત વિચારવાયોગ્ય છે.

૫૬૭.

સર્વે દુઃખનું મૂલ્ય સંયોગ (સંવંધ) છે એમ જ્ઞાનવંત એવા તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. સમસ્ત જ્ઞાનીપુરુષોએ એમ દીઠું છે. જે સંયોગ વે પ્રકારે મુલ્યપણે કહ્યો છે. અંતર સંવંધિય, અને વાલ્ય સંવંધિય. અંતરસંયોગનો વિચાર થવાને આત્માને વાલ્ય સંયોગનો અપરિચય કર્તવ્ય છે, જે અપરિચયની સપરમાર્થે ઇચ્છા જ્ઞાનીપુરુષોએ પણ કરી છે.

૫૬૮.

શ્રદ્ધાજ્ઞાન લઘાં છે તોપણ, જો નવિ જાય પમાયો (પ્રમાદ) રે ;

વંધ્ય તરુ ઉપમ તે પામે, સંયમ ઠાળ જો નાયો રે ;

ગાયોરે, ગાયો, મહે વીર જગત્ ગુરુ ગાયો.

૫૬૯.

સંઘર્ષ. પોષ શુદ્ધ ૮ મોમ. ૧૯૫૨.

આત્માર્થ શિવાય, શાસ્ત્રની જે જે પ્રકારે જીવે માન્યતા કરી કૃતાર્થતા માની છે, તે સર્વે શાસ્ત્રિય અભિનિવેશ છે. સ્વદંડતા ટલ્લી નથી, અને સત્સમાગમનો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે, તે યોગે પણ સ્વદંડના નિર્વાહને અર્થે શાસ્ત્રના કોઈ એક વચનને વહુ વચન જેવું જણાવી, છે મુલ્ય સાધન એવા સત્સમાગમ સમાન કે તેથી વિશેષ માર શાસ્ત્ર પ્રત્યે મુકે છે, તે જીવને પણ અપ્રસન્ન શાસ્ત્રિય અભિનિવેશ છે.

આત્મા સમજવા અર્થે શાસ્ત્રો ઉપકારી છે, અને તે પણ સ્વદંડરહિત પુરુષને ; પટલો લક્ષ રાસી સદ્વાસ વિચારાય તો તે શાસ્ત્રિય અભિનિવેશ ગણવાયોગ્ય નથી. સંક્ષેપથી લઘું છે.

૫૭૦.

મોહમયિ ક્ષેત્ર સંત્રી ટપાધિ પરિત્યાગવાને ઝાઝ મહિના અને દશ દિવસ બાકી છે; અને તે પરિત્યાગ થઈ શકવાયોગ્ય છે.

બીજે ક્ષેત્રે ડપાધિ (વ્યાપાર) કરનાના અમિપ્રાયયી મોહમયિ ક્ષેત્રની ડપાધિ ત્યાગવાનો વિચાર રહે છે, એમ નથી.

પગ વ્યાસુધી સનેસગપરિત્યાગરૂપ યોગ નિરાવરણ થાય નહીં, ત્યાસુધી જે શુદ્ધાશ્રમ થઈ તે શુદ્ધાશ્રમમા કાઠ વ્યર્જીત કરવા મિપેનો વિચાર કર્તવ્ય છે. ક્ષેત્રનો નિચાર કર્તવ્ય છે. જે વ્યવહારમા થઈતુ તે વ્યવહારનો નિચાર કર્તવ્ય છે, કેમકે પૂર્ણપર અવિરોધપણું નહીં, તો રહેતું કટણ છે.

૫૭૧.

મૂ.*—

વ્રજ.

સ્થાપના.—

ધ્યાન.

મુક્ત.—

યોગવ્રજ.

નયમહળ

નિર્મયાદિ સપ્રદાય.

ધ્યાન.

નિરૂપણ.

યોગનરૂ.

મૂ.* સ્થાપના. મુક્ત. સર્વ દર્શન અવિરોધ.

સ્થાયુ મિતિ.

આત્મનરૂ.

૫૭૨.

આદ્યનો જય,

આસનનો જય,

નિદ્રાનો જય,

વાર્ સંયમ,

નિનોપદિષ્ટ આત્મધ્યાન.

” આત્મધ્યાન રી રીતે!

જ્ઞાન પ્રનાળ ધ્યાન થઈ જાકે, માટે જ્ઞાનગારતમ્યવા જોરેપ.

શુ વિચારતા, શુ માનતા, શી દશા થતા ચોણુ મુપસ્તાનક કહેવાય!

શાપી ચોચે મુપન્માનકેવી તેરને મુપસ્તાનકે આવે!

૫૭૩.

શુબ૬. પોપ ચંદ. ૧૯૫૨.

યોગ અસંખ જે જિન કહ્યા, ઘટમાંહી રીદિ દાહી રે,
નવપદ તેમ જ જાણજો, આતમરામ છે સાસી રે.

ધી શ્રીપાઞ્ચાસ.

૫૭૪.

ૐ

ગૃહાદિ પ્રવૃત્તિના યોગે ઉપયોગ વિશેષ ચલાયમાન રહેવાયોગ્ય છે, એમ જાણીને પરમપુરુષ સર્વ સંગ પરિત્યાગનો ઉપદેશ કરતા હતા.

૫૭૫.

શુબ૬. પોપ ચંદ ૨. ૧૯૫૨.

ૐ

સર્વ પ્રકારના મયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ આ સંતારને વિષે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અમય છે. મોટા મુનિઓને જે વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત થવી દુલ્લભ, તે વૈરાગ્યદશા તો ગૃહવાસને વિષે જેને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, એવા શ્રી મહાવીર ઋષભાદિ પુરુષો પણ ત્યાગને ગ્રહણ કરી ચાલી નીકળ્યા, એ જ ત્યાગનું ઉત્કૃષ્ટપણું ઉપદેશ્યું છે.

ગૃહસ્થાદિ વ્યવહાર વર્તે ત્યાંમુખી આત્મજ્ઞાન ન થાય, કે આત્મજ્ઞાન હોય તેને ગૃહસ્થાદિ વ્યવહાર ન હોય એવો નિયમ નથી, તેમ છતાં પણ જ્ઞાનીને પણ ત્યાગ વ્યવહારની મલામણ પરમ પુરુષોએ ઉપદેશી છે; કેમકે ત્યાગ આત્મ આશ્વર્યને સ્પષ્ટ વ્યક્ત કરે છે. તેથી અને લોકને ઉપકારમૂલ છે તેથી ત્યાગ અર્કર્તવ્ય લક્ષે કર્તવ્ય છે; એમાં સંદેહ નથી.

સ્વસ્ત્રરૂપને વિષે સ્થિતિ તેને પરમાર્થસંયમ કહ્યો છે. તે સંયમને કારણમૂલ પદ્ધતિ અન્ય નિમિત્તોનાં ગ્રહણ વ્યવહારસંયમ કહ્યો છે. કોઈ જ્ઞાનીપુરુષોએ તે સંયમનો પણ નિષેધ કર્યો નથી. પરમાર્થની ઉપેક્ષા (લજ્જા વગર) એ જે વ્યવહાર સંયમમા જ પરમાર્થસંયમની માન્યતા રાખે તેના વ્યવહારસંયમનો તેનો અભિનિવેશ ટાળવા નિષેધ કર્યો છે. પણ વ્યવહારસંયમમાં કંઈ પણ પરમાર્થની નિમિત્તતા નથી, એમ જ્ઞાનીપુરુષોએ કહ્યું નથી.

પરમાર્થના કારણમૂલ એવા વ્યવહાર સંયમને પણ પરમાર્થસંયમ કહ્યો છે.

પ્રારબ્ધ છે, એમ માનીને જ્ઞાની ઉપાધિ કરે છે એમ જણાતું નથી, પણ પરિણતિથી છૂટ્યાં છતાં ત્યાગવા જતાં શબ્દ કારણો રોકે છે, માટે જ્ઞાની ઉપાધિસહિત દેશાય છે, તથાપિ તેની નિવૃત્તિના લક્ષણે નિત્ય મજે છે.

૫૭૬.

શુબ૬. પોપ ચંદ ૧ ગુરુ. ૧૯૫૨.

ૐ

દેહામિમાન રહિત એવા સત્પુરુષોને અત્યંત મકિયી ત્રિકાલ નમસ્કાર.

જ્ઞાનીપુરુષોએ વારંવાર આરંભ પરિગ્રહના ત્યાગનું ઉત્કૃષ્ટપણું કહ્યું છે, અને ફરિફરી તે ત્યાગનો

અપદેશ કર્યા છે, અને ધણુ કરી પોતે પણ એમ વર્ત્યા છે, માટે મુમુક્ષુ પુરુષને અનુદય કરી તેની સંયોગ ધૃતિ જોડે, એમા સદેહ નથી.

આરમ પરિગ્રહનો ત્યાગ કયા કયા પ્રતિનધથી જીવ ન કરી શકે, અને તે પ્રતિનધ કયા પ્રકારે ટાઢી શકાય એ પ્રકારે મુમુક્ષુ જીવે પોતાના ચિત્તમા ત્રિગોપ વિચાર અદૂર ઉત્પન્ન કરી કર્મ પળ તથાસ્થ પલ્લ આણતુ ઘટે જો તેમ કરવામા ન આવે તો તે જીવને મુમુક્ષતા નથી એમ પ્રાયે કહી શકાય.

આરમ અને પરિગ્રહનો ત્યાગ કયા પ્રકારે થયો હોય તે યથાર્થ કહેવાય તે પ્રથમ વિચાર કરી પછી ઉપર કહ્યો તે વિચાર અદૂર મુમુક્ષુ જીવે પોતાના અંત કરણમા અવશ્ય ઉત્પન્ન કરવો યોગ્ય છે.

૫૭૭.

મુવર્ગ પોષ વદ ૧૩ રતિ ૧૯૫૨

ૐ

ઉત્કૃષ્ટ સપત્તિનુ ટેકાણુ જે ચત્રવર્ત્યોદિ પદ તે સર્વ અનિત્ય દેહીને વિચારવાન પુરુષો તેને છોડીને ચાલી નીકળ્યા છે અથવા પ્રારબ્ધોદયે વાસ થયો તોપણ અમૂર્છિતપણે ઉદાસીનપણે તેને પ્રારબ્ધોદય સમર્જાને વર્ત્યા છે, અને ત્યાગનો ભ્રમ રાહ્યો છે.

૫૭૮

મહાલા બુધ (ગૌતમ) જરા, ઠારિદ્ર, રોગ અને મૃત્યુ એ ચારને એક આત્મજ્ઞાન વિના અન્ય સર્વે ઉપાયે અજિત દેહી, જેને વિષે તેની ઉત્પત્તિનો હેતુ છે, એવા સંસારને છોડીને ચાલ્યા જતા હયા શ્રી નૃપમાદિ અનંત જ્ઞાનીપુરુષોએ એ જ ઉપાય ઉશમ્યો છે, અને સર્વ જીવોને તે ઉપાય અપદેશ્યો છે તે આત્મજ્ઞાન દુર્ગમ્ય પ્રાયે દેહીને નિષ્કારણ કરનારીજી એવા તે સતુરુપોદ મક્તિમાર્ગ પ્રકાશ્યો છે, જે સર્વ અવ્યરણને નિશ્ચય શરણરૂપ છે, અને સુગમ છે.

૫૭૯

મુવર્ગ મહા શુદ્ધ ૪ રતિ ૧૯૫૨

અસગ એવુ આત્મસ્વરૂપ સત્સંગને યોગે સૌથી સુસ્થપણે જણાવાયોગ્ય છે, એમા સંશય નથી સત્સંગનુ મહાત્મ્ય સર્વ જ્ઞાનીપુરુષોએ અતિશય કરી કહ્યુ છે, તે યથાર્થ છે એમા વિચારવાનને કોઈ રીતે વિકલ્પ થવાયોગ્ય નથી.

૫૮૦

મુવર્ગ ૫૧ શુદ્ધ ૧ ૧૯૫૨

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ

જ્ઞાનીના સર્વ વ્યવહાર પરમાર્થમૂલ્ય હોય છે, તોપણ જે દિવસે ઉદય પણ આત્માકાર વર્ણશે તે દિવસને ધન્ય છે.

સર્વે દુ સ્થળે શુદ્ધ થવાનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય આત્મજ્ઞાનને કહ્યો છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના વચન સાચા છે, અત્યંત સાચા છે.

જ્યામુખી જીવને તથાસ્થ આત્મજ્ઞાન ન થાય ત્યામુખી આત્મિક વધનની નિવૃત્તિ ન હોય એમા સંશય નથી.

તે આત્મજ્ઞાન થતા મુખી જાવે મૂર્તિમાન આત્મજ્ઞાન સ્વરૂપ એવા સદ્ગુરુ દેવનો નિરતર

આશ્રય અવશ્ય કરવાયોગ્ય છે, એમા સશય નથી. તે આશ્રયનો વિયોગ હોય ત્યારે આશ્રય-ભાવના નિત્ય કર્તવ્ય છે.

ઉદયને યોગે તથારૂપ આત્મજ્ઞાન થયા પ્રથમ ઉપદેશ કાર્યે કરવું પડતું હોય તો વિચારવાન મુમુક્ષુ પરમાર્થના માર્ગને અનુસરવાને હેતુમૂલક એવો સત્પુરુષની ભક્તિ, સત્પુરુષના ગુણગ્રામ, સત્પુરુષ પ્રત્યે પ્રમોદભાવના અને સત્પુરુષપ્રત્યે અવિરોધભાવનાનો લોકોને ઉપદેશ દે છે, જે પ્રકારે મતમતાતરનો અભિનિવેશ ટકે, અને સત્પુરુષના વચન ગ્રહણ કરવાની આત્મવૃદ્ધિ થાય તેમ કરે છે. વર્તમાન કાલમા તે પ્રકારની વિશેષ હાનિ થશે એમ જાણી જ્ઞાનીપુરુષો આ કાલને દુસમકાલ કહ્યો છે. અને તેમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

સર્વ કાર્યમાં કર્તવ્ય માત્ર આત્માર્થ છે, એ સમાવના નિત્ય મુમુક્ષુ જીવે કરવી યોગ્ય છે

૫૮૧.

શુબદ્ધે પા શુદ્ધ ૧૦ ૧૯૫૧

ૐ સહય પ્રસાદ.

(૧) વિસ્તારપૂર્વક કાગલ લેવાના હાલમા થતું નથી, તેથી ચિત્રમા વૈરાગ્ય, ઉપશમાદિ વિશેષ પ્રદીપ્ત રહેવામા સત્શાસ્ત્ર એક વિશેષ આધારમૂલક નિમિત્ત જાણી શ્રી સુદરદાસાદિના ગ્રંથનું વાંચે તો વેધી ચાર ઘડી નિયમિત વાંચવું પૂરું થાય તેમ કરવાને ભૂલ્યું હતું. શ્રી સુવરદાસના ગ્રંથો પ્રથમથી કરીને પ્રાપ્ત સુધી વિશેષ અનુપ્રેક્ષાથી હાલ વિચારવા માટે વિનંતિ છે

(૨) કાયા સુધી માયા(દેહલે કપાયાદિનો)નો સમવ રક્ષા કરે, એમ શ્રી ને લાગે છે, તે અભિપ્રાય માયે (પણુકરીને) તો યથાર્થ છે, તોપણ કોઈ પુરુષવિશેષને વિષે કેવલ સર્વ પ્રકારના સંજ્વલનાદિ કપાયનો અમાવ થઈ શકવાયોગ્ય લાગે છે, અને થઈ શકવામા સદેહ થતો નથી, તેથી કાયા છતાં પણ કપાયરહિતપણુ સમ્ભવે, અર્થાત્ સર્વથા રાગદ્વેષરહિત પુરુષ હોઈ શકે રાગદ્વેષરહિત આ પુરુષ છે, એમ વાલ્મીકેષી સામાન્ય જીવો જાણી શકે એમ બની શકે નહીં, એથી તે પુરુષ કપાયરહિત સંપૂર્ણ ચીતરાગ ન હોય એવો અભિપ્રાય વિચારવાન સિદ્ધ કરતા નથી, કેમકે વાલ્મીકેષી આત્મદશાની સર્વથા સ્થિતિ સમજાઈ શકે એમ ન કહી શકાય.

(૩) શ્રી સુદરદાસે આત્મજાગૃત દશમા શ્લોકન અગ કહ્યું છે તેમા વિશેષ ઉદ્ધાસપરિણતિથી શરૂવીરતાનું નિરૂપણ કર્યું છે.

મારે કામ ક્રોધ, સર્વ લોભ મોહ પીસિ ઘારે, કિન્નિહુ કતલ કરી, કિયો રજપૂતો દે,
માર્ચા મહા મન મન, મારે બહુકાર ચીર, મારે મદ મહાર દુ, એવો રત હતો દે
મારી આશા તુષ્ણા પુતિ, પાપિની સાપિની રોડ, સર્વકો પ્રહાર કરી, તિજપદ પૂતો દે,
સુદર કહત એવો સાધુ કોઈ શરૂવીર, વૈરિ સર્વ મારિકે નિર્મિત હોઈ હતો દે

શ્રી સુદરદાસ-શ્લોકનર્મ-૧૧ કવિત

૫૮૨.

ૐ નમઃ

સર્વજ્ઞ.

જિન.

શીતરાગ.

સર્વજ્ઞ છે.

રાગદ્વેષનો આત્મંતિક ક્ષય થઈ ગયે છે.

જ્ઞાનને પ્રતિવંધક રાગદ્વેષ છે.

જ્ઞાન, જીવનો સ્વત્યમૃત ધર્મ છે.

જીવ, એક અણંડ સંપૂર્ણ દ્રવ્ય હોવાથી તેનું જ્ઞાન સામર્થ્ય સંપૂર્ણ છે.

૫૮૩.

સર્વજ્ઞપદ વારંવાર શ્રવણ કરવાયોગ્ય, વાંચવાયોગ્ય, વિચાર કરવાયોગ્ય, લક્ષ કરવાયોગ્ય, અને
સ્વાનુભવસિદ્ધ કરવાયોગ્ય છે.

૫૮૪.

સર્વજ્ઞ દેવ.

સર્વજ્ઞ દેવ.

નિર્મય ગુરુ.

નિર્મય ગુરુ.

હૃદયમ મૂળ ધર્મ.

વયા મૂળ ધર્મે.

સર્વજ્ઞ દેવ.

નિર્મય ગુરુ.

સિદ્ધાન્ત મૂળ ધર્મ.

સર્વજ્ઞ દેવ.

નિર્મય ગુરુ.

જિનાન્તા મૂળ ધર્મ.

સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ.

નિર્મયનું સ્વરૂપ.

ધર્મનું સ્વરૂપ.

સમ્યક્ ક્રિયાવાદ.

૫૮૫.

ૐ નમઃ

પ્રદેશ

સમય

પરમાણુ

દ્રવ્ય

ગુણ

ધર્મ

જ્ઞાન

ચેતન

૫૮૬.

શુબર્હ. કા. ગ્રુદ ૧૧ રતિ. ૧૯૫૨.

શ્રીસહુર પ્રસાદ.

યથાર્થ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પ્રથમ જે જીવોને ઉપદેશકપણું વર્તેલું હોય તે જીવે જે પ્રકારે વૈરાગ્ય, ઉપશમ અને ભક્તિનો લક્ષ થાય તે પ્રકારે પ્રસંગપ્રાપ્ત જીવોને ઉપદેશ આવવો ઘટે, અને જે પ્રકારે તેને નાના પ્રકારના અસદ્ આગ્રહનો તથા કેવળ વેપ વ્યવહારાદિનો અભિનિવેશ ઘટે તે પ્રકારે ઉપદેશ પરિણામી થાય તેમ આત્માર્થ વિચારી કહેવું ઘટે. ક્રમેકરીને તે જીવો યથાર્થ માર્ગની સન્નિવૃત્તિ થાય એવો યથાશક્તિ ઉપદેશ કર્તવ્ય છે.

૫૮૭.

શુબર્હ. કા. વદ ૩ સોમ. ૧૯૫૨.

શ્રી સહુર પ્રસાદ.

દેહધારી છતાં નિરાવરણજ્ઞાન સહિત વર્તે છે, એવા મહાપુરુષોને ત્રિકાલ નમસ્કાર.

સર્વ કપાયનો અભાવ દેહધારી છતાં પરમ જ્ઞાનીપુરુષને વિષે બને, એ પ્રકારે અને લક્ષ્યું તે પ્રસંગમાં અભાવ શબ્દનો અર્થ ક્ષય ગણીને લક્ષ્યો છે.

(૫૦).—જગત્વાસી જીવને રાગદ્વેષ ગયાની સ્વર પડે નહીં. શાકી જે મોટા પુરુષ છે તે જાણે છે કે આ મહાત્માપુરુષને વિષે રાગદ્વેષનો અભાવ કે ઉપશમ વર્તે છે, એમ લક્ષી આપે શંકા કરી કે જેમ મહાત્માપુરુષને જ્ઞાનીપુરુષો અથવા દૃઢ મુમુક્ષુ જીવો જાણે છે, તેમ જગત્વાસી જીવો શા માટે ન જાણે? મનુષ્યાદિ પ્રાણીને જેમ જોઈને જગત્વાસી જીવો જાણે છે કે આ મનુષ્યાદિ છે, અને મહાત્માપુરુષો પણ જાણે છે કે આ મનુષ્યાદિ છે, એ પદાર્થો જોવાથી વેયનું જાણવું સરલું વર્તે છે, અને આમાં ભેદ વર્તે છે, તેવો ભેદ શ્રવાનાં શું કારણ મુખ્યપણે વિચારવાયોગ્ય છે? એ પ્રકારે લક્ષ્યું તેનું સમાધાન.

(૫૦).—મનુષ્યાદિને જગત્વાસી જીવો જાણે છે, તે દૈહિક સ્વરૂપથી તથા દૈહિક ચેષ્ટાથી જાણે છે. એક વીજાની મુદ્રામાં તથા આકારમાં હિંદિયોમાં જે ભેદ છે, તે ચક્ષુઆદિ હિંદિયોથી જગત્વાસી જીવ જાણી શકે છે, અને કેટલાક તે જીવોના અભિપ્રાય પણ અનુમાનપરથી જગત્વાસી જીવ જાણી શકે છે; કેમકે તે તેના અનુભવનો વિષય છે; પણ જ્ઞાનદશા અથવા વીતરાગદશા છે તે મુખ્યપણે દૈહિક સ્વરૂપ તથા દૈહિક ચેષ્ટાનો વિષય નથી, અંતરાત્મ ગુણ છે. અને અંતરાત્મપણું ઘાસ જીવોના અનુભવનો વિષય ન હોવાથી, તેમજ તથારૂપ અનુમાન પણ પ્રવર્તે એવા જગત્વાસી જીવોને ધનું કરીને સંસ્કાર નહીં હોવાથી જ્ઞાની કે વીતરાગને તે ઓઢાણી શકતા નથી. કોઈક જીવ સત્સમાગમના યોગથી સહજ શુભકર્મના ઉદયથી તથારૂપ કંઈ સંસ્કાર પામીને જ્ઞાની કે વીતરાગને યથાશક્તિ ઓઢાણી શકે. તથાપિ સ્વરેસરૂં ઓઢાણ તો દૃઢ મુમુક્ષતા પ્રગલ્ભે, તથારૂપ સત્સમાગમથી પ્રાપ્ત થયેલ ઉપદેશને અવધારણ કર્યે, અંતરાત્મવૃત્તિ પરિણમે જીવ જ્ઞાની કે વીતરાગને ઓઢાણી શકે. જગત્વાસી ષટ્કે જગત્દૃષ્ટિ જીવો છે તેની દૃષ્ટિ સ્વરેસરૂં જ્ઞાની કે વીતરાગનું ઓઢાણ ક્યાંથી થાય? અંધકારને વિષે

પડેલા પદાર્થને મનુષ્યચક્ષુ દેરી શકે નહીં, તેમ દેહને વિષે રહ્યા એવા જ્ઞાની કે વીતરાગને જગત્દષ્ટિ જીવ ઓઝાસી શકે નહીં. જેમ અધકારને વિષે પડેલો પદાર્થ મનુષ્યચક્ષુથી જોવાને વીના કોઈ પ્રકાશની અપેક્ષા રહે છે, તેમ જગત્દષ્ટિ જીવોને જ્ઞાની કે વીતરાગના ઓઝાણ માટે વિશેષ શુભ સ્મૃત્તિ અને સત્સમાગમની અપેક્ષા યોગ્ય છે. જો તે યોગ પ્રાપ્ત ન હોય તો જેમ અધકારના પડેલો પદાર્થ અને અધકાર ઇ વેચ દેશકાર માસે છે, મેદ માસતો નથી, તેમ તથારૂપ યોગવિના જ્ઞાની કે વીતરાગ અને અન્ય સસારી જીવોનું એક આકારણ માસે છે, દેહાદિ વેદ્યાથી ઘણકરીને મેદ માસતો નથી.

જે દેહધારી સર્વ અજ્ઞાન અને સર્વ કપાય રહિત થયા છે તે દેહધારી મહાત્માને ત્રિકાલ પરમમત્તિથી નમસ્કાર હો, નમસ્કાર હો. તે મહાત્મા વર્તે છે તે દેહને, ભૂમિને, ઘરને, માર્ગને, આસનાદિ સર્વને નમસ્કાર હો, નમસ્કાર હો.

૫૮૮

શુબદ્ધિ ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ રવિ ૧૯૫૧.

(૧)

પ્રારબ્ધોદયથી જે પ્રકારનો વ્યવહાર પ્રસંગમા વર્તે છે, તે પ્રત્યે દષ્ટિ દેતા જેમ પત્રાદિ લલ્લવામા સરોપતાથી વર્તવાનું થાય છે, તેમ વધારે યોગ્ય છે, એવો અભિપ્રાય ઘણ કરીને રહે છે.

આત્માને વાસ્તવ્યપણે ઉપકારમૂલક એવો ઉપદેશ કરવામા જ્ઞાની પુરુષો સરોપતાથી વર્તે નહીં એમ ઘણકરીને ઘનવાયોગ્ય છે, તથાપિ તે કારણકરીને તે પ્રકારે પણ જ્ઞાની પુરુષો વર્તે છે -

(૧) તે ઉપદેશ જિજ્ઞાસુ જીવને વિષે પરિણામ થાય એવા સંયોગોને વિષે તે જિજ્ઞાસુ જીવ વર્તેતો ન હોય, અથવા તે ઉપદેશ વિસ્તારથી ક્યે પણ ગ્રહણ કરવાનું તેને વિષે તથારૂપ યોગ્યપણું ન હોય, તો જ્ઞાનીપુરુષ તે જીવોને ઉપદેશ કરવામા સંક્ષેપપણે પણ વર્તે છે.

(૨) અથવા પોતાને વાસ્તવ્ય વ્યવહાર એવા ઉદયમા હોય કે તે ઉપદેશ જિજ્ઞાસુ જીવને પરિણમતા પ્રતિનિધરૂપ થાય, અથવા તથારૂપ કારણવિના તેમ વર્ષા મુલ્યમાર્ગને વિરોધરૂપ કે સશયના હેતુરૂપ થવાનું કારણ ઘનતુ હોય તો પણ જ્ઞાનીપુરુષો સંક્ષેપપણે ઉપદેશમા પ્રવર્તે અથવા મૌન રહે.

(૨)

સર્વસંગપરિત્યાગ કરીને ચાલી નિકળ્યાથી પણ જીવ ઉપાધિરહિત થતો નથી કેમકે જ્યાંસુધી અવતરપરિણતિપર દષ્ટિ ન થાય અને તથારૂપ માર્ગે ન પ્રવર્ત્યાય ત્યાંસુધી સર્વસંગપરિત્યાગ પણ નામ માત્ર થાય છે. અને તેવા અવસરમા પણ અવતરપરિણતિપર દષ્ટિ દેવાનું માન જીવને આવવું કઠણ છે. તો પછી આવા ગૃહવ્યવહારને વિષે લૌકિક અભિનિવેશપૂર્વક રહી અવતરપરિણતિપર દષ્ટિ દેવાનું ઘનતુ કેટલું દુ સાધ્ય હોવું જોઈએ તે પણ વિચારવાયોગ્ય છે, અને અવધય તેમ કરવાયોગ્ય છે.

વધારે શુ ભૂમિપદ જટલી પોતાની શક્તિ હોય તે સર્વ શક્તિથી એક રુદ્ધ રાસીને, લૌકિક અભિનિવેશને સંક્ષેપ કરીને, કંઈ પણ અપૂર્વ નિરાવરણપણું દેલાતુ નથી માટે સમજ્યાનુ માત્ર અભિમાન છે એમ જીવને સમજાવીને જે પ્રકારે જીવ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને વિષે સતત જાગૃત થાય તે જ

કરવામાં ઘૃત્તિ જોડવી, અને રાત્રિદિવસ તેજ ચિંતામાં પ્રવર્તવું એ જ વિચારવાન જીવનું કર્તવ્ય છે; અને તેને માટે સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સરઘતાદિ નિજગુણો ઉપકારમૂત છે, એમ વિચારીને તેનો આશ્રય કરવો યોગ્ય છે.

જ્યાંસુધી લૌકિક અભિનિવેશ ઇટલે દ્રવ્યાદિ લોમ, તૃષ્ણા, દૈહિક માન, કુઠ, જાતિ આદિ સંવંધી મોહ કે વિશેષત્વ માનવું હોય, તે ઘાત ન છોડવી હોય, પોતાની બુદ્ધિ સ્વેચ્છાએ અમુક ગચ્છાદિનો આગ્રહ રાખવો હોય, ત્યાંસુધી જીવને અર્પૂર્વ ગુણ કેમ ઉત્પન્ન થાય ! તેનો વિચાર મુગમ છે.

બધારે લક્ષી શકાય એવો ઉદય હાલ અત્રે નથી, તેમ બધારે લક્ષવું કે કહેવું તે પણ કોઈક પ્રસંગમાં થયાં દેવું યોગ્ય છે એમ છે.

તમારી વિશેષ જિજ્ઞાસાથી પ્રારબ્ધોદય વેદતાં જે કંઈ લક્ષી શકાત તે કરતાં કંઈક ઉદીરણ કરીને વિશેષ લક્ષ્યું છે.

૫૮૯.

ચૈત્ર શુદ્ધ ૨ સોમ. ૧૯૫૨.

ૐ

જેમાં ક્ષણવારમાં હર્ષ અને ક્ષણવારમાં શોક થઈ આવે એવા આ વ્યવહારમાં જે જ્ઞાનીપુરુષો સમદશાથી વર્તે છે, તેને અત્યંત મક્તિથી ધન્ય કહીએ છીએ; અને સર્વ મુમુક્ષુજીવને એ જ દશા ઉપાસવાયોગ્ય છે, એમ નિશ્ચય દેખીને પરિણતિ કરવી ઘટે છે.

૫૯૦.

સુબહે. ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૧. ૧૯૫૨.

ૐ સદૃશચરણાય નમઃ

૧. જે જ્ઞાનમા દેહાદિ અધ્યાસ મઝ્યો છે, અને અન્ય પદાર્થને વિષે અહંતા મમતા વર્તતાં નથી, તથા ઉપયોગ સ્વભાવમાં પરિણમે છે, અર્થાત્ જ્ઞાનસ્વરૂપપણ મજે છે, તે જ્ઞાનને નિરાધરણજ્ઞાન કહેવાયોગ્ય છે.

૨. સર્વ જીવોને ઇટલે સામાન્ય મનુષ્યોને જ્ઞાની અજ્ઞાનીની વાળીનો મેદ સમજાયો કઠળ છે. એ વાત યથાર્થ છે, કેમકે કેરુ શુષ્કજ્ઞાની શીલ્પી લઈને જ્ઞાનીના જેવો ઉપદેશ કરે, ઇટલે તેમાં વચનનુ સમતુલ્યપણ જોયાથી શુષ્કજ્ઞાનીને પણ સામાન્ય મનુષ્યો જ્ઞાની માને, મદદશાવાન મુમુક્ષુ જીવો પણ તેવા વચનથી આતિ પામે, પણ ઉલ્કૃષ્ટદશાવાન મુમુક્ષુ પુરુષ શુષ્કજ્ઞાનીની વાળી જ્ઞાનીની વાળી જેવી શબ્દે જોઈ પ્રાપ્તિ પામવાયોગ્ય નથી, કેમકે શુષ્કજ્ઞાનીની વાળીમાં આશયે જ્ઞાનીની વાળીની તુલના હોતી નથી.

જ્ઞાનીની વાળી પૂર્વાધર અધિરોધ, આત્માર્થ ઉપદેશક, અર્પૂર્વ અર્થનું નિરૂપણ કરનાર હોય છે; અને અનુભવ સહિતપણું હોવાથી આલાને સતત જાગૃત કરનાર હોય છે.

શુષ્કજ્ઞાનીની વાળીમા તથારૂપ ગુણો હોતા નથી. સર્વથી ઉલ્કૃષ્ટ ગુણ જે પૂર્વાધર અધિરોધ-

કેવલજ્ઞાનનો અર્થ વર્તમાનમાં શાસ્ત્રવેદો માત્ર શબ્દવોધથી જે કહે છે, તે યથાર્થ નથી એમ શ્રી હુંગરને લાગતું હોય તો તે સમવિત છે; વચ્ચી મૂત મવિષ્ય જાણતું એનું નામ કેવલજ્ઞાન છે, એવી વ્યાખ્યા મુલ્યપણે શાસ્ત્રકારે પણ કહી નથી. જ્ઞાનનું અત્યંત શુદ્ધ થવું તેને કેવલજ્ઞાન જ્ઞાનીપુરુષોએ કહ્યું છે અને તે જ્ઞાનમાં મુસ્યતો આત્મસ્થિતિ અને આત્મસમાધિ કહ્યાં છે. જગતનું જ્ઞાન થવું એ આદિ કહ્યું છે, તે અર્પણ વિષયનું ગ્રહણ સામાન્ય જીવોથી થતું અશક્ય જાણીને કહ્યું છે, કેમકે જગત્ના જ્ઞાનપર વિચાર કરતાં કરતાં આત્મસામર્થ્ય સમજાય.

શ્રી હુંગર મહાત્મા શ્રી ઋષભાદિને વિષે કેવલ કોટી કહેતા ન હોય, અને તેમના આજ્ઞાવર્ષિ (પટલે જેમ મહાવીરભાઈનાં દર્શને પાંચસેં મુશુઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા તે આજ્ઞાવર્ષિ) ને કેવલજ્ઞાન કહ્યું છે તે કેવલજ્ઞાનને કેવલ કોટી કહેતા હોય તો તે વાત કોઈ પણ રીતે ઘટે છે. એકાંત કેવલજ્ઞાનનો શ્રી હુંગર નિષેધ કરે તો તે આત્માનો નિષેધ કરવા જેવું છે.

હોલો હાલ કેવલજ્ઞાનની જે વ્યાખ્યા કરે છે, તે કેવલજ્ઞાનની વ્યાખ્યા વિરોધવાઢી દેશાય છે, એમ તેમને લાગતું હોય તો તે પણ સમવિત છે. કેમકે માત્ર જગત્જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાનનો વિષય વર્તમાનમરૂપણામાં ઉપદેશાય છે. આ પ્રકારનું સમાધાન લક્ષતાં ઘણા પ્રકારના વિરોધ દષ્ટિગોચર થાય છે. અને તે નિરોધો દર્શાવી તેનું સમાધાન લક્ષવાનું હાલ તરતમાં બનવું અશક્ય છે. તેથી સંશ્લેષમાં સમાધાન લક્ષ્ય છે. સમાધાનસમુચ્ચયાર્થ આ પ્રમાણે છે :-

“આત્મા જ્યારે અત્યંત શુદ્ધજ્ઞાનસ્થિતિ મજે, તેનું નામ કેવલજ્ઞાન મુલ્યપણે છે, સર્વ પ્રકારના રાગદ્વેષનો અભાવ થયે અત્યંત શુદ્ધજ્ઞાનસ્થિતિ પ્રગટવાયોગ્ય છે, તે સ્થિતિમાં જે કંદ જાણી શકાય તે કેવલજ્ઞાન છે. અને તે સંદેહયોગ્ય નથી. શ્રી હુંગર કેવલ કોટી કહે છે, તે પણ મહાવીરભાઈની સમીપે વર્તતા આજ્ઞાવર્ષિ પાંચસેં કેવલજ્ઞાન જેવા પ્રસંગમાં સમવિત છે, જગત્ના જ્ઞાનનો લક્ષ મૂકી શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન છે, એમ વિચારતાં આત્મદશા નિરોપણ મજે,” એ પ્રમાણે આ પ્રશ્નના સમાધાનનો સંશ્લેષ આશ્રય છે.

જેમ અને તેમ જગત્ના જ્ઞાનમત્તેનો વિચાર છોડી સરૂપજ્ઞાન થાય તેમ કેવલજ્ઞાનનો વિચાર થવા અર્થે પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે. જગત્નું જ્ઞાન થતું તેનું નામ કેવલજ્ઞાન મુલ્યાર્થપણે ગણવાયોગ્ય નથી. જગત્ના જીવોને નિરોધ લક્ષ થયા અર્થે વારંવાર જગત્નું જ્ઞાન સાથે લીધું છે; અને તે કંદ ફલિત છે એમ નહીં; પણ તે પ્રત્યે અમિનિવેશ કરવાયોગ્ય નથી. આ ટેકાણે નિરોધ સ્વરૂપાની દ્રષ્ટિ થાય છે, અને તે રોકની પડે છે, તોપણ સંશ્લેષમાં ફરી લક્ષીએ છે.

આત્માને વિષેની સર્વ પ્રકારનો અન્ય અધ્યાસ ટક્કી સ્ફટિકની પેટે આત્મા અત્યંત શુદ્ધતા મજે તે કેવલજ્ઞાન છે, અને જગત્જ્ઞાનપણે તેને વારંવાર જિનાગમમાં કહ્યું છે, તે મહાત્મ્યથી ફરી વાઢ-દષ્ટિ જીવો પુરુષાર્થમાં પ્રવેતે તે દેવ છે.

રાહી, જેને વિષે ત્યાગવેરામ્યાદિ પરમાર્થસાધનો ઉપદેશ્યાં છે, તેવા ગ્રંથો વાંચવાનો પરિચય કર્તવ્ય છે, અને અપ્રમત્તપણે પોતાના દોષ ચારંવાર જોવાયોગ્ય છે.

૫૯૨.

સુંબહે. ચૈત્ર વદ ૧૪ તિ. ૧૯૫૨.

અન્ય પુરુષની દૃષ્ટિમાં, જગ વ્યવહાર લ્હાવ્ય;

શુંદાવન જવ જગ નહીં, કૌન વ્યવહાર વતાય!

વિહાર શુંદાવન.

૫૯૩.

સુંબહે. વૈશાલ શુદ્ધ ૧ મોમ. ૧૯૫૨.

ૐ

કરવામત્તે વૃત્તિ નથી, અથવા એક ક્ષણ પણ જેને કરવું માસતું નથી, કરવાથી ઉત્પન્ન થતાં ફલપ્રત્યે જેની ઉદાસીનતા છે, તેવા કોઈ આત્મ પુરુષ તથાત્મ પ્રારબ્ધયોગથી પરિગ્રહ સંયોગાદિમાં વર્તતા દેખાતા હોય, અને જેમ ઇચ્છક પુરુષ પ્રવૃત્તિ કરે, ઉચ્ચમ કરે, તેવા કાર્યસહિત પ્રવર્તમાન જોવામાં આવતા હોય, તો તેવા પુરુષને વિષે જ્ઞાનદશા છે, એમ સ્ત્રી રીતે જાણી શકાય! એટલે તે પુરુષ આત્મ (પરમાર્થ અર્થે પ્રતીતિ કરવાયોગ્ય) છે, અથવા જ્ઞાની છે, એમ ક્યાં લક્ષણે ઓઢાવી શકાય! કદાપિ કોઈ મુમુક્ષુને ધીજા કોઈ પુરુષના સત્સંગયોગથી એમ જાણવામાં આવ્યું, તો તે ઓઢાણમાં પ્રાંતિ પડે તેવો વ્યવહાર તે સત્પુરુષ વિષે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તે પ્રાંતિ નિવૃત્ત થવા માટે મુમુક્ષુ જીવે તેવા પુરુષને કેવા પ્રકારથી ઓઢાવવા ઘટે કે જેથી તેવા તેવા વ્યવહારમાં વર્તતાં પણ જ્ઞાનલક્ષણપૂર્ણ તેના લક્ષમાં રહે!

સર્વ પ્રકારે જેને પરિગ્રહાદિ સંયોગપ્રત્યે ઉદાસીનપણું થતું છે, અર્થાત્ અહંમત્તવપણું તથાત્મ સંયોગો વિષે જેને થતું નથી, અથવા પરિક્ષીણ થયું છે, અનંતાનુબંધી પ્રકૃતિથી રહિત માત્ર પ્રારબ્ધોદયથી વ્યવહાર વર્તેતો હોય, તે વ્યવહાર સામાન્ય દશાના મુમુક્ષુને સંદેહનો હેતુ થઈ તેને ઉપકારમૂલક થવામાં નિરોધરૂપ થતો હોય એવું તે જ્ઞાનીપુરુષ દેખે છે, અને તે અર્થે પણ પરિગ્રહ સંયોગાદિ પ્રારબ્ધોદય વ્યવહારની પરિક્ષીણતા ઇચ્છે છે, તેમ થતાંસુધી કેવા પ્રકારથી તે પુરુષ વર્ત્યા હોય, તો તે સામાન્ય મુમુક્ષુને ઉપકાર થવામાં હાનિ ન થાય!

૫૯૪.

વ્યાખ્યાના. વૈશાલ વદ ૬ તિ. ૧૯૫૨.

આર્ય શ્રી માણેકચંદાદિપ્રત્યે—શ્રી સ્વમંતીર્થ.

શુંદરલાલે વૈશાલ વદી એકમે દેહ ઓઢાવના સ્વરૂપ લક્ષ્યા તે વાંચ્યા. વિશેષવાઢની માંદગી-વિના, યુવાન અવસ્થામાં અકસાત્ દેહ ઓઢવાનું બન્યાથી સામાન્યપણે ઓઢાવતા માણસોને પણ તે વાતથી સ્વેદ થયાવિના ન રહે, તો પછી જેણે કુટુંબાદિ સંબંધસહે મૂર્છા કરી હોય, સહવાસમાં થયાં હોય, તે પ્રત્યે કંઈ આશ્રયભાવના રાહી હોય તેને સ્વેદ થયાવિના કેમ રહે? આ સસારમાં મનુષ્યમાણીને જે સ્વેદના અકથ્ય પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે, તે જ અકથ્ય પ્રસંગમાંનો એક આ મોટો

પણ તે શુષ્કજ્ઞાનીની વાણીને વિષે વર્તવાયોગ્ય નથી, કેમકે યથાસ્થિત પદાર્થદર્શન તેને હોતુ નથી, અને તેથી ઠામ ઠામ વલ્પનાથી યુક્ત તેની વાણી હોય છે.

એ જાદિ નાના પ્રમાણના મેદથી જ્ઞાની અને શુષ્કજ્ઞાનીની વાણીનું ઓઠરાણ ઉલ્લેખ સુસુકુને થવાયોગ્ય છે. જ્ઞાની પુરુષને તો સહજસ્તમાવે તેનું ઓઠસ્થાણ છે, કેમકે પોતે માનસહિત છે, અને માનસહિત પુરુષ વિના આ પ્રકારનો આશય હપદેથી શકાય નહીં, એમ સહેજે તે જાણે છે.

અજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો મેદ જેને સમનાયો છે, તેને અજ્ઞાની અને જ્ઞાનીનો મેદ સહેજે સમ-જાવાયોગ્ય છે. અજ્ઞાન પ્રત્યેનો જેનો મોહ વિરામ પામ્યો છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષને શુષ્કજ્ઞાનીના વચન આનિ કેમ કરી શકે? થાકી સામાન્ય જીવોને અથગ મદદશા અને મધ્યમદશાના સુસુકુને શુષ્કજ્ઞાનીના વચનો સાદૃશ્યપણે જોવામા આલ્પાથી વગેરે જ્ઞાનીના વચનો છે એમ આતિ થમાનો સંમત છે. ઉલ્લેખ સુસુકુને ઘણકરીને તેવી આતિનો સમત નથી, કેમકે જ્ઞાનીના વચનની પરીક્ષાનું વલ્લ તેને વિશેષપણે સ્થિર થયુ છે.

પૂર્વકાલે જ્ઞાની થઈ ગયા હોય, અને માત્ર તેની મુગ્ધવાણી રહી હોય તોપણ વર્તમાન કાલે જ્ઞાનીપુરુષ એમ જાણી શકે કે આ વાણી જ્ઞાનીપુરુષની છે, કેમકે રાત્રિદિવસના મેદની પેટે અજ્ઞાની જ્ઞાનીની વાણીને વિષે આશય મેદ હોય છે, અને આત્મદશાના તારતમ્ય પ્રમાણે આશય થાકી વાણી નિકળે છે, તે આશય વાણીપરથી વર્તમાન જ્ઞાનીપુરુષને સ્વામાવિક દૃષ્ટિગત થાય છે, અને પદેનાર પુરુષની દજાનું તારતમ્ય હગત થાય છે અને જે વર્તમાન જ્ઞાની શબ્દ હત્યો છે, તે કોઈ વિશેષ પ્રજાવત પ્રગટ ગોષર્વાજ સહિત પુરુષ શબ્દના અર્થમા લખ્યો છે. જ્ઞાનીનાં વચનની પરીક્ષા સર્વ જીવને મુલમ હોત તો નિર્ણય પણ મુલમ જ હોત.

૩ ચિનાગમમા મતિ છુતઆદિ જ્ઞાનના પાચ પ્રકાર કહ્યા છે તે જ્ઞાનના પ્રકાર સાચા છે, ઉપમાવાચક નથી અવધિ, મન પર્યવાદિ જ્ઞાન વર્તમાનસત્ત્વમા વ્યવચ્છેદ જેવા રાગે છે, તે પરથી તે જ્ઞાન ઉપમાવાચક ગણવાયોગ્ય નથી એ જ્ઞાન મનુષ્ય જીવોને ચારિત્ર પર્યાયની વિશુદ્ધ તારતમ્ય-તાથી ઉપને છે વર્તમાન કાલમા તે વિશુદ્ધ તારતમ્યના પ્રાપ્ત થની દુષ્ક્રમ છે, કેમકે કાલનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ ચારિત્રમોહનાય આદિ મટલિના વિશેષ થત્ત્વસહિત વર્તતુ જોવામા આવે છે.

સામાન્ય આનચારિત્ર પણ કોઈક જીવને વિષે વર્તવાયોગ્ય છે, તેવા કાલમા તે જ્ઞાનીની લલ્લિધ વ્યવચ્છેદ જેની હોય એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી, તેથી તે જ્ઞાન ઉપમાવાચક ગણવાયોગ્ય નથી. આત્મસત્ત્વના નિચારતા તો તે જ્ઞાનનું કઈ પણ અસમવિતપણુ દેસાસુ નથી. સર્વ જ્ઞાનની સ્થિતિનું ક્ષેત્ર આના છે, તો પછી અવધિ, મન પર્યવાદિ જ્ઞાનનું ક્ષેત્ર આલા હોય એમા સુઘય કેમ પટે? યવર્ષ જામના યથાસ્થિત પરમાર્થના અનુર્જાનો તેની વ્યાખ્યા જે પ્રકારે કરે છે, તે વ્યાખ્યા વિરોધવાદી હોય, પણ પરમાર્થે તે જ્ઞાનનો સંમત છે.

ચિનાગમમા તેની જે પ્રકારના આશયથી વ્યાખ્યા કહી હોય તે વ્યાખ્યા અને અવાની જીવો આશય જાણ્યાવિના જે વ્યાખ્યા કરે તેમા મોટો મેદ હોય એમા આશ્ચર્ય નથી, અને તે મેદને સીપે તે જ્ઞાનના વિષય માટે સંદેહ થવાયોગ્ય છે, પણ આનદૃષ્ટિ જોતા તે સંદેહનો અવકાશ નથી.

૪. કાઠનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગ સમય છે, રૂપી પદાર્થનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગ પરમાણુ છે, અને અરૂપી પદાર્થનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિભાગ પ્રદેશ છે. એ ત્રણે એવા સૂક્ષ્મ છે કે 'અત્યંત નિર્મલ્લ જ્ઞાનની સ્થિતિ તેનાં સ્વરૂપને ગ્રહણ કરી શકે. સામાન્યપણે સંસારી જીવોનો ઉપયોગ અસંસ્થાત સમય-વર્તિ છે, તે ઉપયોગનાં સાક્ષાત્પણે એક સમયનું જ્ઞાન સંભવે નહીં; જો તે ઉપયોગ એક સમયવર્તિ અને શુદ્ધ હોય તો તેને વિષે સાક્ષાત્પણે સમયનું જ્ઞાન થાય. તે ઉપયોગનું એક સમયવર્તિપણું કપા-યાદિના અભાવે થાય છે, કેમકે કપાયાદિ યોગે ઉપયોગ મૂઢતાદિ ધારણ કરે છે, તેમ જ અસંસ્થાત સમયવર્તિપણું ભજે છે; તે કપાયાદિના અભાવે એક સમયવર્તિપણું થાય છે; અર્થાત્ કપાયાદિના યોગે તેને અસંસ્થાત સમયમાંથી એક સમય જૂદો પાડવાનું સામર્થ્ય નહોતું તે કપાયાદિને અભાવે એક સમય જૂદો પાડીને અવગાહે છે. ઉપયોગનું એક સમયવર્તિપણું કપાયરહિતપણું થયા પછી થાય છે. માટે એક સમયનું, એક પરમાણુનું અને એક પ્રદેશનું જેને જ્ઞાન થાય તેને કેવલજ્ઞાન પ્રગટે એમ કહ્યું છે તે સત્ય છે. કપાયરહિતપણાવિના કેવલજ્ઞાનનો સંભવ નથી, અને કપાય-રહિતપણાવિના ઉપયોગ એક સમયને સાક્ષાત્પણે ગ્રહણ કરી શકતો નથી, માટે એક સમયને ગ્રહણ કરે તે સમયે અત્યંત કપાયરહિતપણું જોઈએ, અને જ્યાં અત્યંત કપાયનો અભાવ હોય ત્યાં કેવલજ્ઞાન હોય છે, માટે એ પ્રકારે કહ્યું કે એક સમય, એક પરમાણુ અને એક પ્રદેશનો જેને અનુભવ થાય તેને કેવલજ્ઞાન પ્રગટે. જીવને વિશેષ પુરુષાર્થને અર્થે આ એક સુગમ સાધનનો જ્ઞાનીપુરુષે ઉપદેશ કર્યો છે. સમયની પેટે પરમાણુ અને પ્રદેશનું સૂક્ષ્મપણું હોવાથી ત્રણે સાથે ગ્રહણ કર્યું છે. અંતર્વિચારમાં વર્તવાને અર્થે જ્ઞાનીપુરુષે અસંસ્થાત યોગ કહ્યો છે; તે મધ્યેનો એક આ વિચારયોગ કહ્યો છે એમ સમજવાયોમ્ય છે.

૫. શુમેચ્છાથી માંડીને સર્વકર્મરહિતપણે સ્વસ્વરૂપસ્થિતિસુધીમાં અનેક ભૂમિકાઓ છે. જે જે આત્માર્થિ જીવો થયા, અને તેમનામાં જે જે અંશે જાગૃતદશા ઉત્પન્ન થઈ તે તે દશાના ભેદે અનેક ભૂમિકાઓ તેમણે આરાધી છે. શ્રી કબીર, સુંદરદાસ આદિ સાધુજનો આત્માર્થિ ગણવાયોગ્ય છે; અને શુમેચ્છાથી ઉપરની ભૂમિકાઓમાં તેમની સ્થિતિ સંભવે છે. અત્યંત સ્વસ્વરૂપસ્થિતિ માટે તેમની જાગૃતિ અને અનુભવ પણ લક્ષ્યગત થાય છે; એથી વિશેષ સ્વષ્ટ અભિપ્રાય હાલ આપવાની ઇચ્છા નથી થતી.

૬. કેવલજ્ઞાનના સ્વરૂપનો વિચાર દુર્ગમ્ય છે, અને શ્રી હુંગર કેવલ કોટીથી તેનો નિર્ધાર કરે છે, તેમાં જો કે તેમનો અભિનિવેશ નથી, પણ તેમ તેને માસે છે, માટે કહે છે.

માત્ર કેવલ કોટી છે, અને મૂત મવિષ્યનું કંઈ પણ જ્ઞાન કોઈને ન થાય એવી માન્યતા કરવી પડતી નથી. મૂત મવિષ્યનું ચચાર્થ જ્ઞાન અવાયોગ્ય છે, પણ તે કોઈક વિરલ પુરુષોને અને તે પણ વિશુદ્ધ ચારિત્ર તારતમ્યે. દૃઢ છે તે સદેહરૂપ લાગે છે, કેમકે તેવી વિશુદ્ધ ચારિત્ર તારતમ્યતા વર્તમાનમાં અભાવ જેવી વર્તે છે.

સેદકારક પ્રસંગ છે. તે પ્રસંગમા યથાર્થ વિચારવાન પુરુષો શિવાય સર્વે પ્રાણી સેદવિશેષને પ્રાપ્ત થાય છે, અને યથાર્થ વિચારવાન પુરુષોને વૈરાગ્યવિશેષ થાય છે, સસારનુ અચરણપણુ, અનિત્યપણુ અને અમારપણુ વિશેષ દૃઢ થાય છે.

વિચારવાન પુરુષોને તે સેદકારક પ્રસંગનો મૂર્છામાવે સેદ કરવો તે માત્ર કર્મનષનો હેતુ માસે છે, અને વૈરાગ્યરૂપ સેદથી કર્મસંગની નિવૃત્તિ માસે છે, અને તે સત્ય છે. મૂર્છામાવે સેદ કર્યાથી પણ જે સર્વથાનો વિયોગ થયો છે તેની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને જે મૂર્છા થાય છે તે પણ અનિચાર દશાનુ પડ્ય છે, એમ વિચારી વિચારવાન પુરુષો તે મૂર્છામાવમત્સ્યિ સેદને જાણે છે, અથવા પશુકરીને તેવો સેદ તેમને અતો નથી. કોઈ રીતે તેવા સેદનુ હિતકારીપણુ દેખાતુ નથી, અને બનેલો પ્રસંગ સેદનુ નિમિષ છે પડ્યે તેને અવગરે વિચારવાન પુરુષને જીવને હિતકારી પડ્યો સેદ ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વસંગનુ અચરણપણુ, અવધવપણુ, અનિત્યપણુ, અને તુચ્છપણુ તેમ જ અન્યત્વપણુ દેરીને પોતાને વિશેષ પ્રતિયોગ થાય છે કે હે જીવ, તારે વિષે કંઈ પણ આ સસારને વિષે ઉદ્યાતિ માને પણ મૂર્છા વર્તેની હોય તો તે ત્યાગ કર, ત્યાગ કર, તે મૂર્છાનુ કંઈ ફલ નથી, તે સમારમા ક્યારેય પણ ધરણત્વાદિપણુ પ્રાપ્ત થતુ નથી, અને અવિચારણાવિના તે સસારને વિષે મોહ થવાયોગ્ય નથી, જે મોહ અનત જન્મમરણનો અને પ્રત્યક્ષ સેદનો હેતુ છે, દુઃખ અને હેશનુ ધોંઝ છે તેને છાત ફર, તેનો ધ્યય કર. હે જીવ, એ વિના બીજો કોઈ હિતકારી ઉપાય નથી, એ વગેરે માવિતાત્મતાથી વૈરાગ્યને શુદ્ધ અને નિશ્ચલ કરે છે. જે કોઈ જીવ યથાર્થ વિચારથી જુગ છે, તેને આ જ પ્રકારે માસે છે.

આ જીવને દેહસંનય હોઈને મૃત્યુ ન હોત તો આ સસાર શિવાય કાંઈ તેની વૃત્તિ જોડાવાનો અભિપ્રાય થાત નહીં. મુખ્ય કરીને મૃત્યુને મર્યાદારૂપ કાંઈ સ્થાનકે વૃત્તિ મેરી છે, તે પણ કોઈક બીરલા જીવને મેરિત થઈ છે, ઘણા જીવોને તો વાઘ નિમિત્તથી મૃત્યુમયપરથી શાષ્ણ ક્ષણિક વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થઈ વિશેષ કાર્યકારી થયા વિના નાશ પામે છે, માત્ર કોઈક વિચારવાન અથવા સુલભવોષી કે હલકર્મિ જીવને તે મયપરથી અવિનાશી નિ શ્રેયમ્ પદમત્તે વૃત્તિ થાય છે.

મૃત્યુમય હોત સોપન તે મૃત્યુ વૃદ્ધાવસ્થાએ નિયમિત પ્રાપ્ત થતુ હોત સોપન જેટલા પૂર્વ વિચારવાનો ધપા છે તેટલા ન થાત. અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થા યુવી તો મૃત્યુનો મય નથી એમ દેરીને પ્રમાદમહિત વર્તેના મૃત્યુનુ અવશ્ય આવતુ દેરીને, તથા તેનુ અનિયમિતપણે આવતુ દેરીને, તે પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે સ્વપ્નાદિ સૌથી અરક્ષણપણુ દેરીને પરમાર્થ વિચારવામા અપ્રમત્તપણુ જ હિતકારી લાગતુ, અને સર્વસંગનુ અહિતકારીપણુ લાગતુ વિચારવાન પુરુષોને તે નિશ્ચય નિ સદેહ સત્ય છે, અને કાઠ સત્ય છે. મૂર્છામાવનો સેદ ત્યાગીને અસંગમાત્મત્સ્યિ સેદ વિચારવાનને કર્તવ્ય છે.

જો આ સસારને વિષે આવા પ્રસંગોનો સંભવ ન હોત, પોતાને અથવા પરને તેવા પ્રસંગની અપ્રાપ્તિ દેખાતી હોત, અચરણાદિપણુ ન હોત તો પચવિષયના સુખમાધનનુ કશુ ન્યૂનપણુ પ્રાપ્ત નહોતુ યથા શ્રી ઋષભદેવાદિ પરમપુરુષો, અને મરત જેવા ચત્તરત્ત્યાદિયો તેનો શા કારણે ત્યાગ કરત 'એકાત અમંગલનુ શા કારણે મત્તન'.

હે આર્ય માણેકચંદાદિ, યથાર્થ વિચારનાં ઓછાપણાને લીધે, પુત્રાદિ ભાવની કલ્પના અને મૂર્છાને લીધે તમને કંઈ પણ સ્વેદ વિશેષ પ્રાપ્ત થવો સંગવિત છે, તોપણ તે સ્વેદનું વેચને કંઈ પણ હિતકારી ફલ નહીં હોવાથી, હિતકારીપણું માત્ર અસંગવિચારવિના કોઈ અન્ય ઉપાયે નથી એમ વિચારી, થતો સ્વેદ યથાશક્તિ વિચારથી, જ્ઞાનીપુરુષોના વચનામૃતથી, તથા સાધુ-પુરુષના આશ્રય સમાગમોદિથી અને વિરતિથી ઉપશાંત કરવો, એ જ કર્તવ્ય છે.

૫૧૫.

મોહમયી ક્ષેત્રથી દિ. જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ૨ તા. ૧૯૫૨.

ૐ

જે હેતુથી પટલે શારીરિક રોગવિશેષથી તમારા નિયમમાં આગાર હતો, તે રોગવિશેષ વર્ષે છે, તેથી તે આગાર મહાન કરતાં આજ્ઞાનો ભંગ અથવા અતિક્રમ નહીં થાય; કેમકે તમારો નિયમ તથા પ્રકારે પ્રારંભિત હતો. એજ કારણવિશેષ છતાં પણ જો પોતાની ઇચ્છાએ તે આગાર મહાન કરવાનું થાય તો આજ્ઞાનો ભંગ કે અતિક્રમ થાય. સર્વ પ્રકારના આરંભ તથા પરિગ્રહના સંબંધનું મૂલ્ય હેતુવાને સમર્થ એવું મદનચર્ય પરમ સાધન છે.

સંસારનું અશરણાદિપણું ભ્રમ્યું તે યથાર્થ છે; તેથી પરિણતિ અસંકલ્પે વર્ષે તો જ જીવ બલ્કલ વૈરાગ્યને પામી સ્વસ્થરૂપ જ્ઞાનને પામે; ક્યારેક ક્યારેક કોઈ નિમિત્તથી તેવાં પરિણામ થાય છે, પણ તેને વિગ્રહેતું ઘવા સંગ તથા પ્રસંગને વિષે જીવનો વાસ હોવાથી તે પરિણામ અસંકલ્પે રહેતાં નથી, અને સંસારામિત્તરૂપિ થઈ જાય છે; તેથી અસંકલ્પ પરિણતિના ઇચ્છાવાન મુમુક્ષુને તે માટે નિત્ય સત્સમાગમનો આશ્રય કરવાની પરમ પુરુષે શિક્ષા દીધી છે.

જ્યાંતુષી જીવને તે યોગ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંતુષી કંઈ પણ તેવા વૈરાગ્યને આધારનો હેતુ તથા અપ્રતિકૂળ નિમિત્તરૂપ એવા મુમુક્ષુ જનનો સમાગમ તથા સત્સાસનો પરિચય કર્તવ્ય છે. બીજા સંગ તથા પ્રસંગથી દૂર રહેવાની ચારવાર સ્મૃતિ રાખવી ઓઈએ, અને તે સ્મૃતિ પ્રવર્તન રૂપ કરવી ઓઈએ; ચારવાર જીવ આ વાત વિસરી જાય છે; અને તેથી ઇચ્છિત સાધન તથા પરિણતિને પામતો નથી.

૫૧૬.

શુક્રે. બીજા જેઠ વદી ૬ શુ. ૧૯૫૨.

ૐ

વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય નહીં, એમ જિનાગમમાં કહ્યું છે. અને વેદાંતાદિ એમ કહે છે કે (આ કાળમાં આ ક્ષેત્રથી) નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય.

વર્તમાનકાળમાં આ ક્ષેત્રથી નિર્વાણપ્રાપ્તિ ન હોય એ શિવાય બીજા કેટલાક ભાવની પણ જિનાગમમાં તથા તેના આશ્રયને ઇચ્છતા એવા આચાર્યરચિત શાસ્ત્રને વિષે વિચ્છેદતા કહી છે. કેવલજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, પૂર્વજ્ઞાન, યથાસ્વાત ચારિત્ર, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ક્ષાયક સમકિત અને પુણ્યકલ્પિ એ માવો મુખ્ય કરીને વિચ્છેદ કદા છે.

વર્તમાનકાલમા આ ક્ષેત્રથી આત્માર્થની કઈ કઈ મુખ્ય મૂમિકા ઉત્કૃષ્ટ અધિકારીને પ્રાપ્ત થઈ શકે, અને તે પ્રાપ્ત થવાનો માર્ગ કયો? તે પ્રશ્નોના પરમાર્થ પ્રયોગે વિચારનો લક્ષ રાસનો.

૫૧૭

મુબઈ અગાસ્ટ મુદ્ર ૨ રવિ ૧૯૫૨

જ્ઞાન, ક્રિયા અને ભક્તિયોગ

જેને મૃત્યુની સાથે મિત્રના હોય અથવા જે મૃત્યુથી માગી છૂટી શકે એમ હોય અથવા હુ નહીં મદ્દ એમ જેને નિશ્ચય હોય તે ભલે સુસે સુને. (શ્રી તીર્થંકર-છઝીવનિકામ અધ્યયન)

જ્ઞાનમાર્ગ દુરાસામ્ય છે પરમાવગાદ્દશા પામ્યા પહેલા તે માર્ગે પડવાના ઘણા મ્યાનક છે સદેહ, વિકલ્પ, સ્વચ્છદતા, અનિપરિણામીણુ એ આદિ કારણો વારંવાર જીવને તે માર્ગે પડવાના હેતુનો થાય છે, અથવા કર્મમૂમિકા પ્રાપ્ત થવા દેતા નથી

ક્રિયામાર્ગે અસદ્ ભમિમાન, વ્યવહાર આમ્રહ, સિદ્ધિમોહ, પૃચાસત્કારાદિ યોગ, અને દૈહિક ક્રિયામા આત્મનિષ્ઠાદિ દોષોનો સમવ રણો છે.

કોઈક મહાત્માને માદ કરતા ઘણા વિચારવાન જીવોએ ભક્તિમાર્ગનો તે જ કારણોથી આશ્રય કયો છે, અને આજ્ઞાશ્રિતપણુ અથવા પરમપુરુષ સદ્ગુરને વિષે સર્વાર્પણ સ્વાધીનપણુ શિરસાવધ દીઠુ છે, અને તેમ જ વર્ત્યા છે, તથાપિ તેવો* યોગ પ્રાપ્ત થવો જોઈએ, નહીં તો ચિંતામણિ જેવો જેનો એક સમય છે એવો મનુષ્યદેહ ઝલ્લો પરિભ્રમણશુદ્ધિનો હેતુ થાય

શ્રી ના અભિપ્રાયપૂર્વક તમારો લખેલો કાગઝ તથા શ્રી નો લખેલો કાગઝ પહોંચ્યા છે શ્રી ના અભિપ્રાયપૂર્વક શ્રી એ હમ્મુ કે નિશ્ચય અને વ્યવહારના અપેક્ષિતપગાથી નિનાગમ તથા વેદાતાદિ દર્શનમા વર્તમાનકાલમા આ ક્ષેત્રથી મોક્ષની ના તથા હા કહી હોવાનો સમવ છે, એ વિચાર વિરોધ અપક્ષથી યથાર્થ દેસાય છે, અને એ જણાવુ છે કે વર્તમાનકાલમા સપયણાદિ હીન થવાના કારણથી કેવલજ્ઞાનનો નિપેધ કયા છે, તે પણ અપક્ષિત છે

આગઝપર વિરોધાર્થ લક્ષગત થવા માટે ગયા પરના પ્રશ્નને કઈક સ્પષ્ટતાથી લખીએ છીએ, - જ્યો કેવલજ્ઞાનનો અર્થ વર્તમાનમા નિનાગમથી વર્તમાન જૈનસમૂહને વિષે ચાલે છે, તેવો જ તેનો અર્થ તમને યથાર્થ માસે છે કે કઈં વીંતો અર્થ માસે છે* સર્વ દેશકાલ્યાદિનુ જ્ઞાન કેવલ જ્ઞાનીને હોય એમ નિનાગમનો હાલ સ્વીકાર્ય છે, વીંતો દર્શનમા એવો મુસ્યાર્ય નથી, અને નિનાગમથી તેવો મુસ્યાર્ય શોકોમા હાલ પ્રચલિત છે તે જ કેવલજ્ઞાનનો અર્થ હોય તો તેમા કેટલાક વિરોધ દેસાય છે જે વધા અને લલી ગુકવાનુ બની શકયુ નથી, તેમ જે વિરોધ લખ્યા છે, તે પણ વિરોધ વિસ્તારથી લખવાનુ મન્યુ નથી, કેમકે તે યથાવતરે લખવાયોગ્ય લાગે છે એ હમ્મુ છે તે રૂપકાગ્રહણથી લખ્યુ છે, એમ લક્ષ રાસનો

* તેવા પરમપુરુષ સદ્ગુરનો યોગ

યોગધારીપણું ઇટલે મન, વચન અને ક્રાયાસહિત સ્થિતિ હોવાથી આહારાદિ અર્થે પ્રવૃત્તિ થતાં ઉપયોગાંતર થવાથી કંઈ પણ વૃત્તિનો ઇટલે ઉપયોગનો તેમાં નિરોધ થાય. એક વલતે વે ઉપયોગ કોઈને વર્તે નહીં એવો સિદ્ધાંત છે ત્યારે આહારાદિ પ્રવૃત્તિના ઉપયોગમાં વર્તતા કેવલજ્ઞાનીનો ઉપયોગ કેવલજ્ઞાનના જ્ઞેયમત્તે વર્તે નહીં, અને જો એમ વને તો કેવલજ્ઞાનને અપ્રતિહત કહ્યું છે, તે પ્રતિહત થયું ગણાય. અત્રે કદાપિ એમ સમાધાન કરીએ કે આરસીને વિષે જેમ પદાર્થ પ્રતિબિંબિત થાય છે, તેમ કેવલજ્ઞાનને વિષે સર્વ દેશકાઝ પ્રતિબિંબિત થાય છે, કેવલજ્ઞાની તેમાં ઉપયોગ દર્દને જાણે છે એમ નથી, સહજ સ્વભાવે જ તેમનામાં પદાર્થ પ્રતિમાસ્યા કરે છે, માટે આહારાદિમાં ઉપયોગ વર્તતાં સહજ સ્વભાવે પ્રતિમાસિત એવાં કેવલજ્ઞાનનું હોવાપણું યથાર્થ છે; સો ત્યાં પ્રશ્ન થવાયોગ્ય છે કે આરસીને વિષે પ્રતિમાસિત પદાર્થનું જ્ઞાન આરસીને નથી, અને અત્રે તો કેવલજ્ઞાનીને તેનું જ્ઞાન છે એમ કહ્યું છે, અને ઉપયોગ શિવાય આત્માનું ચીજું એવું કયું સ્વરૂપ છે કે આહારાદિમાં ઉપયોગ પ્રવર્ત્યો હોય ત્યારે કેવલજ્ઞાનમાં થવાયોગ્ય જ્ઞેય આત્મા તેથી જાણે ?

સર્વ દેશકાઝાદિનું જ્ઞાન કેવલજ્ઞીને હોય તે કેવલજ્ઞી સિદ્ધને કહીએ તો સંભવિત થવાયોગ્ય ગણાય કેમકે તેને યોગધારીપણું કહ્યું નથી; આમાં પણ પ્રશ્ન થવાયોગ્ય છે, તથાપિ યોગધારીની અપેક્ષાથી સિદ્ધને વિષે તેવા કેવલજ્ઞાનની માન્યતા હોય તો યોગરહિતપણું હોવાથી તેમાં સંભવી શકે છે ઇટલું પ્રતિપાદન કરવાને અર્થે લક્ષ્યું છે, સિદ્ધને તેનું જ્ઞાન હોય જ એવો અર્થ પ્રતિપાદન કરવાને લક્ષ્યું નથી. જો કે જિનાગમના રૂઢીઅર્થ પ્રમાણે જોતાં તો વેદધારી કેવલજ્ઞી અને સિદ્ધને વિષે કેવલજ્ઞાનનો મેદ થતો નથી, વેદને સર્વ દેશકાઝાદિનું સંપૂર્ણજ્ઞાન હોય એમ રૂઢીઅર્થ છે. બીજી અપેક્ષાથી જિનાગમ જોતાં જૂદી રીતે દેસાય છે. જિનાગમમાં આપ્રમાણે પાઠાર્થે જોવામાં આવે છે :-

કેવલજ્ઞાન વે પ્રકારે કહ્યું તે આ પ્રમાણે-સયોગી ભવસ્ય કેવલજ્ઞાન, અયોગી ભવસ્ય કેવલજ્ઞાન. સયોગી કેવલજ્ઞાન વે પ્રકારે કહ્યું તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ સમય ઇટલે ઉપજતી વલતનું સયોગી કેવલજ્ઞાન, અપ્રથમ સમય ઇટલે અયોગી થવાના પ્રવેશ સમય પહેલાનું કેવલજ્ઞાન. એમ અયોગી ભવસ્ય કેવલજ્ઞાન વે પ્રકારે કહ્યું તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ સમય કેવલજ્ઞાન અને અપ્રથમ ઇટલે સિદ્ધ થવા પહેલાનાં છેલ્લા સમયનું કેવલજ્ઞાન.

એ આદિ પ્રકારે કેવલજ્ઞાનના મેદ જિનાગમમાં કહ્યા છે, તેનો પરમાર્થ શો હોવો જોઈએ ? કદાપિ એમ સમાધાન કરીએ કે વાલ્ય કારણની અપેક્ષાથી કેવલજ્ઞાનના મેદ ચતાવ્યા છે, તો ત્યાં એમ શંકા કરવાયોગ્ય છે કે કશો પણ પુરુષાર્થ સિદ્ધ થતો ન હોય અને જેમાં વિકલ્પનો અવકાશ ન હોય તેમાં મેદ પાઢવાની પ્રવૃત્તિ જ્ઞાનીના વચનમાં સંભવતી નથી. પ્રથમ સમય કેવલજ્ઞાન અને અપ્રથમ સમય કેવલજ્ઞાન એવો મેદ પાઢતાં કેવલજ્ઞાનનું તારતમ્ય વચતું ઇટલું હોય તો તે મેદ સંભવે, પણ તારતમ્યમાં તેમ નથી ત્યારે મેદ પાઢવાનું કારણ શું એ આદિ પ્રશ્ન અત્રે સંભવે છે, તે પર અને પ્રથમના પત્રપર યથાશક્તિ વિચાર કર્તવ્ય છે.

૫૯૯.

હેતુ અવકલ્પ્ય ?

પ્રક્રમાં પર્યવસાન ત્રી રીતે થઈ શકે છે ?

અથવા શતું નર્થી ?

વ્યવહાર રચના કરી છે એમ કોઈ હેતુથી સિદ્ધ થાય છે ?

૬૦૦.

સ્વસ્થિતિ-આત્મદશા સંબંધે વિચાર.

તથા તેનું પર્યવસાન ?

ત્યાર પછી લોકોપકાર પ્રવૃત્તિ ?

લોકોપકાર પ્રવૃત્તિનું ધોરણ.

વર્તમાનમાં કેમ ચર્ચવું ઉચિત છે ?

(હાલમાં)

૬૦૧.

ત્રણે કાલમાં જે વસ્તુ જાત્યંતર થાય નહીં તેને ત્રી જિન દ્રવ્ય કહે છે.

કોઈ પણ દ્રવ્ય પરપરિણામે પરિણમે નહીં. સ્વપણાનો ત્યાગ કરી શકે નહીં.

પ્રત્યેક દ્રવ્ય (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવથી) સ્વપરિણામી છે.

નિયત અનાદિ મર્યાદાપણે વર્તે છે.

જે ચેતન છે, તે કોઈ દિવસ અચેતન થાય નહીં; જે અચેતન છે, તે કોઈ દિવસ ચેતન થાય નહીં.

૬૦૨.

હે યોગ,

૬૦૩.

ચેતનની ઉત્પત્તિનાં કંઈ પણ સંયોગો દેશ્વાતાં નથી, તેથી ચેતન અનુત્પન્ન છે. તે ચેતન વિનાશ પામવાનો કંઈ અનુભવ થતો નથી, માટે અવિનાશી છે.—નિત્ય અનુભવસ્વરૂપ હોવાથી નિત્ય છે.

સમયે સમયે પરિણામાંતર પ્રાપ્ત થવાથી અનિત્ય છે.

સ્વસ્વરૂપનો ત્યાગ કરવાને અયોગ્ય હોવાથી મૂલ દ્રવ્ય છે.

૬૦૪.

સર્વે કરતાં ચીતરાગનાં વચનને સંપૂર્ણ પ્રતીતિનું સ્થાન કહેવું ઘટે છે, કેમકે જ્યાં રાગાદિ દોષનો સંપૂર્ણ ક્ષય હોય ત્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રગટવાયોગ્ય નિયમ ઘટે છે.

શ્રી જિનને સર્વ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ ચીતરાગતા સમવે છે. પ્રત્યક્ષ તેમનાં વચનનું પ્રમાણ છે માટે, જે કોઈ પુરુષને જેટલે અંશે ચીતરાગતા સમવે છે, તેટલે અંશે તે પુરુષનું વાચ્ય માન્યતા યોગ્ય છે.

સાંખ્યાદિ દર્શને બંધ, મોક્ષની જે જે વ્યાખ્યા ઉપદેશી છે, તેથી ચઢવાન પ્રમાણસિદ્ધ વ્યાખ્યા શ્રી જિનવીતરાગે કહી છે, એમ જાણું છું.

શં૦ જે જિને દ્વૈતનું નિરૂપણ કર્યું છે, આત્માને સંડ દ્રવ્યવત્ કહ્યો છે, કર્તા મોક્ષા કહ્યો છે, અને નિર્વિકલ્પ સમાધિને અંતરાયમાં મુલ્ય કારણ થાય એવી પદાર્થવ્યાખ્યા કહી છે, તે જિનની શિક્ષા ચઢવાન પ્રમાણસિદ્ધ છે એમ કેમ કહી શકાય? કેવલ અદ્વૈત—અને તહજે નિર્વિકલ્પ સમાધિનું કારણ એવો જે વેદાંતાદિ માર્ગ તેનું તે કરતાં અવશ્ય વિરોધ પ્રમાણ-સિદ્ધપણું સંભવે છે.

ઉ૦ યથાપિ એકવાર તમે કહ્યો છો તેમ ગણીએ, પણ સર્વે દર્શનની શિક્ષા કરતાં જિનની કહેલી બંધ મોક્ષના સ્વરૂપની શિક્ષા જેટલી અવિકલ્પ પ્રતિભાસે છે, તેટલી બીજાં દર્શનની પ્રતિ-ભાસતી નથી.—અને જે અવિકલ્પ શિક્ષા તે જ પ્રમાણસિદ્ધ છે.

શં૦ એમ જો તમે ધારો છો તો કોઈ રીતે નિર્ણયનો સમય નહીં આવે, કેમકે સર્વે દર્શનમાં જે જે દર્શનને વિષે જેની સ્થિતિ છે તે તે દર્શન માટે અવિકલ્પતા માને છે.

ઉ૦ યથાપિ એમ હોય તો તેથી અવિકલ્પતા ન ઠરે, જેનું પ્રમાણે કરી અવિકલ્પણું હોય તે જ અવિકલ્પ ઠરે.

પ૦ જે પ્રમાણેકરી તમે જિનની શિક્ષાને અવિકલ્પ જાણો છો તે પ્રકારને તમે કહો; અને જે પ્રકારે વેદાંતાદિનું વિકલ્પણું તમને સંભવે છે, તે પણ કહો.

૬૦૫.

મત્યક્ષ અનેક પ્રકારનાં દુઃખને તથા દુઃખી માણીઓને જોઈને, તેમ જ જગત્ની વિચિત્ર રચના જાણીને તેમ થવાનો હેતુ શો છે? તથા તે દુઃખનું મૂલ સ્વરૂપ શું છે? અને તેની નિવૃત્તિ કયા પ્રકારે થઈ શકવા યોગ્ય છે? તેમ જ જગત્ની વિચિત્રરચનાનું અંતર્સ્વરૂપ શું છે—એ આદિ પ્રકારને વિષે વિચારદશા ઉત્પન્ન થઈ છે જેને એવા મુમુક્ષુ પુરુષ તેમણે, પૂર્વે પુરુષોએ ઉપર કહ્યા તે વિચારો વિષે જે કંઈ સમાધાન આપ્યું હતું, અથવા માન્યું હતું તે વિચારના સમાધાન પ્રત્યે પણ યથાશક્તિ આલોચના કરી. તે આલોચના કરતાં વિવિધ પ્રકારના મતમતાંતર તથા અભિપ્રાયસંબંધી, યથા-શક્તિ વિશેષ વિચાર કર્યો. તેમ જ નાના પ્રકારના સમાધાનસિદ્ધિ સંપ્રદાયનો વિચાર કર્યો. તથા વેદાંતાદિ દર્શનનો વિચાર કર્યો. તે આલોચનાવિષે અનેક પ્રકારે તે દર્શનના સ્વરૂપનું મથન કર્યું, અને પ્રસંગે પ્રસંગે મથનની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થયેલું એવું જૈનદર્શન તે સંબંધી ઘણા પ્રકારે જે મથન થયું, તે મથનથી તે દર્શનને સિદ્ધ થવા અર્થે—પૂર્વાપર વિરોધ જેવા ભાગે છે એવા નીચે લખ્યાં છે તે કારણો દેશ્યાયાં.

૬૦૬.

ધર્મોસ્તિકાય અને અધર્મોસ્તિકાય તથા આકાશોસ્તિકાય અરૂપી છતાં રૂપીને સામર્થ્ય આવે

છે, અને એ ત્રણ દ્રવ્ય સ્વભાવપરિણામી વદ્યા છે, ત્યારે એ અરૂપી છતાં રૂપીને સહાયક કેમ થઈ શકે ?

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એકજોડાવગાદી છે, અને પરસ્પર વિરુદ્ધતાવાળા તેના સમાવ છે, છતાં તેમા વિરોધ, ગતિ પામેલી ચન્તુપ્રત્યે સ્થિતિસહાયકત્વારૂપે અને મ્થિતિ પામેલી ચન્તુપ્રત્યે ગતિ સહાયકત્વારૂપે થઈ શકા માટે આવે નહીં ?

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આત્મા એક એ ત્રણ સમાન અસંસ્થાત પ્રદેશી છે, તેનો કઈ બીજો રહસ્યાર્થ છે ?

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાયની અવગાહના અમુક અમૂર્ચાકારે છે, તેમ હોવામા કઈ રહસ્યાર્થ છે ?

લોકસંસ્થાન સદૈવ એક સ્વરૂપે રહેવામા કઈ રહસ્યાર્થ છે ?

એક તારો પણ ઘટવધ થતો નયો, એવી અનાદિસ્થિતિ શા હેતુથી માનવી ?

શાશ્વતપણાની વ્યાસ્યા શુ ? આત્મા, કે પરમાણુ વદાપિ શાશ્વત માનવામા મૂળ દ્રવ્યત્વ કારણ છે; પણ તારા, ચંદ્ર, વિમાનાદિમા તેવુ શુ કારણ છે ?

૬૦૭

સિદ્ધ આત્મા લોકાલોકપ્રકાશક છે, પણ લોકાલોકવ્યાપક નથી, વ્યાપક તો સ્વઅવગાહના-પ્રમાણ છે. જે મનુષ્યદેહે સિદ્ધિ પામ્યા તેના ઝીજા ભાગ હળે તે પ્રદેશ ધન છે, પટલે આત્મદ્રવ્ય લોકાલોકવ્યાપક નથી પણ લોકાલોકપ્રકાશક પટલે લોકાલોકજ્ઞાયક છે, લોકાલોક પ્રત્યે આત્મા જતો નથી, અને લોકાલોક કઈ આત્મામા આવતા નથી, સર્વે પોતપોતાની અગાહનામા સ્વસંચામા રદ્યા છે; તેમ છતાં આત્માને તેનુ જ્ઞાનદર્શન શી રીતે થાય છે ?

અન્ને જો એવુ દૃષ્ટાત કહેવામા આવે કે જેમ આરીસામા વસ્તુ પ્રતિબિંબિત થાય છે, તેમ આત્મામા પણ લોકાલોક પ્રકાશિત થાય છે, પ્રતિબિંબિત થાય છે તો એ સમાપાન પણ અવિરોધ દેલાનુ નથી, કેમકે આરીસામા તો વીસસા પરિણામી પુદ્ગલ રાશી(?)થી પ્રતિબિંબ થાય છે.

આત્માનો અગુરુલધુ ધર્મ છે, તે ધર્મને દેશ્વતા આત્મા સર્વ પદાર્થને જાણે છે, કેમકે સર્વ દ્રવ્યમા અગુરુલધુ ગુણ સમાન છે એક કહેવામા આવે છે, ત્યાં અગુરુલધુ ધર્મનો અર્થ શુ સમજવો ?

૬૦૮

વર્તમાનકાલની પેટે આ જગત્ સર્વ કાલ છે.

પૂર્વકાલે ન હોય તો વર્તમાનકાલે તેનુ હોવુ પણ હોય નહીં.

વર્તમાનકાલે છે તો અવિષ્વકાલમા તે અત્યત વિનાશ પામે નહીં.

પદાર્થમાત્ર પરિણામી હોવાથી આ જગત્ પર્યાયાતર દેશ્વાય છે, પણ મૂલપણે તેનુ સદા વર્તમાનપણુ છે.

૬૦૯.

જે વસ્તુ સમયમાત્ર છે, તે સર્વે કાલ છે.

જે માવ છે તે છે, જે માવ નથી તે નથી.

બે પ્રકારનો પદાર્થ સમાવિશાવપૂર્વક સ્પષ્ટ દેસાય છે. જડ સમાવ, ચેતન સમાવ.

૬૧૦.

ગુણાતિશયતા શું ?

તે કેમ આરાધાય ?

કેવલજ્ઞાનમાં અતિશયતા શું ?

તીર્થંકરમાં અતિશયતા શું ? વિશેષ હેતુ શો ?

જો જિનસમ્મત કેવલજ્ઞાન—લોકાલોક જ્ઞાયક માનીએ તો તે કેવલજ્ઞાનમાં આદાર, નિહાર, વિહારાદિ ક્રિયા શી રીતે સંભવે ?

ધર્મમાનમાં તેની આ ક્ષેત્રે અપ્રાપ્તિ તેનો હેતુ શો ?

૬૧૧.

મતિ,

શ્રુત,

અવધિ,

મનઃપર્યવ,

પરમાવધિ,

કેવલ,

૬૧૨.

પરમાવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન છે, એ રહસ્ય અનુપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.

અનાદિ અનંતકાલનું, અનંત એવા અલોકનું ? ગણિતથી અતીત અથવા અસંખ્યાતથી પર એવો જીવસમૂહ, પરમાણુસમૂહ અનંત છતાં અનંતપણાનો સાક્ષાત્કાર આપે તે ગણિતાતીતપણું છતાં શી રીતે સાક્ષાત્ અનંતપણું જણાય ? એ વિરોધની શાંતિ ઉપર કહ્યાં તે રહસ્યથી થવાયોગ્ય સમજાય છે.

ચઢી કેવલજ્ઞાન નિર્વિકલ્પ છે, ઉપયોગનો પ્રયોગ કરવો પડતો નથી. સહજ ઉપયોગે તે જ્ઞાન છે ; તે પણ રહસ્ય અનુપેક્ષા કરવાયોગ્ય છે.

કેમકે પ્રથમ સિદ્ધ કોણ ? પ્રથમ જીવપર્યાય કયો ? પ્રથમ પરમાણુ-પર્યાય કયો ? એ કેવલજ્ઞાનગોચર પણ અનાદિ જ જણાય છે ; અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન તેની આદિ પામતું નથી, અને કેવલજ્ઞાનથી કંઈ છાનું નથી એ બે વાત પરસ્પર વિરોધી છે, તેનું સમાધાન પરમાવધિની અનુપેક્ષાથી તથા સહજ ઉપયોગની અનુપેક્ષાથી સમજાવાયોગ્ય રસ્તો દેસાય છે.

૬૧૩.

કંઈ પળ છે ?

શું છે ?

શા પ્રકારે છે ?

જાણવા યોગ્ય છે ?

જાણવાનું કાલ શું છે ?

બંધનો હેતુ શો છે ?

પુદ્ગલનિમિત્ત બંધ કે જીવના દોષથી બંધ ?

જે પ્રકારે માનો તે પ્રકારે બંધ ન ટાઢી શકાય એવો સિદ્ધ થાય છે ; માટે મૌલપદની દાનિ થાય છે. તેનું નાસ્તિત્વ ઠરે છે.

અમૂર્ષતા તે કંઈ વસ્તુતા કે અવસ્તુતા ?

અમૂર્ષતા જો વસ્તુતા તો કંઈ મહત્ત્વવાન કે તેમ નહીં ?

મૂર્ષ એવાં પુદ્ગલનો અને અમૂર્ષ એવા જીવનો સંયોગ કેમ પડે ?

ધર્મ અધર્મ અને જીવ દ્રવ્યનું ક્ષેત્રવ્યાપીપણું જે પ્રકારે જિન કહે છે તે પ્રમાણે માનતાં તે દ્રવ્ય હસ્યલસ્યમાયીયત્ સિદ્ધ થવા જાય છે, કેમકે મધ્યમપરિણામીપણું છે.

ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ વસ્તુ દ્રવ્યપણે એક જાતિ અને ગુણપણે ભિન્ન જાતિ એમ માનવા યોગ્ય છે, કે દ્રવ્યતા પળ મિલ્લ મિલ્લ માનવા યોગ્ય છે.

દ્રવ્ય પડતે શું ? ગુણપર્યાયવિના તેનું થીજું શું સ્વરૂપ છે ?

કેવલજ્ઞાન સર્વ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલમાવનું ત્રાયક ઠરે તો સર્વ વસ્તુ નિયત મર્યાદામાં આવી જાય—અનંતપણ ન ઠરે, કેમકે અનંતપણ—અનાદિપણું સમગ્યું જતું નથી—અર્થાત્ કેવલજ્ઞાનમાં તેનું કયી રીતે મતિભાસકું થાય ? તેનો વિચાર બરાબર બંધ બેસતો નથી.

૬૧૪.

જેન જેને સર્વપ્રકાશતા કહે છે, તેને વેદાંત સર્વવ્યાપકતા કહે છે.

દૃષ્ટ વસ્તુપરથી અદૃષ્ટનો વિચાર અનુસંધાન કરવો પડે.

જિનને અભિપ્રાયે આત્મા માનતાં અજ્ઞ હસ્યા છે તે પ્રસંગોપત્યે વધારે વિચાર કરવો—

૧. અસંસ્માત પ્રદેશનું મૂલ પરિમાણ.

૨. સંકોચ વિકાશ થઈ શકે એવો આત્મા માન્યો છે તે સંકોચ, વિકાસ અરૂપીને વિષ્ણુ હોવાયોગ્ય છે ? તથા કેવા પ્રકારે હોવાયોગ્ય છે.

૩. નિગોદ અવસ્યાવિષે વિશેષ કારણ કંઈ છે ?

૪. સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિની પ્રકાશકતા તે રૂપ કેવલજ્ઞાનસ્વભાવી આત્મા છે, કે સ્વસ્તુ-
પાવસાન નિજજ્ઞાનમય કેવલજ્ઞાન છે ?
૫. આત્મામાં યોગે વિપરિણામ છે, સ્વભાવે વિપરિણામ છે. વિપરિણામ આત્માની મૂઠ સત્તા
છે, સંયોગી સત્તા છે. તે સત્તાનું કયું દ્રવ્ય મૂઠ કારણ છે ?
૬. હીનાધિક અવસ્થા ચેતન પામે તેને વિષે કંઈ વિશેષ કારણ છે. સ્વસ્વભાવનું ! પુદ્ગલ
સંયોગનું કે તેથી વ્યતિરિક્ત ?
૭. જે પ્રમાણે મોક્ષપદે આત્મતા પ્રગટે તે પ્રમાણે મૂઠ દ્રવ્ય માનીએ તો લોકવ્યાપકપ્રમાણ
આત્મા ન થવાનું કારણ શું ?
૮. જ્ઞાન ગુણ અને આત્મા ગુણી પ ધટના ધટાવવા જતાં આત્મા કથંચિત્ જ્ઞાનવ્યતિરિક્ત
માનવો તે કેવી અપેક્ષા, જડત્વભાવે કે અન્યગુણ અપેક્ષા ?
૯. મધ્યમ પરિણામવાળી વસ્તુનું નિત્યપ્ત્યું શી રીતે સંભવે છે ?
૧૦. શુદ્ધચેતનમાં—અનેકની—સંસ્થાનો—મેદ—શા—કારણે ધટે છે ?

૬૧૫.

સામાન્ય ચેતન.	સામાન્ય ચૈતન્ય.
વિશેષ ચેતન.	વિશેષ ચૈતન્ય.
નિર્વિશેષ ચેતન.	(ચૈતન્ય.)
સ્વાધિક અનેક આત્મા (જીવ) નિર્મય.	
સોપાધિક અનેક આત્મા (જીવ) વેદાંત.	

૬૧૬.

ચક્ષુ અપ્રાપ્યકારી.
મન અપ્રાપ્યકારી.
ચેતનનું શાશ્વ આગમન (ગમન નહીં તે.)

૬૧૭.

જ્ઞાનીપુરુષોને સમયે સમયે અનંતા સંયમ પરિણામ વર્ધમાન થાય છે, એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે તે સત્ય
છે. તે સંયમ વિચારની તીક્ષ્ણ પરિણતિથી તથા વ્રજસ પ્રત્યે સ્થિરપણાથી उत्पन्न થાય છે.

૬૧૮.

શ્રી તીર્થંકર આત્માને સંકોચ વિકાશનું માનન યોગદશામાં માને છે તે સિદ્ધાંત વિશેષે કરી
વિચારવાયોગ્ય છે.

૬૧૯.

શુભઈ અશાદ શુદ્ધ ૪ મોમ ૧૯૫૨

જગમની જુકિ તો સર્વે જાણિયે, સમીપ રહે પણ શરીરનો નહીં સંગ જો ;
 ઇકાતે ઘસવુ રે, ઇક જ આસને, મૂલ પડે તો પડે મજનમા મગ જો,
 ઓપવજી અવલ્યા તે સાધન શુ કરે ?

૬૨૦

શુભઈ અશાદ શુદ્ધ ૫ મુષ ૧૯૫૨

૭૭

શ્રી સહજાનંદના વચનામૃતમા આત્મસ્વરૂપની સાથે અહર્નિશ પ્રત્યક્ષ મગવાનની ભક્તિ કરવી, અને તે ભક્તિ સ્વધર્મમા રહીને કરવી, એમ ઠેકાણે ઠેકાણે મુખ્યપણે વાત આવે છે હવે જો સ્વધર્મ શબ્દનો અર્થ આત્મસ્વમાવ અથવા આત્મસ્વરૂપ થતો હોય તો ફરી સ્વધર્મસહિત ભક્તિ કરવી એમ આવવાનું કારણ શુ ? એમ તને લક્ષ્યુ તેનો ઉત્તર અત્રે લખ્યો છે :—

સ્વધર્મમા રહીને ભક્તિ કરવી એમ જણાવ્યું છે ત્યાં સ્વધર્મ શબ્દનો અર્થ વર્ણાશ્રમ ધર્મ છે. જે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણમા દેહ ધારણ થયો હોય, તે વર્ણનો શ્રુતિ સ્મૃતિએ કહેલો ધર્મ આચરવો તે વર્ણ ધર્મ છે, અને બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમ ક્રમેકરી આચરવાની જે મર્યાદા શ્રુતિ, સ્મૃતિએ કહી છે, તે મર્યાદાસહિત તે તે આશ્રમમા વર્તવું તે આશ્રમધર્મ છે

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર એ ચાર વર્ણ છે, તથા બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સન્યસ એ ચાર આશ્રમ છે બ્રાહ્મણવર્ણે આ પ્રમાણે વર્ણધર્મ આચરવા એમ શ્રુતિ સ્મૃતિમા કહ્યું હોય તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણ આચરે તો સ્વધર્મ કહેવાય, અને જો તેમ ન આચરતા ક્ષત્રિયાદિને આચરવા-યોગ્ય ધર્મને આચરે તો પરધર્મ કહેવાય, એ પ્રકારે જે જે વર્ણમા દેહ ધારણ થયો હોય તે તે વર્ણના શ્રુતિ સ્મૃતિએ કહેલા ધર્મપ્રમાણે વર્તવું તે સ્વધર્મ કહેવાય, અને બીજા વર્ણના ધર્મ આચરે તો પરધર્મ કહેવાય

તેવી રીતે આશ્રમધર્મસવધી પણ સિતિ છે. જે વર્ણોને બ્રહ્મચર્યાદિ આશ્રમસહિત વર્તવાનું શ્રુતિ સ્મૃતિએ કહ્યું છે તે વર્ણે પ્રથમ, ચોવીશ વર્ષસુધી બ્રહ્મચર્યાશ્રમમા વર્તવું, પછી ચોવીશ વર્ષસુધી ગૃહસ્થાશ્રમમા વર્તવું, ક્રમે કરીને વાનપ્રસ્થ અને સન્યસાશ્રમ આચરવા, એ પ્રમાણે આશ્રમનો સામાન્ય ક્રમ છે, તે તે આશ્રમમા વર્તવાના મર્યાદાકાલને વિષે બીજા આશ્રમના આચરણને પ્રવેશ કરે તો તે પરધર્મ કહેવાય અને તે તે આશ્રમમા તે તે આશ્રમના ધર્મોને આચરે તો તે સ્વધર્મ કહેવાય, આ પ્રમાણે વેદાશ્રિત માર્ગમા વર્ણાશ્રમધર્મને સ્વધર્મ કહ્યો છે, તે વર્ણાશ્રમધર્મને સ્વધર્મ શબ્દે સમજવાયોગ્ય છે, અર્થાત્ સહજાનંદસ્વામીએ વર્ણાશ્રમ ધર્મને અત્રે સ્વધર્મ શબ્દથી કહ્યો છે

ભક્તિપ્રધાન સપ્રદાયોમા ઘણુકરીને મગવદ્ભક્તિ કરવી એ જ જીવનો સ્વધર્મ છે, એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે, પણ તે અર્થમા અત્રે સ્વધર્મશબ્દ કહ્યો નથી, કેમકે ભક્તિ સ્વધર્મમા રહીને કરવી એમ કહ્યું છે, માટે

સ્વધર્મનું જૂદાપણે ગ્રહણ છે, અને તે વર્ણાશ્રમધર્મના અર્થમાં ગ્રહણ છે. જીવનો સ્વધર્મ ભક્તિ છે એમ જણાવવાને અર્થે તો ભક્તિશબ્દને બદલે ક્વચિત્ જ સ્વધર્મ શબ્દ સંપ્રદાયોપ ગ્રહણ કર્યો છે, અને શ્રી સહજાનંદના વચનામૃતમાં ભક્તિને બદલે સ્વધર્મ શબ્દ સંજ્ઞાવાક્યપણે પણ વાપર્યો નથી, ક્વચિત્ શ્રી વલ્લભાચાર્યે વાપર્યો છે.

૬૨૧.

મુંબઈ. અગાદ. વડી ૮ રવિ. ૧૯૫૨.

ૐ

ખુજાણ કરી જે સ્વયંમૂર્તમણસમુદ્ર તરી ગયા, તરે છે, અને તરશે તે સત્પુરુષોને નિષ્કામભક્તિથી ત્રિકાલ નમસ્કાર.

એક ધારાણ વેદવાયોગ્ય પ્રારબ્ધ વેદતાં કંઈએક પરમાર્થવ્યવહારરૂપ પ્રવૃત્તિ કૃત્રિમ જેવો લાગે છે. અને તે આદિ કારણથી માત્ર પહોંચ લસવાનું પણ કર્યું નથી; ચિત્તને સહેજ પણ અવલંબન છે તે રેંચી લેવાથી આર્ચતા પામશે, એ જાણી તે દયાના પ્રતિબંધે આ પત્ર લખ્યું છે.

સૂક્ષ્મસંગરૂપ અને બાહ્યસંગરૂપ દુસ્તર સ્વયંમૂર્તમણસમુદ્ર ખુજાણ કરી જે વર્ધમાનાદિપુરુષો તરી ગયા છે તેમને પરમભક્તિથી નમસ્કાર હો! પડવાના મયંકર સ્થાનકે સાવચેત રહી, તથારૂપ સામર્થ્ય વિસ્તારી સિદ્ધિ સિદ્ધ કરી છે, તે પુરુષાર્થને સંસારી રોમાંચિત, અનંત અને મૌન એવું આશ્ચર્ય ઉપજે છે.

૬૨૨.

પ્રારબ્ધરૂપ દુસ્તર પ્રતિબંધ વર્તે છે, ત્યાં કંઈ લસવું કે જણાવવું તે કૃત્રિમ જેવું લાગે છે; અને તેથી હમણા પત્રાદિની માત્ર પહોંચ પણ લસવાનું કર્યું નથી. ઘણાં પત્રોને માટે તેમ થયું છે, તેથી ચિત્તને વિશેષ ધૃંસાવારૂપ થશે, તે વિચારરૂપ દવાના પ્રતિબંધે આ પત્ર લખ્યું છે. આત્માને મૂઠજ્ઞાનથી ચલાયમાન કરી નાંચે એવા પ્રારબ્ધને વેદતાં આવો પ્રતિબંધ તે પ્રારબ્ધને ઉપકારનો હેતુ થાય છે, અને કોઈક વિકટ અવસરને વિષે એકવાર આત્માને મૂઠજ્ઞાન વમાવી દેવાસુધીની સ્થિતિ પમાડે છે એ જાણી, તેથી ઢરીને વર્ણવું યોગ્ય છે એમ વિચારી પત્રાદિનો પહોંચ લસી નથી; તે ક્ષમા કરવાની નમ્રતાસહિત પ્રાર્થના છે.

અહો! જ્ઞાની પુરુષની આશય ગંભીરતા, ધીરજ અને ઉપશમ! અહો! અહો! વારંવાર અહો! ૐ.

૬૨૩.

મુંબઈ. અગાદ વદ. ૧૧ સોમ. ૧૯૫૨.

તમને તથા બીજા કોઈ સત્સમાગમની નિષ્ણવાઢ્યા માઈઓને અમારા સમાગમ વિષે જિજ્ઞાસા રહે છે તે પ્રકાર જાણ્યામાં રહે છે, પણ તે વિષેનો અગ્રુક કારણો પ્રત્યે વિચાર કરવાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી. ધણું કરી ચિત્તમાં એમ રહ્યાં કરે છે કે હાઠ વધારે સમાગમ પણ કરી શકવાયોગ્ય દશા નથી. પ્રથમથી આ પ્રકારનો વિચાર રહ્યા કરતો હતો, અને જે વિચાર વપારે શ્રેયકારક લાગતો હતો, પણ ઉદયવશાત્ કેટલક માઈઓનો સમાગમ થવાનો પ્રસંગ થયો; જે એક પ્રકારે પ્રતિબંધ

થવા જેવું જાણું હવું, અને હાલ કંઈ પણ તેવું થયું છે એમ લાગે છે. વર્તમાન આત્મદશા જોતાં તેટલો પ્રતિબંધ થવા દેવાયોમ્ય અધિકાર મને સંભવતો નથી. અત્રે કંઈક પ્રસંગથી સ્પષ્ટાર્થ જણાવવાયોમ્ય છે.

આ આત્માને વિષે ગુણનું વિશેષ વ્યક્તત્વ જાણી તમ વિગેરે કોઈ મુમુક્ષુ માઈઓની ભક્તિ વર્તતી હોય તોપણ તેથી તે ભક્તિની યોગ્યતા મારે વિષે સંભવે છે એમ સમજવાને યોગ્યતા મારી નથી.

એક વિનંતિ અત્રે કરવાયોમ્ય છે કે આ આત્મા વિષે તમને ગુણ વ્યક્તત્વ માસતું હોય, અને તેથી અંતરમાં ભક્તિ રહેતી હોય તો તે ભક્તિ વિષે યથાયોમ્ય વિચાર કરી જેમ તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરવાયોમ્ય છો; પણ બહાર આ આત્મા સંબંધી હાલ કંઈ પ્રસંગ ચર્ચિત થવા દેવાયોમ્ય નથી, કેમકે અવિરતિરૂપ હૃદય હોવાથી ગુણ વ્યક્તત્વ હોય તોપણ લોકોને ભાસ્યમાન થવું કઠણ પડે; અને તેથી વિરાધના થવાનો કંઈ પણ હેતુ થાય; તેમજ પૂર્વ મહાપુરુષના અનુક્રમનું સંકલન કરવા જેવું પ્રવર્તન આ આત્માથી કંઈ પણ થયું ગણાય.

૬૨૪.

મુંબઈ. આવળ છુદ્દ ૫ શુક્ર. ૧૯૫૨.

ૐ

૧. પ્ર૦—જિનાગમમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય આદિ છ દ્રવ્ય કહ્યાં છે, તેમાં કાઢને દ્રવ્ય કહ્યું છે, અને અસ્તિકાય પાંચ કહ્યાં છે, કાઢને અસ્તિકાય કહ્યો નથી; તેનો શો હેતુ હોવો જોઈએ? કદાપિ કાઢને અસ્તિકાય ન કહેવામાં આવેો હેતુ હોય કે ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રદેશના સમૂહરૂપે છે, અને પરમાણુ પુદ્ગલ તેથી યોગ્યતાવાળાં દ્રવ્ય છે, કાઢ તેવી રીતે નથી, માત્ર એક સમયરૂપ છે; તેથી કાઢને અસ્તિકાય કહ્યો નથી. ત્યાં એમ આશંકા થાય છે કે એક સમય પછી બીજો પછી ત્રીજો એમ સમયની ધારા વચ્ચે જ કરે છે, અને તે ધારામાં વચ્ચે અવકાશ નથી તેથી એક બીજા સમયનું અનુસંધાનપણ અથવા સમૂહાત્મકપણ સંભવે છે જેથી કાઢ પણ અસ્તિકાય કહી શકાય. વચ્ચી સર્વજ્ઞને જ્ઞાન કાઢનું જ્ઞાન થાય છે, એમ કહ્યું છે તેથી પણ એમ સમજાય કે સર્વકાઢનો સમૂહ જ્ઞાનગોચર થાય છે, અને સર્વ સમૂહ જ્ઞાનગોચર થતો હોય તો કાઢ અસ્તિકાય સંભવે છે, અને જિનાગમમાં તેને અસ્તિકાય ગણ્યો નથી, એ આશંકા ભૂલેલ, તેનું સમાધાન નિચે લેવાથી વિચારવાયોમ્ય છે.

૭૦—જિનાગમની એવી પ્રરૂપણા છે કે કાઢ ઉપચારિક દ્રવ્ય છે, સામાવિક દ્રવ્ય નથી.

જે પાંચ અસ્તિકાય કહ્યાં છે, તેની વર્તનાનું નામ મુલ્યપણે કાઢ છે. તે વર્તનાનું બીજું નામ પર્યાય પણ છે. જેમ ધર્માસ્તિકાય એક સમયે અસંલ્યાત પ્રદેશના સમૂહરૂપે જણાય છે, તેમ કાઢ સમૂહરૂપે જણાતો નથી. એક સમય વર્તી લ્ય પામે ત્યારપછી બીજો સમય ઉત્પન્ન થાય છે. તે સમય દ્રવ્યની વર્તનાનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ માગ છે.

સર્વજ્ઞને સર્વ કાઢનું જ્ઞાન થાય છે એમ કહ્યું છે તેનો મુલ્ય અર્થ તો એમ છે કે પંચાસ્તિકાય દ્રવ્યપર્યાયાત્મકપણે તેમને જ્ઞાનગોચર થાય છે; અને સર્વ પર્યાયનું જ્ઞાન તે જ સર્વકાઢનું જ્ઞાન

કહેલું છે. એક સમયે સર્વજ્ઞ પણ એક સમય જ વર્તતો દેશે છે. અને મૃતકાલ કે ભાવિકાલને વર્તતો દેશે નહીં, જો તેને પણ વર્તતા દેશે તો તે પણ વર્તમાનકાલ જ કહેવાય, સર્વજ્ઞ મૃત-કાલને વર્તિત્વક્યાપણે અને ભાવિકાલને હવે પછી આમ વર્તશે એમ દેશે છે.

મૃતકાલ દ્રવ્યને વિશે શમાઈ ગયો છે, અને ભાવિકાલ સત્યાપણે રહ્યો છે, વેમાંથી એક વર્તવાપણે નથી, માત્ર એક સમયરૂપ એવો વર્તમાનકાલ જ વર્તે છે, માટે સર્વજ્ઞને જ્ઞાનમાં પણ તે જ પ્રકારે માસ્યમાન થાય છે.

એક ઘડો હમણાં જોયો હતોય, તે ત્યાર પછીને વીજે સમયે નાશ પામી ગયો ત્યારે ઘડાપણે વિદ્યમાન નથી, પણ જોનારને તે ઘડો જેવો હતો તેવો જ્ઞાનમાં માસ્યમાન થાય છે; તેમ જ હનણાં એક માટીનો પિંડ પડ્યો છે, તેમાંથી ચોડો વસત ગયે એક ઘડો નીપજશે એમ પણ જ્ઞાનમાં માસી જાય છે, તથાપિ માટીનો પિંડ વર્તમાનમાં કંઈ ઘડાપણે વર્તતો હતો નથી, એ જ રીતે એક સમયમાં સર્વજ્ઞને ત્રિકાલજ્ઞાન છતાં પણ વર્તમાન સમય તો એક જ છે.

સૂર્યનેલીધે જે દિવસરાત્રિરૂપ કાલ સમજાય છે તે વ્યવહારકાલ છે, કેમકે સૂર્ય સામાવિક દ્રવ્ય નથી.

વિગમ્ય કાલના અસંખ્યાત અણુ માને છે, પણ તેનું એક બીજાની સાથે સંધાન છે, એમ તેમનો અભિપ્રાય નથી, અને તેથી કાલને અસ્તિકાયપણે ગણ્યો નથી.

૨. પ્રત્યક્ષ સત્સમાગમમાં ભક્તિ વૈરાગ્યાદિ દૃઢસાધનસહિત, મુમુક્ષુએ સદુરુઆજ્ઞાએ દ્રવ્યાનુયોગ વિચારવા યોગ્ય છે.

૩. અભિનંદનજિનની શ્રી દેવચંદ્રજીકૃત સ્તુતિનું પદ લઘી અર્થે પૂઢાવ્યો તેમાં,

“પુદ્ગલઅનુભવત્યાગથી, કરવી જ શું પરતીતહો”

એમ લખાયું છે, તેમ મૂલ નથી.

“પુદ્ગલઅનુભવત્યાગથી, કરવી જશુ પરતીત હો”

એમ મૂલપદ છે. ઇટલે વર્ણ, ગંધાદિ પુદ્ગલગુણના અનુભવનો અર્થાત્ રસનો ત્યાગ કરવાથી, તે પ્રત્યે ઉદાસીન થવાથી ‘અણુ’ ઇટલે જેની (આત્માની) પ્રતીતિ થાય છે, એમ અર્થ છે.

૬૨૫.

વિશ્વ અનાદિ છે. જીવ અનાદિ છે.

પરમાણુ પુદ્ગલો અનાદિ છે. જીવ અને કર્મનો સંબંધ અનાદિ છે.

સંયોગીભાવમાં તાદાત્મ્ય અધ્યાસ હોવાથી જીવ જન્મ મરણાદિ દુઃસ્થાને અનુભવે છે.

૬૨૬.

પાંચ અસ્તિકાયરૂપ લોક ઇટલે વિશ્વ છે. ચૈતન્ય લક્ષણ જીવ છે.

વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શમાન પરમાણુઓ છે, તે સંબંધ સ્વરૂપથી નથી વિભાવરૂપ છે.

૬૨૭.

કમ્પ દબ્બેહિં સમ્મં સંજોગો જો હોઈ જીવસસ,
સો વંધો નાયન્વો, તસસ વિયોગો મવમોસ્સો.

શુંવરે. આશળ ૧૯૫૨.

પંચાસિકાયનું સ્વરૂપ સંક્ષેપમાં કહ્યું છે:—

જીવ, પુત્રલ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ પાંચ અસિકાય કહેવાય છે.

અસિકાય ઘટલે પ્રદેશસમુદાયક વસ્તુ. એક પરમાણુપ્રમાણે, અમૂર્ત વસ્તુના ભાગને પ્રદેશ એવી સંજ્ઞા છે. અનેકપ્રદેશાત્મક જે વસ્તુ હોય તે અસિકાય કહેવાય.

એક જીવ અસંસ્થાતપ્રદેશપ્રમાણ છે.

પુત્રલ પરમાણુ જો કે એક પ્રદેશાત્મક છે, પણ બે પરમાણુથી માંડીને અસંસ્થાત, અનંત પરમાણુઓ એકત્ર થઈ શકે છે. એમ અસપરસ મઝ્જાની શક્તિ તેમાં રહેલી હોવાથી અનંત પ્રદેશાત્મકપણું તે પામી શકે છે; જેથી તે પણ અસિકાય કહેવાયોગ્ય છે.

ધર્મદ્રવ્ય અસંસ્થાતપ્રદેશપ્રમાણ, અધર્મદ્રવ્ય અસંસ્થાત પ્રદેશપ્રમાણ, આકાશદ્રવ્ય અનંત પ્રદેશપ્રમાણ હોવાથી તે પણ અસિકાય છે. એમ પાંચ અસિકાય છે. જે પાંચ અસિકાયના એકમે-કાત્મકપણાથી આ લોકની ઉત્પત્તિ છે, અર્થાત્ લોક એ પાંચ અસિકાયમય છે.

પ્રત્યેકે પ્રત્યેક જીવ અસંસ્થાતપ્રદેશપ્રમાણ છે. તે જીવો અનંત છે.

એક પરમાણુ એવાં અનંત પરમાણુઓ છે. બે પરમાણુઓ એકત્ર મળેલા એવા દ્વિઅણુક સ્કંધ અનંતા છે. એમ ત્રણ પરમાણુઓ એકત્ર મળેલા એવા ત્રિઅણુક સ્કંધ અનંતા છે. ચાર પરમાણુઓ એકત્ર મળેલા એવા ચતુઃઅણુક સ્કંધ અનંતા છે. પાંચ પરમાણુઓ એકત્ર મળેલા એવા પંચાણુક સ્કંધ અનંતા છે. એમ ૩ પરમાણુ, સાત પરમાણુ, આઠ પરમાણુ, નવ પરમાણુ, દશ પરમાણુ એકત્ર મળેલા એવા અનંતા સ્કંધ છે. તેમ જ અગિયાર પરમાણુ, યાવત્ સો પરમાણુ, સંસ્થાત પરમાણુ, અસંસ્થાત પરમાણુ તથા અનંત પરમાણુ મળેલા એવા અનંતા સ્કંધ છે.

ધર્મદ્રવ્ય એક છે. તે અસંસ્થાતપ્રદેશપ્રમાણ લોકવ્યાપક છે.

અધર્મદ્રવ્ય એક છે. તે પણ અસંસ્થાતપ્રદેશપ્રમાણ લોકવ્યાપક છે.

આકાશદ્રવ્ય એક છે. તે અનંતપ્રદેશપ્રમાણ છે, લોકલોકવ્યાપક છે. લોકપ્રમાણ આકાશ અસંસ્થાતપ્રદેશાત્મક છે.

કાઠદ્રવ્ય એ પાંચ અસિકાયનો વર્તમાન પર્યાય છે, ઘટલે ઉપચારિક દ્રવ્ય છે; વસ્તુતાપે સો પર્યાય જ છે. અને પઠ, વિષ્ણુથી માંડી નર્પાદિપર્યંત જે કાઠ સુર્યની ગતિપરથી સમજાય છે, તે વ્યવહારિક કાઠ છે, એમ શ્વેતાંબરાચાર્યો કહે છે. દિગંબરાચાર્યો પણ એમ કહે છે, પણ વિશેષમાં

પટલું કહે છે, કે લોકાકાશના એકેક પ્રદેશે એકેક કાલાણુ રહેલો છે, જે અવર્ણ, અગંધ, અરસ, અસ્પર્શ છે, અગુરુ લઘુ સમાવવાન છે. તે કાલાણુઓ વર્તના પર્યાય અને વ્યવહારિક કાલને નિમિત્તો-પકારી છે. તે કાલાણુઓ દ્રવ્ય કહેવાયોગ્ય છે, પણ અસ્તિકાય કહેવાયોગ્ય નથી; કેમકે એક વીજા તે અણુઓ મઝીને કિયાની પ્રવૃત્તિ કરતા નથી; જેથી વહુપ્રદેશાત્મક નહીં હોવાથી કાલદ્રવ્ય અસ્તિકાય કહેવાયોગ્ય નથી; અને વિવેચનમાં પણ પંચાસ્તિકાયમાં તેનું ગૌણ સ્વરૂપ કહીયે છીએ.

આકાશ અનંતપ્રદેશપ્રમાણ છે. તેમાં અસંખ્યાત પ્રદેશપ્રમાણમાં ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્ય વ્યાપક છે. ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યનો એવો સ્વભાવ છે, કે જીવ અને પુદ્ગલ તેની સહાયતાનાં નિમિત્તથી ગતિ અને સ્થિતિ કરી શકે છે; જેથી ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યના વ્યાપકપણાપર્યંત જ જીવ અને પુદ્ગલની ગતિ, સ્થિતિ છે; અને તેથી લોકમર્યાદા ઉત્પન્ન થાય છે.

જીવ, પુદ્ગલ, અને ધર્મ, અધર્મ દ્રવ્યપ્રમાણ આકાશ એ પાંચ જ્યાં વ્યાપક છે તે લોક કહેવાય છે.

૬૨૯.

મુંબઈ. શ્રા. ૧૯૫૧.

(૧) હુદ્દમ એવો મનુષ્યદેહ પણ પૂર્વે અનંતવાર પ્રાપ્ત થયા છતાં કંઈ પણ સફળપણું થયું નહીં પણ આ મનુષ્યદેહને કૃતાર્થતા છે કે જે મનુષ્યદેહે આ જીવે જ્ઞાનીપુરુષને ઓઢાવ્યા, તથા તે મહા-માયનો આશ્રય કર્યો. જે પુરુષના આશ્રયે અનેક પ્રકારના મિથ્યા આગ્રહાદિની મંવતા થઈ, તે પુરુષને આશ્રયે આ દેહ છૂટે એ જ સાર્થક છે. જન્મ જરા મરણાદિને નાશ કરવાવાળું આત્મજ્ઞાન જેમને વિષે વર્તે છે, તે પુરુષનો આશ્રય જ જીવને જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ કરી શકે, કેમકે તે યયાસંમત ઉપાય છે. સંયોગસંબંધે આ દેહપ્રત્યે આ જીવને જે પ્રારબ્ધ હશે તે વ્યતીત થયે તે દેહનો પ્રસંગ નિવૃત્ત થશે. તેનો ગમે ત્યારે વિયોગ નિશ્ચય છે, પણ આશ્રયપૂર્વક દેહ છૂટે એ જ જન્મ સાર્થક છે, કે જે આશ્રયને પામીને જીવ તે ભવે અથવા ભાવિ એવા થોડા કાલે પણ સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરે.

(૨) તમે તથા શ્રી મુનિ પ્રસંગોપાત.....પ્રત્યે જવાનું રાક્ષસો. બ્રહ્મચર્ય, અપરિગૃહાદિ યથા-શક્તિ પારવાની તેમને સંભાવના દેખાય તો મુનિએ તેમ કરવામાં પ્રતિબંધ નથી.

* (૩) શ્રી સદ્ગુણ કહ્યો છે એવા નિર્ગ્રંથ માર્ગનો સદાય આશ્રય રહો. હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી, અને દેહ, સ્ત્રી, પુત્રાદિ કોઈ પણ મારાં નથી, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ અચિનાશી એવો હું આત્મા છું. એમ આત્મભાવના કરતાં રાગદ્વેષનો હ્ય થાય.

૬૩૦.

કાશિદા. શ્રા. વદ. ૧૯૫૨.

શરીર કોનું છે? મોહનું છે. માટે અસંગ ભાવના રાક્ષવી યોગ્ય છે.

૧. પ્ર૦—અમુક પદાર્થના જવા આવવાદિના પ્રતંગમા ધર્મોલ્લિકાયાદિના અમુક પ્રદેશે ક્રિયા થાય છે. અને જો એ પ્રમાણે થાય તો વિભાગપણ થાય, જેથી તે પળ ફાઠના સમયની પેઠે અલ્લિકાય ન કહી શકાય. એ પ્રશ્નનું સમાધાન—

૩૦—જેમ ધર્મોલ્લિકાયાદિના સર્વે પ્રદેશ એક સમયે વર્તમાન છે, અર્થાત્ વિદ્યમાન છે, તેમ ફાઠના સર્વે સમય ફેરે એક સમયે વિદ્યમાન હોતા નથી, અને ઘડી દ્રવ્યના વર્તમાપર્યાય શિવાય ફાઠનું ફેરે જુદું દ્રવ્યત્વ નથી, કે તેના અલ્લિકાયત્વનો સંભવ થાય અમુક પ્રદેશે ધર્માન્નિ કાયાદિને વિષે ક્રિયા થાય, અને અમુક પ્રદેશે ન થાય તેથી ફેરે તેના અલ્લિકાયપણાનો ભગ થતો નથી, માત્ર એક પ્રદેશાત્મક તે દ્રવ્ય હોય અને સમૂહાત્મક ઘડાની તેમા યોગ્યતા ન હોય તો તેના અલ્લિકાયપણાનો ભગ થાય, ઘટલે કે તો તે અલ્લિકાય કહેવાય નહીં. પરમાણુ એક પ્રદેશાત્મક છે, તોપણ તેવા ધીજા પરમાણુઓ મઠી તે સમૂહાત્મકપણુ પામે છે, માટે તે અલ્લિકાય (પુટ્ટલાલ્લિકાય) કહેવાય છે ઘડી એક પરમાણુમા પળ અનત પર્યાયાત્મકપણુ છે, અને ફાઠના એક સમયમા ફેરે અનત પર્યાયાત્મકપણુ નથી, કેમકે તે પોતે જ વર્તમાન એક પર્યાયરૂપ છે એક પર્યાયરૂપ હોવાથી તે દ્રવ્યરૂપ ઠલુ નથી, તો પછી અલ્લિકાયરૂપ ગણવાનો વિકલ્પ પળ સંભવતો નથી

૨. મૂઠ આપ્કાયિક જીવોનું સ્વરૂપ પળુ સૂક્ષ્મ હોવાથી વિશેષપણે સામાન્ય જ્ઞાને તેનો બોધ થવો કઠણ છે, તોપણ ‘પદ્દર્શનસમુચ્ચય’ મ્રય હાલ પ્રસિદ્ધ થયો છે, તેમા ૧૪૧ થી ૧૪૩ સુધીના પૃષ્ઠમા તેનું સ્વરૂપ ફેરેક સમજાવ્યું છે તે વિચારવાનું અને તો વિચારણો

૩. અમિ અથવા બીજાં ઘઠવાન શસ્ત્રથી આપ્કાયિક મૂઠ જીવ નાશ પામે, એમ સમજાય છે. અત્રેથી ઘરાઠાદિરૂપે થઈ જે ઉચે આકાશમા વાદઠારૂપે ઘવાય છે, તે ઘરાઠાદિરૂપે ઘવાથી અચિત ઘવાયોગ્ય ઠાને છે, પળ વાદઠારૂપે ઘવાથી ફરી સચિતપણુ પામવા યોગ્ય છે. તે ઘર્ષાદિ રૂપે જમીનપર પડ્યે પળ સચિત હોય છે. માટી આદિની સાથે મઠવાથી પળ તે સચિત રહી શક્તિયોગ્ય છે. સામાન્યપણે અમિ જેવું માટી ઘઠવાન શસ્ત્ર નથી, ઘટલે તેવું હોય ત્યારે પળ સચિતપણુ સંભવે છે

૪. બીજ જ્યાસુધી વાવવાથી ડગવાની યોગ્યતાવાઠુ છે ત્યાસુધી નિર્જીવ હોય નહીં, સજીવ જ કહી શકાય અમુક અવધિ પછી ઘટલે સામાન્યપણે બીજ (અન્નાદિના) ત્રણ વર્ષસુધી સજીવ રહી શકે છે, તેથી વધે તેમણી જીવ વની જાય સ્વરો, પળ તે અવધિ વીત્યા પછી તે નિર્જીવ ઘટલે નિર્જીવ ઘવાયોગ્ય કષ્ટુ છે કન્દાપિ બીજ જેવો આકાર તેનો હોય પળ તે વાવવાથી ડગવાની યોગ્યતારહિત થાય સર્વે બીજની અવધિ ત્રણ વર્ષની સંભવતી નથી, કેટલાક બીજની સંભવે છે.

૫. પ્રેક્ષ વિદ્વાને શોધેલા યંત્રની વિગતનું ચર્ચમાન ધીધું તે વાંચ્યું છે. તેમાં આત્મા જોવાનું યંત્ર તેનું નામ આપ્યું છે, તે યથાર્થ નથી. એવા કોઈ પણ પ્રકારના દર્શનની વ્યાખ્યામાં આત્માનો સમાવેશ થવાયોગ્ય નથી; તમે પણ તેને આત્મા જોવાનું યંત્ર સમજ્યા નથી, એમ જાણીએ છીએ; તથાપિ કાર્મણ કે તૈજસ શરીર દેશ્વાયોગ્ય છે કે કંઈ ઘીજો માસ થવાયોગ્ય છે, તે જાણવાની જિજ્ઞાસા જણાય છે. કાર્મણ કે તૈજસ શરીર પણ તે રીતે દેશ્વાયોગ્ય નથી. પણ ચક્ર, પ્રકાશ, તે યંત્ર, મરનારનો દેહ, અને તેની છાયા કે કોઈ આભાસવિશેષથી તેવો દેશ્વાય થવો સંભવે છે. તે યંત્ર વિષે વધારે વ્યાખ્યા પ્રસિદ્ધિમાં આપે પૂર્વાપર આ વાત જાણવામાં ઘણુંકરીને આવશે.

હવાના પરમાણુઓ દેશ્વાયવિષેમાં પણ કંઈક તેઓના લક્ષણની વ્યાખ્યા કે જોયેલા સ્વરૂપની વ્યાખ્યા કરવામાં પર્યાવાંતર લાગે છે. હવાથી ગતિ પામેલા કોઈ પરમાણુસ્કંધ (વ્યવહારિક પરમાણુ, કંઈક વિશેષ પ્રયોગે દૃષ્ટિગોચર થઈ શકવાયોગ્ય હોય તે) દૃષ્ટિગોચર થવા સંભવે છે; હજુ તેની વધારે કૃતિ પ્રસિદ્ધ થયે સમાધાન વિશેષપણે કાલું યોગ્ય લાગે છે.

૬૩૨.

રાજ્ય. આશ્વિન વદ ૧૪ રવિ. ૧૯૫૧.

વિચારવાન પુરુષો તો કૈવલ્યદશા થતાંસુધી મૃત્યુને નિત્ય સમીપ જ સમજીને પ્રવર્તે છે. ઘણુંકરીને ઉત્પન્ન કરેલાં એવાં કર્મની રહસ્યમૃત ગતિ મૃત્યુ વસતે વર્તે છે. કવિત્ માંડ પરિચય થયે એવો પરમાર્થ તે એક માત્ર અને નિત્ય પરિચિત નિજકલ્પનાદિ માત્રે રૂઢીઘર્મનું પ્રહણ એવો માત્ર, એમ માત્ર કે પ્રકારના થઈ શકે, સદ્વિચારે યથાર્થ આત્મદૃષ્ટિ કે વાસ્તવ્ય ઉદાસીનતા તો સર્વે જીવસમૂહ જોતાં કોઈક વિરલ જીવને કવિત્ કવિત્ હોય છે; અને ઘીજો માત્ર અનાદિ પરિચિત છે, તે જ પ્રાયે સર્વ જીવમાં જોવામાં આવે છે, અને દેહાંતમસંગે પણ તેનું પ્રાબલ્ય જોવામાં આવે છે, એમ જાણી મૃત્યુ સમીપ આવ્યે તથારૂપ પરિણતિ કરવાનો વિચાર વિચારવાન પુરુષ છોડી દઈ પ્રથમથી જ તે પ્રકારે વર્તે છે. તમે પોતે બાહ્યક્રિયાનો વિધિનિષેધામદ્ધ વિસર્જનવત્ કરી દઈ, અથવા તેમાં અંતરપરિણામે ઉદાસીન થઈ, દેહ અને તેનાસંબંધી સંબંધનો ચારંચારનો વિક્ષેપ છોડી દઈ યથાર્થ આત્મમાત્રનો વિચાર કરવાનું લક્ષ્યગત કરો તો તે જ સાર્થક છે. છેલ્લે અવસરે અનન્યાદિક કે સંસ્તારાદિક કે સંલેખનાદિક ક્રિયા કવિત્ થનો કે ન થનો તોપણ જે જીવને ઉપર કહ્યો તે માત્ર લક્ષ્યગત છે, તેનો જન્મ સફળ છે. અને કર્મ કરી તે નિઃશ્રેયને પ્રાપ્ત થાય છે.

તમને બાહ્યક્રિયાદિનો કેટલાંક કારણથી વિશેષ વિધિનિષેધ લક્ષ્ય જોઈને અમને સ્વેદ થતો કે આમાં કાઠ વ્યતીત થતાં આત્માવસ્થા કેટલી સ્વસ્થતા મળે છે અને શું યથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર કરી શકે છે કે તમને તેનો જાટલો વધો પરિચય સ્વેદનો હેતુ લાગતો નથી! સહજમાત્ર જેમાં ઉપયોગ દીધો હોય તો ચાલે તેવું છે, તેમાં લગભગ જાગ્રતિકાલનો ઘણો ભાગ વ્યતીત થવા જેવું થાય છે તે કેને અર્થે! અને તેનું શું પરિણામ!—તે જ્ઞા માટે તમને ધ્યાનમાં આવતું નથી! તે વિષે કવિત્ કંઈ પ્રેરવાની ઇચ્છા થયેલી સંભવે છે, પણ તમારી તથારૂપ રુચી અને સ્થિતિ ન

દેરાયાથી પ્રેરણા કરતા કરતા વૃત્તિ સંશેષી લીધેલી. હજી પણ તમારા ચિત્તમા આ વાતનો અવતાર આપવાયોમ્ય અવસર છે. લોકો માત્ર વિચારવાન કે સમ્યગ્દષ્ટિ સમજે તેથી કલ્યાણ નથી, અથવા વાહન્યવહારના ઘણા વિધિનિષેધના કર્તૃત્વના મહાત્મ્યમા કંઈ કલ્યાણ નથી, એમ અમને તો સારું છે આ કંઈ એકાત્મિક દષ્ટિએ લઘુ છે અથવા અન્ય કંઈ હેતુ છે, એમ વિચારવું છોડી દેઈ જે કંઈ તે વચનોથી અતર્મુસવૃત્તિ થવાની પ્રેરણા થાય તે કરવાનો વિચાર સારાવો એ જ સુવિચારદષ્ટિ છે.

લોકસનુદાય કોઈ મલો થવાનો નથી, અથવા સ્તુતિ નિંદાના પ્રયત્નોએ આ દેહની મનુષ્યિતે વિચારવાનને કર્તવ્ય નથી. વાહકિયાના અતર્મુસવૃત્તિ વગરના વિધિનિષેધમા કંઈ પણ યામન્ય કલ્યાણ રહ્યું નથી. ગચ્છાદિ મેદને નિર્વાહવામા, નાનામંત્રારના વિકલ્પો સિદ્ધ કરવામા આત્માને આવરણ કરવા પરાવર છે. અનેકાંતિક માર્ગ પણ સમ્યક્ એકાંત એના નિજપદની પ્રાપ્તિ કરાવવા શિરાય ધીજા અન્ય હેતુએ ઉપકારી નથી, એમ જાણી, રહ્યું છે. તે માત્ર અનુકંપા-બુદ્ધિ, નિરાપ્રહરી, નિષ્કપટતાથી, નિર્દમતાથી, અને હિતાર્થે રહ્યું છે, એમ જો તમે યથાર્થ વિચારશો તો દષ્ટિગોચર થશે, અને વચનનુ ગ્રહણ કે પ્રેરણા થવાનો હેતુ થશે.

૫૩૩

રાજન માર્ગમા શુદ્ધ ૮ ૧૯૫૨

૧ મ૦-ઘણકરીને યથા માર્ગોમા મનુષ્યપણને મોક્ષનુ એક સાધન જાણી વધુ ઘલાણ્યુ છે, અને જીવને જેમ તે પ્રાપ્ત થાય પડેલે તેની શુદ્ધિ થાય તેમ કેટલાક માર્ગોમા ઉપદેશ કર્યો દેસાય છે જિનોક્ત માર્ગને વિષે તેવો ઉપદેશ કર્યો દેસાતો નથી. વેદોક્ત માર્ગમા અપુનને ગતિ નથી, આદિ કારણથી તથા ચાર આશ્રમને જમાદિથી કરીને વિચારતા મનુષ્યની શુદ્ધિ થાય તેવો ઉપદેશ કર્યો દષ્ટિગોચર થાય છે જિનોક્ત માર્ગમા તેથી ઊલટું જોવામા આવે છે, અર્થાત્ તેમ નહીં કરતા ગમે ત્યારે જીવ વૈરાગ્ય પામે તો સંસાર ત્યાગ કરી દેવો એવો ઉપદેશ જોવામા આવે છે, તેથી ઘણા ગૃહસ્થાશ્રમને પામ્યાવિના ત્યાગી થાય, અને મનુષ્યની શુદ્ધિ અટકે, કેમકે તેમના અત્યાગથી જે કંઈ તેમને સંતાનોત્પત્તિનો સમવ રહેત તે ન થાય અને તેથી વશનો નાશ થયા જેવું થાય. જેથી દુલ્ભમ એવું મનુષ્યપણ જે મોક્ષસાધનરૂપ ગણ્યું છે, તેની શુદ્ધિ અટકે છે, માટે તેવો અભિપ્રાય જિનનો કેમ હોય તે જાણવા આદિ વિચારનુ પ્રશ્ન રહ્યું છે, તેનુ સમાધાન વિચારવા અર્થે અંતે રહ્યું છે.

૨૦-લૌકિક દષ્ટિ અને અલૌકિક (લોકોચર) દષ્ટિમા મોટો મેદ છે, અથવા એક વીંતી દષ્ટિ પરસ્પર વિરુદ્ધ સમાવવાઝી છે લૌકિક દષ્ટિમા જીવહાર (સંસારિક કારણો)નુ મુલ્યપણ છે, અને અલૌકિક દષ્ટિમા પરમાર્થનુ મુલ્યપણ છે માટે અલૌકિક દષ્ટિને લૌકિક દષ્ટિના પાઠની સાથે પ્રાપ્ત (ઘણકરીને) મેલવવી યોગ્ય નહીં

જૈન અને બીજા વધા માર્ગમાં ઘણુંકરીને મનુષ્યદેહનું વિશેષ મહાત્મ્ય પટલે મોક્ષ સાધનના કારણરૂપ હોવાથી તેને ચિંતામણિ જેવો કહ્યો છે, તે સત્ય છે. પણ જો તેથી મોક્ષસાધન કયું તો જ તેનું એ મહાત્મ્ય છે, નહીંતો પશુના દેહ જેટલીએ વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી તેની કિંમત દેખાતી નથી.

મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એ વિચાર મુખ્યપણે લૌકિક દૃષ્ટિનો છે, પણ તે દેહ પામીને અવશ્ય મોક્ષ સાધન કરવું, અથવા તે સાધનનો નિશ્ચય કરવો, એ વિચાર મુખ્યપણે અલૌકિક દૃષ્ટિનો છે. અલૌકિક દૃષ્ટિમાં મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એમ કહ્યું નથી, તેથી મનુષ્યાદિનો નાશ કરવો એમ તેમાં આશય રહે છે એમ સમજવું ન જોઈએ. લૌકિક દૃષ્ટિમાં તો યુદ્ધાદિ ઘણા પ્રસંગમાં હજારો મનુષ્યો નાશ પામવાનો વસ્તુ આવે છે, અને તેમાં ઘણા વંશરહિત થાય છે, પણ પરનાર્થ પટલે અલૌકિક દૃષ્ટિનાં તેવાં કાર્ય નથી, કે જેથી તેમ થવાનો ઘણુંકરીને વસ્તુ આવે, અર્થાત્ એ સ્થળે અલૌકિક દૃષ્ટિથી નિર્વેરતા, અવિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીની રક્ષા અને તેમના વંશનું રહેવું એ સહેજ ઘટે છે; અને મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવાનો જેનો હેતુ છે, એવી લૌકિક દૃષ્ટિ ઊભી તે સ્થળે વૈર, વિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીનો નાશ અને વંશરહિતપણું કરનારી થાય છે.

અલૌકિક દૃષ્ટિ પામીને અથવા અલૌકિક દૃષ્ટિની અસરથી કોઈ પણ મનુષ્ય નાની વયમાં ત્યાગી થાય તો તેથી જે ગૃહસ્થાશ્રમપણું પામ્યા ન હોય તેના વંશનો અથવા ગૃહસ્થાશ્રમપણું પામ્યા હોય અને પુત્રોત્પત્તિ ન થઈ હોય તેના વંશનો નાશ થવાનો વસ્તુ આવે, અને તેટલાં મનુષ્યો ઓછાં જન્મવાનું થાય, જેથી મોક્ષસાધનના હેતુભૂત એવા મનુષ્યદેહની પ્રાપ્તિ અટકાવવા જેવું ઘટે એમ લૌકિક દૃષ્ટિથી યોગ્ય લાગે, પણ પરમાર્થદૃષ્ટિથી તે ઘણુંકરીને કલ્પના માત્ર લાગે છે.

કોઈ પણ પૂર્વે પરમાર્થમાર્ગને આરાધીને અત્રે મનુષ્યપણું પામ્યા હોય, તેને નાની વયથી જ ત્યાગ વૈરાગ્ય તીવ્રપણે હૃદયમાં આવે છે, તેવા મનુષ્યને સંતાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરવો, અથવા આશ્રમના અનુક્રમમાં મૂકવા તે યથાર્થ દેખાતું નથી, કેમકે મનુષ્યદેહ તો વાહ્યદૃષ્ટિથી અથવા અપેક્ષાપણે મોક્ષસાધનરૂપ છે, અને યથાર્થ ત્યાગ વૈરાગ્ય તો મૂળપણે મોક્ષસાધનરૂપ છે, અને તેવાં કારણો પ્રાપ્ત કરવાથી મનુષ્યદેહનું મોક્ષસાધનપણું ઠરતું હતું, તે કારણો પ્રાપ્ત થયે તે દેહથી મોગાદિમાં પડવાનું કહેવું, એ મનુષ્યદેહને મોક્ષ સાધનરૂપ કરવા બરાબર કહેવાય કે સંસારસાધનરૂપ કરવા બરાબર કહેવાય, તે વિચારવાયોગ્ય છે.

વેદોક્ત માર્ગમાં ચાર આશ્રમ બાંધ્યા છે તે એકાંતે નથી. વામદેવ, શુકદેવ, જહમરતજી એ આદિ આશ્રમના ક્રમવગર ત્યાગપણે વિચર્યા છે. જેઓથી તેમ થયું અશક્ય હોય, તેઓ પરિણામે યથાર્થ ત્યાગ કરવાનો લક્ષ રાક્ષી આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તે તો તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે એમ કહી શકાય. આયુષ્યનું એવું ક્ષણમંત્રપણું છે કે તેવો ક્રમ પણ ચીરલાંબે જ પ્રાપ્ત થવાનો વસ્તુ આવે. કદાપિ તેવું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તોપણ તેવી વૃત્તિ પટલે પરિણામે યથાર્થ ત્યાગ થાય એવા લક્ષ રાક્ષીને પ્રવર્તવાનું તો કોઈકથી જ નવે તેવું છે.

જિનોક્ત માર્ગનો પણ એવો એકાત સિદ્ધાંત નથી કે ગમે તે વયમા ગમે તેને માણસે ત્યાગ કરવો. તથારૂપ સત્તગ, સદ્ગુણા યોગ થયે, તે આશ્રયે કોઈ પૂર્વના સંસ્કારવાઝો પડેલે વિરોધ વૈરાગ્યવાન પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમ પામ્યા પહેલા ત્યાગ કરે તો તેણે યોગ્ય કયું છે, એમ જિનસિદ્ધાંત પ્રાયે કહે છે. કેમકે અપૂર્વે એવાં સાધનો પ્રાપ્ત થયે મોગાદિ મોગવવાના વિચારમાં પડ્યું, અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરી પોતાનું પ્રાપ્ત આત્મસાધન ગુમાવવા જેવું કર્યું અને પોતાથી સતતિ થયે તે મનુષ્યદેહ પામશે તે મોઢા સાધનરૂપ થયે, એવી મનોર્થમાન-કલ્પનામાં પડ્યું તે મનુષ્યપણાનું ઉત્તમવર્ણ ટાળીને પશુવત્ કરવા જેવું થાય.

ઈન્દ્રિયાદિ ધ્યાન થયા નથી, જ્ઞાનીપુરપની દૃષ્ટિમા હજી જે ત્યાગ કરવાનો યોગ્ય નથી એવા કોઈ મદ્ કે મોઢાવૈરાગ્યવાન જીવને ત્યાગ લેવો પ્રયત્ન જ છે, એમ કહે જિનસિદ્ધાંત એકાંતે નથી. પ્રથમથી જ જેને ઉત્તમ સંસ્કારવાઝો વૈરાગ્ય ન હોય તે પુરુષ કદાપિ ત્યાગનો પરિણામે રક્ષા રાસી આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તે તો તેણે એકાંતે મૂલજ કરી છે, અને ત્યાગ જ કર્યા હોત તો ઉત્તમ હતુ, એમ પણ જિનસિદ્ધાંત નથી. માત્ર મોઢાસાધનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે તે પ્રસંગ જતો કરવો ન જોઈએ, એમ જિનનો ઉપદેશ છે.

ઉત્તમ સંસ્કારવાઝા પુરુષો ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યા શિવાય ત્યાગ કરે તેથી મનુષ્યની શુદ્ધિ અટકે, તેથી મોઢાસાધનના કારણે અટકે એ વિચારવું અસ્પષ્ટદૃષ્ટિ યોગ્ય દેસાચ, પણ તથારૂપ ત્યાગ-વૈરાગ્યનો યોગ પ્રાપ્ત થયે મનુષ્યદેહનું સફળપણ થવા અર્થે તે યોગનો અપ્રમત્તપણે, વિલ્પવગર રામ પ્રાપ્ત કરવો તે નિષ્કાર તો પૂર્ણપર અવિરદ્ધ અને પરમાર્થદૃષ્ટિ સિદ્ધ કહેવાય. આપુણ સંપૂર્ણ છે તથા આપણે સતતિ થાય તો તેઓ મોઢાસાધન કરશે એવો નિશ્ચય કરી, સતતિ થશે જ એવું માન્ય રાહી, પાછો આવોને આવો ત્યાગ પ્રકાશિત થશે, એવું મનિષ્ય કર્યાને આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તવાનું કિયો વિચારવાનું એકાંતે યોગ્ય ગણે? પોતાના વૈરાગ્યમાં મંદપણું ન હોય અને જ્ઞાનીપુરુષ જેને ત્યાગ કરવા યોગ્ય ગણતા હોય તેણે વીજાં મનોર્થ માત્ર કારણોનો અથવા અનિશ્ચિત કારણોનો વિચાર છોડી દઈ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત ઉત્તમ કારણનો આશ્રય કરવો એ જ ઉત્તમ છે, અને એ જ મનુષ્યપણાનું સાર્વક છે; બાકી શુદ્ધિ આદિની તો કલ્પના છે; સરેસરો મોઢામાર્ગ નાશ કરી માત્ર મનુષ્યની શુદ્ધિ કરવાની કલ્પના કર્યા જેવું કરીએ તો બને.

ચઠ્ઠી જેમ હાલ પુરોત્પતિમાટે આ પુરુષને અટકવું પડ્યું હતું તેમ તેને (ચનાર પુત્રને) પણ અટકવું થાય, તેથી તો કોઈને ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગરૂપ મોઢાસાધન પ્રાપ્ત થવાનો જોગ ન આવવા-દેવા શ્રેયુ થાય.

ચઠ્ઠી કોઈ કોઈ ઉત્તમ સંસ્કારવાન પુરુષોના ગૃહાશ્રમ પહેલાના ત્યાગથી ચંદાશુદ્ધિ અટકવાનો વિચાર હોઈએ, તો તેવા ઉત્તમ પુરુષના ઉપદેશથી અનેક જીવો જે મનુષ્યાદિ પ્રાણીનો નાશ કરતા હતા નથી તેઓ ઉપદેશ પામી વર્તમાનમા તેવી રીતે મનુષ્યાદિનો નાશ કરતા કેમ ન અટકે તથા શુભવૃત્તિ પામવાથી ફરી મનુષ્યપણું કેમ ન પામે? અને એ રીતે મનુષ્યનું રક્ષણ તથા શુદ્ધિ સમવે.

અલૌકિક દૃષ્ટિમાં તો મનુષ્યની હાનિ વૃદ્ધિ આદિનો મુખ્ય વિચાર નથી, કલ્યાણ અકલ્યાણનો મુખ્ય વિચાર છે. એક રાજા જો અલૌકિક દૃષ્ટિ પામે તો પોતાને મોઢે હજારો પ્રાણીઓનો યુદ્ધમાં નાશ થવાનો હેતુ દેહી ઘણીવાર વગરકારણે તેવાં યુદ્ધો ઉત્પન્ન ન કરે, તેથી ઘણાં માણસોનો વચાવ થાય અને તેથી વંશવૃદ્ધિ થઈ ઘણાં માણસો વધે એમ પણ વિચાર કેમ ન હઈ શકાય ?

૫ આદિ અનેક પ્રકારે વિચાર કરવાથી લૌકિક દૃષ્ટિ ટઠી અલૌકિક દૃષ્ટિ વિચાર જાગૃતિ થશે.

(૫ આદિ ઘણાં કારણોથી પરમાર્થદૃષ્ટિથી જે બોધ્યું છે તે જ યોગ્ય જોવામાં આવે છે. ઉપયોગ આવાં પ્રશ્નોત્તરમાં વિશેષ કરી પ્રેરવો કઠણ પડે છે, સોપણ સંક્ષેપમાં તે કંઈ રુલવાનું બન્યું તે ઉદીરણાવત્ કરીને લખ્યું છે.)

જ્યાંસુધી બને ત્યાંસુધી જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનને લૌકિક આશયમાં ન ઉતારવાં. અથવા અલૌકિક દૃષ્ટિ વિચારવાં યોગ્ય છે; અને જ્યાંસુધી બને ત્યાંસુધી લૌકિક પ્રશ્નોત્તરમાં પણ વિશેષ ઉપકારવિના પડ્યું ન પડે; તેવા પ્રસંગોથી કેટલીકવાર પરમાર્થદૃષ્ટિ ક્ષોભ પમાડવા જેવું પરિણામ આવે છે.

૨. ઘડના ટેડા કે પીપરના પીપાંતું રક્ષણ પણ કંઈ તેના વંશવૃદ્ધિને અર્થે કરવાના હેતુથી અમશ્ક કહ્યાં છે એમ સમજવું યોગ્ય નથી. તેમાં કોમઠ્ઠણું હોય છે ત્યારે અનંતકાયનો સંભવ છે, તથા તેને ઘડલે ઘીંઝી ઘણી ઘીંઝીથી નિષ્પાપણે રહી શકાય છે, છતાં તે જ અંગીકાર કરવાની ઇચ્છા રાલવી તે વૃષ્ટિનું ઘણું સુષ્ટ્ઠણું થાય છે, તેથી અમશ્ક કહ્યાં છે; તે યથાર્થ લાગવાયોગ્ય છે.

૩. પાણીનાં ટીપામાં અસંખ્યાત ઝીવ છે એ વાત સ્વરી છે, પણ ઉપર દર્શાવ્યાં જે ઘડના ટેડાં યગેરનાં કારણો તેવાં કારણો તેમાં રહ્યાં નથી, તેથી તે અમશ્ક કહ્યું નથી, જો કે તેવું પાણી વાપરવાની પણ આજ્ઞા છે એમ કહ્યું નથી, અને તેથી પણ અમુક પાપ થાય એવો ઉપદેશ છે.

૪. આગઠ્ઠા* કાગઠ્ઠામાં ઘીંઝના સચિત અચિત સંબંધી સમાધાન લખ્યું છે તે કોઈ એક વિશેષ હેતુથી સંક્ષેપ્યું છે. પરંપરા રૂઢી પ્રમાણે લખ્યું છે, તથાપિ તેમાં કંઈક વિશેષ મેદ સમજાય છે, તે લખ્યો નથી. રુલવા યોગ્ય નહીં લગવાથી લખ્યો નથી. કેમકે તે મેદ વિચારમાત્ર છે, અને તેમાં કાંઈ તેવો ઉપકાર સમાયો દેખાતો નથી.

૫. નાનાપ્રકારના પ્રશ્નોત્તરનો લક્ષ એક માત્ર આત્માર્થપ્રત્યે થાય તો આત્માને ઘણો ઉપકાર થવાનો સંભવ રહે.

૬૩૪. સ્વંયતીર્થસમીપ ઘડવા. આદરવા શુદ્ધ ૧૧ મુદ્. ૧૧૫૨.

સહજાત્મસ્વરૂપે યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.

ત્રણ પત્રો પ્રાપ્ત થયાં છે. કંઈ પણ વૃત્તિ રોકતાં તે કરતાં વિશેષ અભિમાન વર્તે છે. તેમ જ તૃપ્નાના મવાહગાં ચારતાં તળાઈ જવાય છે, અને તેની ગતિ રોકવાનું સામર્થ્ય રહેતું નથી इत्यादि

વિગત તથા ક્ષમાપના અને કર્કંટી રાક્ષસીના યોગવાસિદ્ધસત્ત્વની પ્રસંગની જગત્પ્રમ દઢરા માટેના નિરોપતા છલી તે વિગત વાંચી છે હાલ સ્વભાગા ઉપયોગ વિશેષ રહી શકતો નથી જેથી પત્રની પહોંચ પણ સ્વભાગ રહી જાય છે. સંક્ષેપમા તે પત્રોના ઉત્તર નીચે લલ્યાપરથી વિચારવા યોગ્ય છે.

૧. ઘૃત્તિઆદિ સંક્ષેપ અભિમાનપૂર્વક થતો હોય તોપણ કરવો ઘટે. વિરોપતા પટલી કે તે અભિમાનપર નિરતર સેદ રાસવો થને, તો ક્રમે કરીને ઘૃત્તિઆદિનો સંક્ષેપ થાય, અને તે સંવધી અભિમાન પણ સંક્ષેપ થાય

૨ ઘળે સ્વલ્લે વિચારવાન પુરુષોએ એમ કહ્યું છે કે જ્ઞાન થયે કામ, મોઘ તૃપ્ત્યાદિ ભાવ નિર્મૂઢ થાય તે સત્ય છે તથાપિ તે વચનોનો એવો પરમાર્થ નથી કે જ્ઞાન થયા પ્રથમ તે મોઢા ન પડે કે ઓછા ન થાય મૂઢસહિત છેદ તો જ્ઞાને કરીને થાય, પણ કપાયાદિનું મોઢાપણું કે ઓઢાપણું ન થાય ત્યાંસુધી જ્ઞાન ઘણુંકરીને ઉત્પન્ન જ ન થાય. જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવામા વિચાર મુલ્ય સાધન છે. અને તે વિચારને વૈરાગ્ય (ભોગપ્રત્યે અનાસક્તિ) તથા ઉપશ્ચમ (કપાયાદિનુ ઘણુ જ મદપણુ, તેમત્ત્વે વિશેષ સેદ) વે મુલ્ય આધાર છે. એમ જાણી તેનો નિરતર લક્ષ રાસી તેવી પરિણતિ કરવી ઘટે.

સત્પુરુપના વચનના યથાર્થ ગ્રહણથિના વિચાર ઘણુકરીને ઉદ્ભવ થતો નથી. અને સત્પુરુપના વચનનુ યથાર્થ ગ્રહણ સત્પુરુપની પ્રતીતિએ વલ્યાણ થવામા સર્વોત્કૃષ્ટ નિમિત્ત હોવાથી તેમની અન્ય આશ્રયમત્તિ પરિણામ પામ્પેથી થાય છે, ઘણુકરી એક ધીજા વારણોને અન્યોન્યામય જેડુ છે કયાક કોઈનુ મુલ્યપણુ છે, કયાક કોઈનુ મુલ્યપણુ છે, તથાપિ એમ તો અનુમવમા આવે છે કે હરેહરો મુમુક્ષુ હોય તેને સત્પુરુપની આશ્રયમત્તિ અર્હમાનાદિ છેદવાને માટે અને અલ્પકાલમા વિચારદશા પરિણામ પામવાને માટે ઉત્કૃષ્ટ કારણરૂપ થાય છે.

મોગમા અનાસક્તિ થાય, તથા લૌકિક નિરોપતા દેલાડવાની બુદ્ધિ ઓઢી કરવામા આવે તો તૃપ્ત્યા નિર્મૂઢ થતી જાય છે. લૌકિક માન આદિનુ તુચ્છપણુ સમજવામા આવે તો તેની નિરોપતા ન હારે. અને તેથી તેની હ્ચ્છા સહેજે મોઢી પડી જાય એમ યથાર્થ માસે છે. માંદ માડ આજીવિકા ચાલતી હોય તોપણ મુમુક્ષુને તે ઘણું છે. કેમકે વિરોપનો કઈ અવલ્ય ઉપયોગ (કારણ) નથી, એમ જ્યાસુધી નિશ્ચયમા ન આપવામા આવે ત્યાંસુધી તૃપ્ત્યા નાનામકારે આવરણ કર્યો કરે. લૌકિક વિરોપતામા કઈ સારમ્મતા નથી, એમ નિશ્ચય કરવામા આવે તો માડ આજીવિકા જેટલુ મઢતુ હોય તોપણ તુષ્ઠિ રહે માંદ આજીવિકા જેટલું મઢતું ન હોય તોપણ મુમુક્ષુ જીવ આર્ત્તધ્યાન ઘણુંકરીને થવા ન દે, અથવા થયે તે પર વિરોપ સેદ કરે, અને આજીવકામા જુટતુ યથાધર્મ ઉપાર્જન કરવાની મદ કલ્પના કરે એ આદિ પ્રકારે વર્તતા તૃપ્ત્યાનો પરમવ લીણ થવાયોમ્ય દેશાય છે.

૩ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર પણ આત્મજ્ઞાનની દેહુ ઘણુકરીને સત્પુરુપને વચને થાય છે, કેમકે પરમાર્થ-આત્મા શાસ્ત્રમાં વર્તતો નથી, સત્પુરુપમાં વર્તે છે. મુમુક્ષુ જે કોઈ સત્પુરુપનો આશ્રય પ્રાપ્ત થયો હોય તો પ્રાપ્ત જ્ઞાનની યાચના કરવી ન ઘટે, માત્ર તથારૂપ વૈરાગ્ય ઉપશ્ચમાદિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય

કરવા ઘટે. તે યોગ્ય પ્રકારે સિદ્ધ થયે જ્ઞાનીનાં ઉપદેશ સુલભ પરિણમે છે, અને યથાર્થ વિચાર તથા જ્ઞાનનો હેતુ થાય છે.

૪. જ્યાંસુધી ઓછી ઉપાધિવાળાં ક્ષેત્રે આજીવિકા ચાલતી હોય ત્યાંસુધી વિશેષ મેલવવાની કલ્પનાએ મુમુક્ષુએ કોઈ એક વિશેષ અલૌકિક હેતુવિના વધારે ઉપાધિવાળાં ક્ષેત્રે જવું ન ઘટે કેમકે તેથી ઘણી સદ્વૃત્તિઓ મોઢી પડી જાય છે, અથવા વર્દ્ધમાન થતી નથી.

૫. યોગવાસિઘ્ના પ્રથમનાં બે પ્રકરણ અને તેવા ગ્રંથોનો મુમુક્ષુએ વિશેષ કરી લક્ષ્ય કરવાયોગ્ય છે.

૬૩૫.

બ્રહ્મરંધ્રાદિને વિષે થતા માસ વિષે પ્રથમ મુંઝવે કાગઠ મળ્યો હતો. હાલ બીજો તે વિષેની વિગતનો સત્રે કાગઠ મળ્યો છે. તે તે માસ થવા સંભવે છે એમ જણાવવામાં કંઈક સમજણ મેદથી વ્યાખ્યા મેદ થાય. શ્રી ...નો તમને સમાગમ છે તો તેઓ દ્વારા તે માર્ગનો યથાશક્તિ વિશેષ પુરુષાર્થ થતો હોય તો કરવો યોગ્ય છે. વર્તમાનમાં તે માર્ગ પ્રત્યે અમારો વિશેષ ઉપયોગ વર્તેલો નથી. તેમ પત્રદ્વારા તે માર્ગનો ઘણુંકરીને વિશેષ લક્ષ્ય કરાવી શકાતો નથી.

આત્માના કંઈક ઉજ્જ્વલપણાને અર્થે, તેનું અસ્તિત્વ તથા મહાત્મ્યાદિ પ્રતીતિમાં આવવાને અર્થે તથા આત્મજ્ઞાનના અધિકારીપણાને અર્થે તે સાધન ઉપકારી છે. એ શિવાય બીજી રીતે ઘણું કરીને ઉપકારી નથી; એટલો લક્ષ્ય અવશ્ય રાખવો યોગ્ય છે.

૬૩૬.

રાજક. ખાદરવા. ૧૯૫૨.

જૈન દર્શનની રીતિએ જોતાં સમ્યગ્દર્શન અને વેદાંતની રીતિએ જોતાં કેવલજ્ઞાન અમને સંભવે છે. જૈનમાં કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ લઘુ છે, તે જ માત્ર સમજાવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. વઢી વર્તમાનમાં તે જ્ઞાનનો તેણે જ નિષેધ કર્યો છે, જેથી તત્સંબંધી પ્રયત્ન કરવું પણ સફળ ન દેખાય. જૈન પ્રસંગમાં અમારો વધારે નિવાસ થયો છે તો કોઈ પણ પ્રકારે તે માર્ગનો ઉદ્ધાર અમ જેવાને દ્વારે વિશેષ કરીને થઈ શકે, કેમકે તેનું સ્વરૂપ વિશેષ કરીને સમજાવું હોય એ આદિ. વર્તમાનમાં જૈનદર્શન એટલું બધું અધ્યવસિત અથવા વિપરીત સ્થિતિમાં જોવામાં આવે છે કે તેમાંથી જાણે જિનનો * x x x ગયો છે, અને લોકો માર્ગ પ્રરૂપે છે. બાહ્ય કુટારો બહુ વધારી દીધો છે, અને † અંતર્માર્ગનું ઘણુંકરી જ્ઞાન વિચ્છેદ જેવું થયું છે. વેદોક્ત માર્ગમાં ચારે ચારે ચારે કોઈ કોઈ મોટા આચાર્ય થયા દેખાય છે કે જેથી લાંબો માણસને વેદોક્ત રીતિ સચેત થઈ પ્રાપ્ત થઈ હોય. વઢી સાધારણ રીતે કોઈ કોઈ આચાર્ય અથવા તે માર્ગના જાણ સારા પુરુષો એમનેએમ થયા કરે છે, અને જૈનમાર્ગમાં ઘણાં વર્ષ થયાં તેવું બન્યું દેખાતું નથી. જૈનમાર્ગમાં પ્રજા પણ ઘણી યોડી રહી છે, અને તેમાં સંકડો મેદ વર્તે છે, એટલું જ નહીં પણ † મૂઝમાર્ગની સન્મુસૂચની

* અક્ષર ત્રુટી ગયા છે. † મૂલમાર્ગ. અ. ૬૪૫. મ. કિ.

વાત પળ તેમને કાને નથી પડતી, અને ઉપદેશકના રક્ષમા નથી, એવી સ્થિતિ થઈ છે. તેથી ચિત્તમા એમ આવ્યા કરે છે કે જો તે માર્ગ વધારે પ્રચાર પામે તો તેમ કરવું, નહીં તો તેમા વર્તતી પ્રજાને મૂઝવણપણે દોરવી આ કામ ઘણું વિકટ છે. વઝી જૈનમાર્ગ પોતે જ સમજાવો તથા સમજવો કઠણ છે. સમજાવતા આઢા કારણો આવીને, ઘણા ઉમા રહે, તેની સ્થિતિ ને. એટલે તેવી પ્રવૃત્તિ કરતા ડર લાગે છે તેની સાથે એમ પણ રહે છે કે જો આ કાર્ય આ કાઠમા અમારાથી કંઈ પણ વને તો વની શકે, નહીં તો હાલ તો મૂઝમાર્ગ સન્મુખ થયા માટે ત્રીજાનું પ્રયત્ન કામ આવે તેનું દેખાતું નથી. ઘણકરીને મૂઝમાર્ગ ત્રીજાના રક્ષમા નથી, તેમ તે હેતુ દઢાતે ઉપદેશવામા પરમશુભ આદિ ગુણો જોઈએ છે, તેમ જ અતરંગ કેટલાક ગુણો જોઈએ છે, તે અત્ર છે એવું દૃઢ માસે છે.

પ્રતિતે જો મૂઝમાર્ગ પ્રગટતામા આગવો હોય તો પ્રગટ કરનારે સર્વસંગપરિત્યાગ કરવો યોગ્ય, કેમકે તેથી સ્વેચ્છા સમર્થ ઉપકાર થયાનો વસ્તુ આવે વર્તમાન દશા જોતા, સંતાના કર્મોપર દૃષ્ટિ દેતા કેટલાક વસ્તુ પડી તે ઉદયમા આવવો સમયે છે. અમને સદ્ગુણરૂપ જ્ઞાન છે, જેથી યોગસાધનની પટલી અપેક્ષા નહીં હોવાથી તેમા પ્રવૃત્તિ કરી નથી, તેમ તે સર્વસંગપરિત્યાગમા અથવા વિશુદ્ધદેશપરિત્યાગમા સાધવા યોગ્ય છે. એવી લોકોને ઘણો ઉપકાર થાય છે, જો કે વાસ્તવિક ઉપકારનું કારણ તો આત્મજ્ઞાનવિના થીનું કોઈ નથી. હાલ થે ચર્ચ સુધીતો તે યોગસાધન વિશેષ કરી ઉદયમા આવે તેમ દેખાતું નથી તેથી ત્યાર પડીની કલ્પના કરાય છે, અને ૩ થી ૪ વર્ષ તે માર્ગમા ગાઢવામા આવ્યા હોય તો ૩૬ મે વર્ષ સર્વસંગપરિત્યાગી ઉપદેશકનો વસ્તુ આવે, અને લોકોનું શ્રેય થવું હોય તો થાય.

નાની વયે માર્ગનો ઉદ્ધાર કરવા સગી શિક્ષાસા વર્તતી હતી, ત્યાર પડી જ્ઞાનદશા આવ્યે ક્રમે કરીને તે ઉપશમ જેવી થઈ, પણ કોઈ કોઈ લોકો પરિચયમા આવેલા, તેમને કેટલીક વિશેષતા માસવાથી કઈક *મૂઝમાર્ગ પર રક્ષા આવેલો, અને આ બાજુ તો સંકડો અને હજારો માણસો પ્રસંગમા આવેલા જેમાથી કઈક સમનગવાઝા તથા ઉપદેશક પ્રત્યે આસ્વાવાઝા પવા સો એક માણસ નીકળે એ ઉપરથી એમ જોવામા આવ્યું કે લોકો તરવાના કામી વિશેષ છે, પણ તેમને તેવો યોગ વાજતો નથી જો સ્વેચ્છા ઉપદેશક પુરુષનો યોગ થને તો ઘણા જીવ મૂઝમાર્ગ પામે તેવું છે, અને દયા આદિનો વિશેષ ઉદ્યોત થાય એવું છે. એમ દેખાવાથી કઈક ચિત્તમા આવે છે કે આ કાર્ય કોઈ કરે તો સારું પણ દૃષ્ટિ કરતા તેવો પુરુષ ધ્યાનમા આવતો નથી, એટલે કઈક રત્નનાર પ્રત્યે જ દૃષ્ટિ આવે છે, પણ રક્ષનારનો જન્મથી રક્ષા એવો છે કે એ જેવું એકે જોશમવાઝુ પદ નથી અને પોતાની તે કાર્યની યથાયોગ્યતા જ્યામુધી ન વર્તે ત્યામુધી તેની રક્ષા માત્ર પણ ન કરવી, અને ઘણકરીને હજુ સુધી તેમ વર્તવામા આવ્યું છે. માર્ગનું કઈ પણ સ્વરૂપ કઈકને સમજાવ્યું છે, તમામ કોઈને એક વસ્તુ-પદ્ધતિ આપ્યું નથી, અથવા તમે મારા શિષ્ય છો, અને અમે ગુરુ ડીએ

એવો ઘણુંકરીને પ્રકાર વર્ણિત થયો નથી. કહેવાનો હેતુ એવો છે કે સર્વસંગપરિત્યાગ થયે તે કાર્યની પ્રવૃત્તિ સહજસ્વભાવે હૃદયમાં આવે તો કરવી એવી માત્ર કલ્પના છે.

(૨) તેનો સ્વેચ્છરો આગ્રહ નથી, માત્ર અનુકંપાદિ તથા જ્ઞાનપ્રભાવ વર્તે છે તેથી ક્યારેક તે વૃત્તિ ડટે છે, અથવા અલ્પાંશે અંગમાં તે વૃત્તિ છે, તથાપિ તે સ્વશ્ચ છે. અમે ધારીએ છીએ તેમ સર્વસંગપરિત્યાગાદિ થાય તો હજારો માણસ મૂઝમાર્ગને પામે, અને હજારો માણસ તે સન્માર્ગને આરાધી સદ્ગતિને પામે એમ અમારાથી થવું સંભવે છે. અમારા સંગમાં ત્યાગ કરવાને ઘણા જીવને વૃત્તિ થાય એવો અંગમાં ત્યાગ છે.

ધર્મ સ્થાપવાનું માન મોટું છે; તેની સૃષ્ટાધી પણ વચ્ચે આવી વૃત્તિ રહે, પણ આત્માને ઘણીવાર તાલી જોતાં તે સંભવ હવેની દશામાં ઓછો જ દેખાય છે, અને કંઈક સત્તાગત રશો હશે તો તે ક્ષીણ થશે એમ અવશ્ય ભાસે છે, કેમકે યથાયોગ્યતાવિના, દેહ છૂટી જાય તેવી દૃઢ કલ્પના હોય તોપણ, માર્ગ ઉપદેશવો નહીં, એમ આત્મનિશ્ચય નિત્ય વર્તે છે. એક એ વચ્ચવાન કારણથી પરિગ્રહાદિ ત્યાગ કરવાનો વિચાર રચા કરે છે. મારા મનમાં એમ રહે છે કે વેદોક્ત ધર્મ પ્રકાશવો અથવા સ્થાપવો હોય તો મારી દશા યથાયોગ્ય છે, પણ જિનોક્તધર્મ સ્થાપવો હોય તો હજુ તેટલી યોગ્યતા નથી, તોપણ વિશેષ યોગ્યતા છે, એમ લાગે છે.

૬૨૭.

(૧)

હે નામ! કાં ધર્મોન્નતિ કર્યારૂપ હચ્છા સહજપણે સમાવેશ પામે તેમ થાઓ; કાં તો તે હચ્છા અવશ્ય કાર્યરૂપ થાઓ.

અવશ્ય કાર્યરૂપ થવી વહુ હુપ્કર દેખાય છે. કેમકે અલ્પ અરૂપ વાતમાં મતમેદ વહુ છે, અને તેનાં મૂઝ ઘણાં ડંઢાં છે. મૂઝમાર્ગથી લોકો ભાસો ગાઝ દૂર છે પટલું જ નહીં પણ મૂઝ-માર્ગની જિજ્ઞાસા તેમને ઉત્તન કરાવવી હોય, તોપણ ઘણા કાલનો પરિચય થયે પણ થવી કઠણ પડે એવી તેમની દુરાગ્રહાદિથી જઢપ્રધાન દશા વર્તે છે.

(૨)

ઉન્નતિનાં સાધનોની સ્થિતિ કરું છું—

બોધધર્મજનું સ્વરૂપ નિરૂપણ મૂઝમાર્ગપ્રમાણે ઠામ ઠામ થાય.

ઠામ ઠામ મતમેદથી કંઈ જ કલ્યાણ નથી એ વાત ફેલાય.

મત્યજ સદ્ગુણની આજ્ઞાએ ધર્મ છે એમ વાત લક્ષમાં આવે.

દ્રવ્યાનુયોગ,—આત્મવિચારપ્રકાશ થાય.

ત્યાગ વૈરાગ્યનાં વિશેષપણાથી સાધુઓ વિચરે.

નવતત્ત્વપ્રકાશ.

સાધુધર્મપ્રકાશ.

શ્રાવકધર્મપ્રકાશ.

વિચાર.

ઘળા જીવોને પ્રાપ્તિ.

૬૩૮.

વહવા. માદ્ર. શુદ્ધ ૧૫ સોમ. ૧૯૫૨.

ૐ

(જ્ઞાનાપેક્ષા) સર્વવ્યાપક, સચ્ચિદાનંદ ઇવો હું આત્મા એક છું. એમ વિચારવું, ધ્યાનવું.

નિર્મલ, અત્યંત નિર્મલ, પરમશુદ્ધ, ચૈતન્યધન, પ્રગટ આત્મસ્વરૂપ છે.

સર્વને શાદ કરતાં કરતાં જે અવાધ્ય અનુભવ રહે છે તે આત્મા છે.

જે સર્વને જાણે છે તે આત્મા છે.

જે સર્વ ભાવને પ્રકાશે છે તે આત્મા છે.

ઉપયોગમય આત્મા છે.

અવ્યાયાગ સમાધિસ્વરૂપ આત્મા છે.

આત્મા છે. આત્મા અત્યંત પ્રગટ છે, કેમકે સ્વસર્વેદન પ્રગટ અનુભવમાં છે.

અનુસ્પન્ન અને અમિલનસ્વરૂપ હોવાથી આત્મા નિત્ય છે.

પ્રાંતિપણે પરમાવનો કર્ત્તા છે.

તેનાં ફળનો ભોક્તા છે; માન થયે સ્વભાવ પરિણામી છે.

સર્વથા સ્વભાવપરિણામ તે મોક્ષ છે.

સદ્ગુરુ, સત્સંગ, સત્સાર, સદ્વિચાર અને સયયાદિ તેનાં સાધન છે.

આત્માનાં અસ્તિત્વથી માંડી નિર્વાણસુખીનાં પદ સાચાં છે, અત્યંત સાચાં છે. કેમકે પ્રગટ અનુભવમાં આવે છે.

પ્રાંતિપણે આત્મા પરમાવનો કર્ત્તા હોવાથી શુભાશુભ કર્મની ઉત્પત્તિ થાય છે. કર્મ સફળ હોવાથી તે શુભાશુભકર્મ આત્મા ભોગવે છે; માટે ઉત્કૃષ્ટ શુભથી ઉત્કૃષ્ટ અશુભ સુખીનાં ન્યૂનાધિક પર્યાય ભોગવવાં રૂપ ક્ષેત્ર અવશ્ય છે.

નિજ સ્વભાવજ્ઞાનમાં કેવલ ઉપયોગે, તન્મયાકાર, સહજસ્વાભે, નિર્વિકલ્પપણે આત્મા પરિણમે તે કેવલજ્ઞાન છે.

તથાસ્થા પ્રતીતિપણે પરિણમે તે સમ્પન્ન છે.

નિરંજન તે પ્રતીતિ વર્ચ્યાં કરે તે ક્ષાયકસમ્પત્ત્વ કહિયે ઢિયે.

કચિત્ મંદ, કચિત્ તીવ્ર, કચિત્ વિસર્જન, કચિત્ સ્મરણરૂપ એમ પ્રતીતિ રહે તેને ક્ષયોપશમ સમ્પત્ત્વ કહિયે ઢિયે.

તે પ્રતીતિને સત્તાગત આવરણ ઉદય આન્યાં નથી, ત્યાંસુધી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ કહિયે છિયે.

આત્માને આવરણ ઉદય આવે ત્યારે તે પ્રતીતિથી પઢી જાય છે, તેને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ કહિયે છિયે.

અત્યંત પ્રતીતિ થવાના યોગમાં સત્તાગત અલ્પ પુદ્ગલનું વેદવું જ્યાં રહ્યું છે, તેને વેદક સમ્યક્ત્વ કહિયે છિયે.

તથારૂપ પ્રતીતિ થયે અન્યભાવસંબંધી અહંમત્વાદિ, હર્ષ, શોક ક્રમેકરી ક્ષય થાય. મનરૂપ યોગમાં તારતમ્યસહિત જે કોઈ ચારિત્ર આરાધે તે સિદ્ધિ પામે છે; અને જે સ્વરૂપસ્થિરતા મને તે સ્વભાવસ્થિતિ પામે છે.

નિરંતર સ્વરૂપલાભ, સ્વરૂપાકાર ઉપયોગનું પરિણમન એ આદિ સ્વભાવ અંતરાયકર્મના ક્ષમે પ્રગટે છે.

કેવલ સ્વભાવ પરિણામી જ્ઞાન તે કેવલજ્ઞાન છે. ❀ સચ્ચિદાનંદાય નમઃ.

૬૩૯.

આણંદ. મા. વદ ૧૨ રવિ. ૧૯૫૨.

કાગલ મલ્લો છે. * “મનુષ્યાદિ પ્રાણીની વૃદ્ધિ” સંબંધે તમે જે પ્રશ્ન રાખેલ તે પ્રશ્ન જે કારણથી રાખાયું હતું, તેવું કારણ તે પ્રશ્ન મઠેલ તેવામાં સાંમળ્યું હતું. એવાં પ્રશ્નથી વિશેષ આત્માર્થ સિદ્ધ થતો નથી, અથવા ઘટ્ટા કાલક્ષેપ જેવું થાય છે. તેથી આત્માર્થ પ્રત્યે રુદ્ધ થવા તમને, તેવાં પ્રશ્ન પ્રત્યે કે તેવા પ્રસંગો પ્રત્યે તમારે ઉદાસીન રહેવું યોગ્ય છે, એમ જણાવ્યું હતું; તેમ તેવાં પ્રશ્નના ઉત્તર લેવા એવી અને વર્તમાન દશા ઘણુંકરી વર્તેતી નથી એમ જણાવ્યું હતું.

અનિયમિત અને અલ્પ આયુષ્વાલ્યા આ વેદે આત્માર્થનો રુદ્ધ સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

૬૪૦.

શાકજ. આશ્વપદ. ૧૯૫૨.

બૌદ્ધ, નૈયાયિક, સાંખ્ય, જૈન અને મીમાંસા એ પાંચ આસ્તિક દર્શનો ઇટલે બંધમોહાદિ ભાવને સ્વીકારનારાં દર્શનો છે. નૈયાયિકના અભિપ્રાય એવો જ વૈશેષિકનો અભિપ્રાય છે, સાંખ્ય એવો જ યોગનો અભિપ્રાય છે, સહજ મેદ છે તેથી તે દર્શન જૂદાં ગવેધ્યાં નથી. પૂર્વ અને ઉત્તર એમ મીમાંસા દર્શનના બે મેદ છે; પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસામાં વિચારનો મેદ વિશેષ છે; તથાપિ મીમાંસા શબ્દથી વેયનું ઓઢાણ થાય છે; તેથી અત્રે તે શબ્દથી વેય સમજવાં. પૂર્વ મીમાંસાનું જૈમિની અને ઉત્તરમીમાંસાનું ‘વેદાંત’ એમ નામ પણ પ્રસિદ્ધ છે.

બૌદ્ધ અને જૈન શિવાયનાં વાકીનાં દર્શનો વેદને મુલ્ય રાખી પ્રવર્તે છે; માટે વેદાશ્રિત દર્શન છે; અને વેદાર્થ પ્રકાશી પોતાનું દર્શન સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. બૌદ્ધ અને જૈન વેદાશ્રિત નથી, સ્વતંત્ર દર્શન છે.

આત્માદિ પદાર્થને નહીં સ્વીકારતું એવું ચાર્વાક નામે છટું દર્શન છે. બૌદ્ધ દર્શનના મુખ્ય ચાર મેદ છે :-

૧. સૌતાંત્રિક, ૨. માધ્યમિક, ૩. શૂન્યવાદી અને ૪. વિજ્ઞાનવાદી. તે જૂદે જૂદે પ્રકારે માવોની વ્યવસ્થા માને છે,

જૈનદર્શનના સહજ પ્રકારાંતરથી બે મેદ છે; દિગંબર અને શ્વેતાંબર.

પાંચ આસ્તિકદર્શનને જગત્ અનાદિ અગિમત છે.

બૌદ્ધ, સાંખ્ય, જૈન અને પૂર્વમીમાંસાને અભિપ્રાયે સ્પષ્ટિકર્તા એવો કોઈ ईશ્વર નથી.

નૈયાયિકને અભિપ્રાયે તટસ્થપણે ईશ્વર કર્તા છે.

વેદાંતને અભિપ્રાયે આત્માને વિષે જગત્ વિવર્તસ્વરૂપ ઇશ્વર કલ્પિતપણે માસે છે અને તે રીતે ईશ્વર કલ્પિતપણે કર્તા સ્વીકાર્યો છે.

યોગને અભિપ્રાયે નિયંત્રણે ईશ્વર પુરુષવિશેષ છે.

બૌદ્ધને અભિપ્રાયે ત્રિકાલ અને વસ્તુસ્વરૂપ આત્મા નથી, ક્ષણિક છે. શૂન્યવાદી બૌદ્ધને અભિપ્રાયે વિજ્ઞાનમાત્ર છે; અને વિજ્ઞાનવાદી બૌદ્ધને અભિપ્રાયે દુઃખાદિ તત્ત્વ છે. તેમાં વિજ્ઞાનસ્કંધ ક્ષણિક-પણે આત્મા છે.

નૈયાયિકને અભિપ્રાયે સર્વવ્યાપક એવા અસંખ્ય જીવ છે. ईશ્વર પણ સર્વવ્યાપક છે. આત્માદિ ને મનના સાન્નિધ્યથી જ્ઞાન ઉપજે છે.

સાંખ્યને અભિપ્રાયે સર્વવ્યાપક એવા અસંખ્ય આત્મા છે. તે નિત્ય, અપરિણામી અને ચિન્માત્રસ્વરૂપ છે.

જૈનને અભિપ્રાયે અનંત દ્રવ્ય આત્મા છે. પ્રત્યેકે જૂદા છે. જ્ઞાનદર્શનાદિ ચેતનાસ્વરૂપ, નિત્ય, અને પરિણામી પ્રત્યેક આત્મા અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્વશરીરાવગાહવર્તી માન્યો છે.

પૂર્વમીમાંસાને અભિપ્રાયે જીવ અસંખ્ય છે, ચેતન છે.

ઉત્તરમીમાંસાને અભિપ્રાયે એક જ આત્મા સર્વવ્યાપક સચ્ચિદાનંદમય ત્રિકાલાવાધ્ય છે.

આગ્રહ. આશિષ. ૧૯૫૨.

આસ્તિક એવાં મૂલ્ય પાંચ દર્શન આત્માનું નિરૂપણ કરે છે, તેમાં મેદ જોવામાં આવે છે, તેનું સમાધાન !

દિન પ્રતિદિન જૈનદર્શન ક્ષીણ થતું જોવામાં આવે છે, અને વર્ષમાનસ્વામી થયા પછી થોડાંક વર્ષમાં તેમાં નાના પ્રકારના મેદ થયા દેખાય છે તે આદિનાં જ્ઞાં કારણો !

હરિમદ્રાદિ આચાર્યોં નવીન યોજનાની પેઠે શુદ્ધજ્ઞાનની ઉચ્છતિ કરી દેખાય છે, પણ લોક-સમુદાયમાં જૈનમાર્ગે વધારે પ્રચાર પામ્યો દેસાતો નથી, અથવા તથાસ્વરૂપ અતિશયસંપન્ન ધર્મપ્રવર્તક પુરુષનું તે માર્ગમાં ઉત્પન્ન થતું જોઈ દેસાય છે, તેનાં જ્ઞાં કારણો !

હવે, વર્તમાનમાં તે માર્ગની ઝગતિ થવી સંભવે છે કે કેમ? અને થાય તો શી શી રીતે થવી સંભવિત દેખાય છે, અર્થાત્ તે વાત ક્યાંથી જન્મ પામી કેવી રીતે કેવા દ્વારે કેવી સ્થિતિમાં પ્રચાર પામવી સંભવિત દેખાય છે? પત્રી જાણે વર્ષમાનસામીના વચ્ચત જેવો વર્ષમાનકાઠના યોગાદિ અનુસાર તે ધર્મ ઉદય પામે એવું દીર્ઘદષ્ટિથી સંભવે છે? અને સંભવતું હોય તો તે શા શા કારણથી?

જૈનસૂત્ર હાલ વર્તમાનમાં છે, તેમાં તે દર્શનનું સ્વરૂપ ઘણું અધુરું રહેલું જોવામાં આવે છે, તે વિરોધ શાથી રહે?

તે દર્શનની પરંપરામાં એમ કહ્યું છે કે વર્તમાનકાળમાં કેવલજ્ઞાન ન હોય, અને કેવલજ્ઞાનનો વિષય લોકાલોકને દ્રવ્યગુણપર્યાયસહિત સર્વ કાલપરત્વે જાણવાનો માન્યો છે તે વધાર્થ દેખાય છે? અથવા તે માટે વિચારતાં કંઈ નિર્ણય આવી શકે છે કે કેમ? તેની વ્યાખ્યા કંઈ ફેર દેખાય છે કે કેમ? અને મૂળ વ્યાખ્યાપ્રમાણે કંઈ બીજો અર્થ થતો હોય તો તે અર્થાનુસાર વર્તમાનમાં કેવલજ્ઞાન ઉપજે કે કેમ? અને તે ઉપદેશી શકાય કે કેમ? તેમ જ બીજાં જ્ઞાનોની વ્યાખ્યા કદી છે તે પણ કંઈ ફેરવાઢી લાગે છે કે કેમ? અને તે શા કારણથી?

દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય; આત્મા મધ્યમ અવગમ્ય, સંકોચ વિકાશનું ભાજન; મહા-વિદેહાદિ ક્ષેત્રની વ્યાખ્યા; તે કંઈ અપૂર્વે રીતે કે કહેલી રીતે ઘણા જ બઢવાન પ્રમાણસહિત સિદ્ધ થવાયોગ્ય દેખાય છે કે કેમ?

ગચ્છના મતમતાંતર ધર્મી જ નજીવી નજીવી વાચતમાં બઢવાન આગ્રહી થઈ જૂદી જૂદી રીતે દર્શન-મોહનીયતા હેતુ થઈ પડ્યા છે, તે સમાધાન કરવું વહુ વિકટ છે. કેમકે તે લોકોની મતિ વિશેષ આવરણને પામ્યાવિના ઘટલા અસ્પ કારણમાં બઢવાન આગ્રહ ન હોય.

અવિરતિ, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ ઇમાંના કયા આશ્રમચાઢા પુરુષથી વિશેષ ઝગતિ થઈ શકવાને સંભવ રહે છે?

સર્વવિરતિ કેટલાંક કારણોમાં પ્રતિવંધને લીધે પ્રવાર્તિ શકે નહીં. દેશવિરતિ અને અવિરતિની તથાસ્પ પ્રતીતિ થવી મુશ્કેલ અને બઢી જૈનમાર્ગમાં પણ તે રીતનો સમાવેશ ઓઢો છે.

આ વિકલ્પ અમને શા માટે ઝઢે છે? અને તે જામાવી દેવાનું નિષ્ છે તે જામાવી દર્શન.

૬૪૨.

❧ જિનાય નમઃ

(૧) ભગવાન્ જિને કહેલા લોકસંસ્થાનાદિ માવ આધ્યાત્મિક દષ્ટિથી સિદ્ધ થવાયોગ્ય છે.

ચક્રવર્ત્યારિદિનું સ્વરૂપ પણ આધ્યાત્મિક દષ્ટિથી સમજાય એવું છે.

મનુષ્ય કંચત્વ પ્રમાણાદિમાં પણ તેવો સંભવ છે.

કાલપ્રમાણાદિ પણ તે જ રીતે ઘટ્યમાન છે.

નિગોદાદિ પણ તે જ રીતે ઘટ્યમાન થવાયોગ્ય છે.

સિદ્ધસ્વરૂપ પણ એ જ ભાવથી નિદિધ્યાસન થવાયોગ્ય છે, સંપ્રાપ્ત થવાયોગ્ય જણાય છે.

લોક શબ્દનો અર્થ | આધ્યાત્મિક છે. સર્વજ્ઞ શબ્દ સમજાવો ગૂઢ છે. ધર્મકથા-
પૂનેકાંત શબ્દનો અર્થ |

રૂપ ચરિત્રો આધ્યાત્મિક પરિમાપાથી અરંકૃત લાગે છે. જંબુદ્વીપાદિનું વર્ણન પણ અધ્યાત્મપરિ-
માપાથી નિરૂપિત કર્યું લાગે છે.

(૨) અર્તાદ્રિય જ્ઞાનના મગવાન્ જિને કે મેદ પાઘ્યા છે, (૧) દેશપ્રત્યક્ષ તે કે મેદ :-

(૧) અવધિ. (૨) મનઃપર્યવ. ઇચ્છિતપણે અવલોકન કરતો આત્મા ઈન્દ્રિયના અવ-
લંબનવગર અમુક મર્યાદા જાણે તે અવધિ. અનિચ્છિત છતાં માનસિક વિશુદ્ધિના ઘટ્ટયડે જાણે
તે મનઃપર્યવ. (૨) સર્વ-પ્રત્યક્ષ તે સામાન્યવિશેષ ચૈતન્યાત્મદષ્ટિમાં પરિનિષ્ઠિત શુદ્ધ કેવલજ્ઞાન.

(૩) શ્રી જિને કહેલ ભાવો અધ્યાત્મપરિમાપામય હોવાથી સમજાવા કઠણ છે. પરમપુરુષનો
યોગ સમાપ્ત થવો જોઈએ. જિન પરિમાપાવિચાર યથાવકાશાનુસાર વિશેષ નિદિધ્યાસ કરવાયોગ્ય છે.

૬૪૩.

કાવિઠા. શ્રાવણ વદ ૨. ૧૯૫૨.

ઉપદેશછાયા.*

(૧)

શ્રી, પુત્ર, પરિમહાદિ ભાવો પ્રત્યે મૂઠ જ્ઞાન થયા પછી જો ઈવી ભાવના રહે કે જ્યારે
હચ્છીશ ત્યારે આ સ્ત્રિયાદિ પ્રસંગ ત્યાગી શકીશ તો તે મૂઠ જ્ઞાનથી વમાવી દેવાની વાત સમજની;
અર્થાત્ મૂઠ જ્ઞાનમાં જો કે મેદ પડે નહીં, પણ આવરણરૂપ થાય. વચ્છી શિષ્યાદિ અથવા મક્તિના
કરનારાઓ માર્ગથી પહોંચે અથવા અટકી જશે ઈવી ભાવનાથી જ્ઞાનીપુરુષ પણ ઘટે તો જ્ઞાનીપુરુષને
પણ નિરાવગ્નજ્ઞાન તે આવરણરૂપ થાય; અને તેથી જ વર્ષમાનાદિ જ્ઞાનીપુરુષો અનિદ્રાપણે સાઢાચાર-
વર્ષનુષી રહ્યા; સર્વથા અસંગપણે જ શ્રેયસ્કર દીધું; એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવાનું પણ યથાર્થ દીધું
નહીં; સાચ નિરાવરણ, વિજોગી, વિમોગી અને નિર્મેયી જ્ઞાન થયા પછી ઉપદેશકાર્ય કર્યું. માટે
આને આમ કહીશું તો ઠીક, અથવા આને આમ નહીં કહેવાય તો સોડું એ ઘમેરે વિકલ્પો
સાધુસુનિઓએ ન કરવા.

હાલના વસતમા મનુષ્યોનું કેટલુંક આયુષ્ સ્ત્રીપાસે જાય, કેટલુંક નિદ્રામાં જાય, કેટલુંક
પંધામાં જાય, અને સહેજ રહે તે કુગુરુ હંટી લે. છટલે મનુષ્યમય નિરર્થક ચાલ્યો જાય.

* સ. ૧૯૫૨ ના શ્રાવણ-મંદ્રપદમાં શ્રીમદ્વું શ્રીકાવિઠા, રાલ્જ, વડવાઘાદિ વિરૂતિશ્રેષ્ઠ રહેનું ઘયેલ, તે વચ્ચે તેઓ
શ્રીયે કરેલ ઉપદેશ, છાયાં માત્ર સ્ત્રીની હશે સ. શ્રી. અબાલાલ તાલચંદે ટાકી લીધેલ. ।

प्र०:—केवलज्ञानीए सिद्धांतो मरुप्प्यां ते 'परउपयोग' के 'स्वउपयोग' ? शास्त्रमां कहुं छे के केवलज्ञानी स्वउपयोगमां ज वटें.

उ०:—तीर्थंकर कोईने उपदेश दे तेथी करी कांई 'परउपयोग' कहेवाय नहीं. 'परउपयोग' तेने कहेवाय के जे उपदेश देतां रति, अरति, हर्ष, अहंकार यतां होय. ज्ञानीपुरुषने तो तादात्म्य-संबंध होतो नथी जेथी उपदेश देतां रति, अरति न थाय. रति, अरति थाय ते 'परउपयोग' कहेवाय. पण तेम नथी, कारण तेने विषे रतिपणुं, अरतिपणुं नथी.

सिद्धांतना बांधाविषे एम समजवुं के आपणी बुद्धि न पहुँचे तेथी ते बचनो असत् छे एम न कहेवुं; कारण के जेने तमे असत् कहो छो, ते शास्त्रीय ज प्रथम तो तमे जीव, अर्जाव एवं कहेता सीह्या छो, अर्थात् ते न शास्त्रोने आधारे ज तमे जे कांई जाणो छो ते जाण्युं छे; तो पछी तेने असत् कहेवां ते उपकारने बदले दोष करवा बराबर गणाय. बळी शास्त्रना लखनाराओ पण विचारवान हता. तेथी ते सिद्धांत विषे जाणता हता. महावीरस्वामी पछी घणे बरें लखानां छे माटे असत् कहेवां ते दोष गणाय.

ज्ञानीनी आज्ञाए वर्तता एवा भद्रिक मुमुक्षु जीवने "ब्रह्मचर्य पाळवुं एटले लियादिकना प्रसंगमां न जवुं" एवी आज्ञा गुरूप करी होय तो ते बचनपर दृढ विश्वास करी ते ते स्थानके न जाय; त्यारे जेने मात्र आध्यात्मिक शास्त्रादिक बांसी मुमुक्षुता थई होय, तेने एम अहंकार रक्षा करे के, "एमां ते शुं जीतवुं छे!" आबी घेछाना कारणथी ते तेवा लियादिकना प्रसंगमां जाय. कदाचू ते प्रसंगथी एकवार बेवार बचे, पण पछी ते पदार्थमत्ये दृष्टि देतां 'आ ठीक छे' एम करतां करतां तेने तैमां आनंद थाय, अने तेथी स्त्रियो सेवे.

ज्ञानीनी आज्ञा प्रमाणे वालो भोळो जीव तो वटें; एटले ते बीजा विकल्पो नहीं करतां तेवा प्रसंगमां न ज जाय. आ प्रकारे, जे जीवने "आ स्थानके जवुं योग्य नथी" एवां जे ज्ञानीनां बचनो तेनो दृढ विश्वास छे ते ब्रह्मचर्यव्रतमां रही शके छे. अर्थात् ते आ अकार्यमां प्रवृत्त न थाय. त्यारे ज्ञानीना आज्ञांकित नथी एवा मात्र आध्यात्मिक शास्त्रो बांसी अथेला मुमुक्षुओ अहंकारमां कार्य करे, अने मान्या करे के एमां ते शुं जीतवुं छे? आबी मान्यताने लईने आ जीव पडी जाय छे, अने आगळ बची शके नहीं. आ क्षेत्र छे ते निवृत्तिवाळुं छे, पण जेने निवृत्ति थई होय तेने तेम छे. तेम खरा ज्ञानी छे ते शिवायने तो अवब्रह्मचर्यवश न थवाय एम कहेवामात्र छे. जेम जेने निवृत्ति धई नथी तेने प्रथम तो एम थाय छे के "आ क्षेत्र सारुं छे, अही रहेवा जेवुं छे," पण पछी एम एम करतां विशेष प्रेरणा थवाथी क्षेत्राकारवृत्ति थई जाय. ज्ञानीनी वृत्ति क्षेत्राकार न थाय; कारण के क्षेत्र निवृत्तिवाळुं छे, अने पोते पण निवृत्तिभाव पामेला छे एटले वने योग अनुकूल छे. शुष्कज्ञानीओने प्रथम तो एम अभिमान रक्षा करे के, एमां शुं जीतवुं छे? पण पछी धीमे धीमे स्त्रियादि पदार्थमां सपडाई जाय छे; ज्यारे खरा ज्ञानीने तेम थतुं नथी.

હાલ સિદ્ધાંતોનો જે વાધો જોવામા આવે છે તે જ અસરોમા અનુક્રમે તીર્થંકરે કહ્યું હોય એમ કાંઈ નથી. પણ જેમ કોઈ વસ્તુને કોઈએ વાચના, પ્રચ્છના, પરાવર્ચના, અનુમેશ્વા અને ધર્મવ્યા સંનધી પુછ્યું તો તે વસ્તુને તે સંનધી વાત કહી. વઝી કોઈએ પૂછ્યું કે ધર્મકથા કેટલા પ્રકારે તો કહ્યું કે ચાર પ્રકારે:—અક્ષેપણી, ત્રિક્ષેપણી, નિર્વેદણી, સંવેગણી. આવા આવા પ્રકારની વાત થતી હોય તે તેમની પાસે જે ગણધરો હોય તે ધ્યાનમા રાસી છે, અને અનુક્રમે તેનો વાધો વાધે. જેમ અહીં કોઈ વાત કરવાથી કોઈ ધ્યાનમા રાસી અનુક્રમે તેનો વાધો વાધે તેમ. વાકી તીર્થંકર જેટલું કહે તેટલું કાંઈ તેઓના ધ્યાનમા ન રહે, અભિપ્રાય ધ્યાનમા રહે. વઝી ગણધરો પણ શુદ્ધિવાન હતા એટલે તે તીર્થંકરે કહેલા વાક્યો કાંઈ તેમા આન્યા નર્યા એમ પણ નથી.

સિદ્ધાંતોનો વાધો એટલો વધો સસ્તર છે છતાં યતિલોકોને તેથી વિરુદ્ધ આચરણ કરતા દેલીએ છીએ. દાસલા તરીકે, કહ્યું છે કે સાધુઓએ ધુપેલ નાલડું નહીં, છતાં તે લોકો નાલે છે. આથી કાંઈ જ્ઞાનીની વાણીનો દોષ નથી; પણ જીવની સમજણશક્તિનો દોષ છે. જીવના સદ્બુદ્ધિ ન હોય તો પ્રત્યક્ષયોગે પણ તેને અવજ્ઞ જ પરિણમે છે, અને જીવના સદ્બુદ્ધિ હોય તો સવજ્ઞ માસે છે.

પ્રાસ=જ્ઞાન પામેલો પુરુષ.

આસ=વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય પુરુષ.

સુમુક્ત માત્ર સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ સમજવા નહીં. જીવને મૂલવણીના સ્થાનક ઘણા છે માટે વિશેષ વિશેષ જામતિ રાસતી, સુશાસુ નહીં, મદતા ન કરવી પુરુષાર્થધર્મ વર્દમાન કરવો.

જીવને સત્પુરુષનો યોગ મળ્યો દુર્લભ છે. અપારમાર્થિક ગુરુને જો પોતાનો શિષ્ય વીજા ધર્મમા જાય તો તાવ વહે છે પારમાર્થિક ગુરુને “જા મારો શિષ્ય છે” એવો માવ હોતો નથી. કોઈ કુગુરુઆશ્રિત જીવ બોધશ્રવણઅર્થે સદ્ગુરુપાસે એક વસ્તુ ગયો હોય, અને પડી તે તેના તે કુગુરુપાસે જાય, તો તે કુગુરુ તે જીવને અનેક નિષિત્ર વિકલ્પો વેસાડી દે છે, કે જેથી તે જીવ ફરી સદ્ગુરુપાસે જાય નહીં. તે જીવને વિચારાને તો સત્, અસત્ વાણીની પરીક્ષા નથી એટલે મોઢવાઈ જાય છે, અને સાચા માર્ગેથી પડી જાય છે.

(૩)

રાહસ્ય ધ્યા. અદ્ ૬ પાત્રી

મક્તિ એ સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગ છે. મક્તિથી અહંકાર મટે, સ્વહદ ટકે, અને સીધા માર્ગે ચારડું જવાય, અન્ય વિકલ્પો મટે. આવો એ મક્તિમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે

પ્ર૦:-આત્મા કોણે અનુમન્યો કહેવાય ?—

અ૦—તરવાર સ્થાનમાથી કાઢવાથી જેમ જૂદી માર્મ પડે છે, તેમ દેહથી આત્મા સ્વદ્ જૂદો થતાવે છે તેણે આત્મા અનુમન્યો કહેવાય.

દૂધને પાણી મેઝા છે તેવી રીતે આત્મા અને દેહ રહેલા છે. દૂધ અને પાણી મિચ્યા કરવાથી

જૂદાં પડે ત્યારે જૂદાં કહેવાય. તેવી રીતે આત્મા અને દેહ ક્રિયાથી જૂદા પડે ત્યારે જૂદા કહેવાય. દૂધ દૂધના અને પાણી પાણીના પરિણામ પામે ત્યાંસુધી ક્રિયા કહેવી. આત્મા જાણ્યો હોય તો પછી એક પર્યાયથી માંડી આત્મા સ્વરૂપસુધીની ઝાંતિ થાય નહીં. પોતાના દોષ ઘટે, આવરણ ટળે તો જ જાણતું કે જ્ઞાનીનાં વચનો સાચાં છે. આપણે મન્ય અમન્યની ચિંતા ન રાસતાં, હાલ તો ઉપકાર થાય તેવો લાભનો ધર્મવ્યાપાર કરવો.

જ્ઞાન તેનું નામ કે જે હર્ષ શોક વસતે હાજર થાય; અર્થાત્ હર્ષ, શોક થાય નહી. સમ્યગ્દષ્ટિ હર્ષ શોકાદિ પ્રસંગમાં એકાકાર થાય નહીં. તેમનાં નિર્ઘ્વંસ પરિણામ થાય નહીં; અજ્ઞાન ઊંચું થાય કે જાણવામાં આવ્યે તરત જ દાવી દે; વહુ જ જાગૃતિ હોય. મય અજ્ઞાનનો છે. જેમ સિંહણને સિંહ ચાલ્યો આવતો હોય અને મય લાગતો નથી; પણ જાણે તે કૂતરો ચાલ્યો આવતો હોય તેમ સિંહણને લાગે છે; તેવી રીતે જ્ઞાની પૌદ્ગલિક સંયોગ સમજે છે. રાજ મળ્યે આનંદ થાય તો તે અજ્ઞાન.

જ્ઞાનીની વશા વહુ જ અદ્ભુત છે. યથાતથ્ય કલ્યાણ સમજાયું નથી તેનું કારણ વચનને આવરણ ફરનાર દુરાગ્રહભાવ, કપાય રહ્યા છે. દુરાગ્રહભાવને લીધે મિથ્યાત્વ શું છે તે સમજાય નહીં; દુરાગ્રહને મૂકે તો મિથ્યાત્વ દૂર સ્વસવા માંડે. કલ્યાણને અકલ્યાણ અને અકલ્યાણને કલ્યાણ સમજે તે મિથ્યાત્વ. દુરાગ્રહાદિ ભાવને લીધે જીવને કલ્યાણનું સ્વરૂપ બતાવ્યા છતાં સમજાય નહીં. કપાય દુરાગ્રહાદિ મૂકાય નહીં તો પછી તે વિશેષ પ્રકારે પીટે છે. કપાય સત્તાપણે છે, નિમિત્ત આવે ત્યારે ઊભા થાય છે, ત્યાંસુધી ઊભા થાય નહીં.

પ્ર૦:-શું વિચાર કર્યે સમઘાય આવે ?

ઉ૦:-વિચારવાનને પુદ્ગલમાં તન્મયપણું, તાદાત્મ્યપણું થતું નથી. અજ્ઞાની પૌદ્ગલિક સંયોગના હર્ષનો પપ્પ વાંચે તો તેનું મોહું સુધીમાં દેસાય, અને મયનો કામઠ આવે તો ઉદાસ થઈ જાય.

સર્પ દેહી આત્મવૃત્તિમાં મયનો હેતુ થાય ત્યારે તાદાત્મ્યપણું કહેવાય. તન્મયપણું થાય તેને જ હર્ષ, મોહ કામ છે. નિમિત્ત છે તે તેનું કાર્પ કર્યાબંધ રહે નહીં.

મિથ્યાદષ્ટિને વચમાં સાક્ષી (જ્ઞાનરૂપી) નથી.

દેહને આત્મા વચ્ચે જૂદા છે એવો જ્ઞાનીને મેદ પલ્લો છે. જ્ઞાનીને વચમાં સાક્ષી છે. જ્ઞાન, જાગૃતિ હોય તો જ્ઞાનના વેગે ફરી, જે જે નિમિત્ત મળે તેને પાછું વાળી શકે.

જીવ વિભાવ પરિણામમાં વર્ષે તે વસતે કર્મ વાધે; અને સમાવ પરિણામમાં વર્ષે તે વસતે કર્મ વાધે નહીં.

સ્વછંદ ટળે તો જ મોક્ષ થાય. સદ્ગુણી આજ્ઞાવિના આત્માર્થી જીવનાં શ્વાસોચ્છ્વાસ શિવાય વીજું ન ચાલે એવી જિનની આજ્ઞા છે.

પ્ર૦:-પાંચ ઇંદ્રિયો શી રીતે વશ થાય ?

ઉ૦:-વસ્તુઓ ઉપર તુચ્છભાવ આવવાથી. ફૂલ સુકાવાથી તેની સુગંધી થોડીવાર રહી નાશ પામે છે, ને ફૂલ કરમાઈ જાય છે, અને તેથી કાંઈ સંતોષ થતો નથી તેની પેટે તુચ્છ ભાવ આવવાથી ઇંદ્રિયોના વિપયોમાં લુબ્ધતા થતી નથી.

પાંચ ઇંદ્રિયોમાં જીહ્વાઈંદ્રિય વશ કરવાથી બાકીની ચાર ઇંદ્રિયો સહેજે વશ થાય છે.

પ્ર૦:-જ્ઞાનીપુરુષને શિષ્યે પ્રશ્ન પૂછ્યું, “વાર ઉપાંગ તો વહુ ગહન છે; અને તેથી મારાથી સમજી શકાય તેમ નથી; માટે વાર અંગનો સાર જ બતાવો કે જે પ્રમાણે વર્તું તો મારું કલ્યાણ થાય.”

ઉ૦:-સદ્ગુરુ ઉત્તર આપ્યો, “વાર ઉપાંગનો સાર તમને કહીએ છીએ કે, ઘૃત્તિઓને ક્ષય કરવી.”

આ ઘૃત્તિઓ બે પ્રકારની કહી: એક બાહ્ય અને વીંજી આંતર. બાહ્યઘૃત્તિ પડલે આત્માથી વહાર - વર્તવું તે. આત્માની અંદર પરિણમવું, તેમાં શમાવું તે અંતરઘૃત્તિ. પદાર્થનું તુચ્છપણું ભાસ્યમાન થયું હોય તો અંતરઘૃત્તિ રહે. જેમ અલ્પ કિંમતનો એવો જે માર્દાનો ઘણો તે ફુટી ગયો અને પડી તેનો ત્યાગ કરતાં આત્માની ઘૃત્તિ ક્ષોભ પામતી નથી, કારણ કે તેમાં તુચ્છપણું સમજાયું છે. આવી રીતે જ્ઞાનીને જગત્ના સર્વ પદાર્થ તુચ્છ ભાસ્યમાન છે. જ્ઞાનીને એક રૂપિયાથી માંડી સુવર્ણ હિરણ્યકલ્પ પદાર્થમાં સાબ માટીપણું જ માસે છે.

સ્ત્રી ૫ હાહમસંનું પૂતલું છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે તેથી વિચારવાનની ઘૃત્તિ ત્યાં ક્ષોભ પામતી નથી; તોપણ સાધુને ઘવી આજ્ઞા કરી છે કે હજારો દેવાંગનાથી ન ચઢી શકે તેવા મુનિએ પણ નાક કાન છેદેલી એવી જે સો વરસની વૃદ્ધ સ્ત્રી તેની સમીપ પણ રહેવું નહીં; કારણ કે તે ઘૃત્તિને ક્ષોભ પમાડે જ એવું જ્ઞાનીએ જાણ્યું છે. સાધુને તેટલું જ્ઞાન નથી કે તેનાથી ન જ ચઢી શકે, એમ ધારી તેની સમીપ રહેવાની આજ્ઞા કરી નથી. એ વચન ઉપર જ્ઞાનીએ પોતે વિશેષ માર મૂક્યો છે; પડલા માટે જો ઘૃત્તિઓ પદાર્થોમાં ક્ષોભ પામે તો તરત સેંચી લઈ તેવી બાહ્યઘૃત્તિઓ ક્ષય કરવી.

ચૌદ ગુણસ્થાનક છે તે આત્માના અંશે અંશે ગુણ બતાવ્યા છે, અને છેવટે તે કેવા છે તે જણાવ્યું છે. જેમ એક હીરો છે તેને એક એક કરતાં ચૌદ પેઢેલ પાડો તો અનુક્રમે વિશેષ વિશેષ કાન્તિ પ્રગટે, અને ચૌદે પેઢેલ પાડતા છેવટે હીરાની સંપૂર્ણ સ્પષ્ટ કાન્તિ પ્રગટે. આ જ રીતે સંપૂર્ણ ગુણ પ્રગટવાથી આત્મા સંપૂર્ણપણે પ્રગટે.

ચૌદપૂર્વધારી ત્યાંથી (અમ્યારમંથી) પાડો પડે છે તેનું કારણ પ્રમાદ છે. પ્રમાદના કારણથી તે એમ જાણે કે “હવે મને ગુણ પ્રગટ્યો.” આવા અમિમાનથી પહેલે ગુણસ્થાનકે જઈ પડે છે; અને અનંતકાલનું અમણ કરવું પડે છે. માટે જીવે અવગ્રહ જામન રહેવું; કારણ કે ઘૃત્તિઓનું પ્રાવલ્ય એવું છે કે તે દરેક પ્રકારે છેતરે છે.

અગીઆરમા ગુણસ્થાનકેથી વીંચ પડે છે તેનું કારણ ૫ કે ઘૃત્તિઓ પ્રથમ જાણે છે કે “હમણા

આ શૂરાતનમા છે પટલે આપણુ વઝ ચાલવાનુ નથી,” અને તેથી સુપ થઈ વધી દવાઈ રહે છે. “ક્રોધથી છેતરાશે નહીં, માનથી પણ છેતરાશે નહીં, તેમ માયાનુ વઝ ચાલે તેવુ નથી” એમ શ્રુતિપ્રાપ્તિ જાણુ કે તરત ત્યા લોભ ઉદયમાન થાય છે “મારામા કેવા રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, અને એશ્વર્ય પ્રગટ થયા” એવી શ્રુતિ ત્યા આગઝ થતા તેનો લોભ થવાથી ત્યાથી જીવ પડે છે, અને પડેલે ગુણસ્થાનકે આવે છે

આ કારણથી શ્રુતિઓને ઉપશમ કરવા કરતા ક્ષય કરવી, પટલે પરીથી ઉદ્ભવે નહીં. જ્યારે જ્ઞાનીપુરુષ ત્યાગ કરાવવાને માટે કહે કે આ પદાર્થ ત્યાગી દે ત્યારે શ્રુતિ મૂલ્યે છે કે ઠીક છે, હુ બે દિવસ પછી ત્યાગીશ. આવા મૂલાવામા પડે છે કે શ્રુતિ જાણે છે કે ઠીક થયુ, અણીનો ચૂમ્યો સો વર્ષ જીવે. પટલમા સિદ્ધિપ્રાપ્તિના કારણો મળે કે “આ ત્યાગવાથી રોગના કારણો થશે, માટે હમણા નહીં પણ આગઝ ત્યાગીશ.” આ રીતે શ્રુતિઓ છેતરે છે

આ પ્રકારે અનાદિકાલથી જીવ છેતરાય છે. કોઈનો વિશ્વ વર્ણનો પુત્ર મરી ગયો હોય, તે વલતે તે જીવને એવી કડવાશ લાગે કે આ સંસાર યોગ્ય છે પણ મારે જ દિવસે એ વિચાર બાહ્યશ્રુતિ વિસ્મરણ કરાવે છે કે “એનો છોકરો કાલસવારે મોટો થઈ રહેશે, એમ થયુ જ આવે છે, શુ કરીશ?” આમ થાય છે, પણ એમ નથી થયુ કે તે પુત્ર જેમ મરી ગયો, તેમ હુ પણ મરી જઈશ, માટે સમજીને વૈરાગ્ય પામી ચાલ્યો જાઉ તો સારુ આમ શ્રુતિ થતી નથી. ત્યા શ્રુતિ છેતરે છે.

જીવ એમ માની વેસે છે કે “હુ પઠિત છુ, શાસ્ત્રવેદા છુ, ડાહ્યો છુ, ગુણવાન છુ, સ્લોક મને ગુણવાન કહે છે,” પણ તેને જ્યારે તુચ્છ પદાર્થનો સંયોગ થાય છે ત્યારે તરત જ તેની શ્રુતિ સંચામ છે. આવા જીવને જ્ઞાની કહે છે કે તુ વિચાર તો કરો કે તે તુચ્છ પદાર્થની કિંમત કરતા તારી કિંમત તુચ્છ છે. જેમ એક પાઈની ચાર બીડી મળે છે, અર્થાત્ પા પાઈની એક બીડી છે. તેથી બીડીનુ જો તને વ્યસન હોય તો તુ અર્પૂર્વ જ્ઞાનીના વચનો સામઝતો હોય તોપણ જો ત્યા કથાવધી બીડીનો ધૂમાડો આવ્યો તો તારા આત્મામાથી ધૂમાડો નીકળે છે અને જ્ઞાનીના વચનો ઉપરથી પ્રેમ જતો રહે છે. બીડી જેવા પદાર્થમા, તેની ક્રિયામા શ્રુતિ સંચાવાથી શ્રુતિક્ષેપ નિવૃત્ત થતો નથી! પા પાઈની બીડીથી જો એમ થઈ જાય છે તો વ્યસનીની કિંમત તેથી પણ તુચ્છ થઈ, એક પાઈના ચાર આત્મા થયા, માટે દરેક પદાર્થમા તુચ્છપણુ વિચારી શ્રુતિ બહાર જતી અટકાવવી, અને ક્ષય કરવી.

અનાથદાસજીઈ કહ્યું છે કે, “એક અજ્ઞાનીના કોટિ અભિપ્રાયો છે, અને કોટિ જ્ઞાનીનો એક અભિપ્રાય છે”

ઉત્તમ જ્ઞાતિ, આર્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુળ, અને સત્સંગ એ આદિ પ્રકારથી આત્મગુણ પ્રગટ થાય છે. તમે માન્યો છે તેવો આત્માનો મૂલ સ્વભાવ નથી, તેમ આત્માને કર્મે કાઈ સાવ આવરી નાશ્યો નથી આત્માના પુરુષાર્થધર્મનો માર્ગ સાવ સુલો છે

ચાકરા અથવા ઘડનો એક ઢાળો સાર વર્ષ મુઘી રાહી મૂક્યો હોય (સડી જાય તે ઘાત અમારા ધ્યાનમા છે) પણ જો તેને પાળી, માટી આદિનો સયોગ ન મળે તો ડગવાનો સમય નથી, તેમ સત્સંગ અને વિચારનો યોગ ન મળે તો આત્મગુણ પ્રગટ થતો નથી.

શ્રેણિકરાજા નરકમા છે, પણ સમભાવે છે, સમકિતિ છે, માટે તેને દુઃખ નથી.

ચાર કઠિયારાના દૃષ્ટાંતે ચાર પ્રકારના જીવો છે:—

ચાર કઠિયારા જમરમા મથા પ્રથમ સર્વેષ કાષ્ઠ લીધા ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા કે મુલ્કહ આવી. ત્યાં ગળે મુલ્કહ લીધી એક કહે “એ જાતના લાકડા રાપે કે નહીં, માટે મારે તો લેવા નથી, આપણે રોન રહ્યું છીએ તે જ મારે તો સારા” આગળ ચાલના સોનુ રૂપુ આશ્ચુ પ્રણમાથી બેષ મુલ્કહ નારી દર્દે, સોનુ રૂપુ લીધુ, એકે ન લીધુ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા કે રત્નચિંતામણિ આવ્યો. વેમાથી એકે સોનુ નાહી દર્દે રત્નચિંતામણિ લીધો, એકે સોનુ રહેવા દીધુ.

૧. આ જગોષ્ટ એમ દૃષ્ટાત ઘડાવલુ કે જેણે લાકડા જ લીધા અને કીજુ ન લીધુ તે પ્રકારના એક જીવ છે, કે જેણે લૈન્કિક કર્મો કરતા જ્ઞાનીપુરુષને ઓઢાવ્યા નહીં, દર્શન પણ કયાં નહીં, ધર્મ તેના જન્મ જરા મરણ પણ ટલ્યા નહીં, ગતિ પણ મુઘરી નહીં.

૨ મુલ્કહ લીધી અને કાષ્ઠ મૂવી દીધા ત્યાં દૃષ્ટાત એમ ઘડાવલુ કે જેણે સહેજે જ્ઞાનીને ઓઢાવ્યા, દર્શન કયાં તેથી તેની ગતિ સારી થઈ.

૩ સોનુ આદિ લીધુ તે દૃષ્ટાત એમ ઘડાવલુ કે જેણે જ્ઞાનીને તે પ્રકારે ઓઢાવ્યા માટે તેને દેવગતિ પ્રાપ્ત થઈ

૪ રત્નચિંતામણિ જેણે લીધો તે દૃષ્ટાત એમ ઘડાવલુ કે જે જીવને જ્ઞાનીની યથાર્થ ઓઢાવણ થઈ તે જીવ મવમુક્ત થયો

એક વન છે. તેમા મહાત્મ્યવાઢા વદાર્યો છે. તેનુ જે પ્રસારે ઓઢાવણ થાય તેટલુ મહાત્મ્ય હાને, અને તે પ્રમાણમા તે પ્રદે આ રીતે જ્ઞાનીપુરુષની વન છે. તે જ્ઞાનીપુરુષનુ અગમ્ય, અગોચર મહાત્મ્ય છે. તેનુ જેટલુ ઓઢાવણ થાય તેટલુ મહાત્મ્ય રાગે, અને તે તે પ્રમાણમા તેનુ કસ્માણ થાય

સાત્તારિક રોદના કારણે જોઈ, જીવને કડવાશ લાગતા છતા તે વૈરાગ્ય ઉપર પગ દર્દે ચાલ્યો જાય છે, પણ વૈરાગ્યમા પ્રવૃત્તિ કરતો નથી.

લોકો જ્ઞાનીને લોકદૃષ્ટિ દેતે તો ઓઢાવે નહીં.

આહારાદિ ધગેરેમા પણ જ્ઞાનીપુરુષની પ્રવૃત્તિ વાપ્ત વર્તે છે. વેની રીતે જે, ઘડો ઉપર (આકા-શમા) છે, અને પાળીમા ઉમા રહીને, પાળીમા દૃષ્ટિ રાહી, વાળ સાથી તે (ઉચેનો ઘડો) વીધવો છે, લોક જાણે છે કે વાપ્તારની દૃષ્ટિ પાળીમા છે, પણ વાસ્તવિક રીતે ઘડો વીધવાનો

છે; તેનો લક્ષ કરવા માટે વીંધનારની દૃષ્ટિ આકાશમાં છે. આ રીતે જ્ઞાનીની ઓઝસ્વાળ કોઈ વિચારવાનને હોય છે.

દૃઢ નિશ્ચય કરવો કે શ્રુતિઓ બહાર જતી ક્ષય કરવી; અવશ્ય એ જ જ્ઞાનીની આજ્ઞા છે.

સ્પષ્ટ પ્રીતિથી સંસાર કરવાની ઇચ્છા થતી હોય તો સમજવું કે જ્ઞાનીપુરુષને જોયા નથી. જે પ્રકારે પ્રથમ સંસારમાં રસસહિત વર્તતો હોય તે પ્રકારે, જ્ઞાનીનો યોગ થયા પછી વર્તે નહીં એ જ જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ.

જ્ઞાનીને જ્ઞાનદૃષ્ટિથી, અંતરદૃષ્ટિથી જોયા પછી સ્ત્રી જોઈને રાગ ઉત્પન્ન થાય નહીં; કારણ કે જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ વિષયસુખકલ્પનાથી જૂદું છે. અનંત સુખ જાણું હોય તેને રાગ થાય નહીં; અને જેને રાગ થાય નહીં તેણે જ જ્ઞાનીને જોયા; અને તેને જ જ્ઞાનીપુરુષનાં દર્શન કર્યા પછી સ્ત્રીનું સજીવન શરીર અજીવનપણે માત્યાવિના રહે નહીં; કારણ કે જ્ઞાનીનાં વચનો યથાર્થ રીતે સાચાં જાણ્યાં છે. જ્ઞાનીની સમીપ દેહ અને આત્મા જૂદો પૃથક્ પૃથક્ જાણ્યો છે તેને દેહ બાદ કરી આત્મા મિત્ર મિત્ર માસે; અને તેથી સ્ત્રીનાં શરીર અને આત્મા જૂદાં માસે છે. તેણે સ્ત્રીનું શરીર માંસ, માદી, હાડકાં આદિનું પુતલું જાણ્યું છે એટલે ત્યાં રાગ ઉત્પન્ન થતો નથી.

આજ્ઞા શરીરનું બઝ, ઉપર નીચેનું વસ્ત્રે કમર ઉપર છે. જૈની કમર માંગી ગઈ છે તેનું બધું બઝ ગયું. વિષયાદિ જીવની તૃપ્ત્યા છે. સંસારરૂપી શરીરનું બઝ આ વિષયાદિરૂપ કેઢ કમર ઉપર છે. જ્ઞાનીપુરુષનો બોધ લાગવાથી વિષયાદિરૂપ કેડનો મંગ થાય છે. અર્થાત્ વિષયાદિનું તુચ્છપણું લાગે છે; અને તે પ્રકારે સંસારનું બઝ ઘટે છે; અર્થાત્ જ્ઞાનીપુરુષના બોધમાં આવું સામર્થ્ય છે.

મહાવીરસ્વામીને સંગમ નામે દેવતાએ વહુ જ, પ્રાણત્યાગ થતાં વાર ન લાગે તેવા પરિપદ દીધા, ત્યાં કેવી અદ્ભુત સમતા! ત્યાં તેઓએ વિચાર્યું કે જેનાં દર્શન કરવાથી કલ્યાણ થાય, નામ સ્મરવાથી કર્યાણ થાય તેના સંગમાં આવીને અનંત સંસાર વધવાનું આ જીવને કારણ થાય છે! આવી અનુકંપા આવવાથી આંત્રમાં આંસુ આવી ગયાં. કેવી અદ્ભુત સમતા! પારકી દયા કેવી રીતે હમી નીકળી હતી! તે વચ્ચે મોહરાજાએ જો જરા ધક્કો માર્યો હોત તો તો તરત જ તીર્થંકરપણું સંભવત નહીં; પણ જો કે દેવતા તો માગી જાત. મોહનીયના મઠને મૂઠથી નાશ કર્યો છે અર્થાત્ મોહને બીત્યો છે તે મોહ કેમ કરે ?

શ્રી મહાવીરસ્વામી સમીપે ગોશાલાએ આવી વે સાધુને બાઢી નાંહ્યા ત્યારે જો જરા દેશ્વર્યપણું કરીને સાધુની રક્ષા કરી હોત તો તીર્થંકરપણું પરી કરવું પડત; પણ જેને “હું ગુરુ છું, મારા શિષ્ય છે” એવી માવના નથી તેને તેવો કોઈ પ્રકાર કરવો પડતો નથી. “શરીરરક્ષણનો દાતાર નથી, ફક્ત ભાવઉપદેશનો દાતાર છું; જો હું રક્ષા કરું તો મારે ગોશાલાની રક્ષા કરવી જોઈએ, અમવા આજ્ઞા જગતની રક્ષા કરવી પડે” એમ વિચાર્યું. અર્થાત્ તીર્થંકર એમ મારાપણું કરે જ નહીં.

વેદાંતવિષે આ કાઢમાં ચરમશરીર રક્ષા છે. જિનના અભિપ્રાયપ્રમાણે પણ આ કાઢમાં એકાવતારી જીવ થાય છે. આ કાઢે થોડી ચાત નથી; કેમકે આ પછી કાઢે મોક્ષ થવાને વધારે વાર નથી.

પણ જો હાલ કહીશ તો છોકરો નાની ઉમરનો છે તેથી દેહ છૂટી જશે. સીપ સામુ જોયુ ત્યાં કયુ કે કાઈ કહો છો? પુરુષે કહ્યુ “શુ કહુ?” સીપે કહ્યુ કે મારુ અને છોકરા ઉદરપોષણ થાય તેવુ વતાવો ને કાઈ કહો, ત્યારે પેલાં વિચાર કરીને કહ્યુ કે ધરમા શ્વેરાત્ન પેટીમા કિંમતી નગની ઢાંચડી છે તે જ્યારે તારે અવશ્યની જરૂર પડે ત્યારે કાઢીને મારા માઈવષ પાસે જઈને વેચાવને, ત્યાં તને ઘણુ દ્રવ્ય આવશે આટલુ કહીને પેલો પુરુષ કાઢ્યધર્મ મામ્યો. કેટલા દિવસે નાળાધિના ઉદરપોષણ માટે પીઠાતા આળી, પેલો છોકરો તેના ચાપે પ્રથમ કહેલ શ્વેરાત્ન નગ લઈ, તેના કાકા (પિતાનો માઈવષ શ્વેરી) પાસે ગયો ને કહ્યુ કે મારે આ નગ વેચવા દે તેનુ દ્રવ્ય જે આને તે મને આપો ત્યારે પેલા શ્વેરીમાર્ટણે પૂછ્યુ “આ નગ વેચીને શુ કર છે?” “ઉદર ભરવા પૈસા જોઈએ છીએ,” એમ પેલા છોકરાણે કહ્યુ ત્યારે તે શ્વેરીએ કહ્યુ “૧ પચાસ રુપિયા જોઈએ તો લઈ જા, ને રોજ મારી દુકાને આવતો રહેજે, અને સર્ચ લઈ જાજે. ■ નગ હાલ રહેવા દે.” પેલા છોકરાણે પેલા માઈની વાત સ્વીકારી, અને પેલુ શ્વેરાત્ન પાછુ લ ગયો. પડી રોન શ્વેરીની દુકાને જતા શ્વેરીના સમાગમે તે છોકરો હીરા, પાના, માળેક, લીલ ઘણાને ઓઝણતા શીલ્યો ને તેની તેને કિંમત થઈ. પડી પેલા શ્વેરીએ કહ્યુ. “હુ તારુ જે શ્વેરા પ્રથમ વેચવા લાગ્યો હતો તે રાવ, હવે વેચીએ.” પડી વેચ્યી છોકરાણે પોતાના શ્વેરાત્નની ઢાંચ લાવીને જોયુ તો નગ સોટા ધામ્યા, ઘટલે તરત ફેંકી દીધા. ત્યારે તેને પેલા શ્વેરીએ પૂછ્યુ તે નાલી કેમ દીધા? ત્યારે તેણે કહ્યુ કે સાચુ સોટા છે માટે નારી દીધા છે. જો પેલા માઈ પ્રથમથી જ સોટા કહ્યા હોત તો તે માનત નહીં, પણ જ્યારે પોતાને વસ્તુની કિંમત આવી સોટાને સોટારૂપે આપ્યા ત્યારે શ્વેરીને કહેવુ પડ્યુ નહીં કે સોટા છે આ જ રીતે પોતાને સદ્ગુણ પરીક્ષા થતા અસદ્ગુણે અસત્ આપ્યા તો પડી તે તરત જ અસદ્ગુણ વર્જિત સદ્ગુણ ચરણ પડે, અર્થાત્ પોતામાં કિંમત કરવાની શક્તિ આનવી જોઈએ.

ગુર પાસે રોન જઈ એકંદ્રિયાદિક જીવોના સમઘમા અનેક પ્રકારની શકાઓ અને કલ્પનાઓ કરી પૂછ્યા કરે પણ કોઈ દિવસ એમ પૂછતો નથી કે એકંદ્રિયથી માઢી પંચેન્દ્રિયને જાણવાનું પરમાર્થ શો? એકંદ્રિયાદિ જીવો સમઘી કલ્પનાઓથી કાંઈ મિથ્યાત્વપ્રથી છેદાય નહીં. એકંદ્રિયાં જીવોનુ સ્વરૂપ જાણવાનુ કારણ તો દયા પાઠવાનુ છે. માત્ર પ્રશ્ન કરવાની સાતર તેવા પ્રકારનું વાતો કરવાનુ કાંઈ ફલ નથી, વાસ્તવિક રીતે તો સમર્થિત પ્રાપ્ત કરવાનુ છે, માટે ગુરુપાસે જ નકામા પ્રશ્નો કરવા કરતા ગુરુને કહેવુ કે એકંદ્રિયાદિકની વાત આને જાણી, હવે તે વાત કા કરતો નહીં, પણ સમર્થિતની ઘોઠવણ કરતો આવુ કહે તો કોઈ દહાડો એનો નીવેડો આવે. પણ રોન એકંદ્રિયાદિની કઠાકૂટો કરે તો એનુ કલ્પાણ ક્યારે થાય?

સમુદ્ર છે તે સારો છે. એકદમ તો તેની સારાશ નીકળે નહીં. તેને માટે આ પ્રકારે ઉપાય છે કે તે સમુદ્રમાંથી એક વહેજા રેવા, અને તે વહેજામા જેથી તે પાણીની સારાશ મટે, અ મીઠાશ થાય એવો સાર નાસવો, પણ તે પાણી શોષાવાના ને પ્રકાર છે એક તો સૂર્યનો તાપ

અને ઘીઝી જમીન; માટે પ્રથમ જમીન તૈયાર કરવી અને પછી નીકોદ્ધારાપ પાળી લઈ જવું; અને પછી સ્વાર નાંખવો કે તેથી સ્વારાશ મટી જશે. આ જ રીતે મિથ્યાત્વરૂપી સમુદ્ર છે, તેમાં કદામહાદિરૂપ સ્વારાશ છે; માટે કુઠ્ઠધર્મરૂપી વહેલાને યોગ્યતારૂપ જમીનમાં લઈ સદ્બોધરૂપી સ્વાર નાંખવો એટલે સત્પુરૂષરૂપી તાપથી સ્વારાશ મટી જશે.

દુર્વલ દેહ ને માસતપવાસી, જો છે માયારંગ રે,
તોપણ ગર્ભ અનંતા લેશે, બોલે વીજું અંગ રે.

જેટલી શ્રાન્તિ વધારે તેટલું વધારે. સૌથી મોટો રોગ મિથ્યાત્વ.

જે જે વસ્તુને તપશ્ચર્યા કરવી તે તે રક્ષતે સ્વચ્છંદથી ન કરવી; અહંકારથી ન કરવી; લોકોને લીધે ન કરવી; જીવે જે કાંઈ કરવું તે સ્વચ્છંદે ન કરવું. “હું ઢાઢો છું” એવું માન રાખવું તે બધા મદને માટે! “હું ઢાઢો નથી” એવું સમજ્યા તે મોક્ષે ગયા છે. મુલ્યમાં મુલ્ય વિન્ન સ્વચ્છંદ છે. જેનો દુરાગ્રહ છેદાયો તે લોકોને પણ મિત્ર થાય છે; કદામહ મૂલ્યો હોય તો બીજાને પણ મિત્ર થાય છે; નાટે કદામહ મૂલ્યાયાથી વધાં ફઠ્ઠ થવા સંભવે છે.

ગૌતમસ્વામીએ મહાવીરસ્વામીને વેદનાં પ્રશ્નો પૂછ્યાં તેનું સર્વ દોષનો ક્ષય કર્યો છે એવા તે મહાવીરસ્વામીએ વેદના દાસલા દર્દે સમાધાન (સિદ્ધતા) કરી આપ્યું.

ઘીજાને ડંચા ગુણે ચઢાવવા, પણ કોઈની નિંદા કરવી નહીં. કોઈને સ્વચ્છંદે કાંઈ કહેવું નહીં. કહેવાયોગ્ય હોય તો અહંકારરહિતપણે કહેવું. પરમાર્થદષ્ટિએ રાગદ્વેષ ધબ્બો હોય તો ફલીમૂત થાય, વ્યવહારથી તો મોઝા જીવોને પણ રાગદ્વેષ ધટ્યા હોય; પણ પરમાર્થથી રાગદ્વેષ મોઝા પડે તો કલ્યાણનો હેતુ છે.

મોટા પુરુષોની દષ્ટિએ જોતાં સઘઠાં દર્શન સરલાં છે. જૈનમાં વિશલાસ જીવો મતમતાંતરમાં પડ્યાં છે! જ્ઞાનીની દષ્ટિએ ભેદાભેદ હોય નહીં.

જે જીવને અનંતાનુવંધીનો ઉદય છે તેને સાચા પુરુષની વાત પણ ગમે નહીં, અથવા સાચા પુરુષની વાત સાંમઝઘી ગમે નહીં.

મિથ્યાત્વની પ્રંથિ છે તેની સાત પ્રકૃતિ છે, માન આવે એટલે સાતે આવે, તેમાં અનંતાનુવંધીની ચાર પ્રકૃતિ ચક્રવર્તિ સમાન છે. તે કોઈ રીતે ઝંપીમાંથી નીકઢવા દે નહીં. મિથ્યાત્વ રક્ષાઠ્ઠ (રક્ષાઠ્ઠ) છે. આણું જગત્ તેની સેવા ચાકરી કરે છે.

પ્ર૦ :—ઉદયકર્મ કોને કહીએ?

ઉ૦ :—પ્રેશ્વર્યપદ પ્રાપ્ત થતાં તેને ધબ્બો મારીને પાણું કાઢે કે “આ મારે જોઈવું નથી; મારે આને શું કરવું છે?” કોઈ રાજા પ્રધાનશ્રી આપે તોપણ પોતે લેવા ઇચ્છે નહીં. “મારે એને શું કરવું છે? ધરસંવંધીની આટલી ઉપાધિ થાય તો ધણી છે.” આવી રીતે ના પાડે; પ્રેશ્વર્યપદની નિરિચ્છા છતાં રાજા ફરિ ફરી આપવા ઇચ્છે તેને લીધે આવી પડે, તો તેને વિચાર થાય કે “જો

સહેજ ફાંદે વાતી રહું હોય, રહું છે તે પછી સહેજમાં ચાલું જાય છે. આવા પુરુષની દશા વૃત્તિઓ કેવી હોય? અનાદિની ધણી જ વૃત્તિઓ સમાઈ ગઈ હોય છે; અને ઇટલી ત્રણી શાન્તિ થઈ ગઈ હોય છે કે રાગ દ્વેષ તથા નાશ પામવાયોગ્ય થયા છે, અપદાંત થયા છે.

સદ્વૃત્તિઓ થવા માટે જે જે કારણો, સાધનો વતવેલાં હોય છે તે નહીં કરવાનું જ્ઞાની કહેતા જ નથી; જેમ રાત્રે સ્વાવાયી હિસાનું કારણ દેસાચ છે, ઇટલે જ્ઞાની આજ્ઞા કરે તો નહીં કે હું રાત્રે સ્વા. પણ જે તે અહંભાવે આચરણ કર્યું હોય, અને રાત્રિમોજનથી જ અથવા “આ કાળાવાયી જ મોશ થાય, અથવા આમાં જ મોશ છે,” એમ દુરાગ્રહથી માન્યું હોય તો તેવો દુરાગ્રહ મૂકાવવાને માટે જ્ઞાનીપુરુષો કહે “મૂની દે; જ્ઞાનીપુરુષોની આજ્ઞાએ તેમ (રાત્રિમોજનત્યાગાદિ) કર” અને તેમ કરે તો કલ્યાણ થાય. અનાદિકાલથી દિવસે તેમ જ રાત્રે જ્ઞાતું છે, પણ જીવનો મોશ થયો નથી!

આ કાલસાં આરાધકપણાનાં કારણો ઘટતાં જાય છે, અને વિરાધકપણાનાં લક્ષણો વર્ધમાનતા પામતાં જાય છે.

કેશીસ્વામી મોટા હતા, અને પાર્શ્વનાથસ્વામીના શિષ્ય હતા, તો પણ પાંચ મહાવ્રત અંગીકાર કર્યા હતાં.

કેશીસ્વામી અને ગૌતમસ્વામી મહા વિચારવાન હતા, પણ કેશીસ્વામીએ એમ ન કહ્યું “હું દિસાવ મોટો છું માટે તમે મારી પાસે ચારિત્ર સ્વો.” નિચારવાન અને સરકા જીવ જેને તરત કલ્યાણયુક્ત થઈ જવું છે તેને આની વાતનો આમહ હોય નહીં.

કોઈ સાધુ જેણે પ્રથમ આચાર્યપણે અજ્ઞાનઅવસ્થાએ ઉપદેશ કર્યો હોય, અને પછી તેને જ્ઞાની-પુરુષનો સમાગમ થતા તે જ્ઞાનીપુરુષ જો આજ્ઞા કરે કે જે સ્વત્તે આચાર્યપણે ઉપદેશ કર્યો હોય ત્યાં જઈ એક રુણે છેવાડે બેસી તથા હોકોને એમ કહે કે મેં અજ્ઞાનપણે ઉપદેશ આપ્યો છે, માટે તમે મૂલ ત્યાગો નહીં; તો તે પ્રમાણે સાધુને કર્યાંબિના છૂટકો નહીં. જો તે સાધુ એમ કહે “મારાથી એમ થાય નહીં; એને બદલે આપ કહો તો પશ્ચાદ્ ઉપરથી પહાનું મૂકું, અથવા ધીજું મને તે કહો તે કરુ; પણ ત્યાં તો મારાથી નહીં જાય.” જ્ઞાની કહે છે “કદાપિ તું ભાત વાર પવંતરી પડે તોપણ કામનુ નથી. અહીં તો તેમ કરો તો જ મોશ મળશે. તેમ કર્યાંબિના મોશ નથી; માટે જાહેને લાપતા માણે તો જ કલ્યાણ થાય.”

ગૌતમસ્વામી આર જ્ઞાનના ઘર્ષા હતા અને આનંદશ્રાવક પાસે ગયા હતા. આનંદશ્રાવકે કહ્યું “મને જ્ઞાન રૂપનું છે.” ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું “ના, ના ઇટલું થયું હોય નહીં, માટે આપ ક્ષમાપના સ્વો.” ત્યારે આનંદશ્રાવકે ત્રિચાલું કે મારા શુરુ છે, જ્ઞાત્ આ વસ્તે મૂઝ લાય છે, તોપણ મૂઝ ત્યાંથી છો એમ કહેવું યોગ્ય નથી; શુરુ છે માટે શાન્તિથી કહેવું યોગ્ય છે એમ પારી આનંદશ્રાવકે કહ્યું કે મહારાજ! સદ્ગુણ વ્રતનનો “મિચ્છામિ દુષ્ટં” કે અસદ્ગુણ વ્રતનનો “મિચ્છામિ દુષ્ટં!” ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે, અસદ્ગુણ વ્રતનનો “મિચ્છામિ દુષ્ટં.” ત્યારે

આનંદશ્રાવકે કહ્યું “મહારાજ! હું ‘મિચ્છામિ દુક્કહં’ લેવાને યોગ્ય નથી.” ઇટલે ગૌતમસ્વામી ચાલ્યા ગયા, અને જઈને મહાવીરસ્વામીને પૂછ્યું. (ગૌતમસ્વામી તેનું સગાધાન કરે તેવા હતા, પણ છતે ગુરુષુ તેમ કરે નહીં જેથી મહાવીરસ્વામી પાસે જઈ હકીકત કહી). મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું “હે ગૌતમ! હા, આનંદ દેસે છે એમ જ છે, અને તમારી મૂઠ છે, માટે તમે આનંદ પાસે જઈ ક્ષમાપના લ્યો.” ‘તહત્’ કહી ગૌતમસ્વામી ક્ષમાવવા ગયા. જો ગૌતમસ્વામીમાં મોહ નામનો મહા સુમટ પરમથ પામ્યો ન હોત તો ત્યાં જાત નહીં, અને કદાપિ ગૌતમસ્વામી એમ કહેત કે મહારાજ! આપના આટલા વધા શિષ્ય છે તેમની હું ચાકરી કરું, પણ ત્યાં તો નહીં જાઉં; તો તે વાત કબૂલ થાત નહીં. ગૌતમસ્વામી પોતે ત્યાં જઈ ક્ષમાવી આવ્યા!

‘સાસાદાનસમકિત’ ઇટલે વમી ગયેલું સમકિત, અર્થાત્ જે પરીક્ષા થયેલી તેને આવરણ આવી જાય તોપણ મિથ્યાત્વ અને સમકિતની કિંમત તેને જૂદીને જૂદી લાગે. જેમ, છાશમાંથી માલખ વલોવી લીધું, ને પછી પાછું છાશમાં નાંદ્યું. માલખને છાશ પ્રથમ જેવાં એકમેક હતાં તેવાં એકમેક પછી થાય નહીં, તેમ મિથ્યાત્વની સાથે એકમેક જાય નહીં. હીરામણિની કિંમત થઈ છે, પણ કાચની મણિ આવે ત્યારે હીરામણિ સાક્ષાત્ અનુભવમાં આવે તે દક્ષતાં પણ અત્રે ઘટે છે.

સદ્ગુરુ, સત્ત્વેષ, કેવલ્લીનો પ્રભુપેલો ધર્મ તેને સમ્યક્ત્વ કહ્યું, પણ સત્ત્વેષ અને કેવલ્લી એ વે સદ્ગુરુમાં શમાઈ ગયા.

નિર્મશ્ચુરુ ઇટલે પૈસારહિત ગુરુ નહીં, પણ જેની ગ્રંથિ છેદાઈ છે એવા ગુરુ. સદ્ગુરુની બોઝલાળ થાય ત્યારે વ્યવહારથી ગ્રંથિ છેદવાનો ઉપાય છે. જેમ, એક માળસે કાચની મણિ ઝડી ધાર્યું કે, “મારી પાસે સાચી મણિ છે, આવી ક્યાંઈ પ્રાપ્ત થતી નથી.” પછી તેણે એક વિચારવાન પાસે જઈને કહ્યું “મારી મણિ સાચી છે.” પછી તે વિચારવાને તેથી સારી, તેથી સારી, એમ વધતી વધતી કિંમતની મણિ બતાવીને કહ્યું કે જો ફેર લાગે છે! વરાબર જોજે, ત્યારે તેણે કહ્યું “હા ફેર લાગે છે.” પછી તે વિચારવાને હુમર બતાવી કહ્યું; જો તારા જેવી તો હજારો મળે છે. આહું હુમર બતાવ્યા પછી સાચી મણિ બતાવી ત્યારે તે તેની વરોવર કિંમત થઈ; પછી જૂઠીને જૂઠી જાણી મૂકી દીધી. પછી કોઈક સગ મઝાયાથી તેણે કહ્યું કે તે આ મણિ જે સાચી જાણી છે એવી તો પ્રણી મળે છે. આવા આવરણથી રહેમ આવી જવાથી મૂલી જાય; પણ પછી જૂઠી દેરે. જે પ્રકારે સાચાની કિંમત થઈ હોય તે પ્રકારે, તે તરત જાગૃતિમાં આવે કે સાચી જાણી હોય નહીં, અર્થાત્ આવરણ હોય, પણ પ્રથમની બોઝલાળ મૂલ્ય નહીં. આ પ્રકારે વિચારવાન સદ્ગુરુનો યોગ મઝતાં તત્ત્વપ્રતીતિ થાય, પણ પછી મિથ્યાત્વના સંગથી આવરણ આવતા શંકા થઈ જાય; જો કે તત્ત્વપ્રતીતિ જાય નહીં પણ તેને આવરણ આવી જાય. આનું નામ ‘સાસાદાનસમ્યક્ત્વ’.

સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુમાં રાત્રિદિવસ જેટલો અંતર છે.

એક ક્ષત્રેયી હતો. વેપાર કરતાં ઘણી સોટ વગાથી તેની પાસે કાંઈ પણ દ્રવ્ય રહ્યું નહીં. મરણ ઘસત આવી પહોંચ્યો ઇટલે બૈરાં છોકરાંનો વિચાર કરે છે કે મારીપાસે કાંઈ દ્રવ્ય નથી,

તારે પ્રધાનપણ હશે તો ઘણા જીવોની દયા પડાશે, હિસા ઓઠી થશે, પુસ્તક શાઝાઓ થશે, પુસ્તકો છપાશે.” એવા ધર્મના કેટલાક હેતુ જાણીને વૈરાગ્યમાનના વેદે તેને ઉદય કહેવાય. ઇન્દ્રિયમહિત મોગવે, અને ઉદય કહે તે તો શિથિલતાના અને સંસાર રહ્યજાના હેતુ થાય.

કેટલાક જીવો મોહગર્મિત વૈરાગ્યથી અને કેટલાક દુઃસ્વર્ગમિત વૈરાગ્યથી દિશા લે છે. “દિશા લેનાથી સારા સારા નગરો, ગામે ખરવાનું થશે. દિશા લીધા પછી સારા સારા પદાર્થો સ્વાગને મળશે, ડહાણા પગે તડકે ચાલવું પડશે તેટલી મુશ્કેલી છે, પણ તેમ તો સાધારણ સ્વેદુતો કે યાદીદારો પણ તડકામા કે ડપાટે પગે ચાલે છે, તો તેની પેરે સહજ થઈ રહેશે, પણ ધીજી રીતે દુઃસ્વ નથી અને કલ્યાણ થશે.” આવી માવનાથી દિશા લેવાનો એ વૈરાગ્ય થાય તે “મોહગર્મિત વૈરાગ્ય.” પૂનેમને દહાડે ઘણા લોકો ઢાકોર જાય છે, પણ કોઈ એમ વિચારતું નથી કે આવી આપણું કલ્યાણ શું થાય છે? પૂનેમને દહાડે રણઝોડનીના દર્શન કરવા ચાપદાદા જતા તે જોઈ ઢોકરા જાય છે, પણ તેનો હેતુ નિચારતા નથી આ પ્રકાર પણ મોહગર્મિત વૈરાગ્યનો છે

જે સાસારિક દુઃસ્વથી સસારત્યાગ કરે છે તે દુઃસ્વર્ગમિત વૈરાગ્ય સમન્વો.

જ્યાં જાઓ ત્યાં કલ્યાણની વૃદ્ધિ થાય તેની દૃઢ મતિ કરવી, કુઠ્ઠગચ્છનો આગ્રહ મૂકાવવો એ જ સત્સંગનું મહાત્મ્ય સામગ્ર્યાનું પ્રમાણ છે. મતમતાતરાદિ ધર્મના મોટા મોટા અનતાનુવધી પર્વતની પાટની માફક મળે જ નહીં. કદાગ્રહ કરવો નહીં, ને કદાગ્રહ કરતા હોય તેને પીરજથી સમન્વાવીને મૂકાવવા ત્યારે સમગ્ર્યાનું પ્રભુ છે. અનતાનુવધી માન કલ્યાણ ધવામા બાઢા સ્થમરુવ કહેલ છે “જ્યાં જ્યાં ગુણી મનુષ્ય હોય ત્યાં ત્યાં તેનો સંગ કરવાનું વિચારવાનું જીવ કહે અજ્ઞાનીના લક્ષણો લૈનિક માવના છે. જ્યાં જ્યાં દુરાગ્રહ હોય ત્યાં ત્યાંથી દૂટવું, “એને મારે જોડતા નથી” એ જ સમન્વાનું છે.

(૪)

રાજચંદ્ર માસરવા શુદ્ધ ૬ વાનિ ૧૯૫૨

પ્રમાદથી યોગ ડલત થાય છે. અજ્ઞાનીને પ્રમાદ છે યોગથી અજ્ઞાન ડલત થતું હોય, તો જ્ઞાનીને વિષે પણ સંમર્વ માટે જ્ઞાનીને યોગ હોય, પણ પ્રમાદ હોય નહીં.

“ધ્વમાવમાં રહેતું, વિમાનથી મૂંઝાતું” એ જ મુખ્ય તો સમન્વાનું છે. ચાલતીવોને સમન્વા માલુ સિદ્ધાંતોના મોટા ભાગનું વર્ણન જ્ઞાનીપુરપોષ કર્યું છે.

કોઈ ડપર રોય કરવો નહીં, તેમ કોઈ ડપર રાજી થવું નહીં. આમ કરવાથી એક શિષ્યને ષે પર્તમા કેમજ્ઞાન પ્રગટ થયું એમ શાસ્ત્રમા વર્ણન છે.

જેટલો રોગ હોય તેટલી દવા કરવી પડે છે. જીવને સમન્વ હોય તો સહજ વિચાર પ્રગટે, પણ નિષ્પ્રાપ્તની મોટો રોગ છે તેથી સમન્વા માટે ધગો કાઢવો જોડે. શાસ્ત્રમા જે સોઝે રોગ કહ્યા છે તે સપચા આ જીવને છે એમ સમન્વ

જે સાધન વતાવ્યાં છે તે સાવ સુલભ છે. સ્વચ્છંદથી, અહંકારથી, લોકલાઝથી, કુલ્લધર્મના રક્ષણ અર્થે તપશ્ચર્યા કરવી નહીં, આત્માએં કરવી. તપશ્ચર્યા વાર પ્રકારે કહી છે. આહાર નહીં લેવો એ વગેરે વાર પ્રકાર છે. સત્ સાધન કરવા માટે જે કાંઈ વતાવ્યું હોય તે સાચા પુરુષના આશ્રયે કાવું. પોતાપણે વર્તવું તે જ સ્વચ્છંદ છે એમ કહ્યું છે. સદ્ગુણી આજ્ઞાવિના શ્વાસોચ્છ્વાસ ક્રિયા શિવાય બીજું કંઈ કરવું નહીં.

સાધુએ લઘુશંકા પણ ગુરુને કહીને કરવી ય્વતી જ્ઞાનીપુરુષોની આજ્ઞા છે.

સ્વચ્છંદાચારે શિષ્ય કરવો હોય તો આજ્ઞા માગે નહીં; અથવા કલ્પના કરે. પરોપકાર કરવામાં માઠી સંકલ્પના યર્ચતી હોય, અને તેવા જ ધણા વિકલ્પો કરી સ્વચ્છંદ મૂકે નહીં તે અજ્ઞાની, આત્માને વિગ્ન કરે. તેમ જ આવા વધા પ્રકાર સેવે, અને પરમાર્થનો રસ્તો વાદ કરીને વાળી કરે. આ જ પોતાનું હઠાપણ, અને તેને જ સ્વચ્છંદ કહેલ છે.

વાદ્યવ્રત વધારે લેવાથી મિથ્યાત્વ ગાઢીશું એમ જીવ ધારે પણ તેમ બને નહીં, કેમકે જેમ એક પાડો જે હજારો ફડવના પૂઝા સ્વાઈ ગયો છે તે એક તળાવવાળી વીણ નહીં, તેમ મિથ્યાત્વ-રૂપી પાડો જે પૂઝારૂપી અનંતાનુબંધી કપાયે અનંતા ચારિત્ર સ્વાઈ ગયો તે તળાવવાળી વાદ્યવ્રતથી કેમ ઢરે ! પણ જેમ પાડાને એક વંધનથી બાંધીએ ત્યારે આધીન થઈ જાય, તેમ મિથ્યાત્વરૂપી પાડાને આત્માના બઢરૂપી વંધનથી બાંધીએ ત્યારે આધીન થાય; અર્થાત્ આત્માનું બઢ વધે ત્યારે મિથ્યાત્વ ઘટે.

અનાદિકાલના અજ્ઞાને લીધે જેટલો કાઠ ગયો તેટલો કાઠ મોક્ષ થવા માટે જોડીએ નહીં, કારણ કે પુરુષાર્થનું બઢ કર્મો કરતાં વધુ છે. કેટલાક જીવો એ ઘડીમાં કલ્યાણ કરી ગયા છે ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ ગમે ત્યાંથી આત્માને ડંચો લાવે, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ આલ્યે જીવની દૃષ્ટિ કરી જાય.

મિથ્યાદૃષ્ટિ સમકિતિપ્રમાણે અપતપાદિ કરે છે, એમ છતાં મિથ્યાદૃષ્ટિનાં અપતપાદિ મોક્ષના હેતુમૂલ થતાં નથી, સંસારના હેતુમૂલ થાય છે. સમકિતિનાં અપતપાદિ મોક્ષના હેતુમૂલ થાય છે. સમકિતિ દંભરહિત કરે છે, આત્માને જ નિંદે છે, કર્મો કરવાનાં કારણોથી પાછો હટે છે. આમ કરવાથી તેના અહંકારાદિ સહેજે ઘટે છે. અજ્ઞાનિનાં વધાં અપતપાદિ અહંકાર વધારે છે અને સંસારના હેતુ થાય છે.

જૈનશાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે લઘ્વિઓ ઉપજે છે. જૈનને વેદ જન્મથી જ લડતાં આવે છે પણ આ વાત તો બંને જણા કબૂલ કરે છે; માટે સંમતિ છે. આત્મા સાક્ષી પૂરે છે, ત્યારે આત્મામાં ઉદ્ધાસપરિણામ આવે છે.

હોમહવનાદિ લૌકિક રીવાજ ધણો ચાલતો જોઈ તીર્થંકર મગવાને પોતાના કાઠમાં દયાનું વળેન ધણું જ સૂક્ષ્મ રીતે કર્યું છે. જૈનના જેવા દયાસંવેધીના વિચારો કોઈ દર્શન કે સંપ્રદાયવાદાઓ કરી શક્યા નથી; કેમકે જૈન પંચેન્દ્રિયનો ઘાત તો ન કરે, પણ તેઓએ એકેન્દ્રિયાદિમાં જીવ હોવાનું વિશેષ વિશેષ દૃઢ કરી દયાનો માર્ગ વર્ણવ્યો છે.

આ કારણે ચાર વેદ, અઢાર પુરાણ આદિનાં જેણે વર્ણન કર્યાં છે તેણે અજ્ઞાનથી, સ્વચ્છંદથી, મિથ્યાત્વથી, સંશયથી કર્યાં છે એમ કહ્યું છે. આ વચનો વહુ જ મારે નાંચ્યાં છે, ત્યાં આગઢ ઘણો જ વિચાર કરી પાછું વર્ણન કર્યું છે કે અન્ય દર્શનો-વેદાદિ-ના મંથો છે તે જો સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ વાંચે તો સમ્યક્ રીતે પરિણમે; અને જિનના અથવા ગમે તેવા મંથો મિથ્યાદૃષ્ટિ વાંચે તો મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમે.

જીવને જ્ઞાનીપુરુષ સમીપે તેમના અપૂર્વ વચનો સાંભળવાથી અપૂર્વ ઉદ્ધાસપરિણામ આવે છે, પણ પછી પ્રમાદી થતાં અપૂર્વ ઉદ્ધાસ આવતો નથી. જેમ અગ્નિની સગડી પાસે ઘેઝા હોઈએ ત્યારે ટાઢ વાય નહીં, અને સગડીથી વેગઢા ગયા પડલે પાછી ટાઢ વાય; તેમ જ્ઞાનીપુરુષ સમીપ તેમનાં અપૂર્વ વચનો સાંભળ્યાં ત્યારે પ્રમાદાદિ જાય, અને ઉદ્ધાસપરિણામ આવે, પણ પછી પ્રમાદાદિ ઉત્પન્ન થાય. જો પૂર્વના સત્કારથી તે વચનો અંતર્પરિણામ પામે તો દિનદિનપ્રતિ ઉદ્ધાસપરિણામ વધતાં જાય; અને યથાર્થ રીતે જ્ઞાન થાય. અજ્ઞાન મધ્યે વધી મૂઢ મટે, સ્વરૂપ જાગૃતમાન થાય. વહારથી વચન સાંભળીને અંતર્પરિણામ થાય નહીં, તો જેમ સગડીથી વેગઢા ગયા પડલે ટાઢ વાય તેની પેટે દોષ ઘટે નહીં.

કેશીલામીપ્પરદેશી રાજાને ઘોષ દેતી ચલતે ‘અઢ જેવો,’ ‘મૂઢ જેવો,’ કહ્યો હતો તેનું કારણ પરદેશીરાજાને વિષે પુરુષાર્થ જગાડવા માટેનું હતું. જઢપણું, મૂઢપણું મટાડવાને માટે ઉપદેશ દીધો છે. જ્ઞાનીનાં વચનો અપૂર્વ પરમાર્થ શિવાય ધીજા હેતુએ હોય નહીં. ચાલુજીવો એમ વાતો કરે છે કે છત્રસ્થપણાથી કેશીલામી પરદેશીરાજામત્યે તેમ ચોલ્યા હતા; પણ એમ નથી. તેમની પરમાર્થ અર્થે જ ચાળી નીકઢી હતી.

જઢપદાર્થને લેવા મૂકવામાં ઉન્માદથી ચર્ચે તો તેને અસંયમ કહ્યો; તેનું કારણ એ છે કે ઉતાવળથી લેવા મૂકવામાં આત્માનો ઉપયોગ ચૂકી જઈ તાદાત્મ્યપણું થાય. આ હેતુથી ઉપયોગ ચૂકી જવો તેને અસંયમ કહ્યો.

અહંકારે આચાર્યપણું ધારી દંભ રાલે અને ઉપદેશ દે તો પાપ લાગે, આત્મવૃત્તિ રાલવા માટે ઉપયોગ રાલવો.

શ્રી આચારાંગસૂત્રમધ્યે કહ્યું છે કે ‘આસવા તે પરિસવા,’ ને જે ‘પરિસવા તે આસવા.’ આસવા છે તે જ્ઞાનીને મોહના હેતુ થાય છે, અને જે સવર છે, છતાં તે અજ્ઞાનીને બંધના હેતુ થાય છે એમ પ્રગટ કહ્યું છે. તેનું કારણ જ્ઞાનીને વિષે ઉપયોગની જાગૃતિ છે, અને અજ્ઞાનીને વિષે નથી. ઉપયોગ ને પ્રકારે કહ્યા :—

૧. દ્રવ્યઉપયોગ. ૨. ભાવઉપયોગ.

જેવું સિદ્ધનું સામર્થ્ય છે તેવું સર્વ જીવનું થઈ શકે છે. માત્ર અજ્ઞાનવડે કરી ધ્યાનમાં આવતું નથી. વિચારવાન જીવ હોય તેણે તો તે સંબંધી નિત્ય વિચાર કરવો.

જીવ એમ સમજે છે કે હું જે ક્રિયા કરું છું એથી મોટું છે. ક્રિયા કરવી એ સારી વાત છે, પણ લોકસંજ્ઞા કરે તો તેને તેનું ફલ હોય નહીં.

એક માણસના હાથમાં ચિંતામણિ આવ્યો હોય, પણ જો તેની તેને સ્વપ્ન ન પડે તો નિષ્ફળ છે. જો સ્વપ્ન પડે તો સફળ છે. તેમ જીવને સ્વસ્વરા જ્ઞાનીની ઓઠસ પડે તો સફળ છે.

જીવની અનાદિકાઠ્યથી મૂલ ચાલી આવે છે. તે સમજવાને અર્થે જીવને જે મૂલ મિથ્યાત્વ છે તેને મૂલ્યથી છેદવી જોઈએ. જો મૂલ્યથી છેદવામાં આવે તો તે પાછી ડગે નહીં. નહીં તો તે પાછી ડગી નીકળે છે; જેમ પૃથ્વીમાં મૂલ રહ્યું હોય તો કાઢી ડગી નીકળે છે તેમ. માટે જીવની મૂલ મૂલ શું છે તે વિચારી વિચારી તેથી છૂટું થવું જોઈએ. “મને શાથી વંધન થાય છે?” “તે કેમ ટલે?” એ વિચાર પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

રાત્રિભોજન કરવાથી આઠસ, પ્રમાદ થાય; જાગૃતિ થાય નહીં; વિચાર આવે નહીં એ આદિ દોષના ઘણા પ્રકાર રાત્રિભોજનથી થાય છે, મૈથુન ઉપરાંત પણ ઘણા ઘણા દોષ થાય છે.

કોઈ લીલોતરી મોઝાં હોય તો અમારાથી તો જોઈ શકાય નહીં. તેમ આત્મા ઉજ્જ્વલતા પામે તો ઘણી જ અનુકંપાવુદ્ધિ થઈ છે.

જ્ઞાનમાં સર્વજ્ઞ ભાસે; અજ્ઞાનમાં ન ભાસે. જ્ઞાની મોહને પેસવા દેવા નથી. તેઓનો જાગૃત ઉપયોગ હોય છે. જ્ઞાનીનાં જેવાં પરિણામ થઈને તેનું કાર્ય જ્ઞાનીને થાય. અજ્ઞાનીને થઈને તેનું અજ્ઞાનીને થાય. જ્ઞાનીનું ચાલવું સર્વજ્ઞ, ચોલવું સર્વજ્ઞ, અને ધનું જ સર્વજ્ઞ જ હોય છે. અજ્ઞાનીનું વધુ અજ્ઞાન જ હોય છે; ધર્ષનના વિકરણ હોય છે.

મોક્ષનો ઉપાય છે. ઓઘભાવે સ્વપ્ન હશે, વિચારભાવે પ્રતીતિ આવશે.

અજ્ઞાની પોતે દરિદ્ર છે. જ્ઞાનીની આજ્ઞાથી કામક્રોધાદિ ઘટે છે. જ્ઞાની તેના વૈય છે. જ્ઞાનીનાં હાથે ચારિત્ર આવે તો મોક્ષ થાય. જ્ઞાની જે જે ધર્મ આપે તે તે ઠેઠ લઈ જઈ પાર ઉતારનાર છે, સમકિત આવ્યા પછી આત્મા સમાધિ પામશે, કેમકે સાચો થયો છે.

(૫)

અદ્વૈતા. સુદ. ૧. ૧૭૫૨.

પ્રશ્ન :—જ્ઞાનથી કર્મ નિર્જરે સ્વરાં ?

ઉત્તર :—સાર જાણવો તે જ્ઞાન. સાર ન જાણવો તે અજ્ઞાન. કંઈ પણ પાપથી આપણે નિવર્તિએ, અથવા કલ્યાણમાં પ્રવર્તિએ તે જ્ઞાન. પરમાર્થ સમજીને કરવો. અદ્વૈતારહિત, લોકસંજ્ઞારહિત, આત્મામાં પ્રવર્તવું તે ‘નિર્જરા.’

આ જીવની સાથે રાગદ્વેષ વલગેલ છે; જીવ અનંતજ્ઞાનદર્શનસહિત છે, પણ રાગદ્વેષવડે તે વિનાનો છે તે જીવને ધ્યાનમાં આવતું નથી.

સિદ્ધને રાગદ્વેષ નથી. જેનું સિદ્ધનું સ્વરૂપ છે તેનું જ સર્વ જીવનું સ્વરૂપ છે. માત્ર જીવને અજ્ઞાને કરી ધ્યાનમાં આવતું નથી; તેટલામાટે વિચારવાને સિદ્ધના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો, પટલે પોતાનું સ્વરૂપ સમજાવે.

એક માણસના હાથમાં ચિંતામણિ આવ્યો હોય, ને તેની તેને સ્વર (ઓઢલાણ) છે તો તેના પ્રત્યે તેને ઘણો જ પ્રેમ આવે છે, પણ જેને સ્વર નથી તેને કંઈ પણ પ્રેમ આવતો નથી.

આ જીવની અનાદિકાલની જે મૂલ છે તે માંગવી છે. માંગવાસારૂ જીવની મોટામાં મોટી મૂલ શું છે તેનો વિચાર કરવો, ને તેનું મૂલ છેદવા મળી હજી સ્વરનો. જ્યાંથી મૂલ રહે ત્યાંથી વધે.

“મને શાથી વંધન થાય છે?” અને “તે શાથી ટલે!” એ જાણવાસારૂ શાનો કરેલાં છે, લોકોમાં પૂજાવાસારૂ શાનો કરેલાં નથી.

આ જીવનું સ્વરૂપ શું છે?

જીવનું સ્વરૂપ જ્યાંથી જાણવામાં ન આવે, ત્યાંથી અનંતા જન્મ મરણ કરવાં પડે. જીવની શું મૂલ છે તે હજુથી ધ્યાનમાં આવતું નથી.

જીવનો ક્લેશ માંગશે તો મૂલ મરશે. જે દિવસે મૂલ માંગશે તે જ દિવસથી સાધુપણું કહેવાશે. તેમ જ શ્રાવકપણા માટે સમજવું.

કર્મની વર્ણના જીવને દૂષ અને પાપીના સંયોગની પેઠે છે. અગ્નિવા પ્રયોગથી પાપી ચાસ્યું જઈ દૂષ વાકી રહે છે તે રીતે જ્ઞાનરૂપી અગ્નિથી કર્મવર્ણના ચાલી જાય છે.

દેહને વિષે હુંપણું મનાવતું છે તેથી જીવની મૂલ માંગતી નથી. જીવ દેહની સાથે મઠી જવાથી એમ માને છે કે ‘હું યાગીઓ છું,’ ‘બ્રાહ્મણ છું,’ પણ શુદ્ધ વિચારે તો તેને ‘શુદ્ધ સ્વરૂપમય છું’ એમ અનુભવ થાય. આત્માનું નામ ટામ કે કોઈ નથી એમ ધારે તો કોઈ ગાઢો ઘેરો દે તો તેથી તેને કંઈ પણ લાગતું નથી.

જ્યાં જ્યાં જીવ મારાપણું કરે છે ત્યાં ત્યાં તેની મૂલ છે. તે ટાઢવાસારૂ શાનો કર્યાં છે.

ગમે તે કોઈ મરી ગયું હોય તેનો જો વિચાર કરે તો તે વેરાગ્ય છે. જ્યાં જ્યાં ‘આ મારા માર્દ માંડું’ ઘેરો માવના છે ત્યાં ત્યાં કર્મવંધનો હેતુ છે. આ જ રીતે સાધુ પણ ચેલા પ્રત્યે રાણે, તો આચાર્યપણું નાશ પામે. નિર્દેશપણું, નિરહંકારપણું કરે તો આત્માનું કસ્યાણ જ થાય.

પાંચ ઇંદ્રિયો શી રીતે વશ થાય? વસ્તુઓ ઉપર તુચ્છભાવ લાવવાથી. ફૂટના દટાતે—ફૂલમાં સુગંધ હોય છે તેથી મન સંતુષ્ટ થાય છે; પણ સુગંધ યોડીવાર રહી નાશ પામી જાય છે, અને ફૂલ કરમાઈ જાય છે, પછી કોઈ મનને સંતોષ થતો નથી; તેમ સર્વ પદાર્થને વિષે તુચ્છભાવ લાવવાથી ઇંદ્રિયોને પ્રિયતા થતી નથી, અને તેથી ક્રમે ઇંદ્રિયો વશ થાય છે. વઢી પાંચ ઇંદ્રિયોમાં પણ જિન્દાઈંદ્રિય વશ કરવાથી વાકીની ચાર ઇંદ્રિયો સેહેલે વશ થાય છે. તુચ્છ આહાર કરવો, કોઈ રસવાળા પદાર્થમાં દોરાવું નહીં, વઢિય આહાર ન કરવો.

એક માનનમાં લોદી, માંસ, હાડકાં, ચામડું, વીર્ય, મઠ, મૂત્ર એ સાત માત્ર પડી હોય; અને તેના પ્રત્યે કોઈ જીવાનું કહે તો તેના ઉપર અરુચિ થાય, ને શુંકવા પણ થાય નહીં. તેવી જ રીતે સ્ત્રીપુરુષનાં શરીરની રચના છે, પણ ઉપરની રમણીયતા જોઈ જીવ મોહ પામે છે. અને તેમાં ટૂંપણાપૂર્વક

ધોરાય છે. અજ્ઞાનથી જીવ મૂલે છે એમ વિચારી, તુચ્છ જાણીને પદાર્થ ઉપર અરુચિ ભાવ લાવવો. આ રીતે દરેક વસ્તુનું તુચ્છપણું જાણવું. આ રીતે જાણીને મનનો નિરોધ કરવો.

તીર્થંકરે ઉપવાસ કરવાની આજ્ઞા કરી છે તે માત્ર હિંદિયોને વશ કરવા માટે. ફક્ત ઉપવાસ કરવાથી હિંદિયો વશ થતી નથી; પણ ઉપયોગ હોય તો, વિચારસહિત થાય તો વશ થાય છે. જેમ રક્ષવગરનું ઘાળ નકાસું આવે છે, તેમ ઉપયોગવિનાનો ઉપવાસ આત્માર્થે થતો નથી.

આપણે વિષે કોઈ ગુણ પ્રગટ્યો હોય, અને તે માટે જો કોઈ માણસ આપણી સ્તુતિ કરે, અને જો તેથી આપણો આત્મા અહંકાર લાવે તો તે પાછો ઢટે. પોતાના આત્માને નિંદે નહીં, અભ્યંતર-દોષ વિચારે નહીં, તો ગૌણ લૌકિક ભાવમાં ચાલ્યો જાય; પણ જો પોતાના દોષ જુણ, પોતાના આત્માને નિંદે, અહંભાવરહિતપણું વિચારે, તો સત્પુરુષના આશ્રયથી આત્મરક્ષ થાય.

માર્ગ પામવામાં અનંત અંતરાયો છે. તેમાં ઘડી “મેં આ કર્યું,” “મેં આ કેવું સરસ કર્યું” એવા પ્રકારનું અભિમાન છે. “મેં કાંઈ કર્યું જ નથી” એવી દૃષ્ટિ મૂકવાથી તે અભિમાન દૂર થાય.

લૌકિક અને અલૌકિક એવા બે ભાવ છે. લૌકિકથી સંસાર, અને અલૌકિકથી મોક્ષ.

ચાલ્સહિંદિયો વશ કરી હોય, તો સત્પુરુષના આશ્રયથી અંતરેક્ષ થઈ શકે. આ કારણથી ચાલ્સહિંદિયો વશ કરવી તે શ્રેષ્ઠ છે. ચાલ્સહિંદિયો વશ હોય, અને સત્પુરુષનો આશ્રય ન હોય, તો લૌકિકભાવમાં જવાનો સંભવ રહે.

ઉપાય કર્યાવિના કાંઈ દરદ મટતું નથી. તેમ લોભરૂપી જીવને દરદ છે તેનો ઉપાય કર્યાવિના તે ન જાય. આવા દોષ ટાળવા માટે જીવ ભગવાન માત્ર ઉપાય કરતો નથી. જો ઉપાય કરે તો તે દોષ હાલ ભાગી જાય. કારણ ઊંચું કરો તો કાર્ય થાય. કારણ વિના કાર્ય ન થાય.

સાચા ઉપાય જીવ શોધતો નથી. જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો સાંભળે તો સાટે પ્રતીતિ નથી. “મારે લોભ મૂકવો છે” એવી ધીજમૂત લાગણી થાય તો દોષ ટક્કી જઈ અનુક્રમે ‘ધીજ્ઞાન’ પ્રગટે.

પ્ર૦:—આત્મા એક છે કે અનેક છે ?

ઉ૦:—જો આત્મા એક જ હોય તો પૂર્વે રામચંદ્રજી મુક્ત થયા છે, અને તેથી સર્વની મુક્તિ થવી જોઈએ; અર્થાત્ એકની મુક્તિ થઈ હોય તો સર્વની મુક્તિ થાય; અને તો પછી બીજાને સત્શાસ્ત્ર, સદ્ગુરુ આદિ સાધનોની જરૂર નથી.

પ્ર૦:—મુક્તિ થયા પછી એકાકાર થઈ જાય છે ?

ઉ૦:—જો મુક્ત થયા પછી એકાકાર થઈ જતું હોય, તો સ્વાનુભવ આનંદ અનુભવે નહીં. એક પુરુષ અહીં આવી બેઠો; અને તે વિદેહમુક્ત થયો. ત્યાર પછી બીજો અહીં આવી બેઠો. તે પણ મુક્ત થયો. આવી કરી કાંઈ ત્રીજો મુક્ત થયો નહીં. એક આત્મા છે તેનો આશ્રય એવો છે કે સર્વ આત્મા વસ્તુપણે સરસા છે; પણ સ્વતંત્ર છે. સ્વાનુભવ કરે છે. આ કારણથી આત્મા પ્રત્યેક છે. “આત્મા એક છે, માટે તારે બીજી કાંઈ આંતિ રાલવાની જરૂર નથી. જગત્ કાંઈ છે જ નહીં એવા આંતરહિતપણાસહિત વર્તવાથી મુક્તિ છે” એમ જે કહે છે તેણે વિચારવું જોઈએ.

કે તો એકની મુક્તિ સર્વની મુક્તિ થી જ જોડે. પણ એમ નથી થતું માટે આત્મા પ્રત્યેક છે. જગત્ની આન્તિ ટક્કી ગઈ એટલે એમ સમજવાનું નથી કે ચંદ્ર સૂર્યાદિ ડાંગેથી પડી જાય છે, આત્માને વિષેથી આન્તિ ટક્કી ગઈ એમ આશય સમજવાનો છે. રૂઢીંદ્રે કાંઈ કર્યાન નથી. આત્મા શુદ્ધ વિચારને પામ્યાવિના કર્યાન થાય નહીં.

માયા કપટથી જૂઠું બોલવું તેમાં ઘણું પાપ છે. તે પાપના બે પ્રકાર છે. માન અને ધન મેઝવવા માટે જૂઠું બોલે તો તેમાં ઘણું પાપ છે. આર્જીવિકા અર્થે જૂઠું બોલવું પશ્યું હોય, અને પશ્ચાત્તાપ કરે, તો પ્રથમવાઝા કરતાં કાંઈક ઓછું પાપ લાગે.

વાપ પોતે પચાસ વર્ષનો હોય, અને તેનો છોકરો વિશ વર્ષનો મરી જાય તો તે વાપ તેની પાસેના જે ધાર્મિક હોય તે કાઢી છે છે! પુત્રના દેહાંતકે જે વેરામ્ય હતો તે સ્નાન વેરામ્ય હતો.

કંઈ પણ પદાર્થ ધીજાને આપવાની મુનિને મગવાને આજ્ઞા આપી નથી. દેહને ધર્મસાધન ગણી તેને તિમાવવાને માટે જે કાંઈ આજ્ઞા આપી છે તે આપી છે; ધાકી ધીજાને કાંઈ પણ આપવાની મગવાને આજ્ઞા આપી નથી. આજ્ઞા આપી હોત તો પરિમહ વધત, અને તેથી કરી અનુક્રમે બ્રહ્મ, પાપી વગેરે હાવીને કુટુંબનું અથવા ધીજાનું પોષણ કરીને દાનેશ્વરી થાત. માટે મુનિએ વિચારણું કે સીધુંકરે જે કાંઈ રાજાની આજ્ઞા આપી છે તે માત્ર તારા પોતાને માટે, અને તે પણ લૌકિક દષ્ટિ મુકાથી સંયમમાં જોડવાને આપી છે.

મુનિ ગૃહસ્થને ત્યાંથી એક સોય લાવ્યો હોય, અને તે સોવાડે જવાના કારણથી પણ પાછી ન આવે તો તેણે ત્રણ ઉપવાસ કરવા એવી જ્ઞાનીપુરુષોએ આજ્ઞા કરી છે; તેનું કારણ એ છે કે તે અપયોગશાલ્ય રહ્યો. જો આટલો બધો બોજો ન મૂક્યો હોત, તો ધીજી વસ્તુઓ લાવવાનું મન થાત; અને કાઢે કરી પરિમહ વધારી, મુનિપણું લોઈ વેસત. જ્ઞાનીએ આવો આકરો માર્ગ પ્રસ્તુત્યો છે તેનું કારણ એ છે કે તે જાણે છે કે આ જીવ વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય નથી; કારણ કે તે આન્તિવાદી છે. જો છૂટ આપી હશે તો કાઢે કરી તેવા તેવા પ્રકારમાં વિરોધ પ્રવર્તશે એવું જાણી જ્ઞાનીએ સોયને નિર્જીવ વસ્તુના સંબંધમાં આ પ્રમાણે વર્તવાની આજ્ઞા કરી છે. લોકની દષ્ટિમાં આ વાત સાધારણ છે, પણ જ્ઞાનીની દષ્ટિમાં તેટલી છૂટ પણ મૂઝવી પાડી દે તેવી મોટી ભાગે છે.

અપમદેવજીની પાસે અઢાણું પુત્રો “અમને રાજ આપો” એમ કહેવાના અભિપ્રાયથી આવ્યા હતા; ત્યાં તો અપમદેવે ઉપદેશ દઈ અઢાણુંને મૂંઝી દીધા! જુઓ મોટા પુરુષની કરુણા!

કેરીસાની અને ગૌતમશ્વામી કેવા સરઠ્ઠ હતા! વજ્રનો એક માર્ગ જાણવાથી પાંચ મહાવ્રત મહન કર્યાં. આજના કાઠમાં બે પશ્ચને મેળું થતું હોય તો તે બને નહીં. તેમાં કેટલોક કાઠ લાય. તેમાં કાંઈ છે નહીં, પણ અસરલતાને લીધે બને જ નહીં.

સત્પુરુષો કાંઈ સદ્ અનુદાનનો ત્યાગ કરાવતા નથી; પણ જો તેનો આગ્રહ થયો હોય છે તો આગ્રહ દૂર કરાવવા તેનો એકવાર ત્યાગ કરાવે છે; આગ્રહ મથ્યા પછી પાછું તેને તે મહન કરવાનું કહે છે.

ચક્રવર્તિ રાજાઓ જેવા પળ નમ થઈ ચાલ્યા ગયા છે ! ચક્રવર્તિ રાજા હોય, તેણે રાજ્યનો ત્યાગ કરી દિક્ષા લીધી હોય, અને તેની કાંઈ મૂલ હોય, અને તે ચક્રવર્તિરાજ્યપણાના વસ્તના સમયની દાસીનો છોકરો તે મૂલ માંગી શકે તેમ હોય તો તેની પાસે જઈ તેનું કહેવું મહણ કરવાની આજ્ઞા કરી છે. જો તેને દાસીના છોકરા પાસે જતાં એમ રહે કે, “મારાથી દાસીના છોકરા પાસે કેમ જવાય” તો તેને રસડી મરવાનું છે. આવા કારણમાં લોકલાજ છોડવાનું કહ્યું છે, અર્થાત્ આત્માને ડુંચો લાવવાનું કારણ હોય ત્યાં લોકલાજ ગણી નથી. પણ કોઈ મુનિ વિષયદૃષ્ટાથી વૈદ્યાશાસ્ત્રમાં ગયો; ત્યાં જઈને તેને એમ થયું કે “મને લોક દેવશે તો મારી નિંદા થશે. માટે અહીંથી પાછું ચલું.” તો ત્યાં લોકલાજ રાસવી એમ કહ્યું છે, કેમકે આ સ્થળે લોકલાજનો ઢર સાવાથી પ્રસાર્ય રહે છે; જે ઉપકારક છે.

હિતકારી શું છે તે સમજવું જોઈએ. આઠમની તકરાર તિથિઅર્થે કરવી નહીં; પણ હીલોતરીના રક્ષણઅર્થે તિથિ પાઠવી. હીલોતરીના રક્ષણઅર્થે આઠમાદિ તિથિ કહી છે. કાંઈ તિથિને અર્થ આઠમાદિ કહી નથી. માટે આઠમાદિ તિથિનો કદામદ મટાડવો. જે કાંઈ કહ્યું છે તે કદામદ કરવાને કહ્યું નથી. આત્માની શુદ્ધિથી જેટલું કરશો તેટલું હિતકારી છે. અશુદ્ધિથી કરશો તેટલું અહિતકારી છે; માટે શુદ્ધતાપૂર્વક સદ્મત સેવવાં.

અમને તો બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય ગમે તે સમાન છે. જૈન કહેવાતા હોય, અને મતવાઝા હોય તો તે અહિતકારી છે; મતરહિત હિતકારી છે.

સામાયિકશાસ્ત્રકારે વિચાર કર્યો કે કાયાને સિર રાસવાની હશે, તો પછી વિચાર કરશે; બંધ નહીં બાંધ્યો હોય તો વીનાં કામે વઝગશે એમ જાણી તેવા પ્રકારનો બંધ બાંધ્યો. જેવાં મન પરિણામ રહે તેવું સામાયિક થાય. મનના ઘોઢા દોઢતા હોય તો કર્મબંધ થાય. મનના ઘોઢા દોઢતા હોય, અને સામાયિક કર્યું હોય તો તેનું જાત તે કેવું થાય !

કર્મબંધ થોડે થોડે છોડવા દે છે તો છૂટે. જેમ કોઠી ભરી હોય, પણ કાણું કરી કાઢે તો છેવટે સ્થાલી થાય. પણ દૃઢ દૃષ્ટાથી કર્મ છોડવાં એ જ સાર્ય છે.

આવશ્યકતા છ પ્રકાર:—સામાયિક, ચોવીસથ્યો, વંદના, પ્રતિક્રમણ, ક્ષયોત્તર્ગ, પ્રત્યાહવાન. સામાયિક પટલે સાવધ યોગની નિવૃત્તિ.

ધાચના (બાંધવું); ધૃષ્ટાણા (પૂછવું); પરિવર્તના (ફરિ કરી વિચારવું.) ધર્મકથા (ધર્મ-વિષયની કથા કરવી) એ ચાર દ્રવ્ય છે; અને અનુપેક્ષા એ માવ છે. પ્રથમ ચાર જો અનુપેક્ષા ન આવે તો દ્રવ્ય છે.

‘અજ્ઞાનીઓ આજ કેવલજ્ઞાન નથી;’ ‘મોહ નથી’ એવી હીનપુરુષાર્થની વાતો કરે છે. જ્ઞાનીનું વચન પુરુષાર્થ પ્રેરે તેવું હોય. અજ્ઞાની શિથિલ છે તેથી એવા હીનપુરુષાર્થનાં વચનો કહે છે. પંચમ કાઠ્ઠી, મવસ્તિતિની, કે આયુષ્યની વાત મનમાં લાવવી નહીં; અને પ્ત્વી વાળી પણ સાંભળવી નહીં.

કોઈ હીનપુરુષાર્થ વાતો કરે કે ઉપાદાનકારણનું શું કામ છે ! પૂર્વે અશોચ્યાકેવલી થયા છે.

તો તેવી ઘાતોથી પુરુષાર્થદીન ન થવું. સત્સંગ ને સત્યસાધનવિના કોઈ કાળે પણ કલ્યાણ થાય નહીં. જો પોતાની મેઢે કલ્યાણ થવું હોય તો માર્ગમાંથી ઘટો થવો સંભવે. હાલ વર્ષ થાય તોપણ ઘટો થાય નહીં. તેમ ઉપાદાનકારણવિના કલ્યાણ થાય નહીં. તીર્થકરનો યોગ થયો હશે એમ શાસ્ત્રવચન છે છતાં કલ્યાણ થવું નથી તેનું કારણ પુરુષાર્થરહિતપણાનું છે. પૂર્વે તેમને જ્ઞાની મઝ્યા હતા છતાં પુરુષાર્થવિના જેમ તે યોગ નિષ્ફળ ગયા, તેમ જ્ઞાનીયોગ મઝ્યો છે ને પુરુષાર્થ નહીં કરો તો આ યોગ પણ નિષ્ફળ તરશે. માટે પુરુષાર્થ કરવો;—અને તો જ કલ્યાણ થશે. ઉપાદાન-કારણ શ્રેષ્ઠ છે.

એમ નિશ્ચય કરવો કે સત્પુરુષના કારણ-નિમિત્ત-થી અનંત જીવ તરી ગયા છે. કારણવિના કોઈ જીવ તરે નહીં. અશોક્યાકેવલીને પણ આગળ પાછળ તેવી યોગ માત્ર થયો હશે. સત્સંગવિના આલું અગવ્ હૂંચી ગયું છે !

મિરાંબાઈ મહામકિવાન હતાં.

મુંદર રીતમાતવાદ્યા મુંદર સમાગમથી સમતા આવે. સમતાની વિચારણાએર્થે વે ઘડિયું સામાયિક કરવું કયું છે. સામાયિકમાં મનના મનોરથ અવગ્રહ સવગ્રહ ચિંતવે તો કાંઈ પણ ફળ થાય નહીં. સામાયિક મનના ઘોઢા દોડતા અટકાવવાસારૂ પ્રત્યેક છે. સંવત્સરના દિવસસંયંથી એક પક્ષ ચોયની તિથિનો આગ્રહ કરે છે, અને ઘીજો પક્ષ પાંચમની તિથિનો આગ્રહ કરે છે. આગ્રહ કરનાર વસ્તે મિથ્યાતા છે. જ્ઞાનીપુરુષોએ તિથિઓની મર્યાદા આત્માર્થે કરી છે. જો ચોકસ દિવસ નિશ્ચિત ન કર્યો હોય, તો આવશ્યક વિધિઓનો નિયમ રહેત નહીં. આત્માર્થે તિથિની મર્યાદાનો હામ લેવો. બાકી તિથિવિધિનો મેદ મૂકી દેવો, પરી કરવાના કરવી નહીં, પરી મંગનાદ્યમાં પહોં નહીં.

આનંદપનગીએ કયું છે કે,

“ફળ અનેકાંત લોચન ન દેશે,

પલ્લ અનેકાંત કિરિયા કરી આપણ, રહવડે ચાર ગતિમાંથી લેતે.”

પટલે જે ક્રિયા કરવાથી અનેક ફળ થાય તે ક્રિયા મોક્ષાર્થે નહીં. અનેક ક્રિયાનું ફળ એક મોક્ષ થયો તે હોવું જોઈએ. આત્માના અંત્રો પ્રગટ થવા માટે ક્રિયાઓ વર્ણવી છે. જો ક્રિયાઓનું તે ફળ ન થયું તો તે સર્વ ક્રિયા સંસારના હેતુઓ છે.

“નિદામિ, ગરિદામિ, અપ્યાણં વોસિરામિ” એમ જે કયું છે તેનો હેતુ કપાયને વોસરાવવાનો છે, પણ કોઈ તો વિચારાં સચોટો આત્મા વોસરાની દીપ છે !

જીવે દેવગતિની, મોક્ષના સુખની, અથવા વીજી તેવી કામનાની ઇચ્છા ન રાલસી.

પંચનકાન્ડના ગુરુઓ કેવા છે તે પ્રત્યે એક સંન્યાસીનું દૃઢાંત. એક સંન્યાસી હશે તે પોવાના મિથ્યને ત્યાં ગયો. યાદ ધમી હતી. જનકા વેસવા વસતે શિષ્યે નહાવાનું કયું ત્યારે ગુરુ મનનાં વિચાર કર્યો કે “યાદ ધમી છે, અને નહાવું પડશે.” આમ વિચાર કરી સંન્યાસીએ કયું

કે “મેં તો જ્ઞાનગંગાજલમાં સ્નાન કર્યું છે.” શિષ્ય વિચક્ષણ હોવાથી સમજી ગયો, અને તેને શિસ્તમાન મલ્લે તેમ રસ્તો લીધો. શિષ્યે “ઝમવા પધારો” એવા માનસહિત બોલાવી ઝમાઢ્યા. પ્રસાદ પછી ગુરુમહારાજ એક ઓરડામાં સૂઈ રહ્યા. ગુરુને તૃપ્તા લાગી એટલે શિષ્યપાસે જઈ માંગ્યું; એટલે તરત શિષ્યે કહ્યું: “મહારાજ, જલ જ્ઞાનગંગામાંથી લ્યો.” જ્યારે શિષ્યે આવો સસ્ત રસ્તો લીધો ત્યારે ગુરુ કબુલ કર્યું કે “મારીપાસે જ્ઞાન નથી. દેહની શાતાને અર્થે ટાઢમાં મેં સ્નાન નહીં કરવાનું કહ્યું હતું !”

મિથ્યાદષ્ટિનાં પૂર્વનાં જપ તપ હજીસુધી એક આત્મહિતાર્થે થયાં નથી !

આત્મા સુષ્પળે આત્મસ્વભાવે વર્તે તે “અધ્યાત્મજ્ઞાન.” સુષ્પળે જેમાં આત્મા ઘર્ણવ્યો હોય તે ‘અધ્યાત્મશાસ્ત્ર.’ અક્ષર (શબ્દ) અધ્યાત્મીનો મોક્ષ નથી થતો. જે ગુણો અક્ષરોમાં કહ્યા છે તે ગુણો જો આત્મામાં મવર્તે તો મોક્ષ થાય. સપુરુષમાં ભાવઅધ્યાત્મ પ્રગટ છે. માત્ર ઘાળી સાંમઢવાની સ્વાતર વચ્ચનો સાંમઢે તે શબ્દઅધ્યાત્મી કહેવા. શબ્દઅધ્યાત્મીઓ અધ્યાત્મની યાતો કરે, અને મહા અનર્થકારક પ્રવર્તન કરે; આ કારણથી તેઓને જ્ઞાનદમ્બ કહેવા. આવા અધ્યાત્મીઓ શુષ્ક અને અજ્ઞાની સમજવા.

જ્ઞાનીપુરુષરૂપી સૂર્ય પ્રગટ થયા પછી સ્વરા અધ્યાત્મીઓ શુષ્ક રીતે પ્રવર્તે નહીં, ભાવઅધ્યાત્મમાં પ્રગટપણે વર્તે. આત્મામાં સ્વરેસ્વરા ગુણો ડત્તજ થયા પછી મોક્ષ થાય. આ કાઢમાં દ્રવ્યઅધ્યાત્મીઓ, જ્ઞાનદમ્બો ઘળા છે. દ્રવ્યઅધ્યાત્મી દેવઢના ઢંઢાની પેઢે.

મોહાદિ વિકાર એવા છે કે સમ્યગ્દષ્ટિને ધળ ઢોલાયમાન કરી નાંસે છે; માટે તમારે તો સમજવું કે મોક્ષમાર્ગ યામવામાં તેવાં વિમો ઘળા છે. આયુષ્ થોડું છે, અને કાર્ય મહામારત કરવાનું છે. જેમ હોઢી નાની હોય અને મોટો મહાસાગર તરવાનો હોય તેમ આયુષ્ થોડું છે, અને સંસાર-રૂપી મહાસાગર તરવો છે. જે પુરુષો પ્રમુના નામથી તર્યા છે તે પુરુષોને ધન્ય છે. અજ્ઞાની જીવને સ્વર નથી કે ફલાળી ઝમ્યા પઢવાની છે ધળ જ્ઞાનીઓએ તે જોણું છે. અજ્ઞાનીઓ, દ્રવ્ય અધ્યાત્મીઓ કહે છે કે મારામાં કપાય નથી. સમ્યગ્દષ્ટિ ચૈતન્યસંયોગે છે.

એક મુનિ ગુફામાં ધ્યાન કરવા જતા હતા. ત્યાં સિંહ મલ્લ્યો. તેમના હાથમાં લાકઢી હતી. સિંહ સામી લાકઢી ડગામી હોય તો સિંહ ચાલ્યો જાય એમ મનમાં થતાં મુનિને વિચાર આવ્યો કે “હું ગાલા અજર, અમર છું, દેહ પ્રેમ રાસવાયોગ્ય નથી; માટે હે જીવ ! અહીં જ ડમો રહે. સિંહનો મય છે તે જ અજ્ઞાન છે. દેહમાં મૂર્છાને લઈને મય છે.” આવી આવના ભાવતાં વે ઘઢીસુધી ડમા રહ્યા તો કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. માટે વિચારદશા વિચારદશા વધે ઘળો જ પેર છે.

ડપયોગ જીવવગર હોય નહીં. જઢ અને ચૈતન્ય એ બન્નેમાં પરિણામ હોય છે. દેહધારી જીવમાં અધ્યવસાય વર્તાય, સંકલ્પ વિકલ્પ ડમા થાય, ધળ જ્ઞાનથી નિર્વિકલ્પરણું થાય. અધ્યવસાયનો ક્ષય જ્ઞાનથી થાય છે. ધ્યાનનો હેતુ એ જ છે. ડપયોગ વર્તતો હોવો જોઈએ.

ધર્મધ્યાન, શુદ્ધધ્યાન ઉત્તમ કહેવાય. આર્ત, રોદ્ર, પ ધ્યાન માઠાં કહેવાય. મહાર ઉપાધિ પ જ અધ્યવસાય. ઉત્તમ લેહ્યા હોય તો ધ્યાન કહેવાય; અને આત્મા સમ્યક્ પરિણામ પામે.

માળેકદાસજી એક ઘેદાંતી હતા. તેઓએ એક ગ્રંથમાં મોક્ષ કરતાં સર્ત્તંગ વધારે યથાર્થ ગણ્યો છે. કહ્યું છે કે,

નિજછંદનસે ના મિલે, હીરો વૈકુંઠ ધામ,

સંતકૃપાસે પાર્દેષ, સો હરિ સર્વસે ઠામ.

કુગુરુ અને અજાની પાલેંડીઓનો આ કાઢમાં પાર નથી.

મોટા વરપોડા બઢાવે, ને નાળાં સર્વે; એમ જાણીને કે મારું કસ્યાળ થશે. આમ સમજી હજારો રૂપિયા સર્વી નાંચે. એક પૈસો સોદું બોલી મેગો કરે છે, ને સામટા હજારો રૂપિયા સર્વી નાંચે છે! જુઓ ઓવનું કેટલું થયું અજાન! કંઈ વિચાર જ ન આવે!

આત્માનું જેવું છે તેવું જ સ્વરૂપ તે જ “યથાસ્થાત્તચારિત્ર” કહ્યું છે. મય અજ્ઞાનથી છે. સિંહનો મય સિંહનને થતો નથી. નાગળીને નાગનો મય થતો નથી. આનું કારણ એ પ્રકારનું તેને અજ્ઞાન દૂર થયું છે.

સમ્યક્ત્વ ન મળટે ત્યાંણથી મિધ્યાત્વ; અને મિશ્રગુણસ્થાનકનો નાશ થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ કહેવાય. અજાનીઓ મધા પહેલા ગુણસ્થાનકે છે.

સત્સાસ સદ્ગુરુઆશ્રયે જે સંયમ તેને “સરાગસંયમ” કહેવાય. નિવૃત્તિ, અનિવૃત્તિસ્થાનક ફેર પડે ત્યારે સરાગસંયમમાંથી “વીતરાગસંયમ” થાય. તેને નિવૃત્તિ અનિવૃત્તિ બરાબર છે. સ્વછંદે કલ્પના તે આંતિ છે. “આ તો આમ નહીં; આમ હશે” એવો જે ભાવ તે “શંકા.” સમજવા માટે વિચાર કરી પૂછવું તે “આશંકા” કહેવાય.

પોતાથી ન સમજાય તે “આશંકામોહનીય.” સાનું જાણું હોય છતાં સરેસરો ભાવ આવે નહીં તે પણ આશંકામોહનીય. પોતાથી ન સમજાય તે પૂછવું. શૂઢ જાણ્યા પછી ડચર વિષય માટે આનું કેમ હશે એવું જાણવા આકાંક્ષા થાય તેનું સમ્યક્ત્વ જાય નહીં. અર્થાત્ તે પતિત હોય નહીં. સોદી પ્રાન્તિ થાય તે શંકા. સોદી પ્રતીતિ તે અનંતાનુબંધીમાં શમાય. અણસમજણે દોષ જુએ તો મિધ્યાત્વ. ક્ષયોપશમ પડેલે નાશ અને શમાઈ જવું.

(૬)

રાજગ્રનીમાળોઢે. ઘડનિચે. ઘરોરે ઘે વાગ્દે.

જ્ઞાનમાર્ગે આરાધે તો અને રસ્તે ચાલે તો જ્ઞાન થાય. સમજાય તો આત્મા સદ્જગમાં મળટે; નહીં તો જીંદગી જાય તોય મળટે નહીં. મહાત્મ્ય સમજાવું જોઈએ. નિષ્કામબુદ્ધિ અને મક્તિ જોઈએ. અંતઃકરણની શુદ્ધિ થાય તો જ્ઞાન પની મેઢે થાય. જ્ઞાનીને ઓઢલાય તો જ્ઞાનમાતિ થાય. કોઈ જીવ યોગ્ય દેસે તો જ્ઞાની તેને કહે કે ઘડી કલ્પના મૂકવા ઝેવી છે. જ્ઞાન લે. જ્ઞાનીને ઓધ-સંધાએ ઓઢરો તો યથાર્થ જ્ઞાન થવું નથી.

જ્યારે જ્ઞાનીનો ત્યાગ, દદત્યાગ આવે અર્થાત્ જેવો જોઈએ તેવો યથાર્થ ત્યાગ કરવાનું જ્ઞાની

કહે ત્યારે માયા મૂલની દે છે; માટે બરાબર જાગૃત રહેવું; અને માયાને દૂર કરતાં રહેવું. જ્ઞાનીના ત્યાગ, જ્ઞાનીય બતાવેલ ત્યાગ માટે મેઠ બાંધી તૈયાર રહેવું.

સત્સંગ થાય ત્યારે માયા વેગઢી રહે છે; અને સત્સંગનો યોગ મળ્યો કે પાછી તૈયાર ને તૈયાર ડમી છે. માટે બાહ્યુપાધિ ઓઢી કરવી. તેથી સત્સંગ વિશેષ યાય છે. આ કારણથી બાહ્ય-ત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે.

જ્ઞાનીને દુઃખ નથી. અજ્ઞાનીને દુઃખ છે. સમાધિ કરવાસારુ સદાચરણ સેવવાનાં છે. સોઢા રંગ તે સોઢા રંગ છે. સાચો રંગ સદા રહે છે. જ્ઞાનીને મલ્યા પઢી દેહ છૂટી ગયા, દેહ ધારણ કરવાનું ન રહે એમ સમજવું. જ્ઞાનીનાં વચનો પ્રયમ કઢવાં લાગે છે, પણ પઢી અજાય છે કે જ્ઞાનીપુરુષ સંસારનાં અનંત દુઃખો મટાઢે છે. જેમ ઓસઢ કઢવું છે, પણ ઘણા વસતનો રોગ મટાઢે છે તેમ.

ત્યાગ ઉપર હમેશાં ઠલ્લ રાલ્લવો. ત્યાગ મોઢો રાલ્લવો નહીં. શ્રાવકે ત્રણ મનોરથ ચિંતવવા. સત્પમાર્ગને આરાધન કરવા માટે માયાથી દૂર રહેવું. ત્યાગ કર્યાં જ કરવો. માયા કેવી રીતે મૂલવે છે તે પ્રયે દઢાંત:

કોઈ એક સંન્યાસી હશે તે એમ કલ્પા કરે કે “હું માયાને ગરવા વડં જ નહીં. નમ થઈને વિચરીશ.” ત્યારે માયાએ કહ્યું કે “હું તારી આગઢને આગઢ ચાલીશ”. “જંગલમાં એકલો વિચરીશ” એમ સંન્યાસીએ કહ્યું ત્યારે માયા કહે કે, “હું સામી થઈશ.” સંન્યાસી પઢી જંગલમાં રહેતા. અને કાંકરા કે રેતી ઘેર સસલાં છે એમ કહી રેતીપર સૂતા. પઢી માયાને કહ્યું કે “તું ક્યાં છે?” માયાએ જાણ્યું કે આને ગર્વ બહુ વલ્લ્યો છે એટલે કહ્યું કે “મારે આવવાનું શું કામ છે? મારો મોઢો પુત્ર અહંકાર તારી હઝુરમાં મૂકેલો હતો.”

માયા આ રીતે છેતરે છે. માટે જ્ઞાની કહે છે કે, “હું વધારથી ન્યારો છું; સર્વથા ત્યાગી થયો છું; અવધૂત છું, નમ્ર છું; તપશ્વર્યા કરું છું. મારી વાત અગમ્ય છે. મારી દશા પહુ જ સારી છે. માયા મને નઢશે નહીં” એવી માત્ર કલ્પનાએ માયાથી છેતરાવું નહીં.

લલ્લંદમાં અહંકાર છે. રાગ દ્વેષ જતા નથી ત્યાંસુમી તપશ્વર્યા કરી તેનું ફઢ શું? “જનક-વિદેહીમાં વિદેહીપણું હોય નહીં, કલ્પના છે, સંસારમાં વિદેહીપણું રહે નહીં” એમ ચિંતવવું નહીં. પોતાપણું મટે તેનાથી રહેવાય. જનકવિદેહીની દશા વરોધર છે. વસિષ્ઠજીએ રામને ઉપદેશ દીધો ત્યારે રામે ગુરુને રાજ અર્પણ કરવા માંલ્લું; પણ ગુરુએ રાજ ઢીધું જ નહીં. શિષ્ય અને ગુરુ આવા જોઈએ.

અજ્ઞાન ટાલવાનું છે. ઉપદેશથી પોતાપણું મટાઢવું છે. અજ્ઞાન ગયું તેનું દુઃખ ગયું.

જ્ઞાની ગૃહસ્થાવાસમાં વાલ્લ ઉપદેશ, વ્રત દે નહીં. ગૃહસ્થાવાસમાં હોય એવા પરમજ્ઞાની માર્ગ ચલાવે નહીં; માર્ગ ચલાવવાની રીતે માર્ગ ચલાવે નહીં; પોતે અવિરત રહી વ્રત અદરાવે નહીં; કેમકે તેમ કરવાથી ઘણાં કારણોમાં વિરોધ આવે.

સકામ મક્ષિયી જ્ઞાન થાય નહીં. નિષ્કામ મક્ષિયી જ્ઞાન થાય જ્ઞાનીના ઉપદેશને વિષે અદ્ભુતપણુ છે. તેઓ નિરિચ્છાપણે ઉપદેશ દે છે. સ્પૃહારહિત હોય છે. ઉપદેશ એ જ્ઞાનનું મહાત્મ્ય છે. મહાત્મ્યને રડીને ઘળા લીધો બુલે છે.

અજ્ઞાનીનો સકામ ઉપદેશ હોય છે, જે સંસારફળનું કારણ છે. જગત્પ્રા અજ્ઞાનીનો માર્ગ વધારે છે. જ્ઞાનીને મિથ્યામાવનો ક્ષય થયો છે, અહમાવ મટી ગયો છે, માટે અમૂલ્ય વચનો નીકળે. ચાલજીવોને જ્ઞાની અજ્ઞાનીનું ઓઝસાળ હોય નહીં.

આચાર્યજીએ જીવોનો સમાવ પ્રમાદી જાણી, વધે ત્રણ ત્રણ દિવસને આતરે નિયમ પાઠ્યાની આજ્ઞા કરી છે. તિથિઓને માટે સોઠા કદામદ ન રાસતા મૂકવા. કદામદ મૂકાવના અર્થે તિથિઓ કરી છે તેને વદલે તે જ દિવસે કદામદ વચારે છે. હાલમા ઘળા વર્ષો થયા પર્યુપણમા તિથિઓની પ્રાન્તિ ચાલે છે. તિથિઓનો ઘાષો કાઢી સકારાર કરે છે તે મોઝે જવાનો રસ્તો નથી. કશિવ પાવમનો દિવસ ન પચાયો, અને છઠ પાલે અને આત્મામા કોમઝતા હોય તો તે ફઝયાન્ થાય. જેથી સ્વેચ્છા પાપ લાગે છે તે રોકવાનું પોતાના હાથમા છે, પોતાથી બને તેવું છે તે રોકતો નથી, ને ધીજી તિથિ આદિની મઝતી ફીકર કર્યેં જાય છે. અનાદિયી શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને સ્પર્શનો મોહ રહ્યો છે. તે મોહ અટકાવવાનો છે. મોટું પાપ અજ્ઞાનનું છે.

અનિરતિમા પાપની ચિંતા થતી હોય તેનાથી જગ્યામા રહેવાય કેમ ?

પોતે ત્યાગ કરી શકે નહીં, અને ઝાના કાંદે કે મારે અતરાયો ઘળા છે. ધર્મનો પ્રયગ આવે ત્યારે “ઉદય” છે એમ કહે. “ઉદય ઉદય” કહ્યા કરે, પણ કાંઈ કુચામા પડતો નથી. ગાઢામા વેઠો હોય, અને ધાક આવે તો સાચકી સંમાઝીને ચાલે. તે વખતે ઉદય મૂલી જાય. અર્થાત્ પોતાની શિથિલતા હોય તેને વદલે ઉદયનો દોષ કાંદે છે.

લૈકિક અને લોકોત્તર સુલસો જૂદો હોય છે. ઉદયનો દોષ કાંદવો એ લૈકિક સુલસો છે. અનાદિકાઝના કર્મો વે ઘઢીમા નાશ પામે છે, માટે કર્મનો દોષ કાંદવો નહીં. આત્માને નિંદવો. ધર્મ કરવાની ઘાત આવે ત્યારે પૂર્વકર્મના દોષની ઘાત આગઝ કરે છે. પુરુષાર્થ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. પુરુષાર્થ પહેલો કરવો. મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ, અશુભયોગ મૂક્યા

કર્મ ટાઝ્યાવગમ રઝવાના નથી. તેટલા માટે જ જ્ઞાનીઓએ શાસ્ત્રો વર્ણવ્યા છે. શિથિલ થવાને સાધનો બતાવ્યા નથી. પરિણામ લગા આગવા લોઈએ કર્મ ઉદય આવવો એવું મનમા રહે તો કર્મ ઉદયમા આવે ! ચાકી પુરુષાર્થ કરે, તો તો કર્મ ટઝી જાય. ઉપકાર થાય તે જ લક્ષ રાસનો.

(૭) ઘઢવા માઢપદ મુદ ૧૦ પુદ ૧૧૫૨ સઘારે ૧૧ ઘાવે

કર્મ મર્ગી મર્ગને નાશ કરાવતા નથી. જ્ઞાનીપુરુષ તો સામટો મોટો ચાઝી નાશ કરે છે.

વિચારવાને ચીઝા આલવનો મૂરી દર્દ, આત્માના પુરુષાર્થનો જય થાય તેતું આલવન લેવું. કર્મવધનનું આલવન લેવું નહીં. આત્મામાં પરિણામ પામે તે અનુપ્રેશા.

મારીમા મઠો થવાની સઘા છે, પણ વદ ચક્ર કુમારાદિ મઝે તો થાય, તેમ આત્મા મારીરૂપ છે

તેને સદ્ગુરુ આદિ સાધન મળે તો આત્મજ્ઞાન થાય. જે જ્ઞાન થયું હોય તે પૂર્વે થઈ ગયેલા જ્ઞાનીઓએ સંપાદન કરેલું છે તેને પૂર્વાપર મળતું આવતું જોઈએ; અને વર્તમાનમાં પણ જે જ્ઞાનીપુરુષોએ જ્ઞાન સંપાદન કરેલું છે તેનાં ધ્વજોને મળતું આવતું જોઈએ; નહીં તો અજ્ઞાનને જ્ઞાન માન્યું છે એમ કહેવાય.

જ્ઞાન બે પ્રકારનાં છે:—એક બીજમૂલ જ્ઞાન; અને બીજું વૃક્ષમૂલ જ્ઞાન. પ્રતીતિએ બન્ને સરલાં છે. તેમાં મેદ નથી. વૃક્ષમૂલ, કેવળ નિરાવરણ થાય ત્યારે તે જ મને મોક્ષ થાય; અને બીજમૂલ જ્ઞાન થાય ત્યારે છેવટે પંદર મને મોક્ષ થાય.

આત્મા અરૂપી છે; ઘટલે વર્ણગંધરસસ્પર્શરહિત વસ્તુ છે; અવસ્તુ નથી.

દૃઢદર્શન જેણે બાંધ્યાં છે તેણે મનુ જ ડહાપણ વાપર્યું છે.

બંધ ઘળી અપેક્ષા થાય છે; પણ મૂલ પ્રકૃતિ આઠ છે, તે કર્મની આંતી ઉકેલવા માટે આઠ પ્રકારે કહી છે.

આયુષ્કર્મ એક જ મનનું બંધાય. વિરોધ મનનું આયુષ્કર્મ નહીં. જો બંધાતું હોય તો કોઈને કેવલજ્ઞાન ઉપજે નહીં.

જ્ઞાનીપુરુષ સમતાથી કલ્યાણનું જે સ્વરૂપ બતાવે છે તે ઉપકારને અર્થે બતાવે છે. જ્ઞાનીપુરુષો માર્ગમાં ચૂલા પડેલા જીવને સીધો રસ્તો બતાવે છે. જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલે તેનું કલ્યાણ થાય. જ્ઞાનીના વિરહ પછી ઘણો કમલ જાય ઘટલે અંધકાર થઈ જવાથી અજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ થાય; અને જ્ઞાનીપુરુષોનાં ધ્વજો ન સમજાય; તેથી લોકોને અવલું માસે. ન સમજાય તેથી લોકો ગચ્છના મેદ પાડે છે. ગચ્છના મેદ જ્ઞાનીઓએ પાડ્યા નથી. અજ્ઞાની માર્ગનો લોપ કરે છે. જ્ઞાની થાય ત્યારે માર્ગનો ઉદ્યોત કરે છે. અજ્ઞાનીઓ જ્ઞાનીની સામા થાય છે. માર્ગસન્નિવૃત્ત થવું જોઈએ.

બાલ અને અજ્ઞાની જીવો નાની નાની વાતોમાં મેદ પાડે છે. ચાંડલા અને મુલપટ્ટી વગેરેના આમદમાં કલ્યાણ નથી. અજ્ઞાનીને મતમેદ કરતાં બાર લાગતી નથી. જ્ઞાનીપુરુષો રૂઢીમાર્ગને મળે શુદ્ધ માર્ગ પ્રરૂપતા હોય તોય જીવને જૂદું માસે, અને જાણે કે આપણે ધર્મ નહીં. જે જીવ કદામહરહિત હોય તે શુદ્ધ માર્ગ આદરે. વિચારવાનો તો કલ્યાણનો માર્ગ એક જ હોય. અજ્ઞાન-માર્ગના અનંત પ્રકાર છે.

જેમ પોતાનું છોકરું કુવડું હોય અને બીજાનું છોકરું ઘણું રૂપાડું હોય, પણ રાગ પોતાના છોકરાપર આવે, ને તે સારું લાગે; તેથી જ રીતે જે કુલ્લધર્મ પોતે માન્યા છે તે ગમે તેવા દૂષણવાળા હોય તોપણ સાચા લાગે છે. વૈષ્ણવ, બૌદ્ધ, સ્વેતાંબર દિગંબર જૈનાદિ ગમે તે હોય પણ જે કદામહરહિતપણે શુદ્ધ સમતાથી પોતાનાં આવરણો ધટાડશે તેનું જ કલ્યાણ થશે.

(કાયાની) સામાયિક કાયાનો યોગ રોકે; આત્માને નિર્મલ કરવા માટે કાયાનો યોગ રોકવો. રોકવાથી પરિણામે કલ્યાણ થાય. કાયાની સામાયિક કરવા કરતાં આત્માની સામાયિક એકવાર

કરો. જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો સાંમઝી સાંમઝીને ગાંઠે બાંધો તો આત્માની સામાયિક ઘશે. મોક્ષનો ઉપાય અનુમવગોચર છે. જેમ અમ્યાસે અમ્યાસે કરી આગઝ જવાય છે તેમ મોક્ષને માટે પણ છે.

જ્યારે આત્મા કંઈ પણ ક્રિયા કરે નહીં ત્યારે અવંધ કહેવાય.

પુરુષાર્થ કરે તો કર્મથી મુક્ત થાય. અનંતકાળનાં કર્મો હોય, અને જો યથાર્થ પુરુષાર્થ કરે તો કર્મ એમ ન કહે કે હું નહીં જાઠું. બે ઘડીમાં અનંતાં કર્મો માશ પામે છે. આત્માની ઓઝસાળ થાય તો કર્મ નાશ પામે.

૫૦—સમ્યક્ત્વ શાથી પ્રગટે ?

૭૦—આત્માનો યથાર્થ લક્ષ થાય તેથી. સમ્યક્ત્વના બે પ્રકાર છે:—

૧. વ્યવહાર અને ૨. પરમાર્થ. સદુરુણાં વચનોનું સાંમઝું, તે વચનોનો વિચાર કરવો; તેની પ્રતીતિ કરવી; તે “વ્યવહારસમ્યક્ત્વ.” આત્માની ઓઝસાળ થાય તે “પરમાર્થસમ્યક્ત્વ.”

અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના બોધ અસર પામતો નથી; માટે પ્રથમ અંતઃકરણમાં કોમઝતા લાવવી. વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ આદિની મિથ્યાવર્ત્તમાં નિરામ્હ રહેવું; મધ્યસ્થતાએ રહેવું; આત્માના સ્વમાનને જે આવરણ તેને જ્ઞાનીઓ ‘કર્મ’ કહે છે.

સાત પ્રકૃતિ ક્ષય થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રગટે. અનંતાનુબંધી ચાર કપાય; મિથ્યાત્વમોહનીય, મિથ્યમોહનીય, સમકિતમોહનીય એ સાત ક્ષય થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રકટે.

૫૦—કપાય તે શું ?

૭૦—સત્પુરુષો મળ્યે જીવને તે બતાવે કે હું જે વિચાર કર્યાવિના કર્યે જાય છે તેમાં કશ્યાણ મળી, છતાં તે કરવા માટે દુરામ્હ રાલે તે.

ઉન્માર્ગને મોક્ષમાર્ગ માને; અને મોક્ષમાર્ગને ઉન્માર્ગ માને તે ‘મિથ્યાત્વમોહનીય.’ ઉન્માર્ગથી મોક્ષ થાય નહીં, માટે માર્ગ બીજો હોવો જોઈએ એવો જે માવ તે ‘મિથ્યમોહનીય.’ ‘આત્મા આ હશે !’ તેવું જ્ઞાન થાય તે ‘સમ્યક્ત્વમોહનીય.’ ‘આત્મા છે’ એવો નિશ્ચયમાવ તે ‘સમ્યક્ત્વ.’

નિયમથી જીવ કોમઝ થાય છે. દયા આવે છે. મનનાં પરિણામો ઉપયોગસહિત જો હોય તો કર્મ ઓછાં લાગે. ઉપયોગસહિત હોય તો કર્મ વધારે લાગે. અંતઃકરણ કોમઝ કરવા, શુદ્ધ કરવા વ્રતાદિ કરવાનું કશું છે. સ્વાદુબ્ધિ ઓછી કરવા નિયમ કરવા. કુરુષર્મ જ્યાં જ્યાં જોઈએ છીએ ત્યાં ત્યાં આટો આવે છે.

(૮)

બદવા. આદ્યપદ શુદ્ધ ૧૧ શ્લો. ૧૯૫૨.

લૌકિક દૃષ્ટિમાં વૈરાગ્ય મત્તિ નથી; પુરુષાર્થ કરવાનું, અને સત્ય રીતે ચર્તવાનું ધ્યાનમાં જ આવતું નથી. તે તો લોકો મૂઠી જ ગયાં છે.

માનસો વરમાદ આવે ત્યારે પાળાં ટાંકામાં મરી રાલે છે, તેમ મુમુક્ષુ જીવો આટલો આટલો ઉપદેશ સાંમઝીને અરાય પ્રહણ કરતાં નથી; તે એક આશ્ચર્ય છે. તેને ઉપકાર કેવી રીતે થાય ?

જ્ઞાનીઓ દોષ ધરાવવા માટે અનુમવનાં વચનો કહે છે; માટે તેવાં વચનોનું સ્મરણ કરી

જો તે સમજવામાં આવે, શ્રવણ મનન થાય, તો સહજે આત્મા ડબ્બલ થાય. તેમ કરવામાં કાંઈ બહુ મેહેનત નથી. તેવાં વચનોનો વિચાર ન કરે, તો કોઈ દિવસ પણ દોષ ઘટે નહીં.

સદાચાર સેવવા જોઈએ. જ્ઞાનીપુરુષોએ દયા, સત્ય, અદત્તાદાન, બ્રહ્મચર્ય, પરિમહપ્રમાણ વગેરે સદાચાર કહેલા છે. જ્ઞાનીઓએ જે સદાચારો સેવવા કહેલ છે તે યથાર્થ છે; સેવવાયોગ્ય છે. વગર સાક્ષીએ જીવે વ્રત નિયમ કરવાં નહીં.

વિષયકપાયાદિ દોષ ગયાવિના સામાન્ય આશયવાલા દયા વગેરે આવે નહીં; તો પછી કંઠા આશયવાલા દયા વગેરે ક્યાંથી આવે? વિષયકપાયસહિત મોક્ષે જવાય નહીં. અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં. ભક્તિ એ સર્વે દોષને ક્ષય કરવાવાળી છે; માટે તે સર્વોત્ક્રષ્ટ છે.

જીવે વિકલ્પના વ્યાપાર કરવા નહીં. વિચારવાન અવિચારણા અને અકાર્ય કરતાં ક્ષોભ પામે. અકાર્ય કરતાં જે ક્ષોભ ન પામે તે અવિચારવાન.

અકાર્ય કરતાં પ્રથમ જેટલો ત્રાસ રહે છે તેટલો બીજી ફેરે કરતાં રહેતો નથી. માટે પ્રથમથી જ અકાર્ય કરતાં અટકવું, દૃઢ નિશ્ચય કરી અકાર્ય કરવું નહીં.

સત્પુરુષો ઉપકારઅર્થે જે ઉપદેશ કરે છે તે શ્રવણ કરે, ને વિચારે તો જીવના દોષો અવશ્ય ઘટે. પારસમણિનો સંગ થયો, ને લોહાનું સુવર્ણ ન થયું તો કાંતો પારસમણિ નહીં. અને કાંતો ચરૂં લોહું નહીં. તેવી જ રીતે જેના ઉપદેશથી સુવર્ણમય આત્મા ન થાય તો કાંતો તે ઉપદેશ સત્પુરુષ નહીં, અને કાંતો સામો માણસ યોગ્ય જીવ નહીં. યોગ્ય જીવ અને છારા સત્પુરુષ હોય તો ગુણો પ્રગટ્યાવિના રહે નહીં.

લૌકિક આલંબન ન જ કરવાં. જીવ પોતે જાગે તો બધાં વિપરીત કારણો મટી જાય. જેમ કોઈ પુરુષ ઘરમાં નિદ્રાવશ થવાથી તેના ઘરમાં કૂતરાં, બિલાડાં વગેરે પેસી જવાથી નુકસાન કરે, અને પછી તે પુરુષ જાગ્યા પછી નુકસાન કરનારાં ઘવાં જે કૂતરાં આદિ પ્રાણીઓ તેનો દોષ કાઢે; પણ પોતાનો દોષ કાઢતો નથી કે હું ડંખી ગયો તો જામ થયું; તેમ જીવ પોતાના દોષો જોતો નથી. પોતે જાગૃત રહેતો હોય, તો બધાં વિપરીત કારણો મટી જાય; માટે પોતે જાગૃત રહેવું.

જીવ એમ કહે છે કે મારા તૃષ્ણા, અહંકાર, લોભ આદિ દોષો જતા નથી. અર્થાત્ જીવ પોતાનો દોષ કાઢતો નથી; અને દોષોનો ઢાંક કાઢે છે. જેમ સૂર્યનો તાપ બહુ પડે છે, અને તેથી નહાર નીકળાડું નથી; માટે સૂર્યનો દોષ કાઢે છે; પણ છત્રિ અને પગરલાં સૂર્યના તાપથી રક્ષણઅર્થે બતાવ્યાં છે તેનો ઉપયોગ કરતો નથી તેમ. જ્ઞાનીપુરુષોએ લૌકિક માત્ર સૂકી દૃઢ જે વિચારથી પોતાના દોષો ધટાડેલ, નાશ કરેલ તે વિચારો, અને તે ઉપાયો જ્ઞાનીઓ ઉપકારઅર્થે કહે છે. તે શ્રવણ કરી આત્મામાં પરિણામ પામે તેમ કરવું.

કયા પ્રકારે દોષ ઘટે? જીવ લૌકિક ભાવ કર્યા કરે છે, ને દોષો કેમ ધરતા નથી એમ કસા કરે છે!

મુમુક્ષુઓએ જાગૃત જાગૃત થઈ વૈરાગ્ય વધારવો જોઈએ. સત્પુરુષનું એક વચન સામઝી પોતાને વિષે દોષો હોવા માટે વહુ જ સ્વેદ રાસડો, અને દોષ ઘટાડો ત્યારે જ ગુણ પ્રગટશે. સત્સંગ-સમાગમની જરૂર છે. બાકી સત્પુરુષ તો, જેમ એક વટેમાર્ગી બીજા વટેમાર્ગીને રસ્તો બતાવી ચાલ્યો જાય છે તેમ, વતાવી ચાલ્યા જાય છે. શિષ્યો કરવા માટે સત્પુરુષની ઇચ્છા નથી. દુરાગ્રહ મઝ્યો તેને આત્માનું માન થાય છે. આન્તિ જાય તો તરત સમ્યક્ત્વ થાય.

બાહુવલિજીને જેમ કેવલજ્ઞાન પાસે, અતરમા હતું, ફાંદે બહાર નહોતું; તેમ સમ્યક્ત્વ પોતાની-પાસે જ છે.

જીવ અઢકાર રાखે છે, અસત્ વચનો બોલે છે, આન્તિ રાखે છે, તેનું તેને લગારે માન નથી. એ માન થયાવિના નિવેડો આવવાનો નથી.

શૂદ્ધવીર વચનોને ધીજા એકે વચનો પહોંચે નહીં. જીવને સત્પુરુષનો એક શબ્દ પણ સમજાયો નથી. મોટાઈ નઢતી હોય તો મૂકી દેવી. કદામદ્દમા ફાંદે જ હિત નથી. શૂદ્ધાતન કરીને આમદ્દ, કદામદ્દમી દૂર રહેવું; પણ વિરોધ કરવો નહીં.

અપારે જ્ઞાનીપુરુષો થાય છે ત્યારે મતભેદ, કદામદ્દ ઘટાડી દે છે. જ્ઞાની અનુકંપાઅર્થે માર્ગ બોધે છે. અજ્ઞાની કુપુરુષો મતભેદ ઢામ ઢામ વધારી કદામદ્દ ચોકસ કરે છે.

સાચા પુરુષ મઢે, જે તેઓ જે કલ્યાણનો માર્ગ બતાવે તે જ પ્રમાણે જીવ વર્તે તો અવશ્ય કલ્યાણ થાય. માર્ગ વિચારવાને પૂછવો. સત્પુરુષના આશ્રયે સારા આચરણો કરવા, સોટી બુદ્ધિ સહુને હેરાનકર્ષી છે, પાપની કર્ષી છે. મમત્વ હોય ત્યાં જ મિથ્યાત્વ. આવક સર્વેં દયાહુ હોય. કલ્યાણનો માર્ગ એક જ હોય; સો મસો ન હોય. અદરના દોષો નાશ થશે, અને સમપરિણામ આવશે તો જ કલ્યાણ થશે.

મતભેદને છેદે તે જ સાચા પુરુષ. સમપરિણામને રસ્તે ચઢાવે તે સાચો સગ. વિચારવાને માર્ગનો ભેદ નથી.

હિંદુ અને મુસલમાન મરત્યા નથી. હિંદુઓના ધર્મગુરુઓ જે ધર્મબોધ કહી ગયા હતા તે વહુ ઉપકાર અર્થે કહી ગયા હતા. તેઓ બોધ પીરાણા મુસલમાનના શાલ્હોમા નથી. આત્માવેક્ષાએ કપડી, વાળીઓ, મુસલમાન નથી. તેનો જેને ભેદ મટી ગયો તે જ શુદ્ધ; ભેદ માસે તે જ અનાદિની મૂલ છે. કુટ્ટાચાર પ્રમાણે જે સાચું માન્યું તે જ કપાય છે.

મૃં - મોક્ષ પરત્તે શુ ?

મૃં - આત્માનું અત્યંત શુદ્ધિ તે, અજ્ઞાનથી છૂટી જવું તે, સર્વ કર્મથી મુક્ત થવું તે “મોક્ષ.” યથાતથ્ય જ્ઞાન પ્રગટ્યે મોક્ષ. આન્તિ રહે ત્યાંસુધી આત્મા જગત્મા છે. અનાદિકાલનું એવું જે ચેતન તેનો સમાવ જાળવણું, જ્ઞાન છે, છતાં મૂની જાય છે તે શુ ? જાળવણામા મૂલના છે. યથાતથ્ય જાળવણું નથી. તે મૂલતા કેમ મટે ? તે જાળવણારૂપી સ્વમાવને મૂની ન જાય; તેને વારંવાર દટ કરે તો મૂલના મટે.

જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનોનું અવલંબન છેવાયી જાણપણું થાય. સાધન છે તે ઉપકારના હેતુઓ છે. અધિકારિપણું સત્પુરુષના આશ્રયે છે તો સાધનો ઉપકારના હેતુઓ છે. સત્પુરુષની દૃષ્ટિ ચાલવાયી જ્ઞાન થાય છે. સત્પુરુષોનાં વચનો આત્મામાં પરિણામ પામ્યે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાત, પ્રમાદ, અશુભયોગ વગેરે વધા દોષો અનુક્રમે મોઢા પડે. આત્મજ્ઞાન વિચારવાયી દોષો નાશ થાય છે. સત્પુરુષો પોકારી પોકારીને કહી ગયા છે, પણ જીવને લોકમાર્ગમાં પડી રહેવું છે; અને લોકોત્તર કહે-વરાવવું છે; ને દોષ કેમ જતા નથી એમ માત્ર કહ્યા કરવું છે. લોકનો ભય મૂકી સત્પુરુષોનાં વચનો આત્મામાં પરિણામે તો સર્વ દોષ જાય. જીવે મારાપણું લાવવું નહીં. મોટાઈ, ને મહત્તા મૂલ્યા વગર સમ્યક્ત્વનો માર્ગ આત્મામાં પરિણામ પામવો કઠણ છે.

વેદાંતશાસ્ત્રો વર્તમાનમાં સ્વછંદયી વાંચવામાં આવે છે; ને તેથી શુષ્કપણાજેવું થઈ જાય છે. પદ્મદર્શનમાં જ્ઞાનકો નથી; પણ આત્માને કેવલ શુષ્કદૃષ્ટિ જોતાં તીર્થકરે લાંબો વિચાર કર્યો છે. મૂઝા લક્ષ્ય તથાથી જે જે વક્તા (સત્પુરુષો) એ કહ્યું તે ચથાર્થ છે એમ જણાશે.

આત્માને ચચારેય પણ વિકાર ન ઉપજે, તથા રાગદ્વેષપરિણામ ન થાય ત્યારે જ કેવલજ્ઞાન કહેવાય. પદ્મદર્શનવાઢાએ જે વિચાર કર્યા છે તેથી આત્માનું તેમને માન થાય છે, તારતમ્યપણામાં ફેર પડે. પદ્મદર્શન પોતાની સમજણે વેસાડે તો કોઈવાર વેસે નહીં. તે વેસવું સત્પુરુષના આશ્રયે થાય. જેણે આત્મા અસંગ, અક્રિય વિચાર્યો હોય તેને આન્તિ હોય નહીં, સંશય હોય નહીં, આત્માના હોવાપણા સંવંધમાં પ્રશ્ન રહે નહીં.

પ્ર૦:-સમ્યક્ત્વ કેમ જણાય ?

ઉ૦:-માંહીથી દશા ફરે ત્યારે સમ્યક્ત્વની સ્વર ઇની મેઢે પડે. સત્ત્વેવ ઇટલે રાગદ્વેષ ને જ્ઞાન જેનાં ક્ષય થયાં છે તે. સદ્ગુરુ કોણ કહેવાય ? મિથ્યાત્વમંત્રિ જેની છેવાળી છે તે. સદ્ગુરુ ઇટલે નિર્મય. સત્પર્મ જ્ઞાનીપુરુષોએ ધોધેલો જે ધર્મ. આ ત્રણે તત્ત્વ યથાર્થ રીતે જાણે ત્યારે સમ્યક્ત્વ થયું ગણાય.

અજ્ઞાન ટાઢવા માટે કારણો (સાધનો) વતાન્યાં છે. જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જ્યારે જાણે ત્યારે મોક્ષ થાય.

પરમવેદસ્ત્રી સદ્ગુરુ મેઢે અને ઉપદેશસ્ત્રી દશા આત્મામાં પરિણામ પામે ત્યારે રોગ જાય; પણ તે દશા અંતરમાં ન ઉતારે, તો તેનો કોઈ કાઢે રોગ જાય નહીં. જીવ સ્વરેસરૂં સાધન કરતો નથી. જેમ આલા કુડુંવને ઓઢસવું હોય તો પહેલાં ઇક જળને ઓઢસે તો વધાની ઓઢસાળ થાય, તેમ પહેલાં સમ્યક્ત્વનું ઓઢસાળ થાય ત્યારે વધા આત્માના ગુણોસ્ત્રી કુડુંવનું ઓઢસાળ થાય. સમ્યક્ત્વ સર્વોલ્કષ સાધન કહ્યું છે. વહારત્રી વૃત્તિઓ ઘટાડી અંતર પરિણામ કરે, તો સમ્યક્ત્વનો માર્ગ આવે. ચાલતાં ચાલતાં ગામ આવે, પણ વગર ચાલ્યે ગામ ન આવે. જીવને યથાર્થ સત્પુરુષોની પ્રતીતિ થઈ નથી.

વહિરાત્મામાંથી અંતરાત્મા થયા પછી પરમાત્મપણું પ્રાપ્ત થયું જોઈએ. દૂધ ને પાળી જૂદાં છે

તેમ સત્પુરુષના આશ્રયે, પ્રતીતિષ્ઠે દેહ અને આત્મા જૂદા છે એમ માન થાય, અતરૂમા પોતાના આત્માનુભવરૂપે, જેમ દૂધ ને પાણી જૂદા થાય તેમ દેહ અને આત્મા જૂદા રાગે ત્યારે પરમાત્મપણુ પ્રાપ્ત થાય. જેને આત્માના વિચારરૂપી ધ્યાન છે, સતત નિરતર ધ્યાન છે, આત્મા જેને સ્વપ્નમા પણ જૂદો જ માસે, કોંઈ વસ્તુ જેને આત્માની પ્રાપ્તિ થાય જ નહીં તેને જ પરમાત્મપણુ થાય.

અતરાત્મા નિરતર કપાયાદિ નિવારવા પુરુષાર્થ કરે છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનક મુખી એ વિચાર-રૂપી ક્રિયા છે. જેને વૈરાગ્ય ઉપશમ વર્તેતો હોય તેને જ વિચારવાન કહીએ. આત્માઓ મુક્ત થયા પછી સસારમા આવતા નથી. આત્મા સ્થાનુભવ છે, તે ચક્ષુષી દેખાતો નથી, શ્રદ્ધિયથી રહિત એવું જે જ્ઞાન તે જાણે છે. આત્માનો ઉપયોગ મનન કરે તે મન છે. વચ્ચગણા છે તેથી મન જૂદું કહેવાય સંકલ્પ વિકલ્પ મૂકી દેવો તે 'ઉપયોગ.' જ્ઞાનને આવરણ કરનારું નિકાચિતકર્મ ન બાધ્યુ હોય તેને સત્પુરુષોનો બોધ રાગે. આયુષ્નો વધ હોય તે રોકાય નહીં.

જીવે અજ્ઞાન પ્રશ્ન છે તેથી ઉપદેશ પરિણમે નહીં. કારણ, આવરણને લીધે પરિણમવાનો રસ્તો નથી. જ્યાંમુખી લોકના અભિનિવેશની કલ્પના કર્યા કરો ત્યાંમુખી આત્મા ડબો આવે નહીં, અને ત્યાંમુખી કલ્યાણ પણ થાય નહીં. ઘણા જાંવો સત્પુરુષનો બોધ સામઝે છે, પણ તેને વિચારવાનો યોગ થતો નથી.

શ્રદ્ધિયોના નિમ્નહનુ ન હોવાપણુ, કુઠ્ઠવર્મનો આગ્રહ, માન છાયાની કામવા, અમધ્યસ્થપણુ એ કદામ્રહ છે. તે કદામ્રહ જ્યાંમુખી જીવ ન મૂકે ત્યાંમુખી કલ્યાણ થાય નહીં. નવ પૂર્વે મળ્યો તોય રહ્યો. ચૌદ રાજલોકે જાણ્યો પણ દેહમા રહેલો આત્મા ન ઓઠ્યો, માટે રહ્યો ! જ્ઞાનીપુરુષ વધી શકાવો ટાઢી શકે છે, પણ તરવાનુ કારણ સત્પુરુષની હૃદિષ્ઠિ ચાલતુ તે છે; અને તો જ દુઃખ મટે આજ પણ પુરુષાર્થ કરે તો આત્મજ્ઞાન થાય. જેને આત્મજ્ઞાન નથી તેનાથી કલ્યાણ થાય નહીં.

અધ્યહાર જેનો પરમાર્થ છે તેવા આત્મજ્ઞાનીની આજ્ઞાએ વચ્ચે આત્મા લક્ષ્યગત થાય; કલ્યાણ થાય.

આત્મજ્ઞાન સદૃશ નથી. 'પત્નીકરણ,' 'વિચારસાગર' વાંચીને કમવમાત્ર માન્યાથી જ્ઞાન થાય નહીં. જેને અનુભવ થયો છે એવા અનુભવિના આશ્રયે તે સમગ્રી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે તો જ્ઞાન થાય. સમજ્યાવિના રસ્તો મારે વિકટ છે હીરો પાદવા માટે સ્થાળ સોદવી તે મેદેનત છે, પણ હીરો લેવો તેમા મેદેનત નથી. તે જ પ્રમાણે આત્માસંવધી સમજણ આવવી દુર્લભ છે, નહીં તો આત્મા ફરે દૂર નથી માન નથી તેથી દૂર રાગે છે જીવને કલ્યાણ કલુ, ન કલુ તેનુ માન નથી; અને પોતાપણુ રાસતુ છે.

ચોથે ગુણસ્થાનકે પ્રવિભેદ થાય. અગીઆરમેથી પડે છે તેને 'ઉપશમસમ્યક્ત્વ' કહેવાય. સોમ પારિશ્રમે પાડનારો છે ચોથે ગુણસ્થાનકે ઉપશમ અને ક્ષાયિક બને હોય. ઉપશમ પડેલે સત્તામાં આવરણનુ રહેલુ. કલ્યાણના સરેસરા કારણો જીવને પાર્યામાં નથી. જે શ્રાસ્ત્રો ધૃતિને સંજોષે નહીં, ધૃતિને સંકોષે નહીં પરંતુ વધારે તેવા શાસ્ત્રોમા ન્યાય ક્યાથી હોય !

મત આપનારે અને મત લેનારે વ્તેષ વિચાર તથા ઉપયોગ રાસવા. ઉપયોગ રાસે નહીં, ને માર રાસે તો નિકાચિત્કર્મ બંધાય. 'ઓહું કરું', પરિમહમર્યાદા કરવી એમ જેના મનમાં હોય તે શિથિલ કર્મ માંધે. પાપ કર્યે કાંઈ શુભિ હોય નહીં. એક મત માત્ર હર્ષ અજ્ઞાનને કાઢવા ઇચ્છે છે તેવાને અજ્ઞાન કહે છે કે તારાં કેક ચારિત્ર હું સ્વાઈ ગયો છું; તેમાં તે શું મોટી વાત છે !

જે સાધનો થતાવે તે તરવાનાં સાધનો હોય તો જ સારાં સાધન. યાત્રી નિષ્ક્રાંત સાધન છે. વ્યવહારમાં અનંતા માંગા ઉઠે છે, તો કેમ પાર આવે! કોઈ માણસ ઉતાવળો બોલે તેને કપાયી કહેવાય, કોઈ ધીરમયી બોલે તેને શાન્તિ દેવાય, પણ અંતર્પરિણામ હોય તો શાંતિ કહેવાય.

જેને સુવાની એક પથારી જોઈએ તે દશ ઘર મોકલાં રાસે તો તેવાની શ્રુતિ વ્યારે સંકોચાય! શ્રુતિ રોકે તેને પાપ નહીં. કેટલાક જીવો એવા છે કે શ્રુતિ ન રોકાય એવાં કારણો મેળાં કરે, આથી પાપ રોકાય નહીં.

(૧)

માત્રપદ મુદ ૧૫. ૧૧૫૨.

ચૌદ રાજલોકની કામના છે તે પાપ છે. માટે પરિણામ જોવાં. ચૌદ રાજલોકની સ્વર નથી એમ કદાચ કહો, તોપણ જેટલું ધાર્યું તેટલું તો નહીં પાપ થયું. મુનિને તળસલું પણ મહ્યાની છૂટ નથી. ગૃહસ્થ પદલું મહે તો તેટલું તેને પાપ છે.

જહ ને આત્મા તન્મયપણે થાય નહીં. સુતરની આંટી સુતરથી કાંઈ જૂદી નથી; પણ આંટી કાઢવી તેમાં વિકટતા છે; જો કે સુતર ઘટે નહીં ને ચપે નહીં. તેવી જ રીતે આત્મામાં આંટી પડી ગઈ છે.

સત્પુરુષ અને સદ્ગાહ એ વ્યવહાર કાંઈ કલ્પિત નથી. સદ્ગુરુ સદ્ગાહસ્ત્રી વ્યવહારથી સ્વરૂપ શુદ્ધ થાય ત્યારે કેવલ ચર્ચે. પોતાનું સ્વરૂપ જાણવું તે સમક્ષિત. સત્પુરુષનું વચન સાંભળવું દુર્લભ છે, મદ્દલું દુર્લભ છે, વિચારવું દુર્લભ છે તો અનુભવવું દુર્લભ હોય તેમાં શી નવાઈ!

અપદેશજ્ઞાન અનાદિનું ચાલવું આવે છે. એકલાં પુસ્તકથી જ્ઞાન થાય નહીં. પુસ્તકથી જ્ઞાન થતું હોય તો પુસ્તકનો મોક્ષ થાય! સદ્ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું એમાં મૂલી જવાય તો પુસ્તક અવલંબનમૂત છે. ચૈતન્યપણું ગોલે તો ચૈતન્યપણું પ્રાપ્ત થાય; ચૈતન્યપણું અનુભવગોચર થાય તે. સદ્ગુરુનું વચન શ્રવણ કરે, મનન કરે, ને આત્મામાં પરિણમાવે તો કલ્યાણ થાય.

જ્ઞાન અને અનુભવ હોય તો મોક્ષ થાય. વ્યવહારને નિયેષવો નહીં. એકલા વ્યવહારને વઠગી રહેવું નહીં.

આત્મજ્ઞાનની વાત સામાન્ય થઈ જાય એવી રીતે કરવી ઘટે નહીં. આત્મજ્ઞાનની વાત એકાંતે કહેવી. આત્માનું હોવાપણું વિચારવામાં આવે તો અનુભવવામાં આવે; નહીં તો તેમાં શંકા થાય છે. જેમ એક માણસને વધારે પડઢથી દેસાતું નથી તેમ આચરણની વઢગણાને લીધે આત્માને થાય છે. ડંપમાં પણ આત્માને સામાન્યપણે જાગૃતિ છે. આત્મા કેવલ ડંપે નહીં; તેને આચરણ આવે; આત્મા હોય તો જ્ઞાન થાય. જહ હોય તો જ્ઞાન કોને થાય !

પોતાને પોતાનું માન થવું, પોતે પોતાનું જ્ઞાન પામવું તે જીવન્યુક્ત થવું.

ચૈતન્ય એક હોય તો પ્રાન્તિ કોને થઈ ? મોક્ષ કોનો થયો ? વધા ચૈતન્યની જાતિ એક ; પણ પ્રત્યેક ચૈતન્યનું સ્વતંત્રપણ જૂદું ચૈતન્ય છે. ચૈતન્યનો સમાવેશ એક છે. મોગ્ધિ દ્વાનુમતિગોચર છે. નિરાવરણમા મેદ નથી. પરમાણુ મેઝા થાય ત્યાં જ્યાં એટલે કે આત્માને પરમાણુનો સંબંધ નહીં ત્યારે મુક્તિ, પરરૂપમા નહીં મળવું તે મુક્તિ

કલ્યાણ કરવું, ન કરવું તેનું માન નથી ; પણ જીવને પોતાપણું રાસતું છે. વધ વ્યાસુધી થાય ? જીવ ચૈતન્ય ન થાય ત્યાંસુધી એકદિશાદિક યોનિ હોય તોપણ જીવનો જ્ઞાનસમાય કેવળ રોપાઈ જાય નહીં, અંશે રુદ્ધો રહે છે. અનાદિ કાલથી જીવ વધાયો છે. નિરાવરણ થયા પછી વધાતો નથી. “હું જાણું છું” એવું અભિમાન તે ચૈતન્યનું અશુદ્ધપણું આ જગતમા વધ ને મોક્ષ ન હોત તો શ્રુતિનો ઉપદેશ કોને અર્થ ? આત્મા સમાવે કેવળ અક્રિય છે, પ્રયોગે ક્રિય છે. જ્યારે નિર્વિકલ્પ સમાપ્તિ થાય ત્યારે જ અક્રિયપણું કહ્યું છે. નિર્વિવાદપણે વેદાત વિચારવાના અડચણ નથી. આત્મા અહંતત્ત્વ વિચારે તો અહંત થાય સિદ્ધત્ત્વ વિચારે તો સિદ્ધ થાય. આચાર્ય-ત્ત્વ વિચારે તો આચાર્ય થાય. ઉપાધ્યાયનો વિચાર કરે તો ઉપાધ્યાય થાય સ્ત્રીરૂપ વિચારે તો આત્મા સ્ત્રી, અર્થાત્ જે સ્વરૂપને વિચારે તે રૂપ ભાવાત્મા થાય. આત્મા એક છે, કે અનેક છે તેની ચિંતા કરવી નહીં. આપણે તો એ વિચારવાની જરૂર છે કે “હું એક છું.” જગતને મેઝવવાની ક્ષી જરૂર છે ? એક, અનેકનો વિચાર ધર્મી આશી દશાપ પહોંચ્યા પછી વિચારવાનો છે જગત્ ને આત્મા સમે પણ એક જાણશો નહીં. આત્મા અવલ છે, નિરાવરણ છે. વેદાત સામઝીને પણ આત્માને બોલસવો આત્મા સર્વવ્યાપક છે, કે આત્મા દેહને વિષે છે તે અનુમતિ પ્રત્યક્ષ અનુમતિગમ્ય છે.

વધા ધર્મનું સાત્ત્વ્ય એ છે કે આત્માને બોલસવો. શીશા વધા સાધન છે તે જે ઠેકાણે જોઈએ (ઘટે) તે જ્ઞાનીની આજ્ઞા વાપરતા અધિકારી જીવને ફલ થાય. દયા વગેરે આત્માને નિર્મલ થવાના સાધનો છે.

સિધ્ધાન્ત, પ્રમાદ, અનત, અશુભયોગ, એ અનુક્રમે જાય તો સત્પુરુષનું વચન આત્મામા પરિણામ પામે તેવી વધા દોષો અનુક્રમે નાશ પામે. આત્મજ્ઞાન વિચારથી થાય છે. સત્પુરુષ તો પોકારી પોકારીને કહી ગયા છે, પણ જીવ લોકમાર્ગે પધ્યો છે ? ને તેને લોકોચરમાર્ગ માને છે. આશી કરી કેમેય દોષ જતા નથી. લોકનો મય મૂલ્કી સત્પુરુષોના વચનો આત્મામા પરિણામ પામે તો સર્વ દોષ જાય જીવે મારાણું લાવતું નહીં, મોટાઈ અને મહત્તા મૂલ્યા વગર સમ્યક્માર્ગ આત્મામા પરિણામ પામે નહીં

ત્રણચર્યવિષે:-પરમાર્થદેહમાટે નદી ઉતરવાને ટાંકા પાણીની શુનિને આજ્ઞા આપી, પણ અનસ ચર્યની આજ્ઞા આપી નથી, ને તેને માટે કપડું છે કે અલ્પ આહાર કરજે, ઉપવાસ કરને, એકાતર કરજે, છેવટે ક્ષેત્ર સાઈને મરજે, પણ ત્રણચર્ય માગીશ નહીં.

દેહની મૂર્છા હોય તેને કલ્યાણ કેમ માસે ? સર્પ કરડે ને ભય ન થાય ત્યારે સમજવું કે, આત્મજ્ઞાન પ્રગટ્યું છે. આત્મા અજર અમર છે. “હું” મરવાનો નથી; તો મરણનો ભય શો ? જેને દેહની મૂર્છા ગઈ તેને આત્મજ્ઞાન થયું કહેવાય.

પ્રશ્ન:—જીવે કેમ વર્તેવું ?

સમાધાન:—સત્સંગને યોગે આત્માનું શુદ્ધપણું પ્રાપ્ત થાય તેમ. પણ સત્સંગનો સદા યોગ નથી મળતો. જીવે યોગ્ય થવા માટે હિંસા કરવી નહીં; સત્ય બોલવું; અદ્વચ લેવું નહીં; વ્રતાર્ચ્ય પાઠવું; પરિગ્રહની મર્યાદા કરવી; રાત્રિમોજન કરવું નહીં એ આદિ સદાચરણ શુદ્ધ અંતઃકરણે કરવાનું જ્ઞાનીઓએ કર્યું છે; તે પણ જો આત્માને અર્થે લક્ષ રાતી કરવામાં આવતાં હોય તો ઉપકારી છે; નહીંતો પુણ્યયોગ પ્રાપ્ત થાય. તેથી મનુષ્યપણું મળે, દેવતાપણું મળે, રાજ મળે, એક ભવનું સુલ મળે, ને પાછું ચાર ગતિમાં રક્ષણું થાય; માટે જ્ઞાનીઓએ તપ આદિ જે ક્રિયા આત્માને ઉપકાર અર્થે અહંકારરહિતપણે કરવા કહી છે, તે પરમજ્ઞાની પોતે પણ જગતના ઉપકારને અર્થે નિશ્ચય કરી સેવે છે.

મહાવીરસ્વામીએ કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઉપવાસ કર્યા નથી, તેમ કોઈ કોઈ જ્ઞાનીએ કર્યા નથી, તથાપિ લોકોનાં મનમાં એમ ન આવે કે જ્ઞાન યથા પછી જીવું, પીવું સરવું છે; તેટલા માટે છેલ્લી વચ્ચે તપની આવશ્યકતા બતાવવા ઉપવાસ કર્યા. દાનને સિદ્ધ કરવા માટે દિશા લીધાં પહેલાં પોતે વર્ષાં દાન દીધું. આથી જગતને દાન સિદ્ધ કરી આપ્યું. માતાપિતાની સેવા સિદ્ધ કરી આપી. દિશા નાની ચમત્કાર ન લીધી તે ઉપકાર અર્થે. નહીંતો પોતાને કરવા, ન કરવાનું કાંઈ નથી. જે સાધન કહ્યાં છે તે આત્મલક્ષ કરવાને માટે છે. પરના ઉપકારને અર્થે જ્ઞાની સદાચરણ સેવે છે.

હાલ જૈનમાં ઘણો વસત અર્થાં અવાવરુ કુવાની માફક આચરણ આવી ગયું છે; કોઈ જ્ઞાનીપુરુષ છે નહીં. કેટલોક વચ્ચે થયાં જ્ઞાની થયા નથી; કેમકે, નહીંતો તેમાં આટલા વધા કલ્યાણ થઈ જાત નહીં. આ પંચમકાન્ડમાં સત્પુરુષનો જોગ મળ્યો દુર્લભ છે; તેમાં હાલમાં તો વિશેષ દુર્લભ જોવામાં આવે છે; ઘણુંકરી પૂર્વના સંસ્કારી જીવ જોવામાં આવતા નથી. ઘણા જીવોમાં કોઈકે જોઈ શકાય, જિજ્ઞાસુ જોવામાં આવે છે. થાકી તો ત્રણ પ્રકારના જીવો જોવામાં આવે છે; જે શાશ્વદિવાલા છે:—

૧. “ક્રિયા કરવી નહીં, ક્રિયાથી દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય; વીજું કાંઈ પ્રાપ્ત થવું નથી. જેથી ચાર ગતિ રક્ષણવાનું મટે તે સરું.” એમ કહી સદાચરણ, પુણ્યના હેતુ જાણી, કરતા નથી; અને પાપનાં કારણો સેવતાં અટકતા નથી. આ પ્રકારના જીવોએ કાંઈ કરવું જ નહીં; અને મોટી મોટી વાતો કરવી પડતું જ છે. આ જીવોને “અજ્ઞાનવાદી” તરીકે ઓળખી શકાય.

૨. “એકાંતક્રિયા કરવી; તેથી જ કલ્યાણ થશે.” એવું માનનારાઓ સાવ વ્યવહારમાં કલ્યાણ

માની કદામહ મૂકતા નથી. આવા જીવોને “ક્રિયાવાદી” અથવા “ક્રિયાજડ” ગણવા. ક્રિયાજડને આત્માનો લક્ષ હોય નહીં.

૩. “અગ્ને ‘આત્મજ્ઞાન’ છે. આત્માને પ્રાપ્તિ હોય જ નહીં; આત્મા કર્તૃય નથી; ને મોક્ષાય નથી; માટે કાંઈ નથી.” આત્મ જોરનારાઓ “શુદ્ધ અધ્યાત્મી,” યોગ જ્ઞાની થઈ વેસી અનાચાર સેવતાં અટકે નહીં.

આવા ધન પ્રકારના જીવો હાલમાં જોવામાં આવે છે. જીવે જે કાંઈ કરવાનું છે તે આત્માના ઉપકાર અર્થે કરવાનું છે તે વાત તેઓ મૂલી ગયા છે. હાલમાં જૈનમાં ચોરાસીયાં સો ગચ્છ થઈ ગયા છે. તે ઘડામાં કદામહો થઈ ગયા છે; છતાં તેઓ યથા કહે છે કે “જૈનધર્મ અમારો છે.”

‘પઠિકામિ, નિંદામિ’ આદિ પાઠનો ઐકિકમાં હાલ પડ્યો અર્થ થઈ ગયો જણાય છે કે “આત્માને વોસરાયું છું.” ધટલે જેનો અર્થ, ઉપકાર કરવાનો છે તેને જ, આત્માને જ મૂલી ગયા છે. જેમ જાન જોડી હોય, અને વિષ વિષ વૈમવ ધગેરે હોય, પણ જો એક ઘર ન હોય તો ન શોમે; અને વર હોય તો શોમે; તેવી રીતે ક્રિયા વૈરાગ્યાદિ જો આત્માનું જ્ઞાન હોય તો શોમે; થઈ તો ન શોમે. જૈનમાં હાલમાં આત્માનો મૂલાયો થઈ ગયો છે.

સૂત્રો, ચૌદપૂર્વનું જ્ઞાન, મુનિપુનું, શ્રાવકપુનું, હજારો જાતનાં સદાચરણ, તપશ્ચર્યા આદિ જે જે સાધનો જે જે મેહેનતો જે જે પુરુષાર્થ કર્યા છે તે એક આત્માને ઓઝલવા માટે. તે પ્રયત્ન જો આત્માને ઓઝલવા માટે, શોષી કાઢવા માટે—આત્માને અર્થે થાય તો સફળ છે; નહીંતો નિષ્ફળ છે; જો કે તેથી થાથ ફળ થાય; પણ ચાર મતિનો છેદ થાય નહીં. જીવને સત્પુરુષનો જોય થાય, અને લક્ષ થાય, તો તે સહેજે યોગ્ય જીવ થાય; અને પછી સદુરુની આસ્થા હોય, તો સમ્યક્ત્વ થાય.

જ્ઞાન=જોષાદિ પાતઝાં પાઢવાં તે.

સંવેગ=મોક્ષમાર્ગ શિવામ વીજી કોઈ હચ્છા નહીં તે.

નિર્વેદ=સંસારથી થાકી જવું તે, સંસારથી અટકી જવું તે.

આસ્થા=સાચા ગુરુની, સદુરુની આસ્થા થવી તે.

અનુકંપા=સર્વ પ્રાણીપર સમમાન રાસવો તે, નિર્વૈરબુદ્ધિ રાસવી તે.

આ ગુણો સમકિતી જીવમાં સહેજે હોય. પ્રથમ સાચા પુરુષનું ઓઝલવાળું થાય, તો પછી આ ચાર ગુણો આવે. વેદાંતમાં વિચાર અર્થે પદ્મ સંપતિ વતાવી છે. વિવેક વૈરાગ્યાદિ સદુગ્ધ પ્રાપ્ત થયા પછી જીવ યોગ્ય, મુમુક્ષુ કહેવાય.

સમકિત છે તે દેશપારિજ છે; દેશે કેવલજ્ઞાન છે. જ્ઞાનમાં આ કાઠમાં મોક્ષનો સાવ નિયેષ નથી. જેમ આગાધીનો રસ્તો છે તેની મારફતે વહેલાં જવાય, ને પગરસે મોઢા જવાય તેમ આ કાઠમાં મોક્ષનો રસ્તો પગરસા જેવો હોય તો તેથી ન પહોંચાય એમ કાંઈ નથી; વહેલા પાલે તો વહેલા જવાય; કાંઈ રસ્તો બંધ નથી. આ રીતે મોક્ષમાર્ગ છે; તેનો નાશ નથી.

અજ્ઞાની અકલ્યાણના માર્ગમાં કલ્યાણ માની, સ્વછંદે કલ્પના કરી, જીવોને તરવાનું વંધ કરાવી દે છે. અજ્ઞાનીના રાગી વાઙ્માબોલા જીવો અજ્ઞાનીના કલ્પપ્રમાણે ચાલે છે; અને તેવાં કર્મનાં વાંધેલાં બંને માટી ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. આવો કુટારો જૈનમાં વિશેષ થયો છે.

નય આત્માને સમજવા અર્થે કહ્યા છે; પણ જીવો તો નયવાદમાં યુગ્મવાદે જાય છે. આત્મા સમજાવવા જતાં નયમાં યુગ્મવાદે જવાથી તે પ્રયોગ અવલો પડ્યો. સમક્ષિતદષ્ટિ જીવને ‘કેવલ જ્ઞાન’ કહેવાય. વર્તમાનમાં માન થયું છે માટે ‘દેશકેવલ જ્ઞાન’ થયું કહેવાય; બાકી તો આત્માનું માન થયું પડેલે કેવલજ્ઞાન. તે આ રીતે કહેવાય:—સમક્ષિતદષ્ટિને આત્માનું માન થાય ત્યારે તેને કેવલજ્ઞાનનું માન પ્રગટ્યું; અને માન પ્રગટ્યું પડેલે કેવલજ્ઞાન અવશ્ય થવાનું; માટે આ અપેક્ષા સમક્ષિતદષ્ટિને કેવલજ્ઞાન કહ્યું છે. સમ્યક્ત્વ થયું પડેલે જમીન સેડી શાઢ વાલ્યું, શાઢ થયું, ફલ થયાં, ફલ થોડાં સ્વાધાં, સ્વાતાં સ્વાતાં આયુષ્ પુરું થયું; તો પછી વીજે ભવ ફલ સ્વાય. માટે ‘કેવલજ્ઞાન’ આ કાલમાં નથી નથી એવું અવલું માની લેવું નહીં; અને કહેવું નહીં. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતાં અનંતા ભવ મટી એક ભવ આઢો રહ્યો. માટે સમ્યક્ત્વ ઉત્કૃષ્ટ છે. આત્મામાં કેવલજ્ઞાન છે. પણ આવરણ ટલ્લે કેવલજ્ઞાન હોય. આ કાલમાં સંપૂર્ણ આવરણ ટલ્લે નહીં, એક ભવ બાકી રહે; પડેલે જેટલું કેવલજ્ઞાનાવરણીય જાય તેટલું કેવલજ્ઞાન થાય છે. સમક્ષિત આલ્કે માઢી, અંતરમાં દશા ફરે; કેવલજ્ઞાનનું વીજ પ્રગટ થયું. સદ્ગુણિના માર્ગ નથી, એમ મોટા પુરુષો કહ્યું છે. આ ઉપદેશ વગર કારણે કયો નથી.

સમક્ષિતી પડેલે મિધ્યાત્વમુક્ત; કેવલજ્ઞાની પડેલે ચારિત્રાવરણથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત; અને સિદ્ધ પડેલે દેહાદિથી સંપૂર્ણપણે મુક્ત.

પ્રશ્ન:—કર્મ ઓછાં કેમ થાય?

ઉત્તર:—ક્રોધ ન કરે, માન ન કરે, માયા ન કરે, લોભ ન કરે. તેથી કર્મ ઓછાં થાય.

બાહ્યક્રિયા કરીશ ત્યારે મનુષ્યપણું મઢશે; અને કોઈ દિવસ સાચા પુરુષનો જોગ મઢશે.

પ્રશ્ન:—વ્રતનિયમ કરવાં કે નહીં?

ઉત્તર:—વ્રત નિયમ કરવાનાં છે. તેની સાથે કજીઆ, કંકાસ, છોકરાં છૈયાં અને ઘરમાં મારાપણું કરવું નહીં. ડંચી દશાએ જવા માટે વ્રતનિયમ કરવાં.

સાચા સ્વેચ્છાની પરીક્ષા કરવી તે ઉપર એક સાચા મત્તનું દષ્ટાંત:—એક રાજા બહુ ભક્તિવાલો હતો; અને તેથી મત્તોની સેવા બહુ કરતો; ઘણા મત્તોનું અન્ન વસ્ત્રાદિથી પોષણ કરતાં ઘણા મત્તો મેગા થયા. પ્રધાને જાણ્યું કે રાજા મોલો છે; મત્તો ઠગી સાનારા છે; માટે તેની રાજાને પરીક્ષા કરાવવી, પણ હાલ રાજાને પ્રેમ બહુ છે તેથી માનશે નહીં; માટે કોઈ અવસરે વાત; એમ વિચારી કેટલોક વસ્ત્ર સમી જતાં કોઈ અવસર મઢવાથી તેણે રાજાને કહ્યું “આપ ઘણો વસ્ત્ર થયા બધા મત્તોની સરસી સેવા ચાકરી કરો છો; પણ તેમાં કોઈ મોટા હરો, કોઈ નાના હરો. માટે બધાને ઓલસીને મક્કિ કરો.” ત્યારે રાજાએ હા કહી કહ્યું; “ત્યારે કેમ કરવું?”

राजानी रजा लई प्रधाने धे हजार भक्तो हता ते बधाने मेगा करी कहेवराव्युं के तमे दरवाजा बहार आवजो, केमके राजाने जरूर होवाधी आजे भक्ततेल काढवुं छे. तमे बधा घणा दिवस थयां राजानो मालमसालो खाओ छो; तो आजे राजानुं आटखं काम तमारे करवुं ज जोईए. घाणीमां घाली तेल काढवानुं सांगव्युं के बधा भक्तोए तो मागवा मांग्युं; अने नारी, गया. एक साचो भक्त हतो तेणे विचार कयों के राजानुं निमक, लुण राधुं छे तो तेना प्रत्ये निमकहराम केम थवाय? राजाए परमार्य. जाणी अन्न दीधुं छे; माटे राजा गमे तेम करे तेम करवा देवुं. आम विचारी घाणी पासै जई कहुं के “तमारे ‘भक्ततेल’ काढवुं होय तो काढो.” पछी प्रधाने राजाने कहुं: “जुओ, तमे बधा भक्तोनी सेवा करता हता; पण साचा खोटानी परीक्षा न होती.” जुओ, आ रीते, साचा जीवो तो विरल्य ज होय; अने तेवा विरल्य साचा सद्गुरुनी भक्ति थैयकर छे, साचा सद्गुरुनी भक्ति मन, बचन अने कायाए करवी.

एक बात समजाय नहीं त्यांसुधी बीजी बात सांगळवी शुं कामनी? सांगळेखं भूलवुं नहीं. एकवार जन्मा ते पच्यावगर बीजुं खावुं नहीं तेनी पेटे. तप बगैरे करवां ते काई महाभारत बात नहीं; माटे तप करनारे अहंकार करयो नहीं. तप ए नानामां नानो भाग छे. मूखे मखुं, ने उपवास करवा तेनुं नाम तप नहीं. मांहीधी शुद्ध अंतःकरण थाय त्पारे तप कहेवाय; अने तो मोक्षपति थाय. बाह्य तप शरीरधी थाय. तप ॥ प्रकारे:—१. अंतर्बुद्धि थाय ते. २. एक आसने कायाने बैसाडवी ते. ३. ओछो आहार करवो ते. ४. नीरस आहार करवो अने वृत्तिओ ओछी करवी ते. ५. संलीनता. ६. आहारनो त्याग ते.

तियिने अर्थे उपवास करवाना नहीं; पण आत्माने अर्थे उपवास करवाना छे. बार प्रकारे तप कबा छे. तेमां आहार न करवो ते तप जिह्वाइंद्रिय बध करवानो उपाय जाणीने कबो छे. जिह्वाइंद्रिय बध करी, तो वधी इंद्रियो बध थवानुं निमित्त छे. उपवास करो तेनी बात बहार न करो; बीजानी निंदा न करो; क्रोध न करो; जो आवा दोवो घटे तो मोटो लाम थाय. तपादि आत्माने अर्थे करवानां छे; लोकने देखाडवा अर्थे करवानां नहीं. कपाय घटे तेने ‘तप’ कबो छे. लौकिक दृष्टि भूली जवी.

सहु सामायिक करे छे, ने कहे छे के ज्ञानी स्त्रीकारे ते खरूं. समकित हरो के नहीं ते पण ज्ञानी स्त्रीकारे ते खरूं. पण ज्ञानी स्त्रीकारे शुं? अज्ञानी स्त्रीकारे तेवुं तमारूं सामायिक व्रत अने समकित छे! अर्थात् वास्तविक सामायिक व्रत अने समकित तमारां नहीं. मन, बचन अने काया व्यवहारसमतामां स्थिर रहे ते समकित नहीं. जेम उंधमां स्थिर योग मालूम पड़े छे छातां ते वस्तुतः स्थिर नहीं; अने तेठला माटे ते समता पण नहीं. मन, बचन, काया चौदमा गुणस्थानक सुधी होय; मन तो कार्य कर्त्यवगर बेसतुं ज नहीं. केवलीना मनयोग चपळ होय, पण आत्मा चपळ होय नहीं. आत्मा चोथे गुणस्थानके चपळ होय, पण सर्वथा नहीं. ‘ज्ञान’ पटले आत्माने यथातथ्य जाणवो ते. ‘दर्शन’ पटले आत्मानी यथातथ्य प्रतीति ते. ‘चारित्र्य’

દટલે આત્મા સ્થિર થાય તે. આત્મા ને સદ્ગુણ એક જ સમજવા. આ વાત વિચારથી મહત્ત્વ ધાય છે. તે વિચાર એ કે દેહ નહીં અથવા દેહને ભગતા વીજા માવ નહીં, પણ સદ્ગુણો આત્મા એ સદ્ગુણ છે. જેણે આત્મસ્વરૂપ લક્ષણથી, ગુણથી અને વેદનથી પ્રગટ અનુભવ્યું છે અને તે જ પરિણામ જેના આત્માનું થયું છે તે આત્મા અને સદ્ગુણ એક જ એમ સમજવાનું છે. પૂર્વે જે અજ્ઞાન મેલું કર્યું છે તે સસે તો જ્ઞાનીની અપૂર્વ વાણી સમજાય.

લોટી વાસના=ધર્મના લોટા સ્વરૂપને સંલગ્ન જાણવું તે.

તપ આદિક પણ જ્ઞાનીની કસોટી છે. શાતાશીલ્યું વર્તન રાસ્યું હોય, અને અશાસતા આવે, તો જ્ઞાન મંદ થાય છે.

વિચારવગર હૃદયો વશ થવાની નથી. અવિચારથી હૃદયો દોડે છે. નિવૃત્તિ માટે ઉપવાસ થતાવ્યા છે. હાલમાં કેટલાક અજ્ઞાની જીવો ઉપવાસ કર્યો હોય ત્યારે ટુકાને વેસે છે, અને તેને પૌષ્ઠ ઠરાવે છે. આવા કલ્પિત પૌષ્ઠ જીવે અનાદિ કાલથી કર્યા છે. તે વધા જ્ઞાની-જોડે નિષ્ક્રમ ઠરાવ્યા છે. સ્ત્રી, ઘર, છોકરાં છંયાં ભૂલી જવાય ત્યારે સામાયિક કર્યું કહેવાય. વ્યવહારસામાયિક બહુ નિવેષવા જેવું નથી; જો કે સાવ જડ વ્યવહારરૂપ સામાયિક કરી નાંચેલ છે. તે કરનારા જીવોને સ્વભાવ પણ નથી હોતી કે આથી કલ્યાણ શું થશે? સમ્યક્ત્વ પહેલું જોઈએ. જે ધન સાંભળવાથી આત્મા સ્થિર થાય તે સત્પુરુષનાં ધન શ્રવણ થાય તો પછી સમ્યક્ત્વ થાય. સામાન્ય વિચારને લઈને, હૃદયો વશ કરવા છ કાવનો આરંભ કાયાથી ન કરતાં ધૃતિ નિર્મલ થાય ત્યારે સામાયિક થઈ શકે.

મવસ્થિતિ, પંચમકાલમાં મોક્ષનો અભાવ આદિ શંકાઓથી જીવે વાણ ધૃતિ કરી નાંચી છે. પણ જો આવા જીવો પુરુષાર્થ કરે, ને પંચમકાલ મોક્ષ થતાં હાય જાણવા આવે ત્યારે તેનો ઉપાય અને લઈશું. તે ઉપાય કાંઈ હાથી નથી, જલ્દજલ્દો અમિ નથી. મક્તનો જીવને મડકાવી દીધો છે. જીવને પુરુષાર્થ કરવો નથી; અને તેને લઈને બહાનાં કાઢવાં છે. આ પોતાનો વાંક સમજવો. સમતાની, વૈરાગ્યની વાતો સાંભળવી, વિચારવી. વાણ વાતો જેમ થને તેમ મૂકી દેવી. જીવ તરવાનો કામી હોય, ને સદ્ગુણી આજ્ઞા વર્તે, તો વધી વાસનાઓ જતી રહે.

સદ્ગુણી આજ્ઞામાં વધાં સાધનો શમાઈ ગયા. જે જીવો તરવાના કામી હોય છે તેમાં વધી વાસનાનો નાશ થાય છે. જેમ કોઈ સો પચાસ ગાઝ વેગલો હોય, તો એ ચાર દિવસે પણ ઘર મેગો થાય, પણ લાસો ગાઝ વેગલો હોય તે એકદમ ઘર મેગો ક્યાંથી થાય? તેમ આ જીવ કલ્યાણમાર્ગથી થોડો વેગલો હોય, તો તો કોઈક દિવસ કલ્યાણ પામે, પણ જ્યાં સાવ ઝંધે રહે હોય ત્યાં ક્યાંથી પાર પામે?

દેહાદિનો અભાવ થવો, મૂર્છાનો નાશ થવો તે જ શુભ. એક મવ જેને વાકી રહ્યો હોય તેને દેહની દટલી વધી ચિંતા ન જોઈએ. અજ્ઞાન ગયા પછી એક મવ કાંઈ વિશાસપાં નથી. લાસો મવ ગયા ત્યારે એક મવ તો શું હિસાનમાં?

होय मिथ्यात्व, ने माने छहुं के सातुं गुणस्यानक, तेजुं शुं कखुं ! चोथा गुणस्यानकनी स्थिति केवी होय ! गणधर जेवी मोक्षमार्गनी परम प्रतीति आवे (एवी).

तरवानो कामी होय ते माथुं काफीने आपतां पाछो हटे नहीं. शिथिल होय ते सहेज कुलक्षण होय ते पण मूकी शके नहीं. वीतराग जे वचन कहेतां डर्या छे ते अघ्तानी स्वछंदे करी कहे छे; जो ते केम छुटसे?

મદાવીરક્ષામિના દિક્ષાના વરધોડાની યાત્રાનું સ્વરૂપ જો વિચારે તો વૈરાગ્ય થાય, ૫ યાત્રા અદ્ભુત છે. તે ભગવાન્ અપ્રમાદી હતા. તેઓને ચારિત્ર વર્ધનું હતું, પણ જ્યારે યાત્રાચારિત્ર લીધું ત્યારે મોક્ષે ગયા.

अविरति शिष्य होय तो तेनी सरमरा कैम करायः रागद्वेष मारवा माटे नीकळ्यो, अने तेने तो काममां आप्या त्वारे रागद्वेष क्वांणी जायः जिननां आपमनो जे समागम थयो होय, ते तो पोताना क्षयोपशम प्रमाणे अयो होय, पण सद्गुणा जोग प्रमाणे न थयो होय. सद्गुणो जोग मळ्ये तेनी आज्ञा प्रमाणे चाक्ष्यो तेनो खरेखरो रागद्वेष गयो.

ગંભીર રોગ મટાડવા માટે સ્ત્રી દવા તરત ફક્લ આપે છે. તાવ તો ઇક બે દિવસે પળ મટે. માર્ગ અને ઊર્નાર્ગનું ઓઢાણાળ થવું જોઈએ. તરવાનો કામી ઇ શબ્દ વાપરો ત્યાં અમબ્યનું મશ્ર થતું મથી. કામીનાં પળ મેદ છે.

प्रश्नः—सत्पुरुष केम ओळखाय !

ઉચ્ચર:-સત્પુરુષો તેમનાં લક્ષણોથી ઓઠલાય. સત્પુરુષોનાં લક્ષણો:-તેઓની વાણીમાં પૂર્વાપર અવિરોધ હોય, તેઓ ક્રોધનો જે ઉપાય કહે તેથી ક્રોધ જાય, માનનો જે ઉપાય કહે તેથી માન જાય. જ્ઞાનીની વાણી પરમાર્થરૂપ જ હોય છે. તે અપૂર્વ છે. જ્ઞાનીની વાણી ઘીજા અજ્ઞાનીની વાણીની ઉપર ને ઉપર જ હોય. જ્યાંસુધી જ્ઞાનીની વાણી સાંમઠી નથી, ત્યાંસુધી સૂત્રો પણ છાંયકાકઢાં જેવાં રહેશે. સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુનું ઓઠલાણ, સોનાની અને પીતલની કંઠીના ઓઠલાણની પેઠે થઈ જોઈએ. તરવાના કામી હોય, અને સદ્ગુરુ મળે, તો કર્મ ટલે. સદ્ગુરુ કર્મ ટાલવાનું કારણ છે. કર્મો બંધવાનાં કારણો મળે તો કર્મ બંધાય, અને કર્મ ટાલવાનાં કારણો મળે તો કર્મ ટલે. તરવાના કામી હોય તે અવસ્થિતિ આદિનાં આલંબન છોડાં કહે છે. તરવાના કામી કોને કહેવાય? જે પદાર્થને જ્ઞાની ક્ષેર કહે તેને ક્ષેર જાણી મૂકે, અને જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાપે તેને તરવાના કામી કહેવાય.

ઉપદેશ સાંમઝવાની સ્વાતર સાંમઝવાના કામીઈ કર્મરૂપ ગોવડું ઓઢું છે તેથી ઉપદેશરૂપ
લાકડી લાગતી નથી. તરવાના કામી હોય તેણે ઘોતીયારૂપ કર્મ ઓઢ્યાં છે તેથી ઉપદેશરૂપ
લાકડી પહેલી લાગે. શાસ્ત્રમાં અમવ્યના તાર્યા સરે ઇમ કહું નથી. ચોમેંમીના* ઇમ અર્થ નથી.
હુંદિયાના ધરમશી નામના મુનિઈ ઇની ટીકા કરી છે. પોતે તાર્યા નથી, ને બીજાને તારે છે
ઇનો અર્થ આંખઝો માર્ગ ચલાવે તેવો છે. અસદ્ગુરુઓ આવાં સ્વોર્તાં આલંબન દે છે.†

* જુઓ અં. ૪૫૧. † આ પછીના ત્રણ પાના અં. ૬૩૮ માં બાવી ગયા છે. મ. કિ.

‘જંબુદ્વીપપ્રગ્લભિ’ નામના જૈનસૂત્રમાં એમ કહ્યું છે કે આ કાલમાં મોક્ષ નથી. આ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે મિથ્યાત્વનું ટઢકું, અને તે મિથ્યાત્વ ટઢકારૂપ મોક્ષ નથી. મિથ્યાત્વ ટઢકારૂપ મોક્ષ છે; પણ સર્વથા પટલે આત્મંતિક દેહરહિત મોક્ષ નથી. આ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે સર્વ પ્રકારનું કેવલજ્ઞાન હોય નહીં, બાકી સમ્યક્ત્વ હોય નહીં એમ હોય નહીં. આ કાલમાં મોક્ષના નહીં હોવાપણાની આવી વાતો કોઈ કહે તે સાંભળવી નહીં. સત્પુરુષની વાત પુરુષાર્થને મંદ કરવાની હોય નહીં, પુરુષાર્થને ઉત્તેજન આપવાની હોય.

ક્ષેર ને અમૃત સરસાં છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું હોય તો તે અપેક્ષિત છે. ક્ષેર અને અમૃત સરસાં કહેવાથી ક્ષેર ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે એમ નથી. આજ રીતે શુભ અશુભ બન્ને ક્રિયાના સંઘર્ષનાં સમજવું. ક્રિયા, શુભ અને અશુભ નો નિષેધ કહ્યો હોય તો મોક્ષની અપેક્ષા છે. તેથી કરી શુભ અને અશુભ ક્રિયા સરસી છે એમ ગણી લઈ શુભ ક્રિયા કરવી નહીં, એવું જ્ઞાનીપુરુષનું કથન હોય જ નહીં. સત્પુરુષનું વચન ધર્મમાં ધર્મનું સ્થાપન કરવાનું હોય જ નહીં.

જે ક્રિયા કરવી તે નિર્દમપણે, નિરહંકારપણે કરવી; ક્રિયાના ફઠ્ઠની આકાંક્ષા રાખવી નહીં. શુભ ક્રિયાનો કોઈ નિષેધ છે જ નહીં, પણ જ્યાં જ્યાં સાત્ર બાહ્ય ક્રિયાથી જ મોક્ષ માન્યો છે ત્યાં ત્યાં નિષેધ છે.

શરીર ઠીક રહે તે પણ એક જાતની સમાધિ. મન ઠીક રહે તે પણ એક જાતની સમાધિ. સહજસમાધિ પટલે બાહ્યકારણો વગરની સમાધિ. તેનાથી પ્રમાદાદિ નાશ થાય. જેને આ સમાધિ થઈ છે તેને કોઈ લાલ્હ રૂપીઆ આપે તો આનંદ થાય નહીં; કે કોઈ પઢાવી લે તો સ્વેદ થાય નહીં. જેને ઘાતા અઘાતા બન્ને સમાન છે તેને સહજસમાધિ કહી. સમકિતદ્વિતિને અલ્પ હર્ષ, અલ્પ શોક ક્વચિત્ થઈ આવે પણ પાછો સમાવેશ પામી જાય, અંગનો હર્ષ ન રહે, સ્વેદ થાય તેવો લેંચી લે. તે “આમ થવું ન પડે” એમ વિચારે છે, અને આત્માને મિંદે છે. હર્ષ શોક થાય તોપણ તેનું (સમકિતનું) મૂલ જાય નહીં. સમકિતદ્વિતિને અંશે સહજ પ્રતીતિ પ્રમાણે સદાય સમાધિ છે. કનકવાની દોરી જેમ હાથમાં છે તેમ સમકિતદ્વિતિના હાથમાં તેની દૃષ્ટિરૂપી દોરી છે.

સમકિતદ્વિતિ જીવને સહજસમાધિ છે. સત્વામાં કર્મ રહ્યાં હોય, પણ પોતાને સહજસમાધિ છે. બહારનાં કારણોથી તેને સમાધિ નથી, આત્મામાથી મોહ થયો તે જ સમાધિ છે. પોતાના હાથમાં દોરી નથી તેથી મિથ્યાદ્વિતિ બહારનાં કારણોમાં સદાકાર થઈ જઈ તે રૂપ થઈ જાય છે.

સમકિતદ્વિતિને બહારનાં દુઃખ આવ્યે સ્વેદ હોય નહીં; જો કે રોગ આવે એવું હચ્છે નહીં, પણ રોગ આવ્યે રાગદ્વેષપરિણામ થાય નહીં.

શરીરનો ધર્મ, રોગાદિ જે હોય તે કેવલીને પણ થાય; કેમકે વેદનીયકર્મ છે તે તો સર્વેએ ભોગવવું જ જોઈએ. સમકિત આવ્યાવગર કોઈને સહજસમાધિ થાય નહીં. સમકિત થવાથી સહેજે સમાધિ થાય. સમકિત થવાથી સહેજે આસક્તમાવ મટી જાય. બાકી આસક્તમાવને અમત્સી ના કહેવાથી ધંપ રહે નહીં. સત્પુરુષના વચનપ્રમાણે, તેની આશ્રમપ્રમાણે વર્ષે તેને સમકિત અંશે થયું.

ધીજી વધા પ્રકારની કલ્પનાઓ મૂકી, પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની આજ્ઞાએ વચન સાંભળ્યાં; તેની સાચી શ્રદ્ધા કરવી, તે આત્મામાં પરિણમવામાં તો સમક્ષિત થાય. જ્ઞાનમાં કહેલ મહાવીરસ્વામીની આજ્ઞાથી દરેક જીવ વર્તે તેવા પ્રકારના જીવો હાલમાં નથી; માટે પ્રત્યક્ષજ્ઞાની જોઈએ. કાઠ્ઠ વિકરાઠ્ઠ છે. કુગુરુઓએ લોકને અવઝો માર્ગ વતાવી મૂલ્યાંકન છે; મનુષ્યપણું હંટી લીધું છે; ઇટલે જીવ માર્ગમાં કેમ આવે! જો કે કુગુરુઓએ હંટી લીધા છે, પણ તેમાં તે વિચારાઓનો વાંક નથી, કેમકે તે માર્ગની સ્વરૂપ નથી. મિથ્યાત્વરૂપી ચરોઠ્ઠની ગાંઠ મોટી છે, માટે વધો રોગ વ્યાપી મટે! જેની મંથિ છેદાઈ તેને સહજસમાધિ થાય, કેમકે જેનું મિથ્યાત્વ છેદાયું તેની મૂઠ ગાંઠ છેદાઈ; અને તેથી બીજા ગુણો પ્રગટે જ.

સાચા પુરુષનો બોધ પ્રાપ્ત થવો તે અસુત પ્રાપ્ત થવા ચરોચર છે. અજ્ઞાની ગુરુઓએ વિચારા મનુષ્યોને હંટી લીધા છે. કોઈ જીવને ગચ્છનો આમ્રહ કરાવી, કોઈને મતનો આમ્રહ કરાવી, ન તરાય એવાં આલંબનો દર્દને સાવ હંટી હર્દ મૂલ્યની નાંખ્યા છે;—મનુષ્યપણું હંટી લીધું છે.

સમોવસરણથી ભગવાનની ઓઠલાણ થાય એ વધી કદાકૂટ મૂકી દેવી. હાસ સમોવસરણ હોય, પણ જ્ઞાન ન હોય તો કલ્યાણ થાય નહીં. જ્ઞાન હોય તો કલ્યાણ થાય. ભગવાન માણસ જેવા માણસ હતા. તેજો હાતા, પીતા, વેસતા, ઉઠતા. એવો ફેર નથી. ફેર ધીજો જ છે. સમોવસરણાદિના પ્રસંગો લૌકિક માવના છે. ભગવાનનું સ્વરૂપ એવું નથી. ભગવાનનું સ્વરૂપ સાવ નિર્મલ આત્મા સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટે છે તેવું છે. સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રગટે તે જ ભગવાનનું સ્વરૂપ. વર્તમાનમાં ભગવાન હોત તો તમે માનત નહીં. ભગવાનનું મહાત્મ્ય જ્ઞાન છે. ભગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરવાથી આત્મા માનમાં આવે; પણ ભગવાનના દેહથી માન પ્રગટે નહીં. જેને સંપૂર્ણ દેશ્વર્ય પ્રગટે તેને ભગવાન કહેવાય. જેમ ભગવાન વર્તમાન હોત, અને તમને વતાવત તો માનત નહીં; તેમ વર્તમાનમાં જ્ઞાની હોય તો મનાય નહીં. સ્વધામ પર્વોચ્ચા પછી કહે કે એવા જ્ઞાની થવા નથી. પછવાડેથી જીવો તેની પ્રતિમાને પૂજે, પણ વર્તમાનમાં પ્રતીત ન કરે. જીવને જ્ઞાનીનું ઓઠલાણ વર્તમાનમાં થવું નથી.

સમક્ષિતને સ્વેચ્છા વિચારે તો નવમે સમયે કેવલજ્ઞાન થાય; નહીંતો એક મયમાં કેવલજ્ઞાન થાય; છેવટે પંદરમે અવે કેવલજ્ઞાન થાય જ. માટે સમક્ષિત સર્વોત્કૃષ્ટ છે. જૂદા જૂદા વિચારમેલો આત્મામાં લાભ થવા અર્થે કહ્યા છે; પણ મેદમાં જ આત્માને ધૂમાવવા કહ્યા નથી. દરેકમાં પરમાર્થ હોવો જોઈએ.

સમક્ષિતને કેવલજ્ઞાનની ઇચ્છા નથી !

અજ્ઞાની ગુરુઓએ લોકને અવઝો માર્ગ વતાવી દીધા છે. અવઝો જાલાવી દીધું છે, ઇટલે લોકો ગચ્છ, કુઠ્ઠ આદિ લૌકિક માવમાં તદાકાર થઈ ગયા છે. અજ્ઞાનીઓએ લોકને સાવ અવઝો જ માર્ગ સમજાવી દીધો છે. તેજોના સંગથી આ કાઠ્ઠમાં અંધકાર થઈ ગયો છે. અમારી કહેલી દરેકે દરેક વાત સંગારી સંગારી પુરુષાર્થ વિશેષપણે કરવો. ગચ્છાદિના કદામરો મૂકી

દેવા જોઈએ. જીવ અનાદિ કાલથી રહ્યો છે. સમક્તિ થાય તો સહેજે સમાધિ થાય; અને પરિણામે કલ્યાણ થાય. જીવ સત્પુરુષના આશ્રયે જો આજ્ઞાદિ સરેસર આરાધે, તેના ઉપર પ્રતીત આણે, તો ઉપકાર થાય જ.

એક તરફથી નૌદ રાજલોકનું સુસ્ત હોય, અને બીજી તરફ સિદ્ધના એક પ્રદેશનું સુસ્ત હોય તોપણ સિદ્ધના એક પ્રદેશનું સુસ્ત અનંતું થઈ જાય.

શૃત્તિને ગમે તેમ રોકવી; જ્ઞાનવિચારથી રોકવી; લોકલાજથી રોકવી; ઉપયોગથી રોકવી; ગમે, તેમ કરીને પણ શૃત્તિને રોકવી. યુગુધુઓએ કોઈ પદાર્થવિના ચાલે નહીં એવું રાણું નહીં.

જીવ મારાણું માને છે તે જ દુઃખ છે, કેમકે મારાણું માન્યું કે ચિંતા થઈ કે કેમ થશે? કેમ કરીએ? ચિંતામાં જે સ્વરૂપ થઈ જાય છે તે જ અજ્ઞાન છે. વિચારથી કરી, જ્ઞાને કરી જોઈએ, તો કોઈ મારું નથી એમ જણાય. જો એકની ચિંતા કરો, તો આત્મા જગત્ની ચિંતા કરવી જોઈએ. માટે દરેક પ્રસંગે મારાણું થતું અટકાવવું; તો ચિંતા, કલ્પના પાંતઝી પડશે. તૃપ્તિ જામ બને તેમ પાતઝી પાડવી. વિચાર કરી કરીને તૃપ્તિ ઓછી કરવી. આ વેદને પચાસ રૂપીઆનો સર્વ જોઈએ તેને બદલે હજારો રૂપીઆની ચિંતા કરી તે અમિષ આસો દિવસ બહ્યા કરે છે. આશ્રય ઉપયોગ તૃપ્તિની શૃદ્ધિ થવાનું નિમિષ છે. જીવ મોટાઈને લીધે તૃપ્તિ ધધારે છે. તે મોટાઈ રાણીને મુક્તિનું થતું નથી. જેમ બને તેમ મોટાઈ, તૃપ્તિ પાતઝાં પાડવાં. નિર્ધન કોણ? ધન માગે, રૂઝે તે નિર્ધન; જે ન માગે તે ધનવાન છે. જેને વિશેષ લક્ષ્મીની તૃપ્તિ તેની દુઃખધા, બહા છે; તેને જરા પણ સુસ્ત નથી. લોક જાણે છે કે શ્રીમંત સુખી છે, પણ અસ્તુતઃ તેને રોમે રોમે બહા છે. માટે તૃપ્તિ ધડાડવી.

આહારની વાત ઘટલે સ્વાધ્યાય પદાર્થોની વાત સુચ્છ છે. તે કરવી નહીં. વિહારની ઘટલે ક્રીડાની વાત ઘણી સુચ્છ છે. નિહારની વાત તે પણ ઘણી સુચ્છ છે. શરીરનું શાન્તાણું કે દીનપણું એ ઘણી સુચ્છપણાની વાત કરવી નહીં. આહાર વિષ્ણ છે. વિચારો કે સ્વાધ્યા પછી વિષ્ણ પાય છે. વિષ્ણ ગાય સ્વાધ તો દૂધ થાય છે; ને ઘણી સ્વેતરમાં સ્વાધ માંસતાં અનાજ થાય છે. આવી રીતે ઉત્પન્ન થયેલ અનાજનો જે આહાર તેને વિષ્ણાતુલ્ય જાણી, તેની વર્ચા ન કરવી. તે સુચ્છ વાત છે.

સામાન્ય જીવોથી સાધુ મૌનપથે રહેવાય નહીં; ને રહે તો અંતરની કલ્પના મટે નહીં; અને જ્યાંસુધી કલ્પના હોય ત્યાંસુધી તેને માટે રક્ષો કાઢવો જ જોઈએ. ઘટલે પછી ભણીને કલ્પના બહાર કાઢે. પરમાર્થકામમાં બોલવું. વ્યવહારકામમાં પ્રયોજન વગર ભવારી કરવી નહીં. જ્યાં કઢાકૂટ થતી હોય ત્યાંથી દૂર રહેવું; શૃત્તિ ઓછી કરવી.

ક્રોધ, માન, માયા, હોમ મારે પાતઝા પાડવા છે એવો જ્યારે લક્ષ થશે, જ્યારે તેનો થોડો થોડો પણ ભ્રમ વર્તીશે ત્યારે પછી સહેજે થશે. આત્માને આચરણ કરનાર દરેક દુષણ જાણવામાં આવે ત્યારે તેને સહેજે અન્યાસ કરવો. ક્રોધાદિ થોડે થોડે પાતઝા પાડ્યા પછી

સહજરૂપે થશે. પછી નિયમમાં લેવા માટે જેમ વને તેમ અભ્યાસ રાखवो; અને વિચારમાં વસત ગાळवो. કોઈના પ્રસંગથી ક્રોધાદિ ઉપજવાનું નિમિત્ત થાય તો તેને ગળકારવું નહીં; કેમકે પોતે ક્રોધ કરીય તો થાય. જ્યારે પોતાના પ્રત્યે કોઈ ક્રોધ કરે, ત્યારે વિચાર કરવો કે તે વિચારાને હાલ તે પ્રકૃતિનો ઉદય છે; ધની મેલે ધડીપ બે ધડીપ ઘાંત થશે. માટે જેમ વને તેમ અંતર્ વિચાર કરી પોતે સ્થિર રહેવું. ક્રોધાદિ કમાયને હમેશાં વિચારી વિચારી પાતઝા પાઢવા. ટૂપ્પા ઓછી કરવી, કારણકે તે એકાંત દુઃસવાયી છે. જેમ ઉદય હશે તેમ ઘનશે; માટે ટૂપ્પા અવશ્ય ઓછી કરવી. ઘાસ પ્રસંગો જેમ વને તેમ ઓછા કરવા.

ચેલાતીપુત્ર કોઈનું માયું કાપી લાખ્યો હતો. ત્યાર બાદ જ્ઞાનીને મળ્યો; અને કશું કે મોક્ષ આપ; નહીં તો માયું કાપી નાંસીશ. પછી જ્ઞાનીએ કશું કે "બરાવર નથી કહે છે! વિવેક (સાવાને સાયું સમજવું), શમ (વધા ઉપર સમભાવ રાखवो), અને ઉપશમ (શુદ્ધિઓને બહાર જવા દેવી નહીં અને અંતર્દૃષ્ટિ રાखवी) વિશેષ વિશેષ આત્મામાં પરિણમાવશાથી આત્માનો મોક્ષ થાય છે."

કોઈ એક સંપ્રદાયવાઝા એમ કહે છે કે યેવાંતવાઝાની શુદ્ધિ કરતાં, ૫ અમદશા કરતાં ચાર ગતિ સારી; મુલદુઃખનો પોતાને અનુભવ તો રહે.

સિદ્ધમાં સમ્બર કહેવાય નહીં, કેમકે ત્યાં કર્મ આવતું નથી એટલે પછી રોકવાનું પણ હોય નહીં. શુદ્ધને વિષે સમાવ સંમથે, એક ગુણથી-અંશથી તે સંપૂર્ણ છુપી. સિદ્ધદશામાં સમાવસુલ પ્રગટ્યું. કર્મનાં આવરણો મઝાં; એટલે સમ્બર, નિર્બેરા હવે કોને રહે! ત્રણ યોગ પણ હોય નહીં. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કપાય, યોગ મથાયી મૂકાણા તેને કર્મ આવતાં નથી; એટલે તેને કર્મ રોકવાનાં હોય નહીં. એક હજારની રકમ હોય; અને પછી થોડે થોડે પૂરી કરી લીધી એટલે લાતું વંધ થયું, તેની પેટે. પાંચ કારણો કર્મનાં હતાં તે સમ્બર, નિર્જેરાથી પૂર્ણ થઈ એટલે પાંચ કારણોરૂપી લાતું વંધ થયું; એટલે પછી કરી કોઈ રીતે માસ થાય જ નહીં.

ધર્મસંન્યાસ=ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ દોષો છેદ્યા તે.

જીવ તો સદાય જીવતો જ છે. તે કોઈ વસત ંપતો નથી કે મરતો નથી; મરવો સંભવતો નથી. સ્વભાવે સર્વ જીવ જીવતા જ છે. જેમ શ્વાસોચ્છ્વાસ વિના કોઈ જીવ જીવામાં આવતો નથી, તેમ જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્યવિના કોઈ જીવ નથી.

આત્માને નિંદવો; અને એવો સ્વેદ કરવો કે જેથી વૈરાગ્ય આવે; સંસાર સ્વાદો લાગે. યમે તે મરણ પામે, પણ જેની આંસમાંથી આંસુ આવે, સંસાર અસાર જાણી જન્મ, જરા, મરણ મહા-અયંકર જાણી વૈરાગ્ય ધામી આંસુ આવે તે ઉત્તમ છે. પોતાનો છોક્રો મરણ પામે; ને રૂત્તે તેમાં કાંઈ વિશેષ નથી, તે તો મોહનું કારણ છે.

આત્મા પુરુષાર્થ કરે તો શું ન થાય ? મોટા મોટા પર્વતોના પર્વતો છેદી નાંહ્યા છે; અને કેવા કેવા વિચાર કરી તેને રેલ્વેના કામમાં લીધાં છે ! આ તો વહારનાં કામ છે છતાં જય કર્યો છે. આત્માને વિચારવો એ કાંઈ વહારની વાત નથી. અજ્ઞાન છે તે મટે તો જ્ઞાન થાય.

અનુભવી વેદ તો દવા આપે, પણ દરદી જો ગળે ઉતારે તો રોગ મટે; તેમ સદુરુ અનુભવ કરીને જ્ઞાનરૂપ દવા આપે, પણ મુમુક્ષુ મ્રહ્મ કરવારૂપ ગળે ઉતારે ત્યારે મિથ્યાત્વરૂપ રોગ ટળે.

બે ઘડી પુરુષાર્થ કરે, તો કેવલજ્ઞાન થાય એમ કહ્યું છે. રેલ્વે આદિ ગમે તેવો પુરુષાર્થ કરે, તોપણ બે ઘડીમાં સૈયાર થાય નહીં; તો પછી કેવલજ્ઞાન કેટલું સુલભ છે તે વિચારો.

જે વાતો જીવને મંદ કરી નાંહે, પ્રમાદી કરી નાંહે તેવી વાતો સાંમઢવી નહીં. એવી જ જીવ અનાદિથી રલ્લબ્ધો છે. ભવસિત્તિ, કાઢ આલિના આરંભ લેવાં નહીં. એ વર્ષાં વહાનાં છે.

જીવને સંસારી આલંબનો, વિટંબનાઓ મૂકવાં નથી; ને લોટાં આલંબન લઈને કહે છે કે કર્મનાં દઢીઆં છે એટલે મારાથી કાંઈ બની શકતું નથી. આવા આલંબનો લઈ પુરુષાર્થ કરતો નથી. જો પુરુષાર્થ કરે, ને ભવસિત્તિ કે કાઢ નહે ત્યારે તેનો ઉપાય કરીશું; પણ પ્રથમ પુરુષાર્થ કરવો.

સાચા પુરુષની આજ્ઞા આરાધે તે પણ પરમાર્થરૂપ જ છે. તેમાં લામ જ થાય. એ વેપાર લામનો જ છે.

જે માણસે લાલો રૂપીઆ સાડું પાછું વાઢીને જોડું નથી, તે હવે હજારના વેપારમાં વહાનાં કાઢે છે; તેનું કારણ અંતરથી આત્માર્થની ઇચ્છા નથી. જે આત્માર્થી થયા તે પાછું વાઢીને સાડું જોતા નથી. પુરુષાર્થ કરી સામા આવી જાય છે. જ્ઞાલ્લર્ષાં કહ્યું છે કે આવરણ, લ્લભાવ, ભવસિત્તિ પાકે થયારે ? તો કહે કે પુરુષાર્થ કરે ત્યારે.

પાંચ કારણો મળે ત્યારે મુક્ત થાય. તે પાંચે કારણો પુરુષાર્થમાં રહ્યાં છે. અનંતા ચોથા આરા મળે, પણ પોતે જો પુરુષાર્થ કરે તો જ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય. જીવે અનંતા કાઢથી પુરુષાર્થ કર્યો નથી. વર્ષાં લોટાં આલંબનો લઈ માર્ગ આઢા વિમ્મો નાંહ્યાં છે. કસ્યાળદ્વિત્તિ ડગે ત્યારે ભવસિત્તિ પાકી જાળવી. શરાવન હોય તો વર્ષનું કામ બે ઘડીમાં કરી શકાય.

મશ્વઃ-વ્યવહારમાં ચોથા ગુણસ્થાનકે કયા કયા વ્યવહાર લાગુ પડે ? શુદ્ધ વ્યવહાર કે ઢીજા લરા ?

ઉત્તરઃ-ઢીજા મધાય લાગુ પડે. ઉદયથી શુમાશુમ વ્યવહાર છે; અને પરિણતિપ શુદ્ધ વ્યવહાર છે.

પરમાર્થથી શુદ્ધ કર્ણ કહેવાય. પ્રત્યાલ્લ્યાની, અપ્રત્યાલ્લ્યાની લ્લપાન્યા છે માટે શુદ્ધ વ્યવહારના કર્તા છે. સમકિત્તિને અશુદ્ધ વ્યવહાર ટાલ્લવાનો છે. સમકિત્તી પરમાર્થથી શુદ્ધ કર્ણ છે. નયના પ્રકાર ઘળા છે; પણ જે પ્રકારલ્લે આત્મા ડંચો આવે, પુરુષાર્થ વર્દમાન થાય તે જ પ્રકાર વિચારવો. પ્રત્યેક કાર્ય કરતાં પોતાની મૂલ ઉપર લ્લક્ષ રાલ્લવો. એક સમ્પક્ ઉપયોગ થાય, તો પોતાને અનુભવ થાય કે કેવી અનુભવદશા પ્રાપ્તે છે !

સત્સંગ હોય તો વધા ગુણો સહેજે થાય. દયા, સત્ય, અદ્વચ, વ્રત્તચર્ચ, પરિગ્રહમર્યાદા આદિ અહંકારરહિત કરવા લોકોને ચતાવવા અર્થે કાંઈ પણ કરવું નહીં. મનુષ્યગવતાર મળ્યો છે, ને સદાચાર નહીં સેવે, તો પશ્તાવાનું થયો. મનુષ્યગવતારમાં સત્પુરુષનું વચન સામઝવાનો, વિચારવાનો યોગ મળ્યો છે.

સત્ય બોલવું પૈ કાંઈ મૂશ્કેલ નથી, સાચું સહજ છે. જે વેપારાદિ સત્યવડે થાય તે જ કરવાં. જો છ મહિના છુપી એમ વર્ણાય તો પછી સત્ય બોલવું સહજ થઈ જાય છે. સત્ય બોલતા કદાચ થોડો વલત પ્રયત્ન થોડું નુકસાન, પણ પછી અનન્ત ગુણનો ધણી જે આત્મા તે આરો છટ્ટાઈ જાય છે તે છટ્ટાતો વધ પડે. સત્ય બોલતા ધીમે ધીમે સહજ થઈ જાય છે, અને થયા પછી ઘ્રત લેવું, અમ્યાસ રાસવો; કેમકે ઉત્કૃષ્ટ પરિણામવાળા આત્મા વિરલા છે.

જીવ જો લૌકિક મયથી મય પામ્યો તો તેનાથી કાંઈ પણ થાય નહીં લોક રમે તેમ ચોલે તેની દરકાર ન કરતાં આત્મહિત જેનાથી થાય તેવાં સદાચરણ સેવવાં.

જ્ઞાન જે કામ કરે છે તે અદ્ભુત છે. સત્પુરુષના વચનવગર વિચાર આવતો નથી; વિચાર-વિના વૈરાગ્ય આવે નહીં; વૈરાગ્યવગર જ્ઞાન આવે નહીં આ કારણથી સત્પુરુષના વચનો વાર-વાર વિચારવા

છરેછરી આશકા ટલે તો ઘણી નિર્જરા થાય છે જીવ જો સત્પુરુષનો માર્ગ જાણતો હોય, તેનો તેને વારંવાર ઘોષ થતો હોય તો ઘણું ફલ થાય.

સાત્ર નય અથવા અનન્ત નય છે, તે વધા એક આત્માર્થે જ છે, અને આત્માર્થે તે જ એક સત્રો નય નયનો પરમાર્થ જીવથી નીકળે તો ફલ થાય, છેવટે ઉપશમભાવ આવે, તો ફલ થાય, નહીંતો જીવને નયનું જ્ઞાન જાઠરુપ થઈ પડે; અને તે ઘડી અહંકાર ઘઘવાનું ઠેકાણું છે. સત્પુરુષના આશ્રયે જાઠ ટલે

વ્યાખ્યાનમાં મગજાઠ રાગ(સર)કાઠી સમજાવે છે, પણ તેમાં આત્માર્થ નથી જો સત્પુરુષના આશ્રયે કપાયાદિ મોઝા પાડો, ને સદાચાર સેવી અહંકારરહિત થાઓ, તો તમારું અને ધીજાનું હિત થાય વમરહિત, આત્માર્થે સદાચાર સેવવા, જેથી ઉપકાર થાય

ત્રારી જમીન હોય, ને તેમાં વસાવ પડે તો શું કામ આવે ? તેમ જ્યાસુધી આત્મામાં ઉપદેશ પરિણમે નહીં તેવી સિતિ હોય ત્યાસુધી તે શું કામનો ? જ્યાસુધી ઉપદેશવાત આત્માના પરિણમે નહીં ત્યાસુધી ફરિ ફરી સામઝવી, વિચારવી, તેનો કેહો મૂકવો નહીં, કાચર થવું નહીં, કાચર થાય તો આત્મા ડચો આવે નહીં જ્ઞાનનો અમ્યાસ જેમ વને તેમ વધારવો, અમ્યાસ રાસવો તેમાં કૃટિલતા કે અહંકાર રાસવા નહીં

આત્મા અનન્ત જ્ઞાનમય છે. જેટલો અમ્યાસ વધે તેટલો ઓછો છે. 'સુદરવિલાસ' વગેરે વાંચવાનો અમ્યાસ રાસવો. ગચ્છના કે મતમતાતરના પુલ્કની હાથમાં લેવા નહીં પરપરાય પણ કદામદ્ર આગ્યો, તો જીવ પાછો માર્યો જાય, માટે મતોના કદામદ્રની વાતોમાં પડવું નહીં. મતોથી છેટે

રહેવું; દૂર રહેવું. જે પુસ્તકથી વૈરાગ્ય-ઉપશમ થાય તે સમક્તિદષ્ટિનાં પુસ્તકો છે. વૈરાગ્યવાળાં પુસ્તકો વાંચવાં.

દયા, સત્ય, આદિ જે સાધનો છે તે વિભાવને ત્યાગવાનાં સાધનો છે. અંતર સ્પર્શે તો વિચારને મોટો ટેકો મળે છે. અત્યારસુધીનાં સાધનો વિભાવના ટેકા હતા; તેને સાચાં સાધનોથી જ્ઞાનીપુરુષો હલવે છે. કલ્યાણ કરવાનું હોય તેને સત્ય સાધન અવશ્ય કરવાનાં છે.

સત્સમાગમમાં જીવ આવ્યો, ને હૃદયોનું લુબ્ધપણું ન જાય તો સત્સમાગમમાં આવ્યો નથી એમ સમજવું. સત્ય બોલે નહીં ત્યાંસુધી ગુણ પ્રગટે નહીં. સત્યરૂપ હાથે જ્ઞાલીને વ્રત આપે ત્યારે સ્વો. જ્ઞાનીપુરુષ પરમાર્થનો જ ઉપદેશ આપે છે. અમુકજોએ સાચાં સાધનો સેવ્યાં યોગ્ય છે.

સમક્તિનાં મૂલ ચાર વ્રતઃ—સ્થૂળપ્રાણાતિપાત; સ્થૂળ સૃષ્ટિવાદ; સ્થૂળ કહીવાનો હેતુ. જ્ઞાનીએ આત્માનો ઓર જ માર્ગ સમજાવ્યો છે. વ્રત કે પ્રકારનાં છેઃ—૧. સમક્તિવગર બાહ્યવ્રત છે. ૨. સમક્તિસહિત. અંતરવ્રત છે. સમક્તિસહિત ચાર વ્રતનો પરમાર્થ સમજાય તો ફલ થાય.

બાહ્યવ્રત અંતરવ્રતને અર્થે છે; જેવી રીતે એકડો શીરસા માટે લીટોડા છે તેમ. પ્રથમ તો લીટોડા કરતા એકડો ઢાંકો ચૂંકો થાય; અને એમ કરતાં કરતાં પછી એકડો બરાબર થાય.

જીવે જે જે સાંમઘ્યું છે તે તે અવહું જ ગ્રહણ કર્યું છે. જ્ઞાની વિચારા શું કરે! કેટલુંક સમજાવે! સમજાવવાની રીતે સમજાવે. મારીફ્ટીને સમજાવ્યે આભજ્ઞાન થાય નહીં. આગળ જે જે વ્રતાદિ કર્યાં તે તે અફલ ગયાં, માટે હવે સત્યરૂપની દૃષ્ટિ પરમાર્થ સમજીને કરો. એક ને એક વ્રત હોય પણ મિથ્યાદૃષ્ટિની અપેક્ષા વંધ છે; અને સત્યકૃદૃષ્ટિની અપેક્ષા નિર્જરા છે. પૂર્વે જે વ્રતાદિ નિષ્ફળ ગયા છે તે હવે સફળ અવાયોગ્ય સત્યરૂપનો જોગ થયો છે; માટે પુરુષાર્થ કરવો; સદાચરણ ટેકસહિત સેવ્યાં, મરણ આવ્યે પણ પાછા હઠવું નહીં. જ્ઞાનીનાં વચનો શ્રવણ થતાં નથી; મનન થતાં નથી; નહીંતો દશા બદલ્યાવિના કેમ રહે!

આરંભપરિગ્રહનું સંક્ષેપપણું કરવું. વાંચવામાં ચિત્ત ચોંટે નહીં તેનું કારણ નીરસપણું લાગે છે. જેવી રીતે માણસ નીરસ આહાર કરી બેસે તો પછી માવે નહીં તેવી રીતે.

જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે તેથી જીવ અવલો ચાલે છે; ઘટલે સત્યરૂપની વાળીં ક્યાંથી પરિણામ પામે! લોકલાજ આદિ શલ્ય છે. એ શલ્યને લઈને જીવનું પાળીં મમકતું નથી. તે શલ્યને સત્યરૂપનાં વચનરૂપી ટાંકણે કરી તક પડે તો પાળીં મમકી ઉઠે. જીવના શલ્ય હજારો દિવસના જાતિયોગને લઈને ન ટલે, પણ સત્સંગનો યોગ એક મહિના સુધી થાય, તો ટલે; ને રસે જીવ ચાલ્યો જાય.

કેટલાક હલુકર્મીં સંસારી જીવોને હોકરા ઉપર મોહ કરતાં જેટલો અરેરાટ આવે છે તેટલો પણ હાલના કેટલાક સાધુઓને સિપ્પો ઉપર મોહ કરતાં આવતો નથી!

વૃષ્ણાવાલો જીવ નિત્ય મીસારી; સંતોષવાલો જીવ સદા સુસ્તી.

સાચા દેવનું, સાચા ગુરુનું, સાચા ધર્મનું ઓઝણાણ થવું બહુ મુશ્કેલ છે. સાચા ગુરુનું ઓઝણાણ થાય, તેનો ઉપદેશ હોય તો દેવ, સિદ્ધ, ધર્મ ય બધાનું ઓઝણાણ થાય. બધાનું સ્વરૂપ સદ્ગુણમાં શમાય.

સાચા દેવ અર્હત, સાચા ગુરુ નિર્મલ, સાચા હરિ રાગદ્વેષ યેના ગયા છે તે. મંથિરહિત પટલે ગાંઠરહિત. મિથ્યાત્વ તે અંતરમંથિ છે. પરિમહ તે વાણમંથિ છે. મૂઝમાં અમ્યંતરમંથિ ન છેદાય સ્વાંસુધી ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાય નહીં. જેની મંથિ ગઈ છે તેવા પુરુષ મળે તો સ્વેચ્છા કામ થાય; તેમાં થઈ સત્સમાગમ રહે, તો વિશેષ કલ્યાણ થાય. જે મૂઝ ગાંઠ છેદવા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે સહુ મૂલી ગયા છે; ને બહારથી તપશ્ચર્યા કરે છે. દુઃખ સહન કરતાં છતાં મુક્તિ થતી નથી તો દુઃખ વેદવાનું કારણ જે ચૈરામ્ય તે મૂલી ગયા. દુઃખ અજ્ઞાનનું છે.

અંદરથી છૂટે ત્યારે બહારથી છૂટે; અંદરથી છૂટ્યાબગર બહારથી છૂટે નહીં. એકલું બહારથી છોડે તેમાં કામ થાય નહીં. આત્મસાધનબગર કલ્યાણ થતું નથી.

બાહ્ય અને અંતર બન્ને સાધન જેને છે તે ઉત્કૃષ્ટ પુરુષ છે; અને માટે તે શ્રેષ્ઠ છે. જે સાધુના સંગથી અંતર્ગુણ પ્રગટે તેનો સંગ કરવો. કલઈનો અને ચાંદીનો રૂપીઓ સરલો કહેવાય નહીં. કલઈ ઉપર સીકો પાડો; પણ તેની રૂપીઆની કીમત થાય નહીં. જ્યારે ચાંદી છે તેના ઉપર સીકો ન પાડો તોપણ તેની કીમત જાય નહીં. તેથી જ રીતે ગૃહસ્થપણમાં સમક્ષિત હોય તો તેની કીમત જાય નહીં. સહુ કહે છે કે અમારા ધર્મથી મોક્ષ છે. આત્મામાં રાગ દ્વેષ ગમે ત્યાં થઈ, ને ગમે તે સ્થિતિમાં મોક્ષ થાય; પણ રાગદ્વેષ જાય તો. મિથ્યાત્વ, ને અર્હંકાર ગયાબગર રાજપાટ છોડે, શાહની માફક સુકાઈ જાય; પણ મોક્ષ થાય નહીં. મિથ્યાત્વ ગયા પછી સહુ સાધન સફળ થાય. આટલા માટે સમ્યક્દર્શન શ્રેષ્ઠ છે.

સંસારમાં મોહ છે; સ્ત્રીપુત્રમાં મારાપણું થઈ ગયું છે; ને કપાયનો મરેલો છે તે રાત્રિમોજન ન કરે તોપણ શું થયું? જ્યારે મિથ્યાત્વ જાય ત્યારે તેનું સ્વરૂપ ફળ થાય.

હાલમાં જૈનના જેટલા સાધુ મરે છે તેટલા બધાય સમક્ષિતી સમજવા નહીં; તેને દાન દેવામાં હાનિ નથી; પણ તેઓ આપણું કલ્યાણ કરી શકે નહીં. વેશ કલ્યાણ કરતો નથી. જે સાધુ એકલી વાણક્રિયાઓ કર્યા કરે છે તેમાં જ્ઞાન નથી.

જ્ઞાન તો તે કે જેનાથી વાણવૃત્તિઓ રોકાય છે, સંસારપરથી સ્વેચ્છા પ્રીતિ ધટે છે, સાચાને સાચું જાણે છે. જેનાથી આત્મામાં ગુણ પ્રગટે તે જ્ઞાન.

મનુષ્યઅવતાર પામીને રહવામાં અને સ્ત્રીપુત્રમાં તદાકાર થઈ આત્મવિચાર 'કયો' નહીં; પોતાના દોષ જોયા નહીં; આત્માને નિંચો નહીં; તો તે મનુષ્યઅવતાર, રત્નચિંતામણિરૂપ દેહ વૃથા જાય છે.

જીવ સોટા સંગથી, અને અસદ્ગુણી અનાદિકાઝથી રસત્યો છે; માટે સાચા પુરુષને

ઓઝાસવા. સાચા પુરુષ કેવા છે ! સાચા પુરુષ તો તે કે જેનો દેહપરથી મમત્વ ગયો છે ; જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે. આવા જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાએ વર્તે તો પોતાના દોષ ધટે ; અને કપાયાદિ મોઝા પડે ; પરિણામે સમ્યક્ત્વ થાય.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ સ્વરેસરાં પાપ છે. તેનાથી વહુ કર્મ ઝપાર્જન થાય. હજાર વર્ષ તપ કર્યું હોય ; પણ એક ને ઘડી ક્રોધ કરે, તો વધું તપ નિષ્ફળ જાય.

“છ સંઘના મોક્ષા રાજ મૂકી ચાલી ગયા, અને હું આવા અલ્પ વ્યવહારમાં મોટાઈ અને અહંકાર કરી વેઠો છું” એમ કેમ વિચારતો નથી ?

આયુષ્માં આટલાં વર્ષો ગયાં તોપણ લોભ કોઈ ઘટ્યો નહીં ; ને કોઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નહીં. ગમે તેટલી તૃપ્તિ હોય પણ આયુષ્ પૂર્ણ થાય ત્યારે જરા પણ કામ આવે નહીં ; ને તૃપ્તિ કરી હોય તેથી કર્મ બંધાય. અમુક પરિગ્રહમર્યાદા કરી હોય, જેમ કે દશ હજાર રૂપીઆની ; તો સમતા આવે. આટલું મઝ્યા શહી ધર્મધ્યાન કરીશું એવો વિચાર પણ રાખે તો નિયમમાં જવાય.

કોઈ ઉપર ક્રોધ કરવો નહીં. જેમ રાત્રિમોજન ત્યાગ કર્યું છે તેમ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અસત્ય આદિ છોડવાને પ્રયત્ન કરી મોઝા પાડવા. તે મોઝા પાડવાથી પરિણામે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય. વિચાર કરે તો અનંતાં કર્મો મોઝાં પડે ; અને વિચાર ન કરે, તો અનંતાં કર્મો ઝપાર્જન થાય.

રોગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સ્ત્રી, છોકરાં છૈયાં, માર્દ કે કોઈ પણ રોગ લઈ શકતાં નથી !

સંતોષ કરી ધર્મ ધ્યાન કરવું ; છોકરાં છૈયાં વગેરે અન્યની ન જોડેતી ચિંતા કરવી નહીં. એક સ્થાનકે વૈસી, વિચારી, સત્પુરુષના સંગે, જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળી વિચારીને ધન આદિની મર્યાદા કરવી.

બ્રહ્મચર્ય યથાતથ્ય રીતે તો કોઈ વિરલા જીવ પાઢી શકે છે ; તોપણ લોકલાજથી બ્રહ્મચર્ય પઢાય તો તે ઉત્તમ છે.

મિથ્યાત્વ ગયું હોય તો ચાર ગતિ ટલે. સમકિત ન આશ્યું હોય અને બ્રહ્મચર્ય પાઢે તો દેવલોક મળે.

વાળીઓ, બ્રાહ્મણ, પશુ, પુરુષ, સ્ત્રીઆદિ કલ્પનાએ કરી “હું વાળીઓ, બ્રાહ્મણ, પુરુષ, સ્ત્રી, પશુ છું” એમ માન્યું છે ; પણ વિચાર કરે તો પોતે તેમાંનો કોઈ નથી, “મારું” સ્વરૂપ તેથી જૂઠું જ છે.

સૂર્યના ઉઘોતની પેઠે દિવસ ચાલ્યો જાય ; તેમ અંજલિજલની માફક આયુષ્ ચાલ્યું જાય. લાકડું કરવતથી ઢેરાય તેમ આયુષ્ ચાલ્યું જાય છે ; તોય મૂર્ખ પરમાર્થ સાધતો નથી ; ને મોહના જથ્થા મેઝા કરે છે.

“વધા કરતાં હું અગત્સાં મોટો થારું” એવી મોટાઈ મેઝવવાની તૃપ્તિમાં, પાંચ ઇન્દ્રિયોને વિષે

લયલીન, મધ પીયો હોય તેની પેટે, જ્ઞાંશવાના પાણીની માફક સંસારમાં જીવ મને છે; અને કુઝ, ગામ, ગતિઓને વિષે મોહના નચાવવાથી નાચ્યા કરે છે !

આંધળો ઘળે ને વાહડો ચાવે તેની પેટે અજ્ઞાનીની ક્રિયા નિષ્ફળ જાય છે.

‘હું કર્વા’ ‘હું કરું છું’ ‘હું કેવું કરું છું!’ આદિ જે વિમાવ છે તે જ મિથ્યાત્વ. અહં-કારથી કરી સંસારમાં અનંત દુઃસ પ્રાપ્ત થાય; ચારે ગતિમાં રજા છે.

કોઈનું દીયું દેવાનું નથી; કોઈનું લીયું લેવાનું નથી, જીવ ફોકટ કલ્પના કરી રજા છે. જે પ્રમાણે કર્મ ઉપાર્જન કરેલાં હોય તે પ્રમાણે જામ, અજામ, આયુષ્, શ્વાતા, અશ્વાતા મળે છે. પોતાથી કોઈ અપાતું લેવાનું નથી. અહંકારે કરી ‘મેં આને સુસ આપ્યું’; ‘મેં દુઃસ આપ્યું’; ‘મેં અન્ન આપ્યું’ એવી મિથ્યા ભાવના કરે છે, ને તેને લઈને કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. મિથ્યાત્વે કરી સ્વોટો ધર્મ ઉપાર્જન કરે છે.

જગત્માં આનો આ પિતા, આનો આ પુત્ર એમ કહેવાય છે; પણ કોઈ કોઈનું નથી. પૂર્વના કર્મના ઉદયે સર્વજ્ઞ વ્યનું છે.

અહંકારે કરી જે આવી મિથ્યાબુદ્ધિ કરે છે તે મૂળ્યા છે. ચાર ગતિમાં રજા છે; અને દુઃસ મોગવે છે.

અધમાધમ પુરુષનાં લક્ષણો:—સાચા પુરુષને દેખી તેને રોપ ઉત્પન્ન થાય; તેનાં સાચાં વચન સાંભળી નિંદા કરે છે; સોટી બુદ્ધિવાળા સાચી બુદ્ધિવાળાને દેહી રોપ કરે; સરજને મૂર્ત કહે, વિનય કરે તેને ધનના સુશામતીઆ કહે; પાંચ ઈન્દ્રિયો વશ ફરી હોય તેને ભાગ્યહીન કહે. સાચા ગુણવાળાને દેહી રોપ કરે. સ્ત્રી પુરુષનાં સુસમાં લયલીન. આવા જીવો માઠી ગતિને પ્રાપ્ત થાય. જીવ કર્મને લઈને, પોતાના સ્વરૂપજ્ઞાનથી અંધ છે; તેને જ્ઞાનની સ્વર નથી.

એક નાકને માટે, મારું માક રહેતો મારું એવી કલ્પનાને લીધે પોતાનું શરીરપણું દેસાડવા લડાઈમાં જતરે છે; નાકની તો રાસ ચવાની છે !

દેહ કેવો છે? દેતીના ઘર જેવો. મસાળની મઢી જેવો. પવેતની ગુફાની માફક દેહમાં અંધારું છે. ચામડીને લીધે દેહ ઉપરથી રૂપાળો લાગે છે. દેહ અવગુણની ઓરડી, માયા અને મેલને રહેવાનું ઠેકાણું છે. દેહમાં પ્રેમ રાસવાથી જીવ રસલ્લો છે. તે દેહ અનિત્ય છે. ચંદ્રકેલની જાણ છે. તેમાં મોહ રાસવાથી જીવ ચારે ગતિમાં રજા છે. કેવા રજા છે? ધાણીના ચઢવની માફક. આંસે ધાટો ઘાંધે છે; તેને ચાલવાના માર્ગમાં સંકડાઈ રહેવું પડે છે; છૂટવાનું મન થાય પણ છૂટી શકાય નહીં. મૂળ્યા તરસાનું કહેવાય નહીં. શ્વાસોચ્છ્વાસ ગિરાંતે લેવાય નહીં. તેની પેટે જીવ ધસાવીન છે. જે સંસારમાં પ્રીતિ કરે છે તે આવા પ્રકારનું દુઃસ સહન કરે છે.

ધુમાઢા જેવાં ઘસાં પેઢી તેજો આડંબર કરે છે, પણ તે ધુમાઢાની માફક નાશ પામવા-યોગ્ય છે. આત્માનું જ્ઞાન માયાને લઈને દવાઈ રહે છે.

જે જીવ આત્મેચ્છા રાખે છે તે નાણાને નાકના મેલની પેઠે ત્યાગે છે. માત્રી ગઠપણમાં વઝગી છે તેની પેઠે આ અમાગીઓ જીવ કુટુંબના સુખમાં વઝગ્યો છે.

વૃદ્ધ, જુવાન, બાલ એ સર્વ સંસારમાં વૃદ્ધ્યાં છે, કાઠના મુસમાં છે એમ ભય રાસવો. તે ભય રાસીને સંતારમાં ઉદાસીનપણે રહેવું.

સો ઉપવાસ કરે, પણ જ્યાંસુધી માંદીયી સ્વેચ્છા દોષ આવે નહીં ત્યાંસુધી ફઠ થાય નહીં. શ્રાવક કોને કહેવા? જેને સંતોષ આવ્યો હોય; કષાય પાતઘ્ન પડ્યા હોય; માંદીયી ગુણ આવ્યા હોય; સાચો સંગ મળ્યો હોય તેને શ્રાવક કહેવા. આવા જીવને મોઢાં લાગે, તો ઘડું બળળ પરી જાય, દશા પરી જાય. સાચો સંગ મળ્યો તે પુણ્યનો જોગ છે.

જીવોં અવિચારથી મૂલ્યા છે; જરા કોઈ કહે કે તરત સોડું લાગે, પણ વિચારે નહીં કે મારે શું? તે કહેશે તો તેને કર્મ બંધાશે.

સામાયિક સમતાને કહેવાય. જીવ અહંકાર કરી આલક્રિયા કરે છે; અહંકારથી માયા સર્જે છે; તે માઠી ગતિનાં કારણો છે. સાચા સંગ વગર આ દોષ પડે નહીં.

જીવને પોતાને ડાહ્યા કહેવારાવડું બહુ ગમે છે. વગર ચોલાવ્યે ઢહાપણ કરી મોટાઈ લે છે. જે જીવને વિચાર નહીં તેનો છૂટવાનો આરો નહીં. જો વિચાર કરે, અને સાચા માર્ગે ચાલે તો છૂટવાનો આરો આવે.

અહંકારથી, માનથી કૈવલ્ય પ્રગટ થતું નથી. તે મોટા દોષ છે. અજ્ઞાનમાં મોટા નાનાની કલ્પના છે. બાહુબલિજીએ વિચાર્યું કે હું અંકુશ ચગરનો છું માટે.

*(૧૧)

આગંદ. આ. વદ ૧૩ સોમ.

પંદર મેદે સિદ્ધ કહ્યા તેનું કારણ રાગ, ક્રોધ અને અજ્ઞાન જેના ગયા તેનું ગમે તે વેપે, ગમે તે જગોષ, ગમે તે લિંગે કલ્યાણ થાય તે છે.

સાચો માર્ગ એક જ છે; માટે આશ્રમ રાખવો નહીં. ફળાણો હુંદિયો છે, ફળાણો તપ્તો છે પૃથી કલ્પના રાખવી નહીં. દયા, સત્ય આદિ સદાચરણ મુક્તિના રસ્તા છે; માટે સદાચરણ સેવવાં.

છોંચ કરવો શા માટે કહ્યો છે? શરીરની સમતાની તે પરીક્ષા છે માટે. (માથે બાઝ) તે મોઢાં વધવાનું કારણ છે. મહાવાનું મન થાય; આરીસો લેવાનું; તેમાં મોડું જોવાનું મન થાય; અને એ ઉપરાંત તેનાં સાધનો માટે ઉપાધિ કરવી પડે. આ કારણથી જ્ઞાનીઓએ છોંચ કરવાનું કહ્યું છે.

જાત્રાએ જવાનો હેતુ એક તો એ છે કે ગૃહવાસની ઉપાધિથી નિવૃત્તિ લેવાય; સો ચસો રૂપીઆ ઉપરથી મૂર્છા જોડી કરાય; પરદેશમાં દેશાટન કરતાં, કોઈ સત્પુરુષ શોધતાં જડે તો કલ્યાણ થાય. આ કારણથી જાત્રા કરવાનું ચતાવ્યું છે.

* ૫૦ ૫૨૫ થી અહીં સુધી આ. વદ ૧ થી વદ ૧૩ સુધીમાં આગંદમા થયેલ અ. (૧૦) માં નો શોષ છે. મ. કિ.

જે સત્પુરુષો ઘીજા જીવોને ઉપદેશ દર્શ કલ્યાણ વતાવે છે તે સત્પુરુષોને તો અનંતો લાભ પ્રાપ્ત થયો છે. સત્પુરુષો પરજીવની નિષ્કામ કરુણાના સાગર છે. ઘાળીના ઉદય પ્રમાણે, તેમની ઘાળી નીકળે છે. તેઓ કોઈ જીવને દીક્ષા છે તેવું કહે નહીં. તીર્થંકરે પૂર્વે કર્મ બાંધ્યું છે તે વેદવા માટે ઘીજા જીવનું કલ્યાણ કરે છે; વાકી તો ઉદયપ્રમાણે દયા વર્તે છે. તે દયા નિષ્કારણ છે, તેમ તેઓને પારકી નિર્જેરાઈ કરી પોતાનું કલ્યાણ કરવાનું નથી. તેમનું કલ્યાણ તો ધ્યેય જ છે. તે ત્રણ લોકના નાથ તો તરીને જ બેઠા છે. સત્પુરુષ કે સમક્ષિતીને પણ એવી (સકામ) ઉપદેશ દેવાની ઇચ્છા હોય નહીં. તે પણ નિષ્કારણ દયાની સ્વાત્તર ઉપદેશ દે છે. મહાવીરસ્વામી ગૃહવાસમાં રહેતા છતાં પણ ત્યાગી એવા હતા.

હજારો ધર્મના સંયમી પણ જેવો વૈરાગ્ય રાતી શકે નહીં તેવો વૈરાગ્ય ભગવાનનો હતો. જ્યાં જ્યાં ભગવાન વર્તે છે, ત્યાં ત્યાં ઘણા પ્રકારના અર્થ પણ વર્તે છે. તેઓની ઘાળી ઉદયપ્રમાણે શાંતિપૂર્વક પરમાર્થહેતુથી નીકળે છે, અર્થાત્ તેમની ઘાળી કલ્યાણ અર્થે જ છે. તેઓને જન્મથી મતિ, શ્રુત, અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં. તે પુરુષના ગુણગ્રામ કરતાં અનંતિ નિર્જેરા છે. જ્ઞાનીની ઘાત અગમ્ય છે. તેઓનો અભિપ્રાય જણાય નહીં. જ્ઞાનીપુરુષની સ્ત્રી સુધી જ છે કે તેમણે અજ્ઞાદિયો નહીં ટકેલાં એવાં રાગ દ્વેષ ને અજ્ઞાન તેને છેદી મેદી નાંચ્યા છે. એ ભગવાનની અનંત કૃપા છે. તેને પચીસો ધર્મ થયાં; છતાં તેમનાં દયા વાદિ દાહ વર્તે છે. એ તેમનો અનંતો ઉપકાર છે. જ્ઞાની આઢંબર દેસાઢવા અર્થે વ્યવહાર કરતા નથી. તેઓ સહજ સ્વભાવે ઉવાસીન-પણે વર્તે છે.

જ્ઞાની દોષ પાસે જઈ દોષ છેદી નાંચે છે; જ્યારે અજ્ઞાની જીવ દોષ છોડી શકતા નથી. જ્ઞાનીની ઘાત અદ્ભુત છે.

ઘાઢામાં કલ્યાણ નથી; અજ્ઞાનીના ઘાઢા હોય. જેમ છોડું પોતે તરે નહીં, અને ઘીજાને તારે નહીં તેમ. વીતરાગનો માર્ગ અવાદિનો છે. જેના રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન ગયાં તેનું કલ્યાણ; વાકી અજ્ઞાની કહે કે મારા ધર્મથી કલ્યાણ છે તો તે માનડું નહીં. એમ કલ્યાણ હોય નહીં. હુંદિયા-પણું કે તપ્પાપણું માન્યું તો કપાય ચઢે. તપ્પો હુંદિયા સાથે બેઠો હોય તો કપાય ચઢે; અને હુંદિયો તપ્પા સાથે બેઠો કપાય ચઢે; આ અજ્ઞાની સમજવા. વળે સમજ્યા વગર ઘાઢા ઘાંધી કર્મ ઉપાર્જન કરી રહઢે છે. વહોરાના નાઢાની માફક મતાગ્રહ ષકઢી બેઠા છે. મુમતિ આદિનો આગ્રહ મૂકી દેવો.

જેન માર્ગ શું ? રાગ દ્વેષ અને અજ્ઞાનનું જડું તે. અજ્ઞાની સાધુઓપ મોઢા જીવોને સમજાવી તેને મારી નાંચ્યા જેડું કર્યું છે. પોતે જો પ્રથમ વિચાર કરે કે મારા દોષ શું પડ્યા છે ! તો તો જણાય કે જૈનધર્મ તો મારાથી વેગઢો રહ્યો છે. જીવ અવઢી સમજણ કરી પોતાનું કલ્યાણ મૂલી જઈ, ઘીજાનું અકલ્યાણ કરે છે. તપ્પા હુંદિયાના સાધુને, અને હુંદિયા તપ્પાના સાધુને અત્ર પાળી

ન આપવા માટે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપે છે. કુગુરુઓ એક બીજાને મઠવા દેતા નથી; એક બીજાને મઠવા દે તો તો કષાય ઓછા થાય, નિંદા ઘટે.

જીવ નિર્પક્ષી રહેતા નથી. અનાદિથી પક્ષમાં પડ્યા છે, અને તેમાં રહીને કલ્યાણ મૂલી જાય છે. ચાર કુલ્લની ગૌચરી કહી છે તેવી કેટલાક મુનિઓ કરતા નથી. તેમને હુગડાંઆદિ પરિગ્રહનો મોહ મટ્યો નથી. એકવાર આહાર લેવાનું કહ્યું છતાં વે ચાર લે છે. જે જ્ઞાનીપુરુષના વચનથી આત્મા ડંચો આવે તે સાચો માર્ગ. તે પોતાનો માર્ગ. સાચો ધર્મ પુસ્તકમાં છે, પણ આત્મામાં ગુણ પ્રગટે નહીં ત્યાંથી કંઈ પઠ્ઠા આપે નહીં. “આપણો ધર્મ” એવી કલ્પના છે. આપણો ધર્મ શું ? મહાસાગર કોઈનો નથી; તેમ ધર્મ કોઈના વાપનો નથી. જેમાં દયા, સત્ય આદિ હોય તે પાઠો. તે કોઈના વાપનાં નથી. અનાદિ કાલનાં છે; શાશ્વત છે. જીવે માંઠ પકડી છે કે આપણો ધર્મ છે, પણ શાશ્વત માર્ગ શું ? શાશ્વત માર્ગથી સહુ મોક્ષે ગયા છે. રજોહરણો, દોરો કે મુનિ, કપડાં કોઈ આત્મા નથી. વહોરાના નાઢાની માફક જીવ પક્ષનો આમ્રહ પકડી બેઠો છે એવી જીવની મૂઢતા છે. “આપણા જૈનધર્મના શાસ્ત્રમાં વધું છે. શાસ્ત્રો આપણી પાસે છે.” એવું મિથ્યા-મિમાન જીવ કરી બેઠો છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપી ચોર રાતદિવસ માલ ચોરી લે છે તેનું માન નથી.

તીર્થંકરનો માર્ગ સાચો છે. દ્રવ્યમાં બદામ સરસી પણ રાસવાની આજ્ઞા નથી. વૈષ્ણવના કુલ-ધર્મના કુગુરુઓ આરંભ પરિગ્રહ મૂલ્યા વગર લોકોપાસેથી ઇક્ષ્મી ગ્રહણ કરે છે; અને તે રૂપી ઘેપાર થઈ પડ્યો છે. તે પેટે અમિમાં બઢે છે; તો તેનાથી બીજાની અમિ શી રીતે શાંત થાય ? જૈનમાર્ગનો પરમાર્થ સાચા ગુરુથી સમજવાનો છે. જે ગુરુને સ્વાર્થ હોય તે પોતાનું અકલ્યાણ કરે; ને શિષ્યોનું પણ અકલ્યાણ થાય.

જૈનલિંગધારીપણું ધરી જીવ અનંતિ વાર રસબ્યો છે.—શાસ્ત્રચર્ચિ લિંગ ધારી લૌકિક વ્યવહારમાં અનંતિ વાર રસબ્યો છે. આ ઠેકાણે જૈનમાર્ગને નિષેધતા નથી; જેટલા અંતરંગે સાચો માર્ગ વતાવે તે “જૈન.” શાકીતો અનાદિ કાલથી જીવે સોટાને સાચું માન્યું છે; અને તે જ અજ્ઞાન છે. મનુષ્યદેહનું સાર્થક સોટા આમ્રહ, દુરામ્રહ મૂકી કલ્યાણ થાય તો છે. જ્ઞાની સવચ્છ જ વતાવે. આત્મજ્ઞાન પ્રગટે ત્યારે જ આત્મજ્ઞાનીપણું માનવું, ગુણ પ્રગટ્યા વગર માનવું એ મૂલ છે. શ્વેરાતની કીમત આપવાની શક્તિવગર શ્વેરીપણું માનવું નહીં. અજ્ઞાની સોટાને સાચું નામ આપી થાઢા બંધાવે છે. સત્તત્તું ઓઢસાણ હોય તો કોઈ વસત પણ સાચું ગ્રહણ થયે.

(૧૨)

શાળંદ. મા. II મંગલ.

જે જીવ પોતાને મુશુ માનતો હોય, તરવાનો કામી માનતો હોય તેણે દેહને વિષે રોગ થતી વસત આકુલબ્યાકુલપણું થતું હોય તો તે વસત વિચારવું કે તારું મુશુપણું, ઢહાપણ ક્યાં ગયાં ? જો તરવાનો કામી હોય તો તો દેહને અસાર જાણે છે, દેહને આત્માથી જૂદો જાણે છે, તેને આકુલતા આવવી જોઈએ નહીં. દેહ સાચવ્યો સચવાતો નથી; કેમકે તે ક્ષણમાં માંગી જાય છે,—ક્ષણમાં રોગ,

ક્ષણમાં વેદના થાય. દેહના સંગે દેહ દુઃખ આપે છે માટે આકુલ્લવ્યાકુલ્લપણું થાય છે તે જ અજ્ઞાન છે. શાસ્ત્ર શ્રવણ કરી રોજ સાંમઘ્યું છે કે દેહ આત્માથી જૂદો છે, ક્ષણમંત્રુર છે; પણ દેહને વેદના આવ્યે તો રાગદ્વેષપરિણામ કરી વૂમ પાડે છે. દેહ ક્ષણમંત્રુર છે એવું તમે શાસ્ત્રમાં સાંમઝવા શું કરવા જાઓ છો! દેહ તો તમારી પાસે છે તો અનુમવ કરો. દેહ પ્રગટ માટી જેવો છે; રાસ્યો રલાય નહીં. વેદના વેદતાં ઉપાય ચાલે નહીં. ત્યારે શું સાચવે! કંઈ પણ વનીશકતું નથી. આવો દેહનો પ્રત્યક્ષ અનુમવ થાય છે, તો તેની મમતા કરી કરવું શું! દેહનો પ્રગટ અનુમવ કરી શાસ્ત્રમાં કશું કે તે અનિત્ય છે; દેહમાં મૂર્છા કર્યા જેવું નથી.

જ્યાંસુધી દેહાત્મબુદ્ધિ ટલે નહીં ત્યાંસુધી સમ્યક્ત્વ થાય નહીં. જીવને સાચ ક્યારેય આવ્યું જ નથી; આવ્યું હોત તો મોશ થાત. મહે સાધુપણું, શ્રાવકપણું અથવા તો ગમે તે સ્થો, પણ સાચવગર સાધન તે ક્યા છે. જે દેહાત્મબુદ્ધિ મટાડવા માટે સાધનો બતાવ્યાં છે તે દેહાત્મબુદ્ધિ મટે ત્યારે સાચ આવ્યું સમજાય. દેહાત્મબુદ્ધિ થઈ છે તે મટાડવા, મારાપણું મૂકાવવા સાધનો કરવાનાં છે. તે ન મટે તો સાધુપણું, શ્રાવકપણું, શાસ્ત્રશ્રવણ કે ઉપદેશ તે યગદામાં પોતે મૂલ્યા જેવું છે. જેને પ મમ માંગી ગયો છે, તે જ સાધુ, તે જ આચાર્ય, તે જ જ્ઞાની. જેમ અમૃતમોજન જમે તે કાંઈ છાનું રહે નહીં, તેમ આતિ મટે તે કાંઈ છાનું રહે નહીં.

લોક કહે છે કે સમકિત છે કે નહીં તે કેવઝ્ઞાની જાણે; પણ પોતે આત્મા છે તે કેમ જાણે! કાંઈ આત્મા ગમ ગયો નથી; અર્થાત્ સમકિત થયું છે તે આત્મા પોતે જાણે. જેમ કાંઈ પદાર્થ સ્વાવામા આવ્યે તેનું ફઝ આપે છે તેમ જ સમકિત આવ્યે, આંતિ મઝ્યે તેનું ફઝ પોતે જાણે. જ્ઞાનનું ફઝ જ્ઞાન આપે જ. પદાર્થનું ફઝ પદાર્થ, લક્ષણ પ્રમાણે આપે જ. આત્મામાંથી, માંદીથી કર્મ જઈ જઈ થયાં હોય તેની પોતાને સ્વર કેમ ન પડે! અર્થાત્ સ્વર પડે જ. સમકિતનીની દશા છાની રહે નહીં. કલ્પિત સમકિત માને તે પીતઝની હીરાકંડીને સોનાની હીરાકંડી માને તેની પેટે.

સમકિત થયું હોય તો દેહાત્મબુદ્ધિ મટે; જો કે અલ્પ બોધ, મધ્યમ બોધ, વિશેષ બોધ જેવો હોય તે પ્રમાણે પછી દેહાત્મબુદ્ધિ મટે. દેહને વિષે રોગ આવ્યે જેનામાં આકુલ્લવ્યાકુલ્લતા માલમ પડે તે મિધ્યાદષ્ટિ સાળવા.

જે જ્ઞાનીને આકુલ્લતા વ્યાકુલ્લતા મટી ગઈ છે તેને અંતરંગ પદ્ધત્તાળ જ છે. તેને થયા પદ્ધત્તાળ આવી જાય છે. જેને રાગદ્વેષ મટી ગયા છે તેને વિશ ચર્પનો છોકરો મરી જાય, તોપણ સ્વેદ થાય નહીં. ધરીરને વ્યાધિ થવાથી જેને વ્યાકુલ્લપણું થાય છે, અને જેનું કલ્પના માત્ર જ્ઞાન છે તે પોતું અધ્યાત્મજ્ઞાન માનવું. આવા કલ્પિત જ્ઞાની તે પોલા જ્ઞાનને અધ્યાત્મ જ્ઞાન માની અનાચાર સેવી મદુ જ રસડે છે. જો શાસ્ત્રનું ફઝ!

આત્માને પુત્ર પણ ન હોય અને પિતા પણ ન હોય. જે આવી કલ્પનાને સાનું માની થેઠા છે તે મિધ્યાત્મી છે. સ્વોટા સંગથી સમજાતું નથી; માટે સમકિત આવતું નથી. સત્સુરુપના સંગથી જોમ્ય ઝીવ હોય તો સમ્યક્ત્વ થાય.

સમકિત ને મિથ્યાત્વની તરત સ્વર પડે તેવું છે. સમકિતીની અને મિથ્યાત્વની વાળી ઘડીપ્પઢીપ જૂદી પડે છે. જ્ઞાનીની વાળી એક જ ધારી, પૂર્વાપર મઝતી આવે. અંતરંગ ગાંઠ મટે ત્યારે જ સમ્યક્ત્વ થાય. રોગ જાળે, રોગની દવા જાળે, પથ્ય જાળે અને તે પ્રમાણે ઉપાય કરે તો રોગ મટે. રોગ જાળ્યા વગર અજ્ઞાની જે ઉપાય કરે તેથી રોગ વધે. પથ્ય પાઠે ને દવા કરે નહીં. તો રોગ કેમ મટે? ન મટે. તો આ તો રોગે કાંઈ, ને દવાય કાંઈ! શાસ્ત્ર તો જ્ઞાન કહેવાય નહીં. જ્ઞાન તો માંહીથી ગાંઠ મટે ત્યારે જ કહેવાય. તપ સંયમાદિ માટે સત્પુરુષનાં વચન સાં-મઠવાનું બતાવ્યું છે.

જ્ઞાતી ભગવાને કહ્યું છે કે સાધુઓએ અચેત આહાર લેવો. આ કહેવું તો કેટલાક સાધુઓ મૂલીં ગયા છે. દૂધ આદિ સચેત મારે મારે પદાર્થો લઈ જ્ઞાતીની આશપર પગ ઢઈ ચાલે તે કલ્યાણનો રહ્યો નહીં. લોક કહે છે કે સાધુ છે; પણ આત્મદશા સાધે તે સાધુ.

નરસિંહમેહતો કહે છે કે અનાદિ કાઠથી આમને આમ ચાલતાં કાઠ ગયો, પણ નીવેહો આવ્યો નહીં. આ માર્ગ નહીં; કેમકે અનાદિ કાઠથી ચાલતાં ચાલતાં પણ માર્ગ હાય આવ્યો નહીં. જો માર્ગજ હોય તો હજીસુધી કાંઈપ હાયમાં આવ્યું નહીં એમ બને નહીં. માટે માર્ગ જૂઠો જ હોવો જોઈએ.

તૃપ્ત્યા કેમ ઘટે? લૌકિક માવમાં મોટાઈ મૂકી દે તો. “ધરકુટુંબ આદિને મારે શું કરવું છે? લૌકિકમાં ગમે તેમ હોય, પણ મારે તો મોટાઈ મૂકી ગમે તે પ્રકારે તૃપ્ત્યા ઘટે તેમ કરવું છે,” એમ વિચારે તો તૃપ્ત્યા ઘટે, મોઠી પડે.

તપનું અભિમાન કેમ ઘટે? ત્યાગ કરવો તેનો ઉપયોગ રાખવાથી. ‘મને આ અભિમાન કેમ થાય છે?’ એમ રોજ વિચારતાં અભિમાન મોઠું પડશે.

જ્ઞાની કહે છે તે કુંચીરૂપી જ્ઞાન વિચારે, તો અજ્ઞાનરૂપી તાણું ઉઘડી જાય; કેટલાંય તાણાં ઉઘડી જાય, કુંચી હોય તો તાણું ઉઘડે; વાક્રી પ્હાળા માર્યે તો તાણું માંગી જાય.

‘કલ્યાણ શું હશે?’ એવો જીવને ભાગો છે. તે કાંઈ હાથી ધોડો નથી. જીવને આવી આત્મિને લીધે કલ્યાણની કુંચીઓ સમજાતી નથી. સમજાય તો તો સુગમ છે. જીવની આત્મિઓ દૂર કરવા માટે જગત્તું વર્ણન બતાવ્યું છે. જો જીવ હમેશના અર્ધ માર્ગથી ચાકે તો માર્ગમાં આવે.

જ્ઞાની પરમાર્થ, —સમ્યક્ત્વ હોય તે જ કહે. “કષાય ઘટે તે કલ્યાણ” — ‘જીવનાં રાગ દ્વેષ અજ્ઞાન જાય તેને કલ્યાણ કહેવાય’ એવું લોક કહે છે કે અમારા ગુરુઓય કહે છે; ત્યારે સત્પુરુષો જૂઠું શું બતાવો છો? આવી આડી કલ્પનાઓ કરી જીવને પોતાના દોષ મટાડવા નથી.

આત્મા અજ્ઞાનરૂપી પથ્થરેકરી દવાઈ ગયો છે. જ્ઞાની જ આત્માને ડંચો લાવશે. આત્મા દવાઈ ગયો છે પટલે કલ્યાણ સૂજતું નથી. જ્ઞાની સદ્વિચારેરૂપી સહેલી કુંચીઓ બતાવે તે કુંચિઓ હજારો તાણને લાગે છે.

જીવને માદ્રીયી અર્જીર્ણ મટે ત્યારે અમૃત માવે, તે જ રીતે આતિરૂપી અર્જીર્ણ મટયે કલ્યાણ થાય, પણ જીવને અજ્ઞાની ગુરુપ મટકાની માર્યા છે પટલે આતિરૂપ અર્જીર્ણ કેમ મટે ? અજ્ઞાની ગુરુઓ જ્ઞાનને વદલે તપ બતાવે; તપમા જ્ઞાન બતાવે, આવી રીતે અગ્રહ અવગ્રહ થતાવે તેથી જીવને તરુ બહુ મુસીવતવાહ છે. અહંકારાદિરહિતપણે તપાદિ કરવા.

કદામ્રહ મૂકીને જીવ વિચારે, તો માર્ગ જૂદો છે. સમક્ષિત મુરુમ છે, પ્રત્યક્ષ છે, સહેલ છે. જીવ ગામ મૂકી આપો ગયો છે તે પાછો ફરે ત્યારે કામ આવે. સત્પુરુષના વચનોનું આસ્થાસહિત શ્રવણ મનન કરે તો સમ્યક્ત્વ આવે. તે આવ્યા પછી મત પચ્છાણ આવે, ત્યાર પછી પાંચમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય.

સાચુ સમજાઈ તેની આસ્થા થઈ તે જ સમ્યક્ત્વ છે. જેને રસા સ્વોટાની ક્ષીમત થઈ છે, તે મેઘ જેને મચ્છો છે તેને સમ્યક્ત્વ માસ થાય.

અસદ્ગુરુથી સત્ સમજાય નહીં. દયા, સત્ય, અદત્ત ન લેવું એ આદિ સદાચાર એ સત્પુરુષની સમીપ આવવાના સત્ સાધન છે. સત્પુરુષો જે કહે છે તે સૂતના સિદ્ધાંતના પરમાર્થ છે. અનુમવથી કહીપ છીપ, અનુમવથી શક્તા મદાટવાનું કહી શકીપ છીપ. અનુમવ પ્રગટ દીવો છે, ને સૂત વાગઢમા ઘરેલ દીવો છે.

હુડિયાપણુ કે તપ્પાપણુ કર્યા કરો તેથી સમક્ષિત થવાનું નથી, સ્વેચ્છ સાચુ સ્વરૂપ સમજાય, માદ્રીયી દશા ફરે સો સમક્ષિત થાય. પરમાર્થમા પ્રમાદ પટલે આત્મામાથી બહાર શ્રુતિ તે. ધાતિકર્મ ધાત કરે તેને કહેવાય. પરમાણુ આત્માથી નિરપેક્ષ છે, પરમાણુને પક્ષપાત નથી, જે રૂપે પરિણમવાવે તે રૂપે પરિણમે.

નિકાચિત્ત કર્મમા સ્થિતિવધ હોય તો મરોચર વધ થાય છે. સ્થિતિકાઠ ન હોય અને વિચારે. પશ્ચાત્તર જ્ઞાન નિચારે તો નાશ થાય. સ્થિતિકાઠ હોય તો મોગલ્ચે છૂટકો.

કોમાદિક્ત કરી જે કર્મોં ઉપાર્જન કર્યાં હોય તે મોગલ્ચે છૂટકો. ઉદય આલ્ચે મોગલ્ચે જ જોઈપ, સમતા રાલ્ચે તેને સમતાનું ફઠ સહુ સહુના પરિણામ પ્રમાણે કર્મ મોગલ્ચે પડે છે.

જ્ઞાન સ્વીપણામા, પુરપ્પણામા સરસુ જ છે જ્ઞાન આત્માનું છે. ૐ

૬૪૪

મન પર્યવજ્ઞાન વેચી રીતે પ્રગટે *

સામારણપણે દરેક જીવને મતિજ્ઞાન હોય છે. તેને આશ્રયે રહેલ શ્રુતજ્ઞાનમા વચારો થવાથી તે મતિજ્ઞાનનું વઢ વધારે છે, એમ અનુક્રમે મતિજ્ઞાન નિર્મલ થવાથી આત્માનું અસંયમપણુ ટક્કી સંયમપણુ થાય છે, ને તેથી મન પર્યવજ્ઞાન પ્રગટે છે. તેને યોગે આત્મા સીજાનો અમિપ્રાય જાણી શકે છે.

લિંગ દેસ્વાવ ઉપરથી સીજાના કોષ હર્ષાદિ ભાવ જાણી શકાય છે, તે મતિજ્ઞાનનો વિષય છે. તેવા દેસ્વાવના અમાવે જે ભાવ જાણી શકાય તે મન પર્યવ જ્ઞાનનો વિષય છે.

૬૪૫.

શાનંદ. શાસ્ત્રી ગુરુ ૧. ૧૯૫૨.

મૂલમાર્ગરહસ્ય.

ૐ

શ્રીસદ્ગુરુચરણાય નમઃ

૧.	મૂલ મારગ સાંગઝો જિનનો રે, કરી વૃત્તિ અસંદ સન્મુલ,	મૂલ૦
	નો'ય પૂજાદિની જો કામના રે, નો'ય શ્વાહં અંતરૂ મવદુઃલ.	મૂલ૦
૨.	કરી જો જો વચનની શુલના રે, જો જો શોષિને જિનસિદ્ધાંત,	મૂલ૦
	માત્ર કહેલું પરમારથહેતુથી રે, કોઈ પામે શુશુકુ વાત.	મૂલ૦
૩.	જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે, એકપણે અને અવિરુદ્ધ,	મૂલ૦
	જિનમારગ તે પરમાર્થથી રે, એમ કહ્યું સિદ્ધાંતે શુધ.	મૂલ૦
૪.	લિંગ અને મેદો જે વૃષ્ટના રે, દ્રવ્ય દેશ કાઝાવિ મેદ,	મૂલ૦
	પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે, તે તો ત્રણે કાલે અમેદ.	મૂલ૦
૫.	હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે, સંક્ષેપે શુણો પરમાર્થ,	મૂલ૦
	તેને જોતાં વિચારિ વિશેષથી રે, સમગ્રાણે ઉત્તમ આત્માર્થ.	મૂલ૦
૬.	છે દેહાદિથી મિત્ર આત્મા રે, ઉપયોગી સદા અવિનાશ,	મૂલ૦
	એમ જાણે સદ્ગુરુઉપદેશથી રે, કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ શાસ.	મૂલ૦
૭.	જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત,	મૂલ૦
	કહ્યું મગવંતે દર્શન તેહને રે, જેનું વીજું નામ સમકીત.	મૂલ૦
૮.	જેમ આવી મતીતિ જીવની રે, જાણ્યો સર્વેથી મિત્ર અસંગ,	મૂલ૦
	તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ઉપજે રે, નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ.	મૂલ૦
૯.	તે ત્રણે અમેદ પરિણામથી રે, જ્યારે વર્તે તે આત્મારૂપ,	મૂલ૦
	તેહ મારગ જિનનો પામિયો રે, કિંવા પામ્યો તે નિજસ્વરૂપ.	મૂલ૦
૧૦.	પર્વાં મૂલ જ્ઞાનાદિ પામવાં રે, અને જવા અનાદિ બંધ,	મૂલ૦
	ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવા રે, ટાઝી સ્વછંદ ને પ્રતિબંધ.	મૂલ૦
૧૧.	એમ દેવ જિનંદે માલિયું રે, મોક્ષમારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ,	મૂલ૦
	મલ્ય જનોના હિતને કારણે રે, સંક્ષેપે કહ્યું સ્વરૂપ.	મૂલ૦

ૐ સદ્ગુરુ.

શ્રી શાનંદ. શાસ્ત્રી ગુરુ ૨ ગુરુ. ૧૯૫૨.

ૐ સદ્ગુરુપ્રસાદ.

શ્રી રામદાસલાલિનું યોજેલું “દાસવોષ” નામનું પુસ્તક મરાઠી ભાષામાં છે. તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર છપાઈ પ્રગટ થયું છે; જે પુસ્તક વાંચવા તથા વિચારવા અર્થે મોકલ્યું છે.

પ્રથમ ગણપતિ આદિની સ્તુતિ કરી છે, તેથી તેમ જ, પાછા જગત્ના પદાર્થોને આત્મારૂપ વર્ણવીને ઉપદેશ કર્યો છે, તેથી તેમ જ, તેમાં વેદાત્મનું મુખ્યપણું વર્ણવ્યું છે તે વગેરેથી કંઈ પણ મય ન પામતાં, અથવા વિકલ્પ નહીં પામતાં, આત્માર્થવિષેના મંચકર્ણના વિચારોનું અગ્રગ્રહન કરવાયોગ્ય છે.

આત્માર્થ વિચારવામાં તેથી ક્રમે કરીને સુલભતા થાય છે.

શ્રી.....ને વ્યાખ્યાન કરવાનું રહે છે, તેથી અહંભાવાદિનો મય રહે છે, તે સંમતિ છે.

જેને જેને સદ્ગુણેવિષે તથા તેમની દશાનેવિષે વિશેષણું દીધું છે, તેને તેને ઘણુંકરીને અહંભાવ તથારૂપ પ્રસંગ જેવા પ્રસંગોમાં ઉદય થતો નથી; અથવા તરત શમાય છે. તે અહંભાવને જો આગળથી ક્ષેર જેવો પ્રતીત કર્યો હોય, તો પૂર્વાપર તેનો સંમત બોલો થાય. કંઈક અંતરમાં ચાહુર્ણાદિ ભાવે મીઠાશ સૂક્ષ્મપરિણતિષ્ઠ પણ રાસી હોય, તો તે પૂર્વાપર વિશેષતા પામે છે. પણ ક્ષેર જ છે, નિશ્ચય ક્ષેર જ છે, પ્રગટ 'કાઠકૂટ' ક્ષેર છે, એમાં કોઈ રીતે સંશય નથી, અને સંશય થાય તો તે સંશય માનવો નથી, તે સંશયને અજ્ઞાન જ જાણવું છે, એવી ત્રીજી તારાશ કરી મૂકી હોય તો તે અહંભાવ ઘણુંકરી ચઢ કરી શકતો નથી.

વચ્ચે તે અહંભાવને રોકવાથી નિરહંભાવતા થઈ તેનો પાછો અહંભાવ થઈ આવવાનું બને છે; તે પણ આગળ ક્ષેર, ક્ષેર અને ક્ષેર માની રાસી વર્ણવું હોય તો આત્માર્થને શાપ ન થાય.

૧૫૩

શ્રી આનંદ. આગો સુદ ૩ શુક ૧૯૫૨.

આત્માર્થ માઈ-શ્રીમોહનલાલ.મૂલે, ઢરબન.

તમારો ભરેલો કાગળ મલ્યો હતો. આ કાગળથી તેનો ટુંકામાં ઉત્તર ભર્યો છે.

નાતાલમા સ્થિતિ કરવાથી તમારી કેટલીક સદ્વૃત્તિઓ વિશેષતા પામી છે, એમ પ્રતીતિ થાય છે; પણ તમારી તેમ વર્તવાની ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા તેમાં હેતુમૂલ છે. રાજકોટ કરતાં નાતાલ કેટલીક રીતે તમારી વૃત્તિને ઉપકાર કરી શકે એવું ક્ષેત્ર સહુ એમ માનવામા હાનિ નથી, કેમકે તમારી સરઘટા સાચવવામાં અંગત વિપ્નનો મય રહી શકે એવા પ્રપંચમા અનુસરવાનું દષાણ નાતાલમાં ઘણુંકરીને નહીં; પણ જેની સદ્વૃત્તિઓ વિશેષ ચઢવાન ન હોય અથવા નિર્વેઢ હોય, અને તેને ઇન્ક્રાદિ દેશમા સતંત્રપણે રહેવાનું હોય, તો અમણાદિવિષેમાં તે દોષિત થાય એમ લાગે છે. એમ તમને નાતાલ ક્ષેત્રમાં પ્રપંચનો વિશેષ યોગ નહીં હોવાથી તમારી સદ્વૃત્તિઓ વિશેષતા પામી, તેમ રાજકોટ જેવામાં કઠણ પડે એ ચચાર્ય લાગે છે; પણ કોઈ સારાં આર્યવૃત્તમાં સત્સંગાદિ યોગમાં તમારી વૃત્તિઓ નાતાલ કરતાં પણ વિશેષતા પામત એમ સંમત છે. તમારી વૃત્તિઓ જોતાં તમને નાતાલ અનાર્થ ક્ષેત્રરૂપે અત્તર કરે એવું મારી માન્યતામા ઘણુંકરીને નથી; પણ સત્સંગાદિ યોગની ઘણુંકરીને પ્રાપ્તિ ન થાય તેથી કેટલુંક આત્મનિરાકરણ ન થાય તેરૂપ હાનિ માનવી કંઈક વિશેષ યોગ્ય લાગે છે.

અત્રેથી ‘આર્ય આચારવિચાર’ સાચવવાસંબંધી ભૂલું હતું તે આવા ભાવાર્થમાં ભૂલું હતું: આર્ય આચાર પટલે મુખ્ય કરીને દયા, સત્ય, ક્ષમાદિ ગુણોનું આચરવું તે; અને આર્ય વિચાર પટલે, મુખ્ય કરીને આત્માનું અસ્તિત્વ, નિત્યત્વ, વર્તમાનકાલસુધીમાં તે સ્વરૂપનું અજ્ઞાન, તથા તે અજ્ઞાન અને અમાનનાં કારણો, તે કારણોની નિવૃત્તિ અને તેમ થઈ અવ્યાવાય આનંદસ્વરૂપ અમાન પવા નિજપદનેવિષે સ્વાભાવિક સ્થિતિ થવી તે. એમ સંક્ષેપ મુખ્ય અર્થથી તે શબ્દો ભૂલ્યા છે.

વર્ણાશ્રમાદિ, વર્ણાશ્રમાદિપૂર્વક આચાર તે સદાચારના ઝગમૂતજેવા છે. વર્ણાશ્રમાદિપૂર્વક વિશેષ પારમાર્થિક હેતુવિના તો વર્તવું યોગ્ય છે, એમ વિચારસિદ્ધ છે; જો કે વર્ણાશ્રમધર્મ વર્તમાનમાં બહુ નિર્બળ સ્થિતિને પામ્યો છે, તોપણ આપણે તો જ્યાંસુધી ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગદશા ન પામીએ, અને જ્યાંસુધી ગૃહાશ્રમમાં વાસ હોય ત્યાંસુધી, તો વાળીઆરૂપ વર્ણધર્મને અનુસરવો તે યોગ્ય છે, કેમકે અમક્ષાદિ મહાપ્રભુ તેનો વ્યવહાર નથી. ત્યારે એમ આશંકા થવાયોગ્ય છે કે “લુહાણા પળ તે રીતે વર્તે છે, તો તેનાં અન્નાહારાદિ મહાપ્રભુ કરતાં શું હાનિ?” તો તેના ઉત્તરમાં પટલું જણાવવું યોગ્ય થઈ શકે કે બગર કારણે તેવી રીતિ પળ બદલાવવી ઘટતી નથી, કેમકે તેથી પછી બીજા સમાગમવાસી કે પ્રસંગાદિ આપણી રીતિ જોનાર મને તે વર્ણનું જ્ઞાતાં વાધ નથી એવા ઉપદેશના નિર્મિત્તને પામે. લુહાણાને ત્યાં અન્નાહાર લેવાથી વર્ણધર્મ હાનિ પામતો નથી; પણ મુસલમાનને ત્યાં અન્નાહાર લેતાં તો વર્ણધર્મની હાનિનો વિશેષ સંભવ છે, અને વર્ણધર્મ લોપવારૂપ દોષ કહવા જેવું થાય છે. આપણે કંઈ લોકના ઉપકારાદિ હેતુથી તેમ વર્તવું થતું હોય, અને રસલુબ્ધતાસુદ્ધિથી તેમ વર્તવું ન થતું હોય, તોપણ બીજા તેનું અનુકરણ તે હેતુને સમજ્યાવિના ઘણુંકરીને કરે, અને અંતે અમક્ષાદિ મહાપ્રભુ કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરે એવાં નિર્મિત્તો હેતુ આપણું તે આચરણ છે, માટે તેમ નહીં વર્તવું તે, પટલે મુસલમાનાદિના અન્નાહારાદિનું મહાપ્રભુ નહીં કહવું તે, ઉત્તમ છે. તમારી વૃત્તિની કેટલીક પ્રતીતિ આવે છે, પણ તેથી ઉતરતી વૃત્તિ હોય તો તે જ પોતે અમક્ષાદિ આહારના યોગને ઘણુંકરીને તે રહે પામે. માટે એ પ્રસંગથી દૂર રહેવાય તેમ વિચારવું કર્તવ્ય છે.

દયાની લાગણી વિશેષ રહેવા દેવી હોય તો જ્યાં હિસાનાં સ્થાનકો છે, તથા તેવા પદાર્થો લેવાય દેવાય છે, ત્યાં રહેવાનો અથવા જવા આવવાનો પ્રસંગ ન થવા દેવો જોઈએ, નહીંતો જેવી જોઈએ તેવી ઘણુંકરીને દયાની લાગણી ન રહે; તેમ જ અમક્ષપર વૃત્તિ ન જવા દેવા અર્થે, અને તે માર્ગની ઉચ્ચતિનાં નહીં અનુમોદનને અર્થે અમક્ષાદિ મહાપ્રભુ કરનારનો આહારાદિ અર્થે પરિચય ન રાસવો જોઈએ.

જ્ઞાનદ્રષ્ટિ જોતાં જ્ઞાત્યાદિ મેદવું વિશેષાદિષણું જણાતું નથી, પણ અક્ષામક્ષમેદનો તો ત્યાં પણ વિચાર કર્તવ્ય છે, અને તે અર્થે મુખ્યકરીને આ વૃત્તિ રાસવી ઉત્તમ છે. કેટલાંક કાર્યો એવાં હોય છે કે તેમાં પ્રત્યક્ષ દોષ હોતો નથી, અથવા તેથી દોષ થતો હોતો નથી, પણ તેને અંગે બીજા દોષોનો આશ્રય હોય છે, તોપણ વિચારવાનને ભૂલ રાસવો ઉચિત છે. નાતાલના લોકોના ઉપકાર અર્થે કદાપિ તમારું એમ પ્રવર્તવું થાય છે એમ પણ નિશ્ચય ન ગણાય; જો બીજે

કોઈ પણ સ્થળે તેવું વર્તન કરતાં વાધ ભાસે, અને વર્તવાનું ન બને તો માત્ર તે હેતુ ગણાય. વઝી તે લોકોના ઉપકાર અર્થે વર્તવું જોઈએ એમ વિચારવામાં પણ કંઈક તમારા સમજવાફેર થવું હશે એમ ઠાંઠા કરેછે. તમારી સદૃષ્ટિની કંઈક પ્રતીતિ છે એટલે આ વિષે વધારે લખવું યોગ્ય દેખાતું નથી. જેમ સંદાંચારે અને સદ્વિચારનું આરાધન થાય તેમ પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.

વીજી ઉતરતી જ્ઞાતિઓ અથવા મુસલમાનાદિનાં કોઈ તેવાં નિમંત્રણોમાં અન્નાહારાદિને બદલે નહીં રાંધેલી પવો ફઝાહાર આદિ લેતાં તે લોકોનો ઉપકાર સાચવવાનો સંભવ રહેતો હોય, તો તેમ અનુસરો તો સારું છે.

૬૪૮.

જીવનું વ્યાપકપણું, પરિણામીપણું, કર્મસંબંધ, મોક્ષક્ષેત્ર શા શા પ્રકારે ઘટવાયોગ્ય છે? તે વિચાર્યાં વિના તથાપ્રકારે સમાપિ ન થાય.

ગુણ અને ગુણીનો મેદ સમજવા યોગ્ય પ્રકારે છે?

જીવનું વ્યાપકપણું, સામાન્ય વિશેષાત્મકતા, પરિણામીપણું, લોકાલોક જ્ઞાયકપણું, કર્મસંબંધતા, મોક્ષક્ષેત્ર ૫ પૂર્વાપર અવિરોધથી થી રીતે સિદ્ધ છે?

એક જ જીવ નામનો પદાર્થ જૂદાં જૂદાં દર્શનો, સમવાયો અને મતો જૂદે જૂદે સ્વરૂપે કહે છે; તેનો કર્મસંબંધ અને મોક્ષ પણ જૂદે જૂદે સ્વરૂપે કહે છે, એથી નિર્ણય કરવો દુર્વટ કેમ નથી?

૬૪૯.

આત્મ સંપાદન.

દ્રવ્ય—હું એક છું, અસંગ છું, સર્વે પરમાવધી મુક્ત છું.

ક્ષેત્ર—અસંસ્પૃત નિજઅવગાહના પ્રમાણ છું.

કાલં—અજર, અમર, શાશ્વત છું, સ્વર્ણાય પરિણામી સમયાત્મક છું.

માન—શુદ્ધ ચૈતન્યમાત્ર નિર્વિકલ્પ દ્રવ્ય છું.

૬૫૦.

વચન સંયમ—

મનો સંયમ—

કાય સંયમ—

કાય સંયમ.

इन्द्रिये संश्लेषता,

इन्द्रिय स्थिरता,

वचन संयम.

मीનતા,

वचनसंश्लेष.

वचन संयम—

मनो संयम—

काय संयम—

વચન સંયમ.

મનો સંયમ.

કાય સંયમ.

आसन स्थिरता.

सतपयोग यथासूत्र प्रवृत्ति.

સતપયોગ યથાસૂત્ર પ્રવૃત્તિ

वचनगुणातिशयता.

मनो संयम.

मनो संक्षेपता.

मन.स्थिरता.

आत्मचिंतनता.

द्रव्य, क्षेत्र, काळ अने भाव.

संयम कारण निमित्तरूप द्रव्य, क्षेत्र, काळ अने भाव.

द्रव्य-संयमित देह.

क्षेत्र-निवृत्तिवाळां क्षेत्रे स्थिति-विहार.

काळ-यथासूत्र काळ.

भाव-यथासूत्र निवृत्तिसाधनविचार.

६५१.

अनुभव.

६५२.

ध्यान.

ध्यान-ध्यान.

ध्यान-ध्यान-ध्यान.

ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान.

ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान.

ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान.

ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान-ध्यान.

६५३.

चिद् धातुमय, परमघात, अडग, एकाम, एक स्वभावमय असंस्मात प्रदेशात्मक पुरुषाकार चिदानंदधन तेनुं ध्यान करो.

ज्ञा० व०

द० व०

मो०

अ०

नो आत्यंतिक अभाव. प्रदेशसंबंध पामेलां पूर्वे निष्पन्न, सत्ताप्राप्त, उदयप्राप्त, उदीरणा प्राप्त चार एवां ना० गो० आ० वेदनीय वेदवाणी अभाव जेने छे एवुं शुद्ध स्वरूप जिन चिद्-मूर्ति, सर्वलोका लोक भासक, चमत्कारनुं घाम.

ज्ञा० व०=ज्ञानवरणीय, द० व०=दर्शनवरणीय, मो०=मोहनीय; अ०=अंतराय.

ना०=नाम, गो०=गोन, आ०=आतु

૬૫૪.

સોહં (આશ્ચર્યકારક) મહાપુરુષોષ ગવેષણા કરી છે.

કલ્પિત પરિણતિથી જીવને વિરમવું આટલું વધું કઠણ થઈ પડ્યું છે. તેનો હેતુ શો હોવો જોઈએ ? આત્માના ધ્યાનનો મુખ્ય પ્રકાર કયો કહી શકાય ?

તે ધ્યાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે ?

કેવલ જ્ઞાન જિનાગમમાં પ્રરુપ્યું છે તે યથાયોગ્ય છે, કે વેદાંતે પ્રરુપ્યું છે તે યથાયોગ્ય છે ?

૬૫૫.

પ્રેરણાપૂર્વક સ્પષ્ટ ગમનાગમન ક્રિયા આત્માના અસંસ્થાત પ્રદેશપ્રમાણપણા માટે વિરોધ વિચારવા યોગ્ય છે.

પ્ર૦—પરમાણુ એક પ્રદેશાત્મક, આકાશ અનંત પ્રદેશાત્મક માનવામાં જે હેતુ છે, તે હેતુ આત્માના અસંસ્થાત પ્રદેશપણામાટે યથાતથ્ય સિદ્ધ થતો નથી. મધ્યમ પરિણામી વસ્તુ અનુત્પન્ન જોવામાં આવતી નથી માટે.

૩૦—

૬૫૬.

અમૂર્ષપણાની વ્યાખ્યા શું ?

અનંતપણાની વ્યાખ્યા શું ?

આકાશનું અવગાહકધર્મપણું શા પ્રકારે ?

મૂર્ષામૂર્તનો બંધ આજ થતો નથી તો અનાદિથી કેમ થઈ શકે ? વસ્તુસ્તમાવ. એમ અન્યથા કેમ માની શકાય ?

ક્રોધાદિમાવ જીવમાં પરિણામીપણે છે, નિશ્ચિતપણે છે ?

પરિણામીપણે જો કહીએ તો સ્વાભાવિક ધર્મ થાય, સ્વાભાવિક ધર્મનું ટકવાપણું કયાંય અનુમૂત થતું નથી.

નિશ્ચિતપણે જો ગણીએ તો સાક્ષાત્ બંધ જે પ્રકારે જિન કહે છે, તે પ્રમાણે માનતાં વિરોધ આવશે સંભવે છે.

૬૫૭.

(૧)

જિનને અમિત કેવલદર્શન અને વેદાંતને અમિત ત્રણ ઇમાં મેદ શો છે ?

(૨)

જિનને અમિતે.

આત્મા—અસંસ્થાત પ્રદેશી, (૦) સંકોચ વિકાસનું માન, અસ્પી, લોકપ્રમાણ પ્રદેશાત્મક.

જિન.

મધ્યમ પરિમાણનું નિત્યપણું, ક્રોધાદિનું પારિણામિકપણું (?) આત્મામાં કેમ ઘટે ?

કર્મ બંધનો હેતુ આત્મા કે પુદ્ગલ કે ઉભય કે કંઈ એથી પણ અન્ય પ્રકાર ?

મુક્તિમાં આત્મઘન ?

દ્રવ્યનું ગુણથી અતિરિક્તપણું ?

વધા ગુણ મઝી એક દ્રવ્ય કે તે વિના વીજું દ્રવ્યનું કંઈ વિશેષ સ્વરૂપ છે ?

સર્વ દ્રવ્યનું વસ્તુત્વ ગુણ વાદ કરી વિચારીએ તો એક છે કે કેમ ?

આત્મા ગુણી, જ્ઞાન ગુણ એમ કહેવાથી કયંચિત્ આત્માનું જ્ઞાનરાહિત્યપણું સ્વરૂં કે નહીં ?

જો જ્ઞાનરાહિત્ય આત્મપણું સ્વીકારીએ તો જડ બને ?

ચારિત્રવીર્યાદિ ગુણ કહીએ તો જ્ઞાનથી તેનું જૂદાપણું હોવાથી તે જડ ઠરે તેનું સમાધાન શા પ્રકારે ઘટે છે ?

અભવ્યત્વ પારિણામિક માવે શા માટે ઘટે ?

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને જીવ દ્રવ્ય દષ્ટિએ જોઈએ તો એક વસ્તુ સ્તરી કે નહીં ? દ્રવ્યપણું શું ?

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશનું સ્વરૂપ વિશેષ શી રીતે પ્રતિપાદન થઈ શકે છે ?

લોક અસંખ્ય પ્રદેશી અને દ્વીપ સમુદ્ર અસંખ્યાતા તે આદિ વિરોધનું સમાધાન શા પ્રકારે છે ?

આત્મામાં પારિણામિકતા ?

મુક્તિમાં પણ સર્વ વદાર્થનું પ્રતિભાસવું ?

અનાદિ અનંતનું જ્ઞાન કયા પ્રકારે થવા યોગ્ય છે ?

વેદાંત.

આત્મા એક, અનાદિ માયા, બંધમોક્ષનું પ્રતિપાદન એ તમે કહો છો એમ પડી શકતાં નથી.

જાનંદ અને ચૈતન્યમાં થી કપિલદેવજીએ વિરોધ કહ્યો છે તેનું શુ સમાધાન છે ?

યથાયોગ્ય સમાધાન વેદાંતમા જોવામાં આવતું નથી.

આત્મા નાનાવિના બંધ, મોક્ષ હોવાયોગ્ય જ નથી. તે તો છે, એમ છતાં કસ્પિત કહેવાથી પણ ઉપદેશાદિ કાર્ય કરવાં યોગ્ય ઠરતાં નથી.

શ્રીઆત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર.

ૐ

શ્રીસદ્ગુરુસ્વરણાય નમઃ

૧. જે સ્વરૂપ સમજ્યાવિના, પામ્યો દુઃખ અનંત,
સમજાવ્યું તે પદ નમું શ્રીસદ્ગુરુ મગધંત. ૧.

જે આત્મસ્વરૂપ સમજ્યાવિના મૂતકાઠે હું અનંત દુઃખ પામ્યો, તે પદ જેણે સમજાવ્યું પડેલે મધિવ્યકાઠે સતત થવાયોમ્ય એવા અનંત દુઃખ પામત તે મૂઝ જેણે છેલ્લું એવા શ્રીસદ્ગુરુ મગધાનને નમસ્કાર કરું છું. ૧.

૨. વર્તમાન આ કાઠમાં, મોક્ષમાર્ગ થઈ હોય,
નિચારવા આત્માર્થિને માપ્યો અત્ર અગોપ્ય. ૨.

આ વર્તમાન કાઠમાં મોક્ષમાર્ગ ઘણો હોય થઈ ગયો છે; જે મોક્ષમાર્ગ આત્માર્થિને વિચારવા માટે (ગુરુશિષ્યના સંવાદરૂપે) અત્રે પ્રગટ કરીએ છીએ ૨.

૩. કોઈ ત્રિયાજડ થઈ રહ્યાં, શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ,
માને મારગ મોક્ષનો, કરુણા વપરે જોઈ. ૩.

કોઈ કિયાને જ વઝગી રહ્યા છે, અને કોઈ શુષ્કજ્ઞાનને જ વઝગી રહ્યા છે; એમ મોક્ષમાર્ગ માને છે, જે જોઈને દયા આવે છે. ૩.*

૪. યાદ્યત્રિયામા રાચતાં, અંતર્મંદ ન કાર્ય;
જ્ઞાનમાર્ગ નિપેધતાં, તેહ ત્રિયાજડ આદિ. ૪.

યાદ્યત્રિયામા જ માત્ર રાચી રહ્યા છે, અંતર કઈ મેદાયુ નથી, અને જ્ઞાનમાર્ગને નિપેધ્યા કરે છે, તે અહીં ત્રિયાજડ કહ્યા છે. ૪.

૫. યંધ મોક્ષ છે કરુણા, માટે ધાણીમાદિ;
યત્તે મોહાવેશમાં, શુષ્કજ્ઞાની તે આંદિ. ૫.

યંધ, મોક્ષ માત્ર કરુણા છે, એવા નિશ્ચયવાક્ય માત્ર ધાણીમાં બોલે છે, અને તથારૂપ દશા થઈ નથી, મોહના પ્રમાવમાં વર્ષે છે, એ અહીં શુષ્કજ્ઞાની કહ્યા છે ૫.

૬. ઘેરાગ્યાદિ સપ્રજ્ઞ તો, જો સદા આત્મજ્ઞાન,
તેમ જ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિવળાં નિદાન. ૬.

ઘેરાયત્યાગાદિ જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સપ્રજ્ઞ છે, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, અને યજ્ઞ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં પણ જો તે આત્મજ્ઞાનને અર્થે કરવામાં આવતા હોય, તો તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે.

વૈરાગ્ય, ત્યાગ, દયાદિ અંતરંગવાળી ક્રિયા છે તે જો સાથે આત્મજ્ઞાન હોય તો સફળ છે અર્થાત્ મવનું મૂલ્ય છે. અથવા વૈરાગ્ય, ત્યાગ, દયાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે. એટલે જીવમાં પ્રથમ ૫ ગુણો આવ્યેથી સદ્ગુણો ઉપદેશ તેમાં પરિણામ પામે છે. ઉચ્ચત્ત્વ અંતઃકરણ વિના સદ્ગુણો ઉપદેશ પરિણમતો નથી, તેથી વૈરાગ્યાદિ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં સાધનો છે એમ કહ્યું.

અત્રે જે જીવો ક્રિયાજડ છે તેને એવો ઉપદેશ કર્યો કે કાયા જ માત્ર રોકવી તે કાંઈ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ નથી, વૈરાગ્યાદિ ગુણો આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના હેતુ છે, માટે તમે તે ક્રિયાને અવગાહો, અને તે ક્રિયામાં પળ અટકીને રહેવું ઘટવું નથી; કેમકે આત્મજ્ઞાન વિના તે પળ મવનું મૂલ્ય છેદી શકતાં નથી. માટે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અર્થે તે વૈરાગ્યાદિ ગુણોમાં વર્તો; અને કાયાલેશરૂપ પળ કપાવાદિનું જેમાં તથાત્ત્વ ફંદે ક્ષીણપણું નથી તેમાં તમે મોક્ષમાર્ગનો દુરામદ રાખો નહીં, એમ ક્રિયાજડને કહ્યું.

અને જે શુષ્કજ્ઞાનીઓ ત્યાગવૈરાગ્યાદિ રહિત છે, માત્ર ચાચા જ્ઞાની છે તેને એમ કહ્યું કે વૈરાગ્યાદિ સાધન છે તે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં કારણો છે, કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તમે વૈરાગ્યાદિ પળ પામ્યા નથી, તો આત્મજ્ઞાન ક્યાંથી પામ્યા હો તે ફંદેક આત્મામાં વિચારો. સંસાર પ્રત્યે બહુ ઉવાસીનતા, વેદની મૂર્છાનું અલ્પત્વ, મોગમાં અનાસક્તિ, તથા માંગાવિનું પાતલાપણું એ આદિ ગુણો વિના તો આત્મજ્ઞાન પરિણામ પામતું નથી અને આત્મજ્ઞાન પામ્યે તો તે ગુણો અત્યંત દૃઢ થાય છે, કેમકે આત્મજ્ઞાનરૂપ મૂલ્ય તેને પ્રાપ્ત થયું. તેને બદલે તમે આત્મજ્ઞાન અમને છે એમ માનો છો અને આત્મામાં તો મોગાદિ કામનાની અભિ ચચ્ચાં કરે છે, પૂજા સત્કારાદિની કામના વારંવાર સ્ફુરાયમાન થાય છે, સહજ અજ્ઞાતાદ બહુ આકુલ-વ્યાકુલતા થઈ જાય છે, તે કેમ લક્ષમાં આવતાં નથી કે આ આત્મજ્ઞાનનાં લક્ષણો નહીં? 'માત્ર ચાનાદિ કામનાદ આત્મજ્ઞાની કહેવાયું છું,' એમ જે સમજવામાં આવતું નથી તે સમજો; અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો પ્રથમતો આત્મામાં ઉત્પન્ન કરો કે જેથી આત્મજ્ઞાનની સન્મુલ્લતા થાય. ૬.

૭. ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;

અટકે ત્યાગ વિરાગમાં, તો મૂલ્યે નિજભાન. ૭.

જેના ચિત્તમાં ત્યાગ અને વૈરાગ્યાદિ સાધનો ઉત્પન્ન થયાં ન હોય તેને જ્ઞાન ન થાય; અને જે ત્યાગ વિરાગમાં જ અટકી રહી, આત્મજ્ઞાનની આકાંક્ષા ન રાખે, તે પોતાનું માન મૂલ્યે; અર્થાત્ અજ્ઞાનપૂર્વક ત્યાગવૈરાગ્યાદિ હોવાથી તે પૂજાસત્કારાદિથી પરામવ પામે, અને આત્માર્થ ચૂકી જાય.

જેના અંતઃકરણમાં ત્યાગ વૈરાગ્યાદિ ગુણો ઉત્પન્ન થયા નથી એવા જીવને આત્મજ્ઞાન ન થાય. કેમકે મલિન અંતઃકરણરૂપ ધર્મણમાં આત્મોપદેશનું પ્રતિબિંબ પડવું ઘટવું નથી. તેમ જ માત્ર ત્યાગવિરાગમાં રાષ્ટ્રીને કૃતાર્થતા માને તે પળ પોતાના આત્માનું માન મૂલ્યે. અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન નહીં હોવાથી અજ્ઞાનનું સહચારીપણું છે, જેથી તે ત્યાગ વૈરાગ્યાદિનું માન ઉત્પન્ન કરવા અર્થે અને

માનાર્થે સર્વ સંયમાદિ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય; જેથી સંસારનો ઉચ્છેદ ન થાય, માત્ર ત્યાં જ અટકવું થાય. અર્થાત્ તે આત્મજ્ઞાનને પામે નહીં.

૧મ ક્રિયા જડને સાધન-ક્રિયા અને તે સાધનનું જેથી સફળપણું થાય એવા આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો અને શુષ્કજ્ઞાનીને ત્યાગ વિરાગાદિ સાધનનો ઉપદેશ કરી વાચા જ્ઞાનમાં કલ્પ્યાન નથી એમ પ્રેર્યું. ૭.

૮. જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, ત્યાં સમજવું તેદા

ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન પદ. ૮.

જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, ત્યાં ત્યાં તે તે સમજે, અને ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે એ આત્માર્થી પુરુષનાં લક્ષણો છે.

જે જે ટેકાળે જે જે યોગ્ય છે એટલે જ્યાં ત્યાગ વિરાગ્યાદિ યોગ્ય હોય ત્યાં ત્યાગવિરાગ્યાદિ સમજે, આત્મજ્ઞાન યોગ્ય હોય ત્યાં આત્મજ્ઞાન સમજે, એમ જે જ્યાં જોઈએ તે ત્યાં સમજવું અને ત્યાં ત્યાં તે પ્રમાણે પ્રવર્તવું, એ આત્માર્થી જીવનું લક્ષણ છે. અર્થાત્ મતાર્થી હોય કે માનાર્થી હોય તે યોગ્ય માર્ગને મૂળ ન કરે. અથવા ક્રિયામાં જ જેને દુરામૃદ્યયો છે, અથવા શુષ્કજ્ઞાનના જ અભિમાનમાં જેણે જ્ઞાનીપણું માની છીંધું છે, તે ત્યાગવિરાગ્યાદિ સાધનને અથવા આત્મજ્ઞાનને મૂળ ન કરી શકે.

જે આત્માર્થી હોય તે જ્યાં જ્યાં જે જે કરવું ઘટે છે તે તે કરે અને જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ઘટે છે તે તે સમજે. અથવા જ્યાં જ્યાં જે જે સમજવું ઘટે છે તે તે સમજે અને જ્યાં જે જે આચરવું ઘટે છે તે તે આચરે, તે આત્માર્થી કહેવાય.

અત્રે 'સમજવું' અને 'આચરવું' એ બે સામાન્ય પદે છે. પણ વિભાગપદે કહેવાનો આશય એવો પણ છે કે જે જે જ્યાં સમજવું ઘટે તે તે ત્યાં સમજવાની કામના જેને છે અને જે જે જ્યાં આચરવું ઘટે તે તે ત્યાં આચરવાની જેને કામના છે તે પણ આત્માર્થી કહેવાય. ૮.

૯. સેવે સદ્ગુણ ચરણને, ત્યાગી દર નિજપદ્મ

પામે તે પરમાર્થને, નિજપદ્મનો લે લક્ષ. ૯.

પોતાના પગને છોડી દર, જે સદ્ગુણ ચરણને સેવે તે પરમાર્થને પામે, અને આત્મસ્વરૂપનો લક્ષ તેને થાય.

આશંકા-ઘણાને ક્રિયાજટલ વર્તે છે, અને ઘણાને શુષ્કજ્ઞાનીપણું વર્તે છે તેનું શું કારણ હોઈ જોઈએ? એવી આશંકા કરી તેનું

સમાધાન:-સદ્ગુણ ચરણને જે પોતાનો પગ એટલે મત છોડી દઈ સેવે તે પરમાર્થને પામે, અને નિજપદ્મનો એટલે આત્મસ્વરૂપનો લક્ષ લે. અર્થાત્ ઘણાને ક્રિયાજટલ વર્તે છે તેનો હેતુ એ છે કે અસદ્ગુણ કે જે આત્મજ્ઞાન અને આત્મજ્ઞાનના સાધનને જાળતા નથી તેનો તેણે આશ્રય

કર્યો છે; જેથી તેનો માત્ર ક્રિયાજહત્વનો ઇટલે કાયદેશનો માર્ગ જાણે છે, તેમાં વચ્છાડે છે, અને કુલ્લધર્મ દબ કરાવે છે; જેથી તેને સદ્ગુણો યોગ મેલ્લવાની આકાંક્ષા થતી નથી, અથવા તેવા યોગ મળ્યે પણ પક્ષની દૃઢ વાસના તેને સદુપદેશસન્નુસ થવા દેતી નથી, ઇટલે ક્રિયા-જહત્વપુર્ણ ટલ્લતું નથી; અને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

અને જે શુષ્કજ્ઞાની છે તેણે પણ સદ્ગુણા ચરણ સેવ્યા નથી, માત્ર પોતાની મતિ-કલ્પનાથી સ્વચ્છંદપણે અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચ્યા છે, અથવા શુષ્કજ્ઞાની સમીપથી સેવા ગ્રંથો કે વચનો સાંભળી રૂઢિને પોતાને વિષે જ્ઞાનીપણું માન્યું છે, અને જ્ઞાની ગણાવાના પદનું એક પ્રકારનું માન છે તેમાં તેને મીઠાશ રહી છે, અને એ તેનો પક્ષ થયો છે. અથવા કોઈ એક કારણવિશેષથી શાસ્ત્રોમાં દયા, વાન, અને હિંસા, પૂજાનું સમાનપણું કહ્યું છે તેવાં વચનોને તેનો પરમાર્થ સમજ્યાવિના હાથમાં રૂઢિને માત્ર પોતાને જ્ઞાની મનાવા અર્થે, અને પામર જીવના તિરસ્કારના અર્થે તે વચનોનો ઉપયોગ કરે છે, પણ તેવાં વચનો કયે રહે સમજવાથી પરમાર્થ થાય છે તે જાણતો નથી. વઢી જેમ દયા દાનાદિકનું શાસ્ત્રોમાં નિષ્પક્ષપણું કહ્યું છે તેમ, નવપૂર્વસુધી મળ્યા છતાં તે પણ અપક્ષ ગયું એમ જ્ઞાનનું પણ નિષ્પક્ષપણું કહ્યું છે, તો તે શુષ્કજ્ઞાનનો જ નિષેધ છે. એમ છતાં તેનો લક્ષ તેને થતો નથી, કેમકે જ્ઞાની બનવાના માને તેનો આત્મા મૂઢતાને પામ્યો છે, તેથી તેને વિચારનો અવકાશ રહ્યો નથી. એમ ક્રિયાજહ અથવા શુષ્કજ્ઞાની તે બંને મૂલ્યા છે, અને તે પરમાર્થ પામવાની વાંછા રાખે છે, અથવા પરમાર્થ પામ્યા છીએ એમ કહે છે, તે માત્ર તેમનો દુરાગ્રહ તે પ્રત્યક્ષ દેસાય છે.

જો સદ્ગુણાં ચરણ સેવ્યાં હોત, તો એવા દુરાગ્રહમાં પડી જવાનો વસ્તુ ન આવત, અને આત્મસાધનનાં જીવ દોરાત, અને તથારૂપ સાધનથી પરમાર્થને પામત, અને નિજપદનો લક્ષ લેત; અર્થાત્ તેની ધૃતિ આત્મ સન્નુસ થાત.

વઢી ઠામ ઠામ એકાકીપણે વિચરવાનો નિષેધ કર્યો છે, અને સદ્ગુણી સેવામાં વિચરવાનો જ ઉપદેશ કર્યો છે; તેથી પણ એમ સમજાય છે કે જીવને હિતકારી અને સુલ્ભ માર્ગ તે જ છે, અને અસદ્ગુણી પણ કલ્યાણ થાય એમ કહેવું તે તો તીર્થકરાદિની જ્ઞાનીની આસાતતા કરવાસમાન છે, કેમકે તેમાં અને અસદ્ગુણમાં કંઈ મેદ ન પડ્યો; જન્માંધ, અને અત્યંત શુદ્ધ નિર્મલ ચક્ષુવા-લ્લાનું કંઈ મ્યુનાધિકપણુ ઠયું જ નહીં. વઢી કોઈ 'શ્રી ઠાળાંગસૂત્ર'ની 'ચોમંગી' ગ્રહણ કરીને એમ કહે કે 'અમલ્યના તાર્યા પણ તરે,' તો તે વચન પણ વદતોવ્યાપાત જેવું છે; એક તો મૂઢમાં 'ઠાળાંગ'માં તે પ્રમાણે પાઠ જ નથી; જે પાઠ છે તેમાં કોઈ સ્થલે અમલ્યના તાર્યા તરે એવું કહ્યું નથી; અને કોઈ એક ટપામાં કોઈએ એવું વચન લખ્યું છે તે તેની સમજનું અવધાર્યપણું સમજાય છે.

કદાપિ એમ કોઈ કહે કે અમલ્ય કહે છે તે યથાર્થ નથી, એમ માસવાથી યથાર્થ શું છે, તેનો લક્ષ થવાથી સ્વવિચારને પામીને તર્યા એમ અર્થ કરીએ તો તે એક પ્રકારે સંગવિત થાય છે, પણ તેથી અમલ્યના તાર્યા તર્યા એમ કહી શકાતું નથી. એમ વિચારી જે માર્ગેથી અનંત જીવ

તર્યા છે, અને તરશે તે માર્ગને અગ્રાહનો અને સ્વકલ્પિત અર્થનો માનાદિની જાઝમળી છોડી દઈ ત્યાગ કરવો એ જ શ્રેય છે. જો અમળ્યથી તરાય છે એમ તમે કહો, તો તો અવશ્ય નિશ્ચય થાય છે કે અસદ્ગુણી તરાશે એમા કશો સંદેહ નથી

અને અશોચ્યા કેવડી જેમણે પૂર્વે કોઈ પાસેથી ધર્મ સામગ્ર્યો નથી તેને કોઈ તથાત્પ આવરણના ક્ષયથી જ્ઞાન ઉપજ્યુ છે એમ દ્વાસમા નિરૂપણ કર્યું છે, તે આત્માનુ મહાત્મ્ય દર્શાવવા, અને જેને સદ્ગુણોગ ન હોય તેને જામત કરવા, તે તે અનેકાતમાર્ગ નિરૂપણ કરવા, દર્શાવ્યુ છે, પણ સદ્ગુણાશાષ્ટ પ્રવર્ધવાનો માર્ગ ઉપેક્ષિત કરવા દર્શાવ્યુ નથી. વડી એ સ્થળે તો ઉલ્ટુ તે માર્ગ ઉપર દ્રષ્ટિ આવવા થયારે સમઠ કર્યું છે, અને અશોચ્યા કેવડીનો આ પ્રસંગ સામગ્રીને કોઈએ જે દ્વાશ્વતમાર્ગ ચાલ્યો આવે છે, તેના નિપેષમત્તે જુડુ એવો આશય નથી, એમ નિવેદન કર્યું છે

કોઈ ત્રીજ આત્માર્થને એવો કદાપિ સદ્ગુણો યોગ ન મળ્યો હોય, અને તેની ત્રીજ કામ-મામાનેકામનામા જ નિજવિચારમા પઢવાથી, અથવા ત્રીજ આત્માર્થને સીધે નિજવિચારમા પઢવાથી આત્મજ્ઞાન થયુ હોય તો તે સદ્ગુણમાર્ગનો ઉપેક્ષિત નહીં એવો, અને સદ્ગુણી પોતાને જ્ઞાન મળ્યુ નથી માટે મોટો છુડુ એવો નહીં હોય તેને થયુ હોય, એમ વિચારી વિચારવાન જીવે દ્વાશ્વત મોક્ષ-માર્ગનો લોપ ન થાય તેવુ વચન પ્રકાશવુ જોઈએ

એક ગામથી ઘીને ગામ જવુ હોય અને તેનો માર્ગ દીઠો ન હોય એવો પોતે પંચાશ વર્ષનો પુરુષ હોય, અને લાલો ગામ જોઈ આવ્યો હોય તેને પણ તે માર્ગની સ્મર પઢતી નથી, અને કોઈને પૂછે ત્યારે જણાય છે, નહીં તો મૂઠ્ઠા લાય છે, અને તે માર્ગને જાણનાર પડુ દશ વર્ષનુ ધાઝક પણ તેને તે માર્ગ દેલાઢે છે તેથી તે પહોંચી શકે છે, એમ લૈકિકમા અથવા વ્યવહારમા પણ પ્રત્યક્ષ છે માટે જે આત્માર્થી હોય, અથવા જેને આત્માર્થની ઇચ્છા હોય તેણે સદ્ગુણા યોગે તરવાના કામી જીવનુ કર્યાણ થાય એ માર્ગ લોપવો ઘટે નહીં, કેમકે તેથી સર્વે જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞા લોપવા થરાવર થાય છે

આશકા—પૂર્વે સદ્ગુણો યોગ તો ઘણી થલત થયો છે, છતાં જીવનુ કર્યાણ થયુ નહીં, જેથી સદ્ગુણા ઉપદેશનુ પડુ કઈ વિશેષપણુ દેલાઠુ નથી, એમ આશકા થાય તો તેનો ઉત્તર બીજા પદમા જ કહ્યો છે કે,

ઉત્તર—જે પોતાના પશને ત્યાગી દઈ સદ્ગુણા ચરણને સેવે, તે પરમાર્થને પામે. અર્થાત્ પૂર્વ સદ્ગુણો યોગ થરાની વાત સત્ય છે, પરંતુ ત્યા જીવે તેને સદ્ગુણ જાણ્યા નથી, અથવા ઓઠાલ્યા નથી, પ્રતીત્યા નથી, અને તેની પાસે પોતાના માન અને મત મૂક્યા નથી, અને તેથી સદ્ગુણો ઉપદેશ પરિણામ પામ્યો નહીં, અને પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં એમ જો પોતાનો મત પડલે સ્વચ્છદ અને ગુઠ્ઠધર્મનો આમદ દુર કરીને સદુપદેશ મહન કરવાનો કામી થયો હોત તો અવશ્ય પરમાર્થ પામત.

આશકા—અત્રે અસદ્ગુણ દટ કરાવેલા દુર્વોષથી અથવા માનાદિકના ત્રીજ કામીપણાથી એમ પણ આશકા થતી સંમત છે કે કેક જીવોમાં પૂર્વે કર્યાણ થયાં છે, અને તેમને સદ્ગુણા ચરણ

સેવ્યાવિના કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઈ છે, અથવા અસદ્ગુણી પણ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય; અસદ્ગુણી પોતાને મળે માર્ગની પ્રતીતિ નથી, પણ વીજાને તે પમાડી શકે; ઇટલે બીજો તે માર્ગની પ્રતીતિ, તેનો ઉપદેશ સાંભળીને કરે તો તે પરમાર્થને પામે; માટે સદ્ગુણરણને સેવ્યાવિના પણ પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય, એવી આશંકાનું સમાધાન કરે છે:

ઉત્તર:—યદપિ કોઈ જીવો પોતે વિચાર કરતાં બુઝ્યા છે, એવો શાસમાં પ્રસંગ છે; પણ કોઈ સ્થલે એવો પ્રસંગ રહ્યો નથી કે અસદ્ગુણી અસુક બુઝ્યા. હવે કોઈ પોતે વિચાર કરતાં બુઝ્યા છે એમ કહ્યું છે તેમાં શાસ્ત્રોનો કહેવાનો હેતુ એવો નથી કે સદ્ગુણી આજ્ઞાપ વર્તવાથી જીવનું કલ્યાણ થાય છે એમ અને કહ્યું છે પણ તે વાત યદ્યપિ નથી અથવા સદ્ગુણી આજ્ઞાનું જીવને ફંદે કારણ નથી એમ કહેવાને માટે. તેમ જ જીવો પોતાના વિચારથી સ્વયં બોધ પામ્યા છે એમ કહ્યું છે તે પણ વર્તમાન દેહે પોતાના વિચારથી અથવા બોધથી બુઝ્યા કહ્યા છે, પણ પૂર્વે તે વિચાર અથવા બોધ તેણે સન્મુલ કયો છે તેથી વર્તમાનમાં તે સ્ફુરાયમાન થવાનો સંભવ છે. તીર્થંકરાદિ સ્વયંબુધ કહ્યા છે તે પણ પૂર્વે ત્રીજે ભવે સદ્ગુણી નિશ્ચય સમક્ષિત પામ્યા છે એમ કહ્યું છે. ઇટલે તે સ્વયં-બુધપણું કહ્યું છે તે વર્તમાન દેહની અપેક્ષા કહ્યું છે, અને તે સદ્ગુણરૂપના નિપેધને અર્થે કહ્યું નથી.

અને જો સદ્ગુણરૂપનો નિપેધ કરે તો તે “સદ્દેવ, સદ્ગુરુ અને સદ્ધર્મની પ્રતીતિ વિના સમક્ષિત કહ્યું નથી,” તે કહેવામાત્ર જ થયું.

અથવા જે શાસ્ત્રનું તમે પ્રમાણ રહ્યો છો તે શાસ્ત્ર સદ્ગુરુ એવા જિનમાં કરેલાં છે તેથી પ્રમાણિક માનવાં યોગ્ય છે કે કોઈ અસદ્ગુણી કહેલાં છે, તેથી પ્રમાણિક માનવાં યોગ્ય છે? જો અસદ્ગુણી શાસ્ત્રો પણ પ્રમાણિક માનવામાં ઘાથ ન હોય, તો તો અજ્ઞાન અને રાગ દ્વેષ આરાધવાથી પણ મોક્ષ થાય એમ કહેવામાં ઘાથ નથી, તે વિચારવા યોગ્ય છે.

‘આચારાંગ સૂત્ર’માં (પ્રથમ શ્લોક, પ્રથમાધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશે, પ્રથમ વાક્ય) કહ્યું છે કે:—આ જીવ પૂર્વથી આવ્યો છે? પશ્ચિમથી આવ્યો છે? ઉત્તરથી આવ્યો છે? દક્ષિણથી આવ્યો છે? અથવા ડંચેથી? નીચેથી? કે કોઈ અનેરી દિશાથી આવ્યો છે? એમ જે જાણતો નથી તે મિથ્યા-દષ્ટિ છે, જે જાણે તે સમ્યગ્દષ્ટિ છે. તે જાણવાનાં ત્રણ કારણો આ પ્રમાણે:—

- (૧) તીર્થંકરના ઉપદેશથી,
- (૨) સદ્ગુણના ઉપદેશથી, અને
- (૩) જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાનથી.

અત્રે જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાન કહ્યું તે પણ પૂર્વના ઉપદેશની સંધિ છે, ઇટલે પૂર્વે તેને બોધ થવામાં સદ્ગુણી અસંભવ ધારવો ઘટતો નથી. વઝી ટામ ટામ જિનાગમમાં એમ કહ્યું છે કે,

“ગુરુણો હંદાણું ઘત્ત”-ગુરુની આજ્ઞાપ પ્રવર્તેલું.

ગુરુની આજ્ઞાપ ચાલતાં અનંતાં જીવો સિદ્ધ્યા, સિદ્ધે છે અને સિદ્ધશો. તેમ કોઈ જીવ પોતાના વિચારથી બોધ પામ્યા, તેમાં પ્રાપ્તે પૂર્વે સદ્ગુણરૂપરૂપે કારણ હોય છે. પણ કદાપિ જ્યાં તેમ ન

હોય ત્યા પળ તે સદ્ગુણો નિત્યકામી રહ્યો થકો સદ્વિચારમાં પ્રેરાતો પ્રેરાતો સ્વવિચારથી આત્મજ્ઞાન પામ્યો એમ કહેવાયોગ્ય છે. અથવા તેને કંઈ સદ્ગુણી ઉપેક્ષા નથી, અને જ્યા સદ્ગુણી ઉપેક્ષા વર્તે ત્યા માનનો સમય થાય છે, અને જ્યા સદ્ગુણત્વે માન હોય ત્યા કલ્યાણ થયું કદ્ય, કે તેને મદ્વિચાર પ્રેરવાનો આત્મગુણ કષ્ટો.

તથાસ્થ માન આત્મગુણનું અવશ્ય ધાતક છે. વાહુવઙ્ગીમાં અનેક ગુણસમૃદ્ધ નિયમાન છતાં નાના અટ્ટાણુ માર્દને વદન કરવામાં યોગ્યતાનું લઘુપણ થયે, માટે અત્રે જ ધ્યાનમાં રોકાવું યોગ્ય છે એમ રાસી એક વર્ષનુષ્ઠી નિરાહારપણે અનેક ગુણસમૃદ્ધિને આત્મધ્યાનમાં રહ્યા, તોપણ આત્મજ્ઞાન થયું નહીં વાકી વીકી વધી રીતની યોગ્યતા છતાં એક એ માનના ગુણથી તે જ્ઞાન અટક્યું હતું. જ્યારે શ્રી ઋષભદેવે પ્રેરેલી એવી ત્રાસી અને સુવરી સતીષ તેને તે દોષ નિવેદન કર્યો અને તે દોષનું માન તેને થયું તથા તે દોષની ઉપેક્ષા કરી અસાત્ત જાણ્યું ત્યારે કેવલજ્ઞાન થયું તે માન જ અત્રે ચાર ધનધાતી કર્મનું મૂઠ થઈ બચ્યું હતું. વઙ્ગી ચાર વાર મહિનાનુષ્ઠી નિરાહારપણે, એક લઘે, એક આસને, આત્મવિચારમાં રહેનાર એમ પુરુષને ઇટલા માને તેવી ચારે મહિનાની દશા સફર થવા ન દીધી અર્થાત્ તે દશાથી માન ન સમજાયું અને જ્યારે સદ્ગુણ એવા શ્રી ઋષભદેવે તે માન છે એમ પ્રેર્યું ત્યારે મૂર્છામાં તે માન વ્યતીત થયું; એ પળ સદ્ગુણનું જ મહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે.

વઙ્ગી આમો માર્ગ જ્ઞાનીની આજ્ઞામાં * શમાય છે એમ વારંવાર કહ્યું છે. 'આચારાગત્ત્વમા કદ્ય છે કે -(સુષર્માસ્થામી જનુન્વામીને ઉપદેશો છે, કે જગત્ આસ્થાનું જેણે વર્ણન કર્યું છે એવા મહાવીર મગવાન્, તેણે અમને આમ કહ્યું છે) ગુરને આધીન થઈ વર્તતા એવા અનન્તા પુરુષો માર્ગ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા.

'ઉચ્ચરાચ્ચયન,' 'સૂયગદાગાદિમા' મા ટામ ટામ એ જ કદ્ય છે. ૯.

૧૦ આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા, નિષ્કરે ઉદયપ્રયોગ;

અપૂર્વવાણી પરમ શુભ, સદ્ગુણ લક્ષણ યોગ્ય. ૧૦

આત્મજ્ઞાનને વિષે જેમની સ્થિતિ છે, ઇટલે પરમાવની દૃષ્ટાથી જે રહિત થયા છે, તથા ઘનુ, મિત્ર, હર્ષ, શોક, નમસ્કાર, તિરસ્કારાદિ આવૃત્તિ જેને સમતા વર્તે છે, માત્ર પૂર્વે ઉત્પત્ત થયેલા એવા કર્મના ઉદયને લીધે જેમની વિચરવાવાદિ ત્રિયા છે, અજ્ઞાની કરતા જેની વાળી પ્રત્યક્ષ જૂદી પડે છે, અને પદ્ધર્શનના તાત્પર્યને જાણે છે, તે સદ્ગુણના ઉત્તમ લક્ષણો છે.

સદ્ગુણિય દૃષ્ટાદિ, નિષ્કરે ઉદયપ્રયોગ,

શુભ વાળી, પરમશુભ, સદ્ગુણિય યોગ્ય

આત્મજ્ઞાનને વિષે જેની સ્થિતિ છે, નિષ્કરે અને માન પૂજાદિ દૃષ્ટાથી રહિત છે, અને માન પૂર્વે ઉત્પત્ત થયેલા એવા કર્મના પ્રયોગથી જે નિષ્કરે છે, જેમની વાળી અપૂર્વ છે, અર્થાત્ નિત્ય-

અનુભવસહિત જેનો ઉપદેશ હોવાથી અજ્ઞાનીની યાળી કરતાં પ્રત્યક્ષ જૂદી પડે છે, અને પરમશ્રુત પટલે પદ્મદર્શનના યથાસિત જાણ હોય, એ સદ્ગુણનાં યોગ્ય લક્ષણો છે.

અત્રે સ્વરૂપસ્થિતિ એવું પ્રથમપદ કહ્યું તેથી જ્ઞાનદશા કહી. ઇચ્છારહિતપણું કહ્યું તેથી ચારિત્રદશા કહી. ઇચ્છારહિત હોય તે વિચરી કેમ શકે? એવી આશંકા, 'પૂર્વપ્રયોગ પટલે પૂર્વનાં બંધાયેલાં પ્રારબ્ધથી વિચરે છે; વિચરવા આદિની બાકી જેને કામના નથી,' એમ કહી નિવૃત્ત કરી. અપૂર્વ યાળી એમ કહેવાથી વચનાતિશયતા કહી, કેમકે તે વિના મુમુક્ષુને ઉપકાર ન થાય. પરમશ્રુત કહેવાથી પદ્મદર્શન અચિરદ્વદશાએ જાણનાર કહ્યા, પટલે શ્રુતજ્ઞાનનું વિશેષપણું દર્શાવ્યું.

આશંકા:—વર્તમાનકાલમાં સ્વરૂપસ્થિતિ પુરુષ હોય નહીં, પટલે જે સ્વરૂપસ્થિતિ વિશેષણવાળા સદ્ગુરુ કહ્યા છે, તે આજે હોવાયોગ્ય નથી.

સમાધાન:—વર્તમાનકાલમાં કદાપિ એમ કહેલું હોય તો કહેવાય કે 'કેવલમૂર્ખિકા'ને વિષે એવી સ્થિતિ અસંભવિત છે, પણ આત્મજ્ઞાન જ ન થાય એમ કહેવાય નહીં; અને આત્મજ્ઞાન છે તે સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

આશંકા:—આત્મજ્ઞાન થાય તો વર્તમાન કાલમાં મુક્તિ થવી જોઈએ અને જિનાગમનાં ના કહી છે.

સમાધાન:—એ વચન કદાપિ એકાંતે એમ જ એમ ગણીએ, તોપણ તેથી એકાવતારીપણાનો નિષેધ થતો નથી, અને એકાવતારીપણું આત્મજ્ઞાનવિના માસ થાય નહીં.

આશંકા:—ત્યાગ વૈરાગ્યાદિના ઉત્કૃષ્ટપણાથી તેને એકાવતારીપણું કહ્યું હશે.

સમાધાન:—પરમાર્થથી ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ વૈરાગ્યવિના એકાવતારીપણું થાય જ નહીં, એવો સિદ્ધાંત છે; અને વર્તમાનમાં પણ ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકનો કશો નિષેધ છે નહીં અને ચોથે ગુણસ્થાનકેથી જ આત્મજ્ઞાનનો સંભવ થાય છે; પાંચમે વિશેષ સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે; છઠ્ઠે ઘળા અંશે સ્વરૂપસ્થિતિ થાય છે, પૂર્વપ્રેરિત પ્રમાદના ઉદયથી માત્ર કંઈક પ્રમાદદશા આવી જાય છે, પણ તે આત્મજ્ઞાનને રોધક નથી, ચારિત્રને રોધક છે.

આશંકા:—અત્રે તો સ્વરૂપસ્થિતિ એવું પદ વાપર્યું છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિપદ તો તેરમે ગુણસ્થાનકે સંભવે છે.

સમાધાન:—સ્વરૂપસ્થિતિની પરાકાષ્ઠા તો ચૌદમા ગુણસ્થાનકને છેલ્લે થાય છે, કેમકે નામ મોત્રાદિ ચાર કર્મનો નાશ ત્યાં થાય છે; તે પહેલાં કેવળીને ચાર કર્મનો સંગ છે, તેથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપસ્થિતિ તો તેરમે ગુણસ્થાનકે પણ કહેવાય.

આશંકા:—ત્યાં નામાદિ કર્મથી કરીને અન્યાયાધ સ્વરૂપસ્થિતિની ના કહે તો તે ઠીક છે; પણ કેવલજ્ઞાનરૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ છે, તેથી સ્વરૂપસ્થિતિ કહેવામાં દોષ નથી, અને અત્રે તો તેમ નથી, માટે સ્વરૂપસ્થિતિપણું કેમ કહેવાય?

સમાધાન:—કેવલજ્ઞાનને વિષે સ્વરૂપસ્થિતિનું તારતમ્ય વિશેષ છે; અને ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે, ગુણસ્થાનકે તેથી અલ્પ છે, એમ કહેવાય; પણ સ્વરૂપસ્થિતિ નથી એમ ન કહી શકાય. નોંધે

ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વમુક્તદશા થયાથી આત્મસ્વભાવઆવિર્ભાવપણુ છે, અને સ્વરૂપસ્થિતિ છે; પાંચમે ગુણસ્થાનકે દેશે કરીને ચારિત્રધાતક કપાયો રોકાવાથી આત્મસ્વભાવનુ ચોથા કરતા વિશેષ આવિર્ભાવપણુ છે, અને છઠ્ઠામા કપાયો વિશેષ રોકાવાથી સર્વ ચારિત્રનુ ઉદયપણુ છે, તેથી આત્મસ્વભાવનુ વિશેષ આવિર્ભાવપણુ છે. માત્ર છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે પૂર્વેનિવચિત કર્મના ઉદયથી પ્રમત્તદશા ક્વચિત્ વર્તે છે તેને લીધે 'પ્રમત્ત' સર્વ ચારિત્ર કહેવાય, પણ તેથી સ્વરૂપસ્થિતિમા વિરોધ નહીં, કેમકે આત્મસ્વભાવનુ વાહુલ્યતાથી આવિર્ભાવપણુ છે. વક્ત્રી આગમ પણ એમ કહેછે કે, ચોથે ગુણસ્થાનકેથી તેરમા ગુણસ્થાનકમુધી આત્મપ્રતીતિ સમાન છે; જ્ઞાનનો તારતમ્યમેદ છે.

જો ચોથે ગુણસ્થાનકે સ્વરૂપસ્થિતિ અશે પણ ન હોય, સો મિથ્યાત્વ જવાનુ ફઠ્ઠ થયુ? કહી જ થયુ નહીં. જો મિથ્યાત્વ ગયું તે જ આત્મસ્વભાવનું આવિર્ભાવપણું છે, અને તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે. જો સમ્યક્ત્વથી તથારૂપ સ્વરૂપસ્થિતિ ન હોત, તો શ્રેણિકાદિને એકાવતારીપણુ કેમ પ્રાપ્ત થાય? એક પણ ત્યા પ્રત, પચ્ચસાણ નથી અને માત્ર એક જ યવ જ વાકી રહ્યો પશુ અરૂપસંસારીપણુ થયુ તે જ સ્વરૂપસ્થિતિરૂપ સમક્ષિતનુ ઘટ્ટ છે. પાંચમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે ચારિત્રનુ વઠ્ઠ વિશેષ છે, અને મુખ્યપણે ઉપદેશક ગુણસ્થાનક તો છઠ્ઠુ અને તેરમુ છે. ચાકીના ગુણસ્થાનકો ઉપદેશકની મઠ્ઠવિ કરી શકવાયોગ્ય નથી, પરંતુ તેરમે અને છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે તે પદ પ્રવર્તે છે. ૧૦.

૧૧. પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુ સમ નહીં, પરોક્ષજિન ઉપકાર,
એવો લક્ષ ધયાવિના, અને ન આત્મવિચાર ૧૧.

જ્યાહુધી જીવને પૂર્વકાલે થઈ ગયેલા એવા જિનની વાતપર જ લક્ષ રક્ષા કરે, અને તેનો ઉપકાર કહ્યા કરે, અને જેથી પ્રત્યક્ષ આત્મપ્રાતિતિ સમાધાન થાય એવા સદ્ગુરુનો સમાગમ પ્રાપ્ત થયો હોય તેમા પરોક્ષજિનોના વચન કરતા મોટો ઉપકાર થાયો છે, તેમ જો ન જાણે તેને આત્મવિચાર ઉત્તર ન આવે. ૧૧.

૧૨. સદ્ગુરુના ઉપદેશ ઘણ, સમજાય ન જિતરૂપ,
સમજ્યાવણ ઉપકાર શો? સમજ્યે જિનસ્વરૂપ. ૧૨.

સદ્ગુરુના ઉપદેશવિના નિનનુ સ્વરૂપ સમજાય નહીં, અને સ્વરૂપ સમજાયાવિના ઉપકાર શો થાય? જો સદ્ગુરુઉપદેશે જિનનુ સ્વરૂપ સમને તો સમજનારનો આત્મા પરિણામે જિનની દશાને પામે.

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમને જિનનુ રૂપ,
તો તે પામે નિષ્કદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ
પામ્યા શુદ્ધ સમાવને, છે જિન તેથી પૂજ્ય,
સમજો જિનસ્વભાવ તો, આત્મભાવનો શુદ્ધ

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી જો નિનનુ સ્વરૂપ સમને, તે પોતાના સ્વરૂપની દશા પામે, કેમકે શુદ્ધ આત્માપણુ એ જ જિનનુ સ્વરૂપ છે, અથવા રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન નિનને વિષે નથી તે જ શુદ્ધ આત્મપદ છે, અને તે પદ સો સત્તાપ સર્વ જીવનુ છે. તે સદ્ગુરુ-જિનને અવલંબીને અને નિનના સ્વરૂપને કહેવેકરી મુશુહુનીવને સમજાય છે. ૧૨.

૧૩. આત્માદિ અસ્તિત્વનાં, જેહ નિરુપક શાસ્ત્ર;
પ્રત્યક્ષસદ્ગુણ યોગ નહીં, ત્યાં આધાર સુષાન્ન. ૧૩.

જે જિનાગ્રાદિ આત્માનાં હોવાપણાનાં તથા પરલોકાદિનાં હોવાપણાનો ઉપદેશ કરવાવાળાં શાસ્ત્રો છે તે પણ જ્યાં પ્રત્યક્ષ સદ્ગુણો જોગ ન હોય ત્યાં સુષાન્ન જીવને આધારરૂપ છે; પણ સદ્ગુણ-સમાન તે આંતિનાં છેદક કહી ન શકાય. ૧૩.

૧૪. અથવા સદ્ગુણ કહ્યાં, જે અવગાહન કાઝ;
તે તે નિત્ય વિચાર્યાં, કરી મતાંતર ત્યાજ. ૧૪.

અથવા જો સદ્ગુણ તે શાસ્ત્રો વિચારવાની આજ્ઞા દીધી હોય, તો તે શાસ્ત્રો મતાંતર પટલે કુટ્ટર્થમને સાર્યક કરવાનો હેતુ આદિ આંતિ છોડીને માત્ર આત્માર્થે નિત્ય વિચાર્યાં. ૧૪.

૧૫. રોકે જીવ સ્વછંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ;
પામ્યા એમ અનંત છે, માઠું જિન નિર્દોષ. ૧૫.

જીવ અનાદિ કાઠથી પોતાના હઠાપણે અને પોતાની ઇચ્છાએ ચાલ્યો છે, એનું નામ 'સ્વછંદ' છે. જો તે સ્વછંદને રોકે તો જલ્દી તે મોક્ષને પામે; અને ૫ રીતે શ્રુતકાઠે અનંત જીવ મોક્ષ પામ્યા છે એમ રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એમાંનો પક્ષે દોષ જેને વિષે નથી એવા દોષરહિત ધીત-રાગે કહ્યું છે. ૧૫.

૧૬. પ્રત્યક્ષસદ્ગુણ યોગથી, સ્વછંદ તે રોકાય;
અન્ય ઉપાય કર્યો ધકી, પ્રાપ્તે ધમણો ધાય. ૧૬.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુણ યોગથી તે સ્વછંદ રોકાય છે, બાકી પોતાની ઇચ્છાએ બીજા ધણા ઉપાય કર્યા છતાં ધણુંકરીને તે ધમણો થાય છે. ૧૬.

૧૭. સ્વછંદ મતઃપ્રમદ તજી, ઘડે સદ્ગુણલક્ષ;
સમક્ષિતે તેને માલિયું, કારણ થપી પ્રત્યક્ષ. ૧૭.

સ્વછંદને તથા પોતાના મતના આમહને તજીને જે સદ્ગુણના લક્ષે ચાલે તેને પ્રત્યક્ષ કારણ ગણીને ધીતરાગે 'સમક્ષિત' કહ્યું છે. ૧૭.

૧૮. માનાદિક શત્રુ મહા, નિજછંદે ન મરાય;
જાતાં સદ્ગુણરૂપમાં, અલ્પ પ્રયાસે જાય. ૧૮.

માન અને પૂજાસ્તકારાદિનો ભ્રમ ૫ આદિ મહાશત્રુ છે, તે પોતાના હઠાપણે ચાલતાં નાશ પામે નહીં, અને સદ્ગુણના ઘરણમાં જતાં સહજ પ્રયત્નમાં જાય. ૧૮.

૧૯. જે સદ્ગુણઉપદેશથી, પામ્યો કેવલજ્ઞાન;
ગુણ રહ્યા છાશ્રય પણ, વિનય કરે મગવાન. ૧૯.

જે સદ્ગુણના ઉપદેશથી કોઈ કેવલજ્ઞાનને પામ્યા, તે સદ્ગુણ હજી છાશ્રય રહ્યા હોય, તોપણ જે કેવલજ્ઞાનને પામ્યા છે એવા તે કેવલીમગવાન છાશ્રય એવા પોતાના સદ્ગુણી વૈયાવિચ કરે. ૧૯.

૨૦. ધવો માર્ગ વિનય તળો, માર્યો ઓ ધીતપગ;
મૂલ હેતુ ૫ માર્યનો, સમજે કોઈ સુમાય. ૨૦.

૧૭૦ વિનયનો માર્ગ શ્રી જિને ઉપદેશ્યો છે. ૧ માર્ગનો મૂલ્યેણુ ઇટલે તેથી આત્માને શો ઉપકાર થાય છે તે કોઈક સુમાન્ય ઇટલે સુલભવોધી અથવા આરાધક જીવ હોય તે સમજે. ૨૦.

૨૧. અસદ્ગુણ ૧ વિનયનો, હામ લહે જો કાંઈ;
મહામોહિનીય કર્મથી, ઘૂટે મવજલ્લ માર્દિ. ૨૧.

આ વિનયમાર્ગ કયો તેનો હામ ઇટલે તે શિષ્યાદિની પાસે કરાવવાની ઇચ્છા કરીને જો કોઈ પણ અસદ્ગુણ પોતાને વિષે સદ્ગુણું સાથે તો તે મહામોહિનીય કર્મ ઉપાર્જન કરીને મવસપ્તદ્રમાં વૃદ્ધે. ૨૧.

૨૨. હોય સુમુશુ ખીય તે, સમજે ૫૬ વિચાર;
હોય મતાર્થી ઝીય તે, અવલો છે નિર્ધાર. ૨૨.

જે મોક્ષાર્થી જીવ હોય તે આ વિનયમાર્ગાદિનો વિચાર સમજે, અને જે મતાર્થી હોય તે તેનો અવક્રો નિર્ધાર લે, ઇટલે કાં પોતે તેવો વિનય શિષ્યાદિ પાસે કરાવે, અથવા અસદ્ગુણને વિષે પોતે સદ્ગુણી પ્રાંતિ રાણી આ વિનયમાર્ગનો ઉપયોગ કરે. ૨૨.

૨૩. હોય મતાર્થી તેદને, થાય ન આંતમલ્લસ;
તેદ મતાર્થિલક્ષણો, અહીં કયાં નિર્પંક્ષ. ૨૩.

જે મતાર્થી જીવ હોય તેને આત્મજ્ઞાનનો લક્ષ થાય નહીં; ૧૭૦ મતાર્થી જીવનાં અહીં નિપ્પક્ષપાતે લક્ષણો કયાં છે: ૨૩.

મતાર્થિલક્ષણ.

૧. યાદાત્યાગ ધન જ્ઞાન નહીં, તે માને ગુરુ સત્ત્વ;
અથવા નિજકુલધર્મના, તે ગુરુમાં જ મમત્વ. ૨૪.

જેને માત્ર ધાર્મી ત્યાગ દેતાય છે પણ આત્મજ્ઞાન મળી, અને ઉપલક્ષણથી અંતરંગ ત્યાગ મળી, તેવા ગુરુને સાચા ગુરુ માને, અથવા તો પોતાના કુલધર્મના ગમે તેવા ગુરુ હોય તોપણ તેમાં જ મમત્વ રાખે. ૨૪.

૨. જે જિનવેદ્યપ્રમાણ ને સમવસરણાદિ ચિરિજિ;
ઘર્ણન સમજે જિનનું, તેવી રહે નિજસુજિ. ૨૫.

જે જિનના દેહાદિનું ઘર્ણન છે તેને જિનનું ઘર્ણન સમજે છે અને માત્ર પોતાના કુલધર્મના દેહ છે માટે મારાપણના કલ્પિત રાગે સમવસરણાદિ મહાત્મ્ય કષ્ટ કરે છે, અને તેમાં પોતાની સુદ્ધિને રોકી રહે છે; ઇટલે પરમર્થહેતુસ્વરૂપ એવું જિનનું જે અંતરંગસ્વરૂપ જાણવાયોગ્ય છે તે જાણતાં નથી તથા તે જાણવાનું પ્રયત્ન કરતાં નથી અને માત્ર સમવસરણાદિમાં જ જિનનું સ્વરૂપ કહીને મતાર્થનાં રહે છે. ૨૫.

૩. પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુ યોગમાં, ઘર્ષે દષ્ટિ વિમુક્ત;

અસદ્ગુરુને દટ કરે, નિજમાનાર્થે મુપ્ત્ય. ૨૬.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુરુનો ક્યારેક યોગ મળે તો દુરાગ્રહાદિદેવક તેની વાણી સાંમઝીને તેનાયી અવઝી રીતે ચાલે, અર્થાત્ તે હિતકારી વાણીને ગ્રહણ કરે નહીં, અને પોતે સરેસરો દટ મુસક્ષુ છે એવું માન મુહ્યપણે મેલવવાને અર્થે અસદ્ગુરુસંગીએ જઈને પોતે તેનાપ્રત્યે પોતાનું વિશેષ દટપણું જણાવે. ૨૬.

૪. દેવાદિ ગતિ મંગમાં, જે સમજે શ્રુતશ્રાવ;

માને નિજ મતવેપનો આગ્રહ મુક્તિનિદાન. ૨૭.

દેવ નારકાદિ ગતિના 'માંગા' આદિનાં સ્વરૂપ કોઈક વિશેષ પરમાર્થહેતુથી કદાં છે, તે હેતુને જાણ્યો નથી, અને તે મંગજાલને શ્રુતજ્ઞાન જે સમજે છે તથા પોતાના મતનો, વેપનો આગ્રહ રાખવામાં જ મુક્તિનો હેતુ માને છે. ૨૭.

૫. હું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, પ્રહું વ્રત અભિમાન;

ગ્રહે નહીં પરમાર્થને, લેવા લૌકિક માન. ૨૮.

વૃત્તિનું સ્વરૂપ શું? તે પણ જે જાણતો નથી, અને 'હું' વ્રતધારી હું' એવું અભિમાન ધારણ કર્યું છે. ક્વચિત્ પરમાર્થના ઉપદેશનો યોગ અને તોપણ લોકોમાં પોતાનું માન અને પૂજાસત્કારાદિ જતાં રહેશે, અથવા તે માનાદિ પછી પ્રાપ્ત નહીં થાય એમ જાણીને તે પરમાર્થને ગ્રહણ કરે નહીં. ૨૮.

૬. અથવા નિશ્ચયનય ગ્રહે, માત્ર શબ્દની માંય;

હોયે સદ્વ્યયહારને, સાધનરહિત થાય. ૨૯.

અથવા 'સમયસાર' કે 'યોગવાસિષ્ઠ' જેવા ગ્રંથો વાંચી તે માત્ર નિશ્ચય નયને ગ્રહણ કરે. કેવી રીતે ગ્રહણ કરે? માત્ર કહેવારૂપે; અંતરંગમાં તથારૂપ ગુણની કશી સ્પર્શના નહીં, અને સદ્ગુરુ, સત્શાલ તથા વૈરાગ્ય, વિવેકાદિ સાચા વ્યવહારને હોયે, તેમ જ પોતાને જ્ઞાની માની હઈને સાધનરહિત થઈ. ૨૯.

૭. જ્ઞાનદશા પામ્યો નહીં, સ્વાધ્યન દશા ન કાર;

પામે તેનો સંગ જે, તે હુંદે ભવ માંદિ. ૩૦.

તે જ્ઞાનદશા પામે નહીં, તેમ વૈરાગ્યાદિ સાધનદશા પણ તેને નથી, જેથી તેના જીવનો સંગ થીજા જે જીવને થાય તે પણ ભવસાગરમાં હુલે. ૩૦.

૮. ય પણ જીવ મતાર્થમાં, નિજમાનાર્થે કાજ;

પામે નહીં પરમાર્થને, અનુઅધિકારીમાં જ. ૩૧.

એ જીવ પણ મતાર્થમાં જ રહે છે, કેમકે ઉપર કદા જીવ તેને જેમ કુલ્લધર્માદિથી મતાર્થતા છે, તેમ જ્ઞાને જ્ઞાની ગણાવવાના માનની ઇચ્છાથી પોતાના અનુક્રમતનો આગ્રહ છે, માટે તે પણ પરમાર્થને પામે નહીં, અને અનુઅધિકારી ઘટ્ટલે જેને વિધે જ્ઞાન પરિણામ પામવા યોગ્ય નહીં એવા જીવોમાં તે પણ ગણાય. ૩૧.

૯. નહીં કપાયઉપશાંતતા, નહીં અંતર વૈરાગ્ય;

સરલપણું ન મધ્યસ્થતા, ય મતાર્થો હુર્મામ્ય. ૩૨.

જેને ક્રોધ માન માયા લોભરૂપ કપાય પાતઝા પડ્યા નથી, તેમ જોને અંતર્વિરાગ્ય સ્વપ્ન થયો નથી, આત્મામાં ગુણ ગ્રહણકર્તારૂપ સારૂણ્યું જોને રહ્યું નથી, તેમ સત્યાસત્યતુલના કરવાને જોને અપશ્વપાતદષ્ટિ નથી, તે મતાર્થી જીવ દુર્ભાગ્ય; ઇચ્છે જન્મ, જરા, મરણને છેદવાવાળા મોક્ષમાર્ગને પામવા યોગ્ય એવું તેનું માગ્ય ન સમજ્યું. ૩૨.

૧૦. લક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં, મતાર્થે જાવા કાજ;

હવે કહું આત્માર્થીનાં, આત્મ-અર્થે સુખસાજ. ૩૩.

એમ મતાર્થી જીવનાં લક્ષણ કહ્યાં. તે કહેવાનો હેતુ એ છે કે કોઈ પણ જીવનો તે જાણીને મતાર્થે જાય. હવે આત્માર્થી જીવનાં લક્ષણ કહીએ છીએ:—તે લક્ષણ કેવાં છે? તો કે આત્માને અવ્યાબાધ સુલની સામગ્રિના હેતુ છે. ૩૩.

આત્માર્થીલક્ષણ.

૧. આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા શુદ્ધ હોય;

ધ્યાની કુલ્લગુરુકલ્પના, આત્માર્થી નહીં જોય. ૩૪.

જ્યાં આત્મજ્ઞાન હોય ત્યાં મુનિપણું હોય, અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન ન હોય ત્યાં મુનિપણું ન જ સંભવે. “જં સમંતિ પાસહ તં મોળંતિ પાસહ”—જ્યાં સમક્તિ ઇચ્છે આત્મજ્ઞાન છે ત્યાં મુનિપણું જાણો એમ આચારાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે, ઇચ્છે જેમાં આત્મજ્ઞાન હોય તે સાચા શુદ્ધ છે એમ જાણે છે, અને આત્મજ્ઞાનરહિત હોય તોપણ પોતાના કુલ્લના ગુરુને સદ્ગુરુ માનવા એ માત્ર કલ્પના છે; તેથી કંઈ મનચ્છેદ ન થાય એમ આત્માર્થી જુએ છે. ૩૪.

૨. પ્રત્યક્ષસદ્ગુણસિદ્ધિ, ગળે પરમ ઉપકાર;

ગળે યોગ એકત્વથી, ઘડે આજ્ઞાધાર, ૩૫.

પ્રત્યક્ષસદ્ગુણની પ્રાપ્તિનો મોટો ઉપકાર જાણે, અર્થાત્ આજ્ઞાધારી જે સમાધાન થઈ શકવાયોગ્ય નથી, અને જે દોષો સદ્ગુણની આજ્ઞા ધારણ કર્યાવિના જતા નથી તે સદ્ગુણ્યોગથી સમાધાન થાય, અને તે દોષો ટલે, માટે પ્રત્યક્ષસદ્ગુણો મોટો ઉપકાર જાણે, અને તે સદ્ગુણત્વે મન ઘડન કાયાની એકતાથી આજ્ઞાક્રિયણે થઈ. ૩૫.

૩. એક હોય ગળ કાલમાં, પરમાર્યનો પંથ;

પ્રેરે તે પરમાર્યને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬.

ગળે કાલને વિષે પરમાર્યનો પંથ ઇચ્છે મોક્ષનો માર્ગ એક હોવો જોઈએ, અને જેથી તે પરમાર્ય સિદ્ધ થાય તે વ્યવહાર જીવે માન્ય રાસવો જોઈએ; વીજો નહીં. ૩૬.

૪. એમ વિચારી અંતરે, શોધે સદ્ગુણ્યોગ;

કામ એક આત્માર્યનું, થીજો નહીં મનરોગ. ૩૭.

એમ અંતરમાં વિચારીને જે સદ્ગુણના યોગનો શોધ કરે, માત્ર એક આત્માર્યની ઇચ્છા રાસે પણ માનપૂજાદિક સિદ્ધિરિદ્ધિની કશી ઇચ્છા રાસે નહીં, એ રોગ જેના મનમાં નથી. ૩૭.

૫. કપાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષઅમિલાપ;
મને સેદ, પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થ નિવાસ. ૩૮.

જ્યાં કપાય પાતઘ્ના પઢ્યા છે, માત્ર એક મોક્ષપદ શિવાય વીજા કોઈ પદની અમિલાપા નથી, સંસારપર જેને વેરામ્ય વર્તે છે, અને પ્રાણીમાત્રાપર જેને દયા છે, એવા જીવને વિષે આત્માર્થનો નિવાસ થાય. ૩૮.

૬. દશા ન એવી જ્યાંસુધી, જીવ હદે નહીં જોગ્ય;
મોક્ષમાર્ગ પામે નહીં, મટે ન અંતરોગ. ૩૯

જ્યાંસુધી એવી જોગદશા જીવ પામે નહીં, ત્યાંસુધી તેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ ન થાય, અને આત્મપ્રાંતિરૂપ અનંત દુઃસનો હેતુ એવો અંતરોગ ન મટે. ૩૯.

૭. આવે જ્યાં એવી દશા, સદ્વ્યથોષ સુદાય;
તે થોષે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે સુલ્લદાય. ૪૦.

એવી દશા જ્યાં આવે ત્યાં સદ્ગુરુનો થોષ શોમે અર્થાત્ પરિણામ પામે, અને તે થોષના પરિણામથી સુલ્લદાયક એવી સુવિચારદશા પ્રગટે. ૪૦.

૮. જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજજ્ઞાન;
જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ. ૪૧.

જ્યાં સુવિચારદશા પ્રગટે ત્યાં આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, અને તે જ્ઞાનથી મોહનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદને પામે. ૪૧.

૯. ઉપજે તે સુવિચારણા, મોક્ષમાર્ગ સમજાય;
શુદ્ધશિષ્યસંવાદથી, મારું પદપદ આંહિ. ૪૨.

જેથી તે સુવિચારદશા ઉત્પન્ન થાય, અને મોક્ષમાર્ગ સમજવામાં આવે તે છ પદરૂપે શુદ્ધશિષ્યના સંવાદથી કરીને અહીં ફરું છું. ૪૨.

પદપદનામકથન.

૧. 'આત્મા છે,' 'તે નિત્ય છે,' 'હે કર્તો નિજકર્મો'
'હે મોક્ષો,' થતી 'મોક્ષ છે,' 'મોક્ષઉપાર્ય સુધર્મ.' ૪૩.

'આત્મા છે,' 'તે આત્મા નિત્ય છે,' 'તે આત્મા પોતાના કર્મનો કર્તો છે,' 'તે કર્મનો મોક્ષ છે,' 'તેથી મોક્ષ થાય છે,' અને તે મોક્ષનો ઉપાય એવો સત્ધર્મ છે.' ૪૩. *

૨. પદસ્થાનક સંક્ષેપમાં, પદદર્શન પળ તેહ;
સમજાવા પરમાર્થને, કહ્યાં જ્ઞાનીપ પદ. ૪૪.

પ્ર છ સ્થાનક અથવા છ પદ અહીં સંક્ષેપમાં કહ્યાં છે, અને વિચાર કરવાથી પદદર્શન પળ તે જ છે. પરમાર્થ સમજવાને માટે જ્ઞાનીપુરુષે પ્ર છ પદો કહ્યાં છે. ૪૪.

* જુઓ આંક ૧૧૭, ૧૧૬ (૨), ૧૫૮ (૨) (૩), ૪૦૬, ૪૪૭ (પ્ર૦ ૧), ૪૮૨, ૬૩૮ વગેરે. ય. ક્રિ.

૧. શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

(આત્માના હોવાપણારૂપ પ્રથમ સ્થાનકની શિષ્ય શંકા કહે છે:—)

૧. નથી દૃષ્ટિમાં આવતો, નથી જણાતું રૂપ;

ચીજો પણ અનુમત નહીં, તેથી ન જીવસ્વરૂપ. ૪૫.

દૃષ્ટિમાં આવતો નથી, તેમ જેનું કંઈ રૂપ જણાતું નથી. તેમ સ્પર્શાદિ ધીના અનુમતથી પણ જણાવાપણું નથી, માટે જીવનું સ્વરૂપ નથી; અર્થાત્ જીવ નથી. ૪૫.

૨. અથવા દેહ જ આત્મા, અથવા ઇન્દ્રિય, પ્રાણ;

મિથ્યા જૂદો માનવો, નહીં જૂઠું ઇંધાણ. ૪૬.

અથવા દેહ જ છે તે આત્મા છે, અથવા ઇન્દ્રિયો છે તે આત્મા છે, અથવા શ્વાસોચ્છ્વાસ છે તે આત્મા છે, અર્થાત્ ૫ સૌ એકના એક દેહરૂપે છે, માટે આત્માને જૂદો માનવો તે મિથ્યા છે, કેમકે તેનું કશું જૂઠું ઇંધાણ ઇટલે ચિન્હ નથી. ૪૬.

૩. ધર્મો જો આત્મા હોય તો, જણાય તે નહીં કેમ?

જણાય જો તે હોય તો, ઘટ પટ આદિ જેમ. ૪૭.

અને જો આત્મા હોય તો તે જણાય શા માટે નહીં? જો ઘટ, પટ આદિ પદાર્થો છે તો જેમ જણાય છે, તેમ આત્મા હોય તો શા માટે ન જણાય? ૪૭.

૪. માટે છે નહીં આત્મા, મિથ્યા મોક્ષઉપાય;

૫ અંતર શંકાતળો, સમજાયો સદુપાય. ૪૮.

માટે આત્મા છે નહીં, અને આત્મા નથી ઇટલે તેના મોક્ષના અર્થે ઉપાય કરવા તે ફોક્કટ છે, ૫ મારા અંતરની શંકાનો કંઈ પણ સદુપાય સમજાવો ઇટલે સમાધાન હોય તો કહો. ૪૮.

૧. સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(‘આત્મા છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—)

૧. માસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;

પણ તે ઘણે મિથ છે, પ્રગટલક્ષણે માન. ૪૯.

દેહાધ્યાસથી ઇટલે અનાદિકાઝથી અજ્ઞાનને લીધે દેહનો પરિચય છે, તેથી આત્મા દેહ જેવો અર્થાત્ તને દેહ માસ્યો છે; પણ આત્મા અને દેહ ઘણે જૂદાં છે, કેમકે વેય જૂદાં જૂદાં લક્ષણથી પ્રગટ માનમાં આવે છે. ૪૯.

૨. માસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;

પણ તે ઘણે મિથ છે, જેમ અસ્તિ ને મ્યાન. ૫૦.

અનાદિકાઝના અજ્ઞાનને લીધે દેહના પરિચયથી દેહ જ આત્મા માસ્યો છે, અથવા દેહ જેવો આત્મા માસ્યો છે; પણ જેમ સરવાળે મ્યાન મ્યાનરૂપ રાગતાં છતાં ઘણે જૂદાં જૂદાં છે, તેમ આત્મા અને દેહ ઘણે જૂદાં જૂદાં છે. ૫૦.

૩. જે દૃષ્ટા છે દૃષ્ટિનો, જે જાણે છે રૂપ;

અવાધ્ય અનુભવ જે રહે, તે છે જીવસ્વરૂપ. ૫૧.

તે આત્મા દૃષ્ટિ ઇટલે આંતરથી ક્યાંથી દેસાય? કેમકે ઊલટો તેનો તે જોનાર છે. સ્થૂલ-સૂક્ષ્માદિ રૂપને જે જાણે છે, અને સર્વને વાધ કરતાં કરતાં કોઈ પણ પ્રકારે જેનો વાધ કરી શકાતો નથી એવો બાકી જે અનુભવ રહે છે તે જીવનું સ્વરૂપ છે. ૫૧.

૪. છે ઇન્દ્રિય પ્રત્યેકને, નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન;

પાંચ ઇન્દ્રિયા વિષયનું, પણ આત્માને ખાન. ૫૨.

કર્ણેન્દ્રિયથી સાંભળ્યું તે તે કર્ણેન્દ્રિય જાણે છે, પણ ચક્ષુ-ઇન્દ્રિય તેને જાણતી નથી, અને ચક્ષુ-ઇન્દ્રિયે દીઠેલું તે કર્ણેન્દ્રિય જાણતી નથી. અર્થાત્ સૌ સૌ ઇન્દ્રિયને પોતપોતાના વિષયનું જ્ઞાન છે, પણ બીજી ઇન્દ્રિયોના વિષયનું જ્ઞાન નથી. અને આત્માને તો પાંચે ઇન્દ્રિયના વિષયનું જ્ઞાન છે. અર્થાત્ જે તે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ગ્રહણ કરેલા વિષયને જાણે છે તે 'આત્મા' છે, અને આત્મવિના પેકેક ઇન્દ્રિય પેકેક વિષયને ગ્રહણ કરે એમ કહ્યું તેપણ ઉપચારથી કહ્યું છે. ૫૨.

૫. દેહ ન જાણે તેહને, જાણે ન ઇન્દ્રિય પ્રાણ;

આત્માની સત્તાવહે, તેહ પ્રવર્તે જાણ. ૫૩.

દેહ તેને જાણતો નથી. ઇન્દ્રિયો તેને જાણતી નથી અને શ્વાસોછ્વાસરૂપ પ્રાણ પણ તેને જાણતો નથી; તે સૌ એક આત્માની સત્તા પામીને પ્રવર્તે છે, નહીંતો જઢપણે પડ્યાં રહે છે, એમ જાણ. ૫૩.

૬. સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જણાય;

પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ વંધાણે સદાય. ૫૪.

જાગ્રત, સ્વપ્ન અને નિદ્રા એ અવસ્થામાં વર્તતો છતાં તે તે અવસ્થાઓથી જૂદો જે રહ્યા કરે છે, અને તે તે અવસ્થા વ્યતીત થયે પણ જેનું હોવાપણું છે, અને તે તે અવસ્થાને જે જાણે છે, એવો પ્રગટસ્વરૂપ ચૈતન્યમય છે, અર્થાત્ જાણ્યા જ કરે છે એવો જેનો સ્વભાવ પ્રગટ છે, અને એ તેની નિશાની સદાય વર્તે છે; કોઈ દિવસ તે નિશાનીનો સંગ થતો નથી. ૫૪.

૭. ઘટ પટ આદિ જાણું, તેથી તેને માન;

જાણનાર તે માન નહીં, કહિયે કેવું જ્ઞાન? ૫૫.

ઘટ પટ આદિને તું પોતે જાણે છે, 'તે છે' એમ તું માને છે, અને જે તે ઘટ, પટ આદિનો જાણનાર છે તેને માનતો નથી; એ જ્ઞાન તે કેવું કહેવું? ૫૫.

૮. પરમ બુદ્ધિ છપ દેહમાં, સ્થૂલ દેહ મતિ અલ્પ;

દેહ હોય જો આત્મા, ઘટે ન આમ વિકલ્પ. ૫૬.

દુર્વલ દેહને વિષે પરમ બુદ્ધિ જોવામાં આવે છે, અને સ્થૂલ દેહને વિષે થોડી બુદ્ધિ પણ જોવામાં આવે છે; જો દેહ જ આત્મા હોય તો એવો વિકલ્પ ઇટલે વિરોધ થવાનો વલત ન આવે. ૫૬.

૧. જહ ચેતનનો મિશ્ર છે, કેવલ પ્રગટ સ્વભાવ;
 ઇકપણું પામે નહીં, ત્રણે કાલ દ્વય માવ. ૫૭. *

કોઈ કાલે જેમાં જાણવાનો સ્વભાવ નથી તે જહ, અને સદાય જે જાણવાના સ્વભાવવાન છે, તે ચેતન, એવો વેયનો કેવલ જૂદો સ્વભાવ છે, અને તે કોઈ પણ પ્રકારે ઇકપણું પામવાયોગ્ય નથી. ત્રણે કાલ જહ જહ માવે, અને ચેતન ચેતન માવે રહે એવો વેયનો જૂદો જૂદો દ્વૈતમાવ પ્રસિદ્ધ જ અનુભવાય છે. ૫૭.

૧૦. આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ;
 શંકાનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ. ૫૮.

આત્માની શંકા આત્મા આપે પોતે કરે છે. જે શંકાનો કરનાર છે, તે જ આત્મા છે. તે જાણતો નથી, એ માપ ન થઈ શકે એવું આશ્ચર્ય છે. ૫૮.

૨. શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

(આત્મા નિત્ય નથી એમ શિષ્ય કહે છે:—)

૧. આત્માના અસ્તિત્વના આપે કહ્યા પ્રકાર;
 સંમથ તેનો થાય છે, અંતર કયે વિચાર. ૫૯.

આત્માના હોવાપણા વિષે આપે જે જે પ્રકાર કહ્યા તેનો અંતરમાં વિચાર કરવાથી સંમથ થાય છે. ૫૯.

૨. બીજી શંકા થાય ત્યાં, આત્મા મહીં અવિનાશ;
 દેહયોગથી ઉપજે, દેહવિયોગે નાશ. ૬૦.

પણ બીજી એમ શંકા થાય છે, કે આત્મા છે સોપણ તે અવિનાશ પડેલે નિત્ય નથી; ત્રણે કાલ હોય એવો પદાર્થ નથી, માત્ર દેહના સંયોગથી उत्पन्न થાય, અને વિયોગે નાશ પામે. ૬૦.

૩. અથવા ઘસ્ટુ ક્ષણિક છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાય;
 એ અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિત્ય જનાય. ૬૧.

અથવા ઘસ્ટુ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જોવામાં આવે છે, તેથી સને ઘસ્ટુ ક્ષણિક છે, અને અનુભવથી જોતાં પણ આત્મા નિત્ય જનાતો નથી. ૬૧.

૨. સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(‘આત્મા નિત્ય છે,’ એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—)

દેહ માત્ર સંયોગ છે, ઘડી જહ, રૂપી, દૃશ્ય;
 ચેતનનાં ઉત્પત્તિ હય, કોના અનુભવ ધર્ય? ૬૨.

દેહમાત્ર પરમાણુનો સંયોગ છે, અથવા સંયોગે કરી આત્માના સંવંધમાં છે. ઘડી તે દેહ જહ છે, રૂપી છે. અને દૃશ્ય પડેલે ધીંજા કોઈ દ્રાણનો તે જાણવાનો વિષય છે; પડેલે તે પોતે પોતાને જાણતો નથી, સો ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને નાશ તે ક્યાંથી જાણે? તે દેહના પરમાણુ પરમાણુનો

વિચાર કરતાં પણ તે જડ જ છે, એમ સમજાય છે. તેથી તેમાંથી ચેતનઉત્પત્તિ થવાયોગ્ય નથી, અને ઉત્પત્તિ થવાયોગ્ય નથી તેથી ચેતન તેમાં નાશ પણ પામવાયોગ્ય નથી. વઢી તે દેહ રૂપી ઇટલે સ્થૂલાદિ પરિણામવાળો છે; અને ચેતન દ્રષ્ટા છે, ત્યારે તેના સંયોગથી ચેતનની ઉત્પત્તિ શી રીતે થાય! અને તેમાં સ્વયં પણ કેમ થાય! દેહમાંથી ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં જ નાશ પામે છે, એ વાત કોના અનુભવને વશ રહી! અર્થાત્ એમ કેળે જાણ્યું! કેમકે જાણનાર એવા ચેતનની ઉત્પત્તિ દેહથી પ્રથમ છે નહીં, અને નાશ તો તેથી પહેલાં છે, ત્યારે એ અનુભવ યોગ કોને!

આશંકા:—જીવનું સ્વરૂપ અવિનાશી ઇટલે નિત્ય, ત્રિકાલ રહેવાવાળું સંભવતું નથી; દેહના યોગથી ઇટલે દેહના જન્મ સાથે તે જન્મે છે અને દેહના વિયોગે ઇટલે દેહના નાશથી તે નાશ પામે છે એ આશંકાનું

સમાધાન:—દેહ છે તે જીવને માત્ર સંયોગ સંબંધે છે, પણ જીવનું મૂલ સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થવાનું કંઈ તે કારણ નથી. અથવા દેહ છે તે માત્ર સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલો એવો પદાર્થ છે. વઢી તે જડ છે ઇટલે કોઈને જાણતો નથી; પોતાને તે જાણતો નથી તો બીજાને શું જાણે! વઢી દેહ રૂપી છે, સ્થૂલાદિ સ્થાવરવાળો છે અને ચક્ષુનો વિષય છે. એ પ્રકારે દેહનું સ્વરૂપ છે, તો તે ચેતનનાં ઉત્પત્તિ અને લયને શી રીતે જાણે! અર્થાત્ પોતાને તે જાણતો નથી તો ‘મારાથી આ ચેતન ઉત્પન્ન થયું છે, એમ શી રીતે જાણે! અને ‘મારા છૂટી જવા પછી આ ચેતન છૂટી જશે અર્થાત્ નાશ પામશે’ એમ જડ એવો દેહ શી રીતે જાણે! કેમકે જાણનારો પદાર્થ તો જાણનાર જ રહે છે; દેહ જાણનાર થઈ શક્તો નથી, તો પછી ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લયનો અનુભવ કેને વશ્ય કહેવો!

દેહને વશ તો કહેવાય એવું છે જ નહીં, કેમકે તે પ્રત્યક્ષ જડ છે, અને તેનું જડપણ જાણનારો એવો તેથી ભિન્ન બીજો પદાર્થ પણ સમજાય છે.

જો કશી એમ કહીએ, કે ચેતનનાં ઉત્પત્તિલય ચેતન જાણે છે તો તે વાત તો બોલતાં જ વિદ્ય પામે છે. કેમકે, ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય જાણનાર તરિકે ચેતનનો જ અંગીકાર કરવો પડ્યો, ઇટલે એ વચન તો માત્ર અપસિદ્ધાંતરૂપ અને કહેવા માત્ર થયું. જેમ ‘મારા મોઢામાં જીમ નથી’ એવું વચન કોઈ કહે તેમ ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય ચેતન જાણે છે માટે ચેતન નિત્ય નથી, એમ કહીએ તે તેનું પ્રમાણ થયું.

તે પ્રમાણનું કેવું યથાર્થપણ છે તે સમેજ વિચારી જુઓ. ૬૨.

૨. જેના અનુભવ વશ્ય એ, ઉત્પન્ન લયનું જ્ઞાન;
તે તેથી જૂદા વિના, યાચ ન કેમં માન. ૬૩.

જેના અનુભવનાં એ ઉત્પત્તિ અને નાશનું જ્ઞાન વર્તે તે માન તેથી જૂદા વિના કોઈ પ્રકારે પણ સંભવતું નથી, અર્થાત્ ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય થાય છે, એવો કોઈને પણ અનુભવ થવાયોગ્ય છે નહીં.

દેહની ઉત્પત્તિ અને દેહના લ્યનુ જ્ઞાન જેના અનુભવમા વર્તે છે, તે તે દેહથી જૂદો ન હોય તો કોઈ પણ પ્રકારે દેહની ઉત્પત્તિ અને લ્યનું જ્ઞાન થાય નહીં. અથવા જેની ઉત્પત્તિ અને લ્ય જે જાણે છે તે તેથી જૂદો જ હોય, કેમકે તે ઉત્પત્તિલ્યરૂપ ન ઠયો, પણ તેનો જાણનાર ઠયો. માટે તે વેની એકતા કેમ થાય? ૬૩.

૩. જે સંયોગો દેખિયે, તે તે અનુભવ હૃદય;

ઉપજે નહીં સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રસક્ત. ૬૪.

જે જે સયોગો દેસીય છીય તે તે અનુભવલ્પરૂપ એવા આત્માના હૃદય પરતે તેને આત્મા જાણે છે, અને તે સયોગનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો કોઈ પણ સયોગ સમજાતો નથી કે જેથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, માટે આત્મા સંયોગથી નહીં ઉત્પન્ન થયેલો એવો છે; અર્થાત્ અસંયોગી છે, સામાવિક પદાર્થ છે, માટે તે પ્રત્યક્ષ 'નિત્ય' સમજાય છે.

જે જે દેહાદિ સંયોગો દેસાય છે તે તે અનુભવ સ્વરૂપ એવા આત્માનાં હૃદય છે, અર્થાત્ આત્મા તેને જુદા છે અને જાણે છે, એવા પદાર્થ છે. તે યવા સયોગોનો વિચાર કરી જુઓ તો કોઈ પણ સંયોગોથી અનુભવલ્પરૂપ એવો આત્મા ઉત્પન્ન થઈ શકવા યોગ્ય સમને જણાશે નહીં.

કોઈ પણ સંયોગો તમને જાણતા નથી અને તમે તે સંયોગોને જાણો છો એજ તમારું તેથી જુદાપણું અને સયોગીપણું પરતે તે સયોગોથી ઉત્પન્ન નહીં થવાપણું સહજે સિદ્ધ થાય છે, અને અનુભવમા આવે છે. તેથી પરતે કોઈ પણ સયોગોથી જેની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, કોઈ પણ સંયોગો જેની ઉત્પત્તિ માટે અનુભવમા આવી શકતા નથી, જે સંયોગો કલ્પિય તેથી તે અનુભવ ન્યારો ને મ્યારો જ માત્ર તેને જાણનાર રૂપે જ રહે છે, તે અનુભવ સ્વરૂપ આત્માને તમે નિત્ય અને અસ્પર્શ્ય પરતે તે સયોગોના થાવરૂપ મ્પર્દને પામ્યો નથી, એમ જાણો. ૬૪.

૪. જહથી ચેતન ઉપજે, ચેતનથી જહ થાય,

એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫.

જહથી ચેતન ઉપજે, અને ચેતનથી જહ ઉત્પન્ન થાય એવો કોઈને ક્યારે કદીપણ અનુભવ થાય નહીં. ૬૫.

૫. કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;

નાશ ન તેનો કોઈમાં તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬.

જેની ઉત્પત્તિ કોઈ પણ સંયોગોથી થાય નહીં, તેનો નાશ પણ કોઈને ત્રિપે થાય નહીં, માટે આના વિકાસ 'નિત્ય' છે."

કોઈ પણ સંયોગોથી જે ઉત્પન્ન ન થયું હોય અર્થાત્ પોતાના સ્વમાવથી કરીને જે પદાર્થ સિદ્ધ હોય તેનો સ્વ વીજા કોઈ પણ પદાર્થમા થાય નહીં; અને જો વીજા પદાર્થમા તેનો લ્ય

તો હોય તો તેમાંથી તેની પ્રથમ ઉત્પત્તિ ચવી જોઈતી હતી, નહીં તો તેમાં તેની લ્પ્તરૂપ પ્રેયતા થાય નહીં, માટે આત્મા અનુત્પન્ન અને અવિનાશી જાણીને નિત્ય છે એવી પ્રતીતિ કરવી ધોમ્ય લાગશે. ૬૬.

૬. ક્રોધાદિ તરતમ્યતા, સર્પાદિકની માંય;

પૂર્વજન્મસંસ્કાર તે, જીવનિત્યતા ત્યાંય. ૬૭.

ક્રોધાદિ પ્રકૃતિઓનું વિશેષણું સર્પ વગેરે પ્રાણીમાં જન્મથી જ જોવામાં આવે છે, વર્તમાનદેહે તે તે અમ્યાસ કર્યો નથી; જન્મની સાથે જ તે છે. ઇટલે એ પૂર્વજન્મનો જ સંસ્કાર છે. જે પૂર્વજન્મ જીવની નિત્યતા સિદ્ધ કરે છે.

સર્પમાં જન્મથી ક્રોધનું વિશેષણું જોવામાં આવે છે, પારેવાને વિષે જન્મથી જ નિર્દિસકણું જોવામાં આવે છે, માંકડ આદિ જંતુઓને પકડતાં તેને પકડવાથી દુઃસ્થ થાય છે એવી મય સંજ્ઞા પ્રથમથી તેના અનુભવમાં રહી છે, તેથી તે નાસી જવાનું પ્રયત્ન કરે છે; કૈક પ્રાણીમાં જન્મથી મીતિનું, કૈકમાં સમતાનું, કૈકમાં વિશેષ નિર્ભયતાનું, કૈકમાં ગંભીરતાનું, કૈકમાં વિશેષ મયસંજ્ઞાનું, કૈકમાં કામાદિ પ્રત્યે અસગતાનું, અને કૈકને આહારાદિ વિષે અધિક અધિક લુન્ધપણાનું વિશેષણું જોવામાં આવે છે; એ આદિ એક ઇટલે ક્રોધાદિ સજ્ઞાના ન્યૂનાધિકપણા આદિથી તેમ જ તે તે પ્રકૃતિઓ જન્મથી સહચારીપણે રહી જોવામાં આવે છે તેથી તેનું કારણ પૂર્વના સંસ્કારો જ સંભવે છે.

કદાપિ એમ કહીએ કે ગર્ભમાં ધીર્ય રેતના ગુણના યોગથી તે તે પ્રકારના ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તેમાં પૂર્વજન્મ કંઈ કારણમૂત નથી; એ કહેવું પણ યથાર્થ નથી. જે માયાપો કામને વિષે વિશેષ મીતિવાલાં જોવામાં આવે છે, તેના પુત્રો પરમ વીતરાગ જેવા બાલપણાથી જ જોવામાં આવે છે; ઘઢી જે માયાપોમાં ક્રોધનું વિશેષણું જોવામાં આવે છે, તેની સતતિમાં સમતાનું વિશેષણું હૃદિગોચર થાય છે, તે શી રીતે થાય? ઘઢી તે ધીર્ય રેતના તેવા ગુણો સંભવતા નથી, કેમકે તે ધીર્ય રેત પોતે ચેતન નથી, તેમાં ચેતન સંચરે છે, ઇટલે દેહ ધારણ કરે છે; ઇથી કરીને ધીર્ય રેતને આશ્રયે ક્રોધાદિ માવ ગળી શકાય નહીં, ચેતનવિના કોઈ પણ સ્થલે તેવા ભાવો અનુભવમાં આવતા નથી. માત્ર તે ચેતનાશ્રિત છે, ઇટલે ધીર્ય રેતના ગુણો નથી; જેથી તેનાં ન્યૂનાધિકે કરી ક્રોધાદિનું ન્યૂનાધિકપણું મુલ્યપણે થઈ શકવાયોમ્ય નથી ચેતનના ઓછા અધિકા પ્રયોગથી ક્રોધાદિનું ન્યૂનાધિકપણું થાય છે, જેથી ગર્ભના ધીર્ય રેતનો ગુણ નહીં, પણ ચેતનનો તે ગુણને આશ્રય છે; અને તે ન્યૂનાધિકપણું તે ચેતનના પૂર્વના અમ્યાસથી જ સંભવે છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ ન થાય. ચેતનનો પૂર્વપ્રયોગ તથા-પ્રકારે હોય, તો તે સંસ્કાર વર્તે; જેથી આ દેહાદિ પ્રથમના સંસ્કારોનો અનુભવ થાય છે, અને તે સંસ્કારો પૂર્વજન્મ સિદ્ધ કરે છે, અને પૂર્વજન્મની સિદ્ધિથી આત્માની નિત્યતા સહજે સિદ્ધ થાય છે. ૬૭.*

* જુઓ બાક ૪૦, ૬૫૬ વગેરે. મ. કિ.

૭. આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પલટાય;

ચાઝાદિં ઘય ઋણ્યનું, જ્ઞાન દકને ધાય. ૬૮.

આત્મા વસ્તુપણે નિત્ય છે. સમયે સમયે જ્ઞાનાદિ પરિણામના પલટવાથી તેના પર્યાયનું પલટવા-પણું છે. (કંઈ સમુદ્ર પલટાતો નથી, માત્ર મોઝાં પલટાય છે, તેની પેટે.) જેમ બાઝ, યુવાન અને યુદ્ધ એ ઋણ અવસ્થા છે, તે આત્માને વિભાવથી પર્યાય છે અને બાઝ અવસ્થા વર્તતાં આત્મા બાઝક જણાતો, તે બાઝ અવસ્થા છોડી ઝ્યારે યુવાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે યુવાન જણાયો, અને યુવાવસ્થા તજી યુદ્ધાવસ્થા ગ્રહણ કરી ત્યારે યુદ્ધ જણાયો. એ ઋણે અવસ્થાનો મેદ થયો તે પર્યાયમેદ છે, પણ તે ઋણે અવસ્થામાં આત્મદ્રવ્યનો મેદ થયો નહીં, અર્થાત્ અવસ્થાઓ બદલાઈ પણ આત્મા બદલાયો નથી. આત્મા એ ઋણે અવસ્થાને જાણે છે, અને તે ઋણે અવસ્થાની તેને જ સ્મૃતિ છે. ઋણે અવસ્થામાં આત્મા દક હોય તો દમ બને, પણ જો આત્મા ક્ષણે ક્ષણે બદલાતો હોય તો તેવો અનુભવ બને જ નહીં. ૬૮.

૮. અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું, જે જાણી યદનાર;

યદનારો તે ક્ષણિક નહીં, કર અનુભવ નિર્ધાર. ૬૯.

વઝી અમુક પદાર્થ ક્ષણિક છે દમ જે જાણે છે, અને ક્ષણિકપણું કહે છે તે કહેનાર અર્થાત્ જાણનાર ક્ષણિક હોય નહીં, કેમકે પ્રથમ ક્ષણે અનુભવ થયો તેને ધીજે ક્ષણે તે અનુભવ કહી શકાય, તે ધીજે ક્ષણે પોતે ન હોય તો ક્યાંથી કહે? માટે એ અનુભવથી પણ આત્માના અક્ષણિકપણાનો નિશ્ચય કર. ૬૯.

૯. ક્યારે કોઈ વસ્તુનો, કેવલ હોય ન નાશ;

ચેતન પામે નાશ તો કેમાં મઝે? તપાસ. ૭૦.

વઝી કોઈ પણ વસ્તુનો કોઈ પણ કાલે કેવલ તો નાશ થાય જ નહીં; માત્ર અવસ્થાંતર થાય, માટે ચેતનનો પણ કેવલ નાશ થાય નહીં. અને અવસ્થાંતરરૂપ નાશ થતો હોય તો તે કેમાં મઝે, અથવા કેવા પ્રકારનું અવસ્થાંતર પામે તે તપાસ. અર્થાત્ ઘટાદિ પદાર્થ ફુટી જાય છે, ઇટલે છોકો દમ કહે છે કે પડો નાશ પામ્યો છે, કંઈ માટીપણું નાશ પામ્યું નથી. તે ઢિન્નમિત્ત થઈ જઈ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ મૂકો થાય, તોપણ પરમાણુસમૂહરૂપે રહે, પણ કેવલ નાશ ન થાય; અને તેમાનું દક પરમાણુ પણ ઘટે નહીં, કેમકે અનુભવથી જોતાં અવસ્થાંતર થઈ શકે, પણ પદાર્થનો સમૂહગો નાશ થાય દમ બાંસી જ શકવા યોગ્ય નથી, ઇટલે જો તું ચેતનનો નાશ કહે, તોપણ કેવલ નાશ તો કહી જ શકાય નહીં; અવસ્થાંતરરૂપ નાશ કહેવાય. જેમ ઘટ ફુટી જઈ ક્રમે કરી પરમાણુસમૂહરૂપે સિતિમાં રહે, તેમ ચેતનનો અવસ્થાંતરરૂપ નાશ તારે કહેવો હોય તો તે :શી સિતિમાં રહે, અથવા ઘટના પરમાણુઓ જેમ પરમાણુસમૂહમાં મઝ્યા તેમ ચેતન કંઈ વસ્તુમાં મઝવાયોગ્ય છે તે તપાસ; અર્થાત્ પ્રકારે તું અનુભવ કરી જોઈશ તો કોઈમાં નહીં મઝી શકવાયોગ્ય, અથવા પરસ્પર અવસ્થાંતર નહીં પામવાયોગ્ય એવું ચેતન ઇટલે આત્મા તને માસમાન મદો. ૭૦.

૩. શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

(આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે :—)

૧. કર્તા જીવ ન કર્મનો, કર્મ જ કર્તા કર્મ;
અથવા સહજ સ્વમાય કાં કર્મ જીવનો ધર્મ. ૭૧.

જીવ કર્મનો કર્તા નથી, કર્મના કર્તા કર્મ છે. અથવા અનાયાસે તે થયાં કરે છે. એમ નહીં, ને જીવ જ તેનો કર્તા છે એમ કહો તો પછી તે જીવનો ધર્મ શું છે, અર્થાત્ ધર્મ હોવાથી ક્યારે નિષ્કૃત ન થાય. ૭૧.

૨. આત્મા સદા અસંગ જે, કરે પ્રકૃતિ વંધ;
અથવા ईश्वर પ્રેરણા, તેથી જીવ અવંધ. ૭૨.

અથવા એમ નહીં, તો આત્મા સદા અસંગ છે, અને સત્ત્વાદિ ગુણવાળી પ્રકૃતિ કર્મનો વંધ કરે છે; તેમ નહીં, તો જીવને કર્મ કરવાની પ્રેરણા ईश्वર કરે છે, તેથી ईश्वરેષ્ઠારૂપ હોવાથી જીવ તે કર્મથી 'અવંધ' છે. ૭૨.

૩. માટે મોક્ષ ઉપાયનો, કોઈ નં હેતુ અનાય;
કર્મતણું કર્તાપણું કાં નહીં, કાં નહીં જાય. ૭૩.

માટે જીવ કોઈ રીતે કર્મનો કર્તા થઈ શકતો નથી, અને મોક્ષનો ઉપાય કરવાનો કોઈ હેતુ જણાતો નથી; કાં જીવને કર્મનું કર્તાપણું નથી અને જો કર્તાપણું હોય તો કોઈ રીતે તે તેનો સ્વભાવ મટવાયોગ્ય નથી. ૭૩.

૩. સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(કર્મનું કર્તાપણું આત્માને જે પ્રકારે છે તે પ્રકારે સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :—)

૧. હોય ન ચેતન પ્રેરણા, કોણ ગ્રહે તો કર્મ ?
જડસ્વભાવ નહીં પ્રેરણા, જુઓ વિચારી ધર્મ. ૭૪.

ચેતન ઇટલે આત્માની પ્રેરણારૂપ પ્રવૃત્તિ ન હોય, તો કર્મને કોણ ગ્રહણ કરે? જડનો સ્વભાવ પ્રેરણા નથી. જડ અને ચેતન વેયના ધર્મ વિચારી જુઓ.

જો ચેતનની પ્રેરણા ન હોય, તો કર્મ કોણ ગ્રહણ કરે? પ્રેરણાપણે ગ્રહણ કરાવવારૂપ સ્વભાવ જડનો છે જ નહીં; અને એમ હોય તો ઘટ, પટાદિ પણ ક્રોધાદિ ભાવમાં પરિણમવા જોઈએ, અને કર્મના ગ્રહણકર્તા હોવા જોઈએ, પણ તેવો અનુભવ તો કોઈને ક્યારે પણ થતો નથી; જેથી ચેતન ઇટલે જીવ કર્મ ગ્રહણ કરે છે, એમ સિદ્ધ થાય છે; અને તે માટે કર્મનો કર્તા કહીએ છીએ. અર્થાત્ એમ જીવ કર્મનો કર્તા છે.

“કર્મના કર્તા કર્મ કહેવાય કે કેમ?” તેનું પણ સમાધાન આથી થશે કે જડ કર્મમાં પ્રેરણારૂપ ધર્મ નહીં હોવાથી તે તે રીતે ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ છે; અને કર્મનું કરવાપણું જીવને છે, કેમકે તેને વિષે પ્રેરણા શક્તિ છે. ૭૪.

૨. જો ચેતન કરતું નથી, થતાં નથી તો કર્મ;

તેથી સહજ સ્વભાવ નહીં, તેમ જ નહીં જીવધર્મ. ૭૫.

આત્મા જો કર્મ કરતો નથી, તો તે થતાં નથી; તેથી સહજ સ્વભાવે પટલે અનાયાસે તે થાય એમ કહેવું ઘટતું નથી; તેમ જ તે જીવનો ધર્મ પણ નહીં, કેમકે સ્વભાવનો નાશ થાય નહીં, અને આત્મા ન કરે તો કર્મ થાય નહીં, પટલે એ માવ ટકી શકે છે, માટે તે આત્માનો સ્વાભાવિક ધર્મ નહીં. ૭૫.

૩. કેવલ હોત અસંગ જો, માસત તને ન કેમ ?

અસંગ છે પરમાર્થથી, પણ નિજમાને તેમ. ૭૬.

કેવલ જો અસંગ હોત, અર્થાત્ બ્યારે પણ તેને કર્મનું કરવાપણું ન હોત, તો તને પોતાને તે આત્મા પ્રથમથી કેમ ન માસત ? પરમાર્થથી તે આત્મા અસંગ છે, પણ તે તો બ્યારે સ્વરૂપનું માન થાય ત્યારે થાય. ૭૬.

૪. કર્તા ईश्वर को नहीं, ईश्वर शुद्ध स्वभाव;

अथवा प्रेरक ते गण्ये, ईश्वर दोष प्रभाव. ૭૭.*

જગત્તો અથવા જીવોનાં કર્મનો ईश्वर કર્તા કોઈ છે નહીં; શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ જેનો થયો છે તે ईश्वર છે, અને તેને જો પ્રેરક પટલે કર્મકર્તા ગણીએ તો તેને દોષનો પ્રભાવ થયો ગણાવો જોઈએ; માટે ईश्वરની પ્રેરણા જીવના કર્મ કરવામાં પણ કહેવાય નહીં.

હવે અનાયાસથી તે કર્મો થતાં હોય ? એમ કહ્યું તે વિચારીએ.

અનાયાસ પટલે શું ?

(૧) આત્માએ નહીં ચિત્તવેલું ?

(૨) અથવા આત્માનું કંઈ પણ કર્તૃત્વ છતાં પ્રવર્તેલું નહીં ?

(૩) અથવા ईश्वરાદિ કોઈ કર્મ વઢગાડી દે તેથી થયેલું ?

(૪) અથવા પ્રકૃતિ પરાણે વઢગે તેથી થયેલું ? એવા મુલ્ય ચાર વિકલ્પથી અનાયાસકર્તાપણું નિષ્કારણીય છે.

પ્રથમ વિકલ્પ આત્માએ નહીં ચિત્તવેલું એવો છે. જો, તેમ થતું હોય તો તો કર્મનું પ્રહવાપણું રહેતું જ નથી, અને જ્યાં પ્રહવાપણું રહે નહીં ત્યાં કર્મનું હોવાપણું સંભવતું નથી, અને જોય તો પ્રત્યક્ષ ચિત્તવન કરે છે, અને પ્રહણાપ્રહણ કરે છે એમ અનુભવ થાય છે. જેમાં તે કોઈ પણ રીતે પ્રયત્નો જ નથી, તેવા ક્રોધાદિ ભાવ તેને સંપ્રાપ્ત થના જ નથી; તેથી એમ જણાય છે કે નહીં ચિત્તવેલું અથવા આત્માથી નહીં પ્રવર્તેલાં એમાં કર્મોનું પ્રહણ તેને અવશ્યક નથી, પટલે એ બંને પ્રકારે અનાયાસ કર્મનું પ્રહણ સિદ્ધ થતું નથી.

મીઝો પ્રકાર ईश्वરાદિ કોઈ કર્મ વઢગાડી દે તેથી અનાયાસ કર્મનું પ્રહણ થાય છે એમ કહીએ તો તે ઘટતું નથી. પ્રથમ તો ईશ્વરનું સ્વરૂપ નિર્ધારણ થતે છે; અને એ પ્રસંગ પણ

વિશેષ સમજવાયોગ્ય છે તથાપિ અત્રે ईश्वर के विष्णुआदि कर्त्तानो कोई रीते स्वीकार करी लईए छीए, अने ते पर विचार करीए छीए:-

जो ईश्वरादि कर्मना ब्रह्माण्डनार होय तो तो जीव नामनो बचे कोई पण पदार्थ रह्यो नहीं, केमके भ्रैरणादि धर्म करीने तेनुं अस्तित्व समजातुं हतुं, ते भ्रैरणादि तो ईश्वरकृत ठर्या, अपवा ईश्वरना गुण ठर्या; तो पछी बाकी जीवनुं स्वरूप शुं खुं के तेने जीव एटले आत्मा कहीए ? एटले कर्म ईश्वरभैरित नहीं पण आत्मानां पोतानां ज करेलां होवांयोग्य छे.

तेम चौथो विकल्प प्रकृत्यादि पराणे ब्रह्मवाची कर्म अतां होय ? ते विकल्प पण यथार्थ नयी. केमके प्रकृत्यादि जड छे, तेने आत्मा ग्रहण न करे तो ते शी रीते ब्रह्मवायोग्य थाय ? अथवा द्रव्यकर्मनुं बीजुं नाम प्रकृति छे ; एटले कर्मनुं कर्त्तापणुं कर्मने ज कहेवा बराबर थयुं. ते तो पूर्वे निषेधी देखाव्युं छे. प्रकृति नहीं, तो अंतःकरणादि कर्म ग्रहण करे, तेथी आत्मानां कर्त्तापणुं ब्रह्मे छे, एम कहीए तो ते पण एकति सिद्ध नयी. अंतःकरणादि पण चैतननी भ्रैरणादिना अंतःकरणादिरूपे मयम ठरे ज क्यांथी ! चैतन जे कर्मब्रह्मगणानुं मनन करवा अवलंबन ले छे, ते अंतःकरण छे. जो चैतन मनन करे नहीं, तो कई ते ब्रह्मगणानां मनन करवानो धर्म नहीं ; ते तो मात्र जड छे. चैतननी भ्रैरणाची चैतन तेने अवलंबीने कई ग्रहण करे छे तेथी तेना विषे कर्त्तापणुं आरोपाय छे, पण मुख्यपणे ते चैतन कर्मनो कर्त्ता छे.

(आ स्वळे वेदांतादि दृष्टिए विचारसो तो अमारां आ वाक्यो आतिगत पुरुषनां कहेलां लागशे. पण हवे जे प्रकार कसो छे ते समजवाची तमने ते वाक्यनी यथातथ्यता लागशे, अने आतिगतपणुं भासमान नहीं थाय.)

जो कोई पण प्रकारे आत्मानुं कर्मनुं कर्त्तृत्वपणुं न होय, तो कोई पण प्रकारे तेनुं भोक्तृत्वपणुं पण न ठरे, अने ज्यारे एम ज होय तो पछी तेना कोई पण प्रकारनां दुःखोनो संभव पण न ज थाय. ज्यारे कोई पण प्रकारनां दुःखोनो संभव आत्माने न ज थतो होय तो पछी वेदांतादि शास्त्रो सर्वदुःखथी क्षय थवानो जे मार्ग उपदेशे छे ते शा माटे उपदेशे छे ? 'ज्यांमुची आत्मज्ञान थाय नहीं त्यांमुची दुःखनी आत्यंतिक निवृत्ति थाय नहीं,' एम वेदांतादि कहे छे. ते जो दुःख न ज होय, तो तेनी निवृत्तिनो उपाय शा माटे कहेवो जेईए ? अने कर्त्तृत्वपणुं न होय, तो दुःखनुं भोक्तृत्वपणुं क्यांथी होय ? एम विचार करवाची कर्मनुं कर्त्तृत्व ठरे छे.

प्रश्न:-हवे अत्रे एक प्रश्न थवायोग्य छे अने तमे पण ते प्रश्न कर्युं छे के "जो कर्मनुं कर्त्तापणुं आत्माने मानीए, तो तो आत्मानो ते धर्म ठरे, अने जे जेनो धर्म होय ते क्यारे पण उच्छेद थवायोग्य नहीं ; अर्थात् तेनाथी केवल भिन्न पडी श्रववायोग्य नहीं, जेम अग्निनी उष्णता अथवा प्रकाश तेम." एम ज जो कर्मनुं कर्त्तापणुं आत्मानो धर्म ठरे, तो ते नाश पावे नहीं.

ઉત્તર—સર્વે પ્રમાણાશના સ્વીકાર્યોવિના એમ ઠરે, પણ વિચારવાન હોય તે કોઈ એક પ્રમાણાશ સ્વીકારીને બીજા પ્રમાણાશનો નાશ ન કરે. 'તે જીવને કર્મનુ કર્ત્વપણુ ન હોય,' અથવા 'હોય તો તે પ્રતીત થવા યોગ્ય નથી,' એ આદિ પ્રશ્ન કર્યાના ઉત્તરમા જીવનુ કર્મનુ કર્ત્વ જણાવ્યુ છે. કર્મનુ કર્ત્વ હોય તો તે ટલ્લે જ નહીં, એમ કાંઈ સિદ્ધાંત સમજવો યોગ્ય નથી, કેમકે જે જે કોઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણ કરી હોય તે છોડી શકાય એટલે ત્યાગી શકાય, કેમકે ગ્રહણ કરેલી વસ્તુથી ગ્રહણ કરનારી વસ્તુનુ કેવલ એકલ કેમ થાય? તેથી જીવે ગ્રહણ કરેલા એવા જે દ્રવ્ય-કર્મ તેનો જીવ ત્યાગ કરે તો થઈ શકવાયોગ્ય છે, કેમકે તે તેને સહકારી સમાવે છે, સહન સમાવે નથી અને તે કર્મને મેં તમને અનાદિ પ્રમ કહ્યો છે, અર્થાત્ તે કર્મનુ કર્ત્વપણુ અજ્ઞાનથી પ્રતિપાદન કર્યું છે, તેથી પણ તે નિવૃત્ત થયાયોગ્ય છે, એમ સાચે સમજતુ પડે છે. જે જે પ્રમ હોય છે, તે તે વસ્તુની ઉલટી સ્થિતિની માન્યતારૂપ હોય છે, અને તેથી તે ટલ્લાયોગ્ય છે, જેમ મૃગપ્રભ્રમાથી જલ્લશુદ્ધિ.

કહેવાનો હેતુ એ છે કે, અજ્ઞાને કરીને પણ જો આત્માને કર્ત્વપણુ ન હોય, તો તો કશુ અપદેશાદિ શ્રવણ, નિષ્કાર, જ્ઞાન આદિ સમજવાનો હેતુ રહેતો નથી ૭૭

હવે અહીં આગત્ત જીવનુ પરમાર્થ જે કર્ત્વપણુ છે તે કહીએ છીએ

૫. ચેતન જો નિજમાનમા, કર્ત્વ આપસ્થમાય,

વર્તે નહીં નિષમાનમા, કર્ત્વ કર્મ પ્રમાય ૭૮

આત્મા જો પોતાના શુદ્ધ ચેતન્યાદિ સમાવમા વર્તે તો તે પોતાના તે જ સમાવનો કર્ત્વ છે, અર્થાત્ તે જ સ્વરૂપમા પરિણમિત છે, અને તે શુદ્ધ ચેતન્યાદિ સમાવના માનમા વર્તેતો ન હોય ત્યારે કર્મમાવનો કર્ત્વ છે

પોતાના સ્વરૂપમા માનમા આત્મા પોતાના સમાવનો એટલે ચેતન્યાદિ સમાવનો જ કર્ત્વ છે, અન્ય કોઈ પણ કર્મદિનો કર્ત્વ નથી, અને આત્મા જ્યારે પોતાના સ્વરૂપમા માનમા વર્તે નહીં ત્યારે કર્મના પ્રમાવનો કર્ત્વ કહ્યો છે

પરમાર્થે તો જીવ અક્રિય છે, એમ વેદાંતાદિનુ નિરૂપણ છે, અને જિનપ્રવચનમા પણ સિદ્ધ એટલે શુદ્ધાત્માનુ અક્રિયપણુ છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે, છતાં અમે આત્માને શુદ્ધાવસામા કર્ત્વ હોવાથી સક્રિય કહ્યો એવો સંદેહ અંગે થવાયોગ્ય છે તે સંદેહ આ પ્રકારે શમાવવા યોગ્ય છે—શુદ્ધાત્મા પરયોગનો, પરમાવનો અને વિમાવનો ત્યા કર્ત્વ નથી, માટે અક્રિય કહેવાયોગ્ય છે; પણ ચેતન્યાદિ સમાવનો પણ આત્મા કર્ત્વ નથી એમ જો કહીએ તો તો પડી તેનુ કંઈ પણ સ્વરૂપ ન રહે. શુદ્ધાત્માને યોગક્રિયા નહીં હોવાથી તે અક્રિય છે, પણ સ્વામાદિક ચેતન્યાદિ સમાવરૂપ ત્રિયા હોવાથી તે સક્રિય છે. ચેતન્યાત્મપણુ આત્માને સ્વામાદિક હોવાથી તેમા આત્માનુ પરિણમતુ તે એવાત્મપણે જ છે, અને તેથી પરમાર્થનયથી સક્રિય એવુ વિરોધણ ત્યા પણ આત્માને આપી શકાય નહીં નિજસ્થમાવમા પરિણમવારૂપ સક્રિયતાથી નિજ

સ્વભાવનું કર્ત્તાપણું શુદ્ધાત્માને છે, તેથી કેવળ શુદ્ધ સ્વર્ગમ્ હોવાથી એકાત્મપણે પરિણમે છે તેથી સક્રિય કહેતાં પણ દોષ નથી.

જે વિચારે સક્રિયતા, અક્રિયતા નિરૂપણ કરી છે, તે વિચારના પરમાર્થને મહીને સક્રિયતા, અક્રિયતા કહેતાં કશો દોષ નથી. ૭૮.

૪. શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

(તે કર્મનું ભોક્તાપણું જીવને નહીં હોય? એમ શિષ્ય કહે છે:—)

૧. જીવ કર્મકર્તા કહો, પણ ભોક્તા નહીં હોય;

શું સમજે જડ કર્મ કે ફલપરિણામી હોય? ૭૯.

જીવને કર્મનો કર્તા કહીએ તોપણ તે કર્મનો ભોક્તા જીવ નહીં ઠરે, કેમકે જડ એવાં કર્મ શું સમજે કે તે ફલ દેવામાં પરિણામી થાય? અર્થાત્ ફલદાતા થાય? ૭૯.

૨. ફલદાતા ईश्वर ગણ્યે, ભોક્તાપણું સ્વધાય;

એમ કહે ईश्वરતણું, ईश्वરપણું જ જાય. ૮૦.

ફલદાતા ईश्वર ગણીએ તો ભોક્તાપણું સાચી શકીએ, અર્થાત્ જીવને ईश्वર કર્મ ભોગવાવે તેથી જીવ કર્મનો ભોક્તા સિદ્ધ થાય, પણ પરને ફલદેવા આવી પ્રવૃત્તિવાળો ईश्वર ગણીએ તો તેનું ईश्वરપણું જ રહેતું નથી, એમ પણ પાછો વિરોધ આવે છે.

“ईश्वર સિદ્ધ થયા વિના પટલે કર્મફલદાતૃત્વાદિ કોઈ પણ ईश्वર ઈર્ષ્યા વિના જગત્ની વ્યવસ્થા રહેવી સંભવતી નથી,” એવા અભિપ્રાય પરસ્પરે નીચે પ્રમાણે વિચારવા યોગ્ય છે:—

જો કર્મનાં ફલને ईश्वર આપે છે એમ ગણીએ તો ત્યાં ईશ્વરનું ईશ્વરપણું જ રહેતું નથી, કેમકે પરને ફલ દેવા આદિ પ્રપંચમાં પ્રવર્તતાં ईશ્વરને દેહાદિ અનેક પ્રકારનો સંગ થયો સંભવે છે, અને તેથી યથાર્થ શુદ્ધતાનો ભંગ થાય છે. મુક્તજીવ જેમ નિષ્ક્રિય છે અર્થાત્ પરમાવાદિનો કર્તા નથી, જો પરમાવાદિનો કર્તા થાય તો તો સંસારની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ જ ईશ્વર પણ પરને ફલદેવા આદિરૂપ ક્રિયામાં પ્રવર્તે તો તેને પણ પરમાવાદિના કર્તાપણાનો પ્રસંગ આવે છે, અને મુક્તજીવ કરતાં તેનું ન્યૂનત્વ ઠરે છે; તેથી તો તેનું ईશ્વરપણું જ ઉચ્છેદવા જેવી સિત્તિ થાય છે.

વઝી જીવ અને ईશ્વરનો સ્વાભાવમેદ માનતાં પણ અનેક દોષ સંભવે છે. ચત્રેને જો ચૈતન્ય-સ્વભાવ માનીએ, તો ચત્રે સમાન ધર્મના કર્તા થયા; તેમાં ईશ્વર જગત્તાદિ રચે અથવા કર્મનું ફલ આપવારૂપ કાર્ય કરે અને મુક્ત ગણાય; અને જીવ એક માત્ર દેહાદિ સૃષ્ટિ રચે, અને પોતાના કર્મોનું ફલ પામવા માટે ईશ્વરાશ્રય ગ્રહણ કરે, તેમ જ બંધમાં ગણાય એ યથાર્થ વાત દેસાતી નથી. એવી વિષમતા કેમ સંભવિત થાય?

વઝી જીવ કરતાં ईશ્વરનું સામર્થ્ય વિશેષ માનિએ તોપણ વિરોધ આવે છે. ईશ્વર શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ ગણીએ તો શુદ્ધ ચૈતન્ય એવા મુક્તજીવમાં અને તેમાં મેદ પહો ન જોઈએ,

અને ईश्वरથી કર્મનાં ફલ આપવાદિ કાર્ય ન થવાં જોઈએ; અથવા મુક્તજીવથી પણ તે કાર્ય થવું જોઈએ. અને ईश्वરને જો અશુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ ગણીએ તો તો સંસારી જીવો જેવી તેની સ્થિતિ ઠરે, ત્યાં પછી સર્વજ્ઞાદિ ગુણનો સંભવ ક્યાંથી થાય? અથવા દેહધારી સર્વજ્ઞની પેટે તેને 'દેહધારી સર્વજ્ઞ ईश्वર' માનીએ તોપણ સર્વ કર્મફલદાતૃત્વરૂપ 'વિશેષ સ્થાન' ईश्वરમાં ક્યા ગુણને લીધે માનવાયોગ્ય થાય? અને દેહ તો નાશ પામવાયોગ્ય છે, તેથી ईश्वરનો પણ દેહ નાશ પામે, અને તે મુક્ત થયે કર્મફલદાતૃત્વ ન રહે, એ આદિ અનેક પ્રકારથી ईश्वરને કર્મ-ફલદાતૃત્વ કહેતાં દોષ આવે છે, અને ईश्वરને તેવે સ્વરૂપે માનતાં તેનું ईश्वરપણું ઘટાપાવ-સમાન થાય છે. ૮૦.

૩. ईश्वર સિદ્ધ થયા વિના, જગત્-નિયમ નહીં હોય;

પછી શુમાશુમ કર્મનાં, મોગ્યસ્થાન નહીં કોય. ૮૧.

તેવો ફલદાતા ईશ્વર સિદ્ધ થતો નથી પરંતુ જગત્નો નિયમ પણ કોઈ રહે નહીં, અને શુમાશુમ કર્મ મોગ્યસ્થાન કોઈ સ્થાનક પણ ઠરે નહીં, પરંતુ જીવને કર્મનું મોક્ષતૃત્વ ક્યાં રહ્યું? ૮૧.

૪. સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(જીવને પોતાના કરેલાં કર્મનું મોક્ષાપણું છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—)

૧. માયકર્મ નિજકલ્પના, માટે ચૈતનરૂપ;

જીવધીર્યની સ્ફુરણા, ગ્રહણ કરે જડધૂપ. ૮૨.

માયકર્મ જીવને પોતાથી પ્રાપ્તિ છે, માટે તે ચૈતનરૂપ છે, અને તે પ્રાપ્તિને અનુયાયી થઈ જીવધીર્ય સ્ફુરાયમાન થાય છે, તેથી જડ એવાં દ્રવ્યકર્મની વર્ગણા તે ગ્રહણ કરે છે.

આશંકા:—કર્મ જડ છે તો તે શું સમજે કે આ જીવને આ રીતે મારે ફલ આપવું, અથવા તે સ્વરૂપે પરિણમવું? માટે જીવ કર્મનો મોક્ષ થવો સંભવતો નથી, એ આશંકાનું

સમાધાન:—જીવ પોતાના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી કર્મનો કર્ષા છે. તે અજ્ઞાન તે ચૈતનરૂપ છે, અર્થાત્ જીવની પોતાની કલ્પના છે, અને તે કલ્પનાને અનુસરીને તેના ધીર્યસ્થાનની સ્ફુર્તિ થાય છે, અથવા તેનું સામર્થ્ય તદનુયાયીપણે પરિણમે છે, અને તેથી જડની ધૂપ પરંતુ દ્રવ્ય-કર્મરૂપ પુદ્ગલની વર્ગણાને તે ગ્રહણ કરે છે. ૮૨.

૨. શેર સુધા સમજે નહીં, જીવ રાગ ફલ ધાય;

એમ શુમાશુમ કર્મનું, મોક્ષાપણું જણાય. ૮૩.

શેર અને અમૃત પોતે જાણતાં નથી કે અમારે આ જીવને ફલ આપવું છે, તોપણ જે જીવ સાય છે, તેને તે ફલ થાય છે; એમ શુમાશુમ કર્મ આ જીવને આ ફલ આપવું છે, એમ જાણતાં નથી, શેર ગ્રહણ કરનાર જીવ, શેર અમૃતના પરિણામની રીતે ફલ પામે છે.

શેર અને અમૃત પોતે એમ સમજતાં નથી કે અમને સ્નાનારને મૃત્યુ, દીર્ઘાયુષતા થાય છે, પણ સ્વામીએ તેને ગ્રહણ કરનારમણે જેમ તેનું પરિણમવું થાય છે, તેમ જીવમાં શુભાશુભ કર્મ પણ પરિણમે છે, અને ફલ સમુલ્લ થાય છે; એમ જીવને કર્મનું મોક્ષાપણું સમજાય છે. ૮૩.

૩. એક રાંક ને એક નૃપ, ૫ આદિ જે મેદ;

કારણવિના ન કાર્ય તે, ૫ જ શુભાશુભ વેદ. ૮૪.

એક રાંક છે અને એક રાજા છે, ૫ આદિ શબ્દથી નીચપણું, ઊંચપણું, કુરુપણું, સુરુપણું એમ ઘણું વિચિત્રપણું છે; અને એવો જે મેદ રહે છે તે, સર્વને સમાનતા નથી તે જ શુભાશુભ કર્મનું મોક્ષાપણું છે એમ સિદ્ધ કરે છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

તે શુભાશુભ કર્મનું ફલ ન થતું હોય, તો એક રાંક અને એક રાજા ૫ આદિ જે મેદ છે, તે ન થવા જોઈએ, કેમકે જીવપણું સમાવ છે, તથા મનુષ્યપણું સમાન છે, તો સર્વને સુલ અથવા દુઃખ પણ સમાન જોઈએ; જેને બદલે આતું વિચિત્રપણું જણાય છે, તે જ શુભાશુભ કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલો મેદ છે, કેમકે કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. એમ શુભ અને અશુભ કર્મ મોગવાય છે. ૮૪.

૪. ફલદાતા ईश्वरतणी, एमां नही जरूर;

कर्म स्वभाव परिणमे, थाय भोगधी दूर. ८५.

ફલદાતા ईश्वरની एमां कई जरूर નથી. શેર અને અમૃતની રીતે શુભાશુભ કર્મ સ્વામીએ પરિણમે છે; અને નિઃસત્ત્વ થયેથી શેર અને અમૃત ફલ દેતાં જેમ નિવૃત્ત થાય છે, તેમ શુભાશુભ કર્મને મોગવવાથી તે નિઃસત્ત્વ થયે નિવૃત્ત થાય છે.

શેર શેરપણે પરિણમે છે, અને અમૃત અમૃતપણે પરિણમે છે, તેમ અશુભ કર્મ અશુભપણે પરિણમે અને શુભ કર્મ શુભપણે પરિણમે છે, માટે જીવ જેવા જેવા અપ્યવસાયથી કર્મને પ્રહણ કરે છે, તેવા તેવા વિપાક રૂપે કર્મ પરિણમે છે. અને જેમ શેર અને અમૃત પરિણમી રહે નિઃસત્ત્વ થાય છે, તેમ મોગથી તે કર્મ દૂર થાય છે. ૮૫.

૫. ते ते भोग्य विशेषणां, स्थानक द्रव्य स्वभाव;

गहन वात छे शिष्य जा, कही संक्षेपे साय. ८६.

ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ શુભગતિ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ અશુભગતિ છે, શુભાશુભ અપ્યવસાય મિશ્રગતિ છે, અને તે જીવપરિણામ તે જ મુલ્યપણે તો ગતિ છે; તથાપિ ઉત્કૃષ્ટ શુભ દ્રવ્યનું ઝર્વેગમન, ઉત્કૃષ્ટ અશુભ દ્રવ્યનું અપેગમન, શુભાશુભની મધ્યસ્થિતિ, એમ દ્રવ્યનો વિશેષ સ્વાભ છે. અને તે આદિ હેતુથી તે તે ભોગ્યસ્થાનક હોવાંભોગ્ય છે. હે શિષ્ય! જડ ચેતનના સ્વાભ સંયોગાદિ સૂક્ષ્મસ્તરુપનો ઝરે ઘણો વિચાર સમાય છે, માટે આ વાત ગહન છે, તોપણ તેને સાચ સંક્ષેપમાં કહી છે.

આશંકા:—ईश्वर जो कर्मफल दाता न होय अथवा जगत्कर्त्ता न गणीए तो कर्म भोगववानां

વિશેષ સ્થાનકો ઇટલે નરકાદિ ગતિ આદિ સ્થાન ક્યાંથી હોય, કેમકે તેમાં તો રૂઢિચરણનાં કર્તૃત્વની જરૂર છે, એવી આશંકા પણ કરવા યોગ્ય નથી, કેમકે

સમાધાન:—મુલ્યપણે તો ઉત્કૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ દેવલોક છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અશુભ અધ્યવસાય તે ઉત્કૃષ્ટ નરક છે, શુભાશુભ અધ્યવસાય તે મનુષ્ય તિર્યચાદિ છે, અને સ્થાન વિશેષ ઇટલે ઊર્ધ્વલોકે દેવગતિ, ઇ આદિ મેદ છે. જીવ સમૂહનાં કર્મદ્રવ્યનાં પણ તે પરિણામ વિશેષ છે ઇટલે તે તે ગતિઓ જીવના કર્મ વિશેષ પરિણામાદિ સંભવે છે.

આ ઘાત ઘણી ગહન છે. કેમકે અર્ચિત્ય એવું જીવ વીર્ય, અર્ચિત્ય એવું પુરુષસામર્થ્ય એના સંયોગ વિશેષથી લોક પરિણમે છે. તેનો વિચાર કરવા માટે ઘણો વિસ્તાર કહેવો જોઈએ. પણ અત્ર તો મુલ્યકરીને આત્મા કર્મનો મોક્ષા છે ઇટલો લક્ષ કરાવવાનો હોવાથી સાવ સંક્ષેપે આ પ્રસંગ કહ્યો છે. ૮૬.

૫. શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

(જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—)

૧. કર્તા મોક્ષા જીવ હો, પણ તેનો નહીં મોક્ષ;

થીત્વો કાલઝ અનંત પણ, વર્તમાન છે દોષ. ૮૭.

કર્તા મોક્ષા જીવ હો, પણ તેથી તેનો મોક્ષ થવાયોગ્ય નથી, કેમકે અનંતકાલ થયો તોપણ કર્મ કરવારૂપી દોષ હજી તેને વિષે વર્તમાન જ છે. ૮૭.

૨. શુભ કરે ફલ મોગવે, દેવાદિ ગતિ માંય;

અશુભ કરે નરકાદિ ફલ, કર્મરહિત ન ક્યાંય. ૮૮.

શુભ કર્મ કરે તો તેથી દેવાદિ ગતિમાં તેનું શુભ ફલ મોગવે, અને અશુભ કર્મ કરે તો નરકાદિ ગતિને વિષે તેનું અશુભ ફલ મોગવે; પણ જીવ કર્મરહિત કોઈ સ્થાને હોય નહીં. ૮૮.

૫. સમાધાન.—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:—)

૧. જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;

તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, માટે મોક્ષ શુજાણ. ૮૯.

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ તે જીવના કરવાથી તે થનાં જાણ્યાં, અને તેથી તેનું મોક્ષાપણું જાણ્યું, તેમ નહીં કરવાથી અથવા તે કર્મનિવૃત્તિ કરવાથી તે નિવૃત્તિ પણ થવાયોગ્ય છે; માટે તે નિવૃત્તિનું પણ સફળપણું છે; અર્થાત્ જેમ તે શુભાશુભ કર્મ અફળ જતાં નથી, તેમ તેની નિવૃત્તિ પણ અફળ જવાયોગ્ય નથી; માટે તે નિવૃત્તિરૂપ મોક્ષ છે એમ હે વિચક્ષણ! તું વિચાર. ૮૯.

૨. થીત્વો કાલઝ અનંત સે, કર્મ શુભાશુભ માય;

મેદ શુભાશુભ હેદતાં, ઉપજે મોક્ષસ્વમાય. ૯૦.

કર્મરહિત અનંતકાલ થીત્વો તે તે શુભાશુભ કર્મપ્રત્યેની જીવની આસક્તિને લીધે થીત્વો, પણ તેના પર ઉદાસીન થવાથી તે કર્મફળ હેદાય, અને તેથી મોક્ષસ્તભાવ પ્રગટ થાય. ૯૦.

૩. દેહાદિ સંયોગનો, આત્મ્યતિક વિયોગ;

સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વતપદે, નિજ અનંત સુખમોગ. ૧૧.

દેહાદિ સંયોગનો અનુક્રમે વિયોગ તો થયા કરે છે, પણ તે પાછો ગ્રહણ ન થાય તે રીતે વિયોગ કરવામાં આવે તો સિદ્ધસ્વરૂપ મોક્ષસ્વભાવ પ્રગટે, અને શાશ્વતપદે અનંત આત્માનંદ મોગવાય. ૧૧.

૬. શંકા.—શિષ્ય ઉવાચ.

(મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:—)

૧. હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહીં અવિરોધ ઉપાય;

કમોં કાઠ અનંતનાં શાધી છેદ્યાં જાય? ૧૨.

મોક્ષપદ કદાપિ હોય તોપણ તે પ્રાપ્ત થવાનો કોઈ અવિરોધ પડેલે યથાતથ્ય પ્રતીત થાય એવો ઉપાય જણાતો નથી, કેમકે અનંત કાઠનાં કર્ણો છે, તે આવા અસ્પાયુષ્યશાઠ્ય મનુષ્ય-દેહથી કેમ છેદ્યાં જાય? ૧૨.

૨. અથવા મત દર્શન ઘણાં, કહે ઉપાય અનેક;

તેમાં મત સાચો કિયો? અને ન પદ વિવેક. ૧૩.

અથવા કદાપિ મનુષ્યદેહના અસ્પાયુષ્ય કરેરની શંકા છોડી દઈએ, તોપણ મત અને દર્શન ઘણાં છે, અને તે મોક્ષના અનેક ઉપાયો કહે છે, અર્થાત્ કોઈ કંઈ કહે છે અને કોઈ કંઈ કહે છે, તેમાં કિયો મત સાચો એ વિવેક બની શકે એવો નથી. ૧૩.

૩. કયી જાતિમાં મોક્ષ છે? કિયા વેપમાં મોક્ષ?

એનો નિશ્ચય ના થને, ઘણા મેદ એ દોષ. ૧૪.

પ્રાણનાદિ કંઈ જાતિમાં મોક્ષ છે, અથવા કયા વેપમાં મોક્ષ છે, એનો નિશ્ચય પણ ન બની શકે એવો છે, કેમકે તેવા ઘણા મેદો છે, અને એ દોષે પણ મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય દેખાતો નથી. ૧૪.

૪. તેથી એમ જણાય છે, મઠે ન મોક્ષ-ઉપાય;

જીવાદિ જાણ્યાતળો, શો ઉપકાર જ થાય? ૧૫.

તેથી એમ જણાય છે કે મોક્ષનો ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું નથી, માટે જીવાદિનું સ્વરૂપ જાણવાથી પણ શું ઉપકાર થાય? અર્થાત્ જે પદને જર્ણે જાણવાં જોઈએ તે પદનો ઉપાય પ્રાપ્ત થવો અશક્ય દેખાય છે. ૧૫.

૫. પાંચે ઉત્તરણી થયું, સમાધાન સર્વોગ;

સમજું મોક્ષ-ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સંજ્ઞાપ(ગ્ય). ૧૬.

આપે પાંચે ઉત્તર કયા તેથી સર્વોગ પડેલે વધી રીતે મારી શંકાનું સમાધાન થયું છે; પણ જો મોક્ષનો ઉપાય સમજું તો સંજ્ઞામ્યનો ઉદય ઉદય થાય.

(અન્ય 'ઉદય' 'ઉદય' વે દ્વાર શબ્દ છે, તે પાંચ ઉત્તરના સમાધાનથી થયેલી મોક્ષપદની વિજ્ઞાસાનું તીવ્રપણું દર્શાવે છે.) ૯૬.

૬. સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(મોક્ષનો ઉપાય છે એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :—)

૧. પાંચે ઉત્તરની થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીતિ;
થાશે મોક્ષોપાયની, સદ્ગુરુ પ્રતીતિ પ રીત. ૯૭.

પાંચે ઉત્તરની તારા આત્માને વિષે પ્રતીતિ થઈ છે, તો મોક્ષના ઉપાયની પણ પ જ રીતે તેને સદ્ગુરુ પ્રતીતિ થશે.

અત્રે 'થશે' અને 'સદ્ગુરુ' પ વે શબ્દ સદ્ગુરુ કદા છે તે જેને પાંચ પદની શંકા નિવૃત્ત થઈ છે તેને મોક્ષોપાય સમજાવો ફર્ક કઠળ જ નથી એમ દર્શાવવા, તથા શિષ્યનું વિશેષ વિજ્ઞાસપણું જાણી અવશ્ય તેને મોક્ષોપાય પરિણમશે એમ માસવાથી (તે વચન) કદા છે; એમ સદ્ગુરુનાં વચનનો આશય છે. ૯૭.

૨. કર્મમાય અજ્ઞાન છે, મોક્ષમાય નિજવાસ;
અંધકાર અજ્ઞાન સમ, તારા જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮.

કર્મમાય છે તે જીવનું અજ્ઞાન છે અને મોક્ષમાય છે તે જીવના પોતાના સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ થતી તે છે. અજ્ઞાનનો સમાય અંધકાર જેવો છે. તેથી જેમ પ્રકાશ થતાં ઘળાં ફાલનો અંધકાર છતાં નાશ પામે છે, તેમ જ્ઞાનપ્રકાશ થતાં અજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે. ૯૮.

૩. જે જે કારણ વંધનાં, તેહ વંધનો વંધ;
તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષવંધ મલ્યેત. ૯૯.

જે જે કારણો કર્મવંધનાં છે, તે તે કર્મવંધનો માર્ગ છે; અને તે તે કારણોને છેદે ત્યારે જે દશા છે તે મોક્ષનો માર્ગ છે, મલ્યનો અંત છે. ૯૯.

૪. રાગ દ્વેષ અજ્ઞાન પ, મુરખ કર્મની પ્રંથ;
પામ નિશ્ચિતિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો વંધ. ૧૦૦.

રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન પામું એકલ પ કર્મની મુરખ ગાંઠ છે; અર્થાત્ પ વિના કર્મનો વંધ ન થાય; તેની જેથી નિશ્ચિતિ થાય તે જ મોક્ષનો માર્ગ છે. ૧૦૦.

૫. આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વામાસરહિત;
જેથી કેવલ પામિયે, મોક્ષવંધ તે રીત. ૧૦૧.

'સત્' પટલે 'અવિનાશી', અને 'ચૈતન્યમય' પટલે 'સર્વમાર્ગ' 'અન્ય સર્વ વિમાય અને દેહાદિ સંયોગના આગામથી રહિત ત્યારે' 'આત્મા' પામિયે, તેમ પ્રવર્ણય તે મોક્ષમાર્ગ છે. ૧૦૧.

૬. કર્મ જન્ય પ્રકારનાં, તેમાં મુલ્યે આર;
તેમાં મુખ્યે મોદિતીય, દષ્ટાય તે કર્મ પાટ

કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે, પણ તેના મુલ્ય જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકાર થાય છે. તેમાં પણ મુલ્ય મોહનીયકર્મ છે. તે મોહનીયકર્મ હણાય તેનો પાઠ કહું છું. ૧૦૨.

૭. કર્મ મોહનીય મેદ વે, દર્શન ચારિત્ર નામ;

હણે ઘોઘે વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ. ૧૦૩.

તે મોહનીય કર્મ વે મેદે છે;—એક ‘દર્શનમોહનીય’ પટલે ‘પરમાર્થને વિષે અપરમાર્થબુદ્ધિ અને અપરમાર્થને વિષે પરમાર્થબુદ્ધિરૂપ;’ બીજી ‘ચારિત્રમોહનીય.’ ‘તથારૂપ પરમાર્થને પરમાર્થ જાણીને આત્મસ્વભાવમાં જે સ્થિરતા થાય, તે સ્થિરતાને રોધક એવા પૂર્વસંસ્કારરૂપ કપાય અને નોકપાય’ તે ચારિત્રમોહનીય.

દર્શનમોહનીયને આત્મબોધ, અને ચારિત્રમોહનીયને વીતરાગપણું નાશ કરે છે. આમ તેના અચૂક ઉપાય છે, કેમકે મિથ્યાબોધ તે દર્શનમોહનીય છે; તેનો પ્રતિપક્ષ સત્યાત્મબોધ છે. અને ચારિત્રમોહનીય રાગાદિક પરિણામરૂપ છે, તેનો પ્રતિપક્ષ વીતરાગભાવ છે. પટલે અંધકાર જેમ પ્રકાશ થવાથી નાશ પામે છે,—તે તેનો અચૂક ઉપાય છે, તેમ બોધ અને વીતરાગતા અનુક્રમે દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયરૂપ અંધકાર ઢાઢ્યામાં પ્રકાશસ્વરૂપ છે; માટે તે તેનો અચૂક ઉપાય છે. ૧૦૩.

૮. કર્મેબંધ ક્રોધાદિથી, હણે ક્ષમાદિક સેહ;

પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને, ઇમાં શો સંદેહ? ૧૦૪.

ક્રોધાદિ ભાવથી કર્મેબંધ થાય છે, અને ક્ષમાદિક ભાવથી તે હણાય છે; અર્થાત્ ક્ષમા શાલવાથી ક્રોધ રોકી શકાય છે, સરહતથી માયા રોકી શકાય છે, સંતોષથી લોભ રોકી શકાય છે; એમ રતિ અરતિ આદિના પ્રતિપક્ષથી તે તે દોષો રોકી શકાય છે, તે જ કર્મેબંધનો નિરોધ છે; અને તે જ તેની નિવૃત્તિ છે. વઢી સર્વને આ વાતનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે, અથવા સર્વને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ શકે એવું છે. ક્રોધાદિ રોક્યાં રોકાય છે, અને જે કર્મેબંધને રોકે છે, તે અકર્મદશાનો માર્ગ છે. એ માર્ગ પરલોકે નહીં, પણ અત્રે અનુભવમાં આવે છે, તો ઇમાં સંદેહ શો કરવો? ૧૦૪.

૯. છોડી મત દર્શન તણો, આગ્રહ તેમ વિકલ્પ;

કહ્યો માર્ગ આ સાધરો, જન્મ તેહના અલ્પ. ૧૦૫.

આ મારો મત છે, માટે મારે વઢી જ રહેવું, અથવા આ મારું દર્શન છે, માટે મને તેમ મારે તે સિદ્ધ કરવું એવો આગ્રહ અથવા એવા વિકલ્પને છોડીને આ જે માર્ગ કહ્યો છે, તે સાધરો, તેના અલ્પ જન્મ જાણવા.

અહીં ‘જન્મ’ શબ્દ બહુવચનમાં વાપર્યો છે, તે પટલું જ દર્શાવવાને કે કશિત્ તે સાધન અઘૂરાં રહ્યાં તેથી, અથવા જઘન્ય કે મધ્યમ પરિણામની ધારાથી આરાધન થયાં હોય, તેથી સર્વ કર્મ ક્ષય થઈ ન શકવાથી બીજો જન્મ થવાનો સમ્ભવ છે; પણ તે વહુ નહીં; વહુ જ અલ્પ. “સમક્ષિત આવ્યા પછી જો વમે નહીં, તો ઘણામાં ઘણા પંદર ભવ થાય, એમ જિને કહ્યું છે,” અને “જે ડહુદપણે આરાધે તેનો તે ગમે પણ મોક્ષ થાય;” અત્રે તે વાતનો વિરોધ નથી. ૧૦૫.

૧૦. પદ્મપદનાં પદ્મપ્રશ્ન તેં પૂછ્યાં કરી વિચાર;
તે પદની સર્વોગતા, મોક્ષમાર્ગ નિરધાર ૧૦૬.

હે શિષ્ય! તેં છ પદનાં છ પ્રશ્નો વિચાર કરીને પૂછ્યાં છે, અને તે પદની સર્વોગતામાં મોક્ષમાર્ગ છે, એમ નિશ્ચય કર. અર્થાત્ એમાં કોઈ પણ પદ પૂર્ણતા કે અવિચાર્યતા ઉત્પાત્તાં મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી. ૧૦૬.

૧૧. જાતિ વેપનો મેદ નહીં, કહ્યો માર્ગ જો હોય;
સાથે તે મુક્તિ ટહે, એમાં મેદ ન કોય. ૧૦૭.

જે મોક્ષનો માર્ગ કહ્યો તે હોય તો ગમે તે જાતિ કે વેપની મોક્ષ થાય, એમાં કંઈ મેદ નથી. જે સાથે તે મુક્તિપદ પામે; અને તે મોક્ષમાં પણ વીજા કક્ષા પ્રકારનો કંચનીચલાદિ મેદ નથી. અથવા આ વચન કલાં તેમાં વીજો કંઈ મેદ ઇટલે ફેર નથી. ૧૦૭.

૧૨. કપાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષઅભિલાષ;
અર્થે રેદ અંતર દયા, તે કદિયે જિજ્ઞાસ. ૧૦૮.

મોષાદિ કપાય જેના પાતકા પટ્ટા છે, માત્ર આત્માને વિષે મોક્ષ થવા શિવાય વીજી કોઈ ઇચ્છા નથી, અને સંસારના મોગમત્સ્યે હતાસીનતા વર્તે છે; તેમ જ પ્રાણીપર અંતર્યા દયા વર્તે છે, તે જીવને મોક્ષમાર્ગનો જિજ્ઞાસુ કહીએ, અર્થાત્ તે માર્ગ પામવાયોગ્ય કહીએ. ૧૦૮.

૧૩. તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સહુદયોષ;
તો પામે સમક્રીતને, થઈ અંતર્યોષ. ૧૦૯.

તે જિજ્ઞાસુ જીવને જો સદ્ગુણો ઉપદેશ માત્ર થાય તો તે સમક્રીતને પામે, અને અંતર્યા શોધમાં વર્તે. ૧૦૯.

૧૪. મત દર્શન આગ્રહ તજી, થઈ સહુદયલક્ષ;
ટહે શુદ્ધ સમક્રીત તે, જેમાં મેદ ન પશ. ૧૧૦.

મત અને દર્શનનો આગ્રહ છોડી દઈ જે સદ્ગુણે લક્ષે વર્તે, તે શુદ્ધ સમક્રીતને પામે કે જેમાં મેદ તથા પશ નથી. ૧૧૦.

૧૫. થઈ નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;
શુદ્ધિ થઈ નિજમાયમાં, પરમાર્થે સમક્રીત. ૧૧૧.

આત્મસ્વભાવનો જ્યાં અનુભવ, લક્ષ, અને પ્રતીતિ વર્તે છે, તથા શુદ્ધિ આત્માના સ્વભાવમાં થઈ છે, ત્યાં પરમાર્થે સમક્રીત છે. ૧૧૧.

૧૬. ધર્મમાન સમક્રીત થઈ, ટાઢે મિથ્યામાસ;
ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ થાસ. ૧૧૨.

તે સમક્રીત થયતી જતી પારથી દાસ શોકાદિ જે કંઈ આત્માને વિષે મિથ્યામાન માત્ર છે તેને ટાઢે, અને સમાવ સમાધિરૂપ ચારિત્રનો ઉદય થાય, જેથી સર્વ રાગદ્વેષના સ્વરૂપ વીતરાગપદમાં સ્થિતિ થાય. ૧૧૨.

૧૭. કેવલ નિઃસ્વમાયનું, અલંકૃત વર્તે જ્ઞાન;
કહિયે કેવલજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩.

સર્વે આભાસરહિત આત્મસ્વાયનું જ્યાં અલંકૃત પટલે વ્યારે પણ સંકટિત ન થાય, મંદ ન થાય, નાશ ન પાને એવું જ્ઞાન વર્તે તેને કેવલજ્ઞાન કહીએ છીએ. જે કેવલજ્ઞાન પામ્યાથી ઉત્કૃષ્ટ જીવન્મુક્તદશારૂપ નિર્વાણ, દેહ છતાં જ અત્રે અનુભવાય છે. ૧૧૩.

૧૮. કોટિ ધર્મનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં શમાય;
તેજ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪.

કરોડો ધર્મનું સ્વપ્ન હોય સોપણ જાગ્રત થતાં સરત તે શમાય છે, તેમ અનાદિનો વિભાવ છે તે આત્મજ્ઞાન થતાં દૂર થાય છે. ૧૧૪.

૧૯. છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહીં કર્તા તું કર્મ;
નહીં મોક્ષા તું તેહનો, ય જ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫.

હે શિષ્ય! દેહમાં જે આત્મતા મનાઈ છે, અને તેને લીધે સ્ત્રી પુત્રાદિ સર્વમાં અર્હમત્વપૂર્ણ વર્તે છે, તે આત્મતા જો આત્મામાં જ મનાય, અને તે દેહાધ્યાસ પટલે દેહમાં આત્મબુદ્ધિ તથા આત્મામાં દેહબુદ્ધિ છે તે છૂટે, તો તું કર્મનો કર્તા પણ નથી, અને મોક્ષા પણ નથી, અને ય જ ધર્મનો મર્મ છે. ૧૧૫.

૨૦. ય જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષસ્વરૂપ;
અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અન્યાબાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬.

ય જ ધર્મથી મોક્ષ છે, અને તું જ મોક્ષસ્વરૂપ છો; અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મપદ ય જ મોક્ષ છે. તું અનંત જ્ઞાન દર્શન તથા અન્યાબાધ સુખસ્વરૂપ છો. ૧૧૬.

૨૧. શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયંજ્યોતિ સુલભામ;
ચીત્તું કહિયે કેટલું? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭.

તું દેહાદિક સર્વે પદાર્થથી જૂદો છે, કોઈમાં આત્મદ્રવ્ય મળતું નથી, કોઈ તેમાં મળતું નથી, દ્રવ્યે દ્રવ્ય પરમાર્થથી સદાય મિલ છે,* માટે તું શુદ્ધ છો, ચોપલરૂપ છો, ચૈતન્યમદેશાત્મક છો; સ્વયંજ્યોતિ છો પટલે કોઈ પણ તને પ્રકાશતું નથી, સમાવે જ તું પ્રકાશસ્વરૂપ છો; અને અન્યાબાધ સુખનું ધામ છો. ચીત્તું કેટલું કહીએ? અથવા ણુ શું કહેવું? ટંકામાં પટલું જ કહીએ છીએ, જો વિચાર કર તો તે પદને પામીશ. ૧૧૭.

૨૨. નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનીનો, આવી અત્ર શમાય;
ધરી મૌનતા એમ કહી, સહજસમાધિ માંય. ૧૧૮.

સર્વે જ્ઞાનીઓનો નિશ્ચય અત્રે આવીને શમાય છે; એમ કહીને સત્ગુરુ મૌનતા ધરીને સહજ સમાધિમાં સ્થિત થયા, અર્થાત્ વાળી યોગીની અપ્રવૃત્તિ કરી. ૧૧૮.

શિષ્યવૌધનીજગ્રાસિકથન.

૧. સદ્ગુણા ઉપદેશથી, આવ્યું અપૂર્વ માન;

નિજપદ નિજ માંહી છાં, દૂર થયું અજ્ઞાન. ૧૧૯.

શિષ્યને સદ્ગુણા ઉપદેશથી અપૂર્વ પટલે પૂર્વે કોઈ દિવસ નહીં આવેલું एवं માન આવ્યું, અને તેને પોતાનું સ્વરૂપ પોતાને વિષે યથાતથ્ય માસ્ય, અને દેહાત્મબુદ્ધિરૂપ અજ્ઞાન દૂર થયું. ૧૧૯.

૨. માસ્યું નિજસ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચૈતનારૂપ,

અજર, અમર, અવિનાશી ને, દેહાતીત સ્વરૂપ. ૧૨૦.

પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ, અજર, અમર, અવિનાશી અને દેહથી સ્પષ્ટ જૂદુ માસ્ય. ૧૨૦.

૩. કર્તા મોક્ષા કર્મનો, વિમાય થતેં જ્યાં,

શુદ્ધિ થઈ નિજમાયમા, થયો અકર્તા સ્વાંય. ૧૨૧.

જ્યા વિમાય પટલે મિથ્યાત્વ થતેં છે, ત્યા મુસ્ય નયમી કર્મનું કર્તાપણુ અને મોક્ષાપણુ છે; આત્મસ્વમાયમા શુદ્ધિ થઈ તેથી અકર્તા થયો ૧૨૧.

૪. અથગા નિજપરિણામ જે, શુદ્ધચૈતનારૂપ,

કર્તા મોક્ષા તેહનો, નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ. ૧૨૨.

અથવા આત્મપરિણામ જે શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ છે, તેનો નિર્વિકલ્પસ્વરૂપે કર્તા મોક્ષા થયો. ૧૨૨.

૫. મોક્ષ કહ્યો નિજનુદતા, તે પામે તે પંથ,

સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકલ માર્ગ નિર્મય. ૧૨૩.

આત્માનું શુદ્ધપદ છે તે મોક્ષ છે અને જેથી તે પમાય તે તેનો માર્ગ છે; શ્રી સદ્ગુરુ પૂજા કરીને નિર્મયનો સર્વ માર્ગ સમજાવ્યો. ૧૨૩.

૬. અહો! અહો! શ્રી સદ્ગુર, કદળાસિંધુ અપાર,

આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો! અહો! ઉપકાર. ૧૨૪.

અહો! અહો! કરુણાના અપાર સમુદ્રસ્વરૂપ આત્મલક્ષ્મીએ શુદ્ધ સદ્ગુરુ, આપ પ્રમુદ આ પામર જીવ પર આશ્ચર્યકારક એવો ઉપકાર કર્યો. ૧૨૪.

૭. શું પ્રમુચરણ બને ધરું? આત્માથી સૌ હીન,

તે તો પ્રમુદ આપીયો, ધર્મ ચરણાધીન. ૧૨૫.

હુ પ્રમુદના ચરણ આગળ શુ ધરું? (સદ્ગુરુ તો પરમ નિષ્કામ છે, એક નિષ્કામ કરુણાથી માત્ર ઉપદેશના દાતા છે, યજ્ઞ શિષ્યધર્મે શિષ્યે આ વચન કહ્યું છે.) જે જે જગત્મા પદાર્થ છે, તે સૌ આત્માની અપેક્ષાએ નિર્મલ્ય જેવા છે, તે આત્મા તો જેણે આપ્યો તેના ચરણસમીપે હુ ધરું શુ ધરું? એક પ્રમુદના ચરણને આધીન થવું, પટલ માત્ર ઉપચારથી કરવાને હુ સમર્થ છું. ૧૨૫.

૮. આ દેહાદિ આજથી, થતોં પ્રમુદાધીન;

દાસ દાસ હું દાસ છું, તેહ પ્રમુદનો દીન. ૧૨૬.

આ દેહ આદિ, શબ્દથી જે કંઈ મારું ગણાય છે, તે આજથી કરીને સદ્ગુરુ પ્રમુદને આધીન થવો, હુ તેહ પ્રમુદનો દાસ છું, દાસ છું, દીન દાસ છું, ૧૨૬.

૧. ષટ્ સ્થાનક સમજાવીને, મિશ્ર ઘતાવ્યો આપ;

સ્થાનચક્રી તરવારચત્, ૫ ઉપકાર અમાપ. ૧૨૭.

છપ્ સ્થાનક સમજાવીને હે સદ્ગુરુ દેવ! આપે દેહાદિયી આત્માને, જેમ મ્થાનચક્રી તરવાર જૂદી કાઢીને ઘતાવીષ તેમ સ્પષ્ટ જૂદો વતાવ્યો; આપે મપાઈ શકે નહીં એવો ઉપકાર કર્યો. ૧૨૭.

ઉપસંહાર.

૧. દર્શન પટે શમાય છે, આ ષટ્ સ્થાનક માંદિ;

વિચારતાં વિસ્તારથી, સંશય રહે ન કાંદ. ૧૨૮.

છપ્ દર્શન આ છ સ્થાનકમાં શમાય છે. વિરોધકરીને વિચારવાયી કોઈ પણ પ્રકારનો સંશય રહે નહીં. ૧૨૮.

૨. આત્મપ્રાંતિસમ રોગ નહીં, સહુય વૈષ મુજાળ;

શુરુઆશાસમ પર્ય નહીં, ઔપધ વિચાર ધ્યાન. ૧૨૯.

આત્માને પોતાના સ્વરૂપનું માન નહીં એવો ધીજો કોઈ રોગ નથી, સદ્ગુરુ જેવા તેના કોઈ સાચા અથવા નિપુણ વૈષ નથી, સદ્ગુરુઆજ્ઞા ચાલરા સમાન ધીજું કોઈ પર્ય નથી, અને વિચાર તથા નિદિધ્યાસન જેવું કોઈ તેનું ઔપધ નથી. ૧૨૯.

૩. જો હૃદ્ધો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ;

ભવસ્થિતિ આદિ નામ લદ, હેદો નહીં આત્માર્થ. ૧૩૦.

જો પરમાર્થને હૃદ્ધતા હો, તો સાચો પુરુષાર્થ કરો, અને ભવસ્થિતિ આદિનું નામ લદને આત્માર્થને હેદો નહીં. ૧૩૦.*

૪. નિશ્ચયયાળી સાંમઝી, સાધન તજવાં નોય,

નિશ્ચય રાણી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય. ૧૩૧.

આત્મા અવંધ છે, અસંગ છે, સિદ્ધ છે એવી નિશ્ચયમુલ્ય યાળી સાંમઝીને સાધન તજવાં યોગ્ય નથી. પણ તથારૂપ નિશ્ચય લક્ષમાં રાણી સાધન કરીને તે નિશ્ચયસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું. ૧૩૧.*

૫. નય નિશ્ચય ઇર્કાંતથી, આમાં નથી કહેલ;

ઈર્કાંતે વ્યવહાર નહીં, ઘષ્ટે સાથ રહેલ. ૧૩૨.

અત્રે ઇર્કાંતે નિશ્ચયનય કહ્યો નથી, અથવા ઇર્કાંતે વ્યવહારનય કહ્યો નથી; ઘેય જ્યાં જ્યાં જેમ ઘટે તેમ સાથે રહ્યાં છે. ૧૩૨.*

૬. ગચ્છમતની જે કલ્પના, તે નહીં સદ્વ્યવહાર;

માન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહીં સાર. ૧૩૩.

ગચ્છ મતની કલ્પના છે તે સદ્વ્યવહાર નથી, પણ આત્માર્થના લક્ષણમાં કહી તે દશા અને નોક્ષોપાયમાં જિજ્ઞાસુનાં લક્ષણાં આદિ કહ્યાં તે સદ્વ્યવહાર છે; જે અત્રે તો સંસેપમાં કહેલ છે. પોતાના સ્વરૂપનું માન નથી, અર્થાત્ જેમ દેહ અનુભવમાં આવે છે, તેવો આત્માનો અનુભવ થયો

* શુભો આક ૩૪૮. મ. કિ. † આ. ધિ. પદ ૩૮, ૧૦૮. મ કિ.

નથી, દેહાધ્યાસ થતે છે, અને જે વૈરાગ્યાદિ સાધન પામ્યાવિના નિશ્ચય પોકાર્યા કરે છે, તે નિશ્ચય સારમૂત નથી. ૧૩૩.*

૭. આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય;

થાવો ફાઠ મવિપ્યમાં, માર્ગમેદ નહીં કોય. ૧૩૪.

મૂતકાલમાં જે જ્ઞાનીપુરુષો થઈ ગયા છે, વર્તમાનકાલમાં જે છે, અને મવિપ્યકાલમાં થશે, તેને કોઈને માર્ગનો મેદ નથી, અર્થાત્ પરમાર્થે તે સૌનો એક માર્ગ છે; અને તેને પ્રાપ્ત કરવા-યોગ્ય વ્યવહાર પણ તે જ પરમાર્થસાધકરૂપે દેશ કાઢાદિને લીધે મેદ કહ્યો હોય છતાં એક ફઠ હત્તન કરનાર હોવાથી તેમાં પણ પરમાર્થે મેદ નથી. ૧૩૪.†

૮. સર્વે જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય;

સદ્ગુણાદ્યા જિનદશા, નિમિત્ત કારણ માંય. ૧૩૫.

સર્વ જીવને વિષે સિદ્ધ સમાન સત્તા છે, પણ તે સૌ જે સમજે તેને પ્રગટ થાય. તે પ્રગટ થવામાં સદ્ગુણી આજ્ઞાથી પ્રવર્તેલું, તથા સદ્ગુણ ઉપદેશોલી એવી જિનદશાનો વિચાર કરવો, તે થેય નિમિત્ત કારણ છે. ૧૩૫.

૯. ઉપાદાનનું નામ લઈ, એ જે તજે નિમિત્ત;

પામે નહીં સિદ્ધત્વને, રહે પ્રાંતિમાં સ્થિત. ૧૩૬.

સદ્ગુણાદ્યા આદિ તે આત્મસાધનનાં નિમિત્ત કારણ છે, અને આત્માનાં જ્ઞાન દર્શનાદિ ઉપાદાન કારણ છે; એમ જ્ઞાત્રમાં કહ્યું છે; તેથી ઉપાદાનનું નામ લઈ જે કોઈ તે નિમિત્તને તજશે તે સિદ્ધ-પણાને નહીં પામે, અને પ્રાંતિમાં વર્ત્યા કરશે, કેમકે સાચા નિમિત્તના નિષેધાર્થે તે ઉપાદાનની વ્યાખ્યા જ્ઞાત્રમાં કહી નથી, પણ ઉપાદાન અજાપ્રત રાસવાથી તારૂં સાચા નિમિત્ત મળ્યા છતાં કામ નહીં થાય, માટે સાચા નિમિત્ત મળ્યે તે નિમિત્તને અવલંબીને ઉપાદાન સન્નુલ કરવું, અને પુરુષાર્થરહિત ન થવું; એવો જ્ઞાત્રકારે કહેલી તે વ્યાખ્યાનો પરમાર્થ છે. ૧૩૬.

૧૦. મુસથી જ્ઞાન કયે અને, અંતરૂ છૂટ્યો ન મોહ;

તે પામર પ્રાણી કરે, માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ. ૧૩૭.

મુસથી નિશ્ચયમુરય વચનો કહે છે, પણ અંતરૂથી પોતાને જ મોહ છૂટ્યો નથી, એવા પામર પ્રાણી માત્ર જ્ઞાત્રી કહેવરાવનાની કામનાએ સાચા જ્ઞાનીપુરુષનો દ્રોહ કરે છે. ૧૩૭.

૧૧. દયા, પ્રાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;

હોય મુમુક્ષુષ્ટ વિષે, પદ સદાય મુજારય. ૧૩૮.

દયા, પ્રાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, અને વૈરાગ્ય એ ગુણો મુમુક્ષુના ઘટમાં સદાય મુજારય પરતે પ્રાપ્ત હોય; અર્થાત્ એ ગુણોવિના સૌ મુમુક્ષુપણું પણ ન હોય. ૧૩૮.

૧૨. મોહમાય ક્ષય હોય જ્યાં, અયવા હોય પ્રસાંત;

તે કહિયે જ્ઞાનીદશા, ચાકી કહિયે પ્રાંત. ૧૩૯.

* છુબો બાંક ૧૪૮. મ. કિ. † છુબો બાંક ૧૨, ૫૨. મ. કિ.

મોહમાવનો જ્યાં ક્ષય થયો હોય, અથવા જ્યાં મોહદશા વધુ ક્ષીણ થઈ હોય, ત્યાં જ્ઞાનીનંદશા કહીએ, અને બાકી તો જેને પોતામા જ્ઞાન માની લીધું છે, તેને પ્રાપ્તિ કહીએ. ૧૩૯.

૧૩. સકલ જગત્ તે પૃથક્, અથવા સ્વપ્નસમાન,
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, થાકી વાચાજ્ઞાન. ૧૪૦.

સમસ્ત જગત્ જેને પૃથક્ષુ જાણુ છે, અથવા સ્વપ્નજેલુ જગત્ જેને જ્ઞાનમા વર્તે છે તે જ્ઞાનીની દશા છે, બાકી માત્ર વાચાજ્ઞાન પડેલે કહેવામાત્ર જ્ઞાન છે. ૧૪૦.

૧૪. સ્થાનક પાંચ વિચારીને, છઠ્ઠે ઘર્ષે જેહ,
પામે સ્થાનક પાંચમું, પર્મા નહીં સંદેહ. ૧૪૧.

પાંચે સ્થાનકને વિચારીને જે છઠ્ઠે સ્થાનકે વર્તે, પડેલે તે મોક્ષના જે ઉપાય કહ્યા છે તેમા મવર્તે તે પાંચમું સ્થાનક પડેલે મોક્ષપદ તેને પામે. ૧૪૧.

૧૫. દેહ છતાં જેની દશા, ઘર્ષે દેહાતીત,
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો ધંદન અગણિત! ૧૪૨.

પૂર્વપ્રારબ્ધયોગથી જેને દેહ વર્તે છે, પણ તે દેહથી અતીત પડેલે દેહાદિની કલ્પનારહિત, આત્મામય જેની દશા વર્તે છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના ચરણકમલમા અગણિત બાર વદન હો! ૧૪૨.

શ્રીસદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ,

*
* *

૬૬૧.

જીવને મધનના મુલ્ય હેતુ લે છે - રાગ અને દ્વેષ.

રાગને અભાવે દ્વેષનો અભાવ થાય.

રાગનું મુલ્યપણ છે.

રાગને લીધે જ સયોગમા આત્મા તન્મય થીતિમાન છે.

તે જ કર્મ મુલ્યપણ છે.

જેમ જેમ રાગ દ્વેષ મદ તેમ તેમ કર્મવધ મદ; અને જેમ જેમ રાગ દ્વેષ તીવ્ર તેમ તેમ કર્મવધ તીવ્ર. રાગ દ્વેષનો અભાવ ત્યાં કર્મવધનો સાપરાયિક અભાવ.

રાગદ્વેષ થવાનું મુલ્ય કારણ મિથ્યાત્વ પડેલે અસમ્યક્દર્શન છે.

સત્યજ્ઞાનથી સમ્યક્દર્શન થાય છે, તેથી અસમ્યક્દર્શન નિવૃત્તિ પામે છે. તે જીવને સમ્યક્-ચારિત્ર પ્રગટે છે. તે ચીતરાગદશા છે.

સંપૂર્ણ ચીતરાગદશા જેને વર્તે છે તે ચરમ શરીરિ જાણી પૃથે.

૬૬૨.

વધવિહાણ વિમુક્ક, વદિઅ સિરિ વદ્ધમાણ જિણચંદ. *

સિરિ વીર વિણ વદિઅ, કમ્મવિવાગ સમાસઓ વુચ્છ,

કીરદ્ જિણ્ણ હેત્થહિં, જેણ તો મળ્ણપ્પ કમ્મ †

કમ્મ વલ્લેહિં સમ, સત્તોગો ઓ હોઈ જીવત્સ,

ઓ વધો નાવત્તો, સત્ત વિયોગો મમે મોત્તો

૬૬૩

નવિયાદ આત્તો પદ્ધી ૧૦ શ્લોક ૧૧૫૧

(૧)

૧. શ્રી સદ્ગુરુદેવના અનુગ્રહથી અન્ન સમાધિ છે

૨. એકાત્મા અવગાહવાને અર્થે આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર આ જોડે મોકલ્યુ છે. તે હાલ શ્રી ૦૦૦
૫ અવગાહવા યોગ્ય છે.

૩. જિનાગમ વિચારવાની શ્રી ૦૦૦ અથવા શ્રી ૦૦૦૦૦૦ ની ઇચ્છા હોય તો આચારાગ,
સૂયગઢાગ, દશવેકારિક, ઉત્તરાધ્યયન અને પ્રશ્નચક્રાકરણ વિચારવા યોગ્ય છે.

૪. આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર શ્રી ૦૦૦૦૦૦ ૫ આગળપર અવગાહવુ વધારે હિતકારી જાણી હાલ
શ્રી ૦૦૦ ને માત્ર અવગાહવાનુ કલ્પ્યુ છે, સોપણ ઓ શ્રી ૦૦૦૦૦૦ ની વિશેષ આકાંક્ષા હાલ
રહે તો પ્રત્યક્ સત્પુરુષ જેવો મારા પ્રત્યે કોઈપર પરમોપકાર કર્યો નથી એવો અલ્પ નિશ્ચય આત્મામા
રાની અને આ દેહના ભવિષ્ય જીવનમા પણ તે અલ્પ નિશ્ચય છોડુ તો મેં આત્માર્થ ત્યામ્યો
અને સરા ઉપકારીના ઉપકારને ઓઢવવાનો દોષ કર્યો એમ જ જાણીશ અને આત્માને સત્પુરુષનો
નિત્ય આજ્ઞાનિત રહેવામા જ કલ્પાણ છે એવો, મિત્રભાવરહિત, હોકસમથી વીના પ્રકારની સર્વ
કલ્પના છોડીને, નિશ્ચય વર્તવાને, શ્રી ૦૦૦ મુનિના સહચારીપણામા ૫ મય અવગાહવામા હાલ
પણ અઢચળ નથી ધર્મી શકાઓનુ સમાધાન થવા યોગ્ય છે

(૨)

સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વર્તવાનો જેનો દૃઢ નિશ્ચય વર્તે છે અને જે તે નિશ્ચયને આરાધ્ય
છે, તેને જ જ્ઞાન સમ્યક્પરિણામી થાય છે, ૫ વાત આત્માર્થી જીવે અવશ્ય લક્ષમાં
રાખવાયોગ્ય છે. અમે જે આ વચન લખ્યા છે, તેના સર્વ જ્ઞાનીપુરુષો સાક્ષી છે

ચીજા મુનિયોને પણ જે એ પ્રકારે વૈરાગ્ય, ઉપશમ, અને વિવેકની શુદ્ધિ થાય તે તે પ્રકારે
શ્રી ૦૦૦ તથા શ્રી ૦૦૦૦૦૦ ૫ યથાચક્તિ સમગ્રાવલુ તથા પ્રવર્તવાલુ ઘટે છે, તેમ જ અન્ય
જીવો પણ આત્માર્થ સન્મુખ થાય, અને જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાના નિશ્ચયને પામે તથા વિરક્ત પરિણામને
પામે, રસાદિની લઙ્ગતા મોઝી પાઢે ૫ આદિપ્રકારે એક આત્માર્થે ઉપદેશ કરવંચ છે.

(૩)

અનંતવાર દેહને અર્થે આત્મા ગાઢ્યો છે. જે દેહ આત્માને અર્થે ગાઢ્યો તે દેહે આત્મવિચાર પામવાયોગ્ય જાણી સર્વ દેહાર્થની કલ્પના છોડી દઈ એક માત્ર આત્માર્થમાં જ તેનો ઉપયોગ કરવો એવો મુમુક્ષુજીવને અવશ્ય નિશ્ચય જોઈએ, શ્રી સહજાત્મસ્વરૂપ,

૬૬૪.

નઢિયાદ. આસો વદ ૧૨ સોમ. ૧૯૫૨.

શિરછત્ર પિતાશ્રીજી.

મુંબઈથી આ શાજુ આવવામાં ફક્ત નિવૃત્તિનો હેતુ છે; શરીરની અઢચળથી આ તરફ આવવું થયેલું તેમ નથી. આપની કૃપાથી શરીર સારું છે. મુંબઈમાં રોગના ઉપદ્રવને લીધે આપની તથા રેવાશંકરભાઈની આજ્ઞા થવાથી આ તરફ વિશેષ સ્થિરતા કરી; અને તે સ્થિરતામાં આત્માને નિવૃત્તિ વિશેષ કરી રહી છે.

હાલ મુંબઈમાં રોગની શાંતિ ઘણી થઈ ગઈ છે, સંપૂર્ણ શાંતિ થયે તે તરફ જવાનો વિચાર રાખ્યો છે અને ત્યાં ગયા પછી ઘણુંકરીને માઈ મનસુખને આપના તરફ થોડા વસ્ત્ર માટે મોકલવાનું ચિત્ત છે; જેથી મારી માતૃશ્રીનાં મનને પણ મોઢશે.

આપને પ્રતાપે નાણું મેલવવાનો ઘણુંકરીને લોભ નથી, પણ આત્માનું પરમ કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા છે. મારી માતૃશ્રીને પાચલાગણું પ્રાપ્ત થાય. છોરૂ રાયચંદના દંડચત્ર પ્રાપ્ત થાય.

૬૬૫.

નઢિયાદ. આસો વદ, ૧, ૧૯૫૨.

જે જ્ઞાન મહા નિર્જરાનો હેતુ થાય છે, તે જ્ઞાન અનધિકારી જીવના હાથમાં જવાથી તેને અહિતકારી થઈ ઘણું કરી પરિણમે છે.

૬૬૬.

ઘવાળીશ્ર. કા. શુ. ૧૦ શનિ. ૧૯૫૩.

માતૃશ્રીને શરીરે તાવ આવવાથી તથા કેટલોક વસ્ત્ર થયાં અત્રે આવવાવિપે તેમની વિશેષ આકાંક્ષા હોવાથી ગયા સોમવારે અત્રેથી આજ્ઞા થવાથી નઢિયાવધી મોમવારે રવાને થવાનું થયું હતું. શુધવારે ચપોરે અત્રે આવવું થયું છે.

શરીરને વિષે વેદનીયનું અસાતાપણે પરિણમ્યું થયું હોય તે વસ્ત્રે શરીરનો વિપરિણામ સ્વભાવ વિચારી તે શરીર અને શરીરને સંબંધે પ્રાપ્ત થયેલાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પ્રત્યેનો મોહ વિચારવાન પુરુષો છોડી દે છે; અથવા મોહને ગંદ કરવામાં પ્રવર્તે છે.

આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્ર વિશેષ વિચારવાયોગ્ય છે.

૬૬૭.

ઘવા. કા. સુદ ૧૧ રવિ. ૧૯૫૩.

લોકની દૃષ્ટિને જ્યાંસુધી જીવ વમે નહીં તથા તેમાંથી અંતર્વૃત્તિ છૂટી ન જાય ત્યાંસુધી જ્ઞાનીની દૃષ્ટિનું વાસ્તવિક મહાત્મ્ય લક્ષ્યગત ન થઈ શકે એમાં સંશય નથી.

૬૮૮.

વવા૦ કાર્તિક. ૧૯૫૩.

ૐ

પરમપદ પંથ અથવા વીતરાગદર્શન.

ગીતિ.

- પંથ પરમપદ વૌધ્યો, જેહ પ્રમાણે પરમ વીતરાગે,
તે અનુસરિ કહીશું, પ્રણમીને તે પ્રમુ મક્તિ રાગે. ૧.
- મૂઝ પરમપદ કારણ, સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચરણ પૂર્ણ,
પ્રણમે એક સ્થમાવે, શુદ્ધ સમાપિ ત્યાં પરિપૂર્ણ. ૨.
- જે ચેતન જડ માવો, અવલોક્યા છે મુર્નાદ્ર સર્વજે,
તેની અંતર આસ્યા, પ્રગચ્છે દર્શન કશું છે તત્ત્વજે. ૩.
- સમ્યક્ પ્રમાણ પૂર્વેક, તે તે માવો જ્ઞાન વિષે માસે,
સમ્યગ્ જ્ઞાન કશું તે, સશય, વિભ્રમ, મોહ ત્યાં નાશ્યે. ૪.
- વિષયારંમ નિરૂચિ, રાગ દ્વેષનો અભાવ જ્યાં થાય,
સહિત સમ્યગ્દર્શન, શુદ્ધાચારણ ત્યાં સમાપિ સતુપાય. ૫.
- ત્રણે અભિન્ન સ્થમાવે, પરિણમી આત્મસ્વરૂપ જ્યાં થાય,
પૂર્ણ પરમપદપ્રાપ્તિ, નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુસદાય. ૬.
- જીવ, અજીવ પદાર્થો, પુણ્ય, માપ, આસ્રવ તમા બંધ,
સંચર, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વ કહ્યાં નવ પદાર્થ સંરંધ. ૭.
- જીવ, અજીવ વિષે તે, નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય,
વસ્તુ વિચાર વિરોધે, મિથ્ય પ્રવૌષ્યા મહાન્ મુનિરાય. ૮.

૬૬૯.

વવા૦ કાર્તિક ૨ રતિ. ૧૯૫૩.

જ્ઞાનીઓષ મનુષ્યપણું ચિંતામણિરત્નતુલ્ય કશું છે, તે વિચારો તો પ્રત્યક્ષ લગાય તેવું છે. વિશેષ વિચારતાં તો તે મનુષ્યપણાનો એક સમય પળ ચિંતામણિરત્નથી પરમ મહાત્મ્યવાન અને મૂલ્યવાન દેસાય છે.

અને જો દેહાર્થમાં જ તે મનુષ્યપણું વ્યર્તીત થયું તો તો એક મૂઝી વદામની કીમતનું નથી પણ નિઃસંદેહ દેસાય છે.

૬૭૦.

વવા૦ કાર્તિક ૨ રતિ. ૧૯૫૩.

ૐ સર્વેશ્વાય નમઃ

દેહનું અને પ્રાણોદય જ્યાંસુધી વઝવાન હોય ત્યાંસુધી દેહસંબંધી કુટુંબ, કે જેનું ભરણ-પોષણ કરવાનો સંબંધ ઘૂટે તેનો ન હોય અર્થાત્ આગારવાસપર્યંત જેનું ભરણપોષણ કરતું ઘટતું હોય તેનું ભરણપોષણ માત્ર મચ્છું હોય તો તેમાં સંનોષ પામીને મુમુક્ષુ જીવ આત્મહિતનો જ વિચાર

કરે તથા પુરુષાર્થ કરે. દેહ અને દેહસંબંધી કુટુંબના મહાત્મ્યાદિ અર્થે પરિમહાવિની પરિણામ-પૂર્વક સ્મૃતિ પણ ન થવા દે; કેમકે તે પરિગ્રહાદિની પ્રાપ્તિ આદિ કાર્યે ઇવાં છે, કે આત્મ-હિતનો અવસર જ ઘણુંકરીને પ્રાપ્ત થવા ન દે.

૬૭૧.

વવાળીમા. માર્ગે ૦ સુદ ૧ ક્ષતિ. ૧૯૫૩.

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ

આપુલ્ય અરૂપ અને અનિયત પ્રવૃત્તિ, અસીધ બલવાન અસત્સંગ, પૂર્વનું ઘણુંકરીને અનારાધકર્ણ, બલવીર્યની હીનતા, -ઈવાં કારણોથી રહિત કોઈક જ ઝીવ હશે, ઇવા આ કાલ્લને વિષે પૂર્વે ક્યારે પણ નહીં જાણેલો, નહીં પ્રતીત કરેલો, નહીં આરાધેલો તથા નહીં સ્થાવરસિદ્ધ થયેલો ઇવો માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો દુષ્કર હોય ઇમાં આશ્ચર્ય નથી; તથાપિ જેણે તે પ્રાપ્ત કરવા શિવાય વીજો કોઈ લક્ષ રાહ્યો જ નથી તે આ કાલ્લને વિષે પણ અવશ્ય તે માર્ગને પામે છે.

લૌકીક કારણોમાં અધિક હર્ષ નિપાદ મુમુક્ષુ ઝીવ કરે નહીં.

૬૭૨.

વવાળીમા. માર્ગે ૦ સુદ ૬. ગુરુ. ૧૯૫૩.

શ્રી માણેકચંદનો દેહ છૂટવા સંબંધી સ્વર જાણ્યા.

સર્વ દેહધારી ઝીવો મરણ પાસે શરણરહિત છે. માત્ર તે દેહનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રથમથી જાણી તેનું મમત્વ છેદીને નિજસ્થિતિને અથવા જ્ઞાનીના માર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિને પામ્યા છે તે જ ઝીવ તે મરણકાલે શરણસહિત છતાં ઘણુંકરીને ફરી દેહ ધારણ કરતા નથી, અથવા મરણકાલે દેહના મમત્વભાવનું અસ્પત્ત્વ હોવાથી પણ નિર્ભય વર્તે છે. દેહ છૂટવાનો કાલ અનિયત હોવાથી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમાદપણે પ્રથમથી જ તેનું મમત્વ નિવૃત્ત કરવાનો અવિરુદ્ધ ઉપાય સાધે છે; અને એ જ તમારે અમારે સૌએ લક્ષ રાખવાયોમ્ય છે. પ્રીતિબંધનથી સ્વેદ થવાયોમ્ય છે, તથાપિ ઇમાં વીજો કોઈ ઉપાય નહીં હોવાથી તે સ્વેદને વૈરાગ્યસ્વરૂપમાં પરિણમન કરવો એ જ વિચારવાનને ફર્જવ્ય છે.

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ.

વવાળીમા. માર્ગે ૦ સુદ ૧૦ સોન. ૧૯૫૩.

ૐ સર્વજ્ઞાય નમઃ.

યોગવાસિષ્ઠના પ્રથમનાં બે પ્રકરણ, પંચીકરણ, દાસનોધ તથા વિચારસાગર એ ગ્રંથો તમારે વિચારવા યોગ્ય છે. ઇમાંનો કોઈ ગ્રંથ તમે પૂર્વે વાંચ્યો હોય તોપણ ફરી વાંચવો યોગ્ય છે, તેમ જ વિચારવો યોગ્ય છે. જૈનપ્રવૃત્તિના એ ગ્રંથો અત્યંત જાણીને તે ગ્રંથો વિચારતાં શોભ પામવો યોગ્ય નથી.

લોકદૃષ્ટિમાં જે જે વાતો કે વસ્તુઓ મોટાઈવાળી મનાય છે, તે તે વાતો અને વસ્તુઓ, શોભાયમાન ગૃહાદિ આરંભ, અલંકારાદિ પરિગ્રહ, લોકદૃષ્ટિનું વિચક્ષણપણું, લોકમાન્યધર્મ શ્રદ્ધાવાન-પણું પ્રત્યક્ષ શેરનું મૂળ છે એમ યથાર્થ જણાયાવિના ધારો છો તે વૃત્તિનો લક્ષ ન થાય. પ્રથમ તે વાતો અને વસ્તુઓ પ્રત્યે શેરદૃષ્ટિ આવવી કઠણ દેસી કાયર ન થતાં પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે.

૬૭૪.

વચાણીશા. માર્ગ. શુદ્ધ ૧૨. ૧૯૫૨.

સચેશ્વાય નમઃ

૧. આત્મસિદ્ધિની ટીકાનાં પાનાં મળ્યાં છે.
૨. જો સફળતાનો માર્ગ સમજાય તો આ મનુષ્યદેહનો એક સમય પણ સર્વોત્કૃષ્ટ ચિંતામણિ છે, એમાં સંશય નથી.

૬૭૫.

શુદ્ધિનો લક્ષ્ય સ્થાપ્ય સર્વસંગપરિત્યાગપ્રત્યે વર્તેલો છતાં જે મુમુક્ષુને પ્રારબ્ધવિશેષથી તે યોગનો અનુદય રચા કરે અને કુટુંબાદિનો પ્રસંગ તથા આર્જીવિકાદિ કારણે પ્રવૃત્તિ રહે, જે ચયાન્યાયથી કરવી પડે, પણ તે ત્યાગના ઉદયને પ્રતિબંધક જાણી સરોદપણે કરે. પૂર્વોપાર્જિત શુભાશુભ કર્માનુસાર આર્જીવિકાદિ પ્રાપ્ત થયો એમ વિચારી માત્ર નિમિત્તરૂપ પ્રયત્ન કરતું ઘટે, પણ મયાકુટ્ટ થઈ ચિંતા કે ન્યાયત્યાગ કરવાં ન ઘટે, કેમકે તે તો માત્ર વ્યામોહ છે.

પ્રાપ્તિ શુભાશુભ પ્રારબ્ધાનુસાર છે. પ્રયત્ન વ્યવહારિક નિમિત્ત છે, પરંતુ કરતું ઘટે, પણ ચિંતા તો માત્ર આત્મગુણરોધક છે, એ જાણવા યોગ્ય છે.

૬૭૬.

વચાણીશા. માર્ગ. વદી ૧૧ શુષ. ૧૯૫૨.

આરંભ તથા પરિમહત્તી પ્રવૃત્તિ આત્મહિતને ઘણા પ્રકારે રોધક છે, અથવા સત્સમાગમના યોગમાં એક વિશેષ અંતરાયનું કારણ જાણીને તેના ત્યાગરૂપે બાહ્યસંયમ જ્ઞાનીપુરુષોપ ઉપદેશ્યો છે, જે પ્રાપ્તે સમને પ્રાપ્ત છે. વસ્તી યથાર્થે માવસંયમની જિજ્ઞાસાથી પ્રવર્તે છે, માટે અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો જાણી સચ્છાસ્ર, અપ્રતિબંધતા, ચિત્તની ઇકાગ્રતા, સત્પુરુષોનાં વચનોની અનુમેક્ષાદ્વારા તે સફળ કરવી યોગ્ય છે.

૬૭૭.

વૈરાગ્ય અને ઉપશમના વિશેષાર્થે માવનાબોધ, યોગચાસિદ્ધનાં પ્રથમનાં બે પ્રકરણો, પંચીકરણ ૫ આદિ શ્રેયો વિચારવા યોગ્ય છે.

જીવશો પ્રમાદ વિશેષ છે, માટે આત્માર્થનાં કાર્યમાં જીવે નિયમિત થઈને પણ તે પ્રમાદ ટાલ્યો જોઈએ, અવદ્ય ટાલ્યો જોઈએ.

૬૭૮.

વચાણીશા. પોષ. સુદ ૧૦ મોમ. ૧૯૫૧.

વિષમ માત્રનાં નિમિત્તો ઘટ્ઠાનપણે પ્રાપ્ત થયાં છતાં જે જ્ઞાનીપુરુષ અવિષમ ઉપયોગે ચર્ચા છે, વર્તે છે, અને મવિધ્યક્રાંતે વર્તે તે સર્વને વારંવાર નમસ્કાર.

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ મન, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ નિયમ, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ શિષ્ય, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ શ્રેયશ્રેય, એ જેમાં સદેહે જમાય છે એવા નિરપેક્ષ અવિષમ ઉપયોગને નમસ્કાર. એ જ ધ્યાન.

૬૭૯.

વચાણીશા. પોષ શુદ્ધ ૧૧ શુષ. ૧૯૫૧.

રાગ, દ્વેષનાં પ્રત્યક્ષ ચટ્ઠવાન નિમિત્તો પ્રાપ્ત થયે પણ જેનો આત્મમાત્ર કિંચિત્ માત્ર પણ હોમ પામતો નથી, તે જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો વિચાર કરતાં પણ મહા નિર્જરા થાય એમાં સંશય નથી.

૬૮૦.

ચવાળીઆ. પોપ વઢી ૪ શુક. ૧૧૫૩.

આરંભ અને પરિગ્રહનો ઇચ્છાપૂર્વક પ્રસંગ હોય તો આત્મલાભને વિશેષ ધાતક છે, અને વારંવાર અસ્થિર, અપ્રશસ્ત પરિણામનો હેતુ છે, ઇમાં તો સંશય નથી. પણ જ્યાં અનિચ્છાથી ઉદયના કોઈ એક યોગથી પ્રસંગ વર્તતો હોય ત્યાંપણ આલમવાના ઉત્કૃષ્ટપણને બાધ કરનાર તથા આલસિરતાને અંતરાય કરનાર, તે આરંભ પરિગ્રહનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે પરમ કૃપાલુ જ્ઞાનીપુરુષોય ત્યાગમાર્ગે ઉપદેશ્યો છે તે મુમુક્ષુ જીવે દેશે અને સર્વથા અનુસરવાયોગ્ય છે.

૬૮૧.

મોરચી. મહાશુદ ૧ શુષ. ૧૧૫૩.

દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી ઇમ ચારે પ્રકારે અપ્રતિબંધપણું, આલતાપ વર્તતા નિર્મયને કહ્યું છે, તે વિશેષ અનુમેશ કરવા યોગ્ય છે.

૬૮૨.

(૧) કોઈ પુરુષ પોતે વિશેષ સદાચારમાં તથા સંયમમાં પ્રવર્તે છે, તેના સમાગમમાં આવવા ઇચ્છતા જીવોને તે પદ્ધતિના અવલોકનથી જેવો સદાચાર તથા સંયમનો લાભ થાય છે, તેવો વિસ્તારવાળા ઉપદેશથી પણ લાભ ધણુંકરીને થતો નથી, તે લક્ષ રાક્ષવાયોગ્ય છે.

(૨) આલસિદ્ધિ વિચારતાં આત્માસંબંધી કંઈ પણ અનુમેશ વર્તે છે કે કેમ?

(૩) પરમાર્થદષ્ટિપુરુષને અવશ્ય કરવાયોગ્ય ઘડા સમાગમના લાભમાં વિકલ્પરૂપ અંતરાય કર્તવ્ય નથી. સર્વજ્ઞાય નમઃ.

૬૮૩.

મોરચી. મહા વદ ૪ રવિ. ૧૧૫૩.

(૧) સંસ્કૃતનો પરિચય ન હોય તો કરશો.

(૨) જે પ્રકારે બીજા મુમુક્ષુ જીવોમાં ચિત્તમાં તથા અંગમાં નિર્મલતા ભાવની વૃદ્ધિ થાય, તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું કર્તવ્ય છે. નિયમિત શ્રવણ કરાવાય તથા આરંભ પરિગ્રહનાં સ્વરૂપ સમ્યક્-પ્રકારે જોતાં નિષ્કૃતિને અને નિર્મલતાને ફેટલા પ્રતિબંધક છે તે યાત ચિત્તમાં દઢ થાય તેમ અરસ્પરસ જ્ઞાનકથા થાય તેમ કર્તવ્ય છે.

૬૮૪.

(૧) સકલ સંસારી દ્વિત્રિયામી, મુનિ ગુણ જાતમરામી રે,

મુહ્યપણે જે જાતમરામી, તે કહિયે નિષ્કામી રે.

(૨) શ્રી ૦૦૦ તથા શ્રી ૦૦૦૦૦૦ આલસિદ્ધિ શાસ્ત્રને વિશેષ કરી મનન કરશો. બીજા મુનિયોને પણ પ્રશ્નવ્યાકરણાદિસૂત્ર સત્પુરુષના લક્ષે સંમલાવાય તો સંમલાવશો.

૬૮૫.

ચવાળીઆ. મહા વઢી ૧૨. ૧૧૫૩.

(૧) તે માટે ડમા કર ઝોડી, જિનવર આગલ કહિયે રે;

સમય ચરણ સેવા શુદ્ધ દેજો, જેમ આનંદધન લહિયે રે.

(૨) “કર્મપ્રય” નામે શાસ્ત્ર છે, તે હાલ અથ હતિ સુધી વાંચવાનો, શ્રવણ કરવાનો તથા અનુમેશ કરવાનો પરિચય રાસી શકો તો રાક્ષશો. બેપી ચાર ઘડી નિત્યપ્રત્યે હાલ તે વાંચવામાં, શ્રવણ કરવામાં નિયમપૂર્વક ન્યતીત કરવી યોગ્ય છે.

૬૮૬.

શ્રવાણીમા. પા. છુ. ૨. ૧૯૫૩.

(૧) એકાંત નિશ્ચયનયથી મતિ આવે ચાર જ્ઞાન સંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાનની અપેક્ષા વિકલ્પજ્ઞાન કહી શકાય, પણ સંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાન ઘટલે સંપૂર્ણ નિર્વિકલ્પજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનાં એ જ્ઞાન સાધન છે, તેમાં પણ શ્રુતજ્ઞાન મુલ્યપણે છે, કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવામાં છેવટસુધી તે જ્ઞાનનું અવલંબન છે. પ્રથમથી કોઈ જીવ યનો ત્યાગ કરે તો કેવલજ્ઞાન થાયે નહીં.

કેવલ જ્ઞાન સુધી દશા પામવાનો હેતુ શ્રુતજ્ઞાનથી થાય છે.

(૨) કર્મબંધનું વિચિત્રપણું, ઘટલે સર્વને સમ્યક્ (સારું) સમજાય એમ ન પને.

૬૮૭.

ત્યાગ વૈરાગ્ય ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;

અટકે ત્યાગ વૈરાગ્યમાં, તો મૂલે નિજ માન.

જહાં કર્ણના જલ્પના, હાં માનું દુઃસ છાઈ;

મિટે કર્ણના જલ્પના, તો વસ્તુ તિન પાઈ.

પટે પાર કહાં શામલો, મિટે ન મનકી આશ;

જ્યોં કોલકોં વેલકું, ધરહિ કોશ હજાર.

‘મોહિની’ નું સ્વરૂપ આ જીવે ધારવાર અત્યંત વિચારવા જેવું છે. જે મોહિનીએ મહા મુનીશ્વરોને પણ પઠમાં તેના પાશમાં ફસાવી અત્યંત રિદ્ધિ-સિદ્ધિથી વિમુક્ત કરી ધીધા છે! શાશ્વત સુખ છીનવી ક્ષણમંત્રુરતામાં લલચાવી રાક્ષસ્યા છે! નિર્વિકલ્પ સ્થિતિ અલબી, આત્મસ્વભાવમાં રમણતા કરવી, માત્ર દૃષ્ટાભાવે રહેવું એવો જ્ઞાનિનો ઝામ ઝામ બોધ છે; તે બોધ યથાર્થે પ્રાપ્ત થયે આ જીવનું કલ્યાણ થાય. જિજ્ઞાસામાં રહો. યોગ્ય છે.

કર્મ મોહિની મેઢ વૈ, દર્શન ચારિત્ર નામ;

હણે બોધ ચીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ. ઐ શાંતિ:.

૬૮૮.

શ્રવાણીમા. પા. છ. ૧૧. ૧૯૫૩.

(૧) ‘કર્મ ગ્રંથ’ વિચારતાં કષાયાદિનું સ્વરૂપ, કેટલુંક યથાર્થ સમજાતું નથી, તે વિશેષ અનુપ્રેશાપી, ત્યાગ શુચિનાં મઢે, સમાગમે સમજાવ્યોમ્ય છે.

(૨) જ્ઞાનનું ફઠ વિરતિ છે. ચીતરાગનું આ વચન સર્વ મુમુક્ષુઓને નિત્ય સ્મરણમાં રાલવા યોગ્ય છે. જે યાંચવાપી, સમજવાપી તથા વિચારવાપી આત્મા વિમાવપી, વિમાવનાં કાર્યોથી અને વિમાવનાં પરિણામથી ઉદાસ ન થયો, વિમાવનો ત્યાગી ન થયો, વિમાવનાં કાર્યોનો અને વિમાવનાં ફઠનો ત્યાગી ન થયો તે વાંચવું, તે વિચારવું અને તે સમજવું અજ્ઞાન છે. વિચારશુચિ છાપે ત્યાગશુચિ ઉત્પન્ન કરવી તે જ વિચાર સફળ છે, એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે.

(૩) વસતનો અવકાશ મેઢવીને નિયમિતરીતે બેથી ચાર ઘડી સુધી મુનિયોપ હાલ ત્ય-ગદાંગ વિચારવું પટે છે, શાંત અને વિરક્ત નિષ્ઠથી.

ૐ નમઃ સર્વજ્ઞાય.

આત્મસિદ્ધિમાં કહેલા સમકિતના પ્રકારનો વિશેષાર્થ જાણવાની જિજ્ઞાસાનો કાગઝ મલ્યો છે.

૧. આત્મસિદ્ધિમાં ત્રણ પ્રકારનાં સમકિત ઉપદેશ્યાં છે :—

(૧) આત્મ પુરુષનાં વચનની પ્રતીતિરૂપ, આજ્ઞાની અપૂર્વ રુચીરૂપ, સ્વછંદનિરોધપણે આત્મ પુરુષની ભક્તિરૂપ મુ પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે.

(૨) પરમાર્થની સ્પષ્ટ અનુમવાંશે પ્રતીતિ તે સમકિતનો બીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

(૩) નિર્વિકલ્પ પરમાર્થઅનુભવ તે સમકિતનો ત્રીજો પ્રકાર કહ્યો છે.

પહેલું સમકિત બીજા સમકિતનું કારણ છે. બીજું સમકિત ત્રીજા સમકિતનું કારણ છે. ત્રણે સમકિત વીતરાગ પુરુષે માન્ય કર્યાં છે. ત્રણે સમકિત ઉપાસવાયોગ્ય છે, સત્કાર કરવા યોગ્ય છે, ભક્તિ કરવાયોગ્ય છે.

૨. કેવલજ્ઞાન ઉપજવાના છેલ્લા સમયસુધી સત્પુરુષનાં વચનનું અવલંબન વીતરાગે કહ્યું છે. અર્થાત્ ચારમા ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકપર્યંત શ્રુત જ્ઞાનથી આત્માના અનુભવને નિર્મલ કરતાં કરતાં તે નિર્મલતા સંપૂર્ણતા પામ્યે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. તે ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમયસુધી સત્પુરુષે ઉપદેશોનો માર્ગ આધારમૂલ છે, ઇમ કહ્યું છે તે નિઃસંદેહ સત્ય છે.

૨૨૭.

(૧)

લેશ્યા:—જીવના કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યની પેટે ભાસ્યમાન પરિણામ.

અધ્યવસાય:—લેશ્યા પરિણામની કંઈક સ્પષ્ટપણે મંવૃત્તિ.

સંકલ્પ:—કંઈપણ મંવૃત્તિ કરવાનો નિર્ધારિત અધ્યવસાય.

વિકલ્પ:—કંઈપણ મંવૃત્તિ કરવાનો અપૂર્ણ, અનિર્ધારિત, સંદેહાત્મક અધ્યવસાય.

સંજ્ઞા:—કંઈપણ આગઝ પાછલ્લી ચિંતનશક્તિવિશેષ અથવા સ્મૃતિ.

પરિણામ:—જઠના દ્રવણસ્વભાવની પેટે દ્રવ્યની કથંચિત્ અવસ્થાંતર પાનવાની શક્તિ છે તે અવસ્થાંતરની વિશેષ ધારા, તે પરિણતિ.

અજ્ઞાન:—મિથ્યાત્વસહિત મતિજ્ઞાન તથા શ્રુત જ્ઞાન હોય તો તે અજ્ઞાન.

વિમંગજ્ઞાન:—મિથ્યાત્વ સહિત અર્તાંદ્રિય જ્ઞાન હોય તે વિમંગ જ્ઞાન.

વિજ્ઞાન:—કંઈપણ વિશેષપણે જાણવું તે વિજ્ઞાન.

(૨)

શુદ્ધ ચૈતન્ય.

શુદ્ધ ચૈતન્ય. શુદ્ધ ચૈતન્ય.

સદ્ભાવની પ્રતીતિ—સમ્યગ્દર્શન.

શુદ્ધાત્મપદ.

જ્ઞાનની સીમા કંઈ ?

નિરાયરણ જ્ઞાનની સ્થિતિ શું ?

અદ્વૈત પ્રકૃતિ ઘટે છે ?

ધ્યાન અને અધ્યયન.

અ. ૦

અપ. ૦

જૈનમાર્ગ.

૧. લોક સંસ્થાન.
૨. ધર્મ, અધર્મ, આકાશ દ્રવ્ય.
૩. અરૂપીપણું.
૪. સુપમ દુષપમાદિકાલ.
૫. તે તે કાલે ભારતવાદિની સ્થિતિ, મનુષ્ય કંચત્વાદિપ્રમાણ.
૬. નિર્ગોલ સૂક્ષ્મ.
૭. મલ્ય અમલ્ય નામે ઘે પ્રકારે જીવ.
૮. વિભાવ દશા પારિણામિક ભાવે.
૯. પ્રદેશ અને સમય તેનું વ્યાવહારિક પારમાર્થિક કંઈ સ્વરૂપ.
૧૦. ગુણ સમુદાયથી જૂઠું કંઈ દ્રવ્યસ્વ.
૧૧. પ્રદેશ સમુદાયનું વસ્તુત્વ.
૧૨. રૂપ, રસ, ગંધ સ્પર્શથી જૂઠું પણ કંઈ પણ પરમાણુપણું.
૧૩. પ્રદેશનું સંકોચાણું, વિકાસાણું.
૧૪. તેથી ધનપણું કે પાતળાપણું.
૧૫. અસ્પર્શગતિ.
૧૬. એક સમય અત્ર અને સિદ્ધક્ષેત્રે હોવાપણું.—અથવા તે જ સમયે લોકાંતગમન.
૧૭. સિદ્ધસંમર્ષથી અવગાહ.
૧૮. અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલજ્ઞની વ્યાવહારિક પારમાર્થિક કંઈ વ્યાખ્યા;—જીવની અપેક્ષા તથા દૃશ્ય પદાર્થની અપેક્ષા.
“મતિશુતની વ્યાખ્યા—તે પ્રકારે.”
૧૯. કેવલજીવની વીજી કંઈ વ્યાખ્યા.
૨૦. ક્ષેત્રપ્રેરણાની વીજી કંઈ વ્યાખ્યા.
૨૧. સમસ્ત વિશ્વની એક અદ્વૈત તત્ત્વપર વિચાર.
૨૨. કેવલજ્ઞાનવિના જીવસ્વરૂપનું વીજા કોઈ જ્ઞાને પ્રહણ પ્રત્યક્ષપણે.
૨૩. વિભાવનું ઉપાદાન કારણ.
૨૪. તેમ તપાપ્રકારનો સમાધાનયોગ્ય કોઈ પ્રકાર.
૨૫. આ કાલને વિષે દશ મોટાનું વ્યવચ્છેદપણું, તેનો અન્ય કંઈ પરમાર્થ.

૨૬. બીજમૂત અને સંપૂર્ણ ધમ કેવલ જ્ઞાન વે પ્રકારે.
 ૨૭. વીર્યાદિ આત્મગુણ ગણ્યા છે તેમાં ચેતનપણું.
 ૨૮. જ્ઞાનથી જૂઠું ણું આત્મત્વ.
 ૨૯. જીવનો સ્પષ્ટ અનુભવ થવાના ધ્યાનના મુખ્યપ્રકાર, વર્તમાનકાલને વિષે.
 ૩૦. તેમાં પણ સર્વોત્કૃષ્ટ મુખ્ય પ્રકાર.
 ૩૧. અતિશયનું સ્વરૂપ.
 ૩૨. લલિધ (કેટલીક) અદ્વૈતતત્ત્વ માનતાં સિદ્ધ થાય પૃથી માન્ય છે.
 ૩૩. લોકદર્શનનો સુગમ માર્ગ, વર્તમાનકાલે; કંઈ પણ.
 ૩૪. દેહાંતદર્શનનો સુગમ માર્ગ, વર્તમાન કાલે.
 ૩૫. સિદ્ધત્વપર્યાય સાદિ અનંત, અને મોક્ષ અનાદિ અનંત.
 ૩૬. પરિણામી પદાર્થ નિરંતર સ્થાકાર પરિણામી હોય તો પણ અવ્યવસ્થિત પરિણામીપણું.
- અનાદિથી હોય તે કેવલજ્ઞાનને વિષે માસ્યમાન. પદાર્થને વિષે શી રીતે ઘટમાન.

(૪)

૧. કર્મવ્યવસ્થા.
૨. સર્વજ્ઞતા.
૩. પારિણામિકતા.
૪. નાના પ્રકારના વિચાર અને સમાધાન.
૫. અન્યથી ન્યૂન પરામવતા.
૬. જ્યાં જ્યાં અન્ય વિકલ છે ત્યાં ત્યાં અવિકલ આ અવિકલ દેખાય ત્યાં અન્યનું ક્ષતિવ અવિકલપણું, નહીં તો નહીં.

૧૯૧૧.*

શુંબઈ. આવળ. ૧૯૫૦.

(૧)

૧. પ્રત્યક્ષ આશ્રય નું સ્વરૂપ લલું તે પત્ર અને પ્રાપ્ત થયું છે. મુમુક્ષુ જીવે પરમ મક્તિ સહિત તે સ્વરૂપ ઉપાસનાયોગ્ય છે.

૨. યોગવલ્લ સહિત, ઇટલે જૈમનો ઉપદેશ ઘણા જીવોને થોડા પ્રયાસે મોક્ષસાધન રૂપ થઈ શકે પણ અતિશય સહિત જે સત્પુરુષ હોય તે જ્યારે યથાપ્રારબ્ધ ઉપદેશવ્યવહારનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મુખ્યપણે ઘણુંકરિને તે મક્તિરૂપ પ્રત્યક્ષ આશ્રયમાર્ગ પ્રકાશે છે. પણ તેવા ઉદયયોગ વિના ઘણુંકરી પ્રકાશતા નથી.

૩. બીજા વ્યવહારના યોગમાં મુખ્યપણે તે માર્ગ ઘણુંકરિને સત્પુરુષો પ્રકાશતા નથી † તે તેમનું કરુણા સ્વભાવપણું છે. જગત્ના જીવોનો ઉપકાર પૂર્વાપર વિરોધ ન પામે અથવા ઘણા જીવોને ઉપકાર થાય એ આદિ ઘણાં કારણો દેખિને અન્ય વ્યવહારમાં વર્તતાં

* સં. ૧૯૫૦, વર્ષ ૨૦ માનો આ પત્ર આટલું છાપ્યા પછી મલ્તાં અને દાહલ કરેલ છે. તા. ૧૩. ૬. ૨૫. મ. કિ.

† જુઓ પુ. ૪૧૧ તા. ૧૨-૧૩ તથા પુ. ૫૧૯ તા. છેલ્લી ત્રણ. મ. કિ.

તેવો પ્રત્યક્ષ આશ્રયરૂપ માર્ગ સત્પુરુષો પ્રકાશતા નથી. ઘણુંકરીને તો અન્ય વ્યવહારના ઉદયમાં અપસિદ્ધ રહે છે. અથવા કોઈ પ્રારબ્ધવિશેષથી સત્પુરુષપણે કોઈના જાણવામાં આવ્યા, તોપણ પૂર્વાપર તેના શ્રેયનો વિચાર કરી જ્યાં સુધી વને ત્યાં સુધી વિશેષ પ્રસંગમાં આવતા નથી. અથવા ઘણુંકરી અન્ય વ્યવહારના ઉદયમાં સામાન્ય મનુષ્યની પેટે વિચરે છે.

૪. અને તેમ વર્ણય તેવું પ્રારબ્ધ ન હોય તો જ્યાં કોઈ તેવો ઉપદેશ-અવસર પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાં પણ પ્રત્યક્ષ આશ્રય માર્ગનો ઘણુંકરીને ઉપદેશ કરતા નથી, કવિત્ 'પ્રત્યક્ષ' આશ્રય માર્ગના ટેકાણે 'આશ્રય માર્ગ' પણ સામાન્ય શબ્દથી, ઘણા ઉપકારનો હેતુ દેતી, કંઈ કહે છે. અર્થાત્ ઉપદેશ વ્યવહાર પ્રવર્ણવવા ઉપદેશ કરતા નથી.

(૨)

ઘણુંકરીને જે કોઈ મુસલુઓને સમાગમ થયો છે તેમને દશા વિષે ઓઢેયને અંશે પ્રતીતિ છે. તથાપિ જો કોઈને પણ સમાગમ ન થયો હત તો વચારે યોગ્ય હતું.

અત્રે જે કોઈ વ્યવહાર ઉદયમાં વર્તે છે તે વ્યવહારાદિ આગઠ ઉપર ઉદયમાં આવવાયોગ્ય છે એમ જાણી તથા ઉપદેશ વ્યવહારનો ઉદય પ્રાપ્ત ન થયો હોય ત્યાં સુધી અમારી દશા વિષે તમ વગેરેને જે કંઈ સમજાણું હોય તે પ્રકાશ ન કરવા માટે જણાવવામાં મુલ્ય કારણ પ હતું અને છે.

૬૯૨.*

શ્રી જ્ઞાપીઆ. મોતરી. કા. ધી કા. ૧૯૫૩.

શ્રી આનંદધનજી ષોવિંશી વિવેચન. †

(૧)

ઋષમ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે,

ઓર ન ચાહું રે કંત;

રિસ્યો સાહિવ સંગ ન પરિહરે રે,

માગે સાદિઅનંત.

ઋષમ૦ ૧.

મામિરાજાના પુત્ર શ્રી ઋષમદેવજી તીર્થંકર તે મારા પરમ ત્રહાણ છે. જેથી હું થીજા સ્વામીને ચાહું નહીં. પ્દ સ્વામી પણ છે કે પ્રસથ થયા પટી કોઈ દિવસ સંગ છોડે નહીં. જ્યારથી સંગ થયો ત્યારથી આદિ છે, પણ તે સંગ અટકા હોવાથી અનંત છે. ૧.

વિશેષાર્થ:-જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણ્યા છે પણ મગવાનના સ્વરૂપમાં પોતાની શ્રુતિ તન્મય કરે છે; જેથી પોતાની સ્વરૂપદશા જામત થતી જાય છે અને સર્વોચ્છિષ્ટ યથાધ્યાત્મચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. જેવું મગવાનનું સ્વરૂપ છે, તેવું જ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી જ્ઞાતાનું સ્વરૂપ છે. જા આત્મા અને સિદ્ધમગવાનના સ્વરૂપમાં ઔપાધિક ભેદ છે. સ્વામાવિક

* ધિ. સં. ૧૯૫૩ ના વાર્ષિક શ્રી ધમગ સુધીનાં અવાર નવાર ધીમોરથી અને જ્ઞાપીઆમાં 'શ્રીમદ્'ની અંશે મહત્ત્વ ધિતિ દત્તી, તે વેળ્ય ૬૯૨ થી ૭૦૦ સુધીના અંક છપાયેલ છે. ૬૯૪ થી ૭૦૦ સુધીના અંક દ્રવ્યાનુબોગ સંબંધી તિહાત્ત વિચારના અને રાષ્ટ્ર સેવકના છે, અહીં મટેલ છતાં સંગત છે. ધ. કિ

† શ્રી આનંદધનજીએ રૂપેલ ષોવિંશી સંપંકરનાં સ્વપ્નો પર વિવેચન 'ધીમદે' શક કરેલ, પણ તે પૂર્વ પ્રાપ્ત થયું નથી. ધીમ સ્વપ્નનાં ૧૬ સુધીનું મટેલ છે. વહેતા સ્વપ્નનો પ્રભાવ પણ અહીં મળ્યો છે. ધ. કિ.

સ્વરૂપથી જોઈએ તો આત્મા સિદ્ધમગવાનની તુલ્ય જ છે. સિદ્ધમગવાનનું સ્વરૂપ નિરાવરણ છે; અને વર્તમાનમાં આ આત્માનું સ્વરૂપ આવરણસહિત છે, અને એ જ મેદ છે; વસ્તુતાપ મેદ નથી. તે આવરણ ક્ષીણ થવાથી આત્માનું સ્વાભાવિક સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટે છે.

અને જ્યાંસુધી તેનું સ્વાભાવિક સિદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ્યું નથી, ત્યાંસુધી સ્વાભાવિક શુદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા સિદ્ધમગવાનની ઉપાસના કર્તવ્ય છે; તેમ જ અર્હતમગવાનની ઉપાસના પણ કર્તવ્ય છે, કેમકે તે મગવાન સયોગીસિદ્ધ છે. સયોગરૂપ પ્રારબ્ધને ભૂંડે તેઓ દેહધારી છે; પણ તે મગવાન સ્વરૂપસમવસિત છે. સિદ્ધમગવાન અને તેમના જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં કે ધીર્યમાં કંઈ પણ મેદ નથી; પરંતુ અર્હતમગવાનની ઉપાસનાથી પણ આ આત્મા સ્વરૂપલયને પામી શકે છે. પૂર્વ મહાત્માઓએ કહ્યું છે કે :—

જે જાણઈ અરિહંતે, દ્રવ્ય ગુણ પદ્મવેદિ ય;
તો જાણઈ નિય આપ્યા, મોહો સહુ જાઈય તસ્સ લયં.

જે મગવાન અર્હતનું સ્વરૂપ દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી જાણે, તે પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જાણે અને તેનો નિશ્ચયકરીને મોહ નાશ પામે.

તે મગવાનની ઉપાસના કેવા અનુક્રમથી જીવોને કર્તવ્ય છે, તે નવમા સ્તવનમાં શ્રી આનંદ-ધનજી કહેવાના છે.

મગવાન સિદ્ધને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ કર્મોનો પણ અભાવ છે; તે મગવાન કેવલ કર્મરહિત છે. મગવાન અર્હતને આત્મસ્વરૂપને આવરણીય કર્મોનો ક્ષય છે, પણ ઉપર જણાવેલાં ચાર કર્મોનો પૂર્વબંધ, વેદીને ક્ષીણ કરતાંસુધી, તેમને વર્તે છે. જેથી તે પરમાત્મા સાકારમગવાન કહેવાયોગ્ય છે.

તે અર્હતમગવાનમાં જેઓએ ‘તીર્થકરનામકર્મ’નો શુભયોગ પૂર્વે ઉત્પન્ન કર્યો હોય છે, તે ‘તીર્થકરમગવાન’ કહેવાય છે; જેમનો મતાપ, અપદેશમલ, આદિ મહત્તુષ્યયોગના ઉવચથી આશ્ચર્ય-કારી શોભે છે.

મરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણીકાલમાં તેવા ચોવીશ તીર્થકર થયા; શ્રી ક્રપભદ્રેચી શ્રી ચર્કમાન.

વર્તમાનમાં તે મગવાન સિદ્ધાલયમાં સ્વરૂપસિતપણે વિરાજમાન છે. પણ ‘મૂતમજ્ઞાપનીય નય’થી તેમને વિષે ‘તીર્થકરપદ’નો ઉપચાર કરાય છે. તે ઔપનારિક નયદષ્ટિથી તે ચોવીશ મગવાનની સ્તવનારૂપે આ ચોવીશ સ્તવનોની રચના કરી છે.

સિદ્ધમગવાન કેવલ અચૂર્તપદે સ્થિત હોવાથી તેમનું સ્વરૂપ સામાન્યતાથી ચિંતવવું દુર્ગમ્ય છે. અર્હતમગવાનનું સ્વરૂપ મૂલ દષ્ટિથી ચિંતવવું તો તેનું જ દુર્ગમ્ય છે, પણ સયોગીપદના અવલંબન-પૂર્વક ચિંતવતા સામાન્ય જીવોને પણ કૃપિ સ્થિર થવાને કંઈક સુગમ ઉપાય છે, જેથી અર્હત-મગવાનની સ્તવનાથી સિદ્ધપદની સ્તવના થયા છતાં, આટલો વિશેષ ઉપકાર જાણી શ્રી આનંદ-ધનજીએ આ ચોવીશી ચોવીશ તીર્થકરની સ્તવના રૂપે રચી છે. નમસ્કારમંત્રમાં પણ અર્હતપદ પ્રથમ મુકવાનો હેતુ પડેલો જ છે કે તેમનું વિશેષ ઉપકારીપણું છે.

મગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતન કરવું તે પરમાર્થદૃષ્ટિવાન પુરુષોને ગૌણતાથી સ્વરૂપનું જ ચિંતન છે. સિદ્ધમામૃત'માં કહ્યું છે કે :—

જારિસ સિદ્ધ સહાચો, તારિસ સહાચો સમ્ય જીવાણં;
તહ્યા સિદ્ધંતર્કઈ, કાયઘ્વા મચ્ચ જીર્થોદિ.

જેવું સિદ્ધમગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે, તેવું સર્વ જીવોનું આત્મસ્વરૂપ છે; તે માટે મન્ય જીવોપ સિદ્ધત્વને વિષે રુચી કરવી.

તેમ જ શ્રી દેવચંદ્રસ્વામીજી શ્રી નાસુપૂજ્યના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે જિનપૂજારે તે નિજપૂજના. જો યથાર્થે મૂઠ્ઠા દૃષ્ટિથી જોઈએ તો જિનની પૂજા તે આત્મસ્વરૂપનું જ પૂજન છે.

સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓજી એમ જિનમગવાનની તથા સિદ્ધમગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપ-પ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે. ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકપર્યંત તે સ્વરૂપ ચિંતવના જીવને મબલ અવલંબન છે.

ઘઠી માત્ર પૂર્ણ અધ્યાત્મસ્વરૂપ ચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઉપજાવે છે; ઘણા જીવોને શુષ્કતા માત્ર કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારિણ્યું ઉત્પન્ન કરે છે; અથવા ડન્મત્તમલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે. મગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાન દૃષ્ટિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદૃષ્ટિ ગૌણ થાય છે. જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારિણ્યું અને ડન્મત્તમલાપતા અર્તાં મળી. આત્મદશાબલ્લ થવાથી સામાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે. આત્મા સામાવિક ઉચ્ચ ગુણોને મજે છે, ઘટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી; અને ભક્તિમાર્ગમત્સ્યે પણ જુગુપ્સિત થતા નથી. સામાવિક આત્મદશા સ્વરૂપલીનતા પામતી જાય છે. ડ્યાં અર્હતાવિના સ્વરૂપધ્યાનાવલંબન ચગર વૃત્તિ આત્માકારતા મજે છે, ત્યાં [ચોવિંશતીની જા મસાવના અપૂર્ણ માત્ર.]

(૨)

*ધીતરાગોને ત્રિપે ઈશ્વર યવા ઋપમદેવ મગવાન્ મારા સ્વામી છે. તેથી હવે હું ધીના કંચની ઇચ્છા કરતી નથી, કેમકે તે પ્રમુ રિફ્યા પઠી છોડતા નથી. તે પ્રમુનો યોગ માત્ર થવો તેની આદિ છે; પણ તે યોગ કોઈવાર પણ નિવૃત્તિ પામતો નથી, માટે અનંત છે.

● શ્રી ઋપમજિનસ્તવન.

ઋપમ જિનેશ્વર પ્રીતમ આહરો રે, ઓર ન ચાહું રે કંત;

રિફ્યો સાહેવ સંગ ન પરિહરે રે, મંગિ સાદિ અનંત.

ઋપમ૦ (૧)

કોઈ કંત વારણ કાઠમણ કરે રે, મિલશું કંતને પાય;

એ મેલો નવ કહિયેં સંમવે રે, મેલો ટામ ન ટામ.

ઋપમ૦ (૨)

કોઈ પરિરંજન અતિષયું તપ કરે રે, પરિરંજન તન તાપ;

એ પરિરંજન મેં નવ ચિત્ત ઘર્યું રે, રંજન ધાતુમેલ્યપ.

ઋપમ૦ (૪)

કોઈ કહે લીલા રે અલસ અલપ તળી રે, લસ પૂરે ઘન અણ;

સોપરાદિતને લીલા નવ ઘટે રે, લીલા દોષ વિલસ.

ઋપમ૦ (૫)

ચિત્તપ્રલભે રે પૂજન કઠ્ઠ કહ્યું રે, પૂજા અવચિત્ત એહ;

અપરદિન ચઈ આતમ અરપણારે, આનંદપન પદરેહ.

ઋપમ૦ (૬)

અગત્યા ભાવોમાંથી ઉદાસીન થઈ ચૈતન્યવૃત્તિ શુદ્ધચૈતન્યસ્વભાવસમવસ્થિત મગવાનમાં પ્રીતિમાન થઈ તેનો હર્ષ આનંદધનજી દર્શાવે છે.

પોતાની શ્રદ્ધા નામની સહીને આનંદધનજીની ચૈતન્યવૃત્તિ કહે છે, કે હે સતી ! મં ઋપભદેવ મગવાનથી લગ્ન કર્યું છે અને તે મગવાન મને સર્વથી બાહ્ય છે. એ મગવાન મારા પતિ થવાથી હવે હું વીજા કોઈ પણ પતિની ઇચ્છા કરું જ નહીં. કેમકે વીજા વધા જન્મ, જરા, મરણાદિ દુઃખે કરીને આકુલ બ્યાકુલ છે; ક્ષણવાર પણ મુક્તી નથી; તેવા જીવને પતિ કરવાથી મને મુક્તિ ક્યાંથી થાય ! મગવાન ઋપભદેવ તો અનંત અન્યાવાધ સુખસમાધિને પ્રાપ્ત થયા છે, માટે તેનો આશ્રય કરું તો મને તે જ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય. તે યોગ વર્ચમાનમાં પ્રાપ્ત થવાથી હે સતી ! મને પરમ શીતલતા થઈ. વીજા પતિનો તો કોઈ કાળે વિયોગ પણ થાય, પણ જા મારા સ્વામીનો તો કોઈ પણ કાળે વિયોગ થાય જ નહીં. જ્યારથી તે સ્વામી પ્રસન્ન થયા ત્યારથી કોઈ પણ દિવસ સંગ છોડતા નથી. એ સ્વામીના યોગનો સ્વભાવ સિદ્ધાંતમાં 'સાદિઅનંત' ઇટલે તે યોગ થવાની આદિ છે, પણ કોઈ દિવસ તેનો વિયોગ થવાનો નથી, માટે અનંત છે એમ કહ્યો છે; તેથી હવે મારે કોઈ પણ દિવસ તે પતિનો વિયોગ થશે જ નહીં. ૧.

હે સતી ! જા જગત્તેનિષે પતિનો વિયોગ જ થાય તે અર્થે જે સ્ત્રિયો જાના પ્રકારના ઉપાય કરે છે તે ઉપાય સાચા નથી; અને એમ મારા પતિની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તે ઉપાયનું મિથ્યાપણું અજાણવા તેમાંના થોડાપક તને કહું છું:

કોઈપણ તો પતિની સાથે કાઠમાં બઠવા ઇચ્છે છે, કે જેથી તે પતિની સાથે મેઢાપ જ રહે. પણ તે મેઢાપનો કંઈ સંભવ નથી, કેમકે તે પતિ તો પોતાના કર્માનુસાર જે સ્થળને પ્રાપ્ત થવાનો હતો ત્યાં થયો, અને સતી થઈને મઠવા ઇચ્છે છે એવી તે સ્ત્રી પણ મેઢાપને અર્થે એક ચિત્તામાં બઢી મરવા ઇચ્છે છે, તોપણ તે પોતાના કર્માનુસાર દેહને પ્રાપ્ત થવાની છે; બન્ને એક જ સ્થળે દેહ ધારણ કરે, અને પતિપત્નીરૂપે યોગ પામીને તિરંતર સુખ ભોગવે એવો કંઈ નિયમ નથી. ઇટલે તે પતિનો વિયોગ થયો, બઢી તેના યોગનો પણ અસંભવ રહ્યો, એવો પતિનો મેઢાપ તે મેં સોટો ગણ્યો છે, કેમકે તેનું ઠામ ઠેકાણું કંઈ નથી.

(અથવા પ્રથમ પદનો અર્થ એવો પણ થાય છે કે) પરમેશ્વરરૂપ પતિની પ્રાપ્તિને અર્થે કોઈ કાઠ મક્ષણ કરે છે, ઇટલે પંચામ્નિની ધુણિયો સઠ્ઠાગવી તેમાં કાઠ હોમી તે અમ્નિનો પરિપહ સહન કરે છે અને તેથી એમ સમજે છે કે પરમેશ્વરરૂપ પતિને પામીશું, પણ તે સમજણું સોટું છે; કેમકે પંચામ્નિ તાપવામાં તેની પ્રવૃત્તિ છે. તે પતિનું સ્વરૂપ જાણી, તે પતિને પ્રસન્ન થવાનાં કારણો જાણી, તે કારણોની ઉપાસના તે કરતા નથી માટે તે પરમેશ્વરરૂપ પતિને ક્યાંથી પામશે ? તેની મતિ જેવા સ્વભાવમાં પરિણમી છે, તેવા જ પ્રકારની મતિને તે પામશે, જેથી તે મેઢાપનું કંઈ ઠામ ઠેકાણું નથી. ૩.

હે સતી ! કોઈ પતિને રિજવવા માટે ઘણા પ્રકારનાં તપ કરે છે, પણ તે માત્ર શરીરને તાપ છે; એ પતિને રાજી કરવાનો માર્ગ મેં ગળ્યો નથી; પતિને રંજન કરવાને તો વહેની ધાતુનો મેલાપ થવો તે છે.

કોઈ સ્ત્રી ગમે તેટલા કષ્ટથી તપશ્ચર્યા કરી પોતાના પતિને રિજવવા ઇચ્છે તોપણ ઝાંઝુધી તે સ્ત્રી પોતાની પ્રકૃતિ પતિની પ્રકૃતિના સ્થાવાનુમાર કરી ન શકે ત્યાંસુધી પ્રકૃતિના પ્રતિકૂલ-પણાને હીષે તે પતિ પ્રમત્ર ન જ થાય અને તે સ્ત્રીને માત્ર શરીરે હુણાદિ તાપની પ્રાપ્તિ થાય.

તેમ કોઈ મુમુક્ષુની વૃત્તિ મગવાનને પતિપણે પ્રાપ્ત કરવાની હોય તો તે મગવાનના સ્વરૂપાનુસાર વૃત્તિ ન કરે અને અન્ય સ્વરૂપમાં રુચિમાન છતાં અનેક પ્રકારનો તપ તપીને કષ્ટ સેવે, તોપણ તે મગવાનને પામે નહીં. કેમકે જેમ પતિ પત્નીનો સરો મેલાપ, અને સ્ત્રી પ્રમત્રતા ધાતુના ઇકત્વમાં છે, તેમ હે સતી ! મગવાનમાં આ વૃત્તિને પતિપણું સ્થાપન કરી તે અચળ રાસવું હોય તો તે મગવાનની સાથે ધાતુમેલાપ કરવો જ યોગ્ય છે; અર્થાત્ તે મગવાન જે શુદ્ધચૈતન્યધાતુપણે પરિણમ્યા છે તેવી શુદ્ધચૈતન્ય વૃત્તિ કરવાથી જ તે ધાતુમાંથી પ્રતિકૂલ સમાવ નિવૃત્તવાથી પેશ્ય થવાનો સમય છે; અને તે જ ધાતુમેલાપથી તે મગવાનરૂપ પતિની પ્રાપ્તિનો કોઈ પણ કાળે ત્રિયોગ થવાનો નથી. ૪.

હે સતી ! કોઈ વઙ્ગી એમ કહે છે કે આ જગત્, જેનું સ્વરૂપ ઓઝસવાનો લક્ષ ન થઈ શકે તેવા, મગવાનની લીલા છે; અને તે અલગ મગવાન સૌની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે; તેથી તે એમ સમજીને આ જગત્, મગવાનની લીલા માની, તે મગવાનનો તે સ્વરૂપે મહિમા ગાવામાં જ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે, ઇટલે મગવાન પ્રમત્ર થઈને તેને વિષે હમતા કરશે એમ માને છે. પણ તે સોટું છે, કેમકે તે મગવાનના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી એમ કહે છે.

જે મગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ મુક્તસમાધિમય છે, તે મગવાનને આ જગતનું કર્ણપણુ કેમ હોય અને લીલાને અર્થે પ્રવૃત્તિ કેમ હોય ! લીલાની પ્રવૃત્તિ તો સદોષમાં જ સંમત છે. જે પૂર્ણ હોય તે કંઈ ઇચ્છે જ નહીં. મગવાન તો અનંત અવ્યાપ્તમુલે કરીને પૂર્ણ છે; તેને વિષે વીજી કસ્યના ક્યાંથી અવકાશ પામે ! લીલાની હત્તવિ કુતુહલવૃત્તિથી થાય. તેવી કુતુહલવૃત્તિ તો જ્ઞાનમુખના અપરિપૂર્ણતાથી જ થાય. મગવાનમાં તો તે ધ્વજે (જ્ઞાન, મુક્ત) પરિપૂર્ણ છે, માટે તેની પ્રવૃત્તિ અપરિવર્ત્યારૂપ લીલાપત્તે ન જ થાય. એ લીલા તો દોષનો નિરાસ છે; સારાગીને જ તેનો સંગ છે. જે સારાગી હોય તેને સદ્વેપતા હોય, અને જેને એ ધ્વજે હોય તેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ સર્વે દોષનું પણ સમવિતપણુ છે. જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં તો લીલા દોષનો જ વિલાસ છે; અને એવો દોષવિલાસ તો અજ્ઞાની જ ઇચ્છે. નિષ્કારાણ મુમુક્ષુઓ પણ તેવો દોષનિલાસ ઇચ્છતા નથી, તો અનંત જ્ઞાનમય મગવાન તે કેમ ઇચ્છે ! જેથી તે મગવાનનું સ્વરૂપ લીલાના કર્તૃત્વપણાથી આવે જે સમજે છે તે પ્રાપ્તિ છે; અને તે પ્રાપ્તિને અનુસરિને મગવાનને પ્રસન્ન કરવાનો તે જ માર્ગ છે છે તે પણ પ્રાપ્તિમય જ છે; જેથી તે મગવાનરૂપ પતિની તેને પ્રાપ્તિ થતી નથી. ૫.

હે સચ્ચી ! પતિને પ્રસન્ન કરવાના તો ઘણા પ્રકાર છે. અનેક પ્રકારના શબ્દ સ્પર્શાદિ ભોગથી પતિની સેવા કરવામાં આવે છે એવા ઘણા પ્રકાર છે, પણ તે સૌમાં ચિત્તપ્રસન્નતા એ જ સૌથી ઉત્તમ સેવા છે, અને ન્યારે પણ સંહિત ન થાય એવી સેવા છે. કપટરહિત થઈને આત્મા અર્પણ કરીને પતિની સેવા કરવાથી ઘણા આનંદના સમૂહની પ્રાપ્તિનો મામ્યોદય થાય.

ભગવાનરૂપ પતિની સેવાના પ્રકાર ઘણા છે. દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા, આજ્ઞાપૂજા. દ્રવ્યપૂજાના પણ ઘણા નેદ છે. પણ તેમાં સર્વોત્કૃષ્ટ પૂજા તો ચિત્તપ્રસન્નતા પડેલે તે ભગવાનમાં ચૈતન્યવૃત્તિ પરમહર્ષથી પુક્તવને પ્રાપ્ત કરવી તે જ છે; તેમાં જ સર્વ સાધન સમાય છે. તે જ અસંહિત પૂજા છે, કેમકે જો ચિત્ત ભગવાનમાં લીન હોય તો બીજા યોગ પણ ચિત્તાધીન હોવાથી ભગવાનને આધીન જ છે, અને ચિત્તની લીનતા ભગવાનમાંથી ન સ્તસે તો જ જગત્ના ભાવોમાંથી હ્રદાસીનતા વર્ધે, અને તેમાં મૂળ ત્યાગરૂપ વિકસ્ય પ્રવર્તે નહીં; જેથી તે સેવા અલંબ જ રહે.

જ્યાંસુધી ચિત્તમાં બીજો ભાવ હોય ત્યાંસુધી તમારા શિવાય બીજામાં મારે કંઈ પણ ભાવ નથી એમ દેસાડીએ તો તે વૃથા જ છે અને કપટ છે; અને જ્યાંસુધી કપટ છે ત્યાંસુધી ભગવાનના ચરણમાં આત્માનું અર્પણ ક્યાંથી થાય ? જેથી સર્વ જગત્ના ભાવપ્રત્યે વિરામ પમાડી, વૃત્તિને શુદ્ધચૈતન્ય ભાવવાઢી કરવાથી જ તે વૃત્તિમાં અન્યભાવ રહ્યો ન હોવાથી શુદ્ધ કહેવાય અને તે નિષ્કપટ કહેવાય. એવી ચૈતન્યવૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરવામાં આવે તે જ આત્મઅર્પણતા કહેવાય.

ધન ધાન્યાદિક સર્વ ભગવાનને અર્પણ કર્યાં હોય, પણ જો આત્મા અર્પણ ન કર્યો હોય પડેલે તે આત્માની વૃત્તિ ભગવાનમાં લીન કરી ન હોય તો તે ધન ધાન્યાદિકનું અર્પણ કરતું સકપટ જ છે; કેમકે અર્પણ કરનાર આત્મા અથવા તેની વૃત્તિ તો બીજે સત્તે લીન છે. જે પોતે બીજે સત્તે લીન છે, તેના અર્પણ થયેલા બીજા જડપદાર્થ ભગવાનમાં અર્પણ ક્યાંથી થઈ શકે ? માટે ભગવાનમાં ચિત્તવૃત્તિની લીનતા એ જ આત્મઅર્પણતા છે. અને એ જ આનંદધનપદની રેલા પડેલે પરમઅવ્યાધાધ સુસમય મોક્ષપદની નિશાની છે. અર્થાત્ જેને એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય તે પરમ આનંદધનસ્વરૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયે, એવાં રુક્ષણ તે રુક્ષણ છે. ૬. इति श्री ऋषभजिन स्वव.

(૩)*

પ્રથમ સ્તવનમાં ભગવાનમાં વૃત્તિ લીન થવારૂપ હર્ષ વતાવ્યો, પણ તે વૃત્તિ અલંબ અને પૂર્ણપણે લીન થાય તો જ આનંદધનપદની પ્રાપ્તિ થાય, જેથી તે વૃત્તિના પૂર્ણપણાની ઇચ્છા કરતા છતાં આનંદ-ધન બીજા તીર્થકર શ્રી અજિતનાયની સ્તવના કરે છે. જે પૂર્ણપણાની ઇચ્છા છે, તે પ્રાપ્ત થવામાં જે જે વિગ્ર દીઠાં તે સંક્ષેપે ભગવાનને આનંદધનગી આ બીજાં સ્તવનમાં નિવેદન કરે છે;

* બીજું શ્રી અજિત જિન સ્તવન.

પંચમે નિહાલું દે બીજાજિન તળો દે, અજિત અજિત શુણ ધામ;

જે તેં બિલારે, તેણે હું જિતેયો દે, પુરુષ કિરણું મુન નામ !

ચરમ નયણ કરિ મારગ જોવતા દે, મૂલ્યો સબલ સંસાર;

હિણ નયણે કરિ મારગ જોધિયેં દે, નયણ તે દિવ્ય વિચાર.

પંચદો. (૧)

પંચદો. (૨)

અને પોતાનું પુરુષત્વ મદ દેસી રેડસિંગ થાય છે એમ જણાવી પુરુષત્વ જાગ્રત રહે એવી માવના ચિંતને છે.

હે સસી! ધીજા તીર્થંકર એવા અજિતનાથ મગવાને પૂર્ણ લીનતાનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે અર્થાત્ત્વ જે સમ્યક્ ચરણરૂપ માર્ગ પ્રકાશ્યો છે તે જોડ છઠ્ઠો તો અજિત ઇટલે મારા જેવા નિર્નઝ વૃત્તિના મુમુતુષી જીતી ન શકાય એવો છે. મગવાનનું અજિત એવું નામ છે તે તો સત્ય છે કેમકે મોટા મોટા પરાક્રમી પુરુષો કહેવાય છે તેનાથી પણ જે ગુણના ધામરૂપ પથનો જય થયો નથી, તે મગવાને જય કર્યો હોવાથી મગવાનનું તો અજિત નામ સાર્યક જ છે, અને અનત ગુણના ધામરૂપ તે માર્ગને જીતવાથી મગવાનનું ગુણધામપણું સિદ્ધ છે. હે સસી, પણ મારૂ નામ પુરુષ કહેવાય છે, તે સત્ય નથી. મગવાનનું નામ અજિત છે. જેમ તે તદ્દરૂપ ગુણને લીધે છે, તેમ મારૂ નામ પુરુષ તદ્દરૂપ ગુણને લીધે નથી. કેમકે પુરુષ તો તેનું નામ કહેવાય કે જે પુરુષાર્થ સહિત હોય, સ્વપરાક્રમ સહિત હોય; પણ હુ તો તેમ નથી. માટે મગવાનને કહુ છું કે હે મગવાન, તમારૂ નામ અજિત તે સાચું છે, પણ મારૂ નામ પુરુષ તે તો સોડું છે. કેમકે રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ દોષનો તમે જય કર્યો તેથી તમે અજિત કહેવાલા યોગ્ય છો, પણ તે જ દોષોએ મને જીતી લીધો છે, માટે મારૂ નામ પુરુષ શેનું કહેવાય ? ૧.

હે સસી! તે માર્ગ પામવાને માટે દિવ્ય નેત્ર જોડે. ચર્મ નેત્રે કરીને જોતો છતો તો સમમ સસાર મૂલ્યો છે. તે પરમ તત્ત્વનો વિચાર થવાને માટે જે દિવ્ય નેત્ર જોડે તે દિવ્ય નેત્રનો નિશ્ચય કરીને વર્તમાનકાલમાં વિયોગ થઈ પડ્યો છે

હે સસી! તે અજિત મગવાને અજિત થવાને અર્થે લીધેલો માર્ગ કઈ આ ચર્મચલુષી દેસાય નહીં. કેમકે તે માર્ગ દિવ્ય છે, અને અતરાત્મદૃષ્ટિથી જ અવલોકન કરી શકાય એવો છે. જેમ એક ગામથી ધીને ગામ જવાને પૃથ્વીતટ્કર સહક વગેરે માર્ગ હોય છે, તેમ આ માર્ગ કઈ એક ગામથી ધીને ગામ જવાના માર્ગની પેટે ગાડા માર્ગ નથી, અથવા ચર્મચલુષ જોતા તે જણાય એવો નથી, ચર્મચલુષી કઈ તે અતીંદ્રિય માર્ગ ન દેસાય. ૨. [અપૂર્ણ પ્રાપ્ત.]

૬૧૩

હે જાતપુત્ર મગવન! કાઠ્ઠની બલિહારી છે. આ મારતના હીનપુખ્તી મનુષ્યોને તારૂ સત્ય, અમ્બંહ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન ક્યારથી પ્રાપ્ત થાય? થવામાં આવા વિગ્નો વત્તજન થયા; તારા બોધેલા શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યા, કેટલાક સમૂહમાં સત્ત્વા. ધ્યાનનું કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એ જે સસી પ્રતિમા તેથી કદાશ્વદિષ્ટિ લાસોગમે લોકો વડ્યા; તારા પટ્ટી પરપરાય જે આચાર્ય પુરુષો થયા તેના મનના અને તારા વચનમાં પણ શકા નાલી દીધી એકાત દદૃશ્વી તારૂ શાસન નિંદ્રાવ્યુ

શામન દેવિ! એવી સહાયતા કઈ આપ કે જે વહે કલ્યાણનો માર્ગ હુ ધીજાને બોધી શકું, દર્શાવી શકું, સરા પુરુષો દર્શાવી શકે સર્વોત્તમ નિર્મયપ્રત્નના બોધ મળી વાઝી આ આત્મવિરાધક પયોમી પાછા સેવકમાં સહાયતા આપ!! તારો ધર્મ કે જે સવાધિ અને ચોષિમા સહાયતા આપી.

૬૧૪.

(૧)

નમઃ

શારીરિક, માનસિક અનત પ્રકારના દુઃખો આકુલ વ્યાકુલ જીવોને તે દુઃખોથી છૂટવાની વધુ વધુ પ્રકારે ઇચ્છા છતા તેમાંથી તે મુક્ત થઈ શકતા નથી તેનું શુ કારણ ? એવું પ્રશ્ન અનેક જીવોને उत्पन्न થયા કરે, પણ તેનું યથાર્થ સમાધાન કોઈ વિરલ જીવોને જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી દુઃખનું મૂળ કારણ યથાર્થપણે જાણવામાં ન આવ્યું હોય, ત્યાં સુધી તે ટાઢવાને માટે ગમે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોપણ દુઃખનો ક્ષય થઈ શકે નહીં, અને ગમે તેટલી અરુચિ, અપ્રિયતા અને અમાય તે દુઃખ પ્રત્યે હોય છતાં તેને અનુમન્યા જ કરવું પડે.

અવાસ્તવિક ઉપાયથી તે દુઃખ મટાડવાનું પ્રયત્ન કરવામાં આવે, અને તે પ્રયત્ન ન સહન થઈ શકે પટલા પરિશ્રમપૂર્વક કર્યું હોય છતાં તે દુઃખ ન મટવાથી દુઃખ મટાડવા ઇચ્છતા સુમુહને અત્યંત વ્યામોહ થઈ આવે છે, અથવા થયા કરે છે કે આનું શુ કારણ ? આ દુઃખ દઢ્યું કેમ નથી ? કોઈ પણ પ્રકારે મારે તે દુઃખની પ્રાપ્તિ ઇચ્છિત નહીં છતાં, ક્ષણેય પણ તેના પ્રત્યે કંઈ પણ વૃત્તિ નહીં છતાં તેની પ્રાપ્તિ થયા કરે છે, અને હું જે જે પ્રયત્નો કરું છું તે તે વધા નિષ્ફળ જઈ દુઃખ અનુમન્યા જ કરું છું એનું શુ કારણ ?

શુ એ દુઃખ કોઈને મટતું જ નહીં હોય ? દુઃસ્ત્રી થવું એ જ જીવનો સમાવ હશે ? શુ કોઈક જગત્કર્તા ઈશ્વર હશે તેણે આમ જ કરવું યોગ્ય ગણ્યું હશે ? શુ ભવિતવ્યતાને આધીન એ વાત હશે ? અથવા કોઈક મારા કરેલા આગલા અપરાધોનું ફળ હશે ? એ વગેરે અનેક પ્રકારના વિકલ્પો જે જીવો મનસહિત દેહધારી છે તે કર્યા કરે છે. અને જે જીવો મનરહિત છે તે અવ્યક્તપણે દુઃખનો અનુભવ કરે છે, અને અવ્યક્તપણે તે દુઃખ મટે એવી ઇચ્છા રાખ્યા કરે છે.

આ જગતને વિષે પ્રાણી માત્રની વ્યક્ત અથવા અવ્યક્ત ઇચ્છા પણ એજ છે કે કોઈપણ પ્રકારે મને દુઃખ ન હો, અને સર્વથા સુખ હો પ્રયત્ન પણ એજ અર્થે છે છતાં તે દુઃખ શા માટે મટતું નથી ? એવો પ્રશ્ન ઘણા ઘણા વિચારવાનોને પણ મૂતકાલે ઉત્પન્ન થયો હતો, વર્તમાન કાળે પણ થાય છે અને ભવિષ્યકાળે પણ થશે તે અનત અનત વિચારવાનોમાંથી અનત વિચારવાનો તેના યથાર્થ સમાધાનને પામ્યા અને દુઃખથી મુક્ત થયા. વર્તમાનકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામે છે તે પણ તથારૂપ ફળને પામે છે, અને ભવિષ્યકાળે પણ જે જે વિચારવાનો યથાર્થ સમાધાન પામશે તે તે તથારૂપ ફળને પામશે એમા સંશય નથી.

શરીરનું દુઃખ માત્ર ઔપધ કરવાથી મટી જતું હોત, મનનું દુઃખ ધનાદિ મઠવાથી જતું હોત, અને બાહ્ય સંસર્ગ સંબંધનું દુઃખ મનને કંઈ અસર ઉપજાવી શકતું ન હોત, તો દુઃખ મટવા માટે જે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે તે સર્વજીવોનું સંપૂર્ણ થાત, પણ જ્યારે તેમ ધનનું જોવામાં ન આવ્યું ત્યારે જ વિચારવાનોને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયું કે દુઃખ મટવા માટે

થીનો જ ઉપાય હોનો જોઈએ, આ જે કરવામા આવે છે તે ઉપાય અયથાર્થ છે, અને વધો થમ વૃથા છે, માટે તે દુ સ્વતુ મૂલકારણ જો યથાર્થ જાણવામા આવે અને તે જ પ્રમાણે ઉપાય ફરવામા આવે તો દુ સ મટે, નહીં તો નહીં જ મટે

જે વિચારવાનો દુ સ્વતુ યથાર્થ મૂલ કારણ વિચારવા ઉઠવા, તેમાં પણ કોઈક જ તેનુ યથાર્થ સમાધાન પામ્યા અને ઘણા યથાર્થ સમાધાન નહીં પામતા છતાં મતિવ્યામોહાદિ કારણથી યથાર્થ સમાધાન પામ્યા છેવે એમ માનવા લાગ્યા અને તે પ્રમાણે ઉપદેશ કરવા લાગ્યા, અને ઘણા હોકો તેને અનુસરવા પણ લાગ્યા જગત્મા જૂવા જૂદા ધર્મમત જોવામા આવે છે તેની હસપિનુ ગુરુ કારણ એ જ છે.

“ધર્મથી દુ સ મટે” એમ ઘણાસરા વિચારવાનોની માન્યતા થઈ પણ ધર્મનુ સ્વરૂપ સમજવામા એક સીજામા ઘણો તફાવત પડ્યો ઘણા સો પોતાનો મૂલ વિષય ચૂકી ગયા, અને ઘણા તો તે વિષયમા મતિ ધાકવાથી અનેક પ્રકારે નાસ્તિકાદિ પરિણામોને પામ્યા.

દુ સના મૂલ કારણ અને તેની શ્રી રીતે પ્રવૃત્તિ થઈ તેના સવધમા યોદાક મુલ્ય અભિપ્રાયો અને સંક્ષેપમા જણાવવામા આવે છે

(૨)

દુ ર શુ છે : તેના મૂલ કારણો શુ છે : અને તે શાથી મટી શકે : તે સંવધી નિનો પટલે વીતરાગોપ પોતાનો જે મત દર્શાવ્યો છે : તે અહીં સંક્ષેપમા કહીએ છીએ

હવે, તે યથાર્થ છે કે વેન : તેનુ અવલોકન કરીએ છીએ

જે ઉપામો દર્શાવ્યા તે સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્ર, અથવા તે ત્રણેનુ એક નામ ‘સમ્યક્મોક્ષ’

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રમા સમ્યક્દર્શનની મુલ્યતા ધણે સ્પષ્ટે તે વીતરાગોપ કહી છે, જો કે સમ્યક્જ્ઞાનથી જ સમ્યક્દર્શનનુ પણ જોઈલાણ થાય છે, તોપણ સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિગરનુ જ્ઞાન સંસાર પટલે દુ સના દેહરૂપે હોવાથી સમ્યક્દર્શનનુ મુલ્યણુ પ્રહણ કશું છે

નૈમ નૈમ સમ્યક્દર્શન શુદ્ધ થતુ જાય છે, તેમ તેમ સમ્યક્ચારિત્રપ્રત્યે વીર્યે ઉત્તસહુ જાય છે, અને ક્રમે કરીને સમ્યક્ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થવાનો વસત આવે છે, જેથી આત્મામા સિર સમાવ સિદ્ધ થતો જાય છે, અને ક્રમે કરીને પૂર્ણ સિર સમાવ પ્રગટે છે, અને જાત્યા નિવપદમા રીન થઈ સર્વકર્મકલકથી રહિત થવાથી એક શુદ્ધઆત્મસમાવસ્થા મોક્ષમા પરમઅઘ્વાયાય મુલના અનુમવ-સમુદ્ધમાં મિત થાય છે.

સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિથી જોગ જ્ઞાન સમ્યક્સ્વભાવને પામે છે (૧ સમ્યક્દર્શનનો પરમ ઉપકાર છે) તેમ સમ્યક્દર્શન ક્રમે કરી શુદ્ધ થતું હૈં પૂર્ણ સ્થિર સ્વભાવ સમ્યક્ચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય તેને અર્થે સમ્યક્જ્ઞાનના વઝની તેને સ્વચેત્રી આવશ્યકતા છે. તે સમ્યક્જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો ઉપાય વીતરાગશુભ્ર અને તે શુભ્રતત્ત્વોપદેશ મહાત્મા છે.

વીતરાગશુભ્રના પરમરહસ્યને પ્રાપ્ત થયેલા અસંગ અને પરમકરુણાશીઠ મહાત્માનો યોગ પ્રાપ્ત થવો અતિશય કઠણ છે. મહદ્દામ્યોદયના યોગથી જ તે યોગ પ્રાપ્ત થાય છે એમાં સંશય નથી. કહું છે કે,—

તદા ચત્વાર્ણ સમખાણં

તે ધમખમહાત્માઓનાં પ્રવૃત્તિલક્ષણો પરમપુરુષે આ પ્રમાણે કહ્યાં છે :

અન્યંતરદશાનાં ચિન્હ તે મહાત્માઓનાં પ્રવૃત્તિલક્ષણોથી નિર્ણત કરી શકાય છે. જો કે પ્રવૃત્તિલક્ષણ કરતાં અન્યંતરદશા વિષેનો નિશ્ચય અન્ય પળ નીકળે છે. કોઈ એક શુદ્ધવૃત્તિમાન શુભ્રુને તેથી અન્યંતરદશાની પરીક્ષા આવે છે.

એવા મહાત્માઓના સમાગમ અને વિનયની શી જરૂર ? ગમે તેવો પુરુષ હોય પળ સારી રીતે શાસ્ત્ર યાંત્રી સંમત્તાવે તેવા પુરુષથી જીવ કલ્યાણનો યથાર્થ માર્ગ જ્ઞા માટે ન પાની શકે ? એવી આશંકાનું સમાધાન કરવામાં આવે છે :

એવા મહાત્માપુરુષનો યોગ બહુ બહુ દુર્લભ છે. સારા દેશ કાઢમાં પળ એવા મહાત્માનો યોગ દુર્લભ છે; તો આવા દુઃખમુલ્ય કાઢમાં તેમ હોય એમાં કંઈ કહેવું રહેવું નથી. કહું છે કે,—

યથાપિ તેવા મહાત્માપુરુષનો કચિત્ યોગ વને છે, તોપળ શુદ્ધવૃત્તિમાન શુભ્રુ હોય તો તે અપૂર્વ ગુણને તેવા મહર્ચમાત્રના સમાગમમાં પ્રાપ્તકરી શકે છે. જેવા મહાત્માપુરુષનાં વચનપ્રતાપથી મહર્ચ-

માત્રમાં ચક્રવર્તિઓ પોતાનું રાજપાટ છોડી મળંકર વનમાં તપશ્ચર્યા કરવાને ચાલી નીકળતા હતા, તેવા મહાત્માપુરુષના યોગથી અપૂર્વ શુભ કેમ પ્રાપ્ત ન થાય ?

સારા દેશ કાઢમાં પણ કવિત્ તેવા મહાત્માનો યોગ વની આવે છે, કેમકે તેઓ અપ્રતિ-
ચદ્ધ વિહારી હોય છે. ત્યારે એવા પુરુષોનો નિત્ય સંગ રહી શકે તેમ રીતે વની શકે કે
જેથી મુમુક્ષુ જીવ સર્વ દુઃસ્વ ક્ષય કરવાનાં અનન્ય કારણોને પૂર્ણપણે ઉપાસી શકે ! તેનો માર્ગ આ
પ્રમાણે મળવાનું જિને અવલોક્યો છે :

નિત્ય તેમના સમાગમમાં આજ્ઞાધીનપણે વર્તવું જોઈએ, અને તે માટે વાઘાભ્યંતર પરિમહાદિ
ત્યાગ જ યોગ્ય છે.

જેઓ સર્વથા તેવો ત્યાગ કરવાને સમર્થ નથી તેમણે આ પ્રમાણે દેહત્યાગપૂર્વક ફરવું યોગ્ય છે.
તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે ઉપદેશ્યું છે :

તે મહાત્માપુરુષના ગુણાતિશયપણાથી, સમ્યક્-આચરણથી, પરમજ્ઞાનથી, પરમશાંતિથી, પરમનિવૃત્તિથી
મુમુક્ષુ જીવની અશુભ કૃતિઓ પરાવર્તન થઈ શુભસ્થાવને પામી સ્વરૂપપ્રત્યે વચ્ચતી જાય છે.

તે પુરુષનાં વચનો આગમસ્વરૂપ છે, તોપણ વારંવાર પોતાથી વચનયોગની પ્રવૃત્તિ ન થાય તેથી,
તથા નિરંતર સમાગમનો યોગ ન વને તેથી, તથા તે વચનનું શ્રવણ તાદૃશ્ય સ્પર્શમાં ન
રહે તેથી, તેમ જ કેટલાક માવોનું સ્વરૂપ જાણવામાં પરાવર્તનની અસ્થિ હોય છે તેથી, અને અનુ-
પ્રેક્ષાનું વઝ વૃદ્ધિ પામવાને અર્થે વીતરાગશ્રુત-વીતરાગ શાન્ત-શ્ક વચ્ચવાન ઉપકારી સાધન છે ;
જો કે તેવા મહાત્માપુરુષદ્વારા જ પ્રથમ તેનું રહસ્ય જાણવું જોઈએ, પછી વિશુદ્ધ દષ્ટિ થયે
મહાત્માના સમાગમના અંતરાયમાં પણ તે શ્રુત વચ્ચવાન ઉપકાર કરે છે, અથવા જ્યાં કેવલ તેવા

મહાત્માઓનો યોગ વની શક્તો નથી, ત્યાં પણ વિશુદ્ધ દૃષ્ટિવાનને ચીતરાગશ્રુત પરમોપકારી છે, અને તે જ અર્થે થઇને મહત્પુરુષો એક શ્લોકથી માંડી દ્વાદશાંગસુધીની રચના કરી છે.

તે દ્વાદશાંગના મૂળ ઉપદેશ સર્વજ્ઞ ચીતરાગ છે; કે જે સ્વરૂપનું મહાત્મા પુરુષો નિરંતર ધ્યાન કરે છે; અને તે પદની પ્રાપ્તિમાં જ સર્વેસ સમાયતું છે એમ પ્રતીતિથી અનુભવે છે. સર્વજ્ઞચીતરાગનાં વચનને ધારણ કરીને મહત્આચાર્યોએ દ્વાદશાંગની રચના કરી હતી, અને તદાશ્રિત આજ્ઞાકિત મહાત્માઓએ બીજાં અનેક નિર્દોષ શાસ્ત્રોની રચના કરી છે. આ પ્રમાણે દ્વાદશાંગનાં નામો છે:—

(૧) આચારાંગ, (૨) સૂત્રકૃત્તાંગ, (૩) સ્થાનાંગ, (૪) સમવાયારંગ, (૫) મગધવતી, (૬) જ્ઞાતાધર્મ કથારંગ, (૭) ઉપાસક દશાંગ, (૮) અંતકૃત દશાંગ, (૯) અનુસરોપ-પાતિક, (૧૦) પ્રશ્નરૂપાકરણ, (૧૧) વિપાક અને (૧૨) દૃષ્ટિવાદ.

તેમા આ પ્રમાણે નિરૂપણ છે:—

કાલ્દોષથી ઘણાં સ્થલો તેમાથી વિસર્જન થઈ ગયાં, અને માત્ર અલ્પ સ્થલો રહ્યાં :

જે અલ્પ સ્થલો રહ્યાં તેને એકાદશાંગને નામે શ્વેતામ્બરઆચાર્યો કહે છે. દિગમ્બરો તેમાં અનુમત નહીં થતાં એમ કહે છે કે,—

વિસંવાદ કે મતાગ્રહની દૃષ્ટિએ તેમાં બંને કેવલ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગની પેઠે જોવામાં આવે છે. દીર્ઘ દૃષ્ટિએ જોતાં તેનાં જૂદાં જ કારણો જોવામાં આવે છે.

ગમે તેમ હો, પણ આ પ્રમાણે બંને બહુ નજીકમાં આવી જાય છે :

~~વિવાદનાં ઘણાં સ્થલો તો અપ્રયોજન-જોવા છે; તે પણ પરીક્ષા છે.~~

અપાત્ર શ્રોતાને દ્રવ્યાનુયોગાદિ માવ ઉપદેશવાથી નાસ્તિકતાદિ માવો ઉત્પન્ન થવાનો વસત આવે છે; અથવા શુષ્કજ્ઞાની થવાનો વસત આવે છે.

હવે, આ પ્રસ્તાવના અત્રે સંક્ષેપીય છીય; અને જે મહાત્માપુરુષે

આ પ્રમાણે જો સુપતીત થાય તો

દિસા રહિઓ ધમ્મો । અદ્ધારસ દોપ ચિરદિઓ દેયો ॥
નિર્ગંધે પવયણે । સદ્દહણે હોદ સમ્મતં ॥ ૧ ॥

તથા

જીવને મોક્ષમાર્ગ છે, નહીં તો ઉન્નમાર્ગ છે.

સર્વે દુઃખનો ક્ષય કરનારો એક પરમ સદુપાય, સર્વે જીવને હિતકારી, સર્વે દુઃખનાં ક્ષયનો એક આત્મતિક ઉપાય—પરમ સદુપાયરૂપ ચીતરાગદર્શન છે. તેની પ્રતીતિયી, તેના અનુકરણયી, તેની આજ્ઞાના પરમ અવલંબનવડે, જીવ મવસાગર તરીકે આવે છે. ‘સમવાયાર્ગસૂત્ર’માં કહ્યું છે કે:—

આત્મા શું ? કર્મ શું ? તેનો કર્તા કોણ ? તેનું ઉપાદાન કોણ ? નિમિત્ત કોણ ? તેની સ્થિતિ કેટલી ? કર્તા શો વડે ? શું પરિમાર્ગમાં તે બાંધી શકે ? એ આદિ ભાવોનું સ્વરૂપ જેવું નિર્મયસિદ્ધાંતમાં સ્પષ્ટ, સૂક્ષ્મ અને સંકલનાપૂર્વક છે તેવું કોઈ પણ દર્શનમાં નથી. [અપૂર્ણ.]

(૩)

જૈનમાર્ગવિવેક.

મોક્ષના સમાધાનને અર્થે યથાશક્તિય જૈનમાર્ગને જાણ્યો છે, તેનો સંક્ષેપે કંઈ પણ વિવેક કરું છું:—

તે જૈનમાર્ગ જે પદાર્થનું હોવાપણું છે તેને હોવાપણે અને નથી તેને નહીંહોવાપણે માને છે.

જેને હોવાપણું છે તે બે પ્રકારે છે એમ કહે છે. જીવ અને અજીવ. એ પદાર્થ સ્પષ્ટ મિત્ર છે; કોઈ કોઈનો સ્વભાવ ત્યાગી શકે તેવા સ્વરૂપે નથી.

અજીવ રૂપી અને અરૂપી બે પ્રકારે છે.

જીવ અનંતા છે. પ્રત્યેકે પ્રત્યેક જીવ ત્રણે કાલ જૂદા છે. જ્ઞાન દર્શનાદિ લક્ષણે જીવ ઓઝહાવે છે, પ્રત્યેક જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશને અવગાહીને રહે છે; સંકોચ વિકાસનું માજન છે; અનાદિથી કર્મમાહુક છે. સંધારૂપ સ્વરૂપ જાણ્યાથી, પ્રતીતિમાં આપ્યાથી, સ્થિર પરિણામે થયે તે કર્મની નિવૃત્તિ થાય છે. સ્વરૂપે જીવ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત છે; અજર, અમર, ક્ષાયશ્રત વસ્તુ છે. [અપૂર્ણ.]

(૪)

મોક્ષસિદ્ધાંત.

અનંત અવ્યાવાધ સુસ્થમય પરમપદ તેની પ્રાપ્તિ અર્થે મગવાન્ સર્વજ્ઞે નિરૂપણ કરેલો મોક્ષસિદ્ધાંત તે ભગવાનને પરમમક્તિથી નમસ્કાર કરીને કહું છું.

દ્રવ્યાનુયોગ, કરણાનુયોગ, ચરણાનુયોગ, અને ધર્મકથાનુયોગના મહાનિધિ એવા વીતરાગપ્રવચનને નમસ્કાર કરું છું.

કર્મરૂપી વૈરીનો પરાજય કર્યો છે એવા અર્હત મગવાન્; શુદ્ધ ચૈતન્યપદનાં સિદ્ધાલયે વિરાજમાન છે એવા સિદ્ધ મગવાન્; જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને ધીર્ય એવા મોક્ષના પાંચ આચાર જેના આચરણમાં પ્રવર્તમાન છે અને ધીજા મન્ય જીવોને તે આચારનાં પ્રવર્ણવે છે એવા આચાર્ય મગવાન્; દ્વાદશાંગના અમ્યાસી અને તે શ્રુત શબ્દ, અર્થ અને રહસ્યથી અન્ય મન્ય જીવોને અધ્યયન કરાવનાર એવા ઉપાધ્યાય મગવાન્; મોક્ષમાર્ગને આત્મજાગૃતીપૂર્વક સાધતા એવા સાધુ મગવાનને હું પરમમક્તિથી નમસ્કાર કરું છું.

શ્રીશ્રવણદેવથી શ્રી મહાવીરપર્યંત વર્તમાન મરતક્ષેત્રના ચોવીશ તીર્થકરોના પરમ ઉપકારને વારંવાર સંમારું છું.

શ્રીમાન્ વર્ધમાનજિન વર્તમાનકાલના જરમતીર્થકરદેવની શિક્ષાથી હાલ મોક્ષમાર્ગનું અસ્તિત્વ વર્તે છે. એ સૈમના ઉપકારને સુવિહિત પુરુષો વારંવાર આશ્ચર્યમય દેસે છે.

કાલના દોષથી અપાર શ્રુતસાગરનો ધણો માગ વિસર્જન થતો ગયો અને વિંદુમાત્ર અથવા અરૂપમાત્ર વર્ષનાનમાં વિષમાન છે; ધણાં સ્વઝો વિસર્જન થવાથી, ધણાં સ્વઝોમાં સ્થૂઝનિરૂપણ રહ્યું હોવાથી નિર્મથમગવાનના તે શ્રુતનો પૂર્ણ છામ વર્તમાન મનુષ્યોને આ ક્ષેત્રે પ્રાપ્ત થતો નથી.

ઘણાં મતમર્તાતરાદિ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ પણ એ જ છે, અને તેથી જ નિર્મલ આત્મત્વના અમ્યાસી મહાત્માઓની અરૂપતા થઈ.

શ્રુત અરૂપ રહ્યા છતાં, મતમર્તાંતર ધણાં છતાં, સમાધાનનાં કેટલાંક સાધનો પરોક્ષ છતાં, મહાત્માપુરુષોનું કચિત્ત્વ છતાં, હૈ આર્ય જનો! સમ્યક્દર્શન, શ્રુતનું રહસ્ય એવો પરમપદનો પંથ, આત્માનુમવના હેતુ સમ્યક્ ચારિત્ર અને વિશુદ્ધઆત્મધ્યાન જાગે પણ વિષમાન છે, એ પરમ હર્ષનું કારણ છે.

વર્તમાનકાલનું નામ દુશ્મકાલ છે. તેથી દુઃસે કરીને,—ઘણા અંતરાયથી, પ્રતિકૂળતાથી, સાધનનું દુર્લભપણું હોવાથી,—મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ યાય છે; પણ વર્તમાનમાં મોક્ષમાર્ગનો વિચ્છેદ છે એમ ચિંતવવું જોતું નથી.

પંચમકાલમાં થયેલા મહર્ષિઓ પણ એમજ કહ્યું છે. તે પ્રમાણે પણ અત્રે કહું છું.

સૂત્ર અને ધીજાં પ્રાચીન આચાર્યે તદનુસાર રચેલાં ધનાં ઘાતો વિષમમાન છે. મુવિહિત પુરુષોપ તો હિતકારી મતિધી જ રચ્યાં છે. કોદ મતવાદી, હટમાદી અને વિષિલતાના ચોપક પુરુષોપ રચેલાં કોદ પુસ્તકો સૂત્રથી અથવા જિનાચારથી મઠતાં ન આવતાં હોય અને પ્રયોજનની મર્યાદાથી યાદ હોય, તે પુસ્તકોના ઉદાહરણથી પ્રાચીન મુવિહિત આચાર્યોનાં યજ્ઞનોને ઉત્પાપમાનું પ્રયત્ન ભવમીરુ મદા-સ્માઓ કરતા નથી. ધન તેથી ઉપગ્રહ થાય છે, એમ જાણી તેનું ચતુમાન કરતાં છતાં યમાયોમ્મ સદુપયોગ કરે છે.

દિગંધર અને શ્રેતાંધર પદ્મા કે મેદ જિનદર્શનમાં મુખ્ય છે. મતદદિષ્ઠી તેમાં મોટો અંતર જોવામાં આવે છે. તત્ત્વદદિષ્ઠી તેવો વિશેષ મેદ જિનદર્શનમાં શરૂપણે પરોક્ષ છે; જે પત્યક્ષ કાર્યમૂત થઈ શકે તેવા છે તેમાં તેવો મેદ નથી; માટે યજ્ઞ સંપ્રદાયમાં ઉત્પન્ન થતા ગુણવાન પુરુષો સમ્યગ્દદિષ્ઠી જુદા છે; અને જેમ તત્ત્વપ્રતીતિનો અંતરાય ઓછો થાય તેમ પ્રવર્તે છે.

જેનામાસથી પ્રવર્તેલાં મતપ્રતાંતરો ધીજાં ધનાં છે, તેનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરતાં પણ વૃત્તિ સંકોચાય છે. જેમાં મૂલ પ્રયોજનનું માન નથી, પદ્મનું જ નહીં પણ મૂલ પ્રયોજનથી વિરુદ્ધ પદ્મી પદ્ધતીનું અવલંબન થઈ છે; તેને મુનિપણાનું સ્વપ્ન પણ ક્યાંથી? કેમકે મૂલ પ્રયોજનને વિસારી છેલ્લામાં પડ્યા છે, અને જીવોને પોતાની પૂજ્યતાદિને અર્થે પરમાર્થમાર્ગના અંતરાયક છે.

તે, સુનિનું લિંગ પણ ધરાવતા નથી, કેમકે શ્વકપોસ્ત્રચનાથી તેમની સર્વ પ્રવૃત્તિ છે. શ્રિમા-ગમ-અથવા-આચાર્યનો-પરંપરાનું-જામ-માપ-તેમની પાસે છે, ચતુલ્લે તો તે તેથી પદ્મનુસ જ છે.

એક જુમહાનેથી, દોરાજેથી અલ્પ વસ્તુના મહનત્યાગના આમદથી જૂદો માર્ગ ઉપજાવી કાઢી થઈ છે, અને સીધેનો મેદ કરે છે, પદ્મા મહામોહમૂદ જીવ શિંયામાસપણે પણ આને ધીત્તા-ગના દર્શનને ઘેરી ઘેટા છે, એજ અસંયતીપૂજા નામનું આશ્ચર્ય ડાળે છે.

મહાત્મા પુરુષોની અલ્પ પણ પ્રવૃત્તિ સ્વ પરને મોક્ષમાર્ગસન્મુલ્ય કરવાની છે. શિંયામાસી જીવો મોક્ષમાર્ગથી પદ્મનુસ કરવામાં પોતાનું વલ્લ પ્રવર્તેલું જાણી હર્ષાયમાન થાય છે, અને તે સર્વ કર્મપ્રવૃત્તિમાં યથતા અનુભાગ અને સિતિવંધનું સ્થાનક છે એમ હું જાણું છું. (અપૂર્ણ.)

(૫)

દ્રવ્યપ્રકાશ.

દ્રવ્ય પદ્મલે વસ્તુ, તત્ત્વ, પદાર્થ. આમાં મુલ્ય ત્રણ અધિકાર છે.

પ્રથમ અધિકારમાં જીવ અને અજીવ દ્રવ્યના મુલ્ય પ્રકાર કદા છે.

ધીજા અધિકારમાં જીવ અને અજીવનો પરસ્પરનો સંબંધ અને તેથી જીવને હિતાહિત શું રહ્યું છે તે સમજાવા માટે તેના વિશેષ પર્વાયરૂપે યાપયુષ્યાદિ ધીજાં સાત તત્ત્વોનું નિરૂપણ કર્યું છે. જે સાત તત્ત્વો જીવ અને અજીવ એ બે તત્ત્વોમાં શમાય છે.

ધીજા અધિકારમાં યથાસિત મોક્ષમાર્ગ દર્શાવ્યો છે, કે જેને અર્થે થઈને જ સમક્ષ જ્ઞાનીપુરુષોનો ઉપદેશ છે.

પદાર્થનાં વિવેચન અને સિદ્ધાંતપર જેનો પાયો રચાયો છે અને તે દ્વારા જે મોક્ષમાર્ગ પ્રતિવેધે છે તેનાં છ દર્શનો છે:—(૧) બૌદ્ધ, (૨) ન્યાય, (૩) સાંખ્ય, (૪) જૈન, (૫) મીમાંસક, અને (૬) વૈશેષિક. વૈશેષિક ન્યાયમાં અંતર્ગત કર્યું હોય તો નાસ્તિક વિચાર પ્રતિપાદન કરતું પણ ચાર્વાક દર્શન છઠ્ઠું ગણાય છે.

પ્રશ્ન:—ન્યાય, વૈશેષિક, સાંખ્ય, યોગ, ઉત્તરમીમાંસા અને પૂર્વમીમાંસા એમ છ દર્શન વેદ પરિમાપામાં ગણવામાં આવ્યાં છે, તે કરતાં ઉપર દર્શવિલાં દર્શનો જુદી પદ્ધતીએ ગણ્યાં છે તેનું શું કારણ એમ પ્રશ્ન થાય તો તેનું સમાધાન એ છે કે

સમાધાન:—વેદ પરિમાપામાં દર્શવિલાં દર્શનો વેદને માન્ય રાखે છે તે દૃષ્ટિથી ગણ્યાં છે; અને ઉપર ગણાવેલ ક્રમે તો વિચારની પરિપાટીના મેદથી ગણ્યાં છે, જેથી આ જ ક્રમ યોગ્ય છે.

દ્રવ્ય અને ગુણનું અનન્યત્વ—અવિમક્ત્વ પટલે પ્રદેશમેદરહિતપણું છે, ક્ષેત્રાંતર નથી. દ્રવ્યના નાશથી ગુણનો નાશ અને ગુણના નાશથી દ્રવ્યનો નાશ થાય એવો એકમાત્ર છે. દ્રવ્ય અને ગુણનો મેદ કહિયે છિયે તે કયનીયી છે, વસ્તુથી નથી. સંસ્થાન, સંસ્થાવિશેષ જ્ઞાન અને જ્ઞાનિને સર્વથા પ્રકારે મેદ હોય તો બંને અચેતનત્વ પામે એમ સર્વજ્ઞ વીતરાગનો સિદ્ધાંત છે. જ્ઞાનની સાથે સમવાય સંબંધથી આત્મા જ્ઞાની નથી. સમવર્તિત્વ સમવાય.

વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ પરમાણુ દ્રવ્યના વિશેષ છે. [અપૂર્ણ.]

(૬)

અર્થતઃ સુપ્રસિદ્ધ છે કે પ્રાણીમાત્રને દુઃખ પ્રતિકૂળ, અપ્રિય અને સુખ અનુકૂળ તથા પ્રિય છે. તે દુઃખથી રહિત થવા માટે અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાણીમાત્રનું પ્રયત્ન છે.

પ્રાણીમાત્રનું પણ પ્રયત્ન છતાં પણ તેઓ દુઃખનો અનુભવ જ કરતાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ક્ષતિ ફંદક સુખના અંશ કોઈક પ્રાણીને પ્રાપ્ત થયા દેખાય છે, તો પણ દુઃખની શાલુલ્યતાથી કરીને જોવામાં આવે છે.

આશંકા:—પ્રાણીમાત્રને દુઃખ અપ્રિય હોવા છતાં, વઝી તે મટાડવાને અર્થે તેનું પ્રયત્ન છતાં તે દુઃખ મટતું નથી, તો પછી તે દુઃખ ટલવાનો કોઈ ઉપાય જ નહીં એમ સમજાય છે. કેમ કે વધાનું પ્રયત્ન નિષ્ફળ જામ તે થાત નિરૂપાય જ હોવી જોઈએ, એમ અત્રે આશંકા થાય છે. તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે.

સમાધાન:—દુઃખનું સ્વરૂપ ચચાર્થ ન સમજાવાથી, તે થવાનાં મૂલ કારણો શું છે અને તે શાથી મટી શકે તે ચચાર્થ ન સમજાવાથી, દુઃખ મટાડવા સંબંધીનું તેમનું પ્રયત્ન સ્વરૂપથી અચચાર્થ હોવાથી દુઃખ મટી શકતું નથી.

દુઃખ અનુભવવામાં આવે છે, તોપણ તે સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં આવવાને અર્થે થોડુંક તેનું વ્યાખ્યાન કરીએ છે:—

પ્રાણીઓ કે પ્રકારના છે.

(૧) એક ત્રસ પટલે પોતે મથાદિનું કારણ देखी नाशीजतां, हालतां चालतां ए आदि शक्तिवाळां.

(૨) ધીજાં સ્થાવર, પટલે જે સ્થલે દેહ ધારણ કર્યો છે, તે જ સ્થલે સ્થિતિમાન, અથવા મથાદિ કારણ જાણી નાશી જવા ઘેરેની સમજણશક્તિ જેમાં નથી તે.

અથવા એકંદ્રિયથી માંડી પાંચ હંદ્રિય સુધીનાં પ્રાણીઓ છે. એકંદ્રિય પ્રાણીઓ સ્થાવર કહેવાય, અને કે હંદ્રિયવાळाં પ્રાણીથી માંડીને પાંચ હંદ્રિયવાळाં પ્રાણી સુધીનાં ત્રસ કહેવાય. પાંચ ઉપરાંત કોઈ પણ પ્રાણીને હંદ્રિય હોતી નથી.

એકંદ્રિય પ્રાણીના પાંચ મેદ છે: પૃથ્વી, પાણી, અમિ, વાયુ અને વનસ્પતિ.

વનસ્પતિનું જીવત્વ સાધારણ મનુષ્યોને પણ કંઈક અનુમાનગોચર થાય છે.

પૃથ્વી, પાણી, અમિ અને વાયુનું જીવત્વ, આગમ પ્રમાણથી, વિશેષ વિચારવલ્લથી કંઈપણ સમજી શકાય છે, સર્વથા તો પ્રહુષ્ણનગોચર છે.

અમિ અને વાયુના જીવો કંઈક ગતિમાન જોવામાં આવે છે. પણ તે પોતાની સમજણશક્તિ પૂર્વક હોયું નથી, જેથી તેને સ્થાવર કહેવામાં આવે છે.

એકંદ્રિય જીવમાં વનસ્પતિમાં જીવત્વ મુપસિદ્ધ છે છતાં તેનાં પ્રમાણો આ ગ્રંથમાં અનુક્રમે આવશે. પૃથ્વી, પાણી, અમિ અને વાયુનું જીવત્વ આ પ્રમાણે સિદ્ધ કર્યું છે:— [અપૂર્ણ.]

(૭)

ચૈતન્ય જેનું મુલ્ય લક્ષણ છે,

દેહ પ્રમાણ છે,

અસંલ્યાત પ્રદેશ પ્રમાણ છે, તે અસંલ્યાત પ્રદેશતા લોકપરિમિત છે.

પરિણામી છે,

અમૂર્ત છે,

અનંત અગુરુલુપ્ત પરિણતદ્રવ્ય છે,

સામાવિક દ્રવ્ય છે,

કર્તા છે,

મોક્ષા છે,

અનાદિ સંસારી છે,

મલ્યત્વ લલ્લિ પરિપાકાદિથી મોક્ષસાધનમાં પ્રવર્તે છે,

મોક્ષ થાય છે,

મોક્ષમાં સ્વપરિણામી છે.

સંસારી જીવ.

{ સંસાર અવસ્થામાં મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગ ઉચ્ચોચર વંધનાં સ્થાનક છે.

સિદ્ધાત્મા.

{ સિદ્ધાવસ્થામાં યોગનો પણ અભાવ છે.

માત્ર ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મદ્રવ્ય સિદ્ધપદ છે.

વિભાવ પરિણામ માવકર્મ છે.

પુદ્ગલસંબંધ દ્રવ્યકર્મ છે.

[અપૂર્ણ.]

(<)

આસ્રવ.—જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના પુદ્ગલયોગથી મહણ થાય છે તે દ્રવ્યાસ્રવ જાળવો. જિનભગવાને તે અનેક મેદયી કહ્યો છે.

બંધ.—જીવ જે પરિણામથી કર્મનો બંધ કરે છે તે માવબંધ.

કર્મપ્રદેશ, પરમાણુઓ અને જીવનો અન્યોન્યપ્રવેશરૂપે સંબંધ થવો તે દ્રવ્યવંધ.

પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશ એમ ચાર પ્રકારનો વંધ છે. પ્રકૃતિ અને પ્રદેશવંધ યોગથી થાય છે. સ્થિતિ તથા અનુભાગવંધ કપાયથી થાય છે.

સંવર.—આસ્રવને રોકી શકે એવો ચૈતન્યસ્વભાવ તે માવસંવર અને તેથી દ્રવ્યાસ્રવને રોકે તે દ્રવ્યસંવર ધીજો છે. વ્રત, સમિતિ, શુષ્કિ, ધર્મ, અનુપ્રેક્ષા અને પરિપહજય એમ ચારિત્રના ઘણા પ્રકાર તે માવસંવરના વિશેષ જાળવા.

નિર્જરા.—તપશ્ચર્યાએ કરીને જે કાળે કર્મના પુદ્ગલોદ રસ મોગવી લીધો તે માવનિર્જરા. તે પુદ્ગલપરમાણુઓનું આત્મપ્રદેશથી સ્વરી પદ્ધતું તે દ્રવ્યનિર્જરા.

મોક્ષ.—સર્વ કર્મનો ક્ષયથવારૂપ આત્મસ્વભાવ તે માવમોક્ષ. કર્મવર્ગણથી આત્મદ્રવ્યનું જૂદું થઈ જવું તે દ્રવ્યમોક્ષ.

પુણ્ય અને પાપ.—શુભ અને અશુભ ભાવને લીધે પુણ્ય અને પાપ જીવને હોય છે. શાન્તા, શુમાયુષ, શુભનામ અને ઉચ્ચગોત્રનો હેતુ પુણ્ય છે. પાપથી તેથી વિપરીત થાય છે.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર મોક્ષનાં કારણ છે. વ્યવહાર નયથી તે ત્રણે છે. નિશ્ચયથી આત્મા એ ત્રણેમય છે.

આત્માને છોડીને એ ત્રણે રત્ન બીજાં કોઈ પણ દ્રવ્યમાં ઘર્ષતાં નથી, તેટલા માટે આત્મા એ ત્રણેમય છે; અને તેથી મોક્ષકારણ પણ આત્મા જ છે.

જીવાદિ તત્ત્વોપત્યે આત્મારૂપ આત્મસ્વભાવ તે સમ્યક્દર્શન.

માઠા આમદ્રહી રહિત તે સમ્યક્જ્ઞાન. સંશય, વિપર્યય અને આંતિથી રહિત આત્મસ્વરૂપ અને પરસ્વરૂપને યથાર્થપણે મહણ કરી શકે તે સમ્યક્જ્ઞાન. સાકારોપયોગરૂપ તેના ઘણા મેદ છે.

માવોનું સામાન્યસ્વરૂપ જે ઉપયોગ મહણ કરી શકે તે દર્શન. દર્શન શબ્દ શ્રદ્ધાના અર્થમાં પણ વપરાય છે; એમ આગમમાં કહ્યું છે.

છદ્મસ્થને પ્રથમ દર્શન અને પછી જ્ઞાન થાય છે. કેવલીભગવાનને વજ્રે સાથે થાય છે.

અશુભમાવથી નિવૃત્તિ અને શુભમાવમાં પ્રવૃત્તિ તે ચારિત્ર. વ્યવહારનયથી તે ચારિત્રવ્રત સમિતિ-શુષ્કિરૂપે શ્રી વીતરાગોદ કહ્યું છે.

સંસારના મૂલ હેતુઓનો વિશેષ નાશ કરવાને અર્થે યાજ્ઞ અને અંતરંગ ક્રિયાનો જ્ઞાનીપુરુષને નિરોધ થાય તેનું નામ પરમ સમ્યક્ચારિત્ર ધીતરાગોપ કહ્યું છે.

મોક્ષના હેતુરૂપ ૯ વસ્તુ ચારિત્ર ધ્યાનથી અવલમ્બ મુનિઓ પામે છે, તેટલા માટે પ્રયત્નવાન ચિત્તથી ધ્યાનનો ઉત્તમ અભ્યાસ કરો.

જો તમે સ્થિરતા ઇચ્છતા હો તો પ્રિય અથવા અપ્રિય વસ્તુમાં મોહ ન કરો, રાગ ન કરો, દ્વેષ ન કરો. અનેક પ્રકારના ધ્યાનની પ્રાપ્તિને અર્થે પાંચિશ, સોલ, છ, પાંચ, ચાર, ત્રે, અને એક એમ પરમેષ્ઠિપદના યાચક છે તેનું જપપૂર્વક ધ્યાન કરો. વિશેષ સ્વરૂપ શ્રી ગુરુના ઉપદેશથી જાણવું યોગ્ય છે. [અપૂર્ણ.]

(૯)

ૐ નમઃ

સર્વ દુઃખનો આત્મતિક અમાવ અને પરમ અવ્યાપાધ સુલભી પ્રાપ્તિ ૯ જ મોક્ષ છે. અને તે જ પરમહિત છે. ધીતરાગ સન્માર્ગ તેનો સદુપાય છે.

તે સન્માર્ગનો આ પ્રમાણે સંક્ષેપ છે.

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રની એકત્રતા તે મોક્ષમાર્ગ છે.

સર્વજ્ઞના જ્ઞાનમાં ભાસ્યમાન તત્ત્વોની સમ્યક્પ્રતીતિ થવી તે સમ્યક્દર્શન છે.

તે તત્ત્વનો વૌધ થવો તે સમ્યક્જ્ઞાન છે.

ઉપાદેય તત્ત્વનો અભ્યાસ થવો તે સમ્યક્ચારિત્ર છે.

શુદ્ધઆત્મપદસ્વરૂપ ૯વાં ધીતરાગપદમાં સિતિ થવી તે ૯ ત્રણની એકત્રતા છે.

સર્વજ્ઞદેવ, નિર્મથગુરુ અને સર્વજ્ઞોપદિષ્ઠ ધર્મની પ્રતીતિથી તત્ત્વ પ્રતીતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સર્વ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, સર્વ મોહ અને સર્વ વીર્યોદિ અંતરાયનો ક્ષય થવાથી આત્માનો સર્વજ્ઞધીતરાગસ્વભાવ પ્રકટે છે. નિર્મથપદના અભ્યાસનો હવરોચર ક્રમ તેનો માર્ગ છે. તેનું રહસ્ય સર્વજ્ઞોપદિષ્ઠ ધર્મ છે.

(૧૦)

સર્વજ્ઞે કહેલું ઉપદેશથી આત્માનું સ્વરૂપ જાણીને સુપ્રતીત કરીને તેનું ધ્યાન કરો.

જેમ જેમ ધ્યાનવિશુદ્ધિ તેમ તેમ જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષય થશે.

પોતાની કસ્પનાથી તે ધ્યાન સિદ્ધ થતું નથી.

જ્ઞાનમય આત્મા જેમને પરમોત્કૃષ્ઠ માને પ્રાપ્ત થયો, અને જેમણે ધરદ્રવ્યમાત્ર ત્યાગ કર્યું છે, તે દેવને નમન હો! નમન હો!

માર પ્રકારના નિદાનરહિત તપથી કર્મની નિર્જેરા વૈરાગ્યમાવનામાવિત, અહંભાવરહિત એવા જ્ઞાનીને થાય છે.

તે નિર્જરા પણ બે પ્રકારની જાણવી:- (૧) સ્વાભાવિક, અને (૨) તપથી. પહેલી ચારે ગતિમાં થાય છે, બીજી વ્રતધારીને જ હોય છે.

જેમ જેમ ઉપશમની શુદ્ધિ થાય તેમ તેમ તપ કરવાથી કર્મની ઘણી નિર્જરા થાય.

તે નિર્જરાનો ક્રમ કહે છે. મિથ્યાદર્શનમાં વર્તેતો પણ થોડા વસતમાં ઉપશમસમ્યક્દર્શન પામવાનો છે પણ જીવ કરતાં અસંયત સમ્યક્દષ્ટિને અસંસ્થાતગુણ નિર્જરા, તેથી દેશવિરતિ, તેથી સર્વેવિરતિ જ્ઞાનીને, તેથી [અપૂર્ણ.]

(૧૧)

ૐ

હે જીવ ! આટલો મયો પ્રમાદ શો ?

શુદ્ધ આત્મપદની પ્રાપ્તિને અર્થે વીતરાગ સન્માર્ગની ઉપાસના કર્તવ્ય છે.

સર્વશ્વેદય.

નિર્મલ્ય શુરુ.

વયા શુરુય ધર્મ.

શુદ્ધ આત્મદષ્ટિ થવાનાં અવલંબન છે.

સર્વજ્ઞે અનુભવેલો એવો શુદ્ધઆત્મપ્રાપ્તિનો ઉપાય શ્રી શુરુવડે જાણીને તેનું રહસ્ય ધ્યાનમાં રહેને આત્મપ્રાપ્તિ કરો.

યથાજાતિ લિંગ સર્વ વિરતિધર્મ. દ્વાદશવિધ દેશવિરતિધર્મ.

દ્રવ્યાનુયોગ સુસિદ્ધ—સ્વરૂપદષ્ટિ થતાં. ચરણાનુયોગ સુસિદ્ધ—પદ્ધતિવિષાદ શાંત કરતાં.

કરણાનુયોગ સુસિદ્ધ—સુખતીતદષ્ટિ થતાં. ધર્મકથાનુયોગ સુસિદ્ધ—વાલ્યોપદેહ સમજાવતાં.

(૧૨)

(૧)	(૨)	(૧)	(૨)
મોક્ષમાર્ગનું અસ્તિત્વ.	પ્રમાણ.	નિર્જરા.	આગમ.
આત્મ.	નય.	બંધ.	સંયમ.
શુરુ.	અનેકાંત.	મોક્ષ.	વર્તમાનકાલ.
ધર્મ.	લોક.	જ્ઞાન.	ગુણસ્થાનક.
ધર્મની યોગ્યતા.	અલોક.	દર્શન.	દ્રવ્યાનુયોગ.
કર્મ.	અહિસા.	ધારિત્ર.	કરણાનુયોગ.
જીવ.	સત્ય.	તપ.	ચરણાનુયોગ.
અજીવ.	અસત્ય.	દ્રવ્ય.	ધર્મકથાનુયોગ.
પુણ્ય.	વ્રણચર્ય.	ગુણ.	મુનિત્વ.
પાપ.	અપરિગ્રહ.	પર્યાય.	ગૃહધર્મ.
આશ્રવ.	આજ્ઞા.	સંસાર.	પરિપદ.
સંવર.	વ્યવહાર.	પ્રકેદિયનું અસ્તિત્વ.	ઉપસર્ગ.

૬૯૫.

ૐ નમઃ

મૂળ દ્રવ્ય શાસત.

મૂળ દ્રવ્યઃ—જીવ અજીવ.

પર્યાય અશાસત.

અનાદિ નિત્ય પર્યાયઃ—નેરૂં આદિ.

૬૯૬.

નમો જિણાર્ણ જીદ્ભગાનં

જિનતત્ત્વસંશેષ.

અનંત અવકાશ છે.

તેમાં જડ ચેતનાત્મક વિશ્વ રહ્યું છે.

વિશ્વ મર્યાદા થે અમૂર્ત દ્રવ્યથી છે, જેને ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય એવી સંજ્ઞા છે.

જીવ અને પરમાણુ પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્ય સક્રિય છે.

સર્વે દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વે શાશ્વત છે.

અનંત જીવ છે.

અનંત અનંત પરમાણુ પુદ્ગલ છે.

ધર્માસ્તિકાય એક છે.

અધર્માસ્તિકાય એક છે.

કાઠ દ્રવ્ય છે.

વિશ્વ પ્રમાણ ક્ષેત્રાવગાહ કરી શકે એવો એક જીવ છે.

૬૯૭.

(૧)

ૐ નમઃ

સર્વ જીવ સુખને ઇચ્છે છે.

દુઃખ સર્વને અપ્રિય છે.

દુઃખથી મુક્ત થવાં સર્વ જીવ ઇચ્છે છે.

વાસ્તવિક તેનું સ્વરૂપ ન સમજાવાથી તે દુઃખ મટ્યું નથી.

તે દુઃખના આત્મતિક અમાવનું નામ મોક્ષ કહીએ છીએ

અત્યંત વીતરાગ થયાવિના આત્મતિક મોક્ષ હોય નહીં.

સમ્યગ્જ્ઞાનવિના વીતરાગ થઈ શકાય નહીં.

સમ્યગ્દર્શનવિના જ્ઞાન અસમ્યક્ કહેવાય છે.

વત્તુની જે સ્વભાવે સ્થિતિ છે તે સ્વભાવે તે વત્તુની સ્થિતિ સમજાવી તેને સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ છીએ.

સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનથી પ્રતીત થયેલા આત્મભાવે વર્ણનું તે ચારિત્ર છે.
 એ ઘ્રણેની એકતાથી મોક્ષ થાય.
 જીવ સ્વામાવિક છે. પરમાણુ સ્વામાવિક છે.
 જીવ અનંત છે. પરમાણુ અનંત છે.
 જીવ અને પુદ્ગલનો સંયોગ અનાદિ છે.
 જ્યાંસુધી જીવને પુદ્ગલ સંબંધ છે ત્યાં સુધી સકર્મ જીવ કહેવાય.
 માવકર્મનો કર્ણ જીવ છે.
 માવકર્મનું ધીજું નામ વિભાવ કહેવાય છે.
 માવકર્મના હેતુથી જીવ પુદ્ગલ ગ્રહે છે.
 તેથી તૈજસાદિ શરીર અને ઔદારિકાદિ શરીરનો યોગ થાય છે.
 માવકર્મથી વિમુક્ત થાય તો નિજમાવ પરિણામી થાય.
 સમ્યગ્દર્શનવિના વાસ્તવિકપણે જીવ માવકર્મથી વિમુક્ત ન થઈ શકે.
 સમ્યગ્દર્શન થવાનો મુલ્ય હેતુ જિનવચનથી તત્ત્વાર્થપ્રતીતિ થઈ તે છે.

(૨)

ૐ નમઃ

વિશ્વ અનાદિ છે.
 આકાશ સર્વવ્યાપક છે.
 તેમાં લોક રહ્યો છે.
 જહ ચેતનાત્મક સંપૂર્ણ ગરૂર લોક છે.
 ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ અને પુદ્ગલ એ જહ દ્રવ્ય છે.
 જીવ દ્રવ્ય ચેતન છે.
 નૈ, અધર્મ, આકાશ, કાલ એ ચાર અમૂર્ત દ્રવ્ય છે.
 સ્તુતાય કાલ ઉપચારિક દ્રવ્ય છે.
 નૈ, અધર્મ, આકાશ એકેક દ્રવ્ય છે.
 ગલ્લ, પુદ્ગલ અને જીવ અનંત દ્રવ્ય છે.
 દ્રવ્ય ગુણપર્યાયાત્મક છે.

૬૧૮.

एकांत आत्मवृत्ति.
 एकांत आत्मा.
 केवल एक आत्मा.
 केवल एक आत्मा ज.
 केवल मात्र आत्मा.

કેવલ માત્ર આત્મા જ.

આત્મા જ.

શુદ્ધાત્મા જ.

સહજાત્મા જ.

નિર્વિકલ્પ, શબ્દાતીત સદૃશ સ્વરૂપ આત્મા જ.

૬૯૯.

હું અસંગ શુદ્ધચેતન છું. ઘઘનાતીત નિર્વિકલ્પ એકાંત શુદ્ધઅનુભવ સ્વરૂપ છું.

હું પરમ શુદ્ધ, અલંબ વિદ્ ધાતું છું

અધિદ્ ધાતુના સંયોગ રસનો આ આગાસ સો જુઓ !

આશ્ચર્યવત્, આશ્ચર્યરૂપ, ઘટના છે.

કંઈ પણ અન્ય વિકલ્પનો અવકાશ નથી.

સ્થિતિ પણ એ જ છે.

૭૦૦.

ૐ સર્વેશ્વાય નમઃ. નમઃ સહુરયે.

પંચાસિકાવ્ય.

૧. સો ઇન્દ્રોષ્ વંદનિક, ત્રણ લોકને કલ્યાણકારી, મધુર અને નિર્મલ જેનાં વાક્ય છે, અનંત જેના ગુણો છે, જેમણે સંસારનો પરાજય કર્યો છે એવા મગવાન્ સર્વેશ્ વીતરાગને નમસ્કાર.
૨. સર્વેશ્ મહામુનિના મુલથી ઉત્પન્ન થયેલું અમૃત (આ શાસ્ત્ર), ચાર મતિથી જીવને મુક્ત કરી નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરાવનાર પૂર્ણ આગમને નમન કરીને, કહું છું તે શ્રવણ કરો.
૩. પાંચ અસ્તિકાવ્યના સમૂહરૂપ અર્થસમયને સર્વેશ્ વીતરાગદેવે લોક કબ્જો છે. તેથી ઉપરાંત માત્ર આકાશરૂપ અનંત એવો અલોક છે.
૪. 'જીવ', 'પુદ્ગલસમૂહ', 'ધર્મ', 'અધર્મ', તેમ જ 'આકાશ', એ પદાર્થો પોતાના અસ્તિત્વમાં નિયમથી રહ્યા છે, પોતાની સત્તાથી અમિશ્ર છે, અને અનેકપ્રદેશાત્મક છે.
૫. અનેક ગુણ અને પર્થોયસહિત જેનો અસ્તિત્વસમય છે તે 'અસ્તિકાવ્ય', તેનાથી ત્રૈલોક્ય ઉત્પન્ન થાય છે.
૬. તે અસ્તિકાવ્ય ત્રણે કાલે માવપણે પરિણામી છે, અને પરાવર્તન જેનું લક્ષણ છે એવા કાલસહિત છાપ દ્રવ્ય સંજ્ઞાને પામે છે.
૭. એ દ્રવ્યો એક ધીજામાં પ્રવેશ કરે છે, એકમેકને અવકાશ આપે છે, એકમેક મઝી જાય છે, અને જૂદાં પડે છે; પણ પોતપોતાના સમાવનો ત્યાગ કરતાં નથી.
૮. સવાસરૂપે સર્વ પદાર્થ એકલવાદી છે. તે સત્ય અનંત પ્રકારના સ્વભાવવાળી છે; ઉત્પાદ-વ્યયધ્રુવત્તવાળી સામાન્ય વિદોષાત્મક છે.

૯. દ્રવ્યનું લક્ષણ સત્ છે, જે ઉત્પાદવ્યયધ્રુવતાસહિત છે, ગુણ પર્યાયના આશ્રયરૂપ છે, એમ સર્વેશ્વરે કહે છે.
૧૦. દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ થતો નથી; તેનો 'અસ્તિ' સ્વભાવ જ છે. ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવત્વ પર્યાયને લઈને છે.
૧૧. પોતાના સદ્ભાવ પર્યાયને દ્રવ્યે છે, તે તે માટે પરિણમે છે તે માટે દ્રવ્ય કહીએ છીએ, જે પોતાની સત્તાથી અનન્ય છે.
૧૨. પર્યાયથી રહિત દ્રવ્ય ન હોય, દ્રવ્યવિના પર્યાય ન હોય, બન્ને અનન્યભાવથી છે એમ મહામુનિઓ કહે છે.
૧૩. દ્રવ્યવિના ગુણ ન હોય, અને ગુણવિના દ્રવ્ય ન હોય; બન્નેનો (દ્રવ્ય અને ગુણનો) અમિત્ર ભાવ તેથી છે.
૧૪. 'સ્યાત્ અસ્તિ,' 'સ્યાત્ નૈસ્તિ,' 'સ્યાત્ અસ્તિ નૈસ્તિ,' 'સ્યાત્ અવક્તવ્યં,' 'સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્યં,' 'સ્યાત્ નૈસ્તિ અવક્તવ્યં,' 'સ્યાત્ અસ્તિ નૈસ્તિ અવક્તવ્યં,' એમ વિવિધતાને લઈને દ્રવ્યના સાત મંગ થાય છે.
૧૫. ભાવનો નાશ થતો નથી, અને અભાવની ઉત્પત્તિ થતી નથી. ઉત્પાદ, વ્યય ગુણ પર્યાયના સ્વભાવથી થાય છે.
૧૬. જીવઆદિ પદાર્થો છે. જીવનો ગુણ ચૈતન્ય-ઉપયોગ છે. દેહ, મનુષ્ય, નારક, તિર્યંચાદિ તેના અનેક પર્યાયો છે.
૧૭. મનુષ્યપર્યાય નાશ પામેલો એવો જીવ તે દેહ અથવા વીજે સ્થળે ઉત્પન્ન થાય છે. બન્ને સ્થળે જીવભાવ ધ્રુવ છે. તે નાશ પામીને કંઈ વીજો થતો નથી.
૧૮. જે જીવ જન્મ્યો હતો, તે જ જીવ નાશ પામ્યો. વસ્તુત્વે તો તે જીવ ઉત્પન્ન થયો નથી, અને નાશ પણ થયો નથી. ઉત્પન્ન અને નાશ દેવત્વ, મનુષ્યત્વનો થાય છે.
૧૯. એમ સત્નો વિનાશ, અને અસત્ જીવની ઉત્પત્તિ છે. જીવને દેવત્વ, મનુષ્યત્વાદિ પર્યાય ગતિનામકર્મથી હોય છે.
૨૦. જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મભાવો જીવે સુદૃઢ(અવગાઢ)પણે બાધ્યા છે; તેનો અમાય કરવાથી પૂર્વે નહીં થયેલો એવો તે સિદ્ધભગવાન્ થાય.
૨૧. એમ ભાવ, અભાવ, માવાભાવ અને અભાવભાવથી ગુણપર્યાયસહિત જીવ સંસારમાં પરિ-ગ્રમણ કરે છે.
૨૨. જીવ, પુદ્ગલમૂહ, અને આકાશ તેમ જ વીજા અસ્તિકાય કોઈના કરેલા નથી, સ્વરૂપથી જ અસ્તિત્વવાળા છે; અને લોકના કારણમૂલ છે.
૨૩. સદ્ભાવ સ્વભાવવાળા જીવ અને પુદ્ગલના પરાવર્તનપણાથી ઓછાસ્વાતો એવો નિશ્ચયકાઠ કહ્યો છે.

૨૪. તે કાઠ પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શથી રહિત છે, અગુરુલ્પુ છે, અમૂર્ષ છે, અને વર્તનાલક્ષણવાળો છે.
૨૫. સમય, નિમેષ, કાષ્ઠા, કલા, નાલી, મુહૂર્ત, દિવસ, રાત્રિ, માસ, ઋતુ અને સંવત્સરાદિ તે વ્યવહારકાઠ છે.
૨૬. કાઠનાં કોઈ પણ પરિમાણ (માપ) વિના વહુ કાઠ, થોડો કાઠ એમ કહી શકાય નહીં. તેની મર્યાદા પુત્રલદ્રવ્યવિના થતી નથી, તેથી કાઠને પુત્રલદ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થવાપણું કહીએ છીએ.
૨૭. જીવત્વવાળો, જાળનાર, ઉપયોગવાળો, પ્રભુ, કર્ણા, મોક્ષા, દેહપ્રમાણ, યસ્તુતાપ અમૂર્ષ અને કર્માવસ્યામાં મૂર્ષ એવો જીવ છે.
૨૮. કર્મમલથી સર્વ પ્રકારે મુક્ત થવાથી ઊર્ધ્વ લોકાંતરને પ્રાપ્ત થઈ તે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી હૃદયથી પર એવું અનંતસુખ પામે છે.
૨૯. પોતાના સામાવિક ભાવને લીધે આત્મા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થાય છે, અને પોતાનાં કર્મથી મુક્ત થવાથી અનંતસુખ પામે છે.
૩૦. યઠ, હૃદય, આયુષ્ અને ઉચ્છ્વાસ એ ચાર પ્રાણવડે જે મૂતકાળે જીવતો હતો, વર્તમાનકાળે જીવે છે, અને ભવિષ્યકાળે જીવશે તે 'જીવ.'
૩૧. અનંત અગુરુલ્પુ ગુણથી નિરંતર પરિણમેષ અનંત જીવો છે. અસંખ્યાત પ્રદેશપ્રમાણ છે. કોઈક જીવો લોકપ્રમાણ અવગાહનાને પામ્યા છે.
૩૨. કોઈક જીવો તે અવગાહનાને પામ્યા નથી. મિથ્યાદર્શન, કપાય અને યોગસહિત અનંત એવા સંસારી જીવો છે. તેથી રહિત એવા અનંત સિદ્ધ છે.
૩૩. જેમ પદ્મરાગ નામનું રત્ન દૂધમાં નાંદું હોય તો તે દૂધના પરિમાણપ્રમાણે પ્રભાસે છે, તેમ દેહને વિષે સ્થિત એવો આત્મા તે માત્ર દેહપ્રમાણ પ્રકાશક-વ્યાપક છે.
૩૪. એક કાયામાં સર્વ અવસ્થામાં જેમ તેનો તે જ જીવ છે, તેમ સર્વત્ર સંસારઅવસ્થામાં પણ તેનો તે જ જીવ છે. અધ્યવસાયવિદ્યેષથી કર્મરૂપી રજોમલથી તે જીવ મલીન થાય છે.
૩૫. જેને પ્રાણધારણપણું નથી, તેનો જેને સર્વથા અમાવ થવો છે, તે દેહથી મિત્ર અને વચનથી અગોચર જેમનું સ્વરૂપ છે એવા સિદ્ધ છે.
૩૬. યસ્તુહૃદયથી જોઈએ તો સિદ્ધપદ ઉત્પન્ન થતું નથી, કેમકે તે કોઈ વીજા પદાર્થથી ઉત્પન્ન થતું કાર્ય નથી, તેમ તે કોઈ પ્રત્યે કારણરૂપ પણ નથી, કેમકે અન્ય સંવંધે તેની પ્રવૃત્તિ નથી.
૩૭. શાશ્વત, અશાશ્વત, મન્ય, અમન્ય, શૂન્ય, અશૂન્ય, વિજ્ઞાન અને અધિજ્ઞાન એ ભાવ જો મોક્ષમાં જીવનું અસ્તિત્વ ન હોય તો કોને હોય ?

૩૮. કોઈએક જીવો કર્મનું ફલ વેદે છે, કોઈએક જીવો કર્મબંધકર્તૃત્વ વેદે છે; અને કોઈએક જીવો માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાનસ્થાવર વેદે છે; એમ વેદકમાવથી જીવરાશિના ત્રણ મેદ છે.
૩૯. સ્થાવરકાયના જીવો પોતપોતાનાં કરેલાં કર્મોનું ફલ વેદે છે. ત્રસજીવો કર્મબંધચેતના વેદે છે, અને પ્રાણથી રહિત એવા અતીન્દ્રિય જીવો શુદ્ધજ્ઞાનચેતના વેદે છે.
૪૦. ઉપયોગ જ્ઞાન અને દર્શન એમ બે પ્રકારનો છે. જીવને સર્વકાલ તે અનન્યમૂતપણે જાણવો.
૪૧. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ એમ જ્ઞાનના પાંચ મેદ છે. કુમતિ, કુશ્રુત, અને વિમંગ એમ અજ્ઞાનના ત્રણ મેદ છે. એ વધા જ્ઞાનોપયોગના મેદ છે.
૪૨. ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન અને અવિનાશી અનંત एवं કેવલદર્શન એમ દર્શનોપયોગના ચાર મેદ છે.
૪૩. આત્માને જ્ઞાનગુણનો સંબંધ છે, અને તેથી આત્મા જ્ઞાની છે એમ નથી; પરમાર્થથી બન્નેનું અમિત્રપણું જ છે.
૪૪. જો દ્રવ્ય જૂલું હોય અને ગુણ પણ જૂલું હોય તો એક દ્રવ્યના અનંત દ્રવ્ય થઈ જાય; અથવા દ્રવ્યનો અભાવ થાય.
૪૫. દ્રવ્ય અને ગુણ અનન્યપણે છે; બન્નેમાં પ્રદેશમેદ નથી. દ્રવ્યના નાશથી ગુણનો નાશ થાય, અને ગુણના નાશથી દ્રવ્યનો નાશ થાય એવું એકપણું છે.
૪૬. વ્યપદેશ (કથન), સંસ્થાન, સંલ્યા અને વિષય એ ચાર પ્રકારની વિવિધાથી દ્રવ્ય ગુણના ઘણા મેદ થઈ શકે; પણ પરમાર્થનયથી એ ચારેનો અમેદ છે.
૪૭. પુરુષની પાસે ધન હોય તેનું ધનવંત એવું નામ કહેવાય; તેમ આત્માની પાસે જ્ઞાન છે તેથી જ્ઞાનવંત એવું નામ કહેવાય છે. એમ મેદ અમેદનું સ્વરૂપ છે. જે સ્વરૂપ બન્ને પ્રકારથી તત્ત્વજ્ઞો જાણે છે.
૪૮. આત્મા અને જ્ઞાનનો સર્વથા મેદ હોય તો બન્ને અચેતન થાય, એમ ધીતરાગ સર્વજ્ઞનો સિદ્ધાંત છે.
૪૯. જ્ઞાનનો સંબંધ થવાથી આત્મા જ્ઞાની થાય છે એવો સંબંધ માનવાથી આત્મા અને અજ્ઞાન (જહત્ત્વ) નો એક્યમાત્ર થવાનો પ્રસંગ આવે.
૫૦. સમવાર્તિત્વ સમવાય અપ્રયક્ષમૂત અને અપ્રયક્ષસિદ્ધ છે; માટે દ્રવ્ય અને ગુણનો સંબંધ વીતરાગોપ અપ્રયક્ષસિદ્ધ કહ્યો છે.
૫૧. વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ ચાર વિશેષ પરમાણુદ્રવ્યથી અનન્યપણે છે. વ્યવહારથી તે પુદ્ગલદ્રવ્યથી મેદપણે કહેવાય છે.
૫૨. તેમ જ દર્શન અને જ્ઞાન પણ જીવથી અનન્યમૂત છે. વ્યવહારથી તેનો આત્માથી મેદ કહેવાય છે.

૫૩. આત્મા (વસ્તુપણે) અનાદિ અનંત છે, અને સંતાનની અપેક્ષા સ્વાદિસાંત પળ છે, તેમ સ્વાદિઅનંત પળ છે. પાંચ ભાવના પ્રાધાન્યપણાથી તે તે ભંગ છે. સદ્ભાવથી જીવદ્રવ્ય અનંત છે.
૫૪. એમ સત્નો વિનાશ અને અસત્ જીવનો ઉત્પાદ, પરસ્પર વિરુદ્ધ છતાં જેમ અવિરોધપણે સિદ્ધ છે તેમ સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવે કહ્યો છે.
૫૫. નારક, તિર્યચ્, મનુષ્ય અને દેવ એ નામકર્મની પ્રકૃતિ સત્નો નાશ અને અસત્ભાવનો ઉત્પાદ કરે છે.
૫૬. ઉદય, ઉપશમ, ક્ષાયક, ક્ષયોપશમ અને પારિણામિક ભાવથી જીવના ગુણોનું મહા વિસ્તીર્ણપણું છે.
૫૭. દ્રવ્યકર્મનું નિમિત્ત પામીને ઉદયાદિક માટે જીવ પરિણમે છે; માયકર્મનું નિમિત્ત પામીને દ્રવ્યકર્મ પરિણમે છે. કોઈ કોઈના ભાવના કર્તા નથી; તેમ કર્તાવિના થયાં નથી.
૫૮. સર્વ પોતપોતાનો સ્વભાવ કરે છે; તેમ આત્મા પણ પોતાના જ ભાવનો કર્તા છે; પુદ્ગલ-કર્મનો આત્મા કર્તા નથી; એ વીતરાગનાં વાક્ય સમજવાંયોગ્ય છે.
૫૯. કર્મે જો કર્મ કરે, અને આત્મા આત્મત્વ જ કરે, તો પછી તેનું ફળ કોણ મોગને? અને તે ફળ કર્મ કોને આપે?
૬૦. કર્મે પોતાના સ્વભાવાનુસાર યથાર્થ પરિણમે છે. જીવ પોતાના સ્વભાવાનુસાર તેમ માય-કર્મને કરે છે.
૬૧. સપૂર્ણ લોક પૂર્ણઅવગાહપણે પુદ્ગલસમૂહથી ભર્યો છે. દુઃખ અને શાંતિ એવા વિવિધ-પ્રકારના અનંત સ્કંધોથી.
૬૨. આત્મા જ્યારે માયકર્મરૂપ પોતાનો સ્વભાવ કરે છે, ત્યારે ત્યાં રહેલા પુદ્ગલપરમાણુઓ પોતાના સ્વભાવને લીધે કર્મભાવને પ્રાપ્ત થાય છે; અને એક મીઠાં એકદંત્રાવગાહપણે અવગાહતા પામે છે.
૬૩. કોઈ કર્તા નહીં છતાં પુદ્ગલદ્રવ્યથી જેમ ઘણા સ્કંધોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ કર્મપણે પણ સ્વામાવિકપણે પુદ્ગલદ્રવ્ય પરિણમે છે એમ જાણવું.
૬૪. જીવ અને પુદ્ગલસમૂહ અસ્પર્શ મજબૂત અવગ્રાહિત છે. યથાકાળે ઉદય થયે તેથી જીવ સુલલુ સ્વરૂપ ફળ વેદે છે.
૬૫. તેથી કર્મભાવનો કર્તા જીવ છે અને મોક્ષ પળ જીવ છે. વેદક ભાવને લીધે કર્મફળ તે અનુભવે છે.
૬૬. એમ કર્તા અને મોક્ષ આત્મા પોતાના ભાવથી થાય છે. મોહથી સારી રીતે આચ્છાદિત એવો તે જીવ સંસારમા પરિભ્રમણ કરે છે.
૬૭. (મિથ્યાત્વ) મોહનો ઉપશમ થવાથી અથવા ક્ષય થવાથી વીતરાગના કહેલા માર્ગને પ્રાપ્ત થયેલો એવો ધીર, શુદ્ધ જ્ઞાનાચારવત નિર્વાણપુર મ્લે જાય છે.

૬૮. ૬૯. એક પ્રકારથી, બે પ્રકારથી, ત્રણ પ્રકારથી, ચાર ગતિના પ્રકારથી, પાંચ ગુણોની સુલ્પતાથી, છકામના પ્રકારથી, સાત મંગના ઉપયોગપનાથી, આઠ ગુણ અથવા આઠ કર્મરૂપ મેદથી, નવ તત્ત્વથી, અને દશસ્થાનકથી જીવનું નિરૂપણ છે.
૭૦. પ્રકૃતિવંધ, સ્થિતિવંધ, અનુભાગવંધ અને પ્રદેશવંધથી સર્વથા મુક્ત થવાથી જીવ ઝર્ચગમન કરે છે. સંસાર અથવા કર્મોવસ્થામાં વિદિશાવિના વીજી દિશાઓમાં જીવ ગમન કરે છે.
૭૧. સ્કંધ, સ્કંધપ્રદેશ, સ્કંધપ્રદેશ અને પરમાણુ એમ પુદ્ગલ અસ્તિકાય ચાર પ્રકારે જાણવો.
૭૨. સકલ સમત્ત તે સ્કંધ, તેનું અર્થ તે દેશ, તેનું અર્થ તે પ્રદેશ, અને અવિભાગી તે પરમાણુ.
૭૩. શાદર અને સૂક્ષ્મ પરિણામ પામવાયોગ્ય સ્કંધમાં પૂરણ (પૂરાવાનો), ગલન (ગઢવાનો, છૂટાં પડી જવાનો) સ્વભાવ જેનો છે તેથી પરમાણુ પુદ્ગલના નામથી ઓઝાયા છે. તેના છ મેદ છે, જેનાથી ત્રૈલોક્ય ઉત્પન્ન થાય છે.
૭૪. સર્વ સ્કંધનું ઢેલામાં ઢેલું કારણ પરમાણુ છે. તે સત્, અસત્, એક, અવિભાગી અને મૂર્ત હોય છે.
૭૫. વિવિધાદ કરીને મૂર્ત, ચાર ધાતુનું કારણ જે છે તે પરમાણુ જાણવાયોગ્ય છે; તે પરિણામી છે, પોતે અશબ્દ છે, પણ શબ્દનું કારણ છે.
૭૬. સ્કંધથી શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે. અનંત પરમાણુઓના મેલપ, (તેનો સંઘાત) સમૂહ તેનું નામ સ્કંધ. તે સ્કંધો પરસ્પર સ્પર્શવાથી (અથડાવાથી) નિશ્ચય કરીને શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે.
૭૭. તે પરમાણુ નિત્ય છે, પોતાના રૂપાદિ ગુણોને અવકાશ (આધાર) આપે છે, પોતે એક પ્રદેશી હોવાથી એક પ્રદેશથી ઉપરાંત અવકાશને પ્રાપ્ત થતો નથી, બીજાં દ્રવ્યને અવકાશ (આકાશની પેઠે) આપતો નથી, સ્કંધના મેદનું કારણ છે; સ્કંધના સંઘનું કારણ છે, સ્કંધનો કર્તા છે, કાઢના પરિમાણ (માપ), સંખ્યા (ગણના) નો હેતુ છે.
૭૮. એક રસ, એક વર્ણ, એક ગંધ અને બે સ્પર્શ, શબ્દની ઉત્પત્તિનું કારણ, અને એક-પ્રદેશાત્મકપણે અશબ્દ, સ્કંધપરિણમિત છતાં વ્યતિરિક્ત તે પરમાણુ જાણવો.
૭૯. ઇન્દ્રિયોદ કરી ઉપયોગ્ય, તેમ જ કાયા, મન અને કર્મ આદિ જે જે અનંત એવા મૂર્ત પદાર્થો છે તે સર્વ પુદ્ગલદ્રવ્ય જાણવું.
૮૦. ધર્માસ્તિકાય અરસ, અવર્ણ, અગંધ, અશબ્દ અને અસ્પર્શ છે. સકલ્લોકપ્રમાણ છે. અસંહિત, વિસ્તીર્ણ અને અસંખ્યાતપ્રદેશાત્મક દ્રવ્ય છે.
૮૧. અનંત, અગુરુલઘુગુણપણે તે નિરંતર પરિણમિત છે. ગતિક્રિયાયુક્તને કારણમૂત છે; પોતે અકાર્ય છે; અર્થાત્ કોઈથી ઉત્પન્ન થયેલું તે દ્રવ્ય નથી.
૮૨. જેમ મત્સ્યની ગતિને જલ ઉપકાર કરે છે, તેમ જીવ અને પુદ્ગલ દ્રવ્યની ગતિને ઉપકાર કરે છે તે 'ધર્માસ્તિકાય' જાણવો.

૮૩. જેમ ધર્માસિકાય દ્રવ્ય છે તેમ અધર્માસિકાય પણ છે એમ જાણો. સ્થિતિક્રિયાયુક્ત જીવ, પુદ્ગલને તે પૃથ્વીની પેઠે કારણમૂત છે.
૮૪. ધર્માસિકાય અને અધર્માસિકાયને લીધે લોક અલોકનો વિભાગ થાય છે. એ ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય પોત પોતાના પ્રદેશથી ફરીને જૂદાં જૂદાં છે. પોતે હલન ચલન ક્રિયાથી રહિત છે; અને લોકપ્રમાણ છે.
૮૫. ધર્માસિકાય જીવ પુદ્ગલને ચલાવે છે એમ નથી; જીવ પુદ્ગલ ગતિ કરે છે તેને સહાયક છે.
૮૬. સર્વે જીવોને તથા વાકીનાં પુદ્ગલોને સંપૂર્ણ અવકાશ આપે છે તેને 'લોકાકાશ' કહીએ છીએ.
૮૭. જીવ, પુદ્ગલસમૂહ, ધર્મ અને અધર્મ એ દ્રવ્યો લોકથી અનન્ય છે; અર્થાત્ લોકમાં છે; લોકથી વહાર નથી. આકાશ લોકથી પણ વહાર છે, અને તે અનંત છે. જેને 'અલોક' કહીએ છીએ.
૮૮. જો ગમન અને સ્થિતિનું કારણ આકાશ હોત તો ધર્મ અને અધર્મદ્રવ્યના અમાયને લીધે સિદ્ધમગવાનનું અલોકમાં પણ ગમન હોત.
૮૯. જે માટે સિદ્ધમગવાનનું સ્થાન ઊર્ધ્વલોકાંતે સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવે કહ્યું છે; તેથી ગમન અને સ્થાનનું કારણ આકાશ નથી એમ જાણો.
૯૦. જો ગમનનો હેતુ આકાશ હોત અથવા સ્થાનનો હેતુ આકાશ હોત તો અલોકની હાનિ થાય અને લોકના અંતની યુદ્ધિ પણ થાય.
૯૧. તેથી ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય ગમન તથા સ્થિતિનાં કારણ છે, પણ આકાશ નથી. આ પ્રમાણે લોકનો સ્વભાવ શ્રોતાજીવોમતે સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવે કહ્યો છે.
૯૨. ધર્મ, અધર્મ અને (લોક) આકાશ અપૃથક્મૂત (પ્રકરેન્નાવગાહી) અને સરસાં પરિમાણ-વાઝાં છે. નિશ્ચયથી ત્રણે દ્રવ્યની પૃથક્ ઉપલબ્ધિ છે. પોતપોતાની સત્તાથી રક્ષા છે. એમ એકતા અનેકતા છે.
૯૩. આકાશ, કાઠ, જીવ, ધર્મ અને અધર્મ એ દ્રવ્યો મૂર્તવારહિત છે, અને પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત છે. તેમાં જીવદ્રવ્ય ચેતન છે.
૯૪. જીવ અને પુદ્ગલ એક વીજાને ક્રિયાનાં સહાયક છે. વીજાં દ્રવ્યો (તે પ્રકારે) સહાયક નથી. જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યનાં નિમિત્તથી ક્રિયાવાન હોય છે. કાઠના કારણથી પુદ્ગલ અનેક સ્કંધપણે પરિણમે છે.
૯૫. જીવને જે ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય વિષય છે તે પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત છે; વાકીનાં અમૂર્ત છે. મન પોતાના વિચારના નિશ્ચિતપણાથી વસ્તુને આળે છે.
૯૬. કાઠ પરિણામથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરિણામ કાઠથી ઉત્પન્ન થાય છે. વસ્તુનો એમ સ્વભાવ છે. નિશ્ચયકાઠથી ક્ષણગંતુરકાઠ હોય છે.
૯૭. કાઠ એવો શબ્દ સદ્વાનો વોધક છે, તેમાં એક નિત્ય છે, વીજો ઉત્પન્નવ્યયવાઝો છે.

૯૮. એ કાલ, આકાશ, ધર્મ અધર્મ અને પુદ્ગલ તથા જીવ એ બધાને દ્રવ્ય ઇથી સંજ્ઞા છે. કાલને અસ્તિકાય ઇવી સંજ્ઞા નથી.
૯૯. એમ નિર્મથનાં પ્રવચનું રહસ્ય એવો જ્ઞા પંચાસ્તિકાવના સ્વરૂપવિવેચનનો સંક્ષેપ તે જે યથાર્થપણે જાણીને રાગ અને દ્વેષથી મુક્ત થાય તે સર્વ દુઃસ્વથી પરિમુક્ત થાય.
૧૦૦. આ પરમાર્થને જાણીને જે મોહના હણનાર થયા છે અને જેણે રાગ દ્વેષને શાંત કર્યા છે તે જીવ સંસારની દીર્ઘ પરંપરાનો નાશ કરી શુદ્ધાત્મપદમાં લીન થાય.

इति पंचास्तिकाय प्रथम अध्याय.

ॐ जिनाय नमः । नमः श्रीसद्गुरवे.

- મોક્ષના કારણ શ્રી મગવાન્ મહાવીરને ભક્તિપૂર્વક મસ્તક નમાવી તે મગવાનનો કહેલો પદાર્થપ્રમેદરૂપ મોક્ષનો માર્ગ કહું છું.
- દર્શન અને જ્ઞાન તેમ જ રાગદ્વેષથી રહિત એવું ચારિત્ર, સમ્યક્ બુદ્ધિ જેને પ્રાપ્ત થયેલ છે, એવા મન્યજીવનો મોક્ષમાર્ગ હોય.
- તત્ત્વાર્થની પ્રતીતિ તે સમ્યક્ત્વ, તે માણોનું જાણવું તે જ્ઞાન, વિષયમાર્ગપ્રત્યે શાંતમાત્ર થાવો તે ચારિત્ર.
- ‘જીવ,’ ‘અજીવ,’ ‘પુણ્ય,’ ‘પાપ,’ ‘આશ્રવ,’ ‘સંવર,’ ‘નિર્જરા,’ ‘વંધ’ અને ‘મોક્ષ’ એ માવો તે ‘તત્ત્વ’ છે.
- ‘સંસારસ્વ’ અને ‘સંસારરહિત’ એમ બે પ્રકારના જીવો છે. મૂળે ચૈતન્યોપયોગ લક્ષણ છે. સંસારી દેહસહિત અને અસંસારી દેહરહિત જીવો છે.
- પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ એ જીવસંશ્રિત છે. તે જીવોને મોહનું પ્રવલ્લપણું છે અને સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયનું તેને જ્ઞાન છે.
- તેમાં ત્રણ સ્થાવર છે. અલ્પ યોગવાલા અગ્નિ અને વાયુકાય તે ત્રસ છે. તે મનના પરિણામથી રહિત એકેન્દ્રિય જીવો જાણવા.
- એ પાંચે પ્રકારનો જીવસમૂહ મનપરિણામથી રહિત અને એકેન્દ્રિય છે એમ સર્વજ્ઞે કહું છે.
- ઈંદ્રિયાં જેમ પક્ષીનો ગર્ભ વધે છે, જેમ મનુષ્યગર્ભમાં મૂર્છાગત અવસ્થા છતાં જીવત્વ છે, તેમ એકેન્દ્રિય જીવો પણ જાણવા.
- શંબુક, શંસ, છીપ, કૃમિ એ આદિ જે જીવો રસ અને સ્પર્શને જાણે છે તે વેદેન્દ્રિય જીવો જાણવા.
- જુ, માંકડ, કીડી, વીંછી આદિ અનેક પ્રકારના કીડા પણ કીડાઓ રસ, સ્પર્શ અને ગંધને જાણે છે; તે ત્રણેન્દ્રિય જીવો જાણવા.
- હાંસ, મચ્છર, શાહી, મમરી, મમરા, પતંગ આદિ રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શને જાણે છે તે ચારેન્દ્રિય જીવો જાણવા.

૧૩. દેવ, મનુષ્ય, નારક, તિર્યંચ (ચરચર, સ્થલચર અને સ્થેચર) તે વર્ણ, રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દને જાણે છે. જે વસ્તુવાન પાંચદ્રિયવાળા જીવો છે.
૧૪. દેવતાના ચાર નિકાય છે. મનુષ્ય કર્મ અને અકર્મ મૂનીનાં એમ બે પ્રકારનાં છે. તિર્યંચના ઘણા પ્રકાર છે; તથા નારકી તેની પૃથ્વીયોનિ જેટલી જાતિ છે તેટલી જાતિના છે.
૧૫. પૂર્વે ચાંચેલું આયુષ્ ક્ષીણ થવાથી જીવ ગતિનામકર્મને સ્તીધે આયુષ્ અને લેશ્યાના વશથી ધીજા દેહમાં જાય છે.
૧૬. દેહાશ્રિત જીવોના સ્વરૂપનો એ વિચાર નિરૂપણ કર્યો; તેના 'મલ્ય' અને 'અમલ્ય' એવા બે મેદ છે. દેહરહિત એવા 'સિદ્ધમગવંતો' છે.
૧૭. જે સર્વે જાણે છે, દેશે છે, દુઃસ્થ મેદીને સુસ્થ રહે છે, શુભ અને અશુભને કરે છે અને તેનું ફલ ભોગવે છે તે 'જીવ' છે.
૧૮. આકાશ, કાલ, પુદ્ગલ અને ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યને વિષે જીવત્વગુણ નથી; તેને અચૈતન્ય કહીએ છીએ, અને જીવને સચૈતન્ય કહીએ છીએ.
૧૯. સુસ્થદુઃસ્થનું ઘેદન, હિતમાં પ્રવૃત્તિ, અહિતમાં ભીતિ તે ત્રણે કાલમાં જેને નથી તેને સર્વેશ મહાસુનિજો 'અજીવ' કહે છે.
૨૦. સંસ્થાન, સંઘાત, વર્ણ, રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દ એમ પુદ્ગલદ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થતા ગુણ પર્યાયો ઘણા છે.
૨૧. અરસ, અરૂપ, અગંધ, અશબ્દ, અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન, અને વચનઅગોચર એવો જેનો ચૈતન્ય ગુણ છે તે 'જીવ' છે.
૨૨. જે નિશ્ચયકરી સંસારસ્થિત જીવ છે તેના બે પ્રકારનાં પરિણામ હોય છે. પરિણામથી કર્મ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સારી અને માઠી ગતિ થાય છે.
૨૩. ગતિની પ્રાપ્તિથી દેહ થાય છે, દેહથી ઈન્દ્રિયો અને ઈન્દ્રિયોથી વિષય ગ્રહણ થાય છે, અને તેથી રાગ, દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે.
૨૪. સંસારચક્રવાલમાં તે ભાવે કરીને પરિભ્રમણ કરતાં જીવોમાં કોઈ જીવોનો સંસાર અનાદિસાંત છે, અને કોઈનો અનાદિઅનંત છે એમ મગવાન્ સર્વેજ્ઞે કહ્યું છે.
૨૫. અજ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ અને ચિત્તપ્રસન્નતા જે જે ભાવમાં વર્તે છે, તેથી શુભ કે અશુભ પરિણામ થાય છે.
૨૬. જીવને શુભ પરિણામથી પુણ્ય થાય છે, અને અશુભ પરિણામથી પાપ થાય છે. તેનાથી શુભાશુભ પુદ્ગલના ગ્રહણરૂપ કર્મપણું પ્રાપ્ત થાય છે.
૨૭. વૃષાહારને, છુપાહારને, રોગીને અથવા વીજાં દુઃસ્ત્રી મનના જીવને તેનું દુઃસ્થ મદાહવાના ઉપાયની ક્રિયા કરવામાં આવે તેનું નામ 'અનુકંપા.'
૨૮. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભની મિઠાશ જીવને લોભ પગાડે છે અને પાપભાવની ઉત્પત્તિ કરે છે.

૨૯. ઘણા પ્રમાદવાળી ક્રિયા, નિચની મલીનતા, ઇન્દ્રિયવિપયમાં લુબ્ધતા, વીજા જીવોને દુઃખ દેવું, તેનો અપવાદ બોલવો એ આદિ વર્તનથી જીવ 'પાપઆશ્રવ' કરે છે.
૩૦. ચાર સંજ્ઞા, કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યા, ઇન્દ્રિયવશતા, આર્ષ અને રૌદ્રધ્યાન, દુષ્ટભાવવાળી ધર્મક્રિયામાં મોહ એ 'માવ પાપઆશ્રવ' છે.
૩૧. ઇન્દ્રિયો, કયાય અને સંજ્ઞાનો જય કરવાવાળો કલ્યાણકારી માર્ગ જીવને જે 'કાળે' વર્તે છે તે કાળે જીવને પાપઆશ્રવરૂપ છિદ્રનો નિરોધ છે એમ જાણવું.
૩૨. જેને સર્વ દ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ, દ્વેષ તેમ જ અજ્ઞાન વર્તેલું નથી એવા સુલદુઃસ્વનેવિપે સમાનદષ્ટિના ધર્મી નિર્મય મહાત્માને શુભાશુભ આશ્રવ નથી.
૩૩. યોગનો નિરોધ કરીને જે તપશ્ચર્યા કરે છે તે નિશ્ચય વહુ પ્રકારનાં કર્મોની નિર્જરા કરે છે.
૩૪. જે સંયમીને જ્યારે યોગમાં પુણ્ય પાપની પ્રવૃત્તિ નથી ત્યારે તેને શુભાશુભકર્મકર્તૃત્વનો 'સંવર' છે, 'નિરોધ' છે.
૩૫. જે આત્માર્થનો સાધનાર સંવરયુક્ત, આત્મસ્વરૂપ જાણીને તદ્દ્રૂપ ધ્યાન કરે છે તે મહાત્મા સાધુ કર્મરજને લંછેરી નાંચે છે.
૩૬. જેને રાગ દ્વેષ તેમ જ મોહ અને યોગપરિણમન ચર્ચતાં નથી તેને શુભાશુભ કર્મને બાંધીને મસલ કરવાવાળો ધ્યાનરૂપી અગ્નિ પ્રગટે.
૩૭. દર્શનજ્ઞાનથી ભરપૂર, અન્ય દ્રવ્યના સંસર્ગથી રહિત એવું ધ્યાન નિર્જરાહેતુથી ધ્યાયે છે તે મહાત્મા સ્વભાવસહિત છે.
૩૮. જે સંવરયુક્ત સર્વ કર્મની નિર્જરા કરતો છતો વેદનીય અને આયુષ્યકર્મથી રહિત થાય તે મહાત્મા તે જ મને 'મોક્ષ' પામે.
૩૯. જીવનો સમાય અપ્રતિહત જ્ઞાનદર્શન છે. તેનું અનન્યમય આચરણ (શુદ્ધનિશ્ચયમય એવો સ્થિર સ્વભાવ) તે 'નિર્મલ ચારિત્ર' સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવે કહ્યું છે.
૪૦. વસ્તુપણે આત્માનો સ્વભાવ નિર્મલ છે, ગુણ અને સ્પર્શ પરસમયપરિણામીપણે અનાદિથી પરિણમ્યા છે તે દૃષ્ટિથી અનિર્મલ છે. જો તે આત્મા સ્વસમયને પ્રાપ્ત થાય તો કર્મમંધપી રહિત થાય.
૪૧. જે પરદ્રવ્યને વિષે શુભ અથવા અશુભ રાગ કરે છે તે જીવ 'સ્વચારિત્ર'થી ઘટ્ટ છે અને 'પરચારિત્ર' આપે છે એમ જાણવું.
૪૨. જે ભાવવટે આત્માને ગુણ્ય અથવા પાપ આશ્રવની પ્રાપ્તિ થાય તે પ્રવર્તમાન આત્મા પરચારિત્રમાં વર્તે છે એમ વીતરાગ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે.
૪૩. જે સર્વ સંગમાત્રથી મુક્ત થઈ, અનન્યમયપણે આત્મસ્વભાવમાં સ્થિત છે, નિર્મલ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા છે તે સ્વચારિત્ર આચરનાર જીવ છે.

૪૪. પરદ્રવ્ય પ્રત્યેના માવથી રહિત, નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનદર્શનમય પરિણામી આત્મા છે તે સ્વાચારિત્રા-
ચરણ છે.
૪૫. સમ્યક્ત્વ, આત્મજ્ઞાન, અને રાગદ્વેષથી રહિત એવું ચારિત્ર, સમ્યક્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલ છે એને
એવા મન્વ જીવનો મોક્ષમાર્ગ છે.
૪૬. આ તત્ત્વાર્થપ્રતીતિ તે 'સમ્યક્ત્વ'. તત્ત્વાર્થનું જ્ઞાન તે 'જ્ઞાન'. અને વિષયના વિમુદ્ધમાર્ગ
પ્રત્યે શાંતમાય તે 'ચારિત્ર.'
૪૭. ધર્માન્ત્રિકાયાદિના સ્વરૂપની પ્રતીતિ તે 'સમ્યક્ત્વ', ધાર અંગ અને પૂર્વનું જાણણું તે 'જ્ઞાન',
તપશ્ચર્યાદિનાં પ્રવૃત્તિ તે 'વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ' છે.
૪૮. તે તે સમાપ્તિ આત્મા, આત્માશિવાય જ્યાં અન્ય કિંચિત્ માત્ર કરતો નથી, માત્ર અનન્ય
આત્મામય છે ત્યાં 'નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ' સર્વજ્ઞ વીતરણે કર્યો છે.
૪૯. જે આત્મા આત્મસ્વમાયમય એવાં જ્ઞાન દર્શનને અનન્યમય આચરે છે, તેને તે નિશ્ચય જ્ઞાન,
દર્શન અને ચારિત્ર છે.
૫૦. જે આ સર્વ જાણશે અને દેવશો તે અવ્યાવાય મુક્ત અનુભવશે. આ માવોની પ્રતીતિ
મન્વ્યને થાય છે, અમન્વ્યને થતી નથી,
૫૧. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ 'મોક્ષમાર્ગ' છે, તેની સેવનાથી 'મોક્ષ' પ્રાપ્ત થાય છે. અને
(અણુક હેતુથી) 'યથ' થાય છે એમ મુનિઓએ કહ્યું છે.
૫૨. અર્હત્સિદ્ધચૈત્યમવચનગુણજ્ઞાનમકિસંપન્ન ઘણું પુણ્ય ઉત્તમ કરે છે, પણ તે સર્વ કર્મનો
ક્ષય કરતો નથી.
૫૩. જેના હૃદયને વિષે અણુમાત્ર પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ થઈ છે, તે સર્વ આગમનો જાણનાર હોય
તોપણ 'સસમય' નથી જાણતો એમ જાણવું.
૫૪. તે માટે સર્વ ઇચ્છાથી નિવર્તી નિઃસંગ અને નિર્મમલ થઈને જે સિદ્ધસ્વરૂપની મક્તિ કરે
તે નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય.
૫૫. પરમેષ્ઠિપદને વિષે જેને તત્ત્વાર્થપ્રતીતિપૂર્વક મક્તિ છે, અને નિર્ગ્રંથપ્રવચનમાં રુચિપણે જેની
બુદ્ધિ પરિણમી છે, તેમજ તે સમયમતસહિત વર્ણે છે તો તેને મોક્ષ કંઈ દૂર નથી.
૫૬. અર્હત્ની, સિદ્ધની, ચૈત્યની, પ્રવચનની મક્તિસહિત જો તપશ્ચર્યા કરે છે તો તે નિયમથી
દેવલોકને અંગીકાર કરે છે.
૫૭. તેથી ઇચ્છામાત્રની નિવૃત્તિ કરો. સર્વત્ર કિંચિત્માત્ર પણ રાગ કરો માં. કેમકે વીતરણ
મવસાગરને તરે છે.
૫૮. માર્ગનો પ્રમાદ થવાને અર્થે, પ્રવચનની મક્તિથી ઉત્તમ થયેલી પ્રેરણાથી પ્રવચનના રહસ્યમૂલ
'પંચાસિકાવ્ય'ના સંગ્રહરૂપ આ શાસ્ત્ર મેં કર્યું.

इति पंचासिकाव्य समाप्त.

७०१.

धनगणीआ. कामण घद ११॥ मंगळ. १९५३.

संवत् १९५३ ना फा. वदी १२ भोमवार.

जिन	मुख्य	आचार्य.
सिद्धांत	पद्धती	धर्म.
शांत रस	अहिंसा	मुख्य.
लिंगादि	व्यवहार	जिनमुद्रा सूचक.
मत्तांतर	समावेश.	
शांत रस	प्रवहन.	
जिन	अन्यने	धर्म प्राप्ति.
लोकादि स्वरूप—	संशयनी	निवृत्ति. समाधान.
जिन	प्रतिमा	कारण.

फार्मिक गृहव्यवहार शांत करी. परी—गृहादि कार्यथी निवृत्त थनुं.

अप्रमण गुणस्थानकपर्यंत पर्वोचनुं. केवल भूमिकानुं सहज परिणामी ध्यान.—

—७०२—

यवा. फा. वद १२ भोम. १९५३.

श्रीमद् राजचंद्र स्वआत्मदशाप्रकाश.

१. धन्य रे दीवस आ अहो,
जागी जे रे शांति अपूर्व रे;
दश वर्षे रे धारा उलसी,
मठ्यो उदय कर्मनो गर्व रे. धन्य०
२. ओगणीससं ने एकतालिसं,
आव्यो अपूर्व अनुसार रे;
ओगणीससं ने बेतालिसं,
अहुत बैराम्य धार रे. धन्य०
३. ओगणीससं ने सुढतालिसं,
समकित शुद्ध प्रकाश्यं रे;
श्रुत अनुभव बघती दशा,
निजस्वरूप अवमास्यं रे. धन्य०
४. त्यां आव्यो रे उदय. कारमो,
परीग्रह कार्य प्रपंच रे;
जेम-जेम ते हडसेलीए,
तेम वघे न घटे एक* रंच रे. धन्य०

* नही (पाठांतर).

૫. વધતું એમ જ ચાલિયું,
હવે દીસે ક્ષીણ કાંઈ રે;
ક્રમે કરિને રે તે જશે,
એમ માસે મનમાંહિ રે. ધન્ય૦
૬. યથાદેશુ જે ચિત્તનો,
સત્ય ધર્મનો ઉદ્ધાર રે;
થશે અવસ્ય આ દેહથી,
એમ થયો નિરધાર રે. ધન્ય૦
૭. આવી અપૂર્વ ઘટિ અહો,
થશે અપ્રમત્ત યોગરે;
કેવલ લગમગ શ્રૂમિકા,
સ્પર્શને દેહ વિયોગ રે. ધન્ય૦
૮. અવસ્ય કર્મનો મોગ છે,
*વાકી રહ્યો અવશેષ રે;
તેથી દેહ એક જ ધારિને,
જાણું સરૂપ સ્વદેશ રે. ધન્ય૦

૭૦૩.

વવાળીઆ. ચૈત્ર સુદ ૩ રતિ. ૧૯૫૩.

રહસ્યદષ્ટિ અથવા સમિતિ વિચાર.

પરમમલ્લિકા સ્તુતિકરનાત્પ્રત્યે પણ જેને રાગ નથી અને પરમદ્વેષથી પરિપદ ઉપસર્ગ કરનાત્પ્રત્યે પણ જેને દ્વેષ નથી, તે પુરુષરૂપ ભગવાનને ચારંચાર નમસ્કાર. અદ્વેષવૃષ્ટિથી ચર્ચિતું યોગ્ય છે, ધીરજ કર્તવ્ય છે.

(૧) આશંકા:—મુનિ ૦૦૦ ને આચારાંગ વાંચતાં સાધુનો દીર્ઘશંકાદિ કારણોમાં પણ ધનો સાંકડો માર્ગ જોવામાં આવ્યો, તે પરથી એવી આશંકા થઈ કે ઇટલી થી સંકટાશ એવી અલ્પ ક્રિયામાં પણ રાક્ષવાનું કારણ શું હશે? તે આશંકાનું સમાધાન.

સમાધાન:—સતત અંતર્મુલ ઉપયોગે સ્થિતિ એજ નિર્મયનો પરમ ધર્મ છે; એક સમય પણ ઉપયોગ મહિર્મુલ કરવો નહીં એ નિર્મયનો મુખ્ય માર્ગ છે; પણ તે સંયમાર્થે દેહાદિ સાધન છે તેના નિર્વાહને અર્થે સહજ પણ મૃત્તિ થવાયોગ્ય છે. કંઈપણ તેની મૃત્તિ કરતાં ઉપયોગ મહિર્મુલ થવાનું નિમિત્ત છે, તેથી તે મૃત્તિ અંતર્મુલ ઉપયોગપ્રત્યે રણ કરે એવા પ્રકારમાં મહન કરવી છે, કેવલ અને સહજ અંતર્મુલ ઉપયોગ તો મુલ્યતાપ કેવલ શ્રૂમિકા નામે ટેરમે ગુણસ્થાનકે દોષ છે. અનિર્મલ—વિચારધારાના વજ્રશાનપણાસહિત અંતર્મુલ ઉપયોગ સાતમે

ગુણસ્થાનકે હોય છે. પ્રમાદથી તે ઉપયોગ સ્થલિત થાય છે, અને કંઈક વિશેષ અંશમાં સ્થલિત થાય તો વિશેષ બહિર્મુલ્ય ઉપયોગ થઈ ભાવઅસંયમપણે ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે. તે ન થવા દેવાને અને દેહાદિ સાધનના નિર્વાહની પ્રવૃત્તિ પણ ન છોડી શકાય એવી હોવાથી તે પ્રવૃત્તિ અંતર્મુલ્ય ઉપયોગે થઈ શકે એવી અદ્ભૂત સંકલ્પનાથી ઉપદેશી છે, જેને પાંચ સમિતિ કહેવાય છે.

જેમ આજ્ઞા આપી છે તેમ આજ્ઞાના ઉપયોગપૂર્વક ચાલવું પડે તો ચાલવું, જેમ આજ્ઞા આપી છે તેમ આજ્ઞાના ઉપયોગપૂર્વક ચોલવું પડે તો ચોલવું, જેમ આજ્ઞા આપી છે તેમ આજ્ઞાના ઉપયોગપૂર્વક વસાવવાનું લેવું પડે તો લેવું, જેમ આજ્ઞા આપી છે તેમ આજ્ઞાના ઉપયોગપૂર્વક વીર્યશંકાદિ શરીરમલ્લો ત્યાગ કરવા-યોગ્ય ત્યાગ કરવો, એ પ્રકારે પ્રવૃત્તિરૂપ પાંચ સમિતિ કહી છે. જે જે સંયમમાં પ્રવર્તવાના ધીજા પ્રકારો ઉપદેશ્યા છે, તે તે સર્વ આ પાંચ સમિતિમાં શમાય છે, અર્થાત્ જે કંઈ નિર્મયને પ્રવૃત્તિ કરવાની આજ્ઞા આપી છે, તે જે પ્રવૃત્તિ ત્યાગ કરવી અશક્ય છે, તેની જ આજ્ઞા આપી છે; અને તે એવા પ્રકારમાં આપી છે કે મુખ્ય હેતુ જે અંતર્મુલ્ય ઉપયોગ તેને જેમ અસ્થલિતતા રહે તેમ આપી છે. તે જ પ્રમાણે વર્તવામાં આવે તો ઉપયોગ સતત જામવ રહ્યા કરે, અને જે જે સમયે જીવની જેટલી જેટલી જ્ઞાનશક્તિ તથા વીર્યશક્તિ છે તે તે અપ્રમત્ત રહ્યા કરે.

વીર્યશંકાદિ ક્રિયા પ્રવર્તતાં પણ અપ્રમત્ત સંયમદષ્ટિ વિસરણ ન થઈ જાય તે હેતુએ તેવી તેવી સંકલ્પશબ્દો ક્રિયા ઉપદેશી છે, પણ સત્ત્વરૂપની દૃષ્ટિ વિના તે સમજાતી નથી. આ રહસ્યદષ્ટિ સંક્ષેપમાં લખી છે તે પર ધણો ધણો વિચાર કર્તવ્ય છે. સર્વ ક્રિયામાં પ્રવર્તતાં આ દૃષ્ટિ સરળમાં આળવાનો લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાનીની આજ્ઞારૂપ જે જે ક્રિયા છે તે તે ક્રિયામાં તથાત્ત્વ પણે પ્રવર્તાય તો તે અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાનું સાધન છે. આવા ભાવાર્થનો આ કાગળ જેમ જેમ વિશેષ વિચારવાનું થશે, તેમ તેમ અર્પણ અર્થનો ઉપદેશ થશે.

(૨) હમેશ અમુક શાસ્ત્રાધ્યાય કર્યા પછી આ કાગળ વિચારવાથી સ્પષ્ટ બોધ થવા યોગ્ય છે.

(૩) કર્મમંથની વાંચના કર્તવ્ય છે; પુરી થયે પરી આવર્તન કરી અનુપ્રેક્ષા કર્તવ્ય છે.

૭૦૪.

વવાળીખા. વૈષ્ણ મુદ્ર ૪. ૧૧૫૩.

(૧)

૧. એકંદ્રિય જીવને અનુકૂળ સ્પર્શાદિની પ્રિયતા અન્યક્તપણે છે, તે મૈથુન સંજ્ઞા છે.

૨. એકંદ્રિય જીવને દેહ અને દેહનાં નિર્વાહાદિ સાધનમાં અન્યક્ત મૂર્છારૂપ પરિમહ સંજ્ઞા છે. વનસ્પતિએકંદ્રિય જીવમાં આ સંજ્ઞા કંઈક વિશેષ વ્યક્ત છે.

(૨)

(૧) ત્રણે* પ્રકારનાં સમક્ષિતમાંથી ગમે તે પ્રકારનું સમક્ષિત આવે તોયે વધારેમાં વધારે પંદર મને મોક્ષ થાય; અને જો તે સમક્ષિત આન્યા પછી જીવ વમે તો વધારેમાં વધારે અર્ધ-પુરુષપરાવર્તનકાળ સુધી સંસારપરિભ્રમણ થઈને મોક્ષ થાય.

(૨) તીર્થંકરના નિર્ગ્રંથ, નિર્ગ્રંથીઓ, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ સર્વને જીવ અજીવનું જ્ઞાન હતું તેથી સમક્ષિત કહ્યું છે એમ કહે નથી. તેમાંના ઘણા જીવોને માત્ર સાચા અંતરંગ માધ્યમી તીર્થંકરની અને તેમના ઉપદેશોના માર્ગની પ્રતીતિથી પણ સમક્ષિત કહ્યું છે. એ સમક્ષિત પામ્યા પછી જો વધુ ન હોય તો વધારેમાં વધારે પંદર મવ થાય. સાચા મોક્ષમાર્ગને પામેલા એવા સત્પુરુષની તથાસ્તુ પ્રતીતિથી સિદ્ધાંતમાં ઘણે સ્થળે સમક્ષિત કહ્યું છે. એ સમક્ષિત આવ્યા વિના જીવને ધણુંકરીને જીવ અને અજીવનું યથાર્થ જ્ઞાન પણ થતું નથી. જીવ અજીવનું જ્ઞાન પામવાનો મુલ્યમાર્ગ એ જ છે.

(૩) મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિમંગજ્ઞાન એ આઠે જીવનાં ઉપયોગસ્વરૂપ હોવાથી અરૂપી કહ્યાં છે, જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બેમાં મુલ્ય પેર બાદલો છે, કે જે જ્ઞાન સમક્ષિત સહિત છે તેને જ્ઞાન કહ્યું છે, અને જે જ્ઞાન મિથ્યાત્વ સહિત છે તેને અજ્ઞાન કહ્યું છે. પણ વસ્તુતાપે બન્ને જ્ઞાન છે.

(૪) જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અને અજ્ઞાન એક નથી; જ્ઞાનાવરણીયકર્મ જ્ઞાનને આવરણસ્વરૂપ છે, અને અજ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમસ્વરૂપ પડેલે આવરણ ટકવાસ્વરૂપ છે.

(૫) અજ્ઞાન શબ્દનો સાધારણ ભાષામાં “જ્ઞાનરહિત” અર્થ થાય છે. જેમ જહ જ્ઞાનથી રહિત છે તેમ; પણ નિર્ગ્રંથ પરિમાણમાં તો મિથ્યાત્વ સહિત જ્ઞાનનું નામ અજ્ઞાન છે; પડેલે તે દૃષ્ટિથી અજ્ઞાનને અરૂપી કહ્યું છે.

(૬) એમ આશંકા થાય કે જો અજ્ઞાન અરૂપી હોય તો સિદ્ધમાં પણ હોવું જોઈએ; તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. મિથ્યાત્વ સહિત જ્ઞાનનું નામ અજ્ઞાન કહ્યું છે, તેમાંથી મિથ્યાત્વ જતાં વાકી જ્ઞાન રહે છે, તે જ્ઞાન સંપૂર્ણ શુદ્ધતા સહિત સિદ્ધ મગવંતમાં વર્તે છે. સિદ્ધનું, કેવલજ્ઞાનીનું અને સમ્યક્ દૃષ્ટિનું જ્ઞાન મિથ્યાત્વ રહિત છે. મિથ્યાત્વ જીવને આંતરિકસ્વરૂપે છે. તે આંતરિક યથાર્થ સમજાયે નિવૃત્ત થઈ શકવા યોગ્ય છે. મિથ્યાત્વ દિશાગ્રમસ્વરૂપ છે.

(૩૩૭) -

જ્ઞાન જીવનું રૂપ છે માટે તે અરૂપી છે, જે જ્ઞાન વિપરીતપણે જાણવાનું કાર્ય કરે છે, ત્યાં સુધી તેને અજ્ઞાન કહેવું પૂરી નિર્ગ્રંથ પરિમાણ કરી છે, પણ એ સ્વચ્છે જ્ઞાનનું બીજું નામ જ અજ્ઞાન છે એમ જાણવું.

આશંકા:—જ્ઞાનનું બીજું નામ અજ્ઞાન હોય તો જેમ જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય એમ કહ્યું છે, તેમ અજ્ઞાનથી પણ મોક્ષ થવો જોઈએ; તેમ જ મુક્ત જીવમાં પણ જ્ઞાન કહ્યું છે, તેમ અજ્ઞાન પણ કહેવું જોઈએ; એમ આશંકા કરી છે, તેનું આ પ્રમાણે સમાધાન છે.

સમાધાન:—આંદી પટવાથી ધુંચાપટ્ટું સૂત્ર અને આંદી નીકટ્ટી જવાથી ચાર ધુંચાપટ્ટું સૂત્ર એ બન્ને સૂત્ર જ છે; છતાં આંદીની અપેક્ષાથી ધુંચાપટ્ટું સૂત્ર, અને ચાર ધુંચાપટ્ટું ધર એમ કહેવાય છે, તેમ મિથ્યાત્વજ્ઞાન તે “અજ્ઞાન” અને સમ્યક્જ્ઞાન તે “જ્ઞાન” એમ પરિણામ કરી છે, પણ મિથ્યાત્વ

જ્ઞાન તે જહ અને સમ્યગ્જ્ઞાન તે ચેતન એમ નથી. જેમ આંટીવાહું સૂત્ર અને આંટી વગરનું સૂત્ર થતે સૂત્ર જ છે, તેમ મિથ્યાત્વ જ્ઞાનથી સંસાર પરિભ્રમણ થાય અને સમ્યગ્જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય. જેમ અત્રેથી પૂર્વદિશા તરફ દશ ગાઉ ઉપર એક ગામ છે ત્યાં જવાને અર્થે નીકળેલો માણસ દિશાભ્રમથી પૂર્વને બદલે પશ્ચિમ તરફ ચાલ્યો જાય, તો તે પૂર્વદિશાવાહું ગામ પ્રાપ્ત ન થાય, પણ તેથી તેણે ચાલવારૂપ ક્રિયા કરી નથી એમ કહી ન શકાય; તેમ જ દેહ અને આત્મા જૂદા છતાં દેહ અને આત્મા એક જાણ્યો છે તે જીવ દેહબુદ્ધિ કરી સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે, પણ તેથી તેણે જાણવારૂપ કાર્ય કર્યું નથી એમ કહી ન શકાય. પૂર્વથી પશ્ચિમમાં ચાલ્યો છે, એ પૂર્વને પશ્ચિમ માનવારૂપ જેમ ભ્રમ છે, તેમ દેહ અને આત્મા જૂદા છતાં વેચને એક માનવારૂપ ભ્રમ છે; પણ પશ્ચિમમાં જતાં, ચાલતાં જેમ ચાલવારૂપ સ્વભાવ છે, તેમ દેહ અને આત્માને એક માનવામાં પણ જાણવારૂપ સ્વભાવ છે. જેમ પૂર્વને બદલે પશ્ચિમને પૂર્વ માનેલ છે, તે ભ્રમ તથારૂપ હેતુસામગ્રી મળ્યે સમજાવાથી પૂર્વ પૂર્વ જ સમજાય છે, અને પશ્ચિમ પશ્ચિમ જ સમજાય છે ત્યારે તે ભ્રમ ટટ્ટીજાય છે, અને પૂર્વતરફ ચાલવા લાગે છે, તેમ દેહ અને આત્માને એક માનેલ છે, તે સદ્ગુરુ ઉપદેશાદિ સામગ્રી મળ્યે થતે જૂદા છે, એમ ચથાર્થ સમજાય છે, ત્યારે ભ્રમ ટટ્ટીજઈ આત્મામત્તે જ્ઞાનોપયોગ પરિણમે છે. ભ્રમમાં પૂર્વને પશ્ચિમ અને પશ્ચિમને પૂર્વ માન્યાછતાં પૂર્વ તે પૂર્વ અને પશ્ચિમ તે પશ્ચિમ દિશા જ હતી, માત્ર ભ્રમથી વિપરીત ભાસતું હતું, તેમ અજ્ઞાનમાં પણ દેહ તે દેહ અને આત્મા તે આત્મા જ છતાં તેમ ભાસતા નથી એ વિપરીત ભાસતું છે. તે ચથાર્થ સમજાયે, ભ્રમ નિવૃત્ત થવાથી દેહ દેહ જ માતે છે, અને આત્મા આત્મા જ માતે છે; અને જાણવારૂપ સ્વભાવ વિપરીતપણાને મજ્જતો હતો તે સમ્યક્સંપ્રાપ્તિ મળે છે. દિશાભ્રમ વસ્તુતાપ કંઈ નથી અને ચાલવારૂપ ક્રિયાથી ઇચ્છિત ગામ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમ મિથ્યાત્વ પણ વસ્તુતાપ કંઈ નથી, અને તે સાથે જાણવારૂપ સ્વભાવ પણ છે, પણ સાથે મિથ્યાત્વરૂપ ભ્રમ હોવાથી સ્વસ્વરૂપતામાં પરમસ્થિતિ થતી નથી. દિશાભ્રમ ટલ્પેથી ઇચ્છિત ગામ તરફ વઢતાં પછી મિથ્યાત્વ પણ નાશ પામે છે, અને સ્વસ્વરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનાત્મ પદમાં સ્થિતિ થઈ શકે એમાં કંઈ સંદેહનું ઠેકાણું નથી.

૭૦૫.

વવાગીમા. ચૈત્ર શુદ્ધ ૫. ૧૯૫૩.

જાણે સમક્રિયામાંથી ગમે તે સમક્રિયા પામ્યાથી જીવ વધારેમાં વધારે પંદર અને મોક્ષ પામે. અપ્રત્યય તે મને પણ મોક્ષ થાય; અને જો તે સમક્રિયા વમે, તો વધારેમાં વધારે અર્ધપુદ્ગલપરા-વર્તનકાલસુધી સંસાર પરિભ્રમણ કરીને પણ મોક્ષ પામે. સમક્રિયા પામ્યા પછી વધારેમાં વધારે અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનસંસાર હોય.

દ્વાયોપશમ સમક્રિયા અથવા ઉપશમ સમક્રિયા હોય, તો તે જીવ વધી શકે; પણ ક્ષાયિક સમક્રિયા હોય તો તે વધાય નહીં; ક્ષાયિક સમક્રિયા જીવ તે જ અને મોક્ષ પામે, વધારે મન કરે તો વધુ મન કરે, અને કોઈએક જીવની અપેક્ષાએ કંઈ ચાર મન થાય. યુગલિજાનું

આયુષ્ વંધાયા પછી ક્ષાયિક સમન્વિત આવ્યું હોય, તો ચાર મન ચરાનો સંગમ છે; ધણુકરીને કોઈક જીવને આમ બને છે.

મગત્વ તીર્થંકરના નિર્ગ્રંથ, નિર્મયિનીઓ, શાવક તથા શાયિકાઓ ફરે રાયેને જીવાનીયનું જ્ઞાન હલુ તેથી તેને સમન્વિત થયું છે એવો સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય નથી. તેમથી કેક જીવોને તીર્થંકર સાચા પુરુષ છે, સાચા મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશ છે, જેમ તે કહે છે તેમ જ મોક્ષમાર્ગ છે એવી પ્રતીતિથી, એવી રચિયી, શ્રી તીર્થંકરના આશ્રયથી. અને નિશ્ચયથી, સમન્વિત કર્યું છે. એવી પ્રતીતિ, એવી રચિ અને એવા આશ્રયનો તથા આજ્ઞાનો નિશ્ચય છે તે પણ એક પ્રકારે જીવાનીયના જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. પુરુષ સાચા છે અને તેની પ્રતીતિ પણ સાચી આગી છે કે જેમ આ પરમટ્યાજી કહે છે તેમ જ મોક્ષમાર્ગ છે, તેમ જ મોક્ષમાર્ગ હોય, તે પુરુષના દશગુણાદિ પણ ધીતરાગમણાની સિદ્ધિ કરે છે, જે ધીતરાગ હોય તે પુરુષ યથાર્થવક્તા હોય, અને તે જ પુરુષની પ્રતીતિ મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારવા યોગ્ય હોય એવી સુવિચારણા તે પણ એક પ્રકારનું ગૌણતાય જીવાનીયનું જ જ્ઞાન છે.

તે પ્રતીતિથી, તે રચિયી અને તે આશ્રયથી પછી સ્પષ્ટ વિચાર સહિત જીવાનીયનું જ્ઞાન અનુક્રમે થાય છે. ત્યારૂપ પુરુષની આજ્ઞા ઉપાસયાથી રાગ, દ્વેષનો ક્ષય થઈ ધીતરાગ દશા થાય છે. ત્યારૂપ સત્પુરુષના પ્રત્યક્ષ યોગ વિના એ સમક્ષિત આવડું કઠણ છે. તેવા પુરુષના વચનરૂપ શાસ્ત્રીથી કોઈક પૂર્વે આરાધક હોય એવા જીવને સમક્ષિત થયું સંગમે છે; અથવા કોઈ એક આચાર્ય પ્રત્યક્ષપણે તે વચનના હેતુથી કોઈક જીવને સમક્ષિત પ્રાપ્ત કરાવે છે.

૭૦૬.

ધણીયા ચેત્ર મુદ ૧ હપ ૧૧૫૧.

(૧) પહેલેથી આઠકડો નહીં છતાં છપડ એવી સાદાઈ સારી છે. આઠકડાઈથી પાંચસોના પગારના કોઈ પાંચસો એક ન કરે, અને યોગ્ય સાદાઈથી પાંચસોના ચારસોનવાણુ કોઈ ન કરે.

(૨) ધર્મના લૈકિક મોટાઈ, માન મહત્વની ઇચ્છા એ ધર્મના દ્રોહ રૂપ છે

ધર્મના વ્હાને અનાર્થ દેશમાં જવાનો કે સુશ્રાદિ મોકલ્યાનો નિષેધ કરનાર, નગારૂ વગાડી નિષેધ કરનાર પોતાના માન-મહત્વ-મોટાઈનો સવાલ આવે ત્યાં એ જ ધર્મને ટોકર મારી, એ જ ધર્મપર પગ મૂકી એ જ નિષેધનો નિષેધ કરે એ ધર્મદ્રોહ જ છે. ધર્મનું મહત્વ તો વ્હાના રૂપ, અને સ્વાર્થિક માનાદિનો સવાલ મુલ્ય, એ ધર્મદ્રોહ જ છે.

ધીરચંદ-ચાપીને વિલાયતાદિ મોકલવા આદિમાં આમ થયું છે.

ધર્મ જ મુલ્ય એવો રગ ત્યારે બહો ભાગ્ય!

(૩) પ્રયોગના વ્હાને પશુવધ કરનારા રોગ-દુઃખ ટાળે ત્યારની ચાત ત્યારે, પણ અત્યારે તો વિચારા નિરપરાધી પ્રાણીઓને રિવાની મારી અજ્ઞાનવશતાય કર્મ ઉપાર્જે છે! પત્રકારો પણ વિવેક-વિચાર વિના પુષ્ટિ આપવા રૂપે ફૂટી મારે છે!

૭૦૭.

ધણીયા ચેત્ર મુદ ૧૦ સોમ ૧૧૫૩

૧. કેટલાક રોગાદિપર ઔષધાદિ સપાસ થયે અસર કરે છે, કેમકે તે રોગાદિના હેતુનો કર્મવધ કરે પણ તેવા પ્રકારનો હોય છે ઔષધાદિ નિમિત્તથી તે પુરૂષ વિચારણા મસરી જઈને

અથવા સ્ત્રી જઈને વેદનીયના ઉદયનું નિમિત્તપણું છોડી દે છે. તેવી રીતે નિવૃત્ત થવા યોગ્ય તે રોગાદિ સંવંધી કર્મવંધ ન હોય તો તેના પર ઔપધાદિની અસર થતી નથી, અથવા ઔપધાદિ પ્રાપ્ત થતાં નથી, કે સમ્યક્ ઔપધાદિ પ્રાપ્ત થતાં નથી.

૨. અમુક કર્મવંધ કેવા પ્રકારના છે તે તથારૂપ જ્ઞાનદષ્ટિવિના જાણવું કઠણ છે. દૃષ્ટે ઔપધાદિ વ્યવહારની પ્રવૃત્તિ એકતિ નિપેધિ ન શકાય. પોતાના દેહમાં, સંવંધમાં કોઈ એક પરમ આત્મદષ્ટિવાળા પુરુષ તેમ વર્તે તો, દૃષ્ટે ઔપધાદિ ગ્રહણ ન કરે તો તે યોગ્ય છે. પણ વીજા સામાન્ય જીવો તેમ વર્તવા જાય તો તે એકાંતિક દષ્ટિથી કેટલીક હાનિ કરે; તેમાં પણ પોતાને આશ્રિત રહેલા એવા જીવો પ્રત્યે અથવા વીજા કોઈ જીવ પ્રત્યે રોગાદિ કારણોમાં તેવો ઉપચાર કરવાના વ્યવહારમાં વર્તિ શકે તેવું છે છતાં ઉપચારાદિ કરવાની ઉપેક્ષા કરે તો અનુકંપા માર્ગ છોડી દેવા જેવું થાય. કોઈ જીવ ગમે તેવો પીડાતો હોય તોપણ તેની આરાધનાશયના કરવાનું તથા ઔપધાદિ વ્યવહાર છોડી દેવામાં આવે તો તેને આર્વધ્યાનના હેતુ થવા જેવું થાય. ગૃહસ્થવ્યવહારમાં એવી એકાંતિક દષ્ટિ કરતાં ઘણાં વિરોધ ઉત્પન્ન થાય.

૩. ત્યાગવ્યવહારમાં પણ એકતિ ઉપચારાદિનો નિપેધ જ્ઞાનીએ કર્યો નથી. નિર્ગ્રંથને સ્વપરિ-મહિત શરીરે રોગાદિ થાય ત્યારે ઔપધાદિ ગ્રહણ કરવામાં એવી આજ્ઞા છે કે જ્યાંસુધી આર્વ-ધ્યાન ન ઉપજવાયોગ્ય દષ્ટિ રહે ત્યાંસુધી ઔપધાદિ ગ્રહણ ન કરવું અને તેવું વિશેષ કારણ દેવાય તો નિરવચ ઔપધાદિ ગ્રહણ કરતાં આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી, અથવા યથાશુભ ઔપધાદિ ગ્રહણ કરતાં આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી. અને વીજા નિર્ગ્રંથને શરીરે રોગાદિ થયું હોય ત્યારે તેની વૈયાધવાદિ કરવાનો પ્રકાર જ્યાં દર્શાવ્યો છે ત્યાં કર્દષણ વિશેષ અનુકંપાદિ દષ્ટિ રહે એવી રીતે દર્શાવ્યો છે. દૃષ્ટે ગૃહસ્થ વ્યવહારમાં એકતિ તેનો ત્યાગ અશક્ય છે એમ સમજારો.

૪. તે ઔપધાદિ કર્દષણ પાપક્રિયાથી થયાં હોય, તોપણ તેથી પોતાના ઔપધાદિપણનો ગુણ દેખાડ્યા વિના ન રહે, અને તેમાં થયેલી પાપક્રિયા પણ પોતાનો ગુણ દેખાડ્યા વિના ન રહે. અર્થાત્ જેમ ઔપધાદિના પુદ્ગલમાં રોગાદિ પુદ્ગલને પરાભવ કરવાનો ગુણ છે, તેમ તે કરતાં કરવામાં આવેલી પાપક્રિયામાં પણ પાપપણે પરિણમવાનો ગુણ છે, અને તેથી કર્મવંધ થઈ યથાવસર તે પાપક્રિયાનું ફળ ઉદયમાં આવે. તે પાપક્રિયાવાળા ઔપધાદિ કરવામાં, કરાવવામાં તથા અનુમોદન કરવામાં ગ્રહણ કરનાર જીવની જેવી જેવી દેહાદિ પ્રત્યે મૂર્છા છે, મનનું આકુલ વ્યાકુલપણું છે, આર્વ ધ્યાન છે, તથા તે ઔપધાદિની પાપક્રિયા છે તે સર્વ પોતપોતાના સમાવે પરિણમીને યથાવસરે ફળ આવે છે. જેમ રોગાદિના કારણરૂપ કર્મવંધ પોતાનો જેવો સમાવ છે તેવો દર્શાવે છે, જેમ ઔપધાદિના પુદ્ગલ પોતાનો સમાવ દર્શાવે છે, તેમ ઔપધાદિની ઉત્પત્તિ આદિમાં થયેલી ક્રિયા તેના કર્ત્તાની જ્ઞાનાદિ વૃત્તિ તથા તે ગ્રહણ કર્તાનાં જેવાં પરિણામ છે, તેનું જેવું જ્ઞાનાદિ છે, વૃત્તિ છે, તેને પોતાનો સમાવ દર્શાવવાને યોગ્ય છે. તથારૂપ શુભ શુભ સ્વરૂપે અને અશુભ અશુભ સ્વરૂપે સફળ છે.

૫. શુદ્ધસાવ્યવહારમાં પણ પોતાના દેહે રોગાદિ થયે જેટલી મુખ્ય આત્મદૃષ્ટિ રહે તેટલી રાસતી અને આર્ત ધ્યાનનું યથાદૃષ્ટિ જોતાં અવશ્ય પરિણામ આવવાયોગ્ય દેસાચ અથવા આર્તધ્યાન ઉપજતું દેસાચ તો ઔપધાદિ વ્યવહાર પ્રદ્ધન કરતાં નિરવધ (નિપ્પાપ) ઔપધાદિની શ્રુતિ રાસતી. કવિત્વ પોતાને અર્થે અથવા પોતાને આશ્રિત એવા અથવા અનુકંપા યોગ્ય એવા પરજીવને અર્થે સાવચ ઔપધાદિનું પ્રદ્ધન થાય તો તેનું સાવચપણું નિઘ્યંશ (કૂ) પરિણામના હેતુ જેવું અથવા અધર્મ માર્ગને પોષે તેવું હોવું ન જોઈએ, પણ રાસના યોગ્ય છે.

૬. સર્વ જીવને હિતકારી એવી જ્ઞાની પુરુષની વાણીને કંઈપણ એકાંત દૃષ્ટિ પ્રદ્ધન કરીને અહિતકારી અર્થમાં ઉતારવી નહીં એ ઉપયોગ નિરંતર સરણમાં રાસના યોગ્ય છે.

૭૭૮

વવાળીમા. પૃષ્ઠ ૧૫ તા. ૧૯૫૩.

૧. જે-વેદનીયપર-ઔપધ-અસર-કરે-છે-તે-ઔપધ વેદનીયનો વંધ વસ્તુનાદિ નિવૃત્ત કરી શકે છે એમ કહ્યું નથી, કેમકે તે ઔપધ કર્મરૂપ વેદનીયનો નાશ કરે તો અશુભ કર્મ નિષ્ફળ થાય અથવા ઔપધ શુભકર્મરૂપ કહેવાય. પણ ત્યાં એમ સમજવું યોગ્ય છે કે તે અશુભકર્મ વેદનીય એવા પ્રકારની છે કે તેને પરિણામાંતર પામવામાં ઔપધાદિ નિમિષ કારણ-રૂપ થઈ શકે. મંદ કે મધ્યમ શુભ અથવા અશુભ વંધને કોઈ એક સ્વજાતીય કર્મ મઝવાથી ઉત્કૃષ્ટ વંધ પણ થઈ શકે છે. મંદ કે મધ્યમ વાંધેલા કેટલાક શુભ વંધને કોઈ એક અશુભ કર્મવિશેષના પરામવચી અશુભ પરિણામીપણું થાય છે. તેમ જ તેવા અશુભ વંધને કોઈએક શુભ-કર્મના યોગથી શુભ પરિણામીપણું થાય છે.

૨. મુખ્યકરીને વંધ પરિણામાનુસાર થાય છે. કોઈએક મનુષ્યે કોઈએક મનુષ્ય પ્રાણીનો તીવ્ર પરિણામે નાશ કરવાથી તેણે નિકાચિત્ત કર્મ ઉત્પન્ન કર્યું છતાં કેટલાક મવાયના કારણથી અને સાક્ષી આદિના અમાવચી રાજનીતિના ધોરણમાં તે કર્મ કરનાર મનુષ્ય છુટી જાય તેથી કોઈ તેનો વંધ નિકાચિત્ત નહીં હોય એમ સમજવાયોગ્ય નથી. તેના વિપાકનો ઉદય થવાનો વચ્ચત દૂર હોય તેથી પણ એમ વને. વચ્ચી કેટલાક અપરાધમાં રાજનીતિના ધોરણે શિક્ષા થાય છે તે પણ કર્ત્ત્વના પરિણામવત્ જ છે એમ એકાંતે નથી અથવા તે શિક્ષા કોઈ આગ્રહ હસ્યમ કરેલા અશુભ કર્મના ઉદયરૂપ પણ હોય છે; અને વર્તમાન કર્મવંધ સત્તામાં પડ્યા રહે છે, જે યથાવસરે વિપાક આપે છે.

૩. સામાન્યપણે અસત્યાદિ કરતાં હિંસાનું પાપ વિશેષ છે. પણ વિશેષ દૃષ્ટિ તો હિંસા કરતાં અસત્યાદિનું પાપ એકાંતે ઓછું છે એમ ન સમજવું, અથવા વધારે છે એમ પણ એકાંતે ન સમજવું. હિંસાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, માત્ર અને તેના કર્ત્ત્વના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, માત્રને અનુસરીને તેનો વંધ કર્ત્ત્વને થાય છે. તેમ જ અસત્યાદિના સંવંધમાં પણ સમજવાયોગ્ય છે. કોઈ-એક હિંસા કરતાં કોઈએક અસત્યાદિનું ફળ એક ગુણ, બે ગુણ કે અનંત ગુણ વિશેષ પર્વત થાય છે. તેમ જ કોઈએક અસત્યાદિ કરતાં કોઈએક હિંસાનું ફળ પણ એક ગુણ, બે ગુણ, કે અનંત ગુણ વિશેષ પર્વત થાય છે.

૪. ત્યાગની વારંવાર વિશેષ જિજ્ઞાસા છતાં, સંસારમત્તે વિશેષ ઉદાસીનતા છતાં કોઈએક પૂર્વે કર્મેના બઠ્ઠવાનપણાથી જે જીવ ગૃહસ્થાવાસ ત્યાગી શક્તા નથી તે પુરુષ ગૃહસ્થાવાસમાં કુટુંબાદિના નિર્વાહ અર્થે જે કાર્દે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમાં તેનાં પરિણામ જેવાં જેવાં વર્તે છે તે તે પ્રમાણે વંધાદિ થાય. મોહ છતાં અનુકંપા માનવાથી કે પ્રમાદ છતાં ઉદય માનવાથી કંઈ કર્મવંધ ધુલથાપ ચાતો નથી. તે તો યથાપરિણામ વંધવળું પામે છે. કર્મેના સૂક્ષ્મ પ્રકારોને મતિ વિચારી ન શકે તોપણ શુભ અને અશુભ કર્મ સફળ છે, એ નિશ્ચય જીવે વિસરણ કરવો નહીં.

૫. પ્રત્યક્ષ પરમ ઉપકારી હોવાથી તથા સિદ્ધ પદના ચતાવનાર પણ તેઓ હોવાથી સિદ્ધ કરતાં અહંત્વને પ્રથમ નમસ્કાર કર્યો છે.

૭૦૯.

અવાગીઘા. ચૈત્ર વદ ૫. ૧૯૫૩.

છકાયનું સ્વરૂપ પણ સત્પુરુષની દૃષ્ટિયે પ્રતીત કરતાં તથા વિચારવાં જ્ઞાન જ છે. આ જીવ કઈ દિશાથી આવ્યો છે, એ વાચ્યથી દ્વાસપરિજ્ઞાનધ્યયન પ્રારંભ્યું છે. સત્કુરુસુતે તે પ્રારંભ-વાચ્યના આશ્વાયને સમજવાથી સમસ્ત દ્વાદશાંગીનું રહસ્ય સમજાવાયોગ્ય છે.

હાલ તો આચારાંગાદિ જે વાંચો તેનું ઘણેરું અનુપેક્ષન કરશો. કેટલાંક ઉપદેશપત્રોપરથી તે સહજમાં સમજાઈ શકશે. સર્વ મુમુક્ષુને પ્રણામ પ્રાપ્ત થાય.

૭૧૦.

સાવલા. વૈશાલ સુવ ૧૫. ૧૯૫૩.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય, અને યોગ એ કર્મવંધનાં પાંચ કારણ છે. કોઈ ઠેકાણે પ્રમાદ શિવાય ચાર કારણ દર્શાવ્યાં હોય છે. ત્યાં મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, અને કપાયમાં પ્રમાદને અંતર્ભૂત કર્યો હોય છે.

પ્રદેશવંધ શબ્દનો અર્થ શાસ્ત્ર પરિભાષાએ. પરમાણુ સામાન્યપણે એક પ્રદેશાવગાહી છે. તેનું એક પરમાણુનું પ્રદેશ તે એક પ્રદેશ કહેવાય. જીવ અનંત પરમાણુ કર્મવંધે પ્રદેશ કરે છે. તે પરમાણુ જો વિસ્તાર્યો હોય તો અનંત પ્રદેશી થઈ શકે, તેથી અનંત પ્રદેશનો વંધ કહેવાય. તેમાં મંદ અનંતાદિથી મેદ પડે છે; અર્થાત્ અલ્પ પ્રદેશવંધ કહ્યો હોય ત્યાં પરમાણુ અનંત સમજવાં, પણ તે અનંતનું સઘનવળું અલ્પ સમજવું. તેથી વિશેષ વિશેષ સ્વરૂપ હોય તો અનંતતા સઘન સમજવી.

કંદેપણ નહીં યંજ્ઞાતાં આદ્યંત કર્મવંધ વાંચવા, વિચારવાયોગ્ય છે.

૭૧૧.

હંદર. વૈશાલ વદ ૩૨ શુક્ર. ૧૯૫૩.

તથાસ્ત્વ (યયાર્ય) આપ, મોક્ષમાર્ગે માટે જેના વિશ્વાસે પ્રવર્તિ શકાય એવા, પુરુષનો જીવને સમાગમ થવામાં કોઈએક પુણ્ય હેતુ જોઈએ છે; તેનું બોલણાળ થવામાં મદદ પુણ્ય

૫. ગૃહસ્થવ્યવહારમાં પણ પોતાના દેહે રોગાદિ થયે જેટલી મુશ્કેલી આત્મદૃષ્ટિ રહે તેટલી રાક્ષવી અને આર્ત ધ્યાનનું યથાદૃષ્ટિ જોતાં અવશ્ય પરિણામ આવવાયોગ્ય દેસાચ અથવા આર્તધ્યાન ઉપજતું દેસાચ તો ઔષધાદિ વ્યવહાર ગ્રહણ કરતાં નિરવચ (નિપ્પાપ) ઔષધાદિની વૃત્તિ રાક્ષવી. ફક્ત પોતાને અર્થે અથવા પોતાને આશ્રિત પણ અથવા અનુકંપા યોગ્ય પણ પરજીવને અર્થે સાવચ ઔષધાદિનું ગ્રહણ થાય તો તેનું સાવચણું નિર્ધ્વંશ (કૂર) પરિણામના હેતુ જેવું અથવા અધર્મ માર્ગને પોષે તેવું હોવું ન જોઈએ, પણ સ્વચ્છતા યોગ્ય છે.

૬. સર્વ જીરને હિતકારી એવી જ્ઞાતી પુરુષની યાત્રીને કંઈપણ એકાંત દૃષ્ટિ ગ્રહણ કરીને અહિતકારી અર્થમાં ઉતારવી નહીં પણ ઉપયોગ નિરંતર સ્પર્શમાં રાખના યોગ્ય છે.

છટ્ટ

વવાળીમા. પૃથ્વી મુદ ૧૫ શ્લોક. ૧૯૫૩.

૧. જો-વેદનીયપર-ઔષધ-અસર-કરે-છે-તે-ઔષધ વેદનીયનો વંધ વસ્તુતાપ નિવૃત્ત કરી શકે છે એમ કહ્યું નથી, કેમકે તે ઔષધ કર્મરૂપ વેદનીયનો નાશ કરે તો અશુભ કર્મ નિષ્ફળ થાય અથવા ઔષધ શુભકર્મરૂપ કહેવાય. પણ ત્યાં એમ સમજવું યોગ્ય છે કે તે અશુભકર્મ વેદનીય પણ પ્રકારની છે કે તેને પરિણામસ્વરૂપ પામવામાં ઔષધાદિ નિમિત્ત કારણરૂપ થઈ શકે. મંદ કે મધ્યમ શુભ અથવા અશુભ વંધને કોઈ એક સ્વજાતીય કર્મ મરુવાથી ઉત્કૃષ્ટ વંધ પણ થઈ શકે છે. મંદ કે મધ્યમ વાંધેલા કેટલાક શુભ વંધને કોઈ એક અશુભ કર્મવિશેષના પરામર્શથી અશુભ પરિણામીયું થાય છે. તેમ જ તેવા અશુભ વંધને કોઈએક શુભ-કર્મના યોગથી શુભ પરિણામીયું થાય છે.

૨. મુશ્કેલીને વંધ પરિણામનુસાર થાય છે. કોઈએક મનુષ્યે કોઈએક મનુષ્ય પ્રાણીનો તીવ્ર પરિણામે નાશ કરવાથી તેણે નિકાચિત્ત કર્મ ઉત્પન્ન કર્યું હતાં કેટલાક વચાવના કારણથી અને સાક્ષી આદિના અભાવથી રાજનીતિના ધોરણમાં તે કર્મ કરનાર મનુષ્ય છુટી જાય તેથી કાંઈ તેનો વંધ નિકાચિત્ત નહીં હોય એમ સમજવાયોગ્ય નથી. તેના વિપાકનો ઉદય થવાનો વખત દૂર હોય તેથી પણ એમ બને. વઢી કેટલાક અપરાધમાં રાજનીતિના ધોરણે શિક્ષા થાય છે તે પણ કર્ણના પરિણામસ્વરૂપ છે એમ ધકાતે નથી અથવા તે શિક્ષા કોઈ આગ્રહ હસજી કરેલા અશુભ કર્મના ઉદયરૂપ પણ હોય છે; અને વર્તમાન કર્મવંધ સત્તામાં પડ્યા રહે છે, જે યથાવસરે વિપાક આપે છે.

૩. સામાન્યપણે અસત્યાદિ કરતાં હિંસાનું પાપ વિશેષ છે. પણ વિશેષ દૃષ્ટિએ તો હિંસા કરતાં અસત્યાદિનું પાપ એકાંતે ઓછું છે એમ ન સમજવું, અથવા વધારે છે એમ પણ એકાંતે ન સમજવું. હિંસાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, માત્ર અને તેના કર્ણના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, માત્રને અનુસરીને તેનો વંધ કર્ણને થાય છે. તેમ જ અસત્યાદિના સંબંધમાં પણ સમજવાયોગ્ય છે. કોઈ-એક હિંસા કરતાં કોઈએક અસત્યાદિનું ફળ એક ગુણ, બે ગુણ કે અનંત ગુણ વિશેષ પર્વત થાય છે. તેમ જ કોઈએક અસત્યાદિ કરતાં કોઈએક હિંસાનું ફળ પણ એક ગુણ, બે ગુણ, કે અનંત ગુણ વિશેષ પર્વત થાય છે.

(૩)

સ્થિતિ દશા.

એક પરિનામ કે ન, કરતા દોઢ દોઢ,
દોઢ પરિનામ એક, દ્રવ્ય ન ધરતું હૈ;
એક કરતુતિ દોઢ, દ્રવ્ય કબહુ ન કરે,
દોઢ કરતુતિ એક, દ્રવ્ય ન કરતું હૈ;
જીવ પુદ્ગલ એક સેવ અવગાહિ દોઢ,
અપને અપને રૂપ, દોઢ ન ટરતું હૈ,
જહ પરિનામનિકો, કરતા હૈ પુદ્ગલ,
ચિદાનંદ ચેતન સુભાવ આચરતું હૈ.

(૪) *

સર્વશ.

સર્વ અન્યભાવથી આત્મા રહિત છે, કેવલ એમ જેને અનુભવ વર્તે છે તે મુક્ત છે.
બીજાં સર્વ દ્રવ્યથી અસંગપણું, ક્ષેત્રથી અસંગપણું, ક્ષત્રથી અસંગપણું અને ભાવથી અસંગપણું
સર્વથી જેને વર્તે છે તે મુક્ત છે.

અટલ અનુભવસ્વરૂપ આત્મા સર્વ દ્રવ્યથી પ્રત્યક્ષ જૂદો ભાસવો ત્યાંથી મુક્તદશા વર્તે છે. તે
પુરુષ મૌન થાય છે, તે પુરુષ અપ્રતિબદ્ધ થાય છે, તે પુરુષ અસંગ થાય છે, તે પુરુષ નિર્વિકલ્પ
થાય છે, અને તે પુરુષ મુક્ત થાય છે.

જેને જાણે કાલને વિષે દેહાદિથી પોતાનો કંઈપણ સંબંધ નહોતો એવી અસંગદશા હસતી કરી
તે મગવાનુરૂપ સત્પુરુષોને નમસ્કાર છે.

(૫)

તિથિ આદિનો વિકલ્પ છોડી નિજ વિચારમાં વર્તવું એ જ કર્તવ્ય છે. શુદ્ધ સહજ આત્મસ્વરૂપ.
૭૧૪. સુબહે. જેઠ શુદ્ધ ૮ મોમ. ૧૯૫૩.

જેને કોઈ પણ પ્રત્યે રાગ, ક્ષેપ રહ્યા નથી તે મહાત્માને ધારંબાર નમસ્કાર.

૧. પરમયોગી એવા શ્રી ઋષભદેવાદિ પુરુષો પણ જે દેહને રાક્ષી ક્રવ્યા નથી, તે દેહમાં એક
વિશેષપણું રહ્યું છે તે એ કે તેનો સંબંધ વર્તે ત્યાંસુષીમાં જીવે અસંગપણું, નિર્મોહપણું કરી હૈ
અબાધ્ય અનુભવસ્વરૂપ એવું નિજસ્વરૂપ જાણી બીજા સર્વે ભાવ પ્રત્યેથી બ્યાવૃત્ત (છૂટા) થવું, કે
જેથી પરી જન્મમરણનો ફેરો ન રહે.

૨. તે દેહ છોડતી વસ્તે જેટલા અંશે અસંગપણું, નિર્મોહપણું, યથાર્થ સમરસપણું રહે છે
તેટલું મોક્ષપદ નજીક છે એમ પરમ જ્ઞાની પુરુષનો નિશ્ચય છે.

* આપના. શ્રી સોમાળનો દેહ જેઠવદ ૧૦ ના દિવસે ૫૯૦. આક ૭૧૩-૧૪-૧૫ દર્શાવે આત્માર્થ હકીકત
તેના પર છે. મ. કિ.

જોઈએ છેયે, અને તેની આજ્ઞા-મક્ષિપ્ત પ્રવર્તવામાં મહત્ મહત્ પુણ્ય જોઈએ છેયે; એવાં જ્ઞાનીનાં વચન છે, તે સાચાં છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય એવું છે.

તથારૂપ આત્મ પુરુષના અમાવ જેવો આ કાઠ વર્તે છે. તોપણ આત્માર્થી જીવે તેવો સમાગમ ઇચ્છતાં તેના અમાવે પણ વિશુદ્ધિસ્થાનકના અભ્યાસનો લક્ષ અવશ્ય કરીને કર્તવ્ય છે.

૭૧૨.

કેવલ નિરાશા પામવાથી જીવને સત્સમાગમનો માત્ર લાભ પણ શિથિલ થઈ જાય છે. સત્સમાગમના અભાવનો શ્વેદ રાક્ષતાં છતાં પણ સત્સમાગમ થયો છે એ પરમપુણ્ય યોગ બન્યો છે. માટે સર્વસંગત્યાગયોગ ઘનતાંસુષીમાં ગૃહસ્થવાસે સ્થિતિ હોય ત્યાં પર્યંત તે પ્રવૃત્તિ, નીતિસદ્, કંઈ પણ જાલ્લવી લઈને પરમાર્થમાં હૃત્સાહ સહિત પ્રવર્તિ વિશુદ્ધિસ્થાનક નિત્ય અભ્યાસતાં રહેવું એ જ કર્તવ્ય છે.

૭૧૩.

સુંવઈ. જેઠ સુદ. ૧૯૫૧.

(૧)

સ્વભાવ જાગ્રતદશા.

ચિત્ર સારી ન્યારી, પરજંક ન્યારો, સેજ ન્યારી,
 ઘાદર મી ન્યારી, હાં જૂઠી મેરી અપના;
 અતીત અવસ્થા સૈન, નિદ્રા વહી કોઝ પૈન,
 વિઘ્નમાન પલક ન, યામેં અન છપના;
 શ્વાસ ઔ સુપન ઘોઝ, નિદ્રાકી અલંગ બુઝે,
 સૂઝૈ સન અંગ લૂતી, આતમ દરપના;
 ત્યાગી મયો ચેતન, અચેતનતાભાવ ત્યાગી,
 માલે દષ્ટિ સ્થોલિકે, સમાલે રૂપ અપના.

(૨)

અનુભવ હૃત્સાહદશા.

જૈસો નિરમેદ રૂપ, નિહચેં અતીત હુંતો,
 તૈસો નિરમેદ અવ, મેદકો ન ગહેગો !
 દૌસે કર્મરહીત સહીત મુલ્ક સમાધાન,
 પાયો નિજ થાન ફિરિ બાહિર ન વહેગો;
 કબહુ કંદાચિ અપનો સુમાઝ ત્યાગિ કરિ,
 રાગ રસ રાચિકે ન, પરવસ્તુ ગહેગો;
 અમલ્કાન જ્ઞાન વિઘ્નમાન પરગટ મયો,
 યાહિ માતિ આગમ અનંત કાલ રહેગો.

વ્યવહાર સૌ સૌના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે, ઘટલે તે વિપે પળ કંઈ. વિકલ્પ રાસવાયોગ્ય નથી. જે વિકલ્પ તમે ઘણું કરીને શમાવ્યો છે, તો પણ નિશ્ચયના ચઢવાનપણાને અર્થે દર્શાવ્યું છે.

૪. સર્વે જીવપ્રત્યે, સર્વે ભાવપ્રત્યે અસંકલ્પ એકસ વીતરાગદશા રાસવી એ જ સર્વે નું ફલ છે.

મા શુદ્ધચૈતન્ય, જન્મજરામરણરહિત અસંગ સ્વરૂપ છે, એમાં સર્વે જ્ઞાન શમાય પ્રતીતિમાં સર્વે સમ્યક્દર્શન શમાય છે; આત્માને અસંગસ્વરૂપે સ્વભાવદશા રહે તે ન, ઉલ્કૃષ્ટ સંયમ અને વીતરાગદશા છે. જેના સંપૂર્ણપણાનું ફલ સર્વદુઃખનો ક્ષય છે, નિઃસંદેહ છે; કેવલ નિઃસંદેહ છે. એ જ વિનંતિ.

૭૧૬.

મુંબઈ. જોઈ વડી ૧૨ થાતિ. ૧૯૫૩.

વ્યવહાર સૌ સૌના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે, પરંતુ તે વિષે પણ કંઈ વિકલ્પ રાક્ષવાયોગ્ય નથી. જે વિકલ્પ તમે ધણું કરીને શમાવો છે, તો પણ નિશ્ચયના ધક્કાવનપણાને અર્થે દર્શાવું છે.

૪. સર્વે જીવપ્રત્યે, સર્વે ભાવપ્રત્યે અણંદ એકસ ચીતરાગદશા રાક્ષવી એ જ સર્વ જ્ઞાનનું ફલ છે.

આત્મા શુદ્ધચૈતન્ય, જન્મજરામરણરહિત અસંગ સ્વરૂપ છે, એમાં સર્વ જ્ઞાન શમાય છે; તેની પ્રતીતિમાં સર્વે સમ્યક્દર્શન ધમાય છે; આત્માને અસંગસ્વરૂપે સ્વભાવદશા રહે તે સમ્યક્ ચારિત્ર, ઉત્કૃષ્ટ સંયમ અને ચીતરાગદશા છે. જેના સંપૂર્ણપણાનું ફલ સર્વદુઃખનો ક્ષય છે, એ કેવલ નિઃસંદેહ છે; કેવલ નિઃસંદેહ છે. એ જ વિનંતિ.

૭૧૬.

સુંબઈ. જેઠ વદી ૧૨ શનિ. ૧૯૫૧.

આર્ય શ્રી સોમાગના મરણ સમાચાર વાંચી ઘણો સ્વેદ થયો છે. જેમ જેમ તેમના અવશુભ ગુણોપ્રત્યે દ્રષ્ટિ જાય છે, તેમ તેમ અધિક અધિક સ્વેદ થાય છે.

જીવને દેહનો સંબંધ એ જ રીતે છે. તેમ છતાં પણ અનાદિથી તે દેહને ત્યાગતાં જીવ સ્વેદ પામ્યા કરે છે, અને તેમાં દૃઢ મોહથી એકપણાની પેઠે વર્તે છે; જન્મમરણાદિ સંસારનું મુલ્ય ધીજ એ જ છે. શ્રી સોમાગે તેવા દેહને ત્યાગતાં મોટા મુનિયોને દુઃખમ એવી નિશ્ચલ અસંગતાથી નિજ ઉપયોગમય દશા રાક્ષીને અપૂર્ણ હિત કર્યું છે, એમાં સંશય નથી.

ઘડિલપણાથી તથા તેમના તમારાપ્રત્યે ઘણા ઉપકાર હોવાથી, તેમ જ તેમના ગુણોના અદ્ભુતપણાથી તેમનો વિયોગ તમને વધારે સ્વેદકારક થયો છે, અને થવાયોગ્ય છે. તેમનો તમારા પ્રત્યેના સંસારી ઘડિલપણાનો સ્વેદ વિસરણ કરી તેમણે તમારા સર્વે પ્રત્યે જે પરમઉપકાર કર્યો હોય તથા તેમના ગુણોનું જે જે અદ્ભુતપણું તમને ભાસતું હોય તેને વારંવાર સંભારી, તેવા પુરુષનો વિયોગ થયો તેનો અંતરમાં સ્વેદ રાક્ષી, તેમણે આરાધવાયોગ્ય જે જે વચનો અને ગુણો કહ્યાં હોય તેનું સ્મરણ આપી તેમાં આત્માને પ્રેરવો એમ તમો સર્વપ્રત્યે વિનંતિ છે. સમાગમમાં આવેલા શુશ્રુષુઓને શ્રી સોમાગનું સ્મરણ સહેજે ઘણા વક્ત સુધી રહેવાયોગ્ય છે.

મોહેકરીને જે સમયે સ્વેદ થાય તે સમયે પણ તેમના ગુણોનું અદ્ભુતપણું સ્મરણમાં આપી મોહથી થતો સ્વેદ શમાવીને ગુણોના અદ્ભુતપણાનો વિરહ થયો તે પ્રકારમાં તે સ્વેદ પ્રવર્તવો યોગ્ય છે.

આ ક્ષેત્રે આ કાઠમાં શ્રી સોમાગ જેવા ધીરલા પુરુષ મળે એમ અમને વારંવાર માસે છે. ધીરજથી સર્વે સ્વેદ શમાવવો, અને તેમના અદ્ભુત ગુણોનો અને ઉપકારી વચનોનો આશ્રય કરવો યોગ્ય છે. શ્રી સોમાગ શુશ્રુષુ વિસરણ કરવાયોગ્ય નથી.

સંસારનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ બેળે જાણ્યું છે તેને તે સંસારના પદાર્થની પ્રાપ્તિથી કે અપ્રાપ્તિથી હર્ષ

શોક થવાયોય નથી, તોપણ એમ જણાય છે કે સત્પુરુષના સમાગમની પ્રાપ્તિથી કંદેષળ હર્ષ અને તેના વિયોગથી કંદેષળ રોદ અમુક ગુણસ્થાનકમુખી તેમને પણ થવાયોય છે.

આત્મસિદ્ધિ મંથ વિચારવાની इच्छा હોય તો વિચારશો ; પણ તે પહેલાં કેટલાંક વચનો અને સદ્મંથો વિચારવાનું વનશે, તો આત્મસિદ્ધિ થઈવાન ઉપકારનો હેતુ થશે, એમ લાગે છે.

શ્રી સોમાગની સરઠ્ઠતા, પરમાર્થસંવંધી નિશ્ચય, મુમુક્ષુપત્યે પરમ ઉપકારતા આદિ ગુણો વારંવાર વિચારવાયોય છે. શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

૭૧૭.

મુંબઈ. જતાઈ શુદ્ધ ૪ રતિ. ૧૯૫૧.

શ્રી સોમાગને નમસ્કાર.

૧. શ્રી સોમાગની મુમુક્ષુદશા તથા જ્ઞાનીના માર્ગમત્યેનો તેનો અદ્ભુત નિશ્ચય વારંવાર સ્મૃતિમાં આવ્યા કરે છે.

૨. સર્વ જીવ મુલને इच्छે છે, પણ કોઈ વીરજા પુરુષ તે મુલનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણે છે.

જન્મ, મરણઆદિ અનંત દુઃખનો આત્યંતિક (સર્વથા) ક્ષય થવાનો ઉપાય અનાદિ કાઠમી જીવના જાણવામાં નથી. તે ઉપાય જાણવાની અને કરવાની સાચી इच्छા ઉત્પન્ન થયે જીવ જો સત્પુરુષના સમાગમનો લાભ પામે તો તે ઉપાયને જાણી શકે છે, અને તે ઉપાયને ઉપાસીને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે.

તેની સાચી इच्छા પણ ધણુંકરીને જીવને સત્પુરુષના સમાગમથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેનો સમાગમ, તે સમાગમની ઓઠક્ષણ, દર્શાવેલા માર્ગની પ્રતીતિ અને તેમ જ ચાલવાની પ્રવૃત્તિ જીવને પરમ દુલ્લભ છે.

‘મનુષ્યપણું, જ્ઞાનીનાં વચનોનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થવું, તેની પ્રતીતિ થવી અને તેમને કદેલા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થવી પરમ દુલ્લભ છે,’ એમ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ ઉત્તરાધ્યયનના ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપદેશ્યું છે.

મત્સ્યજ સત્પુરુષના સમાગમ અને તે આશ્રયમાં વિચરતા મુમુક્ષુઓને મોક્ષસંવંધી ઘણાં સાપનો અલ્પ પ્રમાણે અને અલ્પ કાઠે પ્રાપ્તે (ધણુંકરીને) સિદ્ધ થાય છે; પણ તે સમાગમનો યોગ પામવો વધુ દુલ્લભ છે. તે જ સમાગમના યોગમાં મુમુક્ષુ જીવનું નિરંતર ચિત્ત વર્તે છે.

સત્પુરુષનો યોગ પામવો તો સર્વકાઠમાં જીવને દુલ્લભ છે. તેમાં પણ આવા દુલ્લભ કાઠમાં તો કષિત્ત્વ તે યોગ રહે છે. વીરજા જ સત્પુરુષ વિચરે છે. તે સમાગમનો લાભ અપૂર્વ છે એમ જાણીને જીવે મોક્ષ માર્ગની પ્રતીતિ કરી તે માર્ગનું નિરંતર આરાધન કરવું યોગ્ય છે.

તે સમાગમનો યોગ ન હોય ત્યારે આરંભ પરિગ્રહ મત્યેથી વૃત્તિને ઓસારવી ; સદ્ગામનો પરિચય નિરોપ કરીને કર્તવ્ય છે. વ્યવહારિક કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરવી પડતી હોય તોપણ તેમાંથી શુદ્ધિને મોઝી પાઢવા જે જીવ इच्छે છે તે જીવ મોઝી પાટી શકે છે ; અને સત્સામના પરિચયને અર્થે ધણો અવકાશ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

આરંભ પરિગ્રહપરથી જેની વૃત્તિ સ્વેદ પામી છે, ઘટ્ટને તેને અસાર જાણી તે પ્રત્યેથી જે જીવો ઓસર્પા છે તે જીવોને સત્પુરુષોનો સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રનું શ્રવણ વિશેષકરીને હિતકારી થાય છે. આરંભ પરિગ્રહપર વિશેષ વૃત્તિ વર્તતી હોય તે જીવમાં સત્પુરુષનાં વચનનું અથવા સત્શાસ્ત્રનું પરિણમન થવું કઠણ છે.

આરંભ પરિગ્રહપરથી વૃત્તિ મોઝી પાડવાનું અને સત્શાસ્ત્રના પરિચયમાં રુષી કરવાનું પ્રયત્ન કઠણ પડે છે. કેમકે જીવનો અનાદિ પ્રકૃતિયાવ તેથી જુદો છે; તોપણ જેણે તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તે તેમ કરી શક્યા છે. માટે વિશેષ ડસ્ટાદ રાક્ષી તે પ્રવૃત્તિ કર્તવ્ય છે.

સર્વે મુદુહુઓ આ યાતનો નિશ્ચય અને નિત્ય નિયમ કરવો ઘટે છે, પ્રમાદ અને અનિયમિત પળું ટાલવું ઘટે છે.

૭૧૮.

સાચાં જ્ઞાન વિના અને સાચાં ચારિત્ર વિના જીવનું કલ્યાણ ન થાય એ નિઃસંદેહ છે. સત્પુરુષના વચનનું શ્રવણ, તેની પ્રતીતિ, અને તેની આજ્ઞા પ્રવર્તતાં જીવ સાચાં ચારિત્રને પામે છે, એવો નિઃસંદેહ અનુભવ થાય છે.

અત્રેથી યોગવાસિષ્ઠનું પુસ્તક મોકલ્યું છે, તે પાંચ દશ વાર ફારિ ફારીને વાંચવું તથા વારંવાર વિચારવું યોગ્ય છે.

૭૧૯.

મુંબઈ. અષાઢ વદ ૧ ગુર. ૧૯૫૩.

(૧) શુમેચ્છાથી માંડીને શૈલેસીકરણ પર્યંતની સર્વ ક્રિયા જે જ્ઞાનીને સમ્મત છે, તે જ્ઞાનીનાં વચન ત્યાગ વૈરાગ્યનો નિષેધ કરવામાં પ્રવર્તે નહીં; ત્યાગ વૈરાગ્યનાં સાધનરૂપે પ્રથમ ત્યાગ વૈરાગ્ય આવે છે તેનો પણ જ્ઞાની નિષેધ કરે નહીં.

(૨) કોઈપણ જડ ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરી જ્ઞાનીના માર્ગથી વિમુક્ત રહેતા હોય અથવા મતિના મુદત્વને લીધે ડંચી દશા પામતાં અટકતા હોય, અથવા અસત્ સમાગમથી મતિ વ્યામોહ પામી અન્યથા ત્યાગ વૈરાગ્યને ત્યાગ વૈરાગ્યપણે માની લીધા હોય તેના નિષેધને અર્થે કરુણાબુદ્ધિથી જ્ઞાની યોગ્યવચને તેનો નિષેધ ક્ષતિ કરતા હોય તો વ્યામોહ નહીં પામતાં તેનો સદ્દેહ સમજી યથાર્થ ત્યાગ વૈરાગ્યની ક્રિયામાં અંતરૂ તથા વાહ્યમાં પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.

૭૨૦.

(૧) સકલ સંસારી ઇન્દ્રિયરામી, મુનિ ગુણ આત્મરામી રે,
સુલ્ય પળે જે આત્મરામી, તે કહિયે નિઃકામી રે.

(૨) આર્ય સોમાગની અંતરંગદશા અને દેહ મુક્ત સમયની દશા હે મુનિયો ! તમારે વારંવાર અનુપ્રેક્ષા કરવા યોગ્ય છે.

(૩) હે મુનિયો ! દ્રવ્યથી, સ્વેચ્છથી, કાલથી અને માવથી અસંગપણે વિચરવાનો સતત ઉપયોગ સિદ્ધ કરવો યોગ્ય છે. જેમણે જગત્સુસ્ટૃહા છોડી જ્ઞાનીના માર્ગનો આશ્રય ગ્રહણ

કર્ચો છે, તે અવદ્ય તે અસંગ ઉપયોગને પામે છે. જે શ્રુતયી અસંગતા ઉણસે તે શ્રુતનો પરિચય કર્તવ્ય છે.

૭૨૧.

મુંબઈ. અગાડ વદ ૧૩ રવિ. ૧૯૫૩.

પરમ સંયમી પુરુષોને નમસ્કાર.

અસારમૂત વ્યવહાર સારમૂત પ્રયોજનની ઘેટે કરવાનો ઉદય વર્ચ્યા છતાં જે પુરુષો તે ઉદયથી ક્ષોમ ન પામતાં સહજમાવ સ્વર્ગમાં નિશ્ચરૂપણે રહ્યા છે, તે પુરુષોનાં શીખ્મવૃત્તનું ચારંવાર સ્મરણ કરીપૂ. હૈયે.

૭૨૨.

મુંબઈ. આ. શુ. ૩ રવિ. ૧૯૫૩.

(૧) પરમ ઉત્કૃષ્ટ સંયમ જેના લક્ષમાં નિરંતર વર્ચ્યા કરે છે તે સત્પુરુષોના સમાગમનું ધ્યાન નિરંતર છે.

(૨) પ્રતિષ્ઠિત વ્યવહારની શ્રી ૦૦૦૦૦૦ની જિજ્ઞાસાથી અનંતગુણ વિશિષ્ટ જિજ્ઞાસા, વર્ણ છે. વચ્ચાન, અને વેદાન્તિના અટક, ઉદય હોવાથી અંતરંગ સ્વેદ સમતા સહિત વેદીપૂ હૈયે. દીર્ઘકાલને ઘણા અભ્યુષણમાં રાવવાનાં ધ્યાનમાં વર્ચ્યા છે.

(૩) યથાર્થઉપનારીપુરુષમત્યક્ષમાં દુક્ત્વ માવના આત્મશુદ્ધિની ઉત્કૃષ્ટતા કરે છે.

૭૨૩.

મુંબઈ. આ. શુ. ૧૫ શુક્ર. ૧૯૫૩.

(૧) દીર્ઘકાલની જેની સિતિ છે, તેને અભ્યુષકાલની સિતિમાં આણિ જેમણે કર્મક્ષય કર્યો છે, તે મહાત્માઓને નમસ્કાર.

(૨) સદ્વર્તન, સદ્બ્રથ અને સત્સમાગમમાં પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી.

૭૨૪.

(૧) “મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ” નામે ગ્રંથ મુમુક્ષુ જીવે વિચારવા યોગ્ય છે.

તે અવગેહન કરતાં કોઈ વિચારમાં મતાવર જેવું રાગે તો નહીં મુંજાતાં તે સ્વઠ્ઠે વધારે મનન કરવું. અથવા સત્સમાગમને યોગે તે સ્વઠ્ઠ સમજવું યોગ્ય છે.

(૨) પરમોત્કૃષ્ટ સયમમાં સિતિની તો વાવ દૂર રહી, પણ તેના સ્વરૂપનો વિચાર થવો પણ નિકટ છે.

૭૨૫.

સમ્પન્ન દષ્ટિ અમર્યાદાર કરે એ આદિ પ્રશ્નો લક્ષ્યાં, એ પ્રશ્નોનો હેતુ વિચારવાથી જણાવા યોગ્ય છે કે પ્રથમ પ્રશ્નમાં કોઈએક દૃષ્ટાંત ગ્રહણ કરી જીવે શુદ્ધ પરિણામની હાનિ કરવા જેવું છે. મતિના અસ્થિરપણાથી જીવ પરિણામનો વિચાર કરી નથી શરૂતો.

થેગિકાદિના સર્વંધમાં કોઈએક સ્વઠ્ઠે એવી વાવ કોઈએક ગ્રંથમાં જણાવી છે; પણ તે કોઈ એ પ્રશ્નિ કરવા અર્થે જણાવી નથી, તેમ તે વાવ યથાર્થ તેમ જ છે, તેમ પણ નથી.

સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષને અલ્પ માત્ર યત નથી હોવું તો પણ સમ્યગ્દર્શન આવ્યા પછી ન થમે તો વધારેમાં

વધારે પંદર ગમે મોક્ષ પામે એવું સમ્યક્ દર્શનનું ચઢ છે, એવા હેતુએ દર્શાવેલી વાતને ધીજાં રૂપમાં લઈ ન જવી. સત્પુરુષની વાણી વિષય અને કષાયના અનુમોદનથી અથવા રાગ દ્વેષના પોષણથી રહિત હોય છે, એવો નિશ્ચય રાસલો, અને ગમે તેવે પ્રસંગે તે જ દૃષ્ટિથી અર્થ કરતો યોગ્ય છે.

સુંવર્ણ. ધા. ૦ વદ ૮ છાં. ૧૯૫૧.

(૧) 'મોહયુદ્ધગર' અને 'અભિસત્તમાકા' એ વે પુસ્તકો હાલ વાંચવાનો પરિચય રાસલો. એ વે પુસ્તકમાં મોહના સ્વરૂપના તથા આત્મસાધનના કેટલાક ઉત્તમ પ્રકારો વતાવ્યા છે.

(૨) પારમાર્થિક કરુણાનુદ્વિધી નિષ્પક્ષપાતપણે કલ્યાણનાં સાધનના ઉપદેશ પુરુષનો સમાગમ, હપાસના અને આજ્ઞાનું આરાધન કર્તવ્ય છે. તેવા સમાગમના વિયોગમાં સત્શાસ્ત્રનો યથામતિ પરિચય રાસી સદાચારથી પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.

૭૨૭.

સુંવર્ણ. ધા. ૧૦ રવિ. ૧૯૫૧.

'મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ' શ્રવણ કરવાની જે જિજ્ઞાસુઓને જિજ્ઞાસા છે, તેમને શ્રવણ કરાવશો. વધારે સ્પષ્ટીકરણથી અને ધીરજથી શ્રવણ કરાવશો. શ્રોતાને કોઈએક સ્થાનકે વિશેષ સંશય થાય તો તેનું સમાધાન કરવું યોગ્ય છે. કોઈએક સ્થાને સમાધાન અશક્ય જેવું દેસાય તો કોઈ એક મહાત્માને યોગે સમજવાનું જણાવીને શ્રવણ અટકાવવું નહીં; તેમજ કોઈએક મહાત્મા શિવાય અન્યસ્થાનકે તે સંશય પૂછવાથી વિશેષ ભ્રમનો હેતુ થશે, અને નિઃસંશયપણાથી શ્રવણ થયેલાં શ્રવણનો લાભ ઘૂયા જેવો થશે, એવી દૃષ્ટિ શ્રોતાને હોય તો વધારે હિતકારી થાય.

૭૨૮.

સુંવર્ણ. ધા. ૧૧. ૧૯૫૧.

ૐ

૧. ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકામાં સ્થિતિ ચયાપર્યત શ્રુતજ્ઞાનનું અવલંબન લઈને સત્પુરુષો પણ સ્વદશામાં સિર રહિત શકે છે એમ જિનની અમિત છે, તે પ્રત્યક્ષ સત્ય દેખાય છે.

૨. સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકા પર્યતમાં શ્રુતજ્ઞાન (જ્ઞાની પુરુષનાં વચનો) નું અવલંબન જે જે વલતે મંદ પડે છે તે તે વલતે કંઈ કંઈ ચપલપણું સત્પુરુષો પણ પામી જાય છે, તો પછી સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવો કે જેને વિપરીત સમાગમ, વિપરીત શ્રુતાદિ અવલંબન રહ્યાં છે તેને નારંવાર વિશેષ વિશેષ ચપલપણું થવા યોગ્ય છે. એમ છે તો પણ જે મુમુક્ષુઓ સત્સમાગમ, સદાચાર અને સત્સાક્ષવિચારરૂપ અવલંબનમાં દૃઢ નિવાસ કરે છે, તેને સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકાપર્યત પહોંચવું કઠણ નથી; કઠણ છતાં પણ કઠણ નથી.

૭૨૯.

ૐ

દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને માવથી જે સત્પુરુષોને પ્રતિબંધ નથી તે સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

સત્સમાગમ, સત્સાક્ષ અને સદાચારમાં દૃઢ નિવાસ એ આત્મવશા થવાનાં મ્વલ અવલંબન છે.

સત્સમાગમનો યોગ દુર્લભ છે, તો પણ મુમુક્ષુ તે યોગની ત્રીન જિજ્ઞાસા રાખતી, અને પ્રાપ્તિ કરવી યોગ્ય છે. તે યોગના અભાવે તો અવસ્થ કરી સત્સાક્ષરૂપ વિચારના અવલંબને કરી સદાચારની આપ્રતિ જીવે રાખતી ઘટે છે.

૭૩૦.

મુંબઈ. માદ. સુદ. ૧ ગુરુ. ૧૯૫૩.

પરમ રૂપાણ પૂજ્ય પિતાશ્રીજી.

આજ દિવસપર્યંત મેં આપનો કોઈપણ અવિનય અમત્તિ કે અપરાધ કયોં હોય તે ને હાથ જોડી મન્ત્રક નમાવીને શુદ્ધ અંતઃકરણથી સમાવું છું. કૃપા કરીને આપ ક્ષમા આપશો. મારી માતૃશ્રી પ્રત્યે પણ તે જ રીતે ક્ષમાવું છું. તેમ જ બીજા સાથ સર્વે પ્રત્યે મેં કોઈપણ પ્રકારનો અપરાધ કે અવિનય જાણતાં અથવા અજાણતાં કયોં હોય તે શુદ્ધ અંતઃકરણથી ક્ષમાવું છું. કૃપા કરીને સૌ ક્ષમા આપશોજી.

૭૩૧.

મુંબઈ. માદપદ. સુદ ૧ રવિ. ૧૯૫૩.

૧. શાશ્વત્તિ ક્રિયા અને ગુણસ્થાનકાદિષ્ટ વર્તતી ક્રિયાનું સ્વરૂપ ચર્ચવું હાલ સપર ઉપકારી ધણું કરીને નહીં થાય.

૨. પરંતુ કર્તવ્ય છે કે તુચ્છ મતમતાંતરપર હૃદય ન આપતાં અસદ્વૃત્તિના નિરોધને અર્થે સત્સાક્ષના પરિચય અને વિચારના જીવની સ્થિતિ કરવી.

૭૩૨.

મુંબઈ. માદપદ. શુદ્ધ ૮ રવિ. ૧૯૫૩.

જીવને પરમાર્થ પામવામાં અપાર અંતરાય છે, તેમાં પણ જાવા કાઢીને વિષે તો તે અંતરાયોનું અવગંતીય બઠ્ઠા હોય છે. શુમેચ્છાથી માંડી કેવલ્ય પર્યંતની મૂમિકાષ્ટ પહોંચતાં ઠામ ઠામ તે અંતરાયો જોવામાં આવે છે, અને જીવને ચારંવાર તે અંતરાયો પરમાર્થ પ્રત્યેથી પાડે છે, જીવને મદત્પુષ્પના દલપત્રથી જો સત્સમાગમનો અર્પૂર્વ સ્થામ રહ્યા કરે તો તે નિર્વિઘ્નપણે કેવલ્ય પર્યંતની મૂમિકાષ્ટ પટ્ટોની જાય છે. સત્સમાગમના વિયોગમાં જીવે આત્મગત વિશેષ આપ્રત રાત્રી સત્સાક્ષ અને શુમેચ્છાસંપન્ન શુભોના સમાગમમાં રહેવું યોગ્ય છે.

૭૩૩.

મુંબઈ. માદપદ. વર્દા ૧૧ રવિ. ૧૯૫૩.

ૐ

૧. શ્રીરાદિ ચત્ર ઘટવાથી સર્વ મનુષ્યોથી માત્ર દિગમ્બરશુદ્ધિયે વર્ધિને ચારિત્રનો નિર્બાહ ન થઈ શકે તેથી જ્ઞાનીષ્ટ ટપદેશેલી મર્યાદાપૂર્વક શ્વેતાંતરણથી વર્તમાન કાઢી જેવા કાઢમાં ચારિત્રનો નિર્બાહ કરવાને અર્થે પ્રવૃત્તિ છે, તે નિવેશ કરવા યોગ્ય નથી. તેમ જ વચ્ચે આપ્રત કરી દિગમ્બરશુદ્ધિની શક્તિ નિવેશ કરી વચ્ચે મૂર્ચાદિ કારણોથી ચારિત્રના પ્રિયિલપ્તિ પણ કર્તવ્ય નથી.

દિગમ્બર અને શ્વેતાંવરપણું દેશ, કાલ, અધિકારી યોગે ઉપકારનો હેતુ છે. એટલે જ્યાં જ્ઞાનીએ જેમ ઉપદેશ્યું તેમ પ્રવર્તવાં આત્માર્થ જ છે.

૨. ~~મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશમાં~~ ~~વર્તમાન~~ ~~જિનાગમ~~ કે જે શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયને માન્ય છે તેનો નિષેધ કર્યો છે, તે નિષેધ કર્તવ્ય નથી. વર્તમાન આગમમાં અમુક સ્વઙ્ગો વધારે સંદેહનાં સ્થાન છે, પણ સત્પુરુષની દૃષ્ટિએ જોતાં તેનું નિરાકરણ થાય છે, માટે ઉપશમદૃષ્ટિએ તે આગમો અવલોકન કરવામાં સંશય કર્તવ્ય નથી.

૭૩૪.

શુભરૂ. આસો. શુદ્ધ ૮ રવિ. ૧૯૫૩.

ૐ

(૧)

(૧) સત્પુરુષોના અગાધ શંખીર સંયમને નમસ્કાર.

(૨) અવિષમ પરિણામથી જેમણે કાલકૂટ વિષ પીધું એવા શ્રી ક્રપભાદિ પરમ પુરુષોને નમસ્કાર.

(૩) પરિણામમાં તો જે અમૃત જ છે, પણ પ્રથમ દશાએ કાલકૂટ વિષની પેટે સુંસલે છે. એવા શ્રી સંયમને નમસ્કાર.

(૪) તે જ્ઞાનને, તે દર્શનને અને તે ચારિત્રને ચારંચાર નમસ્કાર.

(૨)

જેની ભક્તિ નિષ્કામ છે એવા પુરુષોનો સત્સંગ કે દર્શન એ મહત્ત્વ પુણ્યરૂપ જાણવા યોગ્ય છે.

(૩)

(૧) પારમાર્થિક હેતુ વિશેષથી પત્રાદિ ઠસવાનું બની શકતું નથી.

(૨) જે અનિત્ય છે, જે અસાર છે અને જે અશરણરૂપ છે તે આ જીવને મીતિનું કારણ કેમ થાય છે તે વાત રાત્રિદિવસ વિચારવા યોગ્ય છે.

(૩) લોકદૃષ્ટિ અને જ્ઞાનીની દૃષ્ટિને પશ્ચિમ પૂર્વ જેટલો તફાવત છે. જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ પ્રથમ નિરાલંબન છે, રુચિ ઇત્યસ કરતી નથી, જીવની પ્રકૃતિને મઠતી આવતી નથી. તેથી જીવ તે દૃષ્ટિમાં રુચિવાન થતો નથી, પણ જે જીવોએ પરીસહ વેઠીને થોડા કાલ સુધી તે દૃષ્ટિનું આરાધન કર્યું છે, તે સર્વ દુઃખના ક્ષયરૂપ નિર્વાણને પામ્યા છે, તેના ઉપાયને પામ્યા છે.

જીવને પ્રગાવમાં અનાદિથી રતી છે, પણ તેમાં રતી કરવા યોગ્ય કંઈ દેવાતું નથી.

૭૩૫.

ૐ

(૧) સર્વજીવ પ્રત્યે અમારે તો ક્ષમાદૃષ્ટિ છે.

(૨) સત્પુરુષનો યોગ તથા સત્સમાગમ મઠવો વહુ કઠણ છે, ઇમાં સંશય નથી. ગ્રીષ્મ ક્રતુના તાપથી તપાયમાન થયેલ પ્રાણીને શીતલ વૃક્ષની છાયાની પેટે શુશુકુ જીવને સત્પુરુષનો યોગ તથા સત્સમાગમ ઉપકારી છે. સર્વે જાસોમાં તેવો યોગ મઠવો દુર્લભ કહ્યો છે.

(૩) 'શાંત સુધારસ' અને 'યોગ દૃષ્ટિ સમુચય' ગ્રંથ હાલ વિચારવાનું રાસશો.

૭૩૬.

ૐ

(૧) વિશેષ ડી મૂમિકાને પામેલા મુમુક્ષુઓને પળ સત્પુરુષોનો યોગ અથવા સત્સમાગમ આધારમૂલ છે, ઇમા સક્ષય નથી. નિવૃત્તિમાન્ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાઠ અને માવનો યોગ વનવાથી બીવ ડરોતર ડી મૂમિકાને પામે છે.

(૨) નિવૃત્તિમાન્ માવ પરિણામ થવાને નિવૃત્તિમાન્ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાઠ બીને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. શુદ્ધજ્ઞાન વગરના ત્મા બીવને કોઈપળ યોગથી શુમેચ્છા, કલ્પાળ કરવાની ઇચ્છા પ્રાપ્ત થાય અને નિસ્પૃહ પરમ પુરુષનો યોગ વને તો જ ત્મા બીવને માન આવતુ યોગ્ય છે. તે વિયોગમા સત્સાલ અને સદાચારનો પરિવ્ય કર્તવ્ય છે, અવડ્ય કર્તવ્ય છે.

૭૩૭

મુવઈ આસો વડ ૭ ૧૯૫૩

૧. ડપરની મૂમિકાઓમા પળ અવકાશ પ્રાપ્ત થયે અનાદિ વાસનાતુ સક્રમણ થઈ આવે છે, અને આત્માને વારવાર આકૂઠ વ્યાકૂઠ કરી દે છે, વારવાર ઇમ અવા કરે કે હવે ડપરની મૂમિકાની પ્રાપ્તિ થવી દુલ્ભ જ છે, અને વર્તમાન મૂમિકામા સ્થિતિ પળ ફરી થવી દુલ્ભ છે ઇવા અસાધ્ય અંતરાયપરિણામ ડપરની મૂમિકામા પળ વને છે, તો પડી શુમેચ્છાદિ મૂમિકાપ તેમ વને ઇ કઈ આશ્ચર્યકારક નથી.

૨. તેવા અંતરાયથી રેલ નહીં પામતા આત્માથી બીવે પુરુષાર્થદષ્ટિ કરવી અને શરવીરપણુ રાલતુ, હિતકારી દ્રવ્યકેગદિ યોગતુ અનુસંધાન કરતુ, સત્સાલનો વિશેષ પરિવ્ય રાસી વારવાર હઠ કરીને પળ મનને સદ્વિચારમાં પ્રવેશિત કરતું. અને મવલા દુષ્ટત્વપણાથી આકૂઠ વ્યાકૂઠતા નહીં પામતા ધેર્યથી સદ્વિચારપથે જવાનો ડયમ કરતા જય થઈ ડપરની મૂમિકાની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને અવિશેષપણુ પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. 'યોગદષ્ટિસમુચય' વારવાર અનુપેક્ષા કરવા યોગ્ય છે

—૭૩૮.

ૐ

મુવઈ આસો વડ ૧૭ રવિ ૧૯૫૩

શ્રીહરિમદ્રામચંદ્રે 'યોગદષ્ટિસમુચય' ગ્રંથ સંસ્ટુતમા રચ્યો છે. 'યોગવિન્દુ' મામે યોગનો બીજો મય પળ તેમને રચ્યો છે હેમચંદ્રાચાર્યે 'યોગમ્તાસત્' મામે ગ્રંથ રચ્યો છે શ્રી હરિમદ્રહૃત 'યોગ દષ્ટિસમુચય'ની પદ્ધતિપુ ગુર્નર ગાપામા શ્રી યશોરિંજનીપ-સ્વાધ્યાયની રચના કરી છે

શુમેચ્છાથી માઈને નિર્વાળપર્યંતની મૂમિકાઓમા વોપતાસત્ત્વ તથા ચારિત્રસમાવતુ તારતમ્ય મુમુક્ષુબીવને વારવાર અવળ કરવા યોગ્ય, વિચાર કરવા યોગ્ય અને સ્થિતિ કરવા યોગ્ય આશ્ચર્યથી તે ગ્રંથમા પ્રકાશ્યુ છે યમથી માઈને સમાધિપર્યંત અષ્ટાંગયોગ વે પ્રકારે છે, ઇક પ્રાણાદિ નિરોધરૂપ, યાનો આત્મસમાવપરિણામરૂપ

યોગદષ્ટિસમુચયમા આત્મસમાવપરિણામરૂપ યોગનો મુલ્ય ત્રિપય છે. વારવાર તે વિચારવા યોગ્ય છે.

વર્ષ ૩૧ મું.

૭૩૯.

મુંબઈ. કાર્તિક. ૧૯૫૪.

શુદ્ધ ચૈતન્ય
અનંત આત્મદ્રવ્ય
કેવલજ્ઞાન સ્વરૂપ
શક્તિરૂપે
તે

જેને સંપૂર્ણ વ્યક્ત થયું છે, તથા વ્યક્ત થવાનો
જે પુરુષો માર્ગ પામ્યા છે તે પુરુષોને
અત્યંત શક્તિથી નમસ્કાર.

૭૪૦.

મુંબઈ. કાર્તિક વદ ૧. શુક્ર. ૧૯૫૪.

જે આર્યો અન્ય ક્ષેત્રે હવે વિહાર કરવાના આશ્રમમાં છે, તેમણે જે ક્ષેત્રમાં શાંતરસપ્રધાનવૃત્તિ રહે, નિવૃત્તિમાન્ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને માવનો લાભ થાય તેવાં ક્ષેત્રમાં વિચરવું યોગ્ય છે.

૭૪૧.

મુંબઈ. કા. વદ ૫ રવિ. ૧૯૫૪.

ૐ

કેવલ અંતર્મુલ થવાનો સત્પુરુષોનો માર્ગ સર્વદુઃસ્વપ્નનો ઉપાય છે, પણ તે કોઈક જીવને સમજાય છે. મહત્સુખના યોગથી, વિશુદ્ધ મતિથી, તીવ્ર વૈરાગ્યથી અને સત્પુરુષના સમાગમથી તે ઉપાય સમજાવા યોગ્ય છે.

તે સમજવાનો અવસર એકમાત્ર આ મનુષ્ય દેહ છે. તે પણ અનિયમિત કાલના મયથી પ્રહિત છે; ત્યાં પ્રમાદ થાય છે, એ શ્વેદ અને આશ્ચર્ય છે.

૭૪૨.

મુંબઈ. કાર્તિક વદ ૧૨. ૧૯૫૪.

ૐ

આત્મદશાને પાની નિર્ઘ્નદ્વણે યથાપ્રારબ્ધ વિચરે છે, પણ મહાત્માઓનો યોગ જીવને દુર્લભ છે. તેઓ યોગ મન્યે જીવને તે પુરુષની ઓઠલાણ પડતી નથી, અને તથારૂપ ઓઠલાણ પડ્યા-વિના તે મહાત્મા પ્રત્યે દ્વેશશ્રવ્ય થતો નથી.

જ્યાંસુધી આશ્રય દૃઢ ન થાય ત્યાંસુધી ઉપદેશ પરિણામ પામતો નથી.

ઉપદેશ પરિણમ્યાવિના સમ્યગ્દર્શનનો યોગ નવતો નથી.

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ વિના જન્માદિ દુઃખની આત્યંતિક નિવૃત્તિ થનવા યોગ્ય નથી.

તેવા મહાત્મા પુરુષોનો યોગ તો દુર્લભ છે, તેમાં સંશય નથી. પણ આત્માર્થી જીવોનો યોગ થનવો પણ કઠણ છે. તોપણ કચિત્ કચિત્ તે યોગ વર્તમાનમાં થનવા યોગ્ય છે.

સત્સમાગમ અને સત્યાશ્રનો પરિચય કર્તવ્ય છે.

૭૭૩.

મુંબઈ. માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૧ રવિ. ૧૯૫૪.

ૐ

૧. ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષાયક, પારિણામિક, ઔદયિક અને સાન્નિપાતિક એ છ ભાવનો લક્ષકરી આત્માને તે માથે અનુપેક્ષી જોતાં સદ્વિચારમાં વિશેષ સ્થિતિ થશે.

૨. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર જે આત્મમાવરૂપ છે, તે સમજાવા માટે ઉપર કહ્યા તે ભાવો વિશેષ અવલંબનમૂલક છે.

૭૭૪.

ૐ

રોદ નહીં કરતાં શૂરવીરવર્ણ મહીને જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલનાં મોક્ષ પાઠટણ સુલભ જ છે.

વિષયકપાયાદિ વિશેષ વિકાર કરી જાય તે વચ્ચે વિચારવાનને પોતાનું નિર્ધર્મપણું જોઈને ઘણીજ રોદ થાય છે, અને આત્માને વારંવાર નિંદે છે, ફરિફરીને તિરસ્કારની કૃતિથી જોઈ, ફરી મહંત પુરુષના ચરિત્ર અને વાચ્યનું અવલંબન મહંત કરી, આત્માને શૌર્ય ઉપજાવી, તે વિષયાદિ સામે અતિ દૃઢ કરીને તેને હટાવે છે, ત્યાંમુખી નીચે મને નૈસત્તા નથી, તેમ ફક્તો રોદ કરીને અટકી રહેતા નથી. એ જ કૃતિનું અવલંબન આત્માથી જીવોષ લીધું છે, અને તેથી જ અંતે જય પામ્યા છે.

આ ઘાત સર્વે મુમુક્ષુઓએ મુલે કરી હૃદયમા સ્થિર કરવા યોગ્ય છે.

૭૭૫.

(૧) કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી માર્ગાનુસારીપણું તથારૂપે કહેવાય ?

(૨) કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી સમ્યગ્દષ્ટિપણું તથારૂપે કહેવાય ?

(૩) કયા ગુણો અંગમાં આવવાથી શ્રુતકેવલજ્ઞાન થાય ?

(૪) અને કયા દશા થવાથી કેવલજ્ઞાન તથારૂપણે થાય, અથવા કહી દાકાય ? સદ્વિચારવાનને આ મશ્ન હિતકારી છે.

૭૭૬.

મુંબઈ. પોષ શુદ્ધ ૧ રવિ. ૧૯૫૪.

.... એ ક્ષમા ઇચ્છી જણાવું છે કે સહજમાવથી વ્યવહારિક ઘાત લક્ષનાનું વન્યું છે, તે વિષે આપ રોદ નિરૂત્ત કરશો. અત્રે તે રોદ નથી, પણ તમારી દષ્ટિમાં તે ઘાત રહેશે, પરંતુ વ્યવહારિક શ્રુતિ રહેશે ત્યાંમુખી આત્મહિતને વચ્ચાન પ્રતિવંધ છે, એમ જાણશો. અને સમે પણ તે પ્રતિબંધમા ન પ્રવર્તાય તેનો લક્ષ રાસજો.

અમે આ મલામળ આપી છે, તે પર તમે યથાશક્તિ પૂર્ણ વિચાર કરી જોજો અને તે કૃતિનું મૂઠ અંતરથી સંવેષા નિરૂત્ત કરી નાસશો. નહીં તો સમાગમનો લાભ પ્રાપ્ત થવો અશક્ય છે. આ ઘાત નિષ્પિડકૃતિથી નહીં પણ રૂત્સાદકૃતિથી માથે ચઢાવવા યોગ્ય છે.

૭૪૭.

માર્ગદ. ચોપ. પદ ૧૨ ગુહ. ૧૨૫૪.

(૧) શ્રી સોમાગતા વિદ્યમાનપણામાં કંઈ આગઢથી જણાવવું થતું, અને હાલ તેમ નથી બન્યું; એવી કંઈ પણ લોકદષ્ટિમાં જવું યોગ્ય નથી.

(૨) અવિપમમાલ વિના અમને પણ અવંધપણા માટે વીજો કોઈ અધિકાર નથી. મૌનપુનંમજવાયોગ્ય માર્ગ છે.

૭૪૮.

મોરવી. મહા શુદ ૪ શુક્રવાર. ૧૨૫૪.

ૐ

શુભેચ્છાથી માંડીને ક્ષીણમોહપર્યંત સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ સેવવા યોગ્ય છે. સર્વકાલમાં એ સાધનનું જીવને દુહમપણું છે, તેમાં આવા કાલમાં દુહમપણું વર્તે તે યથાસંભવ છે.

દુસમકાલ અને હુંદાવસર્પિણી નામનો આશ્ચર્યમાલ અનુભવથી પ્રત્યક્ષ દષ્ટિગોચર થાય એવું છે; આત્મપ્રેયદ્વચ્છક પુરુષે તેથી ક્ષોભ ન પામતાં વારંવાર તે યોગપર પગ દર્શ સત્શ્રુત, સત્સમાગમ અને સદ્વૃત્તિ ચલવાન કરવા યોગ્ય છે.

૭૪૯.

આત્મસ્વમાલની નિર્મલતા ચવાને માટે મુમુક્ષુજીવે કે સાધન અવશ્ય કરીને સેવવા યોગ્ય છે: સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ.

પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષોનો સમાગમ કવિત્ કવિત્ જીવને પ્રાપ્ત થાય છે, પણ જો જીવ સદ્દષ્ટિવાન હોય તો સત્શ્રુતના ધણા કાલના સેવનથી થતો ક્ષમ પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષના સમાગમથી વધુ અલ્પકાલમાં પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ શુણાતિશયવાન નિર્મલ ચેતનના પ્રભાવવાળાં વચન અને વૃત્તિ ક્રિયાચેદિતપણું છે. જીવને તેઓ સમાગમયોગ પ્રાપ્ત થાય એવું વિશેષ પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે.

તેવા યોગના અભાવે સત્શ્રુતનો પરિચય અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય છે. શાંતરસનું જેમાં મુખ્યપણું છે, શાંતરસના હેતુએ જેના સમસ્ત ઉપદેશ છે, સર્વે રસ શાંતરસપ્રભિત જેમાં વર્ણવ્યા છે, એવાં શાસ્ત્રનો પરિચય તે સત્શ્રુતનો પરિચય છે.

૭૫૦.

ૐ

(૧) સત્શ્રુતનો પરિચય જીવે અવશ્ય કરીને કર્તવ્ય છે.

(૨) મલ્લ, વિશ્લેષ અને પ્રગાદ તેમાં વારંવાર અંતરાય કરે છે, કેમકે લીધે કાલ પરિચિત છે; પણ જો નિશ્ચય કરી તેને અપરિચિત કરવાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તેમ થઈ શકે એમ છે.

(૩) મુખ્ય અંતરાય હોય તો તે જીવનો અનિશ્ચય છે.

(૨)

૧. આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય થવામાં અનાદિથી જીવની મૂલ થતી આવી છે, જેથી હમણા થાય એમાં આશ્ચર્ય લાગતું નથી.

૨. સર્વ ક્લેશથી અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો આત્મજ્ઞાન શિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. સદ્વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં, અને અસત્સંગ પ્રસંગથી જીવનું વિચારવસ્તુ પ્રવર્તતું નથી એમાં કિંચિત્ માત્ર સંશય નથી.

૩. આત્મપરિણામની સ્વસ્થતાને શ્રી તીર્થંકર સમાધિ કહે છે, આત્મપરિણામની અસ્વસ્થતાને શ્રી તીર્થંકર અસમાધિ કહે છે.

આત્મપરિણામની સહજ સ્વરૂપે પરિણતિ થવી તેને શ્રી તીર્થંકર ધર્મ કહે છે.

આત્મપરિણામની કંઈ પણ ચપક્ક પ્રવૃત્તિ થતી તેને શ્રી તીર્થંકર કર્મ કહે છે.

૪. શ્રી જિન તીર્થંકરે જેવો વંધ અને મોક્ષનો નિર્ણય કહ્યો છે, તેવો નિર્ણય વેદાંતાદિ દર્શનમાં દૃષ્ટિગોચર થતો નથી. અને જેવું શ્રી જિનને વિષે યથાર્થવક્ષાપણું જોવામાં આવે છે, તેવું યથાર્થ વક્ષાપણું બીજામાં જોવામાં આવતું નથી.

૫. આત્માના અંતઃક્રિયાપાર (શુભાશુભ પરિણામ ધારા) પ્રમાણે વંધમોક્ષની વ્યવસ્થા છે, શારીરિક ચેષ્ટા પ્રમાણે તે નથી. પૂર્વે ઉત્પન્ન કરેલાં વેદનીય કર્મના ઉદય પ્રમાણે રોગાદિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પ્રમાણે નિર્વૃક્ષ, મંદ, મ્હાન, રુષ્ણ, ક્ષીત આદિ શરીરચેષ્ટા થાય છે.

૬. વિદ્રોષ રોગના ઉદયથી અથવા શારીરિક મંદવૃક્ષથી જ્ઞાનીનું શરીર કંપાય, નિર્વૃક્ષ થાય, મ્હાન થાય, મંદ થાય, રૌદ્ર લાગે, તેને પ્રમાદિનો ઉદય પણ થઈ શકે; તથાપિ જે પ્રમાણે જીવને વિષે વોધ અને વૈરાગ્યની વાસના થઈ છે તે પ્રમાણે તે રોગને જીવ તે પ્રસંગમાં ઇચ્છીને વેદે છે.

૭. કોઈપણ જીવને અવિનાશી દેહની પ્રાપ્તિ થઈ એમ દીઠું નથી, જાણું નથી તથા સંમતું નથી; અને મૃત્યુનું આવતું અવશ્ય છે, એવો પ્રત્યક્ષ નિઃસંશય અનુભવ છે, તેમ છતાં આ જીવ તે વાત પરિ કરી મૂલી જાય છે એ આશ્ચર્ય છે.

૮. જે સર્વજ્ઞ વીતરાગને વિષે અનંત સિદ્ધિઓ પ્રગટી હતી તે વીતરાગે પણ આ દેહને અનિત્ય દીઠો છે, તો પછી બીજા જીવો વ્યાપ્રયોગે દેહને નિત્ય કરી શકશે ?

૯. શ્રી જિનનો એવો અભિપ્રાય છે, કે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનંત પર્યાયવાહું છે. જીવને અનંતા પર્યાય છે. પરમાણુને પણ અનંતા પર્યાય છે. જીવ ચેતન હોવાથી તેના પર્યાય પણ ચેતન છે, અને પરમાણુ અચેતન હોવાથી તેના પર્યાય પણ અચેતન છે. જીવના પર્યાય અચેતન નથી અને પરમાણુના પર્યાય સચેતન નથી, એવો શ્રી જિને નિશ્ચય કર્યો છે અને તેમ જ યોગ્ય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ પદ્ધતિનું સ્વરૂપ પણ વિચારતાં તેવું માસે છે.

૭૧૧.

વચાપીયા. મહા વદ ૪ મુદ. ૧૧૫૪.

આ જીવને રૂપાપના મૂઠ હેતુ શું છે તથા તેની કેમ નિવૃત્તિ થતી નથી, અને તે કેમ ધાય ?
૫. પ્રથમ વિદ્રોષ કરી વિચારવા યોગ્ય છે, અંતરમાં સ્થિતીને વિચારવા યોગ્ય છે.

જ્યાંમુખી ૫ છેને* સ્થિતિ રહે ત્યાંમુખી ચિત્તને યથારે દૃઢ રાસી વર્તવું.

* મુંબઈ અને તે જેમાં બીજો મોદમલિ સ્થાન. મ. ક્રિ.

મુમુક્ષુપું જેમ દૃઢ થાય તેમ કરો; હારવાનો અથવા નિરાશ થવાનો કોઈ હેતુ નથી. દુર્લભ યોગ જીવને પ્રાપ્ત થયો તો પછી થોડોક પ્રમાદ છોડીદેવામાં જીવે મુંઝાવા જેવું અથવા નિરાશ થવા જેવું કંઈજ નથી.

૭૭૫૨.

વ્યાખ્યાનસાર.*

૧. પહેલે ગુણસ્થાનકે મંથિ છે તેનું મેદન કર્યાવિના આત્મા આગઠના ગુણસ્થાનકે જઈ શકતો નથી. જોગાનજોગ મઝવાથી અકામનિર્જરા કરતો જીવ આગઠ વધે છે; ને મંથિમેદ કરવાની નજીક આવે છે. અહીં આગઠ મંથિનું ઇટલું વધું પ્રવલ્લપણું છે કે તે મંથિમેદ કરવામાં મોઝો પડી જઈ અસમર્થ થઈ જઈ પાછો વઝે છે; હિમ્મત કરી આગઠ વધવા ધારે છે; પણ મોહનીયના કારણથી રૂપાન્તર સમજાઈ પોતે મંથિમેદ કરે છે એમ સમજે છે; અને ડલટું તે સમજવારૂપ મોહના કારણથી મંથિનું નિવિઢપણું કરે છે. તેમાંથી કોઈક જ જીવ જોગાનજોગ પ્રાપ્ત થયે અકામનિર્જરા કરતાં અતિ વઝવાન થઈ તે મંથિને મોઝી પાડી અથવા પોચી કરી આગઠ વધી જાય છે. જે અવિરતિસમ્યક્દૃષ્ટિનામા ચોથું ગુણસ્થાનક છે; ડ્યાં મોક્ષમાર્ગની સુમતીતિ થાય છે. આનું વીજું નામ 'વોધવીજ' છે. અહીં આત્માના અનુભવની શરૂઆત થાય છે અર્થાત્ મોક્ષ થવાનું વીજ અહીં રોપાય છે.
૨. આ 'વોધવીજ ગુણસ્થાનક' (ચોથા ગુણસ્થાનક) થી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી આત્મઅનુભવ એકસરલો છે; પરંતુ જ્ઞાનાવરણીયકર્મની નિરાવરણતાનુસાર જ્ઞાનની વિશુદ્ધતા ઓછી અવકી હોય છે તેના પ્રમાણમાં અનુભવનું પ્રકાશનું કહી શકે છે.
૩. જ્ઞાનાવરણનું સર્વ પ્રકારે નિરાવરણ થવું તે 'કેવલજ્ઞાન' ઇટલે 'મોક્ષ;' જે બુદ્ધિવઝથી કહેવામાં આવે છે એમ નથી; પરંતુ અનુભવગમ્ય છે.
૪. બુદ્ધિવઝથી નિશ્ચય કરેલો સિદ્ધાંત તેથી વિશેષ બુદ્ધિવઝ અથવા તર્કથી ઘસતે ફરી શકે છે; પરંતુ જે વસ્તુ અનુભવગમ્ય (અનુભવસિદ્ધ) થઈ છે તે પ્રણે કાઠમાં ફરી શકતી નથી.
૫. હાલના સમયમાં જૈનવર્ણનને વિષે અવિરતિસમ્યક્દૃષ્ટિનામા ચોથા ગુણસ્થાનકથી અપ્રમત્તનામા સાતમા ગુણસ્થાનકસુધી આત્મઅનુભવ સ્પષ્ટ સ્વીકારેલ છે.
૬. સાતમાથી સયોગીકેવલીનામા તેરમા ગુણસ્થાનકસુધીનો કાઠ અંતર્ગૃહીતો છે. તેરમાનો કાઠ વલતે લાંબો પણ હોય છે. ત્યાંસુધી આત્મઅનુભવ પ્રતીતિરૂપ છે.

* સિ. સં. ૧૯૫૪ ના માહથી ચૈત્રમાસ સુધીમાં, તેમજ સં. ૧૯૫૫ ની સાલના તે વરષામાં 'ધ્રોમડ' ની મોરબીમાં ભંબોલત સ્થિતિ હતી. તે વેળા તેમણે કરેલાં વ્યાખ્યાનોનો એક શ્રોતા-સમયપત્ર પ્રકાશિત થયેલો છે. મ. કિ.

૭. જ્ઞા કાઢને વિષે મોક્ષ નથી એમ માની જીવ મોક્ષહેતુમૂલ ક્રિયા કરી શકતો નથી અને તેવી માન્યતાને હર્દને જીવનું પ્રવર્તન બીજી જ રીતે થાય છે.

૮. પાંજરામાં પુરેલો સિંહ પાંજરાથી પ્રત્યક્ષ જુદો છે, તો પણ બહાર નીકળવાને સામર્થ્યરહિત છે. તેમ જ ઓછા આયુષ્ના કારણથી અથવા સંપત્તિના અન્ય સાધનોના અભાવે આત્મારૂપી સિંહ કર્મરૂપી પાંજરામાંથી બહાર આવી શકતો નથી એમ માનવામાં આવે તો તે માનવું સકારણ છે.

૯. આ અસાર પણ સંસારને વિષે મુલ્ય પૃષ્ઠી ચાર ગતિ છે; જે કર્મવંધથી પ્રાપ્ત થાય છે. વંધ વિના તે ગતિ પ્રાપ્ત થતી નથી. અવંધ એવું જે મોક્ષસ્થાનક તે વંધથી થનારી પૃષ્ઠી જે ચાર ગતિ તેરૂપ સંસારને વિષે નથી. સમ્યક્ત્વ અથવા ચારિત્રથી વંધ થતો નથી એ તો ચોક્કસ છે; તો પછી ગમે તે કાઢમાં સમ્યક્ત્વ અથવા ચારિત્ર પામે ત્યાં તે સમયે વંધ નથી; અને જ્યાં વંધ નથી ત્યાં સંસાર નથી.

૧૦. સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રમાં આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ છે, તથાપિ તે સાથે મન વચન શરીરના શુભજોગ પ્રવર્તે છે. તે શુભજોગથી શુભ એવો વંધ થાય છે. તે વંધને હર્દને દેવાદિગતિ એવો જે સંસાર તે કરવો પડે છે. પરંતુ તેથી વિપરીત જે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર જેટલે અંશે પ્રાપ્ત થાય છે તેટલે અંશે મોક્ષ પ્રગટ થાય છે; તેનું પાઠ દેવાદિ ગતિ પ્રાપ્ત થઈ તે નથી. દેવાદિ ગતિ જે પ્રાપ્ત થઈ તે ઉપર ચતાવેલા મન વચન શરીરના શુભજોગથી થઈ છે; અને અવંધ એવું જે સમ્યક્ત્વ તથા ચારિત્ર પ્રગટ થયું છે તે કાયમ રહીને પત્તી મનુષ્યપણું પામી પત્તી તે ભાગને જોડાઈ મોક્ષ થાય છે.

૧૧. ગમે તે કાઢમાં કર્મ છે; તેનો વંધ છે; અને તે વંધની નિર્જરા છે; અને સંપૂર્ણ નિર્જરા તેનું નામ 'મોક્ષ' છે.

૧૨. નિર્જરાના બે ખેદ છે: એક સકામ, બીજો સહેતુ (મોક્ષના હેતુમૂલ) નિર્જરા અને ધાંત્રી અકામ બીજો વિષાકનિર્જરા.

૧૩. અકામનિર્જરા ઉદયિક માટે થાય છે. આ નિર્જરા બીજે અનંતિવાર કરી છે; અને તે કર્મવંધનું કારણ છે.

૧૪. સકામનિર્જરા ક્ષાયોપશમિક માટે થાય છે. જે કર્મના અવંધનું કારણ છે. જેટલે અંશે સકામ નિર્જરા (ક્ષાયોપશમિક માટે) થાય તેટલે અંશે આત્મા પ્રગટ થાય છે. જો અકામ (વિષાક) નિર્જરા હોય તો તે ઉદયિક માટે હોય છે; અને તે કર્મવંધનું કારણ છે. અહીં પણ કર્મનું નિર્જરું થાય છે; પરંતુ આત્મા પ્રગટ થતો નથી.

૧૫. અનંતિવાર ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવાથી જે નિર્જરા થઈ છે તે ઉદયિક માટે (જે માટે અવંધક નથી) થઈ છે; ક્ષાયોપશમિક માટે થઈ નથી. જો તેમ થઈ હોત તો આ પ્રમાણે રસદંતું વનત નહીં.

૧૬. માર્ગ કે મકારે છે: એક લૌકિકમાર્ગ અને વીજો લોકોત્તરમાર્ગ; જે એક વીજાથી વિરુદ્ધ છે.
૧૭. લૌકિકમાર્ગથી વિરુદ્ધ જે લોકોત્તરમાર્ગ તે પાઠવાથી તેનું ફઠ તેથી વિરુદ્ધ એવું જે લૌકિક તે હોય નહીં. જેવું કૃત્ય તેવું ફઠ.
૧૮. આ સંસારને વિષે અનંત એવા કોઈ જીવોની સંખ્યા છે. વ્યવહારાદિ પ્રસંગે ક્રોધાદિ વર્તણુક અનંત જીવો ચલાવે છે. ચક્રવર્તિ રાજા આદિ ક્રોધાદિ ભાવે સંપ્રાપ્ત ચલાવે છે, અને લાલો મનુષ્યનો ઘાત કરે છે તોપણ તેઓમાંનાં કોઈ કોઈનો તે જ કાઠમાં મોક્ષ થયો છે.
૧૯. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભની ચોકડીને કપાય એવા નામથી ઓઠ્ઠલવામાં આવે છે. આ કપાય છે તે અત્યંત ક્રોધાદિવાલો છે. તે જો અનંત સંસારનો હેતુ હોઈને અનંતાનુબંધિ-કપાય થતો હોય તો તે ચક્રવર્ત્યાદિને અનંત સંસારની વૃદ્ધિ થવી જોઈએ, અને તે હિસાબે અનંત સંસાર વ્યતીત થયા પહેલાં મોક્ષ થવો શી રીતે ઘટે? એ ઘાત વિચારવાયોમ્ય છે.
૨૦. જે ક્રોધાદિથી અનંત સંસારની વૃદ્ધિ થાય તે અનંતાનુબંધિ કપાય છે, એ પણ નિઃશંક છે. તે હિસાબે હપર થતાવેલા ક્રોધાદિ અનંતાનુબંધિ સંભવતા નથી. ત્યારે અનંતાનુબંધિનો ચોકડી વીજી રીતે સંભવે છે.
૨૧. સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણેની એક્યતા તે 'મોક્ષ'. તે સમ્યક્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એટલે વીતરાગ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર છે. તેનાથી જ અનંત સંસારથી મુક્તપણું પમાય છે. આ વીતરાગજ્ઞાન કર્મનો અવંધહેતુ છે. વીતરાગના માર્ગે ચાલવું અથવા તેમની આજ્ઞામુખે ચાલવું એ પણ અવંધક છે. તે પ્રત્યે જે ક્રોધાદિ કપાય હોય તેથી વિમુક્ત થવું તે જ અનંત સંસારથી અત્યંતપણે મુક્ત થવું છે; અર્થાત્ મોક્ષ છે. મોક્ષથી વિપરીત એવો જે અનંત સંસાર તેની વૃદ્ધિ જેનાથી થાય છે તેને અનંતાનુબંધિ કહેવામાં આવે છે; અને છે પણ તેમ જ. વીતરાગના માર્ગે અને તેમની આજ્ઞાપ ચાલનારાનું કલ્યાણ થાય છે. જાવો જે ઘણા જીવોને કલ્યાણકારી માર્ગ તેપ્રત્યે ક્રોધાદિમાવ (જે મહા વિપરીતના કરનારા છે) તે જ અનંતાનુબંધિ કપાય છે.
૨૨. જો કે ક્રોધાદિમાવ લૌકિકે પણ અફઠ નથી; પરંતુ વીતરાગે પ્રભુવેલ વીતરાગજ્ઞાન અથવા મોક્ષપર્મ અથવા તો સત્ત્વર્મ તેનું સંઘન અથવા તે પ્રત્યે ક્રોધાદિમાવ તીવ્ર મંદાદિ જેવે ભાવે હોય તેવે ભાવે અનંતાનુબંધિ કપાયથી બંધ થઈ અનંત એવા સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે.
૨૩. અનુભવનો કોઈ પણ કાઠમાં અમાવ નથી. વૃદ્ધિબઢથી મુકર કરેલ વાત જે અપ્રત્યક્ષ છે તેનો કવિત્વ અમાવ પણ થવો ઘટે.
૨૪. "કેવલજ્ઞાન એટલે જેનાથી કંઈ પણ જાણવું અવશેષ નથી તે, કે આત્મપ્રદેશનો જે સમાવમાવ છે તે?":—

- (અ) આત્મા ઉત્પન્ન કરેલ વિમાવભાવ અને તેથી જડપદાર્થનો થયેલો સંયોગ તે રૂપે થયેલા આવરણે કરી જે કંઈ દેખવું, જાણવું થાય છે તે ઇન્દ્રિયની સહાયતાથી થઈ શકે છે, પરંતુ તે સંવંધી આ વિવેચન નથી. આ વિવેચન 'કેવલજ્ઞાન' સંવંધી છે.
- ✓(આ) વિમાવભાવથી થયેલો જે પુદ્ગલસત્ત્વિકાયનો સંવંધ તે આત્માથી પર છે. તેનું તથા જેટલા પુદ્ગલનો સંયોગ થયો તેનું ચયાન્યાયથી જ્ઞાન અર્થાત્ અનુભવ થાય-તે-અનુભવમગ્ન્યમાં સમાય છે. અને તેને લઈને લોકસમક્ષના જે પુદ્ગલ તેનો પળ એવો જ નિર્ણય થાય તે બુદ્ધિવસ્તુમાં સમાય છે. જેમ, જે આકાશપ્રદેશને વિષે અથવા તો તેની નજીક વિમાની આત્મા સ્થિત છે તે આકાશપ્રદેશના તેટલા ભાગને લઈને અચ્છેદ્ય અમેદ્ય એવું જે અનુભવાય છે તે અનુભવગમ્યમાં સમાય છે; અને તે ઉપરાંતનો વાકીનો આકાશ જેને કેવલજ્ઞાનીએ ખોતે પળ અનંત (જેનો અંત નહીં એવો) કહેલ છે, તે અનંત આકાશનો પણ તે પ્રમાણે ગુણ હોવો જોઈએ એવું બુદ્ધિવસ્તુ-નિર્ણાત કરેલું હોવું જોઈએ.
- (ઈ) આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અથવા તો આત્મજ્ઞાન થયું, એ વાત અનુભવગમ્ય છે. તે આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી આત્મઅનુભવ થવા ઉપરાંત શું શું થયું જોઈએ એમ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે બુદ્ધિવસ્તુ કહેલું, એમ ધારી શકાય છે.
- (ઈ) ઇન્દ્રિયના સંયોગથી જે કંઈ દેખવું જાણવું થાય તે જો કે અનુભવગમ્યમાં સમાય છે સત્ત્વ, પરંતુ અહીં તો અનુભવગમ્ય આત્મતત્ત્વને વિષે કહેવાનું છે; જેમાં ઇન્દ્રિયોની સહાયતા અથવા તો સંવંધની જરૂર છે નહીં, તે શિવાયની વાત છે. કેવલજ્ઞાની સહજ દેહી જાણી રહ્યા છે; અર્થાત્ લોકના સર્વ પદાર્થને અનુભવ્યા છે એમ જે કહેવામાં આવે છે તેમાં ઉપયોગનો સંવંધ નહે છે; કારણ કે કેવલજ્ઞાનીના ૧૩ મા અને ૧૪ મા ગુણસ્થાનક એવા બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાં ૧૩ મા ગુણસ્થાનકવાળા કેવલજ્ઞાનને યોગ છે એમ સ્પષ્ટ છે અને જ્યાં એ પ્રમાણે છે ત્યાં ઉપયોગની સાસરીતે જરૂર છે, અને જ્યાં સાસરીતે જરૂર છે ત્યાં બુદ્ધિવસ્તુ છે એમ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. અને જ્યાં એ પ્રમાણે ઠરે છે ત્યાં અનુભવ સાથે બુદ્ધિવસ્તુ પણ ઠરે છે.
- (ઉ) આ પ્રમાણે ઉપયોગ ઠરવાથી આવ્યાને જે જડપદાર્થ નજીક છે તેનો તો અનુભવ થાય છે; પણ જે નજીક નથી અર્થાત્ જેનો યોગ નથી તેનો અનુભવ થવો એમ કહેવું એ મુદ્દકેલીવાલું છે; અને તેની સાથે છેટેના પદાર્થનો અનુભવ ગમ્ય નથી એમ કહેવાથી કહેવાતા કેવલજ્ઞાનના અર્થને વિરોધ આવે છે, તેથી ત્યાં બુદ્ધિવસ્તુ-સર્વપદાર્થનું, સર્વ પ્રકારે-સર્વકાલનું જ્ઞાન થાય છે એમ ઠરે છે.
૨૫. એક કાઠના કપડેલા સમય જે અનંત છે તેને લઈને અનંતકાલ કહેવાય છે. તેમાંના વર્તમાનકાલ પહેલાના જે સમય વ્યતીત થયા છે તે ફરીથી આવવાના નથી એ વાત ન્યાય-સંપન્ન છે; તે સમય અનુભવગમ્ય સ્ત્રી રીતે થઈ શકે એ વિચારવાનું છે.

૨૬. અનુભવગમ્ય જે સમય થયા છે તેનું જે સ્વરૂપ છે તે તથા તે સ્વરૂપ શિવાય તેનું બીજું સ્વરૂપ થતું નથી, અને તે જ પ્રમાણે અનાદિ અનંત કાલના વીજા જે સમય તેનું પણ તેવું જ સ્વરૂપ છે; ~~પ્રમુદિત~~ ^{વુદ્ધિવલ્લભી} નિર્ણીત થયેલું જણાય છે.
૨૭. આ કાલને વિષે જ્ઞાન ક્ષીણ થયું છે; અને જ્ઞાન ક્ષીણ થવાથી મતમેદ ધના થયા છે. ~~જેમ~~ ^{જેમ} ~~જ્ઞાન-ઓછું-તેમ-મતમેદ-ધધારે~~ અને જ્ઞાન વધુ તેમ મતમેદ ઓછા. ~~નાણાની પેઠે~~ ^{જ્યાં} નાણું ધર્યું ત્યાં કંકાશ ધધારે, અને જ્યાં નાણું વધ્યું ત્યાં કંકાશ ઓછા હોય છે.
૨૮. જ્ઞાનવિના સમ્યક્ત્વનો વિચાર સૂઝતો નથી. મતમેદ ઉત્પન્ન નથી કરવો એવું જેના મનમાં છે તે જે જે યાંચે અથવા સાંમઝે તે તે તેને પકે છે. મતમેદાદિ કારણને લઈને શુભ-શ્રવણાદિ પદ્ધતિ નથી.
૨૯. ઘાટે ચાલતાં એક ~~પ્રાણિયું~~ ^{કર્મકામાં} મરાયું અને રસ્તાની મુસાફરી હજી છે, તો બની શકે તો કાંઠા દૂર કરવા, પરંતુ કાંઠા કાઢવાનું ન બની શકે તો તેટલા સારુ ત્યાં રોકાઈ રાત ન રહેવું; પણ પ્રાણિયું મૂકી દઈ ચાલી નીકળવું. તેવી જ રીતે જિનમાર્ગનું સ્વરૂપ તથા તેનું રહસ્ય શું છે તે સમજ્યાવિના, અથવા તેનો વિચાર કર્યાવિના અલ્પ અલ્પ શંકાઓ માટે વેસી રહી આગળ ન વધ્યું તે યોગ્ય નથી. જિનમાર્ગ સ્વરૂપ રીતે જોતાં તો જીવને કર્મક્ષય કરવાનો ઉપાય છે, પણ જીવ પોતાના મતથી ગુંચાઈ ગયેલ છે.
૩૦. જીવ પહેલા ગુણસ્થાનકમાંથી નીકળી મંથિમેદસુધી અનંતિવાર આવ્યો ને ત્યાંથી પાછો વઝી ગયો છે.
૩૧. જીવને એવો ભાવ રહે છે કે સમ્યક્ત્વ અનાયાસે આવતું હશે; પરંતુ તે તો પ્રયાસ (પુરુષાર્થ) કર્યાવિના પ્રાપ્ત થતું નથી.
૩૨. કર્મપ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. સમ્યક્ત્વ આવ્યાવિના તેમાંની કોઈ પણ પ્રકૃતિ સમૂહગી ક્ષય થાય નહીં. અનાદિથી જીવ નિર્જરા કરે છે, પરંતુ મૂલમાંથી એક પણ પ્રકૃતિ ક્ષય થતી નથી. ~~સમ્યક્ત્વનાં~~ ^{પરંતુ સામર્થ્ય} છે કે તે પ્રકૃતિને મૂલમાંથી ક્ષય કરે છે. તે ~~આથી~~ ^{આથી} રીતે ~~ફેલે~~ ^{અનુક્રમ} પ્રકૃતિ ક્ષય થયા પછી તે આવે છે; અને જીવ મઝીઓ થાય તો આલે આલે સર્વ પ્રકૃતિ સ્થાવે છે.
૩૩. સમ્યક્ત્વ સર્વને ન જણાય એમ પણ નહીં, તેમ કોઈને પણ ન જણાય એમ પણ નહીં. વિચારવાનને તે જણાય છે.
૩૪. જીવને સમજાય તો સમજાયા પછીથી વધુ સુગમ છે; પણ સમજવા સારુ જીવે આજદિવસ સુધી સ્વરેશ્વરો લક્ષ આપ્યો નથી. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાના જીવને જ્યારે જ્યારે જોગ વન્યા છે ત્યારે ત્યારે બરાબર ધ્યાન આપ્યું નથી, કારણ કે જીવને અંતરાય ધના છે. કેટલાક અંતરાયો તો પ્રલેશ છે, છતાં જાણવામાં આવતા નથી. જો જણાવનાર મઝે તોપણ અંતરાયના જોગથી ધ્યાનમાં લેવાનું બનતું નથી. કેટલાક અંતરાય તો અવ્યક્ત છે કે જે ધ્યાનમાં આવવા જ મુશ્કેલ છે.

૩૫. સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ માત્ર વાણીયોગ્યી કહી શકાય, ~~જો એકદમ કહેવામાં આવે તો ત્યાં~~ આગળ જીવને ડરનો ભાવ માસે; તથા સમ્યક્ત્વ ઉપર ડરનો અભાવ થવા માટે, પરંતુ તે જ સ્વરૂપ જો અનુક્રમે 'જેમ જેમ દર્શાવે' વધતી જાય તેમ તેમ કહેવામાં અથવા સમજાવવામાં આવે તો તે સમજાવવામાં આવી શકવાયોગ્ય છે.
૩૬. આ કાઠને વિષે મોક્ષ છે એમ કીર્તિ માર્ગમાં કહેવામાં આવે છે જૈનમાર્ગમાં આ કાઠને વિષે અમુક ક્ષેત્રમાં તેમ થયું જો કે કહેવામાં આવતું નથી, છતાં તે જ ક્ષેત્રમાં આ કાઠને વિષે સમ્યક્ત્વ થઈ શકે છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે.
૩૭. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ ત્રણે આ કાઠને વિષે છે. પ્રયોજનમૂલક પદાર્થનું જાણવું તે 'જ્ઞાન' તેને લઈને સુપતીતિ તે 'દર્શન' અને તેથી થતી ક્રિયા તે 'ચારિત્ર' છે. આ ચારિત્ર આ કાઠને વિષે જૈનમાર્ગમાં સમ્યક્ત્વ પછી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી પ્રાપ્ત કરી શકવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.
૩૮. સાતમાસુધી પહોંચે તોપણ મોટી વાત છે.
૩૯. સાતમાસુધી પહોંચે તો તેમાં સમ્યક્ત્વ સમાઈ જાય છે. અને જો ત્યાંસુધી પહોંચે તો તેને સ્વામી થાય છે કે આગલી દશાનું કેની રીતે છે? પરંતુ સાતમાસુધી પહોંચ્યાવિના આગલી વાત સ્વાધ્યાસ આવી શકતી નથી.
૪૦. વધતી દશા થતી હોય તો તેને નિષેધવા જરૂર નથી; અને ન હોય તો માનવા જરૂર નથી. નિષેધકર્તાવિના આગળ વધતા જવું.
૪૧. સામાયિક છ, આઠ કોટીનો ત્રિવાદ મૂત્રી દીપા પછી જાણવિના નથી થતું; અને છેવટે નવ કોટિય શુદ્ધિ મૂલ્યાવિના મોક્ષ નથી.
૪૨. ૧૧ મંત્રિતિ સ્થાવ્યાવિના સામાયિક અને નહીં સામાયિક થાય તેની દશા જો અદ્ભુત થાય. ત્યાંથી છ, સાત અને આઠમાં ગુણસ્થાનકે જાય, જે ત્યાંથી જે ઘડીમાં મોક્ષ થઈ શકે છે.
૪૩. મોક્ષમાર્ગ કરવાઝની ધાર લેવો છે, પછલે એક ધારો (એક પ્રવાહરૂપે) છે. ત્રણે કાઠના એક ધારાપ પછલે એકમસ્તો પ્રવર્તે તે જ મોક્ષમાર્ગ; કહેવામાં સ્પષ્ટિત નહીં તે જ મોક્ષમાર્ગ.
૪૪. અગાઉ જે વસ્તુ કહેવામાં આવ્યું છે છતાં આ ત્રીની વસ્તુ કહેવામાં આવે છે કે ક્યારેય પ્રણ-માદર અને વાણિક્યાનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે અમારા આમાને વિષે તેવો માત્ર કોઈ દિવસ સ્વમેય પણ ઉત્પન્ન થાય તેમ છે નહીં.
૪૫. સ્ત્રીવાદી ગાઠ, મિથ્યાત્વ અથવા કષાયને સુચરનારી ક્રિયાના સવચમાં વળતે કોઈ પ્રસંગે કોઈ કહેવામાં આવ્યું હોય, તો ત્યાં ક્રિયાના નિષેધકર્ષે તો નહીં જ કહેવામાં આવ્યું હોય, છતાં કહેવાથી ત્રીની રીતે સમજાવવામાં આવ્યું હોય, તો તેમાં સમજાવનારે પોતાની મૂલ્ય માર્ગ છે એમ સમજાવવું છે.

૪૬. જેને કપાયમાનનું ઉચ્છેદન કરેલું છે તે કપાયમાનનું સેવન થાય એમ કદિ પણ કરે નહીં.
૪૭. અમુક ક્રિયા કરવી એવું જ્યાંસુધી અમારા તરફથી કહેવામા નથી આવતું ત્યાંસુધી એમ સમજવું કે તે કારણ સહિત છે, ને તેથી કરી ક્રિયા ન કરવી એમ ઠરતું નથી.
૪૮. હાલ અમુક ક્રિયા કરવી એમ કહેવામા જો આવે અને પાછલથી દેશકાલને અનુસરી તે ક્રિયાને વીજા આકારમા મૂકી કહેવામા આવે તો શ્રોતાના મનમા શકા આળવાનું કારણ થાય કે એક વસ્તુ આમ કહેવામા આવતું હતું ને વીજી વસ્તુ આમ કહેવામા આવે છે, એવી શકાથી તેનું શ્રેય થવાને વડલે અશ્રેય થાય.
૪૯. ધારમા ગુણસ્થાનકના છેલ્લા સમયસુધી પણ જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્રમાણે ચાલવાનું થાય છે. તેમા સ્વછદપણું વિલય થાય છે.
૫૦. સ્વછદે નિવૃત્તિ કરવાથી વૃત્તિજો જ્ઞાત થતી નથી, પણ ઉન્મત્ત થાય છે અને તેથી પડવાનો વસ્તુ આવે છે, અને જેમ જેમ આગલ ગયા પડી જો પડવાનું થાય છે, તો તેમ તેમ તેને પડાટ વધારે લાગે છે, એટલે ઘણો તે ઝડો જાય છે, અર્થાત્ પહેલામા જઈ જુલું છે, એટલું જ નહીં પરંતુ તેને ત્યાં ઘણા કાલસુધી જોરની પછાટથી જુલ્યા રહેવું પડે છે.
૫૧. હજુ પણ શકા કરવી હોય તો કરવી, પણ એટલું તો ચોક્કસપણે શ્રદ્ધા* કે લીંબથી માંડી મોક્ષસુધી છે; અને મોક્ષનો ઉપાય પણ છે; તેમાં કાંઈ પણ અસત્ય નથી. આવો નિર્ણય કરવા પછી તેમા તો કોઈ દિવસ શકા કરવી નહીં; અને એ પ્રમાણે નિર્ણય થયા પછી ઘણકરીને શકા થતી નથી જો કદાચ શકા થાય તો તે દેશશકા થાય છે ને તેનું સમાધાન થઈ શકે છે પરંતુ મૂલમાં* એટલે જીવથી માંડી મોક્ષસુધી અથવા તેના ઉપાયમાં શંકા થાય તો તે દેશશંકા નથી પણ સર્વશંકા છે; ને તે શકાથી ઘણકરી પડતું થાય છે, અને તે પડતું એટલા વધા જોરમા થાય છે કે તેની પછાટ અત્યંત લાગે છે.
૫૨. આ જે શ્રદ્ધા છે તે કે પ્રકારે છે એક 'ઓષે' અને વીજી 'વિચારપૂર્વક.'
૫૩. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનથી જે કંઈ જાણી શકાય છે તેમા અનુમાન સાથે રહે છે, પરંતુ તેથી આગલ અને અનુમાનવિના શુદ્ધપણે જાણવું એ મન પર્યવજ્ઞાનનો વિષય છે, એટલે મૂલ તો મતિ, શ્રુત, અને મન પર્યવજ્ઞાન એક છે, પરંતુ મન પર્યવજ્ઞાન અનુમાનવિના મતિની નિર્મલતાએ શુદ્ધ જાણી શકાય છે.
૫૪. મતિની નિર્મલતા થવી એ સયમવિના થઈ શકે નહીં, વૃત્તિને રોકવાથી સયમ થાય છે, અને તે સયમથી મતિની શુદ્ધતા થઈ શુદ્ધ પર્યાયનું જે જાણવું (અનુમાનવિના) તે મન પર્યવજ્ઞાન છે.
૫૫. મતિજ્ઞાન એ લિંગ એટલે ચિન્હથી જાણી શકાય છે, અને મન પર્યવજ્ઞાનમા લિંગ અથવા ચિન્હની જરૂર રહેતી નથી.

* જીવ છે તે નિલ છે, તે કર્મનો કર્તા છે, તે કર્મનો ભોક્ષ છે મોક્ષ છે અને મોક્ષનો ઉપાય પણ છે એ મ ક્રિ

૫૬. મતિજ્ઞાનથી જાણવામાં અનુમાનની આવશ્યકતા રહે છે, અને તે અનુમાનને લઈને જાણેલું ફેરફારરૂપ પણ થાય છે. જ્યારે મનઃપર્યવને વિષે તેમ (ફેરફારરૂપ) થતું નથી, કેમકે તેમાં અનુમાનના સહાયપણાની જરૂર નથી. શરીરની ચેષ્ટાથી ક્રોધાદિ પારસી શકાય છે, પરંતુ તેનું (ક્રોધાદિનું) મૂલ્યરૂપ ન દેખાવા સારૂ શરીરની વિપરિત ચેષ્ટા કરવામાં આવી હોય તો તે ઉપરથી પારસી શકવું (પરીક્ષા કરવી) એ દુર્ધટ છે; તેમ જ શરીરની ચેષ્ટા કોઈ પણ આકારમાં ન કરવામાં આવી હોય છતાં, તદ્દન ચેષ્ટા જોવાવિના તેનું (ક્રોધાદિનું) જાણવું તે અતિ દુર્ધટ છે, છતાં તે પ્રમાણે પરમારૂં ચઢે શકવું તે મનઃપર્યવજ્ઞાન છે.

૫૭. હોકોમાં ઓપસંજાએ એમ માનવામાં આવતું કે “આપણને સમ્યક્ત્વ છે કે શી રીતે તે કેવલી જાણે, નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ છે એ વાત તો કેવલીગમ્ય છે.” ચાહતી રૂઢીપ્રમાણે એમ માનવામાં આવતું; પરંતુ બનારસીદાસ અને બીજા તે દશાના પુરુષો એમ કહે છે કે અમને સમ્યક્ત્વ થયું છે એ નિશ્ચયથી કહીએ છીએ.

૫૮. શાસ્ત્રમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ છે કે શી રીતે તે કેવલી જાણે’ તે વાત અત્યુક્ત નયથી સત્ય છે; તેમ કેવલજ્ઞાની શિવાય પણ બનારસીદાસ વગેરેએ નોંધમણે એમ કહ્યું છે કે “અમને સમ્યક્ત્વ છે, અથવા પ્રાપ્ત થયું,” તે વાત પણ સત્ય છે; કારણ ‘નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ’ છે તે દરેક રહસ્યના પર્યાયસહિત કેવલી જાણી શકે છે; અથવા દરેક પ્રયોજનમૂલ પદાર્થના હેતુ અહેતુ સંપૂર્ણપણે જાણવા એ કેવલી શિવાય બીજાથી બની શકતું નથી; ત્યાં આગળ ‘નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ’ કેવલીગમ્ય કહ્યું છે. તે પ્રયોજનમૂલ પદાર્થના સામાન્યપણે અથવા સ્થૂળપણે હેતુ અહેતુ સમજી શકાય એ વનવાયોગ્ય છે, અને તે કારણને લઈને બનારસીદાસ વગેરેએ પોતાને સમ્યક્ત્વ છે એમ કહેલું છે.

૫૯. ‘સમયસાર’ માં બનારસીદાસે કરેલી કવિતામાં ‘અમારે હૃદયને વિષે યોધધીજ થયું છે’ એમ કહેલું છે; અર્થાત્ પોતાને વિષે સમ્યક્ત્વ છે એમ કહ્યું છે.

૬૦. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી વધારેમાં વધારે પંદર મહત્તી અંદર શ્રુતિ છે અને જો ત્યાંથી તે પડે છે તો અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનકાલ ગણાય. અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનકાલ ગણાય તોપણ તે સાદિસાંતના માંગમાં આવી જાય છે; એ વાત નિઃશંક છે.

૬૧. સમ્યક્ત્વનાં લક્ષણો:—

૧. કપાયતું મંદપયું અથવા તેના રસનું મોઝાપયું.

૨. મોક્ષમાર્ગે તરફ વલણ.

૩. સંસાર બંધનરૂપ ઢાંગે અથવા સંસાર તારો ક્ષેત્ર ઢાંગે.

૪. સર્વે પ્રાણી ઉપર દયામાવ; તેમાં ત્રિરોપે કરી પોતાના આત્મા તરફ દયામાવ.

૫. સત્ત્વેન, સત્ત્વર્ગ, સદ્ગુરુ ઉપર આસ્થા.

૬૨. આત્મજ્ઞાન, અથવા આત્માથી પર એવું જે કર્મસ્વરૂપ, અથવા પુદ્ગલાસ્તિકાયા વગેરેનું જે સ્વરૂપ જૂદા જૂદા પ્રકારે, જૂદે જૂદે પ્રસંગે, અતિ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અને અતિ વિસ્તારવાહું જ્ઞાનીયી પ્રકાશનું થયું છે, તેમાં કંઈ હેતુ સમાય છે કે જ્ઞી રીતે ! અને સમાય છે તો શું ! તે વિષે વિચાર કરવાથી સાત કારણો તેમાં સમાયેલાં છે એમ માલુમ પડે છે : સદ્ગુણપ્રકાશ, તેનો વિચાર, તેની પ્રતીતિ, જીવસંરક્ષણ વગેરે. તે સાતે હેતુનું ફઠ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય તે છે. તેમ જ મોક્ષની પ્રાપ્તિનો જે માર્ગ તે આ હેતુથી સુપ્રતીતરૂપ થાય છે.
૬૩. કર્મ અનંત પ્રકારનાં છે. તેમાં મુખ્ય ૧૫૮ છે. તેમાં મુખ્ય આઠ કર્મપ્રકૃતિ ઘર્ણવધામાં આવી છે. આ વધાં કર્મમાં મુખ્ય એવું મોહનીય છે ; જેનું સામર્થ્ય બીજાં કરતાં અત્યંત છે. અને તેની સ્થિતિ પણ સર્વે કર્મતાં વધારે છે.

૬૪. આઠ કર્મમાં ચાર ઘનપાતિ છે. તે ચારમાં પણ મોહનીય અત્યંત પ્રબલપણે ઘનપાતિ છે. મોહનીયકર્મ શિવાય સાત કર્મ છે તે મોહનીયકર્મના પ્રતાપથી પ્રબલપણે થાય છે. જો મોહનીય સ્વેસે તો બીજાં નિર્બલ થઈ જાય છે. મોહનીય સ્વસવાથી બીજાંબોનો પગ ટકી શકતો નથી.

૬૫. કર્મવંધના ચાર પ્રકાર છે. પ્રકૃતિવંધ, પ્રદેશવંધ, સ્થિતિવંધ, અને રસવંધ. તેમાં પ્રદેશ, સ્થિતિ અને રસ એ ત્રણ વંધના સર્વાઝાનું નામ પ્રકૃતિ આપવામાં આવ્યું છે. પ્રદેશવંધ છે તે આત્માના પ્રદેશની સાથે પુદ્ગલનો જમાવ અર્થાત્ જોડાણ છે. ત્યાં તેનું પ્રબલપણું હોતું નથી ; તે સ્વેરવધા માટે તો સ્વરી શકે તેમ છે. મોહને લઈને સ્થિતિ તથા રસનો વંધ પડે છે, અને તે સ્થિતિ તથા રસનો વંધ છે તે જીવ ફેરવવા ધારે તો ફરી જ શકે એમ બનવું અશક્ય છે. આવું મોહને લઈને એ સ્થિતિ તથા રસનું પ્રબલપણું છે.

૬૬. સમ્યક્ત્વ અન્યોક્તરીતે પોતાનું દૂષણ બતાવે છે:-

“મને ગ્રહણ કરવાથી ગ્રહણ કરનારાની ઇચ્છા ન થાય તોપણ મારે તેને પરાણે મોક્ષ લઈ જવો પડે છે ; માટે મને ગ્રહણ કરવા પહેલાં એ વિચાર કરવો કે મોક્ષે જવાની ઇચ્છા ફેરવવી હશે તોપણ કામ આવવાની નથી ; મને ગ્રહણ કરવા પછી નવમે સમયે તો મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો જોઈએ. ગ્રહણ કરનાર કદાચ્ શિથિલ થઈ જાય તોપણ મને તો તે જ મને, અને ન મને તો વધારેમાં વધારે પંદર મને મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો જોઈએ. કદાચ્ મને છોડી દઈ મારાથી વિરુદ્ધ આચરણ કરે અથવા પ્રબલમાં પ્રબલ એવા મોહને ધારણ કરે તોપણ અર્ધપુદ્ગલપરાવર્તનની અંદર મારે તેને મોક્ષે પહોંચાડવો એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે.”

અર્થાત્ અહિં સમ્યક્ત્વની મહત્તા બતાવી છે.

૬૭. સમ્યક્ત્વ-કેવલજ્ઞાનને કહે છે:-

“હું જીવને મોક્ષે પહોંચાડું એટલેમુથી કાર્ય કરી શકું છું ; અને હું પણ તે જ કાર્ય

કરે છે,--તુ તેથી કાંઈ વિશેષ કાર્ય કરી શકતુ નથી, તોપણ તારા કરતા મારામા ન્યૂનતા શાની? પટલ જ નહીં, પરતુ તને પામવામા મારી જરૂર રહે છે.”!

૬૮. પ્રયાદિ વાચવાનુ શરૂ કરતા પ્રથમ મગ્ગચરણ કરવુ અને તે પ્રથમ ફરીથી વાચતા અથવા ગમે તે માગથી તે વાચવાનુ શરૂ કરતા પ્રથમ મગ્ગચરણ કરવુ એવી શાસ્ત્રપદ્ધતિ છે તેનુ મુખ્ય કારણ એ છે કે વાઙ્મુલિમાયી આત્મવૃત્તિ કરવી છે, માટે તેમ કરવામા પ્રથમ શ્રાવણ કરવાની જરૂર છે, અને તે પ્રમાણે પ્રથમ મગ્ગચરણ કરવાથી શ્રાવણુ પ્રવેશ કરે છે. વાચવાનો અનુક્રમ જે હોય તે બનતામુથી ન જ તોડવો જોઈએ, તેમા જ્ઞાનીનો દાસલો લેવા જરૂર નથી

૬૯. આત્મઅનુમલગમ્ય અથવા આત્મપ્રાપ્તિ મુક્ત અને મોક્ષમુક્ત તે એક જ છે માત્ર શબ્દ જૂદા છે.

૭૦. કેવલજ્ઞાની શરીરને રહીને નથી કે બીજાના શરીર કરતા તેમનુ શરીર તપાવતવાહુ જોવામા આવે વટ્ટી તે કેવલજ્ઞાન શરીરથી કરી નીપજાવેલ છે એમ નથી, તે તો આત્માવડે કરી પ્રગટ કરવામા આવ્યુ છે, તેને લીધે શરીરથી તપાવત જાણવાનુ કારણ નથી, અને શરીર તપાવતવાહુ હોકોના જોવામા નહીં આવનાથી હોકો તેનુ મહાત્મ્ય વહુ જાણી શકતા નથી

૭૧. જેને મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાનની અરો પણ સ્મર નથી તે જીવ કેવલજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ જાણવા હચ્છે તે ઠી રીતે બની શકવા યોગ્ય છે? અર્થાત્ બની શકવા યોગ્ય નથી

૭૨. મતિ સ્પુરાયમાન થઈ જણાયેલુ જે જ્ઞાન તે ‘મતિજ્ઞાન,’ અને શ્રવણ ધરાયી થયેલુ જે જ્ઞાન તે ‘શ્રુતજ્ઞાન,’ અને તે શ્રુતજ્ઞાનનુ મનન થઈ પ્રગમ્યુ ત્યારે તે પાહુ મતિજ્ઞાન થયુ, અથવા તે ‘શ્રુતજ્ઞાન’ પ્રગમ્યાથી બીજાને કહેવામા આવ્યુ ત્યારે તે જ કહેનારને વિષે મતિજ્ઞાન અને સામજ્ઞનારને માટે શ્રુતજ્ઞાન થાય છે તેમ ‘શ્રુતજ્ઞાન’ મતિવિના થઈ શકતુ નથી, અને તે જ મતિ પૂર્વે શ્રુત હોતુ જોઈએ એમ એક બીજાને કાર્ય કારણનો સંરખ છે તેના ધના મેદ છે, તે સર્વ મેદને જેમ જોઈએ તેમ હેતુસહિત જાણ્યા નથી (હેતુસહિત જાણવા સમત્તવા એ દુર્બંધ છે) અને ત્યારપછી આગરુ વધતા અવધિજ્ઞાન જેના પણ ધના મેદ છે, ને જે સપજ્ઞા રૂપી પદાર્થને જાણવાના વિષય છે તેને, અને તે જ પ્રમાણે મન પર્યવના વિષય છે તે સપ જ્ઞાનોને કંઈ અરો પણ જાણવા સમત્તવાની જેને શક્તિ નથી એવા મનુષ્યો પર અને અસ્પર્શી પદાર્થના સપજ્ઞા માવને જાણનારુ એવુ જે ‘કેવલજ્ઞાન’ તેના વિષે જાણવા, સમત્તવાનુ મશ્ન કરે છો તે ઠી રીતે સમની શકે? અર્થાત્ ન સમની શકે

૭૩. જ્ઞાનીના માર્ગને વિષે ચાલનારને કર્મવશ નથી; તેમ જ તે જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્રમાણે ચાલનારને પણ કર્મવશ નથી, કારણ કે ત્રોધ, માન, માયા, લોભાદિનો ત્યા અભાવ છે, અને તે અભાવના દેવુપકરી કર્મવશ ન થાય તોપણ ‘ઈરિયા પય’ને વિષે વેહેતા ‘ઈરિયા પય’ની નિયા કર્મને ટાળે છે, અને જ્ઞાનીની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારને પણ તે ત્રિયા ટાળે છે

૭૪. જે વિદ્યાથી જીવ કર્મ વાધે છે, તે જ વિદ્યાથી જીવ કર્મ છોડે છે.
૭૫. તે જ વિદ્યા સંસારી હેતુના પ્રયોગે વિચાર કરવાથી કર્મબંધ કરે છે, અને તે જ વિદ્યાથી દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સમજવાના પ્રયોગથી વિચાર કરે છે ત્યાં કર્મ છોડે છે.
૭૬. 'ક્ષેત્રસપાસ'માં ક્ષેત્રસંબંધાદિની જે જે વાતો છે, તે અનુમાત્રથી માનવાની છે. તેમાં અનુભવ હોતો નથી; પરંતુ તે સઘટ્ટ કારણોને હર્દને વર્ણવવામાં આવે છે. તેની શ્રદ્ધા વિશ્વાસપૂર્વક રાસવાની છે. મૂલ શ્રદ્ધામાં ફેર હોઈને આગળ સમજવામાં ઠેઠ સુધી મૂલ ચાલી આવે છે. જેમ ગણિતમાં પ્રથમ મૂલ થઈ તો પછી તે મૂલ ઠેઠમુઘી ચાલી આવે છે તેમ.
૭૭. જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે. તે જ્ઞાન જો સમ્યક્ત્વવિનાનું મિથ્યાત્વસહિત હોય તો 'મતિ અજ્ઞાન' 'શ્રુત અજ્ઞાન' અને 'અવધિ અજ્ઞાન' એમ કહેવાય. તે મઠ્ઠી કુલ આઠ પ્રકાર છે.
૭૮. મતિ, શ્રુત, અને અવધિ મિથ્યાત્વસહિત હોય, તો તે 'અજ્ઞાન' છે, અને સમ્યક્ત્વસહિત હોય તો 'જ્ઞાન' છે. તે શિવાય કશું ફેર નથી.
૭૯. રાગાદિ સહિત જીવ કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કરે તો તેનું નામ 'કર્મ' છે;—શુભ અથવા અશુભ અધ્યવસાયવાહું પરિણમન તે 'કર્મ' કહેવાય; અને શુદ્ધ અધ્યવસાયવાહું પરિણમન તે કર્મ નથી પણ 'નિર્જા' છે.
૮૦. અમુક આચાર્ય એમ કહે છે કે દિગમ્બરના આચાર્ય એમ સ્વીકાર્યું છે કે:—
'જીવનો મોક્ષ થતો નથી, પરંતુ મોક્ષ સમજાય છે; તે પૃથ્વી રીતે કે જીવ શુદ્ધસ્વરૂપી છે; તેને બંધ થયો નથી તોપછી મોક્ષ થવાપણું ક્યાં રહે છે? પરંતુ તેને માનેડું છે કે 'હું બંધાણો છું' તે માનવાપણું વિચારવડીપ કરી સમજાય છે કે મને બંધન નથી, માત્ર માન્યું હતું; તે માનવાપણું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવાથી રહેતું નથી; અર્થાત્ મોક્ષ સમજાય છે'. આ વાત 'શુદ્ધનય'ની અથવા 'નિશ્ચયનય'ની છે. પર્યાયાર્થ નયવાઢાઓ એ નયને વગઢી આચરણ કરે તો તેને રલડી મરવાનું છે.
૮૧. 'ઢાળાંગસૂત્ર'માં કહેવામાં આવ્યું છે કે જીવ, અજીવ, પુષ્પ, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જેઠ, બંધ અને મોક્ષ એ પદાર્થ સદ્ભાવ છે; પટલે તેના માવ છતા છે; કલ્પવામાં આવ્યા છે એમ નથી.
૮૨. 'વેવાંત' છે તે શુદ્ધનયઆગમી છે. શુદ્ધનયઆમાસમતવાઢા 'નિશ્ચયનય' શિવાય કશું જ નયને પટલે 'વ્યવહારનય'ને પ્રહ્ણ કરતા નથી. જિન અનેકાંતિક છે, અર્થાત્ તે સ્વાદ્વાદી છે.
૮૩. કોઈ નવ તત્ત્વની, કોઈ સાત તત્ત્વની, કોઈ પદ્મત્રવ્યની, કોઈ ચદ્પદની, કોઈ વે રાશિની વાત કહે છે, પરંતુ તે સઘટ્ટ જીવ, અજીવ પૃથ્વી વે રાશિ અથવા એ વે તત્ત્વ અર્થાત્ દ્રવ્યમાં સમાય છે.
૮૪. નિગોદમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે એ વાતમાં તેમ જ કંદમૂલમા સોયની અળી ઉપર રહે તેટલા નાના માગમાં અનંતા જીવ રહ્યા છે તે વાતમાં આશંકા કરવાપણું છે નહીં. જ્ઞાનીએ જેવું સ્વરૂપ દીડું છે તેવું જ કહ્યું છે. આ જીવ જે સ્થૂલદેહપ્રમાણ થઈ રહ્યો છે અને

જેને પોતાના સ્વરૂપનું હજુ જાણવું નથી થયું તેને એવી ક્ષીણી વાત સમજવામા ન આવે તે વાત સરી છે, પરંતુ તેને આશંકા કરવાનું કારણ નથી. તે આ રીતે —

જોમાસાના વસ્ત્રમા એક ગામના પાદરમા તપાસીએ તો ઘણી લીલોતરી જોવામા આવે છે, અને તેથી થોડી લીલોતરીમા અનંતા જીવો છે, તો એવા ઘણા ગામનો વિચાર કરીએ, તો જીવની સંખ્યાના પ્રમાણનિપે અનુમત નથી થયો છતાં બુદ્ધિવચ્ચી વિચાર કરતા અનંતવળુ સમાવી શકાય છે કદમૂલ આદિમા અનંતવળુ સમવે છે વીજી લીલોતરીમા અનંતવળુ સમવતુ નથી, પરંતુ કદમૂલમા અનંતવળુ ઘટે છે કદમૂલનો અનુક થોડો માગ જો થાવવામા આવે તો તે ઊગે છે તે કારણથી પણ ત્યાં જીવનું નિરોધવળુ ઘટે છે, તથાપિ જો પ્રતીતિ ન થતી હોય તો આત્માનુમત કરવો, આત્માનુમત થવાથી પ્રતીતિ થાય છે જ્યાંથી આત્માનુમત નથી થતો, ત્યાંથી તે પ્રતીતિ થતી મુશ્કેલ છે, માટે જો તેની પ્રતીતિ કરવી હોય તો પ્રથમ આત્માના અનુમતી થયું

૮૫. જ્યાંથી જ્ઞાનાર્ણવનો સંયોગનમ નથી થયો, ત્યાંથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવાની ઇચ્છા રાક્ષસારે તે વાતની પ્રતીતિ રાક્ષી આજ્ઞાનુમાર વર્તન કરતું

૮૬. જીવના સંજોગ વિસ્તારની શક્તિરૂપ ગુણ રહે છે તે કારણથી તે નાના મોટા શરીરમાં દેહપ્રમાણ મિતિ કરી રહે છે આ જ કારણથી જ્યાં થોડા અવકાશને વિષે પણ સંજોગવળુ વિરોધવળુ કરી શકે છે ત્યાં જીવો તેમ કરી રહેલા છે

૮૭. જેમ જેમ જીવ કર્મપુટલ વધારે ગ્રહણ કરે છે, તેમ તેમ તે વધારે નિવિઢ થઈ નાના દેહને વિષે રહે છે.

૮૮. પદાર્થને વિષે અર્ચિત્ય શક્તિ છે દરેક પદાર્થ પોતપોતાના ધર્મને ત્યાગતા નથી એક જીવે પરમાણુરૂપ ગ્રહેલા એવા જે કર્મ તે અનંત છે તેવા અનંતા નીવ જેની પાસે કર્મરૂપી પરમાણુ અનંતા અનંત છે તે સઘટ્ટા નિગોદિઆશ્રયી થોડા અવકાશમા રહેલા છે, તે થાત પણ શક્તિ કરવાયોગ્ય નથી સાધારણ ગણત્રિપ્રમાણે એક પરમાણુ એક આકાશપ્રદેશ અવગાહે છે, પરંતુ તેનામા અર્ચિત્ય સામર્થ્ય છે, તે સામર્થ્યધર્મે કરી થોડા આકાશને વિષે અનંતા પરમાણુ રચા છે એક આરિયો છે તે સામે તેથી ઘણી મોટી વસ્તુ મૂકવામા આવે, તો પણ તેવડો આકાર તેમા સમાઈને રહે છે આલ એક નાની વસ્તુ છે છતાં તેથી નાની વસ્તુના સૂર્ય ચંદ્રાદિ મોટા પદાર્થોનું સ્વરૂપ જોવામા આવે છે તે જ રીતે આકાશ જે ઘણું વિસ્તાર્ય છે તે પણ એક આત્મને વિષે દેશ્વારૂપે સમાય છે મોટા મોટા એવા ઘણા ધરો તેને નાની વસ્તુ એવી જે આલ તે જોઈ શકે છે થોડા આકાશના જો અનંત પરમાણુ અર્ચિત્ય સામર્થ્યને લીધે ન સમાઈ શક્તા હોય તો, આત્મથી કરી પોતાના કદ જેવડી જ વસ્તુ જોઈ શકાય, પા વધારે મોળે માગ જોઈ ન શકાય, અથવા આરિસાના ઘણા ધરો આદિ મોટી વસ્તુનું

પ્રતિવિંચ પડે નહીં. આ જ કારણથી પરમાણુનું પણ અર્ચિત્ય સામર્થ્ય છે, અને તેને લઈને શોધા આકાશને વિષે અનંતા પરમાણુ સમાઈ રહી શકે છે.

૮૯. આ પ્રમાણે પરમાણુ આદિ દ્રવ્યનું સૂક્ષ્મભાવથી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તે જો કે પરમાવનું વિવેચન છે, તોપણ તે કારણસર છે અને સહેલુ કરવામાં આવેલું છે.

૯૦. ચિત્ત સિર કરવાસારુ, અથવા વૃત્તિને બહાર ન જવા દેતાં અંતરંગમાં લઈ જવાસારુ પરદ્રવ્યના સ્વરૂપનું સમજવું કામે લાગે છે.

૯૧. પરદ્રવ્યનું સ્વરૂપ વિચારવાથી વૃત્તિ બહાર ન જતાં અંતરંગને વિષે રહે છે; અને સ્વરૂપ સમજ્યા પછી તેના થયેલા જ્ઞાનથી તે તેનો વિષય થઈ રહેતાં, અથવા અનુક્રમ અંશે સમજવાથી તેટલો તેનો વિષય થઈ રહેતાં, વૃત્તિ પાંચરી બહાર નીકળી પરંપદાર્થો વિષે રમણ કરવા લાગે છે; ત્યારે પરદ્રવ્ય કે જેનું જ્ઞાન થયું છે તેને સૂક્ષ્મભાવે ફરી સમજવા માંડતાં વૃત્તિને પાછી અંતરંગમાં લાવવી પડે છે; અને તેમ લાવ્યા પછી વિશેષપણે સ્વરૂપ સમજાવાથી જ્ઞાનેકરી તેટલો તેનો વિષય થઈ રહેતાં વચ્ચી વૃત્તિ બહાર લોહવા માંડે છે; ત્યારે જાણું હોય તેથી વિશેષ સૂક્ષ્મભાવે ફરી વિચારવા માંડતાં ઘઠ્ઠી પણ વૃત્તિ પાછી અંતરંગને વિષે પ્રેરાય છે. એમ કરતાં કરતાં વૃત્તિને વારંવાર અંતરંગભાવમાં લાવી ઘાંત કરવામાં આવે છે; અને એ પ્રમાણે વૃત્તિને અંતરંગમાં લાવતાં લાવતાં આત્માનો અનુભવ વસતે થઈ જાય છે, અને જ્યારે એ પ્રમાણે થાય છે ત્યારે વૃત્તિ બહાર જતી નથી, પરંતુ આત્માને વિષે શુદ્ધ પરિણતિરૂપ થઈ પરિણમે છે; અને તે પ્રમાણે પરિણમવાથી શાસ્ત્રપદાર્થનું દર્શન સહજ થાય છે. આ કારણોથી પરદ્રવ્યનું વિવેચન કામનું અથવા હેતુરૂપ થાય છે.

૯૨. જીવ પોતાને જે અરૂપજ્ઞાન હોય છે તેના વડે મોટો એવો જે જ્ઞેય પદાર્થ તેનું સ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છે છે, તે ક્યાંથી થઈ શકે! અર્થાત્ ન થઈ શકે. જ્ઞેયપદાર્થનું સ્વરૂપ જાણવાનું ન થઈ શકે ત્યાં આગલ પોતાના અરૂપજ્ઞપણાથી ન સમજાયાનું કારણ ન માનતાં તેથી મોટો જ્ઞેયપદાર્થ તેને વિષે લોપ કાઢે છે, પરંતુ સવચ્છીએ આવી પોતાના અરૂપજ્ઞપણાથી ન સમજાયાવિષેનું કારણ માનતો નથી.

૯૩. જીવ પોતાનું સ્વરૂપ જાણી શકતો નથી; તો પછી પરંતુ સ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છે તે તેનાથી શી રીતે જાણી (સમજી) શકાય? અને જ્યાંસુધી ન સમજવામાં આવે ત્યાંસુધી ત્યાં રહી ગુંચાઈ હોલાયા કરે છે. શ્રેયકારી ઇવું જે નિઃસ્વરૂપનું જ્ઞાન તે જ્યાંસુધી પ્રગટ નથી કર્યું, ત્યાંસુધી પરદ્રવ્યનું ગમે તેટલું જ્ઞાન મેળવે તોપણ તે કશા કામનું નથી; માટે ઉત્તમ રહ્યો છે કે મીઝી વધી વાતો મુકી દઈ પોતાના આત્માને ઓઢાવવા પ્રયત્ન કરવો. જે સારભૂત છે તે જોવાસારુ આ 'આત્મા સદ્ભાવવાલો છે', 'તે કર્મનો કર્ણ છે', અને તેથી (કર્મથી) તેને બંધ થાય છે, 'તે બંધ શી રીતે થાય છે'? 'તે બંધ

કેવી રીતે નિવૃત્ત થાય ?' અને 'તે વંધયી નિવૃત્ત થવું એ મોક્ષ છે' એ આદિ સંબંધી વારંવાર, અને ક્ષણે ક્ષણે વિચાર કરવો યોગ્ય છે; અને એ પ્રમાણે વારંવાર વિચાર કરવાયી વિચાર વૃદ્ધિને પામે છે; ને તેને લીધે નિજસ્વરૂપનો અંદો અંદો અનુભવ થાય છે. જેમ જેમ નિજસ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યનું જે અર્ચિત્ય સામર્થ્ય તે તેના અનુભવમાં આવતું જાય છે. તેને લઈને ઉપર ચતાવેલી એવી જે શંકાઓ (જેવી કે, થોડા આકાશમાં અનંત જીવનું સમાવું, અથવા અનંત પુદ્ગલ પરમાણુનું સમાવું) નું કરવાપણુ રહેતું નથી; અને તે યથાર્થ છે એમ સમજાય છે. તે છતાં પણ જો માનવામાં ન આવતું હોય તો અથવા શંકા કરવાનું કારણ રહેતું હોય તો જ્ઞાની કહે છે કે ઉપર ચતાવેલો પુરુષાર્થ કરવામાં આત્મેયી અનુભવસિદ્ધ થશે.

૯૪. જીવ કર્મવંધ જે કરે છે, તે દેહસ્થિત રહેલો જે આકાશ તેને વિષે રહેલાં જે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ તેમાંથી મળીને કરે છે. બહારથી લઈ કર્મ વાંધતો નથી.

૯૫. આકાશમાં ચૌદ રાજલોકને વિષે સદા પુદ્ગલ પરમાણુ ભરપૂર છે; તે જ પ્રમાણે શરીરને વિષે રહેલો જે આકાશ ત્યાં પણ સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ પરમાણુનો સમૂહ ભરપૂર છે. ત્યાંથી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ જીવ મળી, કર્મવંધ પાટે છે.

૯૬. એવી આરંભા કરવામાં આવે કે શરીરથી લવિ (દૂર) પટલે યગે છેટે એવા કોઈ કોઈ પદાર્થમત્તે જીવ રાગ, દ્વેષ કરે તો તે ત્યાંના પુદ્ગલ મળી વંધ વાંધે છે કે શી રીતે ? તેનું સમાધાન એમ થાય છે કે તે રાગદ્વેષરૂપ પરિણતિ તો આત્માની વિભાવરૂપ પરિણતિ છે; અને તે પરિણતિ કરનાર આત્મા છે; અને તે શરીરને વિષે રહી કરે છે; માટે ત્યાં આગર પટલે શરીરને વિષે રહેલો એવો જે આત્મા, તે જે ક્ષેત્રે છે તે ક્ષેત્રે રહેલાં એવાં જે પુદ્ગલ પરમાણુ તેને મળીને વાંધે છે. બહાર મળ્યા જતો નથી.

૯૭. યદ્ય અપયદ્ય ક્ષીર્તિ જે નામકર્મ છે તે, નામકર્મસંવંધ જે શરીરને લઈને છે તે શરીર રહે છે ત્યાંસુધી ચાલે છે; ત્યાંથી આગર ચાલતાં નથી. જીવ સિદ્ધપણને પ્રાપ્ત થાય, અથવા વિરતિપણ પામે ત્યારે તે સંવંધ રહેતો નથી. સિદ્ધપણને વિષે એક આત્માશિલ્પ્ય બીજું કંઈ નથી, અને નામકર્મ એ એક જાતનું કર્મ છે, તો ત્યાં યદ્ય અપયદ્ય આદિનો સંવંધ શી રીતે પટે ? અવિરતિપણથી જે કંઈ પાપક્રિયા થાય છે તે પાપ ચારુનું આવે છે.

૯૮. 'વિરતિ' પટલે 'મુકાતું', અથવા રતિથી વિરુદ્ધ પટલે રતિ નહીં તે. અવિરતિમાં ત્રણ શબ્દનો સંવંધ છે. અ+વિ+રતિ=અ મોહ=નહીં+વિ=વિરુદ્ધ+રતિ=પ્રીતિ-મોહ. વિરુદ્ધ નહીં તે 'અવિરતિ' છે. તે અવિરતિપણુ ચાર પ્રકારનું છે.

૯૯. પાંચ ઇન્દ્રિય, અને છઠ્ઠું મન તથા પાંચ સ્થાવર જીવ, અને એક ત્રમ જીવ મઝી કુલ તે ચાર પ્રકારનું છે.

૧૦૦. એવો સિદ્ધાંત છે કે કૃતિવિના જીવને પાપ લાગતું નથી. તે કૃતિની જ્યાંસુધી વિરતિ ફરી નથી ત્યાંસુધી અવિરતિપણાનું પાપ લાગે છે. સમસ્ત એવા ચૌદ રાજલોકમાંથી તેની પાપક્રિયા ચાલી આવે છે.

૧૦૧. કોઈ જીવ કંઈ પદાર્થ યોજી મરણ પામે, અને તે પદાર્થની યોજના એવા પ્રકારની હોય કે તે યોજેલો પદાર્થ જ્યાંસુધી રહે, ત્યાંસુધી તેનાથી પાપક્રિયા થયા કરે; તો ત્યાંસુધી તે જીવને અવિરતિપણાની પાપક્રિયા ચાલી આવે છે; જો કે જીવે ઘંચો પર્યાય ધારણ કર્યાથી અગાડના પર્યાય સમયે જે જે પદાર્થની યોજના કરેલી છે તેની તેને સ્વર નથી, તોપણ તથા હાલના પર્યાયને સમયે તે જીવ તે યોજેલા પદાર્થની ક્રિયા નથી કરતો તોપણ જ્યાંસુધી તેને મોહભાવ, વિરતિપણાને નથી, પાપ્યો ત્યાંસુધી અવ્યક્તપણે તેની ક્રિયા ચાલી આવે છે.

૧૦૨. હાલના પર્યાયને સમયે તેના અજાણપણાનો કામ તેને મઝી શકતો નથી. તે જીવે સમજવું જોઈતું હતું કે આ પદાર્થથી થતો પ્રયોગ જ્યાંસુધી કાયમ રહેશે ત્યાંસુધી તેની પાપક્રિયા ચાલુ રહેશે. તે યોજેલા પદાર્થથી અવ્યક્તપણે પણ થતી (લાગતી) ક્રિયાથી મૂક-થક હોય તો મોહભાવને મૂકવો. મોહ મૂકવાથી પટલે વિરતિપણું કરવાથી પાપક્રિયા વંધ થાય છે. તે વિરતિપણું તે જ પર્યાયને વિષે આદરવામાં આવે, પટલે યોજેલા પદાર્થના જ મળવે વિષે આદરવામાં આવે તો તે પાપક્રિયા જ્યારથી વિરતિપણું આદરે ત્યારથી આવતી વંધ થાય છે. અહીં જે પાપક્રિયા લાગે છે તે ચારિત્રમોહનીયના કારણથી આવે છે. તે મોહભાવના ક્ષય થવાથી આવતી વંધ થાય છે.

૧૦૩. ક્રિયા કે પ્રકારે થાય છે:- એક વ્યક્ત પટલે પ્રગટપણે, અને ઘંચી અવ્યક્ત પટલે અપ્રગટપણે. અવ્યક્તપણે થતી ક્રિયા જો કે તમામથી જાણી નથી શકાતી, પરંતુ તેથી થતી નથી એમ નથી.

૧૦૪. પાણીને વિષે હરેર અથવા દિહોલ તે વ્યક્તપણે જણાય છે, પરંતુ તે પાણીમાં ગંધક અથવા કસ્તૂરી નાંચી હોય, અને તે પાણી શાન્તપણામાં હોય તોપણ તેને વિષે ગંધક અથવા કસ્તૂરીની જે ક્રિયા છે તે જો કે દેસાતી નથી, તથાપિ તેમાં અવ્યક્તપણે રહેલી છે. આવી રીતે અવ્યક્તપણે થતી ક્રિયાને ન શ્રદ્ધવામાં આવે અને માત્ર વ્યક્તપણાને શ્રદ્ધવામાં આવે તો એક જાણી તેને વિષે અવિરતિરૂપ ક્રિયા થતી નથી તે આવે અને ઘંચો વંધી ગયેલો માણસ જે કંઈ ક્રિયા વ્યક્તપણે કરતો નથી તે, માત્ર સમાનપણાને પામે છે; પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ છે નહીં. ડંચી ગયેલા માણસને અવ્યક્તપણે ક્રિયા લાગે છે. આ જ પ્રમાણે જે માણસ (જે જીવ) ચારિત્રમોહનીય નામની નિદ્રામાં સૂતો છે તેને અવ્યક્ત ક્રિયા લાગતી નથી એમ નથી. જો મોહભાવ ક્ષય થાય તો જ અવિરતિરૂપ ચારિત્રમોહનીયની ક્રિયા વંધ પડે છે; તે પહેલાં વંધ પડતી નથી. ક્રિયાથી થતો વંધ મુખ્ય એવા પાંચ પ્રકારે છે:-

૧. મિથ્યાત્વ	૨. અવિરતિ	૩. કયાય	૪. પ્રમાદ	૫. યોગ
૫	૧૨	૨૫		૧૫

૧૦૫. મિથ્યાત્વની હાજરી હોય ત્યાંમુઘી અવિરતિપણુ નિર્મૂલ થતુ નથી, ઇટલે જતુ નથી; પરંતુ જો મિથ્યાત્વપણુ સતે તો અવિરતિપણાને જનુ જ જોઈએ એ નિ સંદેહ છે, કારણ કે મિથ્યાત્વસહિત વિરતિપણુ આદરવાથી મોહભાવ જતો નથી મોહભાવ કાયમ છે ત્યાંમુઘી અમ્યતર વિરતિપણુ થતુ નથી, અને પ્રમુસપણે રહેતો એવો જે મોહભાવ તે નાશ પામવાથી અમ્યતર અવિરતિપણુ રહેતુ નથી, અને યાદ્ય જો અવિરતિપણુ આદરવામા ન આવ્યુ હોય તોપણ જો અમ્યતર છે તો સેહેને વહાર આવે છે

૧૦૬. અમ્યતર વિરતિપણુ પ્રાપ્ત થયા પછી અને ઉદયઆર્ધાન ચાલથી વિરતિપણુ ન આદરી શકે તોપણ જ્યારે ઉદયકાલ સર્પૂર્ણ થઈ રહે ત્યારે સેહેજે વિરતિપણુ રહે છે, કારણ કે અમ્યતર વિરતિપણુ પહેલેથી પ્રાપ્ત થયેલુ છે, જેથી હવે અવિરતિપણુ છે નહીં કે તે અવિરતિપણાનો ક્રિયા કરી શકે

૧૦૭. મોહમાનવહે કરીને જ મિથ્યાત્વ છે. મોહમાનવનો ક્ષય થવાથી મિથ્યાત્વનો પ્રતિપક્ષ જે સમ્યક્માય તે પ્રગટે છે, માટે ત્યા આગ્રહ મોહભાવ કેમ હોય? અર્થાત્ હોતો નથી.

૧૦૮. જો એવી આશંકા કરવામા આવે કે પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠુ મન તથા પાંચ સાવરકાય અને છઠ્ઠી ત્રસકાય એમ ચાર પ્રકારે વિરતિ આદરવામા આવે તો લોકમા રહેલુ જીવ અને અનીવ રાશિ નામના બે સમૂહ છે તેમાથી પાંચ સાવરકાય અને છઠ્ઠી ત્રસકાય મઠી જીવરાશિની વિરતિ થઈ, પરંતુ લોકમા રસદાવનાર ઇટલે અજીવરાશિ જે જીવથી પર છે તેમત્રે પ્રીતિ તેનુ નિવૃત્તિપણુ આમા આવતુ નથી, ત્યાંમુઘી વિરતિ થી રીતે ગળી 'શકાય' તેનુ સમાધાન -પાંચ-ઇન્દ્રિય-અને-છઠ્ઠી-મનથી જે વિરતિ કરવી છે તેનુ જે વિરતિપણુ છે તેમા અનીવરાશિની વિરતિ આવી જાય છે.

૧૦૯. પૂર્વે જ્ઞાનીની ઘાળી આ જીવે નિશ્ચયપણે કદિ સામઠી નથી અથવા તે ઘાળી સમ્યક્-પ્રકારે માથે ચઢાવી નથી એમ સર્વેદર્શીએ કહ્યુ છે.

૧૧૦. સદ્ગુણપરિણિત યથોક્ત સમયને પાલ્તા ઇટલે સદ્ગુની આજ્ઞાપ વર્તતા પાપ્યકી વિરમ્બુ થાય છે, અને અમેય એવા સંસાર સમુદ્રનુ તરલુ થાય છે

૧૧૧ વસ્તુસ્વરૂપ કેટલાક સ્થાનકે આજ્ઞાવડીએ પ્રતિષ્ઠિત છે, અને કેટલાક સ્થાનકે સદ્વિચાર-પૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત છે પરંતુ આ દુષ્ટમ કાઢનુ પ્રવલ્લપણુ ઇટલુ થયુ છે કે હવે પછીની ક્ષણે પણ વિચારપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિતને માટે તે કેમ પ્રવર્તે તે જાણવાની આ કાઢને વિષે શક્તિ અજાતી નથી, માટે ત્યા આગ્રહ આજ્ઞાપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત રહેવુ એ યોગ્ય છે.

૧૧૨ જ્ઞાનીએ કહ્યુ છે કે "સુહો! કેમ તુષ્ઠતા નથી? પરી આવો અવસર આવવો દુર્લભ છે!"

૧૧૩. લોકને નિષે જે પદાર્થ છે તેના ધર્મ દેવાધિદેવે પોતાના જ્ઞાનમા માસવાથી જેમ હતા

તેમ ધર્મન્યા છે; પદાર્થો તે ધર્મથી બહાર જઈ પ્રવર્તતા નથી; અર્થાત્ જ્ઞાની મહારાજે પ્રકાશ્યું તેથી બીજી રીતે પ્રવર્તતા નથી; તેથી તે જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્રમાણે પ્રવર્તે છે એમ કહ્યું છે, કારણ કે જ્ઞાનીએ પદાર્થના જેવા ધર્મ હતા તેવા જ તેના ધર્મ કક્ષા છે.

૧૧૪. કાલ મૂલ દ્રવ્ય નથી, ઉપચારિક દ્રવ્ય છે; અને તે જીવ તથા અજીવ (અજીવમાં મુલ્યત્વે પુદ્ગલસિકાકાયમાં વિશેષપણે સમાજાય છે) માંથી उत्पन्न થયેલ છે; અથવા જીવા-જીવની પર્યાયઅવસ્થા તે કાલ છે. દરેક દ્રવ્યના અનંતા ધર્મ છે. તેમાં ઋર્ધ્વપ્રચય, અને તિર્યક્પ્રચય એવા બે ધર્મ છે; અને કાલને વિષે તિર્યક્પ્રચય ધર્મ નથી. એક ઋર્ધ્વપ્રચય ધર્મ છે.

૧૧૫. ઋર્ધ્વપ્રચયથી પદાર્થમાં જે ધર્મનું ઉદ્ભવું થાય છે તે ધર્મનું તિર્યક્પ્રચયથી પાછું તેમાં સમાવું થાય છે. કાલના સમયને તિર્યક્પ્રચય નથી, તેથી જે સમય ગયો તે પાછો આવતો નથી.

૧૧૬. દિગમ્બરઅભિપ્રાય મુજબ 'કાલદ્રવ્ય'ના લોકમાં અસંસ્થાતા અણુ છે.

૧૧૭. દરેક દ્રવ્યના અનંતા ધર્મ છે. તેમાં કેટલાક ધર્મ વ્યક્ત છે; કેટલાક અવ્યક્ત છે. કેટલાક મુલ્ય છે; કેટલાક સામાન્ય છે; કેટલાક વિશેષ છે.

૧૧૮. અસંસ્થાતાને અસંસ્થાતા ગુણ કરતાં પણ અસંસ્થાત થાય, અર્થાત્ અસંસ્થાતના અસંસ્થાત મેદ છે.

૧૧૯. એક આંગુલના અસંસ્થાત આગ-અંશ-પ્રદેશ તે એક આંગુલમાં અસંસ્થાત છે. લોકના પણ અસંસ્થાત પ્રદેશ છે. ગમે તે દિશાની સમગ્રેણિએ અસંસ્થાત થાય છે. તે પ્રમાણે એક પછી એક બીજી ત્રીજી સમગ્રેણિનો સર્વાલો કરતાં જે સર્વાલો થાય તે એક ગુણું, બે ગુણું, ત્રણ ગુણું, ચાર ગુણું થાય પણ અસંસ્થાત ગુણું ન થાય; પરંતુ એક સમગ્રેણિ જે અસંસ્થાત પ્રદેશવાલી છે તે સમગ્રેણિની દિશાવાલી સઘડી સમગ્રેણિઓ જે અસંસ્થાત ગુણી છે તે દરેક અસંસ્થાતીએ ગુણતાં, તેમ જ બીજી દિશાની સમગ્રેણિ છે તેનો પણ ગુણાકાર કરતાં તે પ્રમાણે કરતાં, ત્રીજી દિશાની છે તેનું પણ તે પ્રમાણે કરતાં અસંસ્થાત થાય. એ અસંસ્થાતાના ભાંગાને જ્યાંસુધી એક બીજાનો ગુણાકાર કરી શકાય ત્યાંસુધી અસંસ્થાતા થાય. અને તે ગુણાકારથી કોઈ ગુણાકાર કરવો બાકી ન રહે ત્યારે અસંસ્થાત પુરું થઈ તેમાં એક ઝમેરતાં અધન્યમાં અધન્ય અનંતુ થાય.

૧૨૦. નય-એ-તે-પ્રમાણનો-અંશ-છે-જે-નયથી જે ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે ત્યાં તેટલું પ્રમાણ છે. એ નયથી જે ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે તે શિવાય વસ્તુને વિષે બીજા જે ધર્મ છે તેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો નથી. એકી વસ્તે ઘાળીદ્વારાએ અષ્ટ ધર્મ કહી શકાતા નથી. તેમ જ જે જે પ્રસંગ હોય તે તે પ્રસંગે ત્યાં મુલ્લપણે તે જ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. ત્યાં ત્યાં તે તે નયથી પ્રમાણ છે.

૧૨૧. નયના સ્વરૂપથી આપે જઈ કહેવામાં આવે છે તે નય નથી, પરંતુ નયમાસ થાય છે; અને નયમાસ ત્યાં મિથ્યાત્વ ઠરે છે.
૧૨૨. નય સાત માન્યા છે. તેના ઉપનય સાતસો, અને વિશેષ સ્વરૂપે અનંતા છે; અર્થાત્ જે ઘાળી છે તે સપત્તા નય છે.
- ✓ ૧૨૩. ઇકાંતિકપણું મહાવાનો સંઘંદ જીવને વિશેષપણે હોય છે, અને ઇકાંતિકપણું મહાવાથી નાસ્તિકપણું થાય છે. તે ન થવા માટે આ નયનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે; જે સમજવાથી જીવ ઇકાંતિકપણું મૂલ્યે અટકી મધ્યસ્થ રહે છે, અને મધ્યસ્થ રહેવાથી નાસ્તિકતા અવકાશ પામી શકતી નથી.
૧૨૪. નય જે કહેવામાં આવે છે તે નય પોતે કંઈ વસ્તુ નથી, પરંતુ વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજવા તથા તેની સુપ્રતીતિ થવા પ્રમાણનો અંશ છે.
૧૨૫. અમુક નયથી કહેવામાં આવ્યું ત્યારે ધીજા નયથી પ્રતીતિ થતા ધર્મની અસ્તિ નથી એમ ઠરતું નથી.
૧૨૬. કેવલજ્ઞાન ઘટલે માત્ર જ્ઞાન જ, તે શિવાય ધીજું કંઈ જ નથી. અને જ્યારે એમ છે ત્યારે તેને વિષે ધીજું કશું સમાતું નથી. સર્વથા સર્વ પ્રકારે રાગદ્વેષનો ક્ષય થાય ત્યારે જ કેવલજ્ઞાન કહેવાય. જો કોઈ અંશે રાગદ્વેષ હોય તો તે ચારિત્રમોહનીયના કારણથી છે. જ્યાં આગઠ જેટલે અંશે રાગદ્વેષ છે ત્યાં આગઠ તેટલે અંશે અજ્ઞાન છે, જેથી કેવલજ્ઞાનમાં તે સમાઈ શકતાં નથી, ઘટલે કેવલજ્ઞાનમાં તે હોતા નથી, તે એક ધીજાનાં પ્રતિપક્ષી છે. જ્યાં કેવલજ્ઞાન છે ત્યાં રાગદ્વેષ નથી, અથવા જ્યાં રાગદ્વેષ છે ત્યાં કેવલજ્ઞાન નથી.
૧૨૭. ગુણ અને ગુણી એક જ છે, પરંતુ કોઈ કારણે તે પરિહિન્ન પળ છે. સામાન્ય પ્રકારે તો ગુણનો સમુદાય તે 'ગુણી' છે; ઘટલે ગુણ અને ગુણી એક જ છે, જૂદી જૂદી વસ્તુ નથી. ગુણીથી ગુણ જૂદો પડી શકતો નથી. જેમ સાકરનો કટકો છે તે 'ગુણી' છે અને મિઠાશ છે તે ગુણ છે. 'ગુણી' જે સાકર અને ગુણ જે મિઠાશ તે બંને સાથે જ રહેલ છે; મિઠાશ કંઈ જૂદી પડતી નથી, તથાપિ 'ગુણ', 'ગુણી' કોઈ અંશે મેદવાળા છે.
૧૨૮. કેવલજ્ઞાનીનો આત્મા પણ દેહબ્યાપકક્ષેત્રઅવગાહિત છે; છતાં લોકાલોકના સપત્તા પદાર્થો જે દેહથી દૂર છે તેને પણ એકદમ જાણી શકે છે.
૧૨૯. સ્વ પરને જૂદા પાઠનાર જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન. આ જ્ઞાનને પ્રયોજનમૂલ્ત કહેવામાં આવ્યું છે. આ શિવાયનું જ્ઞાન તે 'અજ્ઞાન' છે. શુદ્ધઆત્મદશારૂપ શાંત જિન છે. તેની પ્રતીતિ જિનપ્રતિવિંશ સૂચવે છે. તે શાંત દશા પામવા સારૂ જે પરિણતિ, અથવા અનુકરણ અથવા માર્ગ તેનું નામ 'જૈન';-જે માર્ગે ચાલવાથી જૈનપણું પ્રાપ્ત થાય છે.
૧૩૦. આ માર્ગ આત્મગુણરોધક નથી, પણ બોધક છે, ઘટલે આત્મગુણ પ્રગટ કરે છે, તેમાં કશો સંશય નથી. આ ચાલ પરોક્ષ નથી, પણ પ્રત્યક્ષ છે. સ્વાત્તી 'કરવા' ઇચ્છનારે પુરુષાર્થ કરવાથી સુપ્રતીતિ થઈ પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૧. સૂત્ર અને સિદ્ધાંત એ બે જૂદાં છે. સાનનવાસારુ સિદ્ધાંતો સૂત્રરૂપી પેટીમાં રાખવામાં આવ્યા છે. દેશ, કાઠને અનુસરી સૂત્ર રચવામાં પટલે ગુંથવામાં આવે છે; અને તેમાં સિદ્ધાંતની ગુંથણી કરવામાં આવે છે. તે સિદ્ધાંતો ગમે તે કાઠનાં, ગમે તે ક્ષેત્રમાં ફરતા નથી; અથવા લંઘિતપણાને પામતા નથી; અને જો તેમ થાય તો તે સિદ્ધાંત નથી.
૧૩૨. સિદ્ધાંત એ ગણિતની માપક પ્રત્યક્ષ છે તેથી તેમાં કોઈ જાતની ભૂલ કે અપુરાપણું સમાવું નથી. અક્ષર બોલીઆ હોય તો સુધારીને માણસો બાંધે છે, પરંતુ આંકડાની ભૂલ થાય તો તે હિસાબ સોટો ઠરે છે માટે આંકડા બોલીઆ હોતા નથી. આ દ્રષ્ટાંત અપદેશમાર્ગ અને સિદ્ધાંતમાર્ગને વિષે પઢાવું.
૧૩૩. સિદ્ધાંતો ગમે તે દેશમાં, ગમે તે માપમાં, ગમે તે કાઠમાં લલાળાં હોય, તોપણ અસિદ્ધાંતપણાને પામતા નથી. દાલલા તરીકે, બેને બે ચાર થાય. પછી ગમે તો ગુજરાતી, કે સંસ્કૃત, કે પ્રાકૃત, કે પીની, કે અરબી, કે પર્યંત કે ઇંગ્લિશ માપમાં લલાળેલ હોય. તે આંકડાને ગમે તે સંજ્ઞામાં ઓઢાવવામાં આવે તોપણ બે ને બેનો સર્વાઢો ચાર થાય એ ઘાત પ્રત્યક્ષ છે. જેમ નેચે નેચે એકાશી તે ગમે તે દેશમાં, ગમે તે માપમાં, અને ઘોઢા દિવસે કે અંધારી રાત્રિએ ગણવામાં આવે તોપણ ૮૦ અથવા ૮૨ થતા નથી, પરંતુ એકાશી જ થાય છે. આ જ પ્રમાણે સિદ્ધાંતનું પણ છે.
૧૩૪. સિદ્ધાંત છે એ પ્રત્યક્ષ છે, જ્ઞાનીના અનુભવગમ્યની નાનક છે, તેમાં અનુમાનપણું કામ આવતું નથી. અનુમાન એ તર્કનો વિષય છે; અને તર્ક એ આગઢ જતાં કેટલીકવાર સોટો પણ પડે; પરંતુ પ્રત્યક્ષ જે અનુભવગમ્ય છે તેમાં કાંઈ પણ સોટાપણું સમાવું નથી.
૧૩૫. જેને ગુણાકાર અથવા સર્વાઢાનું જ્ઞાન થયું છે તે એમ કહે કે નેચે નેચે એકાશી; ત્યાં આગઢ જેને સર્વાઢા અથવા ગુણાકારનું જ્ઞાન થયું નથી, અર્થાત્ ક્ષયોપશમ થયો નથી તે અનુમાનથી અથવા તર્ક કરી એમ કહે કે “૯૮ થતા હોય તો કેમ ના કહી શકાય!” તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે નહીં, કેમકે તેને જ્ઞાન ન હોવાથી તેમ કહે એ સામાન્યિક છે. પરંતુ જો તેને ગુણાકારની રીત છોડી (છૂટી છૂટી કરી) એકાશી નવ સુધી આંકડા ચતાવી નવવાર ગણાવું હોય તો એકાશી થતાં અનુભવગમ્ય થવાથી તેને સિદ્ધ થાય છે. કદાપિ તેના મંદ ક્ષયોપશમથી એકાશી, ગુણાકારથી અથવા સર્વાઢાથી ન સમજાય તોપણ એકાશી થાય એમાં પેર નથી. એ પ્રમાણે સિદ્ધાંત, આવરણના કારણથી ન સમજવામાં આવે તોપણ તે અસિદ્ધાંતપણાને પામતા નથી એ વાતની ચોક્કસ પ્રતીતિ રાખવી. છતાં સાચી કરવા જરૂર હોય તો તેમાં ચતાવ્યા પ્રમાણે કરવાથી ભાત્રી થતાં પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય થાય છે.
૧૩૬. જ્યાંસુધી અનુભવગમ્ય ન થાય ત્યાંસુધી સુપ્રતીતિ રાખવા જરૂર છે, અને સુપ્રતીતિથી ક્રમે ક્રમે કરી અનુભવગમ્ય થાય છે.

૧૩૭. સિદ્ધાંતના વાતરા

(૧) “રાગદ્વેષથી વધ થાય છે”

(૨) “વધનો ક્ષય થવાથી શુક્તિ થાય છે.”

આ સિદ્ધાંતની રાત્રી કરવી હોય તો રાગદ્વેષ છોડો. રાગદ્વેષ સર્વ પ્રકારે છૂટે તો આત્માનો સર્વ પ્રકારે મોક્ષ થાય છે. આત્મા વધનના કારણથી શુક્તિ થઈ શકતો નથી. વધન દુષ્ટ્યુ કે શુક્તિ છે. વધન થવાનું કારણ રાગદ્વેષ છે. રાગદ્વેષ સર્વ પ્રકારે છૂટ્યો કે વધથી છૂટ્યો જ છે. તેમા કશો સવાલ કે શંકા રહેતા નથી.

૧૩૮. જે સમયે સર્વથા પ્રકારે રાગદ્વેષ ક્ષય થાય, તેને ધીને જ સમયે ‘કેવલજ્ઞાન’ છે.

૧૩૯. જીવ પહેલા ગુણસ્થાનકમાથી આગઝ જતો નથી, આગઝ જવા વિચાર કરતો નથી. પહેલાથી આગઝ થી રીતે વધી શકાય, તેના શુ ઉપાય છે, ધેની રીતે પુરુષાર્થ કરવો, તેનો વિચાર પણ કરતો નથી, અને વાતો કરવા થેસે ત્યારે ધેવી કરે કે તેમણે આ ક્ષેત્રે અને આ કાઠે પ્રાપ્ત થતું નથી. આવી આવી ગહન વાતો જે પોતાની શક્તિ વધારતી છે તે તેનાથી થી રીતે સમગ્રી શકાય* અર્થાત્ પોતાને ક્ષયોપશમ હોય તે ઉપરાંતની વાતો કરવા થેસે તે ન જ સમગ્રી શકાય.

૧૪૦. પ્રથિ પહેલે ગુણસ્થાનકે છે તેનું મેદન કરી આગઝ વધી ચોથા સુધી સંસારી જીવો પહોંચ્યા નથી કોઈ જીવ નિર્જરા કરવાથી ડંચા માથે આવતા, પહેલામાથી નીકઢવા વિચાર કરી, પ્રથિમેદની નજીક આવે છે ત્યાં આગઝ ગાઠનું ઘટ્ટ વધુ તેના ઉપર જોર થાય છે કે પ્રથિમેદ કરવામા શિથિલ થઈ જઈ અટકી પડે છે, અને ૯ પ્રમાણે મોઝો થઈ પાછો થઢે છે. આ પ્રમાણે પ્રથિમેદ નજીક અનતિવાર આવી જીવ પાછો ફર્યો છે કોઈ જીવ પ્રચલ પુરુષાર્થ કરી નિમિત્ત કારણનો જોગ પામી કરેડીઆ કરી પ્રથિમેદ કરી, આગઝ વધી આવે છે, અને જ્યારે પ્રથિમેદ કરી આગઝ થય્યો કે ચોથામા આવે છે, અને ચોથામા આવ્યો કે થેહેલામોઢો મોક્ષ થશે, ધેવી તે જીવને છાપ મઢે છે.

૧૪૧. આ ગુણસ્થાનકનું નામ ‘અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિ’ છે, જ્યાં વિરતિપણાવિના સમ્યક્ જ્ઞાનદર્શન છે.

૧૪૨. કહેવામા ૯મ આવે છે કે તેમણે ગુણસ્થાનક આ કાઠ ને આ ક્ષેત્રથી ન પમાય, પરતુ તેમ કહેનારા પહેલામાથી સ્વસતા નથી. જો તેઓ પહેલામાથી સ્વસી, ચોથાસુધી આવે, અને ત્યાં પુરુષાર્થ કરી સાતમું જે અપમાત્ત છે ત્યાંસુધી પહોંચે તોપણ એક મોટામા મોટી વાત છે. સાતમાસુધી પહોંચ્યાવિના તે પઝીની દશાની સુપતીતિ થઈ શકવી મુશ્કેલ છે.

૧૪૩. આસ્થાને વિષે પ્રમાદરહિત જાગૃત્તદશા તે જ સાતમું ગુણસ્થાનક છે ત્યાંસુધી પહોંચવાથી તેમા સમ્યક્ત્વ સમાપ્ત છે ચોથા ગુણસ્થાનકે જીવ આવીને ત્યાંથી પાંચમું ‘દેશવિરતિ’ છઠ્ઠું ‘સર્વેવિરતિ’ અને સાતમું ‘પ્રમાદરહિત વિરતિ’ છે ત્યાં પહોંચે છે ત્યાં આગઝ પહોંચ્યેથી આગઝની દશાની અશે અનુભવ અથવા સુપતીતિ થાય છે. ચોથા ગુણસ્થાનકવાઝો

જીવ સાતમા ગુણસ્થાનકને પહોંચનારની દશાનો જો વિચાર કરે તો તે કોઈ અંશે પ્રતીત થઈ શકે. પણ તેનો પહેલા ગુણસ્થાનકવાળો જીવ વિચાર કરે તો તે શી રીતે પ્રતીતિમાં આવી શકે? કારણ કે તેને જાણવાનું સાધન જે આવરણરહિત થવું તે પહેલા ગુણસ્થાનક-વાઝાની પાસે હોય નહીં.

૧૪૪. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયેલ જીવની દશાનું સ્વરૂપ જ જૂદું હોય છે. પહેલા ગુણસ્થાનકવાળા જીવની દશાની જે સિત્તિ અથવા ભાવ છે તેના કરતાં ચોથું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરનારની દશાની જે સિત્તિ અથવા ભાવ છે તે જૂદાં જોવામાં આવે છે, અર્થાત્ જૂદી જ દશાનું વર્તન જોવામાં આવે છે.
૧૪૫. પહેલું મોઝું કરે તો ચોથે આવે એમ કહેવામાત્ર છે; ચોથે આવવામાં જે વર્તન છે તે ત્રિપદ વિચારવાજોમ છે.
૧૪૬. આગલ ૪,૫,૬ અને ૭ મા ગુણસ્થાનકસુધીની જે વાત કહેવામાં આવી છે તે કહેવા-માત્ર, અથવા સાંભળવામાત્ર જ છે એમ નથી, પરંતુ સમજીને ચારંચાર વિચારવાયોગ્ય છે.
૧૪૭. બની શકે તેટલો પુરુષાર્થ કરી આગલ વધવા જરૂર છે.
૧૪૮. ન પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી ધીરજ, સંઘવળ, આયુષ્ની પૂર્ણતા इत्यादिના અમાવથી કદાચ સાતમા ગુણસ્થાનક ઉપરનો વિચાર અનુભવમાં ન આવી શકે, પરંતુ સુપ્રતીત થઈ શકવાયોગ્ય છે.
૧૪૯. સિંહના શાસનની માફક:-સિંહને લોહાના જબરજસ્ત પાંજરામાં પુરાવામાં આવ્યો હોય તો તે જંદર રહ્યો પોતાને સિંહ સમજે છે, પાંજરામાં પુરાયલો માને છે; અને પાંજરાની વહારની મૂમિકા પણ જુવે છે; માત્ર લોહાના મજબૂત સલિયાની આઢ્યને હીધે પહાર નીકઢી શકતો નથી. આ જ રીતે સાતમા ગુણસ્થાનક ઉપરનો વિચાર સુપ્રતીત થઈ શકે છે.
૧૫૦. આ પ્રમાણે છતાં જીવ મતમેવાદિ કારણોને છૂંદેને રોકાઈ જઈ આગલ વર્ષી શકતો નથી.
૧૫૧. મતમેવ અથવા રઢી આદિ નગીમી આવત છે; અર્થાત્ તેમાં મોક્ષ નથી. માટે સરી રીતે સત્યની પ્રતીતિ કરવાની જરૂર છે.
૧૫૨. શુમાશુમ, અને શુદ્ધાશુદ્ધ પરિણામ ઉપર ઘડો આધાર છે. અત્ત અહ્મ વાચતમાં પણ દોષ માનવામાં આવે ત્યાં મોક્ષ થતો નથી. લોકરૂઢીમાં અથવા લોકવ્યવહારમાં પહેલો જીવ મોક્ષતત્ત્વનું રહસ્ય જાણી શકતો નથી તેનું કારણ તેને વિષે સ્ત્રીનું અથવા લોક-સંજ્ઞાનું મહાત્મ્ય છે. આથી કરી વાદરક્રિયાનો નિષેધ કરવામાં આવતો નથી. જે કાંઈ પણ ન કરતાં તત્ત્વ અનર્થ કરે છે તે કરતાં વાદરક્રિયા ઉપયોગી છે. તોપણ તેથી કરી વાદરક્રિયાથી આગલ ન વધવું એમ પણ કહેવાનો હેતુ નથી.
૧૫૩. જીવને પોતાનાં ઢહાપણ અને મરજી પ્રમાણે ચાલવું એ વાત મનગમતી છે; પણ તે જીવનું મુંઝું કરનાર વસ્તુ છે. આ દોષ મટાડવાસારૂ પ્રથમ તો કોઈને ઉપદેશ દેવાનો નથી પણ પ્રથમ ઉપદેશ લેવાનો છે એ જ્ઞાનીનો ઉપદેશ છે. જેનામાં રાગદ્વેષ ન હોય, તેવાનો સંગ યથાવિના સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. સમ્યક્ત્વ આવવાથી (પ્રાપ્ત

થવાથી) જીવ ફરે છે (જીવની દશા ફરે છે); પરંતુ પ્રતિકૂલ હોય તો અનુકૂલ થાય છે. જિનની પ્રતિમા (શાંતપણા માટે) જોવાથી સાતમા મુળસ્થાનકે વર્ષતા એવા જ્ઞાનીની જે શાંત દશા છે તેની પ્રતીતિ થાય છે.

૧૫૪. જૈનમાર્ગમાં હાલમાં ઘણા ગચ્છ પ્રવર્તે છે. જૈવા કે તપગચ્છ, અંચરુગચ્છ, હંકાગચ્છ, હરતરગચ્છ इत्यादि. આ દરેક પોતાથી અન્ય પક્ષવાદીને મિથ્યાત્વી માને છે. તેવી રીતે બીજા વિભાગ છ કોટિ, આઠ કોટિ इत्यादि દરેક પોતાથી અન્ય કોટિવાદીને મિથ્યાત્વી માને છે. વ્યાજ્ઞવી રીતે નવકોટિ જોઈએ. તેમાંથી જેટલી ઓછી તેટલું ઓછું; અને તે કરતાં પણ આગળ જવામાં આવે તો સમજાય કે છેવટે નવ કોટિએ છોડ્યાવિના રહ્યો નથી.
૧૫૫. તીર્થંકરાદિ મોક્ષ પામ્યા તે માર્ગ પામર નથી. રૂઢીનું થોડું પણ મુકવું એ અત્યંત આકર્ષક લાગે છે; તો મહાન્ અને મહામારત એવો મોક્ષમાર્ગ તે ધી રીતે આવી શકાશે! તે નિષ્કારવાયોગ્ય છે.
૧૫૬. મિથ્યાત્વપ્રકૃતિ સ્થાપ્યાવિના સમ્યક્ત્વ આવે નહીં. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય તેની દશા અદ્યુત વર્તે. ત્યાંથી ૫, ૬, ૭ અને ૮ મેં જઈ બે ધડીમાં મોક્ષ થઈ શકે છે. એક સમ્યક્ત્વ પામવાથી ફેરું અદ્યુત કાર્ય બને છે! આથી સમ્યક્ત્વની ચમત્કૃતિ અથવા તેનું મહાત્મ્ય કોઈ અંશે સમજી શકાય તેમ છે.
૧૫૭. દુઃધર પુરુષાર્થથી જામવાયોગ્ય મોક્ષમાર્ગ તે અનાયાસે પ્રાપ્ત થતો નથી. આત્મજ્ઞાન અથવા મોક્ષમાર્ગ કોઈના શાપથી અપ્રાપ્ત થતો નથી કે કોઈના આશિર્વાદથી પ્રાપ્ત થતો નથી. પુરુષાર્થ પ્રમાણે થાય છે માટે પુરુષાર્થની જરૂર છે.
૧૫૮. સૂત્ર-સિદ્ધાંત-શાસ્ત્રો સત્પુરુષના ઉપદેશવિના ફલતાં નથી. મેદ જે છે તે વ્યવહાર-માર્ગમાં છે. મોક્ષમાર્ગ તો અમેદ છે, એક જ છે. તે પ્રાપ્ત કરવામાં શિથિલપણું છે તેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. ત્યાં આગળ શરૂઆતપણું મહણ કરવાયોગ્ય છે. જીવને અમૂર્છિત કરવો એ જ જરૂરનું છે.
૧૫૯. વિચારવાન પુરુષે વ્યવહારના મેદથી યંસાવું નહીં.
૧૬૦. ઉપરની મૃમિકાવાદી નીચેની મૃમિકાવાદીની ચરોધર નથી, પરંતુ નીચેની મૃમિકાવાદીથી ઠીક છે. પોતે જે વ્યવહારમાં હોય તેથી બીજાનો હંચો વ્યવહાર જોવામાં આવે તો તે હંચા વ્યવહારનો નિષેધ કરવો નહીં, કારણ કે મોક્ષમાર્ગને વિષે કયો મેદ છે નહીં. ત્રણે કાલમાં ગમે તે ક્ષેત્રમાં, એક જ સરસો જે પ્રવર્તે તે જ મોક્ષમાર્ગ.
૧૬૧. અલ્પમાં અલ્પ એવી નિવૃત્તિ કરવામાં પણ જીવને ટાઢ વહુટે છે, તો તેવી અનંત પ્રવૃત્તિથી કરી જે મિથ્યાત્વ થાય છે તેથી નિવર્તવું એ કેટલું દુઃધર થઈ પડવું જોઈએ! મિથ્યાત્વની નિવૃત્તિ તે જ 'સમ્યક્ત્વ'.
૧૬૨. જીવાત્મીની વિચારરૂપે પ્રતીતિ કરવામાં આવી ન હોય, અને ઘોલજામાત્ર જ જીવાત્મી છે એમ કહેવું તે સમ્યક્ત્વ નથી. તીર્થંકરાદિ પણ પૂર્વે આરાધ્યું છે તેથી પ્રથમથી જ

સમ્યક્ત્વ તેમને વિષે છે, પરંતુ યીજાને તે કાંઈ અમુક કુઠ્ઠમાં, અમુક નાતમાં, કે જાતમાં, કે અમુક દેશમાં અવતાર લેવાથી જન્મથી જ સમ્યક્ત્વ હોય એમ નથી.

૧૬૩. વિચારવિના જ્ઞાન નહીં. જ્ઞાનવિના સુપ્રતીતિ ઇટલે સમ્યક્ત્વ નહીં. સમ્યક્ત્વવિના ચારિત્ર ન આવે, અને ચારિત્ર ન આવે ત્યાંસુધી કેવલજ્ઞાન ન પામે, અને જ્યાંસુધી કેવલજ્ઞાન ન પામે ત્યાંસુધી મોક્ષ નથી; એમ જોવામાં આવે છે.

૧૬૪. દેવનું વર્ણન. તત્ત્વ. જીવનું સ્વરૂપ.

૧૬૫. કર્મરૂપે રહેલા પરમાણુ કેવલજ્ઞાનીને દ્રશ્ય છે તે શિવાયને માટે ચોક્કસ નિયમ હોય નહીં. પરમાવધિવાદાને દ્રશ્ય થવા સંભવે છે; અને મનઃપર્યવજ્ઞાનીને અમુક દેશે દ્રશ્ય થવા સંભવે છે.

૧૬૬. પદાર્થને વિષે અનંતા ધર્મ (ગુણાદિ) રહ્યા છે. તેના અનંતમા માગે વાળીથી કહી શકાય છે. તેના અનંતમા માગે સૂત્રમાં ગુંથી શકાય છે.

૧૬૭. યથામૃત્તિકરણ, અનિવૃત્તિકરણ, અપૂર્વકરણ ઉપરાંત યુંજનકરણ અને ગુણકરણ છે. યુંજનકરણને ગુણકરણથી ક્ષય કરી શકાય છે.

૧૬૮. યુંજનકરણ ઇટલે પ્રકૃતિને યોજવી તે. આત્મગુણ જે જ્ઞાન, ને તેનાથી દર્શન, ને તેનાથી ચારિત્ર, એવા ગુણકરણથી યુંજનકરણનો ક્ષય કરી શકાય છે. અમુક અમુક પ્રકૃતિ જે આત્મગુણરોધક છે તેને ગુણકરણે કરી ક્ષયકરી શકાય છે.

૧૬૯. કર્મપ્રકૃતિ, તેના જે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ માવ, તેનાં બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સંક્રમણ, સત્તા, અને ક્ષયમાય જે ચતાવધામાં આવ્યા છે (વર્ણવવામાં આવ્યા છે) તે પરમ સામર્થ્યવિના વર્ણવી શકાય નહીં. આ વર્ણવનાર જીવકોટિના પુરુષ નહીં, પરંતુ હૈંશ્વરકોટીના પુરુષ જોઈએ એવી સુપ્રતીતિ થાય છે.

૧૭૦. કાંઈ કાંઈ પ્રકૃતિનો કેવા રસથી ક્ષય થયેલો હોવો જોઈએ? કાંઈ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે? કાંઈ ઉદયમાં છે? કાંઈ સંક્રમણ કરી છે? આ આદિની રચના કહેનારે, ઉપરમુજ્ઞ પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ માપીને કહ્યું છે તે તેમના પરમજ્ઞાનની વાત થાજી પડી તોય તે કહેનાર હૈંશ્વરકોટીનો પુરુષ હોવો જોઈએ એ ચોક્કસ થાય છે.

૧૭૧. જ્ઞાતિસ્મરણજ્ઞાન એ મતિજ્ઞાનના 'ધારણા' નામના મેદમાં સમાય છે. તે પાછલા મવ જાળી શકે છે. તે જ્યાંસુધી પાછલા ભવમાં અસંજીવનું ન આવ્યું હોય ત્યાંસુધી આગલ ચાલી શકે છે.

૧૭૨. (૧) તીર્થકરે આજ્ઞા ન આપી હોય અને જીવ પોતાના શિવાય પરવસ્તુનું જે કાંઈ મહાન કરે તે પારકું લીધેલું, ને તે અદત્ત ગણાય. તે અદત્તમાંથી તીર્થકરે પરવસ્તુ જેટલી મહાન કરવાની છૂટ આપી છે, તેટલને અદત્ત ગણવામાં નથી આવતું.

(૨) ગુરૂની આજ્ઞાપ્રમાણે કરેલ્ય વર્તનના સંબંધે અદત્ત ગણવામાં આવતું નથી.

૧૭૩. ઉપદેશના ચાર મુખ્ય પ્રકાર છે:

(૧) દ્રવ્યાનુયોગ. (૨) ચરણાનુયોગ. (૩) ગણિતાનુયોગ. (૪) ધર્મકથાનુયોગ.

- (૧) લોકને વિષે રહેલાં દ્રવ્યો, તેનાં સ્વરૂપ, તેના ગુણ, ધર્મ, દેહ, બહેતુ પર્યાયાદિ અનંત અનંત પ્રકારે છે, તેનું જેમાં વર્ણન છે તે 'દ્રવ્યાનુયોગ.'
- (૨) આ દ્રવ્યાનુયોગનું સ્વરૂપ સમજાયા પછી કેમ ચાલું તે સંબંધનું વર્ણન તે 'ચરણાનુયોગ'.
- (૩) દ્રવ્યાનુયોગ તથા ચરણાનુયોગથી તેની ગણત્રિનું પ્રમાણ, તથા લોકને વિષે રહેલા પદાર્થ, માનો, ક્ષેત્ર, કાલાદિની ગણત્રિના પ્રમાણની જે વાત તે 'ગણિતાનુયોગ.'
- (૪) સત્પુરુષોનાં ધર્મચરિત્રની કથાઓ કે જેનો પડો હૈં જીવને પદતાં અવલંબનકારી થઈ પરણે તે 'ધર્મકથાનુયોગ.'

૧૭૨. પરમાણુનાં રહેલા ગુણ સમાવાદિ કાયમ રહે છે, અને પર્યાય તે ફરે છે. હટાંત તરીકે:— પાણીમાં રહેલો શીતગુણ એ ફરતો નથી, પણ પાણીમાં જે તરંગો ઊઠે છે તે ફરે છે, અર્થાત્ તે એક પડી એક ઊઠી તેમાં સમાઈ જાય છે. આ પ્રમાણે પર્યાયબલ્લા અવસ્તાંતર થયા કરે છે તેથી ફરી પાણીને વિષે રહેલ જે શીતલતા અથવા પાણીપણું તે ફરી જતાં નથી પણ કાયમ રહે છે, અને પર્યાયરૂપ તરંગ તે ફર્યા કરે છે. તેમ જ તે ગુણની જ્ઞાતિ શુદ્ધિરૂપ ફેરફાર તે પણ પર્યાય છે. તેના વિચારથી પ્રતીતિ અને પ્રતીતિથી ત્યાગ અને ત્યાગથી જ્ઞાન થાય છે.

૧૭૫. તેજસ્ અને કાર્મણ શરીર સ્થૂલદેહપ્રમાણ છે. તેજસ્ શરીર ગરમી કરે છે તથા આદ્યાર પચાવવાનું કામ કરે છે. શરીરના અમુક અમુક અંગ ઘસવાથી ગરમ જણાય છે તે તેજસ્ના કાર્મણથી જણાય છે. માથા ઉપર ધૂતાદિ ચૂની તે શરીરની પરીક્ષા કરવાની સ્ત્રી છે. તેનો અર્થ એ કે તે શરીર સ્થૂલ શરીરમાં છે કે શી રીતે? અર્થાત્ સ્થૂલ શરીરમાં જીવની માફક તે આત્મા શરીરમાં રહે છે.

૧૭૬. તેમ જ કાર્મણ શરીર પણ છે;—જે તેજસ્ કરતાં સૂક્ષ્મ છે. તે પણ તેજસ્ની માફક રહે છે. સ્થૂલ શરીરની અંદર પીઠા થાય છે, અથવા ક્રોધાદિ થાય છે તે જ કાર્મણ શરીર છે. કાર્મણથી ક્રોધાદિ થઈ તેજુલેશ્યાદિ ઉત્પન્ન થાય છે. વેદનાનો અનુભવ જીવ કરે છે, પરંતુ વેદના થવી તે કાર્મણશરીરને હૈંને થાય છે. કાર્મણ શરીર એ જીવનું અવલંબન છે.

૧૭૭. ઉપર જણાવેલ ચાર અનુયોગનું તથા તેના સૂક્ષ્મમાત્રનું જે સ્વરૂપ તે જીવે વારંવાર વિચારવાયોગ્ય છે; જાણવાયોગ્ય છે. તે પરિણામે નિર્જરાના હેતુ થાય છે, વા નિર્જરા થાય છે. વિચિત્રી સ્થિતતા કરવા માટે સપહું કહેવામાં આવ્યું છે; કારણ કે એ સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ જીવે જો કાંઈ જાણ્યું હોય તો તેને બાંસે વારંવાર વિચાર કરવાનું વને છે; અને તેવા વિચારથી જીવની બાહ્યવૃત્તિ નહીં ચતાં અંદરની અંદર વિચારતાંયુષી સમાયેલી રહે છે.

૧૭૮. અંતર્વિચારનું સાધન ન હોય તો જીવની બાહ્યવસ્તુ ઉપર વૃત્તિ હૈં અનેક જાતના ઘાટ ધરાય છે. જીવને અવલંબન જોડે એ છીંપ. તેને નવરો વેસી રહેવાનું ટીક પહતં નથી.

एवी ज टेव पडी गई छे, तेयी जो उपला पदार्थनु जाणपणु यमु होय तो तेना विचारने लीधे सदचित्तवृत्ति बहार नीकळवाने बदले अदर समायेली रहे छे, अने तेम यवायी निर्जरा याय छे.

૧૭૯. પુરૂલ પરમાણુ અને તેના પર્યાયાદિનુ સૂક્ષ્મણુ છે તે જેટલુ વાણીગોચર થઈ શકે તેટલુ કહેવામા આવ્યુ છે. તે પટલા સારુ કે એ પદાર્થો મૂર્તિમાનુ છે, અમૂર્તિમાન નથી. મૂર્તિમાનુ છતા આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ છે તેના વારંવાર વિચારથી સ્વરૂપ સમજાય છે, અને તે પ્રમાણે સમજાયાથી તેથી સૂક્ષ્મ જરૂરી ઈશો જે આત્મા તે સંનથી જાણવાનુ કામ સહેલુ થાય છે.

૧૮૦. માન અને મતાગ્રહ એ માર્ગ પામવામાં આઢા સ્થંમરૂપ છે. તે મૂકી શકાતા નથી, અને તેથી સમજાતુ નથી. સમજવામા વિનય મક્કિની પહેલી જરૂર પડે છે. તે મક્કિ માન મતાગ્રહના કારણથી આદરી શકાતી નથી.

૧૮૧. ૧. વાવતુ ૨. પૂછતુ ૩. વારંવાર ફેરવતુ ૪ ચિત્તને નિશ્ચયમા આણતુ ૫. ધર્મકયા. વૈદાતમા પળ શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન એ મેદ બતાવ્યા છે

૧૮૨. ઉત્તરાધ્યયનમા ધર્મના મુલ્ય ચાર અગ કહ્યા છે.

૧ મનુષ્યણુ. ૨. સત્યરૂપના વચનનુ શ્રવણ. ૩. તેની પ્રતીતિ. ૪. ધર્મનુ પ્રવર્તવુ. આ ચાર વસ્તુ દુર્લભ છે.

૧૮૩. મિથ્યાત્વના બે મેદ છે (૧) જ્યક્ત. (૨) અજ્યક્ત તેના ત્રણ મેદ પણ કર્યા છે. (૧) ઉત્કૃષ્ટ (૨) મધ્યમ (૩) અધન્ય ઉત્કૃષ્ટ મિથ્યાત્વ હોય ત્યામુષી પહેલા ગુણ-સ્થાનમાથી બહાર નીકળતો નથી ઉત્કૃષ્ટ મિથ્યાત્વ હોય ત્યામુષી તે મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક ન ગણાય ગુણસ્થાનક એ જીવજાશ્રયી છે.

૧૮૪. મિથ્યાત્વવડે કરી મિથ્યાત્વ મોહુ પડે છે, અને તે કારણથી તે જરા આગઠ જાણ્યો કે તરત તે મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકમા આવે છે

૧૮૫ ગુણસ્થાનક એ આત્માના ગુણને ઊર્દને છે

૧૮૬ મિથ્યાત્વમાથી સાવ સ્વસ્યો ન હોય પણ થોડો સ્વસ્યો હોય તોપણ તેથી મિથ્યાત્વ મોહુ પડે છે આ મિથ્યાત્વ પણ મિથ્યાત્વે કરીને મોહુ પડે છે મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે પણ મિથ્યાત્વનો અશ કપામ હોય તે અશથી પણ મિથ્યાત્વમાથી મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક કહેવામા આવે છે.

૧૮૭. પ્રવોજનમૂત જ્ઞાનના મૂલમા-પૂર્ણ પ્રતીતિમા તેવા જ આકારમા મઠતા આવતા અન્ય માર્ગની સરસામળીના અશે સરસામળારૂપ પ્રતીત થતુ તે મિથ્ય ગુણસ્થાનક છે, પરંતુ ફલાણુ દર્શન સત્ય છે, અને ફલાણુ દર્શન પણ સત્ય છે એવી વસ્તુ ઉપર સરસી પ્રતીતિ તે મિથ્ય નહીં, પણ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક છે. અમુકથી અમુક દર્શન અમુક

- અંશે મળતું આવે છે એમ કહેવામાં સમ્યક્ત્વને વાધ નથી; કારણ કે ત્યાં તો અમુક દર્શનની વીજા દર્શનની સરસામણીમાં પહેલું દર્શન સર્વોગે પ્રતીતિરૂપ થાય છે.
૧૮૮. પહેલેથી વીજે જવાતું નથી, પરંતુ ચોથેથી પાછા વળતાં પહેલે આવવામાં રહેતો વનલો અમુક કાલ તે વીજું છે. તેને જો ચોથા પછી પાંચમું ગણવામાં આવે તો ચોથાથી પાંચમું ચડી જાય અને અહીં તો સાસ્તાદાન ચોથાથી પતિત થયેલ માનેલ છે; પટલે તે ઊતરતું છે; તેથી પાંચમાતરીકે ન મુકી શકાય પણ વીજા તરીકે મુકવું એ વરાવર છે.
૧૮૯. આવરણ છે એ યાત નિઃસંદેહ છે. જે ધેતામ્વર તથા દિગમ્વર વને કહે છે; પરંતુ આવરણને સાથે ભૂંડે કહેવામાં થોડુંબધું એક વીજાથી તપાવતવાહું છે.
૧૯૦. દિગમ્વર કહે છે કે કેવલજ્ઞાન સત્તારૂપે નહીં, પરંતુ શક્તિરૂપે રહ્યું છે.
૧૯૧. જો કે સત્તા અને શક્તિનો સામાન્ય અર્થ એક છે; પરંતુ વિશેષાર્થ પ્રમાણે કંઈક ફેર રહે છે.
૧૯૨. દ્વદ્વપણે જોય આસ્થાથી, વિચારપૂર્વક અમ્યાસથી 'વિચારસહિત આસ્થા' થાય છે.
૧૯૩. તીર્થંકર જેવા પણ સંસારપણે વિશેષ સમૃદ્ધિના ઘણી હતા. છતાં તેમને પણ ત્યાગ કરવાની જરૂર પડી હતી; તો પછી અન્ય જીવોને તેમ કરવાશિવાય છૂટકો નથી.
૧૯૪. ત્યાગના બે પ્રકાર છે:—એક બાહ્ય, અને બીજો અભ્યંતર. તેમાંનો બાહ્યત્યાગ તે અભ્યંતર ત્યાગને સહાયકારી છે. (ત્યાગ સાથે વૈરાગ્ય જોડાય છે, કારણ કે વૈરાગ્ય થયે જ ત્યાગ થાય છે.)
૧૯૫. જીવ એમ માને છે કે હું કાંઈક સમજું છું, અને જ્યારે ત્યાગ કરવા ધારીશ ત્યારે એકદમ ત્યાગ કરી શકીશ, પરંતુ તે માનવું મુશ્કેલ થાય છે. જ્યાંસુધી એવો પ્રસંગ નથી આવ્યો, ત્યાંસુધી પોતાનું જોર રહે છે. જ્યારે એવો વસ્તુ આવે છે ત્યારે શિથિલ-પરિણામી થઈ મોઝો પડે છે. માટે આલે આલે તપાસ કરવો તથા પરિચય કરવા માંહવો કે ત્યાગતી વસ્તુ પરિણામ કેવાં શિથિલ થઈ જાય છે ?
૧૯૬. આંખ, જીભાદિ હિંદ્રિયોની એકેક આંગળ જેટલી અગો જીતવી જેને મુશ્કેલ થઈ પડે છે, અથવા જીતવું અસંભવિત થઈ પડે છે, તેને મોટું પરાક્રમ કરવાનું અથવા મોટું ક્ષેત્ર જીતવાનું કામ સોંપ્યું હોય તો તે શી રીતે બની શકે ? એકદમ ત્યાગ કરવાનો વસ્તુ આવે ત્યારેની વાત ત્યારે એ વિચાર તરફ લક્ષ રાખી હાલ તો આલે આલે ત્યાગની કસરત કરવાની જરૂર છે. તેમાં પણ શરીર અને શરીર સાથે સંબંધ રાખતા સગા સંબંધીઓના સંબંધમા પ્રથમ અજમાયશ કરવી; અને શરીરમાં પણ આંખ, જીભ અને ઉપસ એ ત્રણ હિંદ્રિયોના વિષયના દેશે દેશે ત્યાગ તરફ પ્રથમ જોડાણ કરાવવાનું છે, અને તેના અમ્યાસથી એકદમ ત્યાગ સુગમતાવાલો થઈ પડે છે.
૧૯૭. હાલ તપાસ વાસ્તવ, અંશે અંશે જેટલો જેટલો ત્યાગ કરવો તેમાં પણ મોઝાશ ન રાસવી. તેમ જ સ્ત્રીને અગ્રસરી ત્યાગ કરવો એમ પણ નહીં. જે કાંઈ ત્યાગ કરવો તે

શિથિલપનારહિત તથા ચારીચારણારહિત કરવો, અથવા ચારીચારણાં રાખવાં જરૂર હોય તો તે પળ ચોકસ આકારમાં સુઠી રીતે રાખવાં; પળ એવાં ન રાખવાં કે તેનો અર્થ જ્યારે જેવો કરવો હોય તેવો થઈ શકે. જ્યારે જેની જરૂર પડે ત્યારે તેનો હુચ્છા-નુસાર અર્થ થઈ શકે તેવી ગોઠવણ જ ત્યાગને વિષે રાસતી નહીં. જો અચોકસપણે ઘટલે જરૂર પડે ત્યારે મનગમતો અર્થ થઈ શકે એવા આકારમાં ગોઠવણ રાસવામાં આવે તો શિથિલપરિણામી થઈ ત્યાગેલું વધું ચગાડી મૂકે છે.

૧૯૮. અંશે પળ ત્યાગ કરવો તેની પ્રથમથી જ ચોકસપણે વ્યાખ્યા બાંધી સાક્ષી રાક્ષી ત્યાગ કરવો, તથા ત્યાગ કરવા પછી પોતાને મનગમતો અર્થ કરવો નહીં.

૧૯૯. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર ક્રોધ, માન, માયા, લોભની ચોકડીરૂપ કપાય છે. તેનું સ્વરૂપ પણ સમજવાયોગ્ય છે. તેમાં પળ અનંતાનુબંધિ જે કપાય છે તે અનંત સંસાર રત્નઢાવનાર છે. તે કપાય ક્ષય થવાનો *ક્રમ સામાન્ય રીતે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ પ્રમાણે છે; અને તેનો ઉદય થવાનો ક્રમ સામાન્ય રીતે માન, લોભ, માયા, ક્રોધ એ પ્રમાણે છે.

૨૦૦. આ કપાયના અસંસ્થાત મેદ છે. જેવા આકારમાં કપાય તેવા આકારમાં સંસારપરિ-ભ્રમણને માટે કર્મબંધ જીવ પાડે છે. કપાયમાં મોટામાં મોટો બંધ અનંતાનુબંધિ કપાયનો છે. જે અંતર્મુહર્ત્તમાં સીતેર કોઢાકોઢિ સાગરોપમનો બંધ પાડે છે તે અનંતાનુબંધિનું સ્વરૂપ પણ જલરજ્જ છે; તે એવી રીતે કે મિથ્યાત્વમોહરૂપી એક રાજાને બરાબર જાલવળથી સૈન્યના મધ્ય ભાગમાં રાક્ષી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર તેની રક્ષા કરે છે, અને જે ઘસતે જેની જરૂર પડે છે તે ઘસતે તે વગર બોલ્યા મિથ્યાત્વમોહની સેવા ચગાવવા મંડી પડે છે. આ ઉપરાંતનો કપાયરૂપ બીજો પરિવાર છે, તે કપાયના આગળના ભાગમાં રહી મિથ્યાત્વમોહની ચોક્કી ભરે છે, પરંતુ એ બીજા સપઢા ચોકિયાતો નહીં જેવા કપાયનું કામ કરે છે. રત્નઢાવનાર કપાય છે, અને તે કપાયમાં પળ અનંતાનુબંધિ કપાયના ચાર યોદ્ધાઓ ઘડુ મારી નાંખે છે. આ ચાર યોદ્ધાઓ મધ્યેથી ક્રોધનો સ્થાવર બીજા ત્રણ કરતાં કાંઈક મોઢો મારમ પડે છે; કારણ કે તેનું સ્વરૂપ સર્વ કરતાં વહેલું જળાઈ શકે છે. એ પ્રમાણે જ્યારે જેનું સ્વરૂપ વહેલું જળાય ત્યારે તેની સાથે ળઢાઈ કરવામાં કોવીની સ્વાત્રી અયેથી રુઢવાની હિમ્મત થાય છે.

૨૦૧. ઘનઘાતી એવાં ચાર કર્મ મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અંતરાય જે આત્માના ગુણને આવરનારાં છે તે એક પ્રકારે ક્ષય કરવાં સહેલાં પણ છે. વેદનીયાદિ કર્મ જે ઘનઘાતી નથી તોપણ તે એક પ્રકારે સ્થાવર આકરાં છે. તે એવી રીતે કે વેદનીયકર્મનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય તે સ્થાવર સાલુ મોગવવાં જોઈએ; તે ન મોગવવાં એવી

ઇચ્છા થાય તોપણ ત્યાં તે કામ આવતી નથી; મોગવવાં જ જોઈએ; અને જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદય હોય તે ચલ કરવાથી ક્ષય થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, એક શ્લોક જે જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી યાદ ન રહેતો હોય તે વે, ચાર, આઠ, સોઝ, વત્રીસ, ચોસઠ, સો અર્થાત્ વધારે-વાર ગોસ્તવાથી જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપશમ અથવા ક્ષય થઈ યાદ રહે છે; અર્થાત્ વઢવાન થવાથી તે તે જ ભવમાં અમુક અંશે સ્વપાવી શકાય છે. તેમ જ દર્શનાવરણીય કર્મના સંબંધમાં સમજવું. મોહનીયકર્મ જે મહા જોરાવર તેમ મોઢું પળ છે, તે તરત સ્વપાવી શકાય છે. જેમ તેની આવળી (વેળ) આવવામાં જલ્દાર છે, તેમ તે જલ્દીથી સ્વસી પળ શકે છે. મોહનીયકર્મનો તીવ્ર વંધ હોય છે, તોપણ તે પ્રદેશવંધ ન હોવાથી તરત સ્વપાવી શકાય છે. નામ, આયુષ્યાદિ કર્મ જે પ્રદેશવંધ હોય છે તે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પળ છેડા સુધી મોગવવાં પડે છે. જ્યારે મોહનીયાદિ ચાર કર્મ તે પહેલાં ક્ષય થાય છે.

૨૦૨. 'યેલછા' એ ચારિત્રમોહનીયનો વિશેષ પર્યાય છે. કવિત્ હાસ્ય, કવિત્ શોક, કવિત્ રતિ, કવિત્ અરતિ, કવિત્ મય અને કવિત્ જુગુપ્સારૂપે તે જળાય છે. કંઈ અંશે તેનો જ્ઞાનાવરણીયમાં પળ સમાસ થાય છે. સ્વપ્નમાં વિશેષપણે જ્ઞાનાવરણીયપર્યાય જળાય છે.

૨૦૩. 'સંજ્ઞા' એ જ્ઞાનનો માગ છે. પળ 'પરિગ્રહસંજ્ઞા' 'લોમપ્રકૃતિ'માં સમાય છે; 'મૈથુનસંજ્ઞા' 'વેદપ્રકૃતિ'માં સમાય છે, 'આહારસંજ્ઞા' 'વેદનીય'માં સમાય છે; અને 'મયસંજ્ઞા' મય-પ્રકૃતિમાં સમાય છે.

૨૦૪. અનંત પ્રકારનાં કર્મોં મુખ્ય આઠ પ્રકારે પ્રકૃતિના નામથી ઓઝસાય છે. તે એવી રીતે કે અમુક અમુક પ્રકૃતિ, અમુક અમુક 'ગુણસ્થાનક' સુધી હોય છે. આડું માપ તોઢીને જ્ઞાનીદેવે બીજાઓને સમજાવવા સારૂ સ્થૂલ સ્વરૂપે તેનું વિવેચન કર્યું છે; તેમાં બીજાં કેટલીએક જાતનાં કર્મ અર્થાત્ 'કર્મપ્રકૃતિ' સમાય છે. અર્થાત્ જે પ્રકૃતિનાં નામ 'કર્મપ્રય'માં નથી આવતાં, તે તે પ્રકૃતિ ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિના વિશેષ પર્યાય છે; અથવા તે ઉપર બતાવેલી પ્રકૃતિમાં સમાય છે.

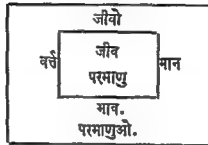
૨૦૫. 'વિમાવ' શ્દેહે 'વિરુદ્ધમાવ' નહીં, પરંતુ 'વિશેષમાવ'. આત્મા આત્મારૂપે પરિણમે તે 'માવ' છે, અથવા 'સ્વમાવ' છે. જ્યારે આત્મા તથા જઠનો સંયોગ થવાથી આત્મા સ્વમાવ કરતાં આગઝ જઈ 'વિશેષમાવે' પરિણમે તે 'વિમાવ' છે. આ જ રીતે જઠને માટે પળ સમજવું.

૨૦૬. 'કાઝ'ના 'અણુ' લોકપ્રમાણ અસંસ્યાત છે. તે 'અણુ'માં 'રૂઝ' અથવા 'ક્ષિત્વ' ગુણ નથી; તેથી તે દરેક અણુ એકબીજામાં મઢતાં નથી. અને દરેક દ્રવ્યક દ્રવ્યક રહે છે. પરમાણુપુદ્ગલમાં તે ગુણ હોવાથી મૂલ સત્તા કાયમ રહ્યા છતાં તેનો (પરમાણુપુદ્ગલનો) 'સ્કંધ' થાય છે.

(૨)

ઉત્પાદ. }
વ્યય. } આ ભાવ એક વસ્તુમાં
ધ્રુવ. } એક સમયે છે.

જીવ અને
પરમાણુઓનો

સંયોગ.

કોઈ એક જીવ	એકેન્દ્રિયપણે-પર્યાય	} વર્તમાન માવ.
”	બે ઇન્દ્રિયપણે- ”	
”	ત્રણ ઇન્દ્રિયપણે- ”	
”	ચાર ઇન્દ્રિયપણે- ”	
”	પાંચ ઇન્દ્રિયપણે- ”	

સંજ્ઞી }
અસંજ્ઞી } વર્તમાન માવ.
પર્યાસ
અપર્યાસ

જ્ઞાની } વર્તમાન માવ.
અજ્ઞાની

મિથ્યાદૃષ્ટિ } વર્તમાન માવ.
સમ્યગ્દૃષ્ટિ

એક અંશ ક્રોધ } વર્તમાન માવ.
યાવત્ અનંત અંશ ક્રોધ

સિદ્ધ માવ.

(૩)

પ્રશ્ન:— આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદયપ્રયોગ;
અપૂર્વવાણી પરમશ્રુત, સદ્ગુરુ લક્ષણ યોગ્ય.

(૧) સદ્ગુરુ યોગ્ય આ લક્ષણો મુખ્યપણે કયાં ગુણસ્થાનકે સંભવે ? અને

(૨) સમદર્શિતા ઘટલે શું ?

ઉત્તર:—(૧) સદ્ગુરુ યોગ્ય ૫ લક્ષણો દર્શાવ્યાં તે મુખ્યપણે વિશેષપણે ઉપદેશક અર્થાત્ માર્ગપ્રકાશક સદ્ગુરુનાં લક્ષણ કહ્યાં છે. ઉપદેશક ગુણસ્થાનક છટું અને તેરડું છે; * વચ્ચલાં સાત-માથી ચારમા સુધીનાં ગુણસ્થાન અલ્પકાલ્પર્ષિ છે, ઘટલે ઉપદેશક પ્રવૃત્તિ તેમાં ન સંભવે. માર્ગ ઉપદેશક પ્રવૃત્તિ છટ્ટેથી શરુ થાય.

છટ્ટે ગુણસ્થાનકે સંપૂર્ણ વીતરાગદશા અને કેવલજ્ઞાન નથી. તે તો તેરમે છે અને યથાવત્ માર્ગઉપદેશકપણું તેરમે ગુણસ્થાને વર્તતા સંપૂર્ણ વીતરાગ અને કેવલ્યસંપન્ન પરમસદ્ગુરુ શ્રી જિન તીર્થંકરાદિને વિષે ઘટે. તથાપિ છટ્ટે ગુણસ્થાનકે વર્તતા મુનિ, જે સંપૂર્ણ વીતરાગતા અને કેવલ્ય-દશાના ઉપાસક છે, તે દશાઅર્થે જેનાં મવર્તન પુરુષાર્થ છે, તે દશાને સંપૂર્ણપણે જે પામ્યા નથી તથાપિ તે સંપૂર્ણ દશા પામવાનાં માર્ગસાધન બોલે પરમ સદ્ગુરુ શ્રી તીર્થંકરાદિ આત્મપુરુષનાં આશ્રય વચનથી જેને જાણ્યાં છે, પ્રતીત્યાં છે, અનુભવ્યાં છે અને ૫ માર્ગ-સાધનની ઉપાસના ૫ જેની તે દશા ઉત્તરોચર વિશેષ વિશેષ પ્રગટ થતી જાય છે, તથા શ્રી જિન તીર્થંકરાદિ પરમ સદ્ગુરુનું, તેનાં સ્વરૂપનું ઓઝલાણ જેનાં નિમિત્તે થાય છે, તે સદ્ગુરુને વિષે ૫ માર્ગનું ઉપદેશકપણું અવિરોધરૂપ છે.

તેથી નિચેનાં પાંચમા, ચોથા ગુણસ્થાનકે માર્ગનું ઉપદેશકપણું ઘણું કરી ન ઘટે. † કેમકે ત્યાં યાદ(ગૃહસ)વ્યવહારનો પ્રતિવંધ છે, અને નાશ અવિરતિરૂપ ગૃહસવ્યવહાર છતાં વિરતિ રૂપ માર્ગનું પ્રકાશનું ૫ માર્ગને વિરોધરૂપ છે.

ચોથાથી નિચેનાં ગુણસ્થાનકે તો માર્ગનું ઉપદેશકપણું ઘટે જ નહીં, કેમકે ત્યાં માર્ગની, આત્માની, તત્ત્વની, જ્ઞાનની ઓઝલાણ પ્રતીતિ નથી, તેમ જ સમ્યગ્ વિરતિ નથી; અને ૫ ઓઝલાણ-પ્રતીતિ અને સમ્યગ્ વિરતિ નહિં છતાં તેની પ્રરૂપણા કરવી, ઉપદેશક થવું ૫ પ્રગટ મિચ્યાત્વ, કુગુરુપણું અને માર્ગનું વિરોધપણું છે.

ચોથે પાંચમે ગુણસ્થાને ૫ ઓઝલાણ-પ્રતીતિ છે અને આત્મજ્ઞાનાદિ ગુણો અંશે વર્તે છે અને પાંચમામાં દેશવિરતિપણાને રૂઢિ ચોથાથી વિશેષતા છે, તથાપિ સર્વવિરતિના જેટલી ત્યાં વિશુદ્ધિ નથી.

આત્મજ્ઞાન, સમદર્શિતાવાદિ જે લક્ષણો દર્શાવ્યાં તે સંયતિષર્મે સ્થિત વીતરાગદશાસાધક ઉપ-દેશક ગુણસ્થાને વર્તતા સદ્ગુરુના લક્ષે મુખ્યતા ૫ દર્શાવ્યાં છે અને તેમના વિષે તે ગુણો ઘણા

* છુઓ આંક ૬૬૦ શ્રી આત્મવિદિ પદ ૧૦ માનું વિવેચન મ કિ † છુઓ આંક ૬૩૬, પૃ. ૪૧૦-૪૧૧, તથા પૃ. ૫૧૧ છેત્રી ત્રણ આંકે તથા આંક ૬૧૧ કલાપિ. મ. કિ.

અંશે વર્તે છે. તથાપિ તે લક્ષણો સર્વાંશે સંપૂર્ણપણે તો તેમના ગુણસ્થાનને વર્તતા સંપૂર્ણ ધીતરાગ અને કૈવલ્યસંપન્ન જિવન્મુક્ત સયોબિકેવલી પરમસદ્ગુરુ શ્રી જિન અરિહંત તીર્થંકરને વિષે વર્તે છે. તેમના વિષે આત્મજ્ઞાન અર્થાત્ સ્વરૂપસ્થિતિ સંપૂર્ણપણે વર્તે છે, તે તેમની જ્ઞાનદશા અર્થાત્ જ્ઞાનાતિશય સૂચવ્યો. તેઓને વિષે સમદર્શિતા અર્થાત્ ઇચ્છારહિતપણું સંપૂર્ણપણે વર્તે છે, તે તેમની ધીતરાગ ચારિત્રદશા અર્થાત્ અપાયાપગમાતિશય સૂચવ્યો. સંપૂર્ણપણે ઇચ્છારહિત હોવાથી વિચરવા આદિની તેઓની દૈહિકાદિ યોગક્રિયા પૂર્વપ્રારબ્ધોદય વેદીલેવા પુરતી જ છે, માટે "વિચરે હૃદય પ્રયોગ" કહ્યું. સંપૂર્ણ નિજ અનુભવરૂપ તેમની વાણી અજ્ઞાનીની વાણીથી વિલક્ષણ અને એકાંત આત્માર્થબોધક હોઈ તેમને વિષે વાણીનું અપૂર્વપણું કહ્યું તે તેમનો વચનાતિશય સૂચવ્યો. વાણી ધર્મે વર્તેલું શુભ પણ તેઓને વિષે કોઈ પણ નવ ન હુમાય યહું સાપેક્ષપણે વર્તે છે, તે તેમનો પરમ-શુભ ગુણ સૂચવ્યો અને પરમશુભ જેને વિષે વર્તે તે પૂજવા યોગ્ય હોઈ તેમનો તેથી પૂજાતિશય સૂચવ્યો.

આ શ્રી જિન અરિહંત તીર્થંકર પરમ સદ્ગુરુને પણ ઓઢલાવનારા વિષમાન સર્વવિરતિ સદ્ગુરુ છે યદલે ય સદ્ગુરુના લક્ષે ય લક્ષણો મુલ્યતાપ દર્શાવ્યાં છે.

(૨) સમદર્શિતા યદલે પદાર્થને વિષે ઇષ્ટઅનિષ્ટબુદ્ધિરહિતપણું, ઇચ્છારહિતપણું, મમત્ત્વરહિતપણું. સમદર્શિતા ચારિત્રદશા સૂચવે છે. રાગદ્વેષરહિત થવું તે ચારિત્રદશા છે. ઇષ્ટઅનિષ્ટ બુદ્ધિ, મમત્વ, ભાવાભાવનું ઉપજવું ય રાગદ્વેષ છે. આ મને પ્રિય છે, આ ગમે છે, આ મને અપ્રિય છે, ગમવું નથી એવો ભાવ સમદર્શિને વિષે ન હોય.

સમદર્શિ માણ પદાર્થને, તેના પર્યાયને તે પદાર્થ તથા પર્યાય જેવા ભાવે વર્તે તેવા ભાવે દેલે, જાણે, જણાવે, પણ તે પદાર્થ કે તેના પર્યાયને વિષે મમત્ત્વ કે ઇષ્ટઅનિષ્ટપણું ન કરે.

આત્માનો જ્ઞાનાત્મિક ગુણ દેસવા-જાણવાનો હોવાથી તે જ્ઞેય પદાર્થને જ્ઞેયાકારે દેલે, જાણે; પણ જો આત્માને સમદર્શિપણું પ્રમટ થવું છે, તે આત્મા તે પદાર્થને દેસતાં, જાણતાં છતાં તેમાં મમત્ત્વ બુદ્ધિ, તાવાત્મ્યપણું, ઇષ્ટઅનિષ્ટ બુદ્ધિ ન કરે. વિષમદષ્ટિ આત્માને પદાર્થને વિષે તાવાત્મ્ય દૃષ્ટિ થાય; સમદષ્ટિ આત્માને ન થાય.

કોઈ પદાર્થ કાઢો હોય તો સમદર્શિ તેને કાઢો દેલે, જાણે, જણાવે. કોઈ શ્વેત હોય તો તેને તેવો દેલે, જાણે, જણાવે. કોઈ સુરમિ (સુગંધી) હોય તો તેને તેવો દેલે, જાણે, જણાવે. કોઈ દુરમિ (દુર્ગંધી) હોય તો તેને તેવો દેલે, જાણે જણાવે. કોઈ અંચો હોય, કોઈ નિચો હોય તો તેને તેને તેવો તેવો દેલે, જાણે, જણાવે. સર્પને સર્પની પ્રકૃતિ રૂપે દેલે, જાણે, જણાવે. વાપ્રને વાપ્રની પ્રકૃતિ રૂપે દેલે, જાણે, જણાવે. હત્યાદિ પ્રકારે વસ્તુમાત્રને જે રૂપે, જે ભાવે તે હોય તે રૂપે તે ભાવે સમદર્શિ દેલે, જાણે, જણાવે. હેય (છાંદવા યોગ્ય) ને હેય રૂપે દેલે, જાણે, જણાવે. ઉષાદેય (આદરવા યોગ્ય) ને ઉષાદેય રૂપે દેલે, જાણે, જણાવે. પણ સમદર્શિ આત્મા તે બધામાં મારાપણું, ઈષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ, રાગદ્વેષ ન કરે. સુગંધ દેલિ પ્રિયપણું

ન કરે; દુઃખ દેહી અપ્રિયતા-દુઃગંઠા ન આપે. (વ્યવહારથી) મારું ગણતું દેહિ આ મને હોય તો ઠીક એવી ઇચ્છાબુદ્ધિ (રાગ, રતિ) ન કરે. (વ્યવહારથી) મારું ગણતું દેહિ આ મને ન હોય તો ઠીક એવી અનિચ્છાબુદ્ધિ (દ્વેષ, અરતિ) ન કરે. પ્રાપ્ત સ્થિતિ-સંજોગમાં મારું-મારું, અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ, ઇદ્યાનિદ્યપણું. આકુલચ્યાકુલપણું ન કરતાં તેમાં સમવૃત્તિર્ અર્થાત્ પોતાના સ્થાને, રાગદ્વેષરહિતપણે રહેવું એ સમર્થતા.

શ્રાતા-અશ્રાતા, જીવન-મૃત્યુ, સુગંધ-દુઃગંધ, સુસ્વાદુ-દુસ્વાદુ, રૂપ-કુરૂપ, શ્રીત-ઉપ્પાદિમાં હર્ષ-શોક. રતિ-અરતિ, ઇદ્યઅનિદ્યપણું, આર્ષચ્યાન ન થઈ તે સમર્થતા.

હિંસા, અસત્ય, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિમ્મહનો પરિહાર સમર્થતાને વિષે અવરૂપ હોય. અહિંસાદિ વ્રત ન હોય તો સમર્થપણું ન સમજે. સમર્થતા અને અહિંસાદિ વ્રતોને કાર્યકારણ, અવિનાશાવિ અને અન્યોન્યાશ્રય સંબંધ છે. એક ન હોય તો બીજું ન હોય, અને બીજું ન હોય તો પહેલું ન હોય.

સમર્થતા હોય તો અહિંસાદિ વ્રત હોય.

સમર્થતા ન હોય તો અહિંસાદિ વ્રત ન હોય.

અહિંસાદિ વ્રત ન હોય તો સમર્થતા ન હોય.

અહિંસાદિ વ્રત હોય તો સમર્થતા હોય.

જેટલે અંગે સમર્થતા તેટલે અંગે અહિંસાદિવ્રત અને

જેટલે અંગે અહિંસાદિવ્રત તેટલે અંગે સમર્થતા.

સદુત્તમ્ય લક્ષણરૂપ સમર્થતા મુત્યતાપ સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનકે હોય; પટ્ટીનાં ગુણસ્થાનકે તે ઉચ્ચોચર શુદ્ધિ પ્રાપ્તિ આપ, વિશેષ પ્રગટ થતું જાય; ક્ષીણમોહસ્થાને તેની પરાકાષ્ઠા અને પટ્ટી સંપૂર્ણ વીતરાગતા.

સમર્થપણું પુરતે ધૈર્યિક ભાવનો સમાન ભાવ, અમેદ ભાવ, એકસરતી બુદ્ધિ, નિર્વિરોધ-પણું નહીં; અર્થાત્ કાચ અને હીરો એ બે સમાન ગણવા, અથવા સત્શુદ્ધ અને અસત્શુદ્ધમાં સમપણું ગણવું, અથવા સદ્ધર્મ અને અસદ્ધર્મમાં અમેદ માનવો, અથવા સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુને વિષે એકસરતી બુદ્ધિ રાસતી, અથવા સદ્દેવ અને અસદ્દેવને વિષે નિર્વિરોધપણું ધાસવતું અર્થાત્ સનેને એક સાર્થક ગણવા, इत्यादि સમાન વૃત્તિ એ સમર્થતા નહીં, એ તો આત્માની શુદ્ધતા, વિવેકશુદ્ધતા, વિવેકવિકસિતતા. સમર્થતા સન્ને સત્ જાણે, બોધે; અસત્ને અમત્ જાણે, નિષેધે; સત્શુદ્ધને મત્તુત જાણે, બોધે; શુદ્ધતને કુશુત જાણે, નિષેધે; સદ્ધર્મને સદ્ધર્મ જાણે, બોધે, અસદ્ધર્મને અસદ્ધર્મ જાણે, નિષેધે; સદ્ગુરુને સદ્ગુરુ જાણે, બોધે; અસદ્ગુરુને અસદ્ગુરુ જાણે, નિષેધે, સદ્દેવને સદ્દેવ જાણે, બોધે; અસદ્દેવને અસદ્દેવ જાણે, નિષેધે; इत्यादि એ જેન હોય તેને તેમ દેશે, જાણે, પ્રરૂપે, તેમાં રાગદ્વેષ, ઇદ્યઅનિદ્ય બુદ્ધિ ન કરે એ પ્રકારે સમર્થપણું સમજવું. ॐ.

(૧.)-કર્મમંથ; મોઝાટપારેશાસ્ત્ર આદિયી અંતસુધી વિચારવા યોગ્ય છે.

(૨) દુષમ કાઢનું પ્રવલ્લ રાજ્ય વર્તે છે, તોપણ અડમ્મ નિશ્ચયથી, સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વૃત્તિનું અનુસંધાન કરી જે પુરુષો અગુસ વીર્યથી સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને ઝપાસવા હચ્છે છે, તેને પરમ શાંતિનો માર્ગ હજીપણ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે.

૭૫૫.

. ૭ નમા.

કેવલજ્ઞાન.

૧કજ્ઞાન.

સર્વ અન્ય ભાવના સંસર્ગરહિત એકાંત શુદ્ધજ્ઞાન.

સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાઢ ભાવનું સર્વે પ્રકારથી એક સમયે જ્ઞાન.

તે કેવલજ્ઞાનનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ.

નિજસ્વભાવરૂપ છે.

સ્વતત્ત્વશૂંત છે.

નિરાવરણ છે.

અમેદ છે.

નિર્વિકલ્પ છે.

સર્વમાયનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રકાશક છે.

૭૫૬.

હું કેવલજ્ઞાન સ્વરૂપ હું એમ સમ્યક્ પ્રતીત થાય છે.

તેમ થયાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે.

સર્વે ઈન્દ્રિયોનો સંયમ કરી, સર્વપરદ્રવ્યથી નિજસ્વરૂપ વ્યાવૃત્ત કરી, યોગને અચ્છ કરી ઉપ-યોગથી ઉપયોગની એકતા કરવાથી કેવલજ્ઞાન થાય.

૭૫૭.

આકાશવાણી.

તપ કરો. તપ કરો. શુદ્ધ ચૈતન્યનું ધ્યાન કરો. શુદ્ધ ચૈતન્યનું ધ્યાન કરો.

૭૫૮.

હું એક છું, અસંગ છું, સર્વે પરમાવથી મુક્ત છું.

અસંસ્ક્રિયાત પ્રદેશાત્મક નિજઅવગાહના પ્રમાણ છું.

અજન્મ, અજર, અપર, શાશ્વત હું.

સ્વપર્યાયપરિણામી સમયાત્મક હું.

શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ માત્ર નિર્વિકલ્પ દ્રષ્ટા હું.

૭૧૯.

વવાળીખા. ૧૧૫૪.

૧. દેહપી મિલ સ્વપ્રકાશક પરમ જ્યોતિઃસ્વરૂપ એવો આ આત્મા તેમાં નિમગ્ન થાઓ.
હે આર્યજનો! અંતર્ગત થઈ, સિર થઈ તે આત્માનાં જ રહો તો અનંત અપાર આનંદ અનુભવશો.

૨. સર્વે જગત્ના નીચો કર્દને કર્દ મેઢવીને મુલ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે; મોટો ચક્રવાર્તિ રાજા તે ધન વધતા વેમવ, પરિમહના સંકલ્પમાં પ્રયત્નવાન છે; અને મેઢવવામાં મુલ માને છે, વળ અહો! દ્વાનીઓડ તો તેથી જ વિપરીત જ મુસનો માર્ય નિર્ણીત કર્યો કે ફિંચિત્ માત્ર વળ પ્રહવું એજ મુસનો નાથ છે.

૩. વિવયમી જેમી ઈંદ્રિયો આર્ભ છે, તેને શીતલ એવું આત્મમુલ, આત્મતત્ત્વ ક્યાંયી પ્રતીતિમાં આવે !

૪. પરમ ધર્મરૂપ ચંદ્ર પ્રત્યે રાહુ જેવો પરિમહ તેથી હવે હું વિરામ પામવાને જ ઇચ્છું છું.
અમારે પરિમહને શું કરવું છે ! કશું પ્રયોજન નથી.

૫. સર્વોત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ ત્યાં સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ. હે આર્યજનો! આ પરમ વાક્યનો આત્માપને તમે અનુભવ કરો.

૭૬૦.

વવાળીખા. ૧૧૫૪ ૧ શતિ. ૧૧૫૪.

૧. સર્વે દ્રવ્યથી, સર્વે ક્ષેત્રથી, સર્વે કાલથી અને સર્વે માવથી જે સર્વે પ્રકારે અપતિવંધ થઈ નિઃ સ્વરૂપમાં સ્થિત થવા તે પરમ પુરુષોને નમસ્કાર.

૨. જેને કંઈ પ્રિય નથી, જેને કંઈ અપ્રિય નથી, જેને કોઈ શત્રુ નથી, જેને કોઈ મિત્ર નથી, જેને માન અપમાન, લામ અલામ, હર્ષ શોક, જન્મ મૃત્યુ આદિ દ્વંદ્વનો અભાવ થઈ જે શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે તેમનું અતિ ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમ સાનંદાશ્ચર્ય ડપજાવે છે.

૩. દેહ પ્રત્યે જેવો વચ્ચનો સંબંધ છે તેવો આત્મા પ્રત્યે જેણે દેહનો સંબંધ યથાતથ્ય દીઠો છે, મ્યાન પ્રત્યે તરવારનો જેવો સંબંધ છે તેવો દેહ પ્રત્યે જેણે આત્માનો સંબંધ દીઠો છે, અવદ્વ-સ્પષ્ટ આત્મા જેણે અનુભવ્યો છે, તે મહત્સુરુપોને જીવન અને મરણ બન્ને સમાન છે.

૪. જે અર્ચિત્ય દ્રવ્યની શુદ્ધચિત્તિસ્વરૂપ કાંતિ પરમ પ્રગટ થઈ અર્ચિત્ય કરે છે, તે અર્ચિત્ય દ્રવ્ય સહજ સ્વામાવિક નિજસ્વરૂપ છે એવો નિશ્ચય જે પરમ કૃપાલુ સત્સુરુપે પ્રકાશ્યો તેનો અપાર ઉપકાર છે.

૫. ચંદ્ર મૂર્તિને પ્રકાશે છે, તેના કિરણની કાંતિના પ્રભાવથી સમગ્ર મૂર્તિ શ્વેત થઈ જાય છે, પણ કંઈ ચંદ્ર મૂર્તિરૂપ કોઈ કાળે તેમ થતો નથી, એમ સમસ્ત વિશ્વને પ્રકાશક એવો આ આત્મા તે વ્યારે પણ વિશ્વરૂપ થતો નથી, સદાસર્વદા ચૈતન્યસ્વરૂપ જ રહે છે. વિશ્વમાં જીવ અમેદતા માને છે એજ આંતિ છે.

૬. જેમ આકાશમાં વિશ્વનો પ્રવેશ નથી, સર્વમાવની વાસનાથી આકાશ રહિત જ છે, તેમ સમ્યક્દષ્ટિ પુરુષોષ્ઠ પ્રત્યક્ષ સર્વ દ્રવ્યથી મિત્ત, સર્વ અન્ય પર્યાયથી રહિત જ આત્મા દીઠો છે

૭. જેની ઉત્પત્તિ કોઈપણ અન્ય દ્રવ્યથી થતી નથી તેવા આત્માનો નાશ પણ ક્યાંથી હોય !

૮. અજ્ઞાનથી અને સ્વસ્વરૂપ પ્રત્યેના પ્રમાદથી આત્માને માત્ર મૃત્યુની આંતિ છે. તે જ આંતિ નિવૃત્ત કરી શુદ્ધચૈતન્ય નિજઅનુભવપ્રમાણસ્વરૂપમાં પરમ જામત થઈ જ્ઞાની સદાય નિર્ભય છે. પણ સ્વરૂપના લક્ષથી સર્વ જીવ પ્રત્યે સામ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, સર્વ પરદ્રવ્યથી વૃત્તિ વ્યાવૃત્ત કરી આત્મા અક્લેશ સમાધિને પામે છે.

૯. પરમસુલ્લ સ્વરૂપ, પરમોત્કૃષ્ટ શાંત, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ સમાધિને સર્વકાળને માટે પામ્યા તે મગધંતને નમસ્કાર. તે પદમાં નિરંતર લક્ષરૂપ પ્રવાહ છે જેનો તે સત્સુરુપોને નમસ્કાર.

૧૦. સર્વથી સર્વ પ્રકારે હું મિત્ત છું, છતાં કેવલ શુદ્ધચૈતન્યસ્વરૂપ, પરમોત્કૃષ્ટ, અર્ચિત્ય સુલ્લસ્વરૂપ માત્ર એકાંત શુદ્ધ અનુભવરૂપ હું છું. ત્યાં વિશેષ શો ? વિકલ્પ શો ? ભય શો ? સ્વેદ શો ? બીજી અવસ્થા શી ? શુદ્ધ શુદ્ધ, પ્રકૃષ્ટ શુદ્ધ પરમશાંતચૈતન્ય હું માત્ર નિર્વિકલ્પ છું. નિજ સ્વરૂપમય ઉપયોગ કરું છું. તનમય થાઉં છું. શાંતિ : શાંતિ શાંતિ :

૭૬૧.

વચાળીઆ. ઉવેદ શુદ્ધ ૧ સુર. ૧૧૫૪.

મહાત્મનિષ્ઠ સ્વવીર આર્ય શ્રી હંગર જ્યેષ્ઠ શુદ્ધી ૩ સોમવારની રાત્રીને નવ વાગ્યે સમાધિ સહિત દેહ મુક્ત થયા.

અજન્મ, અજર, અમર, શાશ્વત છું.
 સ્વર્ણાપરિણામી સમયાત્મક છું.
 શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ માત્ર નિર્વિકલ્પ દ્રષ્ટા છું.

૭૧૯.

વધાણીઆ. ૩૧૫૪. ૧૯૫૪.

૧. દેહથી મિત્ર સ્વપરમકાશક પરમ જ્યોતિઃસ્વરૂપ છવો આ આત્મા તેમાં નિમગ્ન થાઓ. હે આર્યજનો! અંતર્દુઃખ યદૈ, સ્થિર યદૈ તે આત્મામાં જ રહો તો અનંત અપાર આનંદ અનુભવશો.

૨. સર્વે જગત્ના જીવો કંઈને કંઈ મેઢવીને સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે; મોટો ચક્રવાર્તિ રાજા તે પણ વધતા વૈભવ, પરિગ્રહના સકલ્પમાં પ્રયત્નવાન છે; અને મેઢવવામાં સુખ માને છે, પણ અહો! જ્ઞાનીઓએ તો તેથી જ વિપરીત જ સુખનો માર્ગ નિર્ણય કર્યો કે કિંચિત્ માત્ર પણ ગ્રહણું પણ સુખનો નાશ છે.

૩. વિષયથી જેની ઈન્દ્રિયો આર્ત છે, તેને શીતલ છવું આત્મસુખ, આત્મતત્ત્વ ક્યાંથી પ્રતીતિમાં આવે !

૪. પરમ ધર્મસ્વરૂપ ચંદ્ર પ્રત્યે રાહુ જેવો પરિગ્રહ તેથી હવે હું વિરામ પામવાને જ ઇચ્છું છું. અમારે પરિગ્રહને શું કરવું છે ? કશું પ્રયોજન નથી.

૫. સર્વોત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ ત્વાં સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ. હે આર્યજનો! આ પરમ વાક્યનો આત્માપણે તમે અનુભવ કરો.

૭૬૦.

વધાણીઆ. ૩૧૫૪. ૧૯૫૪.

૧. સર્વે દ્રવ્યથી, સર્વે ક્ષેત્રથી, સર્વે કાલથી અને સર્વે માવથી જે સર્વે મકારે અપ્રતિવંધ યદૈ નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિત થયા તે પરમ પુરુષોને નમસ્કાર.

(૨) આત્મા કેવી અપૂર્વ વસ્તુ છે? જ્યાં સુધી શરીરમાં હોય, મલેને હજારો વરસ, ત્યાં સુધી શરીર સઢતું નથી, પારાની જેમ, આત્મા. નેતન ચાલ્યું જાય અને શરીર શ્વ થઈ પડે અને સઢવા માંડે!

(૩) જીવમાં જાગૃતી અને પુરુષાર્થ જોઈએ. કર્મબંધ પઢ્યા પછી પણ તેમાંથી (સત્તામાંથી, હૃદય આવ્યા પહેલાં) છુટવું હોય તો અવાધાકાલ પૂર્ણ થતાં સુધીમાં છુટી શકાય.

(૪) પુણ્ય, પાપ અને આયુષ્ય એ કોઈ બીજાને ન આપી શકે. તે દરેક પોતેજ મોગવે.

(૫) સચ્છંદે, સ્વમતિકલ્પનાએ, સદ્ગુરુની આજ્ઞાવિના ધ્યાન કરવું એ તરંગરૂપ છે અને ઉપદેશ વ્યાખ્યાન કરવું એ અભિમાનરૂપ છે.

(૬) દેહધારી આત્મા પંચી છે અને દેહ એ શ્વાહ છે. આ દેહરૂપી શ્વાહમાં (નિષે) જીવરૂપી પંચી, વટેમાસુ થાક લેવા બેઠો છે. તે પંચી શ્વાહને જ પોતાનું કરી માને એ કેમ ચાલે!

(૭) સુંદર વિલાસ સુંદર-સારો ગ્રંથ છે. તેમાં ક્યાં ઝળપ, ચૂલ છે તે અને જાણિયે ઢિયે; તે ઝળપ બીજાને સમજાવી મુશ્કેલ છે. ઉપદેશ અર્થે એ ગ્રંથ ઉપકારી છે.

(૮) હું દર્શન ઉપર દર્શાતઃ-હું જુદા જુદા વૈદ્યોની દુકાન છે. તેમાં એક વૈદ્ય સંપૂર્ણ સાચો છે. તે તમામ રોગોને, તેનાં કારણને, અને તે ટલવાના ઉપાયને જાણે છે. તેનાં નિદાન, ચિકિત્સા સાચાં હોવાથી રોગીનો રોગ નિર્મૂલ થાય છે. વૈદ્ય કમાય છે પણ સાલું. આ જોઈ બીજા પાંચ કૂટ વૈદ્યો પણ પોત પોતાની દુકાન સોલે છે. તેમાં સાચા વૈદ્યના ધરની દવા પોતા પાસે હોય છે, તેટલાપુરતો તો રોગીનો રોગ દૂર કરે છે, અને બીજી પોતાની કલ્પનાથી પોતાના ધરની દવા આપે છે, તેથી ઝલ્લો રોગ વધે છે. પણ દવા સસ્તી આપે છે ઘટલે લોમના માર્યા લોક લેવા મહુ લલચાય છે અને ઊલટાં નુકશાન પામે છે.

આનો ઉપનય એ, સાચો વૈદ્ય તે વીતરાગ દર્શન છે, જે સંપૂર્ણ સત્ય સ્વરૂપ છે. તે મોહ વિપયાદિને, રાગ દ્વેષને, હિંસા આદિને સંપૂર્ણ દૂર કરવા કહે છે, જે વિપય વિવશ રોગીને મોંઘાં પડે છે, ભાવતાં નથી. અને બીજા પાંચ કૂટ વૈદ્યો છે તે કુદર્શનો છે. તે જેટલાંપુરતી વીતરાગના ધરની વાતો કરે છે, તેટલાંપુરતી તો રોગ દૂર કરવાની વાત છે, પણ સાથે સાથે મોહની, સંસારબુદ્ધિની, મિથ્યાત્વની, હિંસા આદિની ધર્મના બ્હાને વાત કરે છે તે પોતાની કલ્પનાની છે અને તે સંસારરૂપ રોગ ટલવાને વડલે શુદ્ધિનું કારણ થાય છે. વિપયમાં રાખી રહેલ પામર સંસારીને મોહની વાતો તો મીઠી લાગે છે અર્થાત્ સસ્તી પડે છે, ઘટલે કૂટ વૈદ્ય તરફ સંચાય છે, પણ પરિણામે વધારે રોગી થાય છે.

વીતરાગ દર્શન ત્રિવૈદ્ય જેવું છે, અર્થાત્ (૧) રોગીનો રોગ ટાલે છે, (૨) નિરોગીને રોગ થયા દેવું નથી અને (૩) આરોગ્યની પુષ્ટિ કરે છે. અર્થાત્ (૧) જીવનો સમ્યગ્ દર્શન વડે મિથ્યાત્વ રોગ ટાલે છે, (૨) સમ્યગ્ જ્ઞાન વડે જીવને રોગનો મોહ થતાં બચાવે છે અને (૩) સમ્યક્ ચારિત્ર વડે સંપૂર્ણ શુદ્ધ ચેતના રૂપ આરોગ્યની પુષ્ટિ કરે છે.

૭૬૨.

મુંબઈ. ઝવેર વર્દી ૩ જુન. ૧૯૫૪.

ૐ નમઃ.

મનની ઘટિ શુદ્ધ અને સ્થિર થાય एवો સત્સમાગમ પ્રાપ્ત થવો વહુ દુષ્ટ છે. વઝી તેમાં આ દુસમ કાઠ્ઠી હોવાથી જીવનો તેને વિશેષ અંતરાય છે. જે જીવને પ્રત્યક્ષ સત્સમાગમનો વિશેષ લાભ પ્રાપ્ત થાય તે મહત્ત્વપૂર્ણ છે. સત્સમાગમના વિયોગમાં સદાચાર પૂર્વક પરિચય અવશ્ય કરવાયોગ્ય છે.

૭૬૩.

મુંબઈ. જેઠ વદ ૧૪ શનિ. ૧૯૫૪.

નમો વીતરાગાય.

મુનિયોના સમાગમમાં બ્રહ્મચર્યવૃત્ત ગ્રહણ કરવા સંબંધમાં યથાસુલ પ્રવર્ત્તિ, પ્રતિબંધ નથી. મુનિયોને જિનસ્મરણ પ્રાપ્ત થાય.

૭૬૪.

મુંબઈ. અષાઢ શુદ્ધ ૧૧ ગુરુ. ૧૯૫૪.

ૐ

અપાર મહા મોહજાળને અનંત અંતરાય છતાં ધીર રહી જે પુરુષ તર્યા તે શ્રી પુરુષ મગવાનને નમસ્કાર. અનંત કાઠ્ઠી જે જ્ઞાન મથેલું થતું હતું તે જ્ઞાનને એક સમયમાત્રમાં જાત્યંતર કરી જેણે મનનિવૃત્તિરૂપ કર્યું તે કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યગ્દર્શનને નમસ્કાર.

નિવૃત્તિયોગમાં સત્સમાગમની ઘટિ રાસવી યોગ્ય છે.

૭૬૫.

મોહનવી દોષ. આ. શુદ્ધ ૧૫ સોમ. ૧૯૫૪.

૧. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ' ગ્રંથ વિચાર્યા પછી "કર્મગ્રંથ" વિચારવાથી સ્થાનુકૂળ થશે.
૨. દ્રવ્ય મન આઠ પાંચડીનું દિગંબર સંપ્રદાયમાં કર્યું છે. શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં તે વાત વિશેષ ચર્ચિત નથી. "યોગશાસ્ત્ર"માં તેના ઘણા પ્રસંગો છે. સમાગમે તેનું સ્વરૂપ સુગમ્ય થયા યોગ્ય છે.

૭૬૬.

કાલિદાસ. આ. વર્દી ૧૨ શનિ. ૧૯૫૪.

ૐ નમઃ.

તમારી ઘટિ હાલ સમાગમમાં આવવા વિષે જણાવી, તે વિષે તમને અંતરાય જેવું થયું. કેમકે આ પત્ર પહોંચશે તે પહેલાં પર્યુષણનો પ્રારંભ લોકોમાં થયો ગણાશે. જેથી તમે આ તરફ આવવાનું કરો તો ગુણ અવગુણનો વિચાર કર્યા બગર મતાગ્રહી માણસો નિંદે, અને તેવું નિમિત્ત ગ્રહણ કરી ઘણા જીવને તે નિંદાદ્વારા પરમાર્થપ્રાપ્તિ થવાનો અંતરાય ઉત્પન્ન કરે, જેથી તેમ ન થાય તે અર્થે તમારે હાલ તો પર્યુષણમાં બહાર ન નીકળવા સંબંધી લોકપદ્ધતિ સાચવવી યોગ્ય છે.

વૈરાગ્યશતક, આનંદઘન ચોવીશી, માવનાચોષ આદિ પુસ્તકો વાંચવા વિચારવાનું કરીને જેટલો બને તેટલો નિવૃત્તિનો લાભ મેળવજો. પ્રમાદ અને લોક પદ્ધતિમાં કાઠ્ઠી સર્વથા ઘટા કરવો તે મુશ્કેલી જીવનું લક્ષણ નથી.

(૨)

(૧) સત્પુરુષ અન્યાય કરે નહીં. સત્પુરુષ અન્યાય કરશે તો આ જગતમાં વરસાદ કોના માટે વરસશે ! સૂર્ય કોના માટે પ્રકાશશે ? વાયુ કોના માટે વાશે ? *

(૨) આત્મા કેવી અપૂર્વ વસ્તુ છે? જ્યાં સુધી શરીરમાં હોય, મળેને હજારો વરસ, ત્યાં સુધી શરીર સદતું નથી, પારાની જેમ, આત્મા. ચેતન ચાલ્યું જાય અને શરીર શવ થઈ પડે અને સડવા મંડે!

(૩) જીવમાં જાગૃતી અને પુરુષાર્થ જોઈએ. કર્મબંધ પટ્ટ્યા પછી પણ તેમાંથી (સત્તામાંથી, હૃદય આવ્યા પહેલાં) છુટવું હોય તો અવાધાકાલ પૂર્ણ થતાં સુધીમાં છુટી શકાય.

(૪) પુણ્ય, પાપ અને આયુષ્ય એ કોઈ બીજાને ન આપી શકે. તે દરેક પોતેજ મોગવે.

(૫) સ્વછંદે, સ્વમતિકરુપનાએ, સદ્ગુરુની આજ્ઞાવિના ધ્યાન કરવું એ તરંગરૂપ છે અને ઉપદેશ વ્યાખ્યાન કરવું એ અભિમાનરૂપ છે.

(૬) દેહધારી આત્મા પંચી છે અને દેહ એ જાડ છે. આ દેહરૂપી જાડમાં (નિષે) જીવરૂપી પંચી, વટેમારગુ બાક લેવા મેઠો છે. તે પંચી જાડને જ પોતાનું કરી માને એ કેમ ચાલે!

(૭) સુંદર વિલાસ સુંદર-સારો ગ્રંથ છે. તેમાં ક્યાં અગપ, મૂલ છે તે અને જાણિયે હિયે, તે અગપ બીજાને સમજાવી મુશ્કેલ છે. ઉપદેશ અર્થે એ ગ્રંથ ઉપકારી છે.

(૮) હું દર્શન ઉપર દ્રષ્ટાંત:-હું જુદા જુદા વૈદ્યોની દુકાન છે. તેમાં એક વૈદ્ય સંપૂર્ણ સાચો છે. તે સમાન રોગોને, તેનાં કારણને, અને તે ટલવાના ઉપાયને જાણે છે. તેનાં નિવાન, ચિકિત્સા સાચાં હોવાથી રોગીનો રોગ નિર્મૂલ થાય છે. વૈદ્ય કમાય છે પણ સારું. આ જોઈ બીજા પાંચ કૂટ વૈદ્યો પણ પોત પોતાની દુકાન ખોલે છે. તેમાં સાચા વૈદ્યના ઘરની દવા પોતા પાસે હોય છે, તેટલાપુરતો તો રોગીનો રોગ દૂર કરે છે, અને બીજી પોતાની કલ્પનાથી પોતાના ઘરની દવા આપે છે, તેથી ઊલટો રોગ વધે છે. પણ દવા સત્તી આપે છે એટલે ભોમના માર્યાં લોક લેવા બહુ લલચાય છે અને ઊલટાં નુકસાન પામે છે.

જાનો ઉપનય એ જો, સાચો વૈદ્ય તે ચીતરાગ દર્શન છે, જે સંપૂર્ણ સત્ય સ્વરૂપ છે. તે મોહ વિષયાદિને, રાગ દ્વેષને, હિંસા આદિને સંપૂર્ણ દૂર કરવા કહે છે, જે વિષય વિવશ રોગીને મોંઘાં પડે છે, ભાવતાં નથી. અને બીજા પાંચ કૂટ વૈદ્યો છે તે કુદર્શનો છે. તે જોટલાંપુરતી ચીતરાગના ઘરની વાતો કરે છે, તેટલાંપુરતી તો રોગ દૂર કરવાની વાત છે, પણ સાથે સાથે મોહની, સંસારવૃદ્ધિની, મિથ્યાત્વની, હિંસા આદિની ધર્મના બહાને વાત કરે છે તે પોતાની કલ્પનાની છે અને તે સંસારરૂપ રોગ ટલવાને વહેલે વૃદ્ધિનું કારણ થાય છે. વિષયમાં રાખી રહેલ પામર સંસારીને મોહની વાતો તો મીઠી લાગે છે અર્થાત્ સત્તી પડે છે, એટલે કૂટ વૈદ્ય તરફ સ્વંચાય છે, પણ પરિણામે વધારે રોગી થાય છે.

ચીતરાગ દર્શન ત્રિવૈદ્ય જેવું છે, અર્થાત્ (૧) રોગીનો રોગ ટલે છે, (૨) નિરોગીને રોગ થવા દેતું નથી અને (૩) આરોગ્યની પ્રાપ્તિ કરે છે. અર્થાત્ (૧) જીવનો સમ્યક્ દર્શન વડે મિથ્યાત્વ રોગ ટલે છે, (૨) સમ્યક્ જ્ઞાન વડે જીવને રોગનો મોગ થતાં વચાવે છે અને (૩) સમ્યક્ ચારિત્ર વડે સંપૂર્ણ શુદ્ધ ચેતના રૂપ આરોગ્યની પ્રાપ્તિ કરે છે.

૭૬૭. ઘસો (ગુજરાત). પ્ર. આસો શુદ્ધ ૬ કુવ. ૧૯૫૭.

૧. શ્રીમદ્ વીતરાગ મગવંતોએ નિશ્ચિતાર્થ કરેલો એવો અર્ચિત્વ ચિંતામણિ સ્વરૂપ, પરમ દ્વિતકારી, પરમ અદ્ભુત, સર્વ દુઃખનો નિઃસંશય આત્મતિક ક્ષય કરનાર, પરમ અમૃતસ્વરૂપ એવો સર્વોત્કૃષ્ટ શાશ્વત ધર્મ જયવંત વર્તો, ત્રિકાલ જયવંત વર્તો.

૨. તે શ્રીમદ્ અનંત ચતુષ્ટયસ્થિત મગવંતનો અને તે જયવંત ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્તવ્ય છે. જેને ધીજું કંઈ સામર્થ્ય નથી એવા અબુધ અને અશક્ત મનુષ્યો પણ તે આશ્રયના વચ્ચેથી પરમ સુસહેતુ એવા અદ્ભુત ફલને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે. માટે નિશ્ચય અને આશ્રય જ કર્તવ્ય છે, અધીરજયી સ્વેદ કર્તવ્ય નથી.

૩. ચિત્તમાં દેહાદિ મયનો વિશેષ પણ કરવો યોગ્ય નથી. દેહાદિ સંબંધી જે પુરુષો હર્ષ વિપાદ કરતા નથી તે પુરુષો પૂર્ણ દ્વાદશાંગને સંક્ષેપમાં સમજ્યા છે, એમ સમજો. એજ દૃષ્ટિ કર્તવ્ય છે.

૪. હું ધર્મ પામ્યો નથી, હું ધર્મ કેમ પામીશ? એ આદિ સ્વેદ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ જે દેહાદિ સંબંધીથી હર્ષવિપાદવૃત્તિ દૂરકરી આત્મા અસંગ શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તેજ વૃત્તિનું વલ્લ રાસવું, અને મંદ વૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનું સ્મરણ કરવું, તે અદ્ભુત ચરિત્રપર દૃષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અમમત્ત કરવી એ સુગમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપકારકારક તથા કલ્યાણ સ્વરૂપ છે. નિર્વિકલ્પ.

૭૬૮.*

શ્રી ઘસો. આસો શુદ્ધ ૭. ૧૯૫૭.

૭-૧૨-૫૪

૩૧-૧૧-૨૨

આમ કાલ ન્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. સમયે સમય આલોપયોગે ટપકારી કરીને નિવૃત્તિ થવા દેવા યોગ્ય છે.

અહો! આ દેહની રચના! અહો! ચેતન! અહો! તેનું સામર્થ્ય! અહો જ્ઞાની! અહો તેની ગવેષણા! અહો તેમનું ધ્યાન! અહો તેમની સમાધિ! અહો તેમનો સંયમ! અહો, તેમનો અમમ-સમાવ! અહો, તેમની પરમ જાગૃતિ! અહો, તેમનો વીતરાગ સમાવ! અહો, તેમનું નિરાવરણ જ્ઞાન! અહો, તેમના યોગની શક્તિ! અહો તેમના વચનાદિ યોગનો ઉદય!

* ૭-૧૨-૫૪

૩૧-૧૧-૨૨

જરૂરી સમય નીકળી શકે છે. ૭-૧૨-૫૪ દૃષ્ટે ૭ મો દિવસ, ૧૨ મો માસ અને ૫૪ ની સાલ અર્ધાંતર ધરતી ૧૯૫૪ ના આસો શુદ્ધ ૭ અને ૩૧-૧૧-૨૨ દૃષ્ટે ૩૧ મું વર્ષ ૧૧ મો મહિનો અને વાવીસમો દિવસ અર્ધાંતર આ સંવત્ ૧૯૫૪ ના આસો શુદ્ધ ૭ ના રોજ આ સ્થિત છે, તે દિવસે શ્રીમદ્ને ૩૧ મું વર્ષ, અગ્રમારમો મહિનો, અને વાવીસમો દિવસ જાણ્યાં હતાં.

हे आत्मा ! आ वधुं तने सुप्रतीत थयुं छतां प्रमत्तभाव केम ? मंद प्रयत्न केम ? जपन्यमंद जागृति केम ? शिथिलता केम ? मुंझवण केम ? अंतरायनो हेतु शो ?

अप्रमत्त था, अप्रमत्त था.

परम जागृत स्वभाव भज, परम जागृत स्वभाव भज.

७६९.

तीव्र वैराग्य, परम आर्जव, बाह्याभ्यंतर त्याग.

आहारनो जय.

आसननो जय.

निद्रानो जय.

योगनो जय.

आरंभपरिमहविरति, ब्रह्मचर्य प्रत्ये प्रतिनिवास.

एकांतवास.

अष्टांगयोग.

सर्वशुद्ध्यान.

आत्म इहा.

आत्मोपयोग.

मूल आत्मोपयोग.

अप्रमत्त उपयोग.

केवल उपयोग.

केवल आत्मा.

अर्चित्य सिद्धस्वरूप.

७७०.

जिनचैतन्यप्रतिभा.

सर्वांगसंयम.

एकांत स्थिरसंयम.

एकांत शुद्धसंयम.

केवल आत्मभावनिरपेक्षता.

आत्मतत्त्वविचार.

जगत्तत्त्वविचार.

जिनदर्शनतत्त्वविचार.

बीजदर्शनतत्त्वविचार.

समाधान.

ધર્મસુગમતા.	}	પદ્ધતિ.
લોકાનુમ્નહ.		
યથાસિત શુદ્ધ સનાતન	}	વૃત્તિ.
સર્વોત્કૃષ્ટ જયવંત		
ધર્મનો ઉદય		

૭૭૧.

સ્વપર પરમોપકારક પરમાર્થેભય સત્યધર્મે અપયંન ઘણું.

આશ્ચર્યકારક મેદ પડી ગયા છે.

સંહિત છે.

સંપૂર્ણ કરવાનું સાધન દુર્ગમ્ય દેસાય છે.

તે પ્રમાવને વિષે મહત્ અંતરાય છે.

દેશકાલાદિ ઘણાં પ્રતિકૂળ છે.

વીતરાગોનો મત લોકપ્રતિકૂળ થઈ પડ્યો છે.

હૃદીયી જે લોકો તેને માને છે તેના રક્ષણાં પણ તે પ્રતીત જણાતો નથી, અથવા અન્યમતને વીતરાગોનો મત સમજી પ્રયત્ન જાય છે.

યથાર્થ વીતરાગોનો મત સમજવાની તેમનામાં મોગ્યતાની ઘણી સ્ત્રામી છે.

દ્વિરાગનું પ્રચલ રાજ્ય ઘણું છે.

વેપાદિ વ્યવહારમાં મોટી વિટંબના કરી મોક્ષમાર્ગનો અંતરાય કરી બેઠા છે.

હુચ્છ પામર પુરુષો વિરાષક વૃત્તિના ઘણી અપ્રમાણે વર્તે છે.

કિંચિત્ સત્ય મહાર આશ્ચર્ય પણ તેમને પ્રાણશ્વાતુલ્ય દુઃશ્ચ ભાગનું હોય પણ દેસાય છે.

૭૭૨.

ત્યારે તમે શામાટે તે ધર્મનો ઉદ્ધાર દૃષ્ટો છો ?

પરમ કારુણ્ય સ્વભાવથી.

તે સદ્ધર્મે પ્રત્યેની પરમ ભક્તિથી.

૭૭૩.

પરાનુમ્નહ પરમકારુણ્યવૃત્તિ કરનાં પણ પ્રથમ ચૈતન્ય જિનપ્રતિમા થા.

ચૈતન્ય જિનપ્રતિમા થા.

તેવો કાઠ છે ?

તે વિષે નિર્વિકલ્પ થા.

તેવો ક્ષેત્ર યોગ છે ?

મલેપ.

તેનું પરાક્રમ છે ?

અમમ્મ શરૂવીર થા.

તેટલું આયુષ્ય છે !

શું લખવું ! શું કહેવું !

અંતર્મુલ્ક ઉપયોગ કરીને જો.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:.

૭૭૪.

હે કામ ! હે માન ! હે સંગઠદય !

હે વચનવર્ગના, હે મોહ, હે મોહદયા !

હે શિષિલતા, તમે છા માટે અંતરાય કરો છો !

પરમ અનુગ્રહ કરીને હવે અનુકૂળ થાવ ! અનુકૂળ થાવ.

૭૭૫.

હે સર્વોત્કૃષ્ટ સુલ્લના હેતુમૂલ સમ્યક્દર્શન ! તને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર હો.

આ અનાદિ અનંત સંસારમાં અનંત અનંત જીવો તારા આશ્રયવિના અનંત અનંત દુઃસને અનુભવે છે.

તારા પરમાનુગ્રહથી સ્વસ્વરૂપમાં રુચિ થઈ, પરમ વીતરાગ સમાવપત્યે પરમ નિશ્ચય આવ્યો, કૃતકૃત્ય થવાનો માર્ગ ગ્રહણ થયો.

હે જિન વીતરાગ ! તમને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું. તમે આ પામરપ્રત્યે અનંત અનંત ઉપકાર કર્યો છે.

હે કુંવકુંદાદિ આચાર્યો ! તમારાં વચનો પણ સ્વરૂપાનુસંધાનને વિષે આ પામરને પરમઉપકાર-મૂલ થયાં છે. તે માટે હું તમને અતિદાય ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું.

હે શ્રી સોમાગ ! તારા સત્સમાગમના અનુગ્રહથી આશ્વદશાનું સ્મરણ થયું તે અર્થે તને નમ-સ્કાર કરું છું.

૭૭૬.

જેમ ભગવાન્ જિને નિરૂપણ કર્યું છે તેમ જ સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ છે. ભગવાન્ જિને ઉપદેશોએ આત્માનો સમાધિમાર્ગ શ્રી ગુરૂના અનુગ્રહથી જાણી, પરમ પ્રયત્નથી ઉપાસના કરો.

૭૭૭.

શ્રી વસતે. આચો. ૧૯૫૪.

(૧)

ૐ

“ઠાળાંગ સૂત્ર”માં નિચે દર્શાવેલું સૂત્ર શું ઉપકાર * થવા નારૂં છે તે વિચારો.

પરો સમણે ભગવં મહાવીરે હમીસેણં ઝસપ્પિણીપ ચઢવીસં તિચ્છયરાણં ચરિમે તિચ્છયરે સિદ્ધે બુદ્ધે મુત્તે પરિનિબ્બુદ્ધે સવ્વહુલ્લપહીણે.

* મ. ૭૭૮ (૧), ૭૭૯, ૭૮૦ (૨). મ. કિ.

(૨)

કરાઠ કાઠ ! આ અવસર્પિણી કાઠમાં જોવિશ તીર્થંકર થયા. તેમાં છેલ્લા તીર્થંકર શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર દીક્ષિત થયા પણ એકલા ! સિદ્ધિ પામ્યા પણ એકલા ! પ્રથમ ઉપદેશ તેમનો પણ અફઝ્ત ગયો !

૭૭૮.*

૧. સર્વે વાસનાનો ક્ષય કરે તે સંન્યાસી. ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં રાखે તે ગોસાંઈ. સંસારનો પાર પામે તે યતિ (જતિ).

૨. સમક્તિતે આઠ મદમાંનો એકે મદ ન હોય.

૩. (૧) અવિનય, (૨) અહંકાર, (૩) અર્ધદમ્બપણું, પોતાને જ્ઞાન નહીં છતાં જ્ઞાની પોતાને માની વેસવાપણું, અને (૪) રસલઙ્ઘપણું,—એ ચારમાંથી એક પણ દોષ હોય તો જીવને સમક્તિ ન થાય. આમ શ્રી ટાળાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે.

૪. મુનિને વ્યાખ્યાન કરવું ઘડતું હોય તો પોતે સફ્શાય (સ્વાધ્યાય) કરે છે એવો માય રાણી વ્યાખ્યાન કરવું. મુનિને સવારે સફ્શાયની બાજા છે, તે મનમાં કરવામાં આવે છે, તેના ચલે વ્યાખ્યાનરૂપ સફ્શાય ઝંઝારે માન, પૂજા, સત્કાર, આહારાદિની અપેક્ષા વિના કેવલ નિષ્કામ બુદ્ધિથી આત્માર્થે કરવી.

૫. ક્રોધાદિ કપાયનો ઉદય થાય ત્યારે તેની સામા થઈ તેને જખાવવું કે તેં અનાદિ કાઠથી મને હેરાન કરેલ છે. હવે હું તને ઇમ તારું વઠ નહીં ચાલવા દર્ક, જો હું હવે તારા સામે યુદ્ધ કરવા થેઠો છું.

૬. નિદ્રાદિ પ્રકૃતિ, ક્રોધાદિ અનાદિ વેરી તે પ્રતિ ક્ષત્રિયમાવે વર્વવું, તેને અપમાન દેવું. તે છતાં ન માને તો તેને કૂર થઈ ઉપશમાવવી. તે છતાં ન માને તો રૂપાલ (ઉપયોગ) માં રાણી વસ્ત્ર આવ્યે તેને મારી નાંસવી. આમ શૂર ક્ષત્રિયસ્તમાવે વર્વવું, જેથી વેરીનો પરામથ થઈ સમાપ્તિ સુલ થાય.

૭. પ્રમુ પૂજામાં પુષ્પ ચઢાવવામાં આવે છે, તેમાં જે ગૃહસ્થને લીલોત્રીનો નિયમ નથી તે પોતાના હેતુપ્ તેનો વપરાણ કમ કરી ફુલ પ્રમુને ચઢાવે. ત્યાગી મુનિને તો પુષ્પ ચઢાવવાનો કે તેના ઉપદેશનો સર્વથા નિષેધ છે. આમ પૂર્વોચાર્યોનું પ્રવચન છે.

૮. કોઈ સામાન્ય મુમુક્ષુ માર્દ વ્હેન સાધન માટે પુછે તો આ સાધન વતાવવું:—

(૧) સાવન્યસનનો ત્યાગ.

(૬) 'સર્વેજ્ઞ દેવ' અને 'પરમ શુરુ'ની પાંચ

(૨) લીલોત્રીનો

પાંચ માલ્લાનો જપ.

(૩) કંદમૂલનો

(૭) મક્તિ રહસ્ય સુહાનું † પઠન—મનન.

(૪) અમદ્યનો

(૮) ક્ષમાપનાનો પાઠ. ‡

(૫) રાત્રિ મોજનનો

(૯) સત્સમાગમ અને સત્સાશ્વનું સેવન.

* ઉપદેશ ચાર. † આંક ૨૨૪. ‡ આંક ૪ મોક્ષમાલ્યનો ૫૬.

૧. 'સિદ્ધંતિ', પછી 'બુદ્ધંતિ', પછી 'મુચંતિ', પછી 'પરિણિવાયંતિ', પછી 'સર્વદુઃખા-
નમંતંકરંતિ',-૫ શબ્દોના રહસ્યાર્થ વિચારવા યોગ્ય છે. 'સિદ્ધંતિ' અર્થાત્ સિદ્ધ થાય, તે પાછા
'બુદ્ધંતિ' બોધસહિત, જ્ઞાનસહિત હોય એમ સૂચવ્યું. સિદ્ધ થયા પછી શૂન્ય (જ્ઞાનરહિત)
દશા આત્માની કોઈ માને છે તેનો નિષેધ 'બુદ્ધંતિ'થી સૂચવ્યો. એમ સિદ્ધ થાય, બુદ્ધ થાય,
તે પાછા 'મુચંતિ' સર્વ કર્મથી રહિત થાય અને તેથી પાછા 'પરિણિવાયંતિ' અર્થાત્ નિર્વાણ પામે,
કર્મરહિત થયા હોવાથી ફરી જન્મ અવતાર ધારણ ન કરે. મુક્ત જીવ કારણવિશેષે અવતાર
ધારણ કરે તે મતનો 'પરિણિવાયંતિ' ફરી નિષેધ સૂચવ્યો. ભવનું કારણ કર્મ તેથી સર્વથા
જે મુકાળા છે તે ફરી થવ ધારણ ન કરે, કારણ વિના કાર્ય ન નિપજે. આમ નિર્વાણ
પામેલા 'સર્વદુઃખાનમંતંકરંતિ' અર્થાત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરે, તેમને દુઃખનો સર્વથા અભાવ
થાય, તે સહજ સામાવિક સુખ આનંદ અનુભવે. આમ કહી મુક્ત આત્માનો શૂન્યતા છે,
આનંદ નથી એ મતનો નિષેધ સૂચવ્યો.

૭૮૦.

(૧)

જનમેષ વિગંધ્યં પાશયણં સઘં, અણુત્તરં, કેવલિયં, પટિપુણં, સંસુદ્ધં જોયાડયં, સત્ત્વક્ત્તણં,
સિદ્ધિમગ્ગં, મુત્તિમગ્ગં, વિજ્ઞાણમગ્ગં, નિઘ્ઘાણમગ્ગં, અવિતહમસંવિદ્ધં, સઘ્વદુઃખપહીણમગ્ગં । ૫૪
દિવા જીયા સિદ્ધંતિ, બુદ્ધંતિ, મુચંતિ, પરિણિવાયંતિ, સર્વદુઃખાનમંતં કરંતિ । તંમાણાય તહા
ગણ્ઠામો, તહા વિજ્ઞામો, તહા મિસિયામો, તહા સુયઠામો, તહા મુંજામો, તહા માસામો, તહા
અનુદામો, તહા હદ્વાય ઉદ્દેમોત્તિ, પાળાણં મૂયાણં જીવાણં સત્તાણં સજમેણં સંજમામોત્તિ । *

(૨)

૧. અજ્ઞાનતિમિરાધાનાં જ્ઞાનાંજનશલાકયા,
નેત્રમુન્મિલિતં ચેત તસ્યે ધીગુરુચે નમઃ.

અજ્ઞાનરૂપી તિમિર(અંધકાર) થી જે અંધ તેના નેત્ર જેણે જ્ઞાનરૂપી અંજનશલાકા
(આંજવાની સડી) થી સોલ્યાં તે શ્રી સદ્ગુરુને નમસ્કાર.

૨. મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં ભેતારં કર્મભૂધૃતાં,
જ્ઞાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં ધંધે તદ્ગુણલબ્ધયે.

* શ્રી સુદ્રક્ષાત્. દ્વિ. શ્રુ. સ્કં. ૭ અધ્ય. ૧૫. [આ નિર્ગેયપ્રવચન સત્ય છે. સમસ્ત જીવને હિતકારી છે,
અનુત્તર છે, પુણી નદે પણ ચીડું કોઈ નથી. કેવલિમાપિત છે. આત્માર્થ-મોક્ષાર્થને પ્રતિપૂર્ણ છે. સંસુદ્ધ છે.
આયર્થપદ છે. માયાદિ શત્ત્વને ક્ષયવા કાતર સમ્મન છે. સિદ્ધિનો માર્ગ છે. મુક્તિનો, નિર્વોદયપાનો માર્ગ છે. વિદ્વાનો
માર્ગ છે. નિર્વાણનો, અર્થાત્ સર્વ કર્મહય કરી પાછા જન્મ-અવતાર ન ધરવા વડે એવો, માર્ગ છે. અવિતમ્પ, રાસ છે.
અસંદિગ્ધ, સ્વચ્છ, સંદેહરહિત છે. સર્વ દુઃખ પ્રસીધ કરવાનો એ માર્ગ છે.

અથા આ માર્ગને વિષે સ્થિત જીવો સિદ્ધિ, શિદ્ધિ પામે, બુદ્ધિ, અર્થાત્ સદા સ્વપરના જ્ઞાતા રહે, મુકાય અર્થાત્ સર્વ
કર્મથી મુક્ત થાય, નિર્વાણ પામે અર્થાત્ કર્મરહિત થવાથી ફરી અવતાર-જન્મ ન ધરે, સર્વ દુઃખનો અંત કરે, અર્થાત્
સમાધિ, સદ્ગુણ પરમાનંદ પામે.

અને જે આ નિર્ગેય પ્રવચન સ્વ સ્વ માર્ગ રેને (અથે આપ વીતરાગથી) આજ્ઞાપ આદરેયે. તે માટે જેવ આજ્ઞા આપો
સેમ જાણિયે, સેમ ડામિયે, સેમ યેસિયે, સેમ હુદેયે, સેમ જમિયે, સેમ ચોલિયે, સેમ સાવધાનપણે પ્રવર્તિયે, સેમ તરિયે.
અને સેમ ડરતાં પ્રાણ-મૂત-નીચ-શ્વેતની દૈતા ન થાય આ સંયમ-આચારે ઉપયોગપૂર્વક વર્તિયે.] મ. કિ.

મોક્ષમાર્ગના નેતા (મોક્ષમાર્ગે લઈ જનાર), કર્મરૂપ પર્યતના મેતા (મેદનાર), સમમ તત્ત્વના જ્ઞાતા (જાણનાર),—તેને તે ગુણોની પ્રાપ્તિ અર્થે હું વંદું છું.

અવે મોક્ષમાર્ગના નેતા એમ કહી આત્માના અસ્તિત્વથી માંડી તેના મોક્ષ અને મોક્ષના ઉપાયસહિત વર્ષાં પરો તથા મોક્ષપામેલાનો સ્વીકાર કર્યો, તેમ જ જીવ અજીવ આદિ વર્ષાં તત્ત્વોનો સ્વીકાર કર્યો. મોક્ષ વંધની અપેક્ષા રાखે છે; વંધ વંધનાં કારણો આસ્રવ, પુણ્ય-પાપ-કર્મ, અને વંધાનાર એવા નિત્ય અવિનાશી આત્માની અપેક્ષા રાखે છે. તેમ જ મોક્ષ મોક્ષના માર્ગની, સંવરની, નિર્જરાની, વંધનાં કારણો ટાલવા રૂપ ઉપાયની અપેક્ષા રાखે છે. જેણે માર્ગ જોયો, જાણ્યો, અનુમત્યો હોય તે નેતા થઈ શકે. પટલે મોક્ષમાર્ગના નેતા એમ કહી તેને પામેલા એવા સર્વે સર્વદર્શી વીતરાગનો સ્વીકાર કર્યો. આમ મોક્ષમાર્ગના નેતા એ વિદોષણથી જીવઅજીવો નવે તત્ત્વ, છપ દ્રવ્ય, આત્માના હોવાપણા આદિ છપ પદ અને મુક્ત આત્માનો સ્વીકાર કર્યો.

મોક્ષમાર્ગે ઉપદેશવાનું, તે માર્ગે લઈ જવાનું કાર્ય દેહધારી સાકાર મુક્ત પુરુષ કરી શકે, દેહરહિત નિરાકાર ન કરી શકે. આમ કહી આત્મા પોતે પરમાત્મા થઈ શકે છે, મુક્ત થઈ શકે છે, એવા દેહધારી મુક્ત પુરુષ જ બોધ કરી શકે છે એમ સૂચવ્યું, દેહરહિત અપૌહયેય બોધનો નિષેધ કર્યો.

કર્મરૂપ પર્યતના મેદનાર એમ કહી કર્મરૂપ પર્વતો તોડવાથી મોક્ષ થાય એમ સૂચવ્યું, અર્થાત્ કર્મરૂપી પર્વતો સ્વધીર્યે કરી દેહધારીપણે તોડ્યા અને તેથી જીવન્મુક્ત થઈ મોક્ષ-માર્ગના નેતા, મોક્ષમાર્ગના ચતાવનાર થયા. ફરિફરી દેહ ધારણ કરવાનું, જન્મવા-મરવા રૂપ સંસારનું કારણ કર્મ છે, તેને સમૂહાં છેડવાથી, નાશકર્તાથી તેમને ફરી દેહ ધારણ કરવાપણું નથી એમ સૂચવ્યું. મુક્ત આત્મા ફરી અવતાર ન લે એમ સૂચવ્યું.

વિશ્વતત્ત્વના જ્ઞાતા, સમસ્ત દ્રવ્યપર્યાવાલક લોકાલોકના, વિશ્વના જાણનાર એમ કહી મુક્ત આત્માનું અલંક સ્વર શાયકપણું સૂચવ્યું. મુક્ત આત્મા સદા જ્ઞાનરૂપ જ છે એમ સૂચવ્યું.

આવા જે ગુણવાઙ્મા તેને તે ગુણની પ્રાપ્તિ અર્થે વંદું છું,—એમ કહી પરમ આત્મ, મોક્ષ-માર્ગ અર્થે નિધાસ કરવા યોગ્ય, વંદન યોગ્ય, મક્તિ કરવા યોગ્ય,—જેની આજ્ઞાએ ચાલવાથી નિઃસંશય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, તેમને પ્રગટેલ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય, તે ગુણો પ્રગટે,—એવા કોણ હોય તે સૂચવ્યું. ઉપર જણાવેલ ગુણવાઙ્મા મુક્ત પરમ આત્મ, વંદન યોગ્ય હોય, તેમણે બતાવેલ તે મોક્ષમાર્ગ, અને તેમથી મક્તિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ હોય, તેમને પ્રગટ થયેલા ગુણો તેમની આજ્ઞાએ ચાલનાર મક્તિમાનને પ્રગટે એમ સૂચવ્યું.

૩. વીતરાગના માર્ગની ઉપાસના કર્તવ્ય છે.

७८१. वनसूत्र. उत्तरखंडा. प्र. भासो वद ९ रवि. १९५४.

ॐ नमः.

अहो जिणेहिं असावज्जा, विचि साहुण देसियं;
मोखसाहुणहेउरुस, साहुदेहउरुस धारणा.

भगवान् जिने आश्चर्यकारक एवी निप्पापवृत्ति (आहारग्रहण) मुनिजोने उपदेशी. (ते पण शा अर्थे!) मात्र मोक्षसाधनने अर्थे. मुनिने देह जोईए तेना धारणार्थे. (बीजा कोई पण हेतुयी नहीं.)

अहो निचं तपो कम्मं, सच्च जिणेहिं वधियं;
जाय लज्जा समावित्ति, एगमत्तं च मोयणं.

सर्व जिन भगवंतोए आश्चर्यकारक (अद्भुत उपकारमूल) एवं तप.कर्म नित्यने अर्थे उपदेश्युं. (ते आ प्रमाणे:) संयमना रक्षणार्थे सम्यक्वृत्तिए एक वस्तु आहार ग्रहण. (दशवैकालिकसूत्र.)

तथारूप असंग निर्ग्रथपवनो अभ्यास सतत वर्द्धमान करजो. 'प्रश्न व्याकरण', 'दशवैकालिक', 'आत्मानुशासन' हाल संपूर्ण लक्ष राखीने विचारशो. एक शास्त्र पुरुं वांच्यापछी धीजुं विचारशो.

७८२.

वनसूत्र. द्वि० भा० छु० १. १९५४.

ॐ नमः.

मननो
वचननो
कायनो
इंद्रियनो
आहारनो
निद्रानो

जब करीने.

निर्विकल्पपणे अंतर्मुखवृत्ति करी आत्मध्यान करवुं.

मात्र अनायास अनुभव स्वरूपमां लीनता थवा देवी, धीजी चितवना न करवी.

जे जे तर्कादि उठे ते नहीं लंघावतां उपशमावी देवा.

७८३.

आभ्यंतर भान अवधूत.

विदेहिवत्,

जिनकल्पीवत्.

सर्व परभाव अने विभावयी व्यावृत्त.

निज स्वभावना मानसहित, अवधूतवत् विदेहिवत् जिनकल्पीवत् विनरता पुरुष भगवानना स्वरूपनुं ध्यान करिये छैये.

૭૮૪.

સેવા. દિ. બાધિન વદ. ૧૯૫૪.

હે જીવ, આ ક્લેશરૂપ સંસારથી નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત થા.

ચીત્તરાગ પ્રવચન.

૭૮૫.*

શ્રી સેવા. દિ. બા. વદ. ૧૯૫૪.

પ્ર૦—આત્મા છે ?

શ્રી૦ ડ૦—હા, આત્મા છે

પ્ર૦—અનુભવથી કહો છો કે આત્મા છે ?

ડ૦—હા, અનુભવથી કહિયે છિયે કે આત્મા છે. સાકરના સ્વાદનું વર્ણન ન થઈ શકે. તે તો અનુભવગોચર છે,—તેમ જ આત્માનું વર્ણન ન થઈ શકે. તે પણ અનુભવગોચર છે, પણ તે છે જ.

પ્ર૦—જીવ એક છે કે અનેક છે ? આપના અનુભવનો ઉત્તર રાખો છું.

ડ૦—જીવો અનેક છે.

પ્ર૦—જહ, કર્મ એ વસ્તુતઃ છે ? કે માયિક છે ?

ડ૦—જહ, કર્મ એ વસ્તુતઃ છે. માયિક નથી.

પ્ર૦—પુનર્જન્મ છે ?

ડ૦—હા, પુનર્જન્મ છે.

પ્ર૦—વેદાંતને માન્ય માયિક રૂપને આપ માનો છો ?

ડ૦—ના.

પ્ર૦—વર્ષણમાં પડતું પ્રતિબિંબ તે માત્ર સ્વાદ છે કે કોઈ તત્ત્વનું બનેલ છે ?

ડ૦—વર્ષણમાં પડતું પ્રતિબિંબ માત્ર સ્વાદ નથી, તે અમુક તત્ત્વનું બનેલું છે.

(૨)

મારું ચિત્ત, મારી ચિત્તવૃત્તિઓ ઘટલી શાંત થઈ જાઓ કે કોઈ યુગ પણ આ શરીરને જોઈ જ રહે, મય પામી નાથી ન જાય !

મારી ચિત્તવૃત્તિ ઘટલી શાંત થઈ જાઓ કે કોઈ વૃદ્ધ યુગ જેના માથામાં સુજલી આવતી હોય તે આ શરીરને જહપદાર્થ જાણી પોતાનું માથું સુજલી મટાડવા આ શરીરને ધસે !

વર્ષ ૩૨ મું.

૭૮૬.

મુંબઈ. કાર્તિક ૧૯૫૫.

ૐ નમઃ.

(૧)

સંયમ.

(૨)

જાગૃત સત્તા.

જાયક સત્તા.

આત્મસ્વરૂપ.

(૩)

સર્વજ્ઞોપદિષ્ટ આત્મા સદ્ગુરુરૂપાદ જાણિને નિરંતર તેના ધ્યાનના અર્થે વિચારું, સંયમ તપ પૂર્વકઃ—

(૪)

અહો! સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસમય સન્માર્ગ.

અહો! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંતરસપ્રધાન માર્ગના મૂળ સર્વેશ દેવ.

અહો! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંતરસ સુખતીત કરાવ્યો એવા પરમ કૃપાહુ સદ્ગુરુ દેવ.

આ વિશ્વમાં સર્વે કાલ તમે જયવંત વર્ષો, જયવંત વર્ષો.

૭૮૭.

ફેર. માર્ગેશ્વરે શુદી ૧૪ સોમ. ૧૯૫૫.

ૐ નમઃ.

જેમ બને તેમ વીતરાગશુભનું અનુપેક્ષન (વિતવન) વિશેષ કર્તવ્ય છે. પ્રમાદ પરમરિપુ છે; એ વચન જેને સમ્યક્ નિશ્ચિત થયું છે તે પુરુષો કૃતકૃત્ય થતાં સુધી નિર્ભયપણે વર્ષવાનું સ્મરણ પણ હચ્છતા નથી. રાગ્યચંદ્ર.

૭૮૮.

ફેર. માર્ગે વદ ૪ શનિવાર. ૧૯૫૫.

ૐ નમઃ.

તમને જે સમાધાનવિશેષની જિજ્ઞાસા છે, તે કોઈએક નિવૃત્તિયોગમાં પ્રાપ્ત થવાયોગ્ય છે.

જિજ્ઞાસા બઠ્ઠા, વિચાર બઠ્ઠા, વૈરાગ્ય બઠ્ઠા, ધ્યાન બઠ્ઠા, અને જ્ઞાન બઠ્ઠા વર્ષમાન થવાને અર્થે આત્માર્થી જીવને તથારૂપ જ્ઞાની પુરુષનો સમાગમ વિશેષ કરી ઉપાસવા યોગ્ય છે.

તેમાં પણ વર્ષમાન કાળના જીવોને તે બઠ્ઠાની દૃઢ છાપ પડી જવાને અર્થે ઘણા અંતરાયો જોવામાં આવે છે, જેથી તથારૂપ શુદ્ધ જિજ્ઞાસુવૃત્તિ દીર્ઘકાલપર્યંત સત્સમાગમ ઉપાસવાની આવશ્યકતા રહે છે. સત્સમાગમના અમાલે વીતરાગશુભ, પરમ શાંતરસપ્રતિપાદક વીતરાગવચનોની અનુપેક્ષા વારંવાર કર્તવ્ય છે. ચિત્તસ્થિરતાટે તે પરમ ઔપચ છે.

૭૮૯. ઈંદર. માર્ગ વદ. ,, ગુરુવારની સવારે. ૧૯૫૫.

ૐ નમઃ.

વનસ્પતિસંવંધી ત્યાગમાં અમુક દશથી પાંચ વનસ્પતિનો હાલ આગાર રાखी થીજી વનસ્પતિથી વિરામ પામતા આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી.

સદેવગુરુશાસ્ત્રમંત્રિ અમમત્તપણે ઉપાસનીય છે. શ્રી ૐ.

૭૯૦.

પ્રત્યક્ષ નિજઅનુભવસ્વરૂપ છુ ઇમા સંશય શો ?

તે અનુભવમા જે વિશેષ વિષે ન્યૂનાધિકપણુ થાય છે, તે જો મટે તો કેવલ અલઘાકાર સ્થાનુભવ સ્થિતિ વર્તે.

અમમત્ત ઉપયોગે તેમ થઈ શકે.

અમમત્ત ઉપયોગ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે. તેમ વર્તે જવાય છે તે પ્રત્યક્ષ સુપ્રતીત છે.

અવિચ્છીન્ન તેવી ધારા વર્તે તો અદ્ભુત અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ અનુભવ સુસ્પષ્ટ સમવસિત વર્તે.

૭૯૧.

ઈંદર પોષ સુદ ૧૫ ગુરુ ૧૯૫૫.

ૐ

(૧) વસોલા ગ્રહણ કરેશ નિયમાનુસાર લીલોરીમા વિરત્તિપણે ૦૦ = ૫ વર્તું. જે ક્લોકના સ્પર્શનો નિયમ શારીરિક ઉપદ્રવવિશેષ વિના હમેશ નિર્વાહવો. થક અને થી શારીરિક હેતુથી ગ્રહણકરતા આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી.

(૨) કિંચિત્ ક્ષોષ સમાન્વિમાન થયો હોય તો તેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રી ૦૦૦૦૦૦ મુનિ આદિની સમીપે લેવુ યોગ્ય છે.

(૩) મુમુક્ષુઓપ નિયમાદિનુ ગ્રહણ તે મુનિઓ સમીપે કર્તવ્ય છે.

૭૯૨.

મનુષિના કાર્યો મતિ વિરતિ.

સંગ અને ક્ષેહપાશનુ ત્રોહનુ (અતિશય વસમુ છતા કરવુ, કેમકે થીજો કોઈ ઉપાય નથી.) આશકા—જે ક્ષેહ રાલે છે તેના પ્રત્યે આવી તૂર દૃષ્ટિથી વર્તવુ તે કૃતાન્નતા અથવા નિર્દયતા નથી.

સમાધાન—

૭૯૩.

મોરથી. મહાવદ્. ૧ સોમ. ૧૯૫૫ (૧૧મે)

કર્મની મૂલ પ્રકૃતિ આઠ, તેમા ચાર ધાતિની અને ચાર અધાતિની કહેવાય છે.

ચાર ધાતિનીનો ધર્મ આત્માના ગુણની ધાત કરવાનો, અર્થાત્ (૧) તે ગુણને આવરણ કરવાનો, અથવા (૨) તે ગુણનુ વસ્ત્ર-વીર્ય રોષવાનો, અથવા (૩) તેને ચિકલ કરવાનો છે અને તે માટે ધાતિની પૈવી સંજ્ઞા તે પ્રકૃતિને આપી છે.

આત્માના ગુણ જ્ઞાન, દર્શન તેને આવરણ કરે તેને અનુક્રમે (૧) જ્ઞાનાવરણીય અને (૨) દર્શનાવરણીય ધ્વુ નામ આપ્યુ.

અંતરાય પ્રકૃતિ એ ગુણને આવરતી નથી, પણ તેના મોગ ઉપમોગ આદિને, તેનાં વીર્ય-વચ્ચને રોકે છે. આ ઠેકાણે આત્મા મોગાદિને સમજે છે, જાણે દેસે છે છટલે આવરણ નથી; પણ સમજતાં છતાં મોગાદિમાં વિન્ન-અંતરાય કરે છે, માટે તેને આવરણ નહિ પણ અંતરાય પ્રકૃતિ કહી.

આમ ત્રણ આત્મપ્રતિની પ્રકૃતિ થઈ. ચોથી પ્રાતિની પ્રકૃતિ મોહનીય છે. આ પ્રકૃતિ આવરતી નથી, પણ આત્માને મૂર્છિત કરી, મોહિત કરી વિકલ્લ કરે છે, જ્ઞાન, દર્શન છતાં અંતરાય નહિ છતાં પણ આત્માને વસતે વિકલ્લ કરે છે, ઊંધા પાટા બંધાવે છે, મુંઝવે છે માટે એને મોહનીય કહી.

આમ આ ચારે સર્વપ્રાતિની પ્રકૃતિ કહી.

ત્રીજી ચાર પ્રકૃતિ જો કે આત્માના પ્રદેશ સાથે જોડાયેલી છે તથા તેનું કામ કર્યા કરે છે અને ઉદય અનુસાર વેદાય છે, તથાપિ તે આત્માના ગુણની આવરણ કરવા રૂપે કે અંતરાય કરવા રૂપે કે તેને વિકલ્લ કરવા રૂપે પ્રાતક નથી માટે તેને અપ્રાતિની કહી છે.

૭૧૪.

મૌર્યી. પાશ્વુન છુદ ૧ રવિ. ૧૧૫૫.

ૐ નમઃ.

(૧) “નાકેરૂપ નિહાલતા.”

એ ચરણનો અર્થ વીતરાગમુદ્રાસૂચક છે. રૂપાવલોકન દ્રષ્ટિથી સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે સ્વરૂપાવલોકન દ્રષ્ટિમાં પણ મુગમતા પ્રાપ્ત થાય છે. દર્શનમોહનો અનુભવ ઘટવાથી સ્વરૂપાવલોકન દ્રષ્ટિ પરિણમે છે. મહત્વરૂપોનો નિરંતર અથવા વિશેષ સમાગમ, વીતરાગમુદ્રા ચિંતન, અને ગુણજિજ્ઞાસા દર્શનમોહનો અનુભવ ઘટવાના મુખ્ય હેતુ છે. તેથી સ્વરૂપદ્રષ્ટિ સહજમાં પરિણમે છે.

(૨) શિથીલતા ઘટવાનો ઉપાય જીવ જો કરે તો મુગમ છે. વીતરાગવૃત્તિનો અભ્યાસ રાક્ષસો.

૭૧૫.

વચાળીધા. પા. અદ ૧૦ છુપવાર. ૧૧૫૫.

આલાર્થાદ ઘોષ ક્યારે પરિણમી શકે છે એ શાવ સ્થિરચિત્તે વિચારવા યોગ્ય છે, જે મૂલમૂત છે. અમુક અસદ્વૃત્તિઓનો પ્રથમ અવશ્ય કરી નિરોધ કરવો યોગ્ય છે. જે નિરોધના હેતુને હલતાથી અનુસરું જ જોઈએ, તેમાં પ્રમાદ યોગ્ય નથી. ૐ.

૭૧૬.

વચાળીધા. પા. વદી ૧૧. ૧૧૫૫.

૧. ચરમાવર્તે હો ચરમકર્ણ તથા, અવપરિણતિ પરિપાક રે,
દોષ ટલે ને દ્રષ્ટિ છુલે મલી, પ્રાપ્તિ પ્રવચન વાક રે.
૨. પરિચય પાતકપ્રાતક સાધુશું, અકુશલ અપચય ચેત રે,
ત્રંચ અધ્યાતમ શ્રવણ, મનન કરી, પરિશીલન નય હેત રે.
૩. મુગમ મુગમ કરી સેવન ભેક્ષવે, સેવન અગમ અનુપ રે,
દેજો કદાન્તિ સેવક યાચના, આનંદધન રસરૂપ રે.

(સંભવ જિનસત્ત્વન-આનંદધન.)

૭૯૭.

ઘવાળીઆ ચૈત્ર સુદ ૧ ૧૯૫૫.

ઉવસંતક્ષીણમોહો, મગ્ને જિણમાસિદેન સમુચગદો,
જાણાણુ મગ્ગચારી, નિઘ્વાણં પુર વ્વજ્ઞ દિ ધીરો.

દર્શનમોહ ઉપશાત અથવા ક્ષીણ થયો છે જેનો ઇવો ધીર પુરુષ વીતરાગોઈ દર્શવિલા માર્ગને અગીકાર કરીને શુદ્ધચૈતન્યસમાવ પરિણામી થઈ મોક્ષપુર પ્રત્યે જાય છે.

૭૯૮.

શ્રી ઘવાળીઆ ચૈત્ર સુદ ૫ ૧૯૫૫.

ૐ. દ્રવ્યાનુયોગ પરમ ગમીર અને સૂક્ષ્મ છે, નિર્મય પ્રવચનનુ રહસ્ય છે, શુદ્ધ ધ્યાનનુ અનન્ય કારણ છે. શુદ્ધ ધ્યાનથી કેવલજ્ઞાન સમુત્પન્ન થાય છે. મહામાગ્યવહે તે દ્રવ્યાનુયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાથી અથગ નાશ પામવાથી, વિષયપ્રત્યે ઉદાસીનતાથી અને મહત્પુરુષના ચરણકમલની ઉપાસનાના વચ્ચે દ્રવ્યાનુયોગ પરિણમે છે.

જેમ જેમ સંયમ વર્દમાન થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યાનુયોગ યથાર્થ પરિણમે છે. સંયમની ધૃદ્ધિનુ કારણ સમ્યક્દર્શનનુ નિર્મલત્વ છે, તેનુ કારણ પણ 'દ્રવ્યાનુયોગ' થાય છે.

સામાન્યપણે દ્રવ્યાનુયોગની ચોક્ષતા પામી દુર્લભ છે. આત્મારામપરિણામી, પરમવીતરાગદષ્ટિવત, પરમઅસંગ ઇવા મહાત્માપુરુષો તેના મુલ્ય પાત્ર છે

કોઈ મહત્પુરુષના મનનને અર્થે પંચાસ્તિકાયનું 'સંશિષ્ઠ સ્વરૂપ' લક્ષ્ય હતુ, તે મનન અર્થે આ સાથે મોકલ્યુ છે.

હે આર્ય! દ્રવ્યાનુયોગનું ફલ સર્વ માનથી રિરામ પામવારૂપ સંયમ છે. તે આ પુરુષના વચન તારા અંત કરણમા તુ કોઈ દિવસ સિધિલ કરીશ નહીં. ઘણે શુઃ સમાધિનું રહસ્ય એ જ છે. સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અનન્ય ઉપાય એ જ છે.

૭૯૯.

ઘવાળીઆ ચૈત્ર વદ ૨ સુદ ૧૯૫૫.

હે આર્ય! જેમ રણ ઉતરી પારને સંપ્રાપ્ત થવા, તેમ મ્મ સ્વયમ્ભૂત તરી પારને સંપ્રાપ્ત થાઓ!

૮૦૦

સ્વપર ઉપકારનુ મહત્કાર્ય હવે કરીલે! ત્વરાથી કરી લે!

અપ્રમત્ત થા—અપ્રમત્ત થા.

શુ કાઢનો ક્ષણવારનો પણ મરુસો આર્ય પુરુષોઈ ક્યો છે?

હે પ્રમાદ! હવે તુ જા, જા.

હે પ્રમદર્ચ! હવે તુ પ્રમત્ત થા, પ્રમત્ત થા.

હે વ્યવહારોદય! હવે પ્રવચ્ચી ઉદય આવીને પણ તુ શાત થા, શાત.

હે દીપેશ્વરતા! સુવિચારનુ, ધીરજનુ, ગમીરપણાનું પરિણામ તુ આ માટે થવા હ્ચ્છે છે?

હે લોપચીઝ! તુ અત્યત દદ્ધામલકવત્ વર્ષ, વર્ષ

હે જ્ઞાન ! તું દુર્ગમ્યને પણ હવે સુગમ સમાધાનમાં લાવી મૂક.

હે ચારિત્ર ! પરમ અનુગ્રહ કર, પરમ અનુગ્રહ કર.

હે યોગ ! તમે સ્થિર થાઓ, સ્થિર થાઓ.

હે ધ્યાન ! તું નિજ સ્વભાવાકાર થા, નિજ સ્વભાવાકાર થા.

હે વ્યગ્રતા ! તું જતી રહે, જતી રહે.

હે અલ્પ કે મધ્ય અલ્પ કપાય ! હવે તમે ઉપશમ થાઓ. ક્ષીણ થાઓ. અમારે કાંઈ તમારા પ્રાણે રુચિ રહી નથી.

હે સર્વજ્ઞ પદ ! મયાર્થ સુમતીતપણે તું હૃદયાવેશ કર, હૃદયાવેશ કર.

હે અસંગ નિર્મય પદ ! તું સ્વાભાવિક વ્યવહાર રૂપ થા.

હે પરમ કરુણામય સર્વે પરમ હિતના મૂલ વીતરાગ ધર્મે ! પ્રસન્ન થા, પ્રસન્ન.

હે આત્મા ! તું નિજ સ્વભાવાકાર ધૃતિમાં જ અમિમુલ્લ થા, અમિમુલ્લ થા. ❧

હે વચનસમિતિ ! હે કાયજલચપલતા ! હે દુકાંતવાસ ! અને. અસંગતા ! તમે પણ પ્રસન્ન થાઓ, પ્રસન્ન થાઓ.

સલ્લમડી રહેલી પૃષ્ઠી જે આશ્ચર્ય તરંગના તે કાંતો આશ્ચર્ય તરંગ જ વેદી લેવી. કાંતો તેને સ્વચ્છ પુદ દઈ ઉપશમ કરી દેવી.

જેમ નિસ્પૃહતા ચલવાન તેમ ધ્યાન ચલવાન થઈ શકે, કાર્ય ચલવાન થઈ શકે.

૮૦૧.

મોરબી. ચૈત્ર વદ ૭. ૧૯૫૫.

(૧) વિશેષ થઈ શકે તો સારું. જ્ઞાનિજીને સદાચરણ પણ પ્રિય છે. વિકલ્પ કર્તવ્ય નથી.

(૨) 'જાતિસ્થિતિ' થઈ શકે છે. પૂર્વે મન જાણી શકાય છે. અવધિજ્ઞાન છે.

(૩) તિથિ પાઠવી.

(૪) તેણું તેવાને મલે; તેણું તેવાને ગમે.

ચાહે ચકોર તે ચંદને,

મધુકર માલતીભોગીરે;

તેમ મવિ સહજમુળે હોવે,

ઉત્તમ નિમિત્તસંજોગીરે.

(૫) ચરમાર્ચ વળી હો ચરમકરણ તમારે, મન પરિણતિ પરિણાક,

દોષ ટલે ને દ્વિધિ શુભે અતિ મલ્લિ રે, પ્રાપતિ પ્રવચન વાક.

૮૦૨.

મોરબી. ચૈત્ર વદ ૮. ૧૯૫૫.

❧

(૧) પદ્મદર્શનસમુચય અને તત્ત્વાર્થસૂત્ર અવલોકનો. યોગદષ્ટિસમુચય (સમાય) કંઠામે કરી વિચારવા યોગ્ય છે. ૫ દષ્ટિઓ આત્મદશાપાપક (યર્મોમિટર) યંત્ર છે.

૭૯૭.

ઘવાળીભા. ચૈત્ર સુદ ૩. ૧૯૫૫.

ઉચસંતરીણમોહો, મગ્ને જિણભાસિદેન સમુચગદો,
જાનાણુ મગ્ગચારી, નિલ્વાણં પુર વ્વજ્ઞ દિ ધીરો.

દર્શનમોહ ઉપશાંત અથવા ક્ષીણ થયો છે જેનો પ્લો ધીર પુરુષ વીતરાગોદ્ દર્શાવેલા માર્ગને અંગીકાર કરીને શુદ્ધચૈતન્યસ્વભાવ પરિણામી થઈ મોક્ષપુર પ્રત્યે જાય છે.

૭૯૮.

શ્રી ઘવાળીભા. ચૈત્ર સુદ ૫. ૧૯૫૫.

ૐ. દ્રવ્યાનુયોગ પરમ ગંભીર અને સૂક્ષ્મ છે, નિર્મથ પ્રવચનનું રહસ્ય છે, શુદ્ધ ધ્યાનનું અનન્ય કારણ છે. શુદ્ધ ધ્યાનથી કેવલજ્ઞાન સમુત્પન્ન થાય છે. મહામાગ્યવડે તે દ્રવ્યાનુયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દર્શનમોહનો અનુમાગ ઘટવાથી અથવા નાશ પામવાથી, વિષયપ્રત્યે ઉદાસીનતાથી અને મહત્પુરુષના ચરણકમલની ઉપાસનાના બઝથી દ્રવ્યાનુયોગ પરિણમે છે.

જેમ જેમ સંયમ વર્ધમાન થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યાનુયોગ ચચાર્ય પરિણમે છે. સંયમની વૃદ્ધિનું કારણ સમ્યક્દર્શનનું નિર્મલત્વ છે, તેનું કારણ પણ 'દ્રવ્યાનુયોગ' થાય છે.

સામાન્યપણે દ્રવ્યાનુયોગની ચોમ્મતા પામી દુર્લભ છે. આત્મારામપરિણામી, પરમવીતરાગદૃષ્ટિવંત, પરમઅસંગ એવા મહાત્માપુરુષો તેનાં મુખ્ય પાત્ર છે.

કોઈ મહત્પુરુષના મનનને અર્થે પંચાસ્તિકાપનું *સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ ઝર્યું હતું; તે મનન અર્થે આ સાથે મોકલ્યું છે.

હે આર્ય! દ્રવ્યાનુયોગનું ફલ સર્વ માવથી વિરામ પામવારૂપ સંયમ છે. તે આ પુરુષનાં વચન તારા અંતઃકરણમાં તું કોઈ દિવસ શિથિલ કરીશ નહીં. વધારે શું! સમાધિનું રહસ્ય એ જ છે. સર્વ દુઃસ્થી મુક્ત થવાનો અનન્ય ઉપાય એ જ છે.

૭૯૯.

ઘવાળીભા. ચૈત્ર વદ ૧ શુદ્ધ. ૧૯૫૫.

હે આર્ય! જેમ રણ ઊતરી પારને સંપ્રાપ્ત થયા, તેમ મન સ્વયંમૂરખણ તરી પારને સંપ્રાપ્ત થાઓ!

૮૦૦.

સ્વપર ઉપકારનું મહત્કાર્ય હવે કરીલે! ત્વરાથી કરી લે!

અપ્રમત્ત યા-અપ્રમત્ત યા.

શું કાઢતો ક્ષણવારનો પણ મરૂમો આર્ય પુરુષોદ્ કયો છે?

હે પ્રમાદ!! હવે તું જા, જા.

હે અન્નચર્ય! હવે તું પ્રસન્ન યા, પ્રસન્ન યા.

હે વ્યવહારોદય! હવે પ્રવઝથી ઉદય આવીને પણ તું ઝાંત યા, ઝાંત.

હે દીર્ઘસૂત્રતા! મુવિચારું, ધીરજનું, ગંભીરણાનું પરિણામ તું આ માટે થવા દૃષ્ટે છે?

હે ચોષપીત્ર! તું અત્યંત હસ્ટામલકવત્ વર્ત, વર્ત.

પાઠ ઉપર શાહી બોલાઈ જતાં તે પાઠ ફરી લલ્લવો પડ્યો હતો, અને તે ઠેકાણે 'વહુ પુણ્ય ફેરા પુંજથી'નું અમૂલ્ય તાત્ત્વિક વિચારનું કાવ્ય મુકયું હતું.

૨. જૈનમાર્ગને યથાર્થ સમજાવવા તેમાં પ્રયાસ કર્યો છે. જિનોક્ષમાર્ગથી ફંદિપણ ન્યૂનાધિક તેમાં કશું નથી. ચીતરાગમાર્ગપર આવાલવૃદ્ધની રુચિ થાય, તેનું સ્વરૂપ સમજાય, તેનું ધીજ હૃદયમાં રોપાય તેવા હેતુજ્ઞ ચાલાવબોધ રૂપ યોજના તેની કરી છે. તે શૈલી તથા તે બોધને અનુસરવા પણ એ નડુનો આપેલ છે. એનો પ્રજ્ઞાવબોધ માગ મિત્ર છે તે કોઈ કરશે.

૩. એ છપાતાં વિલંબ થયેલ તેથી ગ્રાહકોની આકુલતા ટાળવા 'માવનાબોધ' * ત્યાર પછી રવી ઉપહાર રૂપે ગ્રાહકોને આપ્યો હતો.

૪. હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો? શું સ્વરૂપ છે મારું સત્ત્વ? કોના સંબંધે ચઢગણા છે? રાશું કે એ પરિહરું?

એ પર જીવ વિચાર કરે તો તેને નવે તત્ત્વનો, તત્ત્વજ્ઞાનનો સંપૂર્ણ બોધ મળી જાય એમ છે. એમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણ સમાવેશ પામે છે. શાંતિપૂર્વક, વિવેકથી વિચારવું જોઈએ.

૫. જ્ઞાણ, ભાષા લેણથી ફંદે જ્ઞાનની, વિદ્વત્તાની તુલના ન થાય. પણ સામાન્યપણે જીવોને એ તુલનાની ગમ નથી.

૬. પ્રમાદ મોટો શત્રુ છે. વને તો જિનમંદિરે નિયમિત પૂજા કરવા જવું. રાત્રે ન જમવું, જરૂર પડે તો ઉકાળેલ દુધ વાપરવું.

૭. કાવ્ય, સાહિત્ય કે સંગીત આદિ કલા જો આત્માર્યે ન હોય તો કલ્પિત છે. કલ્પિત એટલે નિરર્થક, સાર્થક નહિ તે, જીવની કલ્પના માત્ર. શક્તિપ્રયોજન રૂપ કે આત્માર્યે ન હોય તે વધું કલ્પિત જ.

૮૦૬.

મોરબી વૈદ્ય વદ ૧૨. ૧૯૫૫.

પ્ર૦-શ્રીમદ્ આનંદધનજી શ્રી અનિતનાથજીના સ્તવનમાં સ્તવે છે:-

તરતમ યોગે રે તરતમ વાસના રે,
વાસિત બોધ આધાર.-પંથડો૦.

એનો અર્થ શું?

૩૦-જેમ યોગનું (મન, વચન, કાયાના) તારતમ્ય અર્થાત્ અધિકપણું તેમ વાસનાનું પણ અધિકપણું, એવો 'તરતમ યોગે રે તરતમ વાસના રે' નો અર્થ થાય છે, અર્થાત્ કોઈ ચઢવાનું યોગવાળો પુરુષ હોય તેનું મનોબલ, વચનબલ, આદિ ચઢવાનું હોય અને તે પંથ પ્રવર્તવતો હોય, -પણ જેવો તેનો ચઢવાનું મન, વચનાદિ યોગ છે, તેવી જ પાછી ચઢવાનું વાસના મનાવા, પૂજાયા, માન સત્કાર, અર્થ, વૈભવ આદિની હોય તો તેવી વાસનાવાળાનો બોધ વાસિત બોધ થયો; કષાયયુક્ત બોધ થયો; વિષયાદિની ચાલસાવાળો બોધ થયો; માનાર્થ થયો; આત્માર્થ

(૨) શાસ્ત્રને જાણ સમજનારા મૂલ કરે છે. શાસ્ત્ર પટલે શાસ્ત્રા પુરુષનાં વચનો. એ વચન સમજાવા દ્રષ્ટિ સમ્યક્ જોઈએ. હું જ્ઞાન છું, હું વ્રજ છું એમ માની લીધે, એમ પોકાર્યે તે યદિ જવાતું નથી. તે રૂપ થવા સત્યાસાદિ સેવાં જોઈએ.

(૩) સદુપદેશની વહુ જરૂર છે. સદુપદેશની વહુ જરૂર છે.

(૪) પાંચસો હજાર શ્લોક મુલપાઠે કરવાથી પંડિત બની જવાતું નથી. છતાં થોડું જાણી શાસ્ત્રનો ઢોઢ કરનારા એવા પંડિતોનો ત્રોટો નથી.

(૫) પ્રભુને* સત્તિપાત થયો છે.

૮૦૩.

મોરબી. ચૈત્ર વદ ૯ મુહ. ૧૯૫૫.

(૧)

ૐ નમઃ.

(૧) આત્મહિત અતિ દુર્લભ છે, એમ જાણી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમત્તપણે તેની ડપાસના કરે છે.

(૨) જ્ઞાચારાંગ ધૂનના એક નાક્ય સંબંધીનું ચર્ચાપત્રાદિ જોયું છે. ઘણું કરી થોડા દિવસમાં ફોઈ ઘુઝ તરફથી તેનું સમાધાન બહાર પડ્યો. ૐ

(૨) ।

પરમ સત્ રિવાતું હોય તો તેવા વિશિષ્ટ પ્રસંગે દેવતા સારસંભાલ કરે; પ્રગટ પણ આવે. પણ વહુ જુજ પ્રસંગમા.

યોગી કે તેવી વિશિષ્ટ શક્તિવાળા તેવા પ્રસંગે સહાય કરે, પણ તે જ્ઞાની તો નહીં જ.

જીવને મતિકલ્પનાથી એમ માસે કે મને દેવતાના દર્શન થાય છે, મારી પાસે દેવતા આવે છે, મને દર્શન થાય છે. દેવતા એમ દેખાવ ન દે.

૮૦૪.

મોરબી. ચૈત્ર વદ ૧૦. ૧૯૫૫.

૧. પારકાના મનના પર્યાય જાણી શકાય છે. સ્વમનના પર્યાય જાણી શકાય તો પરમનના પર્યાય જાણવા મુશ્કેલ છે. સ્વમનના પર્યાય જાણવા પણ મુશ્કેલ છે. સ્વમન સમજાય તો તે વસ્તુ થાય. સમજાવા સદ્વિચાર અને સતત્ એકાગ્ર ઉપયોગની જરૂર છે.

૨. આસનજયથી (શિવ આસન દટ થવાથી) ડરવાન કૃતિ ઉપશમે છે; ઉપયોગ અત્યપત્ત યદિ શકે છે; નિદ્રા ઓઝી યદિ શકે છે.

૩. તટકાના પ્રકાશમા શીળુ શીળુ સૂક્ષ્મ રત્ન જેવું દેખાય છે, તે જણી નથી, પણ અનેક પરમાણુઓનો બનેલ સ્કંધ છે. પરમાણુ ત્રણુપ જોયા ન જાય. ત્રણુદંદ્રિયલભિષના પ્રવઠ ક્ષયો-પદમવાળા બીજ અથવા દુરંદેશીલભિસંપન્ન યોગી અથવા કેવલિને એ દેસી શકાય.

૮૦૫.

મોરબી. ચૈત્ર વદ ૧૧. ૧૯૫૫.

-૧- મોક્ષમાર્ગ! શ્રમે-શ્લેષ વરસ અને પાંચ માસની ડમ્મરે ત્રણ દિવસમા રચી હતી. ૬૭ મા

पामी रखो छे, तेने वैराग्य सन्मुख धनुं मुश्केल छे. त्यां तेनी पासे शृंगार च धर्मरूपे सुकाय तो ते वैराग्य भणी केम कळी शके? आम वीतरागमार्गविमुखता बधी.

त्यां प्रतिमाप्रतिपक्ष संप्रदाय जैनमां ज उमो धयो. ध्याननुं कार्य, स्वरूपनुं कारण एवी जिन प्रतिमाप्रति लाखो दृष्टिविमुख थया. वीतरागशास्त्र फलिपत अर्थयी विराधायां, केटलांक तो समूळगां खंडायां. आम आ छसो बरसना अंतरालमां वीतरागमार्गरक्षक बीजा हेमचंद्राचार्यनी जरूर हती. अन्य घणा आचार्यों थया, पण ते श्री हेमचंद्राचार्य जेवा प्रभावशाली नहीं, एटले विषमता सामे टकी न शकायुं. विषमता यथती चाली. त्यां श्री आनंदधनजी दसो वरस पूर्वे थया.

श्री आनंदधनजीए खपर हितबुद्धिबी लोकोपकार प्रवृत्ति खल करी. आ मुख्य प्रवृत्तिमां आत्म हित गौण कर्युं, पण वीतरागधर्मविमुखता, विषमता एटली बधी व्यापी गई हती के लोको धर्मेने के आनंदधनजीने पिछाणी न शक्यां, ओळखी न शक्यां. परिणामे श्री आनंदधनजीने लाखुं के प्रबल व्यापी गयेली विषमतायोगे लोकोपकार, परमार्थप्रकाश कारणत थतो नथी, अने आत्महित गौण यई तेमां बाधा आवे छे, माटे आत्महितने मुख्य करी तेमां प्रवर्तनुं योग्य छे. आधी विचारणाए परिणामे ते लोकसंग त्यजी दई वनमां चाली निकळ्या. वनमां विचरतां छतां अप्रगट-पणे रही चोविदी-पद आदिवडे लोकोपकार तो करी ज गया. निष्कारण लोकोपकार ए महा-पुरुषोनो धर्म छे.

प्रगटपणे लोको आनंदधनजीने ओळखी न शक्यां. पण आनंदधनजी अप्रगट रही तेमनुं हित करता गया.

अत्यारे तो श्रीआनंदधनजीना खलत करतां पण बधारे विषमता, वीतरागमार्गविमुखता व्यापेली छे.

(२) श्री आनंदधनजीने सिद्धांतबोध तीन हतो. तेजो खेतांवर संप्रदायमां हता. 'आप्य, चूर्णि, निर्युक्ति, वृत्ति, परंपर अनुभवरे' इत्यादि पंचांगीनुं नाम तेमना श्री नमिनाथजीना स्तवनमां न आखुं हत तो खपर न पढत के तेजो खेतांवर संप्रदायना हता के दिगंबर संप्रदायना!

—टिप्पणी—

सोरबी बैभ ॥ १९५५.

आ भारतवर्षनी अघोगति जैनधर्मधी बई एम महीपतराम रूपराम कहता, छलता. दशेक बरसपर अमदाबादमां मेळाप अतां तेमने पुछ्युं:—

प्र०—भाई, जैनधर्म अहिंसा, सत्य, संप, न्याय, नीति, आरोग्यप्रद आहार—पान, निर्व्यसन, उद्यम आदिनो बोध करे छे?

—(महीपतरामे उचर आप्यो.)

प्र० उ०—हां.

प्र०—भाई, जैन धर्म हिंसा, असत्य, चोरी, कुसंप, अन्याय, अनीति, विरुद्ध आहार विहार, विषय लालसा, आलस—प्रमाद आदिनो निषेध करे छे?

प्र० उ०—हां.

બોધ ન થયો. શ્રી આનંદધનજી શ્રી અજિતપ્રમુને સ્ત્રવે છે કે હે પ્રમુ, યવો વાસિત બોધ આધારરૂપ છે તે મારે નથી જોઈતો. મારે તો કપાયરહિત, આત્માર્થસંપન્ન, માનાદિ વાસના-રહિત યવો બોધ જોઈએ છે. યવા પંથની ગવેષણા હું કરી રહ્યો છું. મન વચનાદિ ચઢવાન્ યોગવાદ્યા જૂદા જૂદા પુરુષો બોધ પ્રરૂપતા આવ્યા છે, પ્રરૂપે છે; પણ હે પ્રમુ, વાસનાના કારણે તે બોધ વાસિત છે, મારે તો નિર્વાસિત બોધ જોઈએ છે. તે તો, હે વાસના વિષય કપાયાદિ લેણે જીત્યા છે યવા જિન વીતરામ અજિત દેવ, તારો છે. તે તારા પંથને હું લોજી-નિહાલી રહ્યો છું. તે આધાર મારે જોઈએ છે.

(૨) આનંદધનજીની ચોવિસી મુસપાઠે કરવા યોગ્ય છે. તેના અર્થ વિવેચન પૂર્વક હલવા યોગ્ય છે. તેમ કરશો.

૧૮૭૭

મોરબી. ચૈત્ર વદ ૧૪. ૧૯૫૫.

ૐ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને થયાં આઠસો વરસ થયાં. શ્રી આનંદધનજીને થયાં ચત્તો વરસ થયાં. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે લોકાનુગ્રહમાં આસ્ત્ર કર્પણ કર્યો. શ્રી આનંદધનજીએ આસ્ત્રહિત સાધન પ્રવૃત્તિને મુલ્ય કરી. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહામમાવક ચઢવાન્ ક્ષયોપશમવાદ્યા પુરુષ હતા. તેઓ ધારત તો જૂદો પંથ પ્રવર્તીથી થકે યવા સામર્થ્યવાન્ હતા. તેમણે ત્રિશ હજાર ધરને શ્રાવક કર્યો. ત્રિશ હજાર ધર પદ્ધતે સવાથી દોઢ ટાસ માણસની સંખ્યા થઈ. શ્રી સહજાનંદજીના સંમદાયમાં એક ટાસ માણસ હશે. એક ઇલાસા સમૂહથી સહજાનંદજીએ ગોતાનો સંમદાય પ્રવર્તીઓ, તો દોઢ-ટાસ અનુયાયીઓનો એક જૂદો સંમદાય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ધારત તો પ્રવર્તીથી શકત.

પણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને અશુભ હટ્ટું કે સંપૂર્ણ વીતરાગ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર જ ધર્મપ્રવર્તક હોઈ શકે. અમે તો તે તીર્થંકરની આજ્ઞા ચાલી તેમના પરમાર્થમાર્ગનું પ્રકાશ કરવા મયસ કરનાર. વીતરાગમાર્ગનો પરમાર્થ પ્રકાશવારૂપ લોકાનુગ્રહ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે કર્યો. તેમ કરવાની જરૂર હતી. વીતરાગમાર્ગ મતિ વિમુક્તતા અને અન્યમાર્ગ તરફથી વિષમતા, દૈર્ઘ્ય આદિ શરૂ થઈ ચૂક્યા હતાં. આથી વિષમતામાં વીતરાગમાર્ગમણી લોકોને વાઢવા, લોકોપકારની તથા તે માર્ગના રક્ષણની તેમને જરૂર લગાઈ. અમારું ગમે તેમ થાવો, આ માર્ગનું રક્ષણ થવું જોઈએ. એ પ્રકારે તેમણે સ્વાર્પણ કર્યું. પણ આમ તેવાજ કરી શકે. તેવા માયવાન્, મદાસ્યવાન્, ક્ષયોપશમવાન્ જ કરી શકે. જૂદાં જૂદાં દર્શનોનો યથાવત્ તોલ કરી અમુક દર્શન સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ છે યવો નિર્ધાર કરી શકે તેવા પુરુષ લોકાનુગ્રહ, પરમાર્થપ્રકાશ, આત્માર્પણ કરી શકે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે યશું કર્યું. શ્રી આનંદધનજી તેમના પટ્ટી છસો વરસે થયા. એ છસો વરસના ઈતરાઢમાં ધીજા તેવા હેમચંદ્રાચાર્યની જરૂર હતી. વિષમતા વ્યાપતી જતી હતી. કાઢ ડમ સ્વરૂપ લેતો જતો હતો. શ્રી વઢમાચાર્યે ઝુંગારચુક ધર્મ પ્રરૂપ્યો. ઝુંગારચુક ધર્મ મળી લોકો યચ્યાં, આકર્ષાયાં. વીતરાગધર્મે વિમુક્તતા વધતી ચાલી. અનાદિથી ઝીવ ઝુંગાર આદિ વિધાયમાં તો મૂર્છા

पांमी रह्यो छे, तेने वैराग्य सम्मुख थवुं मुश्किल छे. त्यां तेनी पासे शृंगार ज धर्मरूपे मुकाय तो ते वैराग्य भणी केम कळी शके ! आम वीतरागमार्गविमुखता बधी.

त्यां प्रतिमाप्रतिपक्ष संप्रदाय जैनमां ज उमो थयो. ध्यानसुं कार्य, स्वरूपसुं कारण एवी जिन प्रतिमापति लाखो दृष्टिविमुख थया. वीतरागदास कश्चित् अर्थवी विराधायां, केटलांक तो समूह्यां खंडायां. आम आ छतो वरसना अंतराळमां वीतरागमार्गरक्षक बीजा हेमचंद्राचार्यनी जरूर हती. अन्य घणा आचार्यों थया, पण ते श्री हेमचंद्राचार्य जेवा प्रभावशाली नहीं, एटले विषमता सामे टकी न शकायुं. विषमता बपती चाली. त्यां श्री आनंदधनजी बसो वरस पूर्व थया.

श्री आनंदधनजीए स्वपर हितबुद्धिबी लोकोपकार प्रवृत्ति शरू करी. आ मुख्य प्रवृत्तिमां आत्म हित गौण कयुं, पण वीतरागधर्मविमुखता, विषमता एटली बधी व्यापी गई हती के लोको धर्मने के आनंदधनजीने पिछाणी न शक्यां, ओळखी न शक्यां. परिणामे श्री आनंदधनजीने लामुं के प्रबल व्यापी गयेली विषमतायोगे लोकोपकार, परमार्थप्रकाश कारगत थतो नहीं, अने आत्महित गौण थई तेमां बाधा आवे छे, माटे आत्महितने मुख्य करी तेमां प्रवर्धुं योग्य छे. आवी विचारणाए परिणामे ते लोकसंग त्यजी बई बनमां चाली निकळ्या. बनमां विचरतां छतां अप्रगट-पणे रही चौबिशी-पद आदिवडे लोकोपकार तो करी ज गया. निष्कारण लोकोपकार ए महा-पुरुषोने धर्म छे.

प्रगटपणे लोको आनंदधनजीने ओळखी न शक्यां. पण आनंदधनजी अप्रगट रही तेमनुं हित करता गया.

. अत्यारे तो श्रीआनंदधनजीना बखत करतां पण बधारे विषमता, वीतरागमार्गविमुखता व्यापेली छे.

(२) श्री आनंदधनजीने सिद्धांतबोध तीव्र हतो. तेओ खेतांबर संप्रदायमां हता. 'भाष्य, चूर्णि, निर्गुक्ति, वृत्ति, परंपर अनुभवरे' इत्यादि पंचांगीनुं नाम तेमना श्री नमिनाथजीना खबनमां न आवुं हत तो स्वपर न पडत के तेओ खेतांबर संप्रदायना हता के दिगंबर संप्रदायना ?

—

नोरवी चैत्र, ११५५.

आ भारतवर्षनी अधोगति जैनधर्मयी थई एम महीपतराम रूपराम कहेता, रखता. दशेक बरसपर अमदाबादमां मेळाप थतां तेमने पुछ्युं:-

प्र०-भाई, जैनधर्म अहिंसा, सत्य, संप, न्याय, नीति, आरोग्यप्रद आहार-पान, निर्व्यसन, उद्यम आदिनो बोध करे छे ?

(महीपतरामे उचर आप्यो.)

म० उ०-हां.

प्र०-भाई, जैन धर्म हिंसा, असत्य, चोरी, कुसंघ, अन्याय, अनीति, विरुद्ध आहार विहार, विषय लालसा, आळस-प्रमाद आदिनो निषेध करे छे ?

म. उ०-हां.

પ્ર૦-દેશની અયોગ્યતા શાથી થાય ? અહિંસા, સત્ય, સંપ, ન્યાય, નીતિ, આરોગ્ય આપે અને રહે પણ શુદ્ધ સાદાં આહાર-પાન, નિર્વ્યસન, ઉચ્ચ આદિથી કે તેથી વિપરીત પણ હિંસા, અસત્ય, કુસંપ, અન્યાય, અનીતિ, આરોગ્ય વગાડે અને શરીર-મનને અશક્ત કરે પણ વિરુદ્ધ આહાર વિદ્યાર, વ્યસન, મોઝમોલ, આલસપ્રમાદ આદિથી ?

મ૦ ૭૦-બીજાંથી અર્થાત્ વિપરીત પણ હિંસા, અસત્ય, કુસંપ, પ્રમાદ આદિથી ?

પ્ર૦-ત્યારે દેશની ઉન્નતિ એ બીજાંથી ઉછટાં પણ અહિંસા, સત્ય, સંપ, નિર્વ્યસન, ઉચ્ચ આદિથી થાય ?

મ૦ ૭૦-હા.

પ્ર૦-ત્યારે 'જૈન' દેશની અયોગ્યતા થાય પણ યોગ્ય કરે છે કે ઉન્નતિ થાય પણ ?

મ૦ ૭૦-મારે, હું કબુલ કરું છું કે 'જૈન' જેથી દેશની ઉન્નતિ થાય પણ સાધનોનો યોગ્ય કરે છે. આવી સુધ્યતાથી વિવેકપૂર્વક મેં વિચાર કર્યો ન હતો. અમને તો નાનપણમાં પાત્રીની શાળામાં શિક્ષતા સંસ્કાર થયેલ, તેથી વગરવિચારે અમે કહી દીધું, હસીમાયું. મહીપતરામે સાર્વજનિક કબુલ કર્યું. સત્યગ્રામમાં સરલતાની જરૂર છે. સત્યનો મર્મ લેવા વિવેક પૂર્વક મર્મમાં ડહાણું જોડે.

૮૭૯.

મોરબી. ધૈ. છા ૨. ૧૯૫૫.

૧. 'અયોગ્ય' એ કલ્પિત ગણી અને ત્યાગી દીધું. લોકોમાં આત્માર્થતા મહુ ઓછી થઈ ગઈ છે; નહીંતર રહી છે. સાધકોએ એ અને લોકોએ અમને પગથી મારવા માંડ્યા. આત્માર્થ સરે નહીં પણ એ વિપયને કલ્પિત (સાર્યક નહીં) ગણી અને ગોળ કરી દીધો, ગોપથી દીધો.

૨. લોકો, એક કાર્યની તથા તેના કર્ણની પ્રદંસા કરે છે એ ઠીક છે. એ એ કાર્યને પોષક તથા તેના કર્ણના ઉત્સાહને વ્યવસ્થા કરે. પણ સાથે એ કાર્યમાં જે સ્વામી હોય તે પણ વિવેક અને નિર્માનીયને સમ્યક્તાપૂર્વક ઠરાવવી જોઈએ, કે જેથી કરી સ્વામીનો અવકાશ ન રહે અને તે કાર્ય સ્વામી રહિત થઈ પૂર્ણ થાય. ફક્તી પ્રદંસા-ગાળાથી ન સરે. યથી તો ઉલ્ટું મિથ્યા-ભિમાન વધે. હાલના માનવજાતિમાં આ પ્રમાણ વિશેષ છે. વિવેક જોડે.

૩. પરિગ્રહપારી યતિઓને સન્માનવાથી મિથ્યાત્વને પોષણ મળે છે, માર્ગનો વિરોધ થાય છે. વાણિજ્ય-સમ્યક્તા પણ જાલજવાં જોડે. જીવને છોડવું ચમત્તું નથી, કરવું ચમત્તું નથી, મિથ્યા ઘાટી ઘાટી વાતો કરવી છે, માન મુકવું નથી. તેથી આત્માર્થ ન સરે.

૮૮૦.

મોરબી. ધૈ. છા ૬. ૧૯૫૫.

૪. ધ્યાન, ધ્યુતને ઉપકારક એવી યોગવાદવાળા મમે તે ક્ષેત્રે ચાતુર્માસની સ્થિતિ થવાથી આશનો અભિજ્ઞ નથી, એમ મુનિ થી...આદિને સવિનય જણાવવો.

જે સત્યુત્તરી વિચારા છે, તે સત્યુત્તર યોદા દિવસમાં માત્ર થવાનો સંભવ છે એમ મુનિશ્રીને નિવેદન કરવો.

વીતરાગ સન્માર્ગની ણાસનામાં વીર્ય ઉત્સાહમાન કરશો.

૮૧૧.

વવાળીમા. વૈશાખ શુદ્ધ ૭. ૧૯૫૫.

ૐ. મુદ્ધવાસનો જેને હૃદય વર્ષે છે, તે જો કંઈપણ શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ હચ્છતા હોય તો તેવા મૂલ હેતુમૂત પવાં અમુક સદ્વર્તન પૂર્વક રહેવું યોગ્ય છે. જે અમુક નિયમમાં ન્યાય સંપન્ન આજીવિકાદિ વ્યવહાર તે પહેલો નિયમ સાધ્ય કરવો ઘટે છે. ૫ નિયમ સાધ્ય થવાથી ઘણા આત્મગુણો પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રથમ નિયમ ઉપર જો ધ્યાન આપવામાં આવે, અને તે નિયમને સિદ્ધ જ કરવામાં આવે તો કયાયાદિ સ્ત્રમાવથી મંદ પહવા યોગ્ય થાય છે, અથવા જ્ઞાનીનો માર્ગ આત્મપરિણામી થાય છે. જે પર ધ્યાન આપવું યોગ્ય છે.

૮૧૨.

ઈંદર. વૈશાખ વદ ૬ મંગલવાર. ૧૯૫૫.

ૐ

નિદ્ધત્તિનો યોગ તે ક્ષેત્રે વિશેષ છે, તો 'કાર્તિકેયાનુમેશ'નું વારંવાર નિદિધ્યાસન કર્તવ્ય છે, ૫મ મુનિશ્રીને યથાવિનય જણાવવું યોગ્ય છે.

. વાઘામ્યંતર અસંગપણું પામ્યા છે ૫વા મહાત્માઓને સંસારનો અંત સમીપ છે, ૫વો નિઃસંદેહ જ્ઞાનીનો નિશ્ચય છે.

૮૧૩.

સર્વ ચારિત્ર વશીભૂત કરવાને માટે,
સર્વ પ્રમાદ ટાલવાને માટે,
આત્મામાં અર્લંડ વૃત્તિ રહેવાને માટે,
મોક્ષ સંવંધી સર્વ મકારના સાધનના જપને અર્થે
બ્રહ્મચર્ય
અદ્ધુત અનુપમ સહાયકારી છે, અથવા મૂલમૂત છે.

૮૧૪.

ઈંદર. વૈશાખ વદ ૧૦ સતિવાર. ૧૯૫૫.

ૐ. કિસનદાસજી કૃત ક્રિયાકોષનું પુસ્તક પ્રાપ્ત થયું હશે. તેનું આદ્યંત અધ્યયન કર્યા પછી સુગમ માપામાં ૫ક નિવંધ તે વિષે લલ્લવાથી વિશેષ અનુમેક્ષા થશે. અને તેવી ક્રિયાનું વર્તન પળ સુગમ છે ૫મ સ્પષ્ટતા થશે, ૫મ સંમત છે.

રાજનગરમાં પરમ તત્ત્વદષ્ટિનો પ્રસંગોપાત્ત ઉપદેશ થયો હતો, તે અપ્રમત્ત ચિત્તથી વારંવાર ૫કાંતયોગમાં સરણ કરવા યોગ્ય છે.

૮૧૫.

ૐ નમઃ.

સર્વજ્ઞ-વીતરાગદેવ.

સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ માવનો સર્વ પ્રકારે આણનાર, રાગદ્વેષાદિ સર્વ વિચાર જેને ક્ષીણ કર્યા છે તે ઈંદર.

તે પદ મનુષ્ય દેહને વિષે સંપાત્ત થવા યોગ્ય છે.
સંપૂર્ણ વીતરાગ થાય તે સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ થાય.
સંપૂર્ણ વીતરાગ થઈ શકાય એવા હેતુઓ સુપ્રતીત થાય છે.

૮૧૬.

નરિપાદ. જેઠ. ૧૯૫૫.

મંત્ર તંત્ર ઔષધ નહીં, જેથી પાપ પલાય;
વીતરાગવાળી વિના, અવર ન કોઈ ઉપાય.

૮૧૭.

મુંબઈ. જ્યેષ્ઠ. ૧૯૫૫.

ૐ. અહો સત્પુરુષનાં વચનામૃત, મુદ્રા અને સત્સમાગમ !

સુપુત્ર ચેતનને જામત કરનાર, પડતી વૃત્તિને સ્થિર રાક્ષનાર, દર્શનમાત્રથી પણ નિર્દોષ અપૂર્વ સમાવને પ્રેરક, સ્વરૂપ પ્રતીતિ, અપ્રમત સંયમ અને પૂર્ણ વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સમાવનાં કારણમૂલ, છેલ્લે અયોગી સમાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યાબાધ સરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર ! ત્રિકાલ જયવંત વર્તો ! ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ.

૮૧૮.

મુંબઈ. જેઠ મુદ ૧૧ મોમ. ૧૯૫૫.

(૧) જો મુનિયો અધ્યયન કરતા હોય તો—'યોગપ્રદીપ'—શ્રવણ કરસો—'કાર્તિકેયાનુમેશ'—
નો યોગ તમને ઘણુંકરી માસ થશે.

(૨) જેનો કાલ તે કિકર થઈ રહ્યો, મૃગતૃપ્પ્યાજલ ત્રૈલોક. જીવ્યું ધન્ય તેહનું.
દાસી આશા પિશાચી થઈ રહી, કામ ક્રોધ તે કેદી લોક. જીવ્યું ૦ ૦
સ્વાતાં પીતાં બોલતાં નિત્યે, છે નિરંજન નિરાકાર. જીવ્યું ૦ ૦
જાણે સંત સલુણા તેહને, જેને હોય છેલ્લો અવતાર. જીવ્યું ૦ ૦
જગપાવનકર તે અવતર્યા, અન્ય માતૃઉદરનો માર. જીવ્યું ૦ ૦
તેને ચૌદ લોકમાં વિચરતાં, અંતરાય કોઈપ નવ થાય. જીવ્યું ૦ ૦
રિદ્ધિ સિદ્ધિ તે વાસિયો થઈ રહી, ત્રણઆનંદ હ્રદે ન સમાય. જીવ્યું ૦ ૦

૮૧૯.

મુંબઈ. જેઠ. વદ ૨ રવિ. ૧૯૫૫.

ૐ. જે વિષય વર્ચાસ* છે તે જ્ઞાન છે. તે વિષે યથાવસરોદય.

૮૨૦.

મુંબઈ. જ્યેષ્ઠ વદ ૭ શુક્રવાર. ૧૯૫૫.

અવદાર પ્રતિવંધથી વિશેષ ન પામતાં ધૈર્ય રાહી ઉત્સાહમાન વીર્યથી સરૂપનિષ્ઠ વૃત્તિ કરવી યોગ્ય છે.

૮૨૧.

મોહમયિ. આષાઢ શુદ્ધ ૮ રવિ. ૧૯૫૫.

૧. ક્રિયાક્રોધ ધૃષ્ટી બીજો સરલ નથી. વિશેષ અવલોકન કરવાથી સ્પષ્ટાર્થ થશે.

૨. શુદ્ધાત્મસિત્તિનાં (૧) પારમાર્થિક શ્રુત અને (૨) ઇન્દ્રિયજય વે મુલ્ય અવલંબન મુદ્દપણે ઉપાસતાં તે સિદ્ધ થાય છે.

* શ્રી આષારામ સૂત્રનાં એક વાક્યસંબંધી શુભો જાંક ૮-૨. (૧) મ. કિ.

હે આર્ય! નિરાશા વસતે મહાત્મા પુરુષોનું અદ્ભુત ચરણ સંભારવું યોગ્ય છે, ઉઠાસિત વીર્યવાન પરમતત્ત્વ ઉપાસવાનો મુખ્ય અધિકારી છે.

૩. અપ્રમત્ત સ્વભાવનું ચારંવાર સ્મરણ કરીએ છીએ. શાંતિ:.

૮૨૨.

મુંબઈ. અષાઢ ઘડી ૮ રવિ ૧૯૫૫.

ૐ. મુમુક્ષુ તથા ધીજા જીવોના ઉપકારને નિમિત્તે જે ઉપકારશીલ બાહ્ય પ્રતાપની સૂચના-વિજ્ઞાપન દર્શાવ્યું, તે અથવા ધીજાં કોઈ કારણો કોઈ અપેક્ષાએ ઉપકારશીલ થાય છે.

હાલ તેવા પ્રવૃત્તિ સ્વભાવ પ્રત્યે ઉપશાંત વૃત્તિ છે. પ્રારબ્ધયોગ્યી જે બને તે પળ શુદ્ધ સ્વભાવના અનુસંધાન પૂર્વક થવું ઘટે છે.

મહાત્માઓએ નિષ્કારણ કરુણાર્થી પરમપદનો ઉપદેશ કર્યો છે, તેથી એમ જણાય છે કે તે ઉપદેશનું કાર્ય પરમ મહત્ત્વ જ છે. સર્વે જીવ પ્રત્યે બાહ્ય દયામાં પણ અપ્રમત્ત રહેવાનો જેના યોગનો સ્વભાવ છે, તેનો આત્મસ્વભાવ સર્વે જીવને પરમપદના ઉપદેશનો આકર્ષક હોય, તેવી નિષ્કારણ કરુણાવાલો હોય તે યથાર્થ છે.

૮૨૩.

ૐ નમઃ.

* “બિના નયન પાવે નહીં, બિના નયનની વાત.”

એ વાક્યનો હેતુ મુખ્ય આત્મદૃષ્ટિપરત્યે છે. સ્વાભાવિક ઉત્કર્ષાર્થે એ વાક્ય છે. સમાગમના-યોગે સ્પર્ધાર્થ સમજાવાયોગ્ય છે. તેમજ ધીજાં પ્રશ્નોનાં સમાધાન માટે હાલ પ્રવૃત્તિ વધુ અરૂપ વર્ષે છે. સત્સમાગમના યોગમાં સહજમાં સમાધાન થવા યોગ્ય છે.

“બિનાનયન” આદિ વાક્યનો સ્વકલ્પનાથી કંઈપણ વિચાર ન કરતાં, અથવા શુદ્ધ ચૈતન્ય દૃષ્ટિ પ્રત્યેનું વલુણ તેથી વિશેષ ન પામે એમ વર્તવું યોગ્ય છે. ‘કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’ અથવા ધીજાં સત્કાશ થોડા વસ્તુમાં ઘણું કરીને પ્રાપ્ત થશે.

દુષ્ટ કાઢ છે, આયુષ્ય અરૂપ છે, સત્સમાગમ દુર્લભ છે, મહાત્માઓનાં પ્રત્યક્ષ વાક્ય ચરણ અને આજ્ઞાનો યોગ કઠણ છે. જેથી વઢવાન અપ્રમત્ત પ્રયત્ન કર્તવ્ય છે. શાંતિ:.

૮૨૪.

મુંબઈ. શ્રાવણ શુદી ૩. ૧૯૫૫.

ૐ. પરમ પુરુષની મુખ્ય શક્તિ, ઉચ્ચોચર ગુણની વૃદ્ધિ થાય એવાં, સદ્વર્તનથી પ્રાપ્ત થાય છે. ચરણપ્રતિપત્તિ (શુદ્ધ આચરણની ઉપાસના) રૂપ સદ્વર્તન જ્ઞાનીની મુખ્ય આજ્ઞા છે, જે આજ્ઞા પરમપુરુષની મુખ્ય શક્તિ છે.

ઉચ્ચોચર ગુણની વૃદ્ધિ થવામાં ગૃહવાસી જનોએ સદુદ્યમરૂપ આજીવિકાવ્યવહાર સહિત પ્રવર્તન કરવું યોગ્ય છે. ઘણાં શાસ્ત્રો અને વાક્યોના અભ્યાસ કરતાં પણ જો જ્ઞાની પુરુષોની એકેક આજ્ઞા જીવ ઉપાસે તો ઘણાં શાસ્ત્રથી થતું ફલ સહજમાં પ્રાપ્ત થાય.

૮૨૫.

મોહમયિ ક્ષેત્ર, શ્રાવણ શુદ્ધ ૭. ૧૯૫૫.

ૐ. શ્રી પદ્મનંદી-શાસ્ત્રી એક પ્રત કોઈ સારા સાથયોગે વસોક્ષેત્રે મુનિશ્રીને સંપ્રાપ્ત થાયે એમ કરયો.

વચ્ચગાન નિવૃત્તિવાળા દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિ યોગમાં તે સત્શાસ્ત્ર તમે વારંવાર મનન અને નિદિધ્યાસન કરયો. પ્રવૃત્તિવાળાં-દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિમાં તે શાસ્ત્ર વાંચયું યોગ્ય નથી.

ત્રણ યોગીની અલ્પ પ્રવૃત્તિ, -તે પળ સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ, -હોય ત્યારે મહત્પુરુષનાં વચ્ચનામૃતનું મનન પરમ શ્રેયનું મૂલ્ય હદીમૂત કરે છે; ક્રમે કરીને પરમપદ સંપ્રાપ્ત કરાવે છે.

ચિત્ત અવિશેષ રાહી પરમશાંત શ્રુતનું અનુમેલન કર્તવ્ય છે.

૮૨૬.

અગમ્ય છતાં સરલ પદ્ય મહત્પુરુષોના માર્ગને મમસ્કાર.

૧. મહત્મામ્યના ઉદયવદે અથવા પૂર્વના અમ્યસ્ય યોગવદે જીવને સાચી મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થાય છે, જે અતિ દુર્લભ છે. તે સાચી મુમુક્ષુતા ધણુંકરીને મહત્ પુરુષના ચરણ કમલની ઉપાસનાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અથવા તેથી મુમુક્ષુતાવાળા આત્માને મહત્પુરુષના યોગથી આત્મનિષ્ઠપણું પ્રાપ્ત થાય છે, -સનાતન અનંત એવા જ્ઞાની પુરુષો ઉપાસેલો એવો સમ્માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. સાચી મુમુક્ષુતા જેને પ્રાપ્ત થઈ હોય તેને પણ જ્ઞાનીનો સમાગમ અને આજ્ઞા અપ્રમત્તયોગ સંપ્રાપ્ત કરાવે છે. મુખ્ય મોક્ષમાર્ગનો ક્રમ આ પ્રમાણે જણાય છે.

૨. વર્તમાન કાલમાં તેવા મહત્પુરુષનો યોગ અતિ દુર્લભ છે, કેમકે ઉત્તમ કાલમાં પણ તે યોગનું દુર્લભપણું હોય છે; એમ છતાં પણ સાચી મુમુક્ષુતા જેને ઉત્તમ થઈ હોય, રાત્રિ દિવસ આત્મકલ્યાણ થયાનું તથાત્મ ચિંતન રહ્યા કરતું હોય, તેવા પુરુષને તેવો યોગ પ્રાપ્ત થવો મુશ્કેલ છે.

૩. 'આત્માનુભાસન' હાલ મનન કરવાયોગ્ય છે. જ્ઞાતિ:

૮૨૭.

શુબદ્. શ્રાવણ શુદ્ધ ૫ રવિ. ૧૯૫૫.

(૧)

ૐ. જે વચનોની આકાંક્ષા છે તે ધણુંકરીને થોડા વસતમાં પ્રાપ્ત થયો.

ઇન્દ્રિયનિમગ્નતા અમ્યાસપૂર્વક સત્શ્રુત અને સત્સમાગમ નિરંતર ઉપાસવાયોગ્ય છે.

ધીણમોહપર્યંત જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું અવલંબન પરમ હિતકારી છે.

આજ દિવસ પર્યંત તમારા પ્રત્યે તથા તમારા સમીપ વસતાં વાઈઓ, માઈઓ પ્રત્યે યોગના પ્રમદ સ્વભાવવદે કિંચિત્ જે અન્યથા થયું હોય તે અર્થે નમ્ર માવથી ક્ષમાની યાચના છે. શ્રમ.

(૨)

જે વનવાસી શાસ્ત્ર (શ્રી પદ્મનંદી પંચરિંશતિ) મોકલ્યું છે તે પ્રવચ્ચ નિવૃત્તિના યોગમાં સંયત્ત ઇન્દ્રિયપણે મનન કરવાથી અમૃત છે.

૮૨૮.

સુંબઈ. આશો. ૧૯૫૫.

(૧)

ૐ. જે જ્ઞાની પુરુષોને દેહાગિમાન ટલ્યું છે તેને કંઈ કરવું રહ્યું નથી એમ છે, તોપણ તેમને સર્વસંગપરિત્યાગાદિ સત્પુરુષાર્થતા પરમ પુરુષે ઉપકારમૂલ કહી છે.

(૨)

શ્રી ૦૦૦૦૦ પ્રત્યે કાગલ લલાવતાં જણાવશો કે:—“વિહાર કરી અમદાવાદ સ્થિતિ કરવામાં મનને ભય, ઉદ્વેગ કે ક્ષોભ નથી, પણ હિતબુદ્ધિથી વિચારતાં અમારી દૃષ્ટિમાં એમ આવે છે કે હાલ તે ક્ષેત્રે સ્થિતિ કરવી ઘટાર્થ નથી. જો આપ જણાવશો તો તેમાં આત્મ-હિતને શું થાય થાય છે તે વિદિત કરશું, અને તે અર્થે આપ જણાવશો તે ક્ષેત્રે સમાગમમાં આવશું. અમદાવાદનો કાગલ વાંચીને આપ વગેરે કંઈપણ ઉદ્વેગ કે ક્ષોભ કર્તવ્ય નથી, સમભાવ કર્તવ્ય છે. જણાવવામાં કંઈપણ અનપ્રમાવ થયો હોય તો ક્ષમા કરશો.”

જો સરતમાં તેમનો સમાગમ થાય તેમ હોય તો એમ જણાવશો કે “આપે વિહાર કરવા વિષે જણાવ્યું તે વિષે આવનો સમાગમ થયે જેમ જણાવશો તેમ કરશું.” અને સમાગમ થયે જણાવશો કે “આગળનાં કરતાં સમયમાં શોભા ફરી હોય એમ આપને જણાતું હોય તો તે જણાવો, જેથી તે નિવૃત્ત કરવાનું થતી આવે; અને જો આપને તેમ ન જણાતું હોય તો પછી કોઈ જીવો વિપમમાવને આધીન થઈ તેમ કહે તો તે વાત પ્રત્યે ન જતાં આત્મભાવપર જઈને ધર્તવું યોગ્ય છે. એમ જાણીને હાલ અમદાવાદ ક્ષેત્રે જવાની વૃત્તિ યોગ્ય લાગતી નથી; કેમકે (૧) રાગ દૃષ્ટિવાન જીવના કાગલની પ્રેરણાથી, અને (૨) માનના રક્ષણને અર્થે તે ક્ષેત્રે જવા જેવું થાય છે, જે વાત આત્માને અહિતનો હેતુ છે. કદાપિ આપ એમ ધારતા હો કે જે લોકો અસમાન્ય વાત કહે છે તે લોકોના મનમાં પોતાની મૂલ દેશાશે અને ધર્મની હાનિ થતી અટકશે, તો તે એક દેહ ઠિક છે. પણ તેવું રક્ષણ કરવા માટે ઉપર કાયા તે જે દોષ ન આવતા હોય તો કોઈ અપેક્ષા લોકોની મૂલ મટવાને વિહાર કર્તવ્ય છે.

પણ એક વાર તો અવિપમભાવે તે વાત સહન કરી અનુક્રમે સ્વામાવિક વિહાર થતાં થતાં તેણે ક્ષેત્રે જવું થાય અને કોઈ લોકોને મદદ હોય તે નિવૃત્ત થાય એમ કર્તવ્ય છે; પણ રાગ દૃષ્ટિવાનનાં વચનોની પ્રેરણાથી, તથા માનના રક્ષણને અર્થે અથવા અવિપમતા નહીં રહેવાથી લોકની મૂલ મટાડવાનું નિમિત્ત ગણતું તે આત્મહિતકારી નથી, માટે હાલ આ વાત ઉપશાંત કરી ૦૦૦૦૦ આપ દર્શાવો કે કવિત્ ૦૦૦ વગેરે મુનિઓમાટે કોઈએ કોઈ કહ્યું હોય તો તેથી તે મુનિઓ દોષપાત્ર થતા નથી; તેમના સમાગમમાં આવવાથી જે લોકોને તેવો મદદ હશે તે સહેજે નિવૃત્ત થઈ જશે, અથવા કોઈ એક સમજવાપેરથી સંદેહ થાય કે બીજા કોઈ સ્પષ્ટતા માનને અર્થે સંદેહ પ્રેરે, તો તે વિપમ માર્ગ છે, તેથી વિચારવાન મુનિઓએ ત્યાં સમદર્શી થવું યોગ્ય છે, તમારે વિષમાં કંઈ ક્ષોભ નહીં પામવો યોગ્ય છે,—એમ જણાવો. આપ

આમ કરશો તો અમારા આત્માનું, તમારા આત્માનું અને ધર્મનું રક્ષણ થશે. ૫ પ્રકારે તેમની ઘૃતિમાં વેસે તેવા યોગમાં ચાતચિત્ત કરી સમાધાન કરાશો, અને હાલ અમદાવાદ ક્ષેત્રે સ્થિતિ કરવાનું ન બને તેમ કરાશે તો આગ્રહ વિશેષ ઉપકારનો હેતુ છે."

તેમ કરતાં પણ જો કોઈપણ પ્રકારે ૦૦૦૦૦ ન માને તો અમદાવાદ ક્ષેત્ર પ્રત્યે પણ વિદ્યાર કરજો, અને સંઘમના ઉપયોગમાં સાવચેત રહી વર્તશો. તમે અવિષમ રહેશો.

૮૨૯. મોદમયિ શ્લોક. કા. સુ. ૫ જ્ઞાનવંચમી. ૧૯૫૫.

ૐ

- (૧) પરમ શાંત ધૃતનું મનન નિત્ય નિયમપૂર્વક કર્તવ્ય છે. શાંતિ:.

(૨) પરમ ધૈર્યગોપ આત્મસ્ય કરેહં યથાદ્યાતચારિત્રથી પ્રગટેહં એવું અસંગપણું નિરંતર વ્યક્ત્યકરણે સંમાર્હ હું.

(૩) આ દુષમ કાઢમાં સત્સમાગમનો યોગ પણ અતિ દુહમ છે, ત્યાં પરમ સત્સંગ અને પરમ અસંગપણાનો યોગ ક્યાંથી બને ?

(૪) પરમ શાંત શ્રુતના વિચારમાં ઇન્દ્રિયનિગ્રહપૂર્વક આત્મપ્રવૃત્તિ રાસવામાં સ્વરૂપસિરતા અપૂર્વપણે પ્રગટે છે.

(૫) સત્સમાગમનો પ્રતિવંધ કરવા જણાવે તો તે પ્રતિવંધ ન કરવાની શ્રુતિ જણાવી તો તે યોગ્ય છે. તે પ્રમાણે વર્તશો. સત્સમાગમનો પ્રતિવંધ કરવો યોગ્ય નથી, તેમ સામાન્યપણે તેમની સાથે સમાધાન રહે એમ વર્તન થાય તેમ દિતકારી છે, પટ્ટી જેમ વિશેષ તે સંગમાં આવવાનું ન થાય એવાં ક્ષેત્રે વિચરવું યોગ્ય છે, કે જે ક્ષેત્રે આત્મસાધન મુદ્દપણે થાય. ૦૦૦ આર્ષા આદિય યથાશક્તિ ટપર દર્શિત કર્યું તે પ્રયત્ન યોગ્ય છે. શાંતિ:.

૮૩૦.

ૐ. આ પ્રવૃત્તિ વ્યવહાર એવો છે કે જેમાં શ્રુતિનું યથાશાંતપણું રાસવું ૫ અસંગવિત જેવું છે. કોઈ વિરલા જ્ઞાની ઇમાં શાંત સ્વરૂપનૈષ્ઠિક રહી શક્તા હોય પરંતુ વહુ દુર્ધર્મતાથી બને એવું છે.

તેમાં અલ્પ અથવા સામાન્ય મુશુશ્રુતિના ઝીવો શાંત રહી શકે, સ્વરૂપનૈષ્ઠિક રહી શકે એમ યથારૂપ નહીં પણ અમુક ધંદો થવાને અર્થે જે કલ્યાણરૂપ અવલંબનની આવશ્યકતા છે, તે સમજાવાં, પ્રીતિ થવાં અને અમુક સમાવયી આત્મામાં સ્થિત થવાં કઠણ છે.

જો તેવો કોઈ યોગ બને તો અને જીવ શુદ્ધ નૈષ્ઠિક થાય તો શાંતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય એમ નિશ્ચય છે. પ્રમદ સમાવનો જય કરવાને અર્થે પ્રયત્ન કરવું યોગ્ય છે.

આ સંસારરણમુખિકામાં દુષમ કાઢરૂપ ગ્રીષ્મના ઉદયનો યોગ ન વેદે એવી સ્થિતિનો વિરલ જીવો અમ્યાસ કરે છે.

૮૩૧.

ૐ. અવિરોધ અને પ્રકટા રહે તેમ કર્તવ્ય છે; અને ૫ સર્વના ઉપકારનો માર્ગ સંમત છે.

મિત્રતા માની રૂઢે પ્રવૃત્તિ કરવાથી જીવ ઝલતો ચાલે છે. અમિત્રતા છે, એકતા છે એનાં સહજ સમજવાપેરથી મિત્રતા માનો છો એમ તે જીવોને શીલામળ પ્રાપ્ત થાય તો સન્મુલ્કવૃત્તિ થવા યોગ્ય છે.

જ્યાંસુધી અન્યોન્ય એકતા વ્યવહાર રહે ત્યાંસુધી સર્વથા કર્તવ્ય છે. ૐ.

૮૩૨. મોહમયિ હોત્ર. કા. સુદ ૧૪ શુક્ર. ૧૯૫૫.

હાલ હું અમુક માસપર્યંત અત્રે રહેવાનો વિચાર રાહું છું. મારાથી. વનતું ધ્યાન આપીશ, આપના મનમાં નિશ્ચિત રહેશે.

માત્ર બલવસ્ત્ર હોય સોપણ ઘણું છે. પણ વ્યવહારપ્રતિષદ્ધ માણસને કેટલાક સંયોગોને લીધે થોડું ઘણું જોડેપ છેપ, માટે આ પ્રયત્ન કરવું પડ્યું છે. તો ધર્મકીર્તિપૂર્વક તે સંયોગ જ્યાંસુધી ઉદયમાન હોય ત્યાંસુધી વની આવે પડતે ઘણું છે.

માનસિક વૃત્તિ કરતાં ઘણાજ પ્રતિકૂઠ માર્ગમાં હાલ પ્રવાસ કરવો પડે છે. તત્તદ્વદયથી અને શાંત આત્માથી સહન કરવામાં જ હપેં માણું છું. ૐ શાંતિ:.

(૨)*

ફેબ્ર. પોષ. ૧૯૫૫.

મા મુઝ્ઝહ મા રઝ્ઝહ મા વૂસહ ફહનિહઅહેસુ,
ધિરમિચ્છહિ જહ ત્વિં ચ વિચિત્તજ્ઞાણવ્વસિદ્ધીપ.
પળતીસસોલહપ્પણવ્વડુગમેગં ચ જયહ જ્ઞાપહ,
પરમેટ્ઠિધાવયાળં અળળં ચ શુરુવપ્પેણ.

જો તમે સ્થિરતા ઇચ્છતા હો તો પ્રિય અથવા અપ્રિય વસ્તુમાં મોહ ન કરો, રાગ ન કરો, દ્રેષ ન કરો. અનેક પ્રકારના ધ્યાનની પ્રાપ્તિને અર્થે પાંચિશ, સોઠ, છ, પાંચ, ચાર, બે અને એક એમ પરમેષ્ટિપદના વાચક છે તેણું જપપૂર્વક ધ્યાન કરો. વિશેષ સરૂપ શ્રી ગુરુના ઉપદેશથી જાણવું યોગ્ય છે.

જે કિંચિત્તિ ચિંતંતો ગિરીહવિચી હવે જદા સાહ,
લહૂણય પ્પશં સદાહુ તં સસ્સ ગિહહુયં જ્ઞાણં.

ધ્યાનમાં એકાગ્રવૃત્તિ રાખીને સાધુ નિષ્કલ્પ વૃત્તિવાન અર્થાત્ સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાથી રહિત ધ્યાય તેને પરમ પુરુષો નિશ્ચય ધ્યાન કહે છે.

* આ બાજે (પશ્ચિમ-સંસ્કૃત સં. ૧૧૮૧) મઝ્ઝાં અને સુલ્લં છે. ધ. ક્રિ. તા. ૨૩-૮-૧૫.

વર્ષ ૩૩ મું.

૮૩૩.

મુંબઈ. કા. મુનેમ ૧૯૫૧.

(૧)

ૐ

૧. શુદ્ધ ગણધર ગુણધર અધિક, પ્રચુર પરંપર ઔર,
મતતપધર, તત્તુ નગન ધર, ચંદૌ વૃષ સિરમોર.

૨. જગત્ વિપયના વિલેપમાં સ્વરૂપચિત્રાંતિવહે વિશ્રાંતિ પામતું નથી,

૩. અનંત અધ્યાવાષ મુક્તનો એક અનન્ય ઉપાય સ્વરૂપસ્ય થતું તે જ છે. એજ હિતકારી
ઉપાય જ્ઞાનીએ દીઠો છે. મગવાન જિને દ્વાદશાંગી એજ અર્થે નિરૂપણ કરી છે, અને એજ
ઉત્કૃષ્ટતાથી તે શોમે છે, જયવંત છે.

૪. જ્ઞાનીનાં શાક્યના શ્રવણથી ઇલાસિત થતો એવો જીવ, ચેતન જહને મિશ્રસ્વરૂપ યથાર્થ
પમે પ્રતીત કરે છે, અનુભવે છે, અનુક્રમે સ્વરૂપસ્ય થાય છે. યથાસિત અનુભવ થવાથી સ્વરૂપસ્ય
થવાયોગ્ય છે.

૫. દર્શનમોહ વ્યતીત થવાથી જ્ઞાનીના માર્ગમાં પરમ મક્તિ સમુત્પન્ન થાય છે, તત્ત્વમતીતિ
સમ્યક્પણે ઉત્પન્ન થાય છે.

૬. તત્ત્વમતીતિવહે શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રત્યે શૃષ્ટિનો પ્રવાહ વહે છે.

૭. શુદ્ધ ચૈતન્યના અનુભવઅર્થે ચારિત્રમોહ વ્યતીત કરવા યોગ્ય છે.

૮. ચારિત્રમોહ ચૈતન્યના-જ્ઞાની પુરુષના સન્માર્ગના નૈષ્ઠિકપણાથી પ્રભુ થાય છે.

૯. અસંગતાથી પરમાવગાઢ અનુભવ થવાયોગ્ય છે.

૧૦. હે આર્ય મુનિવરો! એજ અસંગ શુદ્ધ ચૈતન્યાર્થે અસંગયોગને અહોનિજ હૃદીએ છેવે.
હે મુનિવરો! અસંગનો અમ્યાસ કરો.

૧૧. જે મહાત્માઓ અસંગ ચૈતન્યમાં લીન થયા, થાય છે અને થશે તેને નમસ્કાર. ૐ શાંતિ.

(૨)

હે મુનિઓ! જ્યાંસુધી કેવલ સમવસાનરૂપ સહજ સ્થિતિ સ્થાવિક ન થાય ત્યાંસુધી તમે
ધ્યાન અને સાધ્યાયમાં લીન રહો.

જીવ કેવલ સ્થાવિક સ્થિતિમાં સ્થિત થાય ત્યાં કંઈ કરવું રહ્યું નથી.

જ્યાં જીવનાં પરિણામ વર્ધમાન, હીયમાન થયા કરે છે ત્યાં ધ્યાન કર્તવ્ય છે. અર્થાત્ ધ્યાન
લીનપણે સર્વ શબ્દવ્યના પરિચયથી વિરામ પામી નિઃશ્વરરૂપના રૂપમાં રહેવું ઉચિત છે.

ઉદયના ઘકાથી તે ધ્યાન જ્યારે જ્યારે છૂટી જાય ત્યારે ત્યારે તેનું અનુસંધાન ઘણી ત્વરાથી કરવું.

વચ્ચેના અવકાશમાં સ્વાધ્યાયમાં લીનતા કરવી. સર્વે પરદ્રવ્યમાં એક સમય યજ્ઞ ઉપયોગ સંગ ન પામે પવી દશાને જીવ મજે ત્યારે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય.

(૩)

પરમ ગુણમય ચરિત્ર જોઈએ. બલ્લવાન્ અસંગાદિ સ્વભાવ.

પરમ નિર્દોષ શુભ.

પરમ પ્રતીતિ.

પરમ પરાક્તમ.

પરમ હિંદ્રિયજય.

૧. મૂલનું વિશેષણું.

૨. માર્ગની શરૂઆતથી અંતપર્યંતની અમુત સંકલ્પના.

૩. નિર્વિવાદ—

૪. મુનિષર્મપ્રકાશ.

૫. મુદ્ધસ્યધર્મપ્રકાશ.

૬. નિર્મથપરિચાપા નિધિ.

૭. શુભસમુદ્રમવેશ માર્ગ.

૮૩૪.

(૧)

વીતરાગ દર્શન સંક્ષેપ.

મંગલાચરણ:—શુદ્ધપદને નમસ્કાર.

મુનિકા:—મોક્ષ પ્રયોજન.

તે હુ.સ* મટવા માટે જૂદા જૂદા મતો પ્રયત્ન કરી જોતાં તેમાં વીતરાગદર્શન પૂર્ણ અને અવિરુદ્ધ છે એવું સામાન્ય કયન; તે દર્શનનું સ્વરૂપ.

તેની જીવને અપ્રાપ્તિ, અને પ્રાપ્તિ અનાસ્થા થવાનાં કારણ.

મોક્ષામિલણી જીવે તે દર્શનની કેમ ઉપાસના કરવી.

આસ્થા—તે આસ્થાના પ્રકાર અને હેતુ.

વિચાર—તે વિચારના પ્રકાર અને હેતુ.

વિશુદ્ધિ—તે વિશુદ્ધિના પ્રકાર અને હેતુ

મધ્યસ્થ રહેવાનાં સ્થાનક—તેનાં કારણો.

ધીરજના સ્થાનક—તેનાં કારણો.

શંકાનાં સાનક-તેનાં કારણો.

પ્રતિત થનાનાં સાનક-તેનાં કારણો.

રૂપસંહાર.

આસ્યા.

પદાર્થનુ અર્ચિત્યપણુ, શુદ્ધિમા જ્યામોહ, કલ્લદોષ.

(૨)

સમ્પન્નોષ.

યોગસ્તિતોષ.

સર્વેષર્મસાધીનતા.

ધર્મશર્વિતા.

સર્વે પ્રદેશ સંપૂર્ણ ગુણાત્મકતા.

સર્વાંગ સંયમ.

છોક પ્રત્યે નિષ્કારણ અનુમદ્.

૮૩૫.

શુબર્હ. કા. વડ ૧. ૧૧૫૧.

(૧) 'અવગાહના' શ્દલે અવગાહના. અવગાહના શ્દલે કદ, આકાર ધમ નહીં. કેટલાક શ્દચના પારિભાષિક શ્દો એવા હોય છે કે જેનો અર્થ બીજા શ્દોથી વ્યક્ત ન કરી શકાય; જેને અનુરૂપ બીજા શ્દ ન મળે; જે સમજ્યા જાવ પણ વ્યક્ત ન કરી શકાય.

અવગાહના એવો શ્દ છે. યાના નોષે વિશેષ વિચારે એ સમજી શકાય.

અવગાહના શ્દે આશયો છે. જુડું છતાં એકમેક ચડે મઝી જવું, છતાં જુડું રહેવું આમ, સિદ્ધ આત્માનું જેટલા શ્દેત્રવ્યાપકપણુ તે તેની અવગાહના કહી છે.

(૨) જે વધુ મોગવાય છે તે વધુ ક્ષીણ થાય છે. સમતાદ્ કર્મ મોગવતા તે નિર્જરે છે, ક્ષીણ થાય છે. શારીરિક વિષય મોગવતા શારીરિક શક્તિ ક્ષીણ થાય છે.

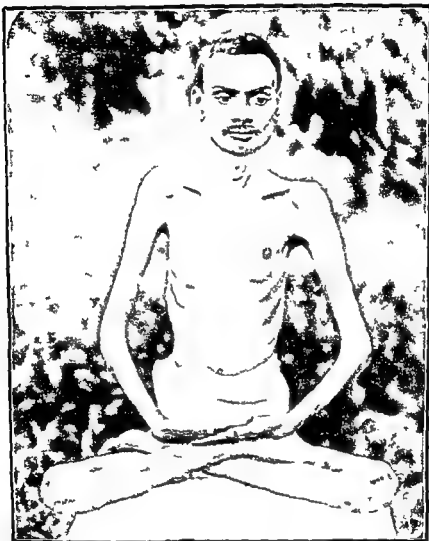
(૩) જ્ઞાનીનો માર્ગ મુલમ છતાં તે પ્રામલો વિકટ છે. પ્રથમ સાચા જ્ઞાની જોઈએ તે ઓલસાયા જોઈએ. તેની પ્રતીતિ જાવવી જોઈએ. પછી તેનાં વચનર મદ્દા રાત્રી નિઃશ્વકપણે ચાલતો માર્ગ મુલમ છે, પણ જ્ઞાની મઝવા અને ઓલસાયા એ વિકટ છે, દુઃખ છે.

૮૩૬.

શુબર્હ. કાર્તિક વડ ૧૧ મંગલ, ૧૧૫૧.

(૧)

જહ ને ચૈતન્ય બને દેવ્યનો સમાવ મિત્ર,
સુપ્રતીતપણે બને જેને સમજાય છે,
સમ્પન્ન ચૈતન્ય નિત્ય, જહ છે સંવંપમાત્ર,
અવતા તે શ્રેય પણ પદવ્યમાય છે;

श्रीमद् राजचन्द्र

वर्ष ३३ सु

वि स १९५६

એવો અનુભવનો પ્રકાશ ઉઘાસિત થયો,
જડથી ઉદાસી તેને આત્મવૃત્તિ થાય છે;
કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે શમાયા એવ
નિર્ગ્રંથનો પંથ મંવંતનો-ઉપાય છે.

(૨)

દેહ જીવ એક રૂપે માસે છે અજ્ઞાન વહે,
ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ પણ તેથી તેમ થાય છે;
જીવની ઉત્પત્તિ અને રોગ, શોક, દુઃખ મૃત્યુ,
દેહનો સ્વભાવ જીવ પદમાં જળાય છે;
એવો જે અનાદિ એકરૂપનો મિથ્યાસ્વભાવ,
જ્ઞાનનાં વચન વહે દૂર થઈ જાય છે;
માસે જડ ચૈતન્યનો પ્રગટ સ્વભાવ મિશ્ર,
બંને દ્રવ્ય નિજ નિજ રૂપે સિત થાય છે.

(૩)

જન્મ, જરા ને મૃત્યુ મુલ્ય દુઃખના હેતુ,
કારણ તેનાં મેં કહ્યાં, રાગ-દ્વેષ અણહેતુ.

(૪)

ધ્વજનામૃત વીતરાગનાં, પરમ શાંતરસ મૂલ,
ઔપધ્વ જે મધરોગનાં, કાચરને પ્રતિકૂલ.

(૫)

પ્રાણીમાત્રનો રક્ષક, બંધવ અને હિતકારી એવો કોઈ ઉપાય હોય તો તે વીતરાગનો ધર્મ જ છે.

(૬)

‘સુતજનો’! ‘જિમ્મરદોષ’ લોકાદિ જે સ્વરૂપ નિરૂપણ કર્યાં છે તે સ્વસ્તિકાદિક સપ્તમત
યોગાભ્યાસ અને લોકાદિ સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે, જે પૂર્ણ યોગાભ્યાસ વિના જ્ઞાનગોચર થવા યોગ્ય
નથી. માટે તમે તમારા અપૂર્ણ જ્ઞાનને આધારે વીતરાગનાં વાક્યોનો વિરોધ કરતા નહીં;
પણ યોગનો અભ્યાસ કરી પૂર્ણતાએ તે સ્વરૂપના જ્ઞાતા થવાનું રાખજો.

૮૩૭.

સંવદ્. કા. પદ ૧૨. ૧૯૫૬.

(૧) ‘ઈનોક્વિલેશન’—મરકીની રસી. રસીના નામે દાકતરોએ જો આ ધર્મીય ઇચ્છું કર્યું
છે. વિચારો અથ્થ આદિને રસીના વ્હાને રિવાજી મારી નાંસે છે, હિંસા કરી, માપને પોપે છે,
પાપ ઉપાર્જે છે. પૂર્વે પાપાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જ્યું છે, તે યોગે વર્તમાનમાં તે પુણ્ય મોગવે છે, પણ
પરિણામે પાપ વ્હોરે છે તે વિચારો દાકતરોને સ્વર નથી. રસીથી દરદ દૂર થાય ત્યારની યાત
ત્યારે; પણ અત્યારે હિંસા તો પ્રગટ છે. રસીથી એક કાલતાં ધીજું દરદ પણ ઇચ્છું થાય.

(૨) પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ એ શબ્દ સમજવા જેવા છે. પુરુષાર્થ કર્યા વિના પ્રારબ્ધની લગ્ન ન પડી શકે. પ્રારબ્ધમાં હશે તે મશે એમ કહી વેસી રહે કામ ન આવે. નિષ્કામ પુરુષાર્થ કરવો પ્રારબ્ધને સમપરિણામે વેદવું, મોગવી લેવું એ મોટો પુરુષાર્થ છે. સામાન્ય જીવ સમપરિણામે વિકલ્પરહિતપણે પ્રારબ્ધ વેદી ન શકે, વિષમ પરિણામ થાય જ માટે તે ન થવા દેવા, ઓઠા થવા હૃદય સેવવો. સમષ્ણુ અને વિકલ્પરહિતપણુ સત્સંગથી આવે અને વધે.

૮૩૮

મોહનગિ સેત્ર પોષ વદ ૧૧ રવિ ૧૯૫૧

મહાત્મા મુનિચરણ ચરણની, સંગની ડશાસના અને સત્સાક્ષનું અધ્યયન મુમુક્ષુઓને આલમ્બકની વર્ષમાનતાના સદુપાય છે.

જેમ જેમ દ્વિવનિમદ્, જેમ જેમ નિઃશ્વિયોગ તેમ તેમ તે સત્તમાગમ અને સત્સાક્ષ અધિક અધિક ઉપકારિ થાય છે. ાતિ ાતિ ાતિ.

૮૩૯.

ધર્મપુર સેત્ર વદ ૧ રવિ ૧૯૫૧

ૐ

- (૧) ધન્ય તે મુનિચરા જે ચાલે સમમાવે રે,
જ્ઞાનવત જ્ઞાનિશુ મઝતા સનમનવચને સાચા,
દ્રવ્યમાય સુષા જે માલે, સાધી જિનની કાચા રે,
ધન્ય તે મુનિચરા જે ચાલે સમમાવે

(૨) શાશ અને અતઃ સમાધિયોગ થવે છે. પરમ ાતિ. (૩) માવના સિદ્ધિ.

૮૪૦

ધર્મપુર સેત્ર વદ ૪ શુક્ર ૧૯૫૧

(૧)

સમસ્ત સંસારી જીવો કર્મવશાત્ શાતા અશાતાનો હૃદય અનુભવ્યા જ કરે છે જેમાં પળ, મુહુરત્તે તો અશાતાનો જ હૃદય અનુભવાય છે. કચિત્ અથવા કોઈક દેહસંયોગમાં શાતાનો હૃદય અધિક અનુભવાતો જણાય છે, પણ વસ્તુતાત્ ત્યાં પણ અવરજાવ વચ્ચા જ કરવો હોય છે પૂર્ણ જ્ઞાની પણ જે અશાતાનું વર્ણન કરીશકનાયોમ્ય ધ્વનયોગ ધરાવતા નથી, તેથી અનત અનત અશાતા આ જીવે મોગવી છે અને જો હજુ તેના કારણોનો નાશ કરવામાં ન આવે તો મોગવવી પડે એ મુનિશ્ચિત્ છે એમ જાણી વિચારવાનું ઉત્તમ પુરુષો તે અવરજાવરૂપ શાતા અને શાશામ્યવર સંકેતઅમિતરૂપે મન્વલિત પૃથ્વી અશાતાનો વ્યાલયતિક વિયોગ કરવાનો માર્ગ ગમેપવા વલર થયા અને તે સન્માર્ગ ગમેથી, પ્રતીત કરી, તેને યથાયોમ્યણે આરાધી, જ્ઞાત્યાચ સુમ-સરૂપ પદ્યા આત્માના સદૃશ શુદ્ધ સમાવસ્થા પરમપદમાં લીન થયા

શાતા અશાતાનો હૃદય કે અનુભવ પ્રાપ્ત થવાના મૂઝ કારણોને ગમેપવા પદ્યા તે મહત્ પુરુષોને પૃથ્વી વિદશ્વણ જ્ઞાનશાશ્વત્ક વૃત્તિ હૃદયવતી કે શાતા કરતા અશાતાનો હૃદય સંપ્રાપ્ત થયે

અને તેમાં પણ તીવ્રપણે તે હૃદય સંપ્રાપ્ત થયે તેમનું વીર્ય વિશેષપણે જામત થતું, હજાસ પામતું અને તે સમય કલ્યાણકારી અધિકપણે સમજાતો. કેટલેક કારણવિશેષને યોગે વ્યવહાર-દૃષ્ટિથી ગ્રહણકરવાયોગ્ય ઔષધાદિ આત્મમર્યાદામાં રહી ગ્રહણ કરતા, પરંતુ મુલ્યપણે તે પરમ ઉપશમને જ સર્વોત્કૃષ્ટ ઔષધરૂપે ઉપાસતા.

(૧) ઉપયોગ લક્ષણે સનાતનસ્ફુરિત પુવા આત્માને દેહથી (તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરથી) પણ મિલ અવલોકવાની દૃષ્ટિ સાધ્ય કરી,

(૨) તે ચૈતન્યાત્મકસ્વભાવ આત્મા નિરંતર વેદક સ્વમાવવાલો હોવાથી અવંધવજ્ઞાને સંપ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી જ્ઞાતા-અજ્ઞાતારૂપ અનુભવ વેદાવિના રહેવાનો નથી એન નિશ્ચય કરી.

*(૩) જે શુભાશુભ પરિણામધારાની પરિણતિવડે તે જ્ઞાતા અજ્ઞાતાનો સંબંધ કરે છે તે ધારા પ્રત્યે ઉદાસીન થઈ,

(૪) દેહાદિથી મિલ અને સ્વરૂપમર્યાદામાં રહેલા તે આત્મામાં જે ચક્ર સ્વભાવરૂપ પરિણામધારા છે તેનો આત્મંતિક વિયોગ કરવાનો સન્માર્ગ ગ્રહણ કરી,

(૫) પરમ શુદ્ધચૈતન્યસ્વભાવરૂપ પ્રકાશમય તે આત્મા કર્મયોગથી સકલંક પરિણામ દર્શાવે છે તેથી ઉપશમ થઈ,

જેમ ઉપશમિત થવાય, તે ઉપયોગમાં અને તે સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાય, અચલ થવાય, તે જ લક્ષ, તે જ ભાવના, તે જ ચિંતવના અને તે જ સહજ પરિણામરૂપ સ્વમાવ કરવાયોગ્ય છે. મહાત્માઓની વારંવાર એ જ શિક્ષા છે.

તે સન્માર્ગને ગવેપતા, પ્રતીત કરવા ઇચ્છતા, તેને સંપ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા એવા 'આત્માર્થી' જનને પરમવીતરાગસ્વરૂપ દેવ, સ્વરૂપનૈષ્ઠિક નિસ્પૃહ નિર્મથરૂપ ગુરુ, પરમદયામૂલ ધર્મન્યવહાર અને પરમશાંતરસ રહસ્યવાનિયમય સત્શાસ્ત્ર, સન્માર્ગની સંપૂર્ણતા થતાં સુધી, પરમમક્તિવડે ઉપાસવાયોગ્ય છે; જે આત્માના કલ્યાણનાં પરમકારણ છે.

મીલણ નરય ગદ્ય, તિરિય ગદ્ય કુદેવ મણુપ ગદ્ય;

પ્તો સિ તીવ દુઃખં, માવહિ જિણ ભાવણા જીવ.

મર્યકર નરકગતિમાં, તિર્યગ્ગતિમાં અને માઠી દેવ તથા મનુષ્યગતિમાં દે જીવ ! હું તીવ્ર દુઃખને પામ્યો, માટે હવે તો જિનભાવના (જિન મગવાન જે પરમશાંત રસે પરિણમી સ્વરૂપસ્થ થયા તે પરમશાંતસ્વરૂપ ચિંતવના) ગાવ, ચિંતવ. (કે જેથી તેમાં અનંત દુઃખોનો આત્મંતિક વિયોગ થઈ પરમ અન્યાબાધ સુસંપત્તિ સંપ્રાપ્ત થાય.) ॐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ.

(૨)

જનશ્રુતિ જ્યાં અસંકોચિત યાવે સંમતી હોય અને નિશ્ચિતિને યોગ્ય વિશેષ કારણો જ્યાં હોય તેવા ક્ષેત્રે મહત્ પુરુષોણ વિહાર ચાતુર્માસરૂપ સ્થિતિ કર્તવ્ય છે. શાંતિ..

(૩)

૯ નમઃ.

૧. ઉપદામગ્રેષિમાં મુલ્યપણે ઉપદામ સમ્યક્ત્વ સંભવે છે.

૨. ચાર ધનપાત્રી કર્મનો ક્ષય થતાં અંતરાય કર્મની પ્રકૃતિનો પણ ક્ષય થાય છે. અને તેથી દાનાંતરાય, સ્ત્રામાંતરાય, વીર્યાંતરાય, મોગાંતરાય અને ઉપમોગાંતરાય એ પાંચ પ્રકારનો અંતરાય ક્ષય થઈ અનંત દાનલ્પિ અનંત સ્ત્રમલ્પિ અનંત વીર્યલ્પિ અને અનંત મોગલ્પમોગલ્પિ સંપ્રાપ્ત થાય છે. જેથી તે અંતરાય કર્મ ક્ષય થયું છે એવા પરમ પુરુષ અનંત દાનાદિ આપવાને સંપૂર્ણ સમર્થ છે.

તથાપિ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપે એ દાનાદિ લલ્પિની પરમ પુરુષ પ્રજ્ઞાતિ કરતા નથી. સ્વભૂત-પણે તો તે લલ્પિની સંપ્રાપ્તિ પણ આત્માની સ્વરૂપમૂલ છે, કેમકે ક્ષાયક્રમાણે તે સંપ્રાપ્તિ છે, ઉદયિક્રમાણે નથી, તેથી આત્મસત્તા સ્વરૂપમૂલ છે; અને જે અનંત સામર્થ્ય આત્મામાં બનાદિથી શક્તિરૂપે હતું તે વ્યક્ત થઈ આત્મા નિજ સ્વરૂપમાં તે આવી શકે છે, તદ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વચ્છ માણે એક સમાને પરિણમાવી શકે છે, તે અનંત દાન લલ્પિ કહેવા યોગ્ય છે. તેમજ અનંત આત્મ સામર્થ્યની સંપ્રાપ્તિમાં કિંચિત્ માત્ર વિરોધનું કારણ રહ્યું નથી તેથી અનંત ભાગ લલ્પિ કહેવા યોગ્ય છે. વઢી અનંત આત્મસામર્થ્યની સંપ્રાપ્તિ સંપૂર્ણપણે પ્રમાણંદસરૂપે અનુભવાય છે, તેમાં પણ કિંચિત્ માત્ર પણ તેમાં વિરોધનું કારણ રહ્યું નથી, તેથી અનંત મોગ ઉપમોગ લલ્પિ કહેવા યોગ્ય છે. તેમજ અનંત આત્મ સામર્થ્યની સંપ્રાપ્તિ સંપૂર્ણ પણે થયાં છતાં તે સામર્થ્યના અનુભવથી આત્મદાત્રિ થાકે કે તેનું સામર્થ્ય ધીલી ન શકે, વહન ન કરી શકે અથવા તે સામર્થ્યને કોઈપણ પ્રકારના દેશકાલની અસર થઈ કિંચિત્ માત્ર પણ ન્યૂનાધિકણું કરાવે એવું કશું રહ્યું જ નહીં, તે સમાચાર રહેવાનું સંપૂર્ણ સામર્થ્ય ત્રિકાલ સંપૂર્ણ બદ્ધસહિત રહેવાનું છે, તે અનંત વીર્ય લલ્પિ કહેવા યોગ્ય છે.

ક્ષાયક્રમાવગ્ની દિગ્દિશી ભોતાં ઉપર કદા પ્રમાણે તે લલ્પિનો પણ પુરુષને ઉપયોગ છે. વઢી એ પાંચ લલ્પિ હેતુવિરોધથી સમજાવા અર્થે જુદી પાઠી છે, નહીં તો અનંતવીર્ય લલ્પિમાં પણ તે પાંચનો સમાવેશ થઈ શકે છે. આત્મા સંપૂર્ણ વીર્યને સંપ્રાપ્ત થવાથી એ પાંચ લલ્પિનો ઉપયોગ પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપે કરે તો તેનું સામર્થ્ય તેમાં વર્તે છે, તથાપિ કૃતકૃત્ય એવા પરમ પુરુષમાં સંપૂર્ણ વીરરાગ સમાવ હોવાથી તે ઉપયોગનો તેથી સંભવ નથી. અને ઉપદેશાદિના વાગરૂપે જે તે કૃતકૃત્ય પરમ પુરુષની પ્રજ્ઞાતિ છે તે યોગાધિત પૂર્વવંપના ઉદયપાનપણાથી છે, આત્માના સમાવના કિંચિત્ પણ વિહતમાવથી નથી.

એ પ્રમાણે સંપૂર્ણમાં ઉત્તર જાણશો. નિષ્કૃષ્ટિવાલો અવસર સંપ્રાપ્ત કરી અધિક અધિક મનન ભરવાથી વિરોધ સમાધાન અને નિર્જેત સંપ્રાપ્ત થશે. સવહાસ ચિત્તથી જ્ઞાનીની અનુપેક્ષા કરતાં અનંત કર્મનો ક્ષય થાય છે. ॥ શાંતિ શાંતિ: શાંતિ:.

૮૪૧. મગદાવાદ. શ્રીમદાધ. વે. સુદ ૬. ૧૯૫૬.

(૧) આજે દશા આદિ સંવંધી જે જણાવ્યું છે અને વીજ વાવ્યું છે તેને સ્વોત્તરશો નહિ. તે સફળ થશે.

(૨) એક શ્લોક વાંચતાં અમને હજારો શાસ્ત્રનું માન થઈ તેમાં ઉપયોગ ફરી વળે છે.

(૩) “ચતુર્ગુલ હૈ દગ્સેં મિલ હૈ” *—પ આગળ પર સમજાશે.

મોરચી. વે. સુદ. ૮. ૧૯૫૬.

ૐ. મુગધરીતામાં પૂર્વાપર વિરોધ છે, તે અવલોકેલાં તેં આપેલ છે. પૂર્વાપર શું વિરોધ છે તે અવલોકનથી જણાઈ આવશે. પૂર્વાપરઅવિરોધ એવું દર્શન, એવાં વચન તે વીતરાગનાં છે.

મગધરીતા પર ઘણાં માન્ય-ટીકા રચાયાં છે, વિચારણ્ય સ્વામીની, જ્ઞાનેશ્વરી આદિ. દરેક પોતપોતાની માનીનતા ઉપર ઉતારી ગયા છે. ‘થિઅંસોંધી’ વાલી તમને આપેલી ઘણે માટે સ્પષ્ટ છે.

મળિભાઈ-નમુનાઈપ (મીતાપર) વિવેચનરૂપ ટીકા કરતાં મિથતા વધુ આળી દીધી છે, સેઝમેલ્ સીચદો કર્યો છે. વિદ્વતા અને જ્ઞાન એ એક સમજવાનું નથી, એક નથી; વિદ્વતા હોય છતાં જ્ઞાન ન હોય. સાચી વિદ્વતા તે કે જે આત્માર્યેં હોય, જેથી આત્માર્ય સરે, આત્મતત્ત્વ સમજાય, પમાય. આત્માર્ય હોય ત્યાં જ્ઞાન હોય, વિદ્વતા હોય ત્યાં ન પણ હોય.

મળિભાઈ કહે છે—(પદ્ધર્શન સસચયની પ્રસ્તાવનામાં) કે હરિમદ્સૂરિને વેદાંતની સ્વર ન હતી, વેદાંતની સ્વર હત તો એવી કુશામ મુદ્ધિના હરિમદ્સૂરિ જૈન તરફથી પોતાનું વલણ ફેરવી વેદાંતમાં મઝત. ગાદ મતાભિનિવેદાશી મળિભાઈનું આ વચન નિકલ્યું છે, હરિમદ્સૂરિને વેદાંતની સ્વર હતી કે નહીં એ મળિભાઈએ હરિમદ્સૂરિને ‘ધર્મસંગ્રહણી’ જોયો હત તો સ્વર પડત. હરિમદ્સૂરિને વેદાંતાદિ વષાં દર્શનોની સ્વર હતી. તે વષાં દર્શનોની પર્યાલોચનાપૂર્વક તેમણે જૈનવર્ણનને પૂર્વાપરઅવિરોધ પ્રતીત કર્યું હતું. અવલોકનથી જણાશે. પદ્ધર્શનસસચયના ભાષાંતરમાં દોષ છતાં મળિભાઈએ ભાષાંતર ઠીક કર્યું છે. મુશ્કારી શકાશે.

૮૪૨.

શ્રીમોરચી. વે. સુદ ૯. ૧૯૫૬.

ૐ. વર્તમાન કાલમાં ક્ષયરોગ વિરોધ શુદ્ધિ પામ્યો છે અને પામતો જાય છે. પરંતુ મુલ્યનું કારણ બ્રહ્મચર્યની સ્વામી, આલસ અને વિષયાદિની આસક્તિ છે. ક્ષયરોગનો મુલ્ય ઉપાય બ્રહ્મચર્ય સેવન, શુદ્ધ સાર્વિક આહાર-પાન અને નિયમિત વર્તન છે.

૮૪૩.

વચા. વૈ. ૧૯૫૬.

૧. ૐ. યથાર્ય જ્ઞાનદશા, સમ્યક્ત્વદશા, ઉપશમદશા તે તો જે યથાર્ય મુમુક્ષુ જીવ સત્પુરુષના સમાગમમાં આવે તે જાણે.

જેમના ઉપદેશો તેવી દશાના અંશો પ્રગટે તેમની પોતાની દશામાં તે ગુણ કેવા ઉત્કૃષ્ટ રહ્યા હોવા જોઈએ તે વિચારવું સુગમ છે.

અને એકાંત ન્યાત્મક જેમનો ઉપદેશ હોય તેથી તેવી એક પણ દશા પ્રાપ્ત થવી સંભવતી નથી. સત્પુરુષની ઘાળી સર્વ ન્યાત્મક વર્તે છે.

૨. ઘીજા પ્રશ્નોના ઉત્તર:-

(૧) પ્ર૦-જિનભાષાઆરાધક સ્વાધ્યાય ધ્યાનથી મોક્ષ છે કે શી રીતે ?

ઉ૦-તથાસ્થ પ્રત્યક્ષ સદ્ગુણને યોગે અથવા કોઈ પૂર્વના દૃઢ આરાધનથી જિનાજ્ઞા યથાર્થ સમજાય, યથાર્થ પ્રતીત થાય અને યથાર્થ આરાધાય તો મોક્ષ થાય એમાં સંદેહ નથી.

(૨) પ્ર૦-જ્ઞાનપ્રજ્ઞાપ સર્વ વસ્તુ જાણેલી પ્રત્યાસ્થાનપ્રજ્ઞાપ પછલે તે પંડિત કહ્યા છે.

ઉ૦-તે યથાર્થ છે. * જે જ્ઞાને કરીને પરમાવ પ્રત્યેનો મોહ ઉપશમ અથવા ક્ષય ન થયો તે જ્ઞાન અજ્ઞાન કહેવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ જ્ઞાનનું લક્ષણ પરમાવ પ્રત્યે ઉદાસીન ધવું તે છે.

(૩) પ્ર૦-એકાંત જ્ઞાન માને તેને મિથ્યાત્વી કહ્યા છે.

ઉ૦-તે યથાર્થ છે.

(૪) પ્ર૦-એકાંત ક્રિયા માને તેને મિથ્યાત્વી કહ્યા છે.

ઉ૦-તે યથાર્થ છે.

(૫) પ્ર૦-ચાર કારણ મોક્ષ જવાને કહ્યાં છે. તે ચારમાંથી એક કારણ તોડીને મોક્ષે જાય કે ચાર સંયુક્તથી ?

ઉ૦-જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ ચાર કારણ મોક્ષનાં કહ્યાં છે તે એક ઘીજાં અવિરોધપણે પ્રાપ્ત થયે મોક્ષ થાય.

(૬) પ્ર૦-સમક્ષિત અધ્યાત્મની શૈલી શી રીતે છે ?

ઉ૦-યથાર્થ સમજાયે પરમાત્મથી આત્મ્યંતિક નિશ્ચિતિ કરવી તે અધ્યાત્મ માર્ગ છે, જેટલી જેટલી નિશ્ચિતિ થાય તેટલા તેટલા સમ્પૂર્ણ અંશ છે.

(૭) પ્ર૦-‘પુદ્ગલો રાતો રહે’ છે, -હત્યાદિ.

ઉ૦-પુદ્ગલમાં રક્તમાનવણું તે મિથ્યાત્વમાવ છે.

(૮) પ્ર૦-‘અંતરાત્મા પરમાત્માને ધ્યાવે’-હ૦.

ઉ૦-અંતરાત્માપણે પરમાત્મત્વરૂપ ધ્યાવે તો પરમાત્મા થાય.

(૯) પ્ર૦-અને હાલ ધ્યાન શું વર્તે છે ? હ૦.

ઉ૦-સદ્ગુણનાં યચનને ચારંચાર વિચારી અનુમેષીને પરમાવથી આત્માને અસંગ કરવો તે.

(૧૦) પ્ર૦-સમક્ષિત નામ ધરાવી વિષયાદિની આકાંક્ષા ને પુદ્ગલમાવને સેવવામાં કંદે થાય નથી અને અમને વંધ નથી એમ કહે છે તે યથાર્થ કહે છે કે કેમ ?

૩૦-જ્ઞાનિના માર્ગની દૃષ્ટિએ જોતાં તે માત્ર મિથ્યાત્વ જ કથે છે. પુદ્ગલભાવે મોગવે અને પ્લાસ્તાને કર્મ લગતાં નથી એમ કહે તે જ્ઞાનિની દૃષ્ટિનું વચન નથી, યાચાજ્ઞાનીનું વચન છે.

(૧૧) પ્ર૦-જૈન પુદ્ગલભાવ ઓછો થયે આત્મધ્યાન પરિણમશે એમ કહે છે તે કેમ ?
૩૦-તે મથાર્થે કહે છે.

(૧૨) પ્ર૦-સ્તમાવદશા શો ગુણ આપે ?
૩૦-તથારૂપ સંપૂર્ણ હોય તો મોક્ષ થાય.

(૧૩) પ્ર૦-વિમાવદશા શું ફલ આપે ?
૩૦-જન્મ, જરા, મરણાદિ સંસાર.

(૧૪) પ્ર૦-ચીતરાગની આજ્ઞાથી પોરસીની સાધ્યાય કરે તો શું ફલ થાય ?
૩૦-તથારૂપ હોય તો યાવત્ મોક્ષ થાય.

(૧૫) પ્ર૦-ચીતરાગની આજ્ઞાથી પોરસીનું ધ્યાન કરે તો શું ફલ થાય ?
૩૦-તથારૂપ હોય તો યાવત્ મોક્ષ થાય.

આ પ્રમાણે તમારાં પ્રશ્નોના સંક્ષેપમાં ઉત્તર લખું છું.

૩. લૌકિકભાવ છોડી દર્દ, યાચાજ્ઞાન તજી વર્દ, કલ્પિત વિધિનિપેથ તજી વર્દ જે જીવ મત્સ્ય જ્ઞાનિની આજ્ઞાને આરાધી, તથારૂપ ઉપદેશ પામી, તથારૂપ આત્માર્થે પ્રવર્તે તેનું અવશ્ય કલ્યાણ થાય.

નિજકલ્પનાય જ્ઞાન, વર્ષન, ચારિત્રાદિનું સ્વરૂપ ગમે તેમ સમજી રહેને અથવા નિશ્ચયનયાત્મક થોલો શિલ્પી રહેને સદ્વ્યવહાર લોપવામાં જે પ્રવર્તે તેથી આત્માનું કલ્યાણ થવું સંભવતું નથી, અથવા કલ્પિત વ્યવહારના દુરામહમાં રોકાઈ રહીને પ્રવર્તતાં પણ જીવને કલ્યાણ થવું સંભવતું નથી.

જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, ત્યાં સમજવું તેહ,
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન પદ.

एकांत क्रियाजडत्वमां अथवा एकांत शुष्कज्ञानशी जीवतुं कल्याण न थाय.

૮૪૫.

વવાળીયા. વૈશાખ વદ ૮ મંગલ. ૧૧૫૬.

૪૦. પ્રમત્ત પ્રમત્ત એવા વર્તમાન જીવો છે, અને પરમ પુરુષોએ અપ્રમત્તમા સહજ આત્મશુદ્ધિ કહી છે, માટે તે વિરોધ શાંત થવા પરમ પુરુષના સમાગમ નરણનો યોગ જ પરમ હિતકારી છે, ૪૦ શાંતિ:

૮૪૬.

વવાળીયા. વૈશાખ વદી ૧ શુક્ર. ૧૧૫૬.

૪૧. મોક્ષમાઝામાં શબ્દાંતર અથવા પ્રસંગવિશેષમાં કોઈ ધાવ્યાંતર કરવાની શ્રુતિ થાય તે ફરશો. ઉપદ્રાત આદિ લક્ષણની શ્રુતિ હોય તે લક્ષણો. જીવન ચરિત્રની શ્રુતિ ઉપશાંત કરશો.

ઉપોદ્ધાતવી યાચકને, શ્રોતાને અલ્પઅલ્પ મતાંતરની વૃત્તિ વિસરણ થઈ જ્ઞાની પુરુષોના આત્મ-
સ્થાવરૂપ પરમ ધર્મનો વિચાર કરવાની સ્ફુરણ થાય એવો લક્ષ સામાન્યપણે રાખશો. સહજ
સૂચના છે. શાંતિ:.

૮૮૭.

યવાળીઆ. વૈશાલ્ય વદ ૧૩ જાનિ. ૧૯૫૩.

૨૨. જ્યાં ધર્મા વિરોધી ગૃહવાસી જન અથવા જ્યાં આહારાદિનો બનસમૂહનો સંકોચભાવ
રહેતો હોય ત્યાં ચાતુર્માસ યોગ્ય નથી. બાકી સર્વ ક્ષેત્ર શ્રેયકારી જ છે.

આત્માર્થને વિક્ષેપનો હેતુ શું હોય? તેને મધું સમાન જ છે, આત્મતાપ વિચરતા એવા આર્ય
પુરુષોને ધન્ય છે. ૨૨ શાંતિ:.

૮૮૮.

યવાળીઆ. વૈશાલ્ય વદ ૧૧ સોમ. ૧૯૫૬.

(૧)

૨૩. આર્ય મુનિવરોને અર્થે અવિક્ષેપણું સંગ્રહિત છે. વિનયમત્તિ એ મુસુબુઓનો ધર્મ છે.
અનાદિથી ચપલ એવું મન સિર ઝરવું. પ્રયત્ન અત્યંતપણે સાધું થાય ! એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.
ક્રમે કરીને તે મનને મહાત્માઓએ સ્થિર કર્યું છે, શમાયું-ક્ષય કર્યું એ સ્વરેસર અશ્ચર્ય કારક છે.

(૨)

“ક્ષયોપશમિક અસંસ્પૃશ્ય, ક્ષાયક એક અનન્ય” (અધ્યાત્મગીતા.)

મનન અને નિદિધ્યાસન કરતાં આ વાક્યથી જે પરમાર્થ અંતરાત્મવૃત્તિમાં પ્રતિભાસે તે યથાશક્તિ
લક્ષ્યો યોગ્ય છે. શાંતિ:.

(૩)

૨૪. યથાર્થ જોઈએ તો શરીર વેદનાનો મૂર્તિ છે. સમયે-સમયે જીવ તે દ્વારાય વેદનાજ
વેદે છે. કવિત્ શાતા અને પ્રાયઃ અશાતાજ વેદે છે. માનસિક અશાતાનું મુસ્પણું છતાં તે
સૂક્ષ્મસમ્યગ્દૃષ્ટિવાન્ને જણાય છે. શારીરિક અશાતાનું મુસ્પણું સ્થૂઠ દૃષ્ટિવાન્ને પણ જણાય
છે. જે વેદના પૂર્વે સુદૃઢ બંધથી જીવે બંધન કરી છે તે વેદના ઉદય સંપ્રાપ્ત થતાં હિંદ્ર, ચંદ્ર,
નાગેન્દ્ર કે જિનેન્દ્ર પણ રોકવાને સમર્થ નથી. તેનો ઉદય જીવે વેદબોજ જોઈએ. અજ્ઞાન દૃષ્ટિ
જીવો સ્વેદથી વેદે તોપણ કંઈ તે વેદના ઘટતી નથી કે થતી રહેતી નથી. સત્યદૃષ્ટિવાન જીવો
શાંત ભાવે વેદે તો તેથી તે વેદના થી જતી નથી, પણ નરીન બંધનો હેતુ થતી નથી, પૂર્વની
ચઢવાન નિર્જરા થાય છે. આત્માર્થને એજ કર્તવ્ય છે.

હું શરીર નથી, પણ તેથી મિત્ર એવો જ્ઞાયક આત્મા છું, તેમ નિત્ય શાશ્વત છું.
આ વેદના માત્ર પૂર્વ કર્મ છે, પણ મારું સ્વરૂપ નાશ કરવા સમર્થ નથી, માટે મારે
વેદ કર્તવ્ય નથી એમ આત્માર્થીનું અનુપ્રેક્ષણ હોય. ૨૪.

૮૮૯.

યવાળીઆ. જેઠ સુદ ૧૧. ૧૯૫૬.

આર્ય ત્રિપુરને અલ્પસમયમાં શાંતવૃત્તિથી દેહોત્તરંગી કર્યાના સ્વર શ્રુત થયા. ‘સુશીલ મુસુબુ’
અન્ય સાન મદ્દન કર્યું.

જીવનાં વિવિધ પ્રકારનાં મુખ્ય સ્થાનક છે. દેવલોકમાં ઇંદ્ર તથા સામાન્ય ત્રયચિંશદાદિકનાં સ્થાન છે. મનુષ્યમાં ચક્રવર્તિ, વાસુદેવ, વરુદેવ તથા માંડલિકાદિકનાં સ્થાન છે. તિર્યંચમાં પણ વ્યાંઘ્રક ઇષ્ટ ભોગમૂમ્યાદિક સ્થાન છે.

તે સર્વ સ્થાનને જીવ છાંડશે એ નિઃસંદેહ છે. જ્ઞાતિ, ગોત્રી અને વંશુ આદિક એ સર્વનો અશાસ્ત્ર અનિત્ય એવો આ વાસ છે. શાંતિઃ.

૮૫૦.

વવાળીમા. ડ્યેટ મુદ ૧૩ સોમ. ૧૯૫૬.

(૧)

ૐ. વાતુર્માસ સંવંધી મુનિયોને ક્યાંથી વિકલ્પ હોય? નિર્ગ્રંથો ક્ષેત્રને કિયે છેડે વાંધે? છેડાનો સંવંધ નથી.

નિર્ગ્રંથ મહાત્માઓનાં દર્શન અને સમાગમ મુક્તિની સમ્યક્ પ્રતીતિ કરાવે છે.

તથારૂપ મહાત્માનાં એક આર્ય વચનનું સમ્યક્ પ્રકારે અવધારણ થવાથી યાવત્ મોક્ષ થાય એમ શ્રીમાન્ તીર્થંકરે કહ્યું છે. આ જીવમાં તથારૂપ યોગ્યતા જોઈએ. શાંતિઃ.

(૨)

ૐ. પત્ર અને સમયસારની પ્રત સંપ્રાપ્ત થઈ. કુંડકુંડાઆર્યકૃત સમયસાર ગ્રંથ જૂદો છે, આ ગ્રંથકર્તા જૂદા છે, અને ગ્રંથનો વિષય પણ જૂદો છે. ગ્રંથ ઉત્તમ છે.

આર્ય ત્રિમુવને દેહોત્સર્ગ કર્યાના સ્વર તમને મળ્યા, તેથી સ્વેદ થયો તે યથાર્થ છે. આવા કાઢમાં આર્ય ત્રિમુવન જેવા મુમુક્ષુઓ વિરલ છે. દિનપ્રતિદિન જ્ઞાતાવસ્થાએ કરી તેનો આત્મા સ્વરૂપલક્ષિત થતો હતો. કર્મતત્ત્વને સૂક્ષ્મપણે વિચારી, નિદિધ્યાસન કરી આત્માને તદનુયાયિ પરિણતિનો નિરોધ થાય એ તેનો મુખ્ય લક્ષ્ય હતો. વિશેષ આયુષ્ય હોત તો તે મુમુક્ષુ ચારિત્ર મોહને ક્ષીણ કરવા પ્રત્યે અવશ્ય પ્રવર્તેત. શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ.

૮૫૧.

વવાળીમા. જેટ વદ ૧ શુક્ર. ૧૯૫૬.

વ્યસન વધાર્યાં વધે છે અને નિયમમાં રાહ્યા નિયમમાં રહે છે. વ્યસનથી કાયાને પણ નુકસાન થતું જાય છે તથા મન પરવશ થતું જાય છે. તેથી આ લોક અને પરલોકનું કલ્યાણ જુકી જવાય છે.

દિવસ પ્રમાણે માણસની પ્રકૃતિ ન હોય તો માણસનું ધ્વજન પડે નહીં. અને ધ્વજન વિનાનો માનસો આ જગત્સાં નકામો છે.

પોતાનો મઢેલો મનુષ્ય દેહ મગવાનની શક્તિ અને સારાંકામમાં ગાઢવો જોઈએ.

૮૫૨.

વવાળીમા. ડ્યેટ પદી ૧૦. ૧૯૫૬.

ૐ. પત્ર સંપ્રાપ્ત થયા. શરીર પ્રકૃતિ સ્વસ્થાસ્થ વર્તે છે, વિશેષ કર્તવ્ય નથી.

હે આર્ય? અંતર્મુલ થવાનો અભ્યાસ કરો. શાંતિઃ.

૮૧૩.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા, અધ્યાય ૧૨, શ્લોક ૧૨૫.

(૧)

ૐ. પરમ પુણ્યને અભિમત થયા અમ્યંતર અને યાદ યત્રે સંયમને
ઉદ્ધાસિત મક્ષિત નમસ્કાર.

મોહમાઝા વિષે જેમ તમને મુત થાય તેમ પ્રવર્તો.

મનુષ્યપણું, આર્યતા, જ્ઞાનીનાં વચનોનું શ્રવણ, તે પ્રત્યે આલિંગ્યપણું, સંયમ, તે પ્રત્યે વીર્ય પ્રવૃત્તિ, પ્રતિકૂળ યોગોષ્ઠ પણ સ્થિતિ, અંતર્યમૈત્ર સંપૂર્ણ માર્ગરૂપ સમુદ્ર સરીખો એ સ્વરોષ્ઠ દુઃખ અને અત્યંત કઠણ છે, એ નિઃસંદેહ છે.

શરીર પ્રકૃતિ કવિત્ ઠિક જોવામાં આવે છે, કવિત્ તેથી વિપરીત પણ જોવામાં આવે છે, કાંઈક અસાધ્ય મુશ્કેલી હમણાં જોવામાં આવે છે. ઐ શાંતિ:

(૨)

ૐ. ધર્મવર્તિની સમસ્ત સંપત્તિ કરતાં પણ જેનો એક સમયમાત્ર પણ વિશેષ મૂલ્યવાન છે એવો આ મનુષ્ય દેહ અને પરમાર્થને અનુકૂળ એવા યોગ સંપાદ્ય છતાં જો અન્તરમરણથી રહિત એવાં પરમ પદનું ધ્યાન રમું નહીં તો આ મનુષ્યત્વને અધિક્ષિત એવા આત્માને અનંતવાર પિઠ્ઠાઈ હો.

જેમણે પ્રમાદનો જબ કર્યો તેમણે પરમ પદનો જબ કર્યો. શાંતિ:

(૩)

શરીર પ્રકૃતિના અનુકૂળ પ્રતિકૂળપણાને આવીને ઉપયોગ અકર્ષણ છે. શાંતિ:

૮૫૪.

ચિંતિત જેનાથી પ્રાપ્ત થાય તે મગિને ચિંત્રામણિ કહ્યો છે. એજ આ મનુષ્ય દેહ છે કે જે દેહમાં યોગમાં આત્મિક એવા સર્વદુઃખના ક્ષયની ચિંતિતા ધારી તો પાર પડે છે.

અર્થાત્ત જેનું મદ્યાત્મ્ય છે એવો સત્સંગરૂપી કર્મવૃક્ષ પ્રાપ્ત થયે જીવ દરિદ્ર રહે એમ અને તો આ જગતને વિષે તે અગિયારમું આશ્ચર્ય છે.

૮૫૫.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા, અધ્યાય ૧૨, શ્લોક ૧૨૬.

(૧)

ૐ. બે વસ્તુ ઉપદેશ અને એક વસ્તુ આહાર ગ્રહણ તથા નિદ્રાસમયવિના વાકીનો અવકાશ મુલ્યપણે આત્મચિંત્રામાં, પશ્ચંદી આદિ શાસ્ત્રાવલોકનમાં અને આત્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરવાયોગ્ય છે. કોઈ વાઈ માઈ વધારેક કંઈ પ્રશ્નાદિ કરે તો તેનું ઘટનું સમાધાન કરવું, કે જેમ તેનો આત્મા શાંત થાય. અશુદ્ધક્રિયાનાં નિષેધક વચનો ઉપદેશરૂપે ન પ્રવર્તેલાં શુદ્ધ ક્રિયામાં જેમ, લોકોની રુચિ વધે તેમ ક્રિયા કરાવે જવી.

—ઉદાહરણ વાસ્તવ કે જેમ કોઈ એક મનુષ્ય તેની સ્ત્રીપ્રમાણે સામાયિક રત્ન કરે છે, તો તેનો નિષેધ નહીં કરતાં, તેનો તે વસ્તુ ઉપદેશનાં શ્રવણમાં કે સત્સાક્ષ અધ્યયનમાં અથવા

કાયોત્સર્ગમાં જાય તેમ તેને હપદેશવું. કિંચિત્માત્ર આપાસે પણ તેને સામાયિક વ્રતાદિનો નિપેધ હૃદયમાં પણ ન આવે એવી ગંભિરતાથી શુદ્ધ ક્રિયાની પ્રેરણા કરવી.

તુલી પ્રેરણા કરવાજતાં પણ ક્રિયાથી રહિત થઈ ઉન્મત્ત થાય છે; અથવા તમારી આ ક્રિયા ઘરાબર નથી પડતું જણાવતાં પણ તમારા પ્રત્યે દોષ દર્શાવે તે ક્રિયા છોડી દે એવી પ્રમત્ત જીવોનો સમાવ છે, અને લોકોની દૃષ્ટિમાં એ આવે કે તમેજ ક્રિયાનો નિપેધ કર્યો છે. માટે મત્તમેદથી દૂર રહી, મધ્યસ્થવત્ રહી આત્માનું હિત કરતાં જેમ જેમ પર આત્માનું હિત થાય તેમ તેમ પ્રવર્તવું, અને જ્ઞાનીના માર્ગનું, જ્ઞાન ક્રિયાનું સમન્વિતપણું સ્થાપિત કરવું એજ નિર્જરાનો સુંદર માર્ગ છે.

સ્વાત્મહિતમાં પ્રમાદ ન થાય અને પરને અવિશેષપણે આસ્તિક્યવૃત્તિ મંધાય તેવું તેનું શ્રવણ થાય, ક્રિયાની વૃદ્ધિ થાય, છતાં કલ્પિત મેદ વધે નહીં અને સ્વપર આત્માને શાંતિ થાય એમ પ્રવર્તવામાં ઉદ્ધાસિત વૃત્તિ રાક્ષજો. સત્તાસ પ્રત્યે રુચિ વધે તેમ કરજો. ॐ શાંતિ:.

(૨)

૧. તે માટે ડમા કર જોડી, જિનવર આગલ કહિયેં રે,
સમયચરણ સેવા શુદ્ધ દેજો, જેમ આનંદપન લહિયેં રે.

૨. સુમધુ માઈઓને તે પણ લોક વિરુદ્ધ ન થાય તેમ તીર્થાર્થે ગમન કરતાં આજ્ઞાનો અતિક્રમ નથી. ॐ શાંતિ:.

૮૫૬.

મોરવી. અપાઢ પદી ૧ શુદ્ધ. ૧૯૫૬.

(૧)

૧. સમ્યક્ પ્રકારે વેદના અધ્યાસવાસરૂપ પરમધર્મ પરમ પુરુષોપ કહ્યો છે.
૨. તિષ્ઠ્ય વેદના અનુમવર્તા સ્વરૂપશ્રેણવૃત્તિ ન થાય એજ 'શુદ્ધ' ચારિત્રનો માર્ગ છે.
૩. હપશમ જ જે જ્ઞાનનું મૂલ છે તે જ્ઞાનમાં તિષ્ઠ્ય વેદના પરમ નિર્જરા માસવા યોગ્ય છે. ॐ શાંતિ:.

(૨)

ૐ. અપાઢ પૂર્ણિમા પર્વતના ચાતુર્માસ સંબંધી જે કિંચિત્ અપરાધ થયો હોય તે નમ્રતાથી લમાવું છું.

પદ્મનંદિ, ગોમઢસાર, આત્માનુશાસન, સમયસારમૂલક ય આદિ પરમજ્ઞાંત શ્રુતનું અધ્યયન થતું હશે. આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સંમારીષ ડીપ. ॐ શાંતિ:.

૮૫૭.

મોરવી. અપાઢ સુદ. ૧૯૫૬.

૧. પ્રશમરસનિમગ્ન દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં,
વદનકમલમંકઃ કામિનીસંગશૂન્યઃ;
કરયુગમપિ યત્તે શસ્ત્રસંબંધવૃષ્ટ્યં,
તદસિ જગતિ દેષો વીતરાગસ્ત્વમેવ.

તારાં વે ચક્ષુ પ્રશમરસમાં ઢૂલેલાં છે, પરમજ્ઞાંત રસને ક્ષીલી રહ્યાં છે. તારું મુલકમલ પ્રસન્ન છે; તેમાં પ્રસન્નતા વ્યાપી રહી છે. તારો સોલો સ્ત્રીના સંગથી રહિત છે. તારાં ને હાથ શસ્ત્રસંબંધ વિનાના છે; તારાં હાથમાં શસ્ત્ર નથી. આમ તું જ વીતરાગ જગત્માં દેવ છું.

૧. દેવ કોણ ? વીતરાગ.

દર્શનયોગ્ય મુદ્રા કઈ ? વીતરાગતા સૂચવે તે.

૨. સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા વૈરાગ્યનો ઉચ્ચ અંશ છે. દ્રવ્યને, વસ્તુને યથાવત્ લક્ષમાં રાખી વૈરાગ્યનું પ્રમાણ નિરૂપણ કર્યું છે. ગર્દે, સાલ, મદ્રાસ ચણી, જલું થયું હતું. કાર્તિક સ્વામી એ ભૂમિમાં બહુ વિચર્યા છે. એ તરફના નમ્ર, મધ્ય, ઠંડા, અડોલ કૃત્તિથી ઉમેળ પહાડ નિરક્ષી સ્વામી કાર્તિકેયાદિની અડોલ, વૈરાગ્યમય દિગંતરશુદ્ધિ યાદ આવતી હતી. નમસ્કાર તે સ્વામી કાર્તિકેયાદિને.

૮૧૮.

મોરબી. શ્રાવણ વદ ૪ સંગલ. ૧૯૫૬.

ૐ સંસ્કૃત અધ્યાસના યોગ વિપે લક્ષ્યું, પણ જ્યાં સુધી આત્મા મુદ્દત્, પ્રતિજ્ઞાથી વર્તે નહીં, ત્યાં સુધી આજ્ઞા કરવી મર્યાદા છે.

જે નિયમોમાં અતિચારાદિ પ્રાપ્ત થયાં હોય તેનું યથાવિધિ કૃપાદ્ધ મુનિશ્રીઓ પ્રત્યે પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરી આત્મશુદ્ધતા કરવી યોગ્ય છે, નહીં તો મર્યાદા તીવ્ર મર્યાદા હેતુ છે. નિયમને વિપે સ્વેચ્છાચાર પ્રવર્તન કરતાં મરણ થેય છે, પરી મહત્કુળોની આજ્ઞાનો કાર્તિકેયાદિ ચિંતારાણ્યો નહીં ! એવો પ્રમાદ આત્માને મર્યાદા કેમ ન થાય !

૮૧૯.

મોરબી. શ્રા. વદ ૫. સુવ. ૧૯૫૬.

ૐ. કદાપિ જો નિશ્ચિત્ત સુર્ય સ્વરૂપી સ્થિતિના ઉદયનો અંતરાય પ્રાપ્ત થયો તો દે આર્ય, સદા સચિનય એવી પરમ નિશ્ચિત્ત, તે તમે શ્રાવણ વદ ૧૧ થી શાદ્રપદ મુદ્દ પ્રાપ્તિમા પ્રયેત્ત એવી રીતે સેવજો કે સમાગમવાસી મુમુક્ષુઓને તમે વિશેષ ઉપકારક થાઓ અને તે સૌ નિશ્ચિત્ત સદ્ નિયમોને સેવતા સદાશલ અધ્યયનાદિમાં પ્રકાશ થાય, યથાશક્તિ વ્રત, નિયમ, ગુણના ગ્રહણ કરતાં થાય.

શરીર પ્રકૃતિમાં સમઠ અજ્ઞાતાના ઉદયથી જો નિશ્ચિત્તસુર્ય સ્વરૂપો અંતરાય જળાશો તો અત્રેથી યોગશાસ્ત્રનું પુસ્તક તમારાં અધ્યયન-મનનાદિ અર્થે થયું કરી મોકલવાનું થશે, જેના ચાર પ્રકાશ થીજા મુમુક્ષુ માર્ગોને પણ શ્રવણ કરાવતાં પરમ લાભનો સમય છે.

દે આર્ય, અસ્વાપ્તિપિપ્પમકાઠમાં પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી ; તથાપિ આરાપક જીવોનો તદ્વત્ મુદ્દત્ સપયોગ વર્તે છે.

આત્મવલ્લાધીનતાથી વ્રત લેવાનું છે. ૐ શાંતિ.

૮૬૦.

મોરબી. શ્રા. વદ ૮. ૧૯૫૬.

(૧) પદ્મદર્શનસમુચય, યોગદૃષ્ટિસમુચયનાં માર્ગાંતર ગુજરાતીમાં કરવા યોગ્ય છે, તે કરશો. પદ્મદર્શનસમુચયનું માર્ગાંતર થયેલ છે પણ તે સુધારી પરી કરવા યોગ્ય છે. ધીમે ધીમે થશે. કરશો. આનંદવનજી જોવિશીના અર્થ પણ વિવેચન સાથે રસશે.

(૨) નમો દુર્ચારરાગાદિવૈરિવારનિવારિણે,
અર્હતે યોગિનાથાય મહાવીરાય તાયિને.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય 'યોગશાસ્ત્ર'ની રચના કરતાં મંગલચરણમાં વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત યોગિનાથ મહાવીરને સ્તુતિરૂપે નમસ્કાર કરે છે.

વાર્યા વારી ન શકાય, વારવા વહુ વહુ મુસ્કેલ એવા રાગદ્વેષઅજ્ઞાન રૂપી શત્રુના સમૂહને જેણે વાર્યા, જીત્યા, જે વીતરાગ સર્વજ્ઞ થયા; વીતરાગ સર્વજ્ઞ થતાં જે અર્હત પૂજવા યોગ્ય થયા; અને વીતરાગ અર્હત થતાં મોક્ષ અર્થે પ્રવર્તન છે જેનું એવા જુદા જુદા યોગિયોના જે નાથ થયા, નેતા થયા અને એમ નાથ થતાં જે જગતના નાથ, તાત, જાતા થયા, એવા જે મહાવીર તેને નમસ્કાર હો.

અહિં સદ્દેવના અપાયઅપગમ અતિશય, જ્ઞાન અતિશય, વચન અતિશય અને પૂજા અતિશય સૂચવ્યા.

આ મંગલ સ્તુતિમાં સમગ્ર યોગશાસ્ત્રનો સાર સમાવી દીધો છે. સદ્દેવનું નિરૂપણ કર્યું છે. સમગ્ર વસ્તુ સ્વરૂપ, સત્ત્વજ્ઞાન સમાવી દીધું છે. ઝકેલનાર સ્વોજક જોડે.

(૩) લૌકિક મેઢામાં વૃત્તિને વંચલ કરે એવા પ્રસંગ વિશેષ હોય. સાચો મેઢો સત્સંગનો. એવા મેઢામાં વૃત્તિની વંચલતા ઓછી થાય, દૂર થાય. માટે સત્સંગમેઢાને જ્ઞાનિઓ વલ્લાખ્યો છે, ઉપદેશ્યો છે.

૮૬૧.

મોરબી. ધા. વદ ૧. ૧૯૫૬.

❧ જિનાય નમઃ.

૧. (૧) પરમનિવૃત્તિ નિરંતર સેવકી એ જ જ્ઞાનીની પ્રપાન આજ્ઞા છે,
(૨) તથારૂપ યોગમાં અસમર્થતા હોય તો નિવૃત્તિ સદા સેવકી, અથવા
(૩) સ્વાત્મવીર્ય ગોપવ્યા શિવાય અને તેટલો નિવૃત્તિ સેવકા યોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત કરી આત્માને અપમત્ત કરવો એમ આજ્ઞા છે. અયમી, ચતુર્દશી આદિ પર્વતિથિએ એવા આશ્રયથી મુનિયમિત વર્તનથી વર્તવા આજ્ઞા કરી છે.
૨. જે સદ્ધે ધર્મસંદ્ધતા સંપ્રાપ્ત થાય, ત્યાં શ્રાવણ વદ ૧૧ થી માદ્રપદ પૂર્ણિમા પર્વત સ્થિતિ કરવી યોગ્ય છે. જ્ઞાનીના માર્ગની પ્રતીતિમાં નિઃસંશયતા પ્રાપ્ત થાય, ઉત્તમ ગુણવ્રત, નિયમ, શિલ અને દેવગુરુ ધર્મની મક્તિમાં વીર્ય પરમ ઉદ્ધાસ પામી પ્રવર્તે એમ સુદ્ધતા કરવી યોગ્ય છે અને એજ પરમ મંગલકારી છે.
૩. જ્યાં સ્થિતિ કરો ત્યાં સમાગમવાસીઓને જ્ઞાનીના માર્ગની પ્રતીતિ સુદ્ધ થાય અને અપમત્તપણે સુશિલની વૃદ્ધિ કરે એવું તમારું વર્તન રાક્ષજો. ઝં શાંતિ:.

૮૬૨.

મોરબી. ધા. વદ ૧૦. ૧૯૫૬.

❧. આજે યોગશાસ્ત્ર મંથ ટપાલમાં મોકલવાનું થયું છે.

મુમુક્ષુઓનાં અધ્યયન અને શ્રવણ-મનન અર્થે શ્રાવણ વદ ૧૧ થી માદ્રપદ સુદ પૂર્ણિમા પર્વત મુમ્ત, નિયમ અને નિવૃત્તિપરાયણતાના હેતુએ એ મંથનો ઉપયોગ કર્તવ્ય છે.

પ્રમત્તભાવે આ જીવનું શું કરવામાં કાંઈ ન્યૂનતા રાખી નથી, તથાપિ આ જીવને નિજ હિતનો ઉપયોગ નથી એ જ શ્વેદકારક છે.

હે આર્ય, હાલ તે પ્રમત્તભાવને ઉદ્ધાસિત વીર્યથી મોઝો પાડી, સુશિલ સહિત સત્શુભનું અધ્યયન કરી નિવૃત્તિ આત્મભાવને ધોષજો.

૮૬૩.

મોરવી. ધા. પદ ૧૦. ૧૯૫૬.

શ્રીપર્યુષણ આરાધન.

૧. એકાંત યોગ્યસ્થાનમાં.

પ્રમાતે.—(૧) દેવગુરુની ઉત્કૃષ્ટ મકિવૃત્તિ એ તંત્રાત્મધ્યાનપૂર્વક જે ઘડીથી ચાર ઘડી સુધી ઉપશાંત થત.

(૨) શુભ.—પદ્મનંદી આદિ અધ્યયન, શ્રવણ.

મધ્યાહ્ને.—(૧) ચાર ઘડી ઉપશાંત થત.

(૨) શુભ.—કર્મગ્રંથનું અધ્યયન, શ્રવણ. સુદિપ્તરંગિણીઆદિનું થોડું અધ્યયન.

સાયંકાલે.—(૧) ક્ષમાપનાનો પાઠ.

(૨) જે ઘડી ઉપશાંત થત.

(૩) કર્મ વિષયની જ્ઞાનચર્ચા.

૨. રાત્રી ભોજન સર્વ પ્રકારમાનો સર્વથા ત્યાગ.

એને તો માદ્રપદ પૂર્ણિમા સુધી એક વસ્ત્ર આહારગ્રહણ.

પંચમીને દિવસે ઘી, દૂધ, તેલ, દહિનો પણ ત્યાગ ઉપશાંત વ્રતમાં વિશેષ ફાલ-નિર્ગમન, એને તો ઉપવાસ ગ્રહણ કરવો.

છીલોત્રી.—સર્વથા ત્યાગ (આઠે દિવસ.)

વ્રતચર્ય.—આઠે દિવસ પાલ્યું. એને તો માદ્રપદ પુનેમ સુધી. શમદ્.

૮૬૪.

મોરવી. અશાઠ સુદ ૪ શ્લોક. ૧૯૫૬.

વ્યાખ્યાનસાર અને પ્રશ્નસમાધાન.*

(૧)

૧. જ્ઞાન વૈરાગ્યસાથે, અને વૈરાગ્ય જ્ઞાનસાથે હોય છે; એકલું ન હોય.

૨. વૈરાગ્ય શૃંગારસાથે ન હોય, અને શૃંગારસાથે વૈરાગ્ય ન હોય.

૩. વીતરાગવચનની અસરથી ઇન્દ્રિયસુખ નીરસ ન હોય તો જ્ઞાનીનાં વચનો કાને પડ્યાં જ નથી એમ સમજવું.

૪. જ્ઞાનીનાં વચનો વિષયનું વિરેચન કરાવનારાં છે.

* સં. ૧૯૫૬ માં અશાઠ-શ્રાવણમા "શ્રીમદ્"ની મોરવીમાં પ્રિયિત્વિ દ્વિતી તે પ્રશ્નને વચનો વસ્ત્ર કરેલ વ્યાખ્યાનનો ધાર તથા પુણ્યવર્ણ પ્રશ્નોના સમાધાનની સંક્ષિપ્તનોંધ વગેરે શ્રીમદ્ સુપ્રસુદ્ધ કરેલ તે દર્શિત છે. મ. કિ.

૫. છદ્મસ્ય ઇતલે આચરણયુક્ત.

૬. શૈલેશિકરણ, તેમાં (શૈલ=પર્વત+ઈશ=મોટો)=પર્વતોમાં મોટો મેરુ, તેના જેવું અચલ, અડગ.

૭. અકંપ ગુણવાઙ્માન વચન કાયાના યોગની સિરતાવાઙ્મા.

૮. મોક્ષમાં આત્માના અનુભવનો જો નાશ થતો હોય તો તે મોક્ષ શ્વા કામનો?

૯. આત્માનો ઊર્ધ્વ સ્વભાવ છે તે પ્રમાણે પ્રથમ ડુંગરો જાય અને વચ્ચે સિદ્ધિશિલાએ મટકાય; પણ કર્મરૂપી બોજો હોવાથી નીચે આવે. જેમ ડુંગરો માળસ ઊઠાઢાથી એક વચ્ચે ઉપર આવે છે તેમ.

(૨)

અસાદ સુદ ૫ સોમ. ૧૯૫૬.

૧. જૈન એ આત્માનું સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપ (ધર્મ)ને પ્રવર્ત્તાવનાર પણ મનુષ્ય હતા. જેમકે, વર્તમાન અવસરિણીકાઢમાં જ્ઞયમાદિ ધર્મ પ્રવર્ત્તાવનાર હતા. આથી કરી કંઈ અનાદિ આત્મધર્મનો વિચાર નહોતો એમ નહોતું.

૨. આશરે ઘે હજાર વર્ષ ઉપર જૈનયતિ ચિત્તરસૂરિ આચાર્યે વૈશ્યને ક્ષત્રિયસાથે મેઢ્ઢ્યા.

૩. ઉત્કર્ષ, અપકર્ષ અને સંક્રમણ એ સત્તામાં રહેલી કર્મપ્રકૃતિનાં થઈ શકે છે; ઉદયમાં જાણેલી પ્રકૃતિનાં થઈ શકે નહીં.

૪. આયુઃકર્મનો જે પ્રકારે મંધ હોય તે પ્રકારે દેહસ્થિતિ પૂર્ણ થાય.

૫. 'ઓસવાઢ' તે 'ઓરપાક' જાતના રત્નપૂત છે.

૬. અંધારાનાં ન દેખવું એ એકાંત દર્શનાવરણીય કર્મ ન કહેવાય; પણ મંદ દર્શનાવરણીય કહેવાય. તમસું નિમિષ અને તેજસ્નો અભાવ તેને રહેને તેમ બને છે.

૭. દર્શન રોકાયે જ્ઞાન રોકાય.

૮. જૈય જાણવા માટે જ્ઞાનને વધારવું જોઈએ. વજન તેવાં કાઢલાં.

૯. જેમ પરમાણુની શક્તિ પર્યાયને પામવાથી વધતી જાય છે, તેમ ચૈતન્યદ્રવ્યની શક્તિ વિશુદ્ધતાને પામવાથી વધતી જાય છે. કાચ, ચસમા, ડુર્બિન આદિ પહેલા (પરમાણુ)નાં પ્રમાણ છે; અને અવધિ, મનઃપર્યવ, કેવલજ્ઞાન, લઙ્ઘિ, શક્તિ વગેરે વીજા (ચૈતન્યદ્રવ્ય)નાં પ્રમાણ છે.

(૩)

અસાદ સુદ ૬ સોમ. ૧૯૫૬.

૧. ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વને વેદકસમ્યક્ત્વ પણ કહેવામાં આવે છે. પરંતુ ક્ષયોપશમમાંથી ક્ષાયિક થવાના સંધિના વચ્ચેનું જે સમ્યક્ત્વ તે વાલ્કલિક રીતે વેદકસમ્યક્ત્વ છે.

૨. પાંચ સ્થાવર એકેદિય વાદર છે, તેમ જ સૂક્ષ્મ પણ છે. વનસ્પતિ શિવાય વાકીના ચારમાં અસંસ્થાત સૂક્ષ્મ કહેવામાં આવે છે. નિગોદ સૂક્ષ્મ અનંત છે; અને વનસ્પતિના સૂક્ષ્મ અનંત છે; ત્યાં નિગોદમાં સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ ઘટે છે.

૩. શ્રી તીર્થંકર અગિયારમું ગુણસ્થાનક સ્પર્શે નહીં; તેમજ ૧ હું, ૨ જું તથા ૩ જું પણ ન સ્પર્શે.
૪. વર્દમાન, હીયમાન, અને સિત એવી જે ત્રણ પરિણામની ધારા છે તેમાં હીયમાન પરિણામની ધારા સમ્યક્ત્વઆશ્રયી (દર્શનઆશ્રયી) શ્રી તીર્થંકરદેવને ન હોય; અને ચારિત્ર આશ્રયી ભજના.
૫. ક્ષાયિકચારિત્ર છે ત્યાં મોહનીયનો અભાવ છે; અને જ્યાં મોહનીયનો અભાવ છે ત્યાં ૧ હું, ૨ જું, ૩ ત્રીજું અને ૧૧ મું એ ચાર ગુણસ્થાનકના સ્પર્શપણનો અભાવ છે.
૬. ઉદય કે પ્રકારનો છે. એક, પ્રદેશોદય; અને બીજો વિપાકોદય. વિપાકોદય બાહ્ય (દેહીતી) રીતે વેદાય છે; અને પ્રદેશોદય અંદરથી વેદાય છે.
૭. આયુષ્યકર્મનો બંધ પ્રકૃતિવિના થતો નથી; પણ વેદનીયનો થાય છે.
૮. આયુષ્પ્રકૃતિ એક જ ભવમાં વેદાય છે. બીજી પ્રકૃતિઓ તે ભવમાં વેદાય, અને અન્ય-ભવમાં પણ વેદાય.
૯. જીવ જે ભવની આયુષ્પ્રકૃતિ મોગવે છે તે આત્મા ભવની એક જ બંધપ્રકૃતિ છે. તે બંધપ્રકૃતિનો ઉદય આયુષ્ની શરૂઆત થઈ ત્યારથી ગણાય. આ કારણથી તે ભવની આયુષ્પ્રકૃતિ ઉદયમાં છે તેમાં સંક્રમણ, ઉત્કર્ષ, અપકર્ષાદિ થઈ શકતાં નથી.
૧૦. આયુષ્યકર્મની પ્રકૃતિ બીજા ભવમાં મોગવાતી નથી.
૧૧. ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ, સંબંધ, અવગાહ (શરીરપ્રમાણ) અને રસ અમુક જીવે અમુક પ્રમાણમાં મોગવવાં તેનો આધાર આયુષ્યકર્મ ઉપર છે. જેમકે, એક માણસની સો વર્ષની આયુઃકર્મપ્રકૃતિનો ઉદય વર્ષે છે; તેમાંથી તે એસામે વર્ષે અધુરે આયુષે મરણ પામે તો વાકીનાં વિદ્યા વર્ષે વ્યાં અને સ્ત્રી રીતે મોગવાય? બીજા ભવમાં ગતિ, જાતિ, સ્થિતિ, સંબંધાદિ નવેસરથી છે; એકાશીમા વર્ષથી નથી; તેથી કરીને આયુષ્ઉદયપ્રકૃતિ અથવાચચી ટુટી શકે નહીં. જે જે પ્રકારે બંધ પડ્યો હોય, તે તે પ્રકારે ઉદયમાં આવવાથી કોઈની નજરમાં કદાચ આયુષ્ ટુટવાનું આવે; પરંતુ તેમ બની શકતું નથી.
૧૨. સંક્રમણ અપકર્ષ ઉત્કર્ષાદિ કરણનો નિયમ આયુઃકર્મવર્ગના સત્તામાં હોય ત્યાંસુધી લાગુ થઈ શકે; પણ ઉદયની શરૂઆત થયા પછી લાગુ થઈ શકે નહીં.
૧૩. આયુઃકર્મ પૃથ્વીસમાન છે; અને બીજાં કર્મો શાહસમાન છે. (જો પૃથ્વી હોય તો શાહ હોય.)
૧૪. આયુષ્ના કે પ્રકાર છે:—(૧) સોપક્રમ અને (૨) નિરુપક્રમ. આમાંથી જે પ્રકારનું બાંધું હોય તે પ્રકારનું મોગવાય છે.
૧૫. ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ક્ષયોપશમ થઈ ક્ષાયિક થાય; કારણ કે ઉપશમ સત્તામાં છે પટલે તે ઉદય આવી ક્ષય થાય.
૧૬. ચક્ષુ કે પ્રકારે:—(૧) જ્ઞાનચક્ષુ અને (૨) ચર્મચક્ષુ. જેમ ચર્મચક્ષુવડે એક વસ્તુ

જે સ્વરૂપે દેસાય છે તે વસ્તુ હુર્ગિન સૂક્ષ્મદર્શકાદિ યંત્રોથી જૂદા જ સ્વરૂપે દેસાય છે; તેમ ચર્મચક્ષુવડે જે સ્વરૂપે દેસાય છે તે જ્ઞાનચક્ષુવડે કોઈ જૂદા જ સ્વરૂપે દેસાય; ને તેમ કહેવામાં આવે તે આપણે પોતાના ઢહાપણે (અહંપણે) ન માનવું તે યોગ્ય નથી.

(૪)

અશાદ. મુદ ૭ મુષ. ૧૯૫૧.

૧. શ્રીમાન્ કુંદકુંદાચાર્યે અષ્ટપાદુડ (અષ્ટપ્રામૃત) રચેલ છે. પ્રામૃતમેદ:-દર્શનપ્રામૃત, જ્ઞાન-પ્રામૃત, ચારિત્રપ્રામૃત, ભાવપ્રામૃત इत्यादि. દર્શનપ્રામૃતમાં જિનભાવનું સ્વરૂપ વતાવ્યું છે. શાસ્ત્રકર્તા કહે છે -કે અન્યભાવો અમે, તમે અને દેવાધિદેવમુદ્ધાંષ પૂર્વે માળ્યા છે; અને તેથી કાર્ય સર્વું નથી; ષટ્છ માટે જિનભાવ ભાવવાની જરૂર છે. જે જિનભાવ શાંત છે, આત્માનો ધર્મ છે; અને તે માળ્યેથી જ મુક્તિ થાય છે.
૨. ચારિત્રપ્રામૃત.
૩. દ્રવ્ય અને તેના પર્યાય માનવામાં નથી આવતા ત્યાં વિકલ્પ થવાથી ગુંચવાઈ જવું થાય છે. પર્યાય નથી માનેલા તેનું કારણ તેટલે અંશે નહીં પહોંચવાનું છે.
૪. દ્રવ્યના પર્યાય છે ઇમ સ્વીકારવામાં આવે છે ત્યાં દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સમજવામાં વિકલ્પ રહેતો હોવાથી ગુંચવાઈ જવું થાય છે; અને તેથી જ રસદ્વનું થાય છે.
૫. સિદ્ધપદ ઇ દ્રવ્ય નથી; પણ આત્માનો એક શુદ્ધ પર્યાય છે. તે પહેલાં મનુષ્ય યા દેવ હતો ત્યારે તે પર્યાય હતો; ઇમ દ્રવ્ય શાશ્વત રહી પર્યાયાંતર થાય છે.
૬. શાન્તપણું પ્રાપ્ત કરવાથી જ્ઞાન થયે છે.
૭. આત્મસિદ્ધિ માટે દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન જાણતાં ધણો વસત જાય. જ્યારે એક માત્ર શાંતપણું સેવ્યાથી તરત પ્રાપ્ત થાય છે.
૮. પર્યાયનું સ્વરૂપ સમજાવવા અર્થે શ્રીતીર્થકરદેવે ત્રિપદ(ઉત્પાદ, વ્યય, અને પ્રૌઘ્ય) સમજાવ્યા છે.
૯. દ્રવ્ય ધ્રુવ (સનાતન) છે.
૧૦. પર્યાય ઉત્પાદવ્યયવંત છે.
૧૧. છપ્ દર્શન એક જૈનદર્શનમાં સમાય છે. તેમાં પણ જૈન એક દર્શન છે. બૌદ્ધ-ક્ષણિકવાદી=પર્યાયરૂપે 'સત્' છે. વેદાંત-સનાતન=દ્રવ્યરૂપે 'સત્' છે. ચાર્વાક-નિરીશ્વરવાદી જ્યાંમુખી આત્માની પ્રતીતિ થઈ નથી ત્યાંમુખી તેને ઓઝલવારૂપે 'સત્' છે,
૧૨. (આત્મા) પર્યાયના બે મેદ છે:-જીવપર્યાય (સંસારાવસ્થામાં) અને સિદ્ધપર્યાય. સિદ્ધપર્યાય સો ઢચના સોનાતુલ્ય છે અને જીવપર્યાય કપિરસાહિત સોનાતુલ્ય છે.
૧૩. વ્યંજનપર્યાય.
૧૪. અર્થપર્યાય.

૧૫. વિપયનો નાશ (વેદનો અમાય) ક્ષાયિકચારિત્રથી થાય છે. જોધે ગુણસ્થાનકે વિપયની મંદતા હોય છે; ને જવમા ગુણસ્થાનકસુધી વેદનો ઉદય હોય છે.
૧૬. જે ગુણ પોતાને વિષે નથી તે ગુણ પોતાને વિષે છે એમ જે કહે અથવા મનાવે તે મિથ્યાદૃષ્ટિ જાણવા.
૧૭. જિન અને જૈન શબ્દનો અર્થ:

ઘટ ઘટ અંતર જિન વસે, ઘટ ઘટ અંતર જૈન;

મત મદિરાકે પાનસેં, મતવારા સમજે ત. (સમયસાર.)

૧૮. આત્માનો સનાતનધર્મ જ્ઞાત થવું, વિરામ પામવું તે છે, આત્મી દ્વાદશાંગીનો સાર પણ તે જ છે. તે પદ્ધર્શનમાં સમાય છે, અને તે પદ્ધર્શન જૈનમાં સમાય છે.
૧૯. ચીતરાગનાં ઘચનો વિષયવું વિરેચન કરાવનારાં છે.
૨૦. જૈનધર્મનો આશય, દિગમ્બર તેમ જ ક્ષેતામ્બર આચાર્યોનો આશય ને દ્વાદશાંગીનો આશય માત્ર આત્માનો સનાતનધર્મ ધમાડવાનો છે,—અને તે જ સારરૂપ છે. આ વાતમાં કોઈ પ્રકારે જ્ઞાનીઓને વિકલ્પ નથી. તે જ ત્રણેકાલમાં જ્ઞાનીઓનું કહેવું છે, હવું અને થશે.
૨૧. ધાઘ વિપયોયી મુક્ત થઈ જેમ જેમ તેનો વિચાર કરવામાં આવે તેમ તેમ આત્મા વિરત થતો જાય; નિર્મલ થતો જાય.
૨૨. મંગજાલમાં પડવું નહીં. માત્ર આત્માની શાંતિનો વિચાર કરવો ઘટે છે.
૨૩. જ્ઞાનીઓ જો કે ધાળીઆ જેવા હિસાબી છે [ધાળીઆની પેઠે રેસ ન લાય તેવા છે—અર્થાત્ સૂક્ષ્મપણે શોધન કરી તત્ત્વો સ્વીકારનારા છે.] તોપણ છેવટે લોક જેવા લોક (સ્નેહુતાદિ, એક સારભૂત વાત પકડી રાखનાર સાધારણ રીતે કહેવાય છે.) થાય છે. અર્થાત્ છેવટે ગમેતેમ થાય પણ એક જ્ઞાંતપણાને મૂકતા નથી; અને આત્મી દ્વાદશાંગીનો સાર પણ તે જ છે.
૨૪. જ્ઞાની ઉદયને જાણે છે; પણ જ્ઞાતા અજ્ઞાતામાં તે પરિણમતા નથી.
૨૫. ઇંદ્રિયોના મોગસહિત મુક્તપણું નથી. ઇંદ્રિયોના મોગ છે ત્યાં સંસાર છે; ને સંસાર છે ત્યાં મુક્તપણું નથી.
૨૬. ધારમા ગુણસ્થાનકસુધી જ્ઞાનીનો આશ્રય લેવાનો છે;—જ્ઞાનીની આજ્ઞાએ વર્ણવાનું છે.
૨૭. મહાન્ આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓમાં દોષ તથા મૂલ હોય નહીં. આપણાથી ન સમજાય તેને લીધે આપણે મૂલ માનીએ છીએ. આપણાથી સમજાય તેવું આપણામાં જ્ઞાન નથી માટે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે જે જ્ઞાનીનો આશય મૂલવાલો લાગે છે તે સમજાશે એવી માવના રાલવી. એકબીજા આચાર્યોના વિચારમાં કોઈ અગોષ કાંઈ મેદ જોવામાં આવે તો તેમ થવું કયોપશમને લીધે સંભવે છે, પણ વસ્તુલે તેમાં વિકલ્પ કરવા જેવું નથી.

૨૮. જ્ઞાનીઓ ઘણા ઢાઢા હતા. વિષયસુખ મોગવી જાણતા હતા. પાંચે ઇન્દ્રિયો પૂર્ણ હતી; (પાંચે ઇન્દ્રિયો પૂર્ણ હોય તે જ આચાર્યપદવિને યોગ્ય થાય.) છતાં આ સંસાર અને ઇન્દ્રિય-સુખ નિર્માલ્ય લાગવાથી તથા આત્માના સનાતનધર્મને વિષે શ્રેયપણું લાગવાથી તેઓ વિષયસુખથી વિરમી આત્માના સનાતનધર્મમાં જોડાયા છે.
૨૯. અનંતકાલથી જીવ રસડે છે, છતાં તેનો મોક્ષ થયો નહીં. જ્યારે જ્ઞાનીએ એક અંત-સુહર્તમાં મુક્તપણું બતાવ્યું છે.
૩૦. જીવ જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્રમાણે શાંતપણામાં વિચરે તો અંતર્મુહર્તમાં મુક્ત થાય છે.
૩૧. અમુકવસ્તુઓ બ્યવચ્છેદ ગઈ એમ કહેવામાં આવે છે; પણ તેઓ પુરુષાર્થ કરવામાં આવતો નથી તેથી બ્યવચ્છેદ ગઈ કહે છે, થયેલો જો તેનો સાચો (જેવો બોઈએ તેવો) પુરુષાર્થ થાય તો તે ગુણો પ્રગટે એમાં સંશય નથી. અંગ્રેજોએ અધમ કર્યો તો હુલો તથા રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યો; અને હિંદુસ્તાનવાલાએ અધમ ન કર્યો તો પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં, તેથી વિદ્યા (જ્ઞાન) બ્યવચ્છેદ ગઈ કહેવાય નહીં.
૩૨. વિષયો ક્ષય થયા નથી છતાં જે જીવો પોતાને વિષે વર્તમાનમાં ગુણી માની બેઠા છે તે જીવોના જેવી અમળા ન કરતાં તે વિષયો ક્ષય કરવા મળી લક્ષ આપવું.

(૫)

અક્ષર. સુર ૮ શ્લ. ૧૨૫૧.

૧. ધર્મ, અર્થ, કામ ને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થમાં પ્રથમ ત્રણથી ચઢીજાતો મોક્ષ. મોક્ષઅર્થે બાકીના ત્રણે છે.
૨. સુલ્લભ આત્માનો ધર્મ છે એમ પ્રતીત થાય છે. તે સોનામાફક શુદ્ધ છે.
૩. કર્મચક્રે સુલ્લ દુઃલ્લ સહન કરતાં છતાં પરિમદ્દ ઉપાર્જન કરવા તથા તેનું રક્ષણ કરવા સૌ મયલ્લ કરે છે. સૌ સુલ્લને યાચે છે; પણ તે પરતંત્ર છે. પરતંત્રતા પ્રશંસાપાત્ર નથી.
૪. તે માર્ગ (મોક્ષ) રત્નત્રયની આરાધનાવડે સર્વે કર્મનો ક્ષય થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.
૫. જ્ઞાનીએ નિરૂપણ કરેલાં તત્ત્વોનો યથાર્થ બોધ થયો તે 'સમ્યગ્જ્ઞાન'.
૬. જીવ, અજીવ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ એ તત્ત્વો છે. (અત્રે પુણ્ય, પાપ આશ્રવમાં ગણેલાં છે).
૭. જીવના બે મેદ: સિદ્ધ અને સંસારી:—

સિદ્ધ. સિદ્ધને અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચીર્ય, સુલ્લ એ સ્વમાવ સમાન છે; છતાં અનંતર પરંપર યવાલ્લે પંદર મેદ આ પ્રમાણે કહ્યા છે:—(૧) તીર્થ (૨) અતીર્થ (૩) તીર્થકર (૪) અતીર્થકર (૫) સર્વબુદ્ધ (૬) પ્રત્યેકબુદ્ધ (૭) બુદ્ધમોષિત (૮) સ્ત્રીલિંગ (૯) પુરુષલિંગ (૧૦) નપુંસકલિંગ. (૧૧) અન્યલિંગ (૧૨) જૈનલિંગ (૧૩) ગૃહસ્થલિંગ (૧૪) એક (૧૫) અનેક.

સંસારી. સંસારી જીવો એક પ્રકારે, બે પ્રકારે इत्यादि અનેક પ્રકારે કહ્યા છે. એક

પ્રકારે સામાન્યપણે ‘ઉપયોગ’ લક્ષણે સર્વ સંસારી જીવો છે. જે પ્રકારે ગ્રસ, સ્વાવર અથવા વ્યવહારરાશિ, અવ્યવહારરાશિ. સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળી એક વસ્તુ ત્રસપણું પામ્યા છે તે ‘વ્યવહારરાશિ’. અનાદિકાઠથી સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળી કોઈ દિવસ ત્રસપણું પામ્યા નથી તે ‘અવ્યવહારરાશિ.’ ત્રણ પ્રકારે સંયત, અસંયત અને સંયતાસંયત અથવા સ્ત્રી, પુરુષ ને નપુંસક. ચાર પ્રકારે ગતિ અપેક્ષા. પાંચ પ્રકારે હૃદય અપેક્ષા. છ પ્રકારે પૃથ્વી, અપ્, તેજસ્, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસ. સાત પ્રકારે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તેજો, પમ, શુક્લ અને અલેપ્તી. (ચૌદમા ગુણસ્થાનકવાળા લેવા પણ સિદ્ધ ન લેવા, કેમકે સંસારી જીવની વ્યાખ્યા છે.) આઠ પ્રકારે અંદજ, પોતજ, જરાયુજ, શ્વેદજ, રસજ, સન્મૂર્છન, ઉદ્વિજ અને ઉપપાદ. નવ પ્રકારે પાંચ સ્વાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય. દશ પ્રકારે પાંચ સ્વાવર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, સંજી તથા અસંજી પંચેન્દ્રિય. અગીઆર પ્રકારે સૂક્ષ્મ, શાદર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય, અને પંચેન્દ્રિયમાં જલચર, સ્થલચર, નમશ્ચર, મનુષ્ય, દેવતા, નારક. ધાર પ્રકારે છાત્રયના પર્યાપ્ત તથા અપર્યાપ્ત. તેર પ્રકારે ઉપલા ચાર મેદ સંવ્યવહારિક તથા એક અસંવ્યવહારિક (સૂક્ષ્મ નિગોદનો). ચૌદ પ્રકારે ગુણસ્થાનક બાધી, અથવા સૂક્ષ્મ, શાદર, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય તથા સંજી, અસંજી સાતના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. ઇમ બુદ્ધિમાન પુરુષો સિદ્ધાંતને અનુસરી જીવના અનેક મેદ (છતા માવના મેદ) કહ્યા છે.

(૬)

અષ્ટાદ્ વદ. ૧ શ્લક. ૧૯૫૬.

૧. ‘જાતિસ્મરણ જ્ઞાન’ વિષે જે શંકા રહે છે તેનું સમાધાન આ ઉપરથી થશે.—જેમ શાસ્ત્રાવસ્થાને વિષે જે કાંઈ જોખું હોય અથવા અનુભવું હોય તેનું સ્મરણ શુદ્ધાવસ્થામાં કેટલાકને થાય ને કેટલાકને ન થાય, તેમ પૂર્વમવનું જ્ઞાન કેટલાકને રહે, ને કેટલાકને ન રહે. ન રહેવાનું કારણ એ છે કે પૂર્વદેહ છોડતાં શાશ્વત્ત્વ પદાર્થોને વિષે જીવ વચ્ચગી રહી મરણ કરે છે અને નવો દેહ પામી તેમાં જ આસક્ત રહે છે. આથી ડલ્હી રીતે પ્રવર્તનારને (અવકાશ શાસ્ત્રો હોય તેને) પૂર્વનો મવ અનુભવવામાં આવે છે.
૨. ‘જાતિસ્મરણ જ્ઞાન’ એ મતિજ્ઞાનનો મેદ છે. પૂર્વપર્યાય છોડતાં વેદનાના કારણને લઈને, નવો દેહ ધારણ કરતાં ગર્ભાવાસને લઈને, ચાલણામાં મૂડણાને લઈને, અને વર્તમાન દેહમાં અતિ ભિન્નતાને લઈને પૂર્વપર્યાયની સ્મૃતિ કરવાનો અવકાશ જ મળતો નથી; તથાપિ જેમ ગર્ભાવાસ તથા ચાલણું સ્મૃતિમાં રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતાં ઇમ નથી, તેમ ઉપરનાં કારણોને લઈને પૂર્વપર્યાય સ્મૃતિમાં રહે નહીં તેથી કરી તે નહોતા પમ કહેવાય નહીં. જેવી રીતે આંખા આદિ વૃક્ષોની કલમ કરવામાં આવે છે તેમાં સાનુકૂળતા હોય તો થાય છે, તેમ જો પૂર્વ પર્યાયની સ્મૃતિ કરવાને સાનુકૂળતા (યોગ્યતા) હોય તો ‘જાતિસ્મરણ જ્ઞાન’ થાય. પૂર્વ સજ્ઞા કાયમ હોવી જોઈએ. અસંજીનો મવ આવવાથી ‘જાતિસ્મરણ જ્ઞાન’ ન થાય.

૩. આત્મા છે. આત્મા નિત્ય છે. પ્રમાણો:—

(૧) બાલકને ધાવતાં સ્ટસટાવવાનું કોઈ શીખવે છે? તે પૂર્વાભ્યાસ છે.

(૨) સર્પ અને મોરને; હાથી અને સિંહને; ઉંદર અને નિલાહીને સામાવિક વૈર છે. તે કોઈ શીખાવતું નથી. પૂર્વમવના વૈરની સામાવિક સંજ્ઞા છે,—પૂર્વજ્ઞાન છે.

૪. નિઃસંગપણુ પૂ વનવાસીનો વિષય છે એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલ છે તે સત્ય છે. જેનામાં વે વ્યવહાર (સાંસારિક અને અસાંસારિક) હોય તેનાથી નિઃસંગપણું થાય નહીં.

૫. સંસાર છોડ્યાવિના અપ્રમત્તગુણસ્થાનક નથી. અપ્રમત્તગુણસ્થાનકની સ્થિતિ અંતર્મુહર્વની છે.

૬. ‘અને સમજ્યા છીએ,’ ‘શાન્ત છીએ’ એમ કહે છે તે તો ઠગાયા છે.

૭. સંસારમાં રહી સાતમા ગુણસ્થાનની ઉપર વધી શકાતું નથી, આથી સંસારીને નિરાશ થવાનું નથી; પણ તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

૮. પૂર્વે સ્મૃતિમાં આવેલી વસ્તુ પરી શાંતપણે સંભારે તો યથાસ્થિત સાંભરે.

૯. ગ્રંથિના વે મેદ છે:—એક દ્રવ્ય, માછ ગ્રંથિ (ચતુષ્પદ, દ્વિપદ, અપદ ૬૦); વીજી ભાવ, અધ્યન્તર ગ્રંથિ (આઠ કર્મ ૬૦). સમ્યક્પ્રકારે બને ગ્રંથિથી નિવર્તે તે ‘નિર્ગ્રંથ’.

૧૦. મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતિ આદિ માવ જેને છોડવા જ નથી તેને બહનો ત્યાગ હોય, તોપણ તે પારલૌકિક કલ્યાણ શું કરે ?

૧૧. સક્રિય જીવને અવંધનું અનુષ્ઠાન હોય એમ બને અ નહીં. (ક્રિયા છતાં અવંધ ગુણસ્થાનક હોતું નથી.)

૧૨. રાગાદિ દોષોનો ક્ષય થવાથી તેનાં સહાયકારી કારણોનો ક્ષય થાય છે. જ્યાં સુધી ક્ષય સંપૂર્ણપણે થતો નથી, ત્યાંસુધી સુમુક્ષુ જીવ સંતોષ માની બેસતા નથી.

૧૩. રાગાદિ દોષ અને તેનાં સહાયકારી કારણોના અભાવે બંધ થતો નથી. રાગાદિના પ્રમોગે કરી કર્મ હોય છે. તેના અભાવે કર્મનો અભાવ સર્વ સ્થળે જાળવો.

૧૪. આયુઃકર્મ.

(અ) અપવર્તન=વિરોધકાલનું હોય તે કર્મ થોડા કાલમાં વેદી શકાય. તેનું કારણ પૂર્વનો તેવો બંધ હોવાથી તે પ્રકારે ઉદયમાં આવે, મોગવાય.

(આ) ‘ત્રુચ્ચું’ શબ્દનો અર્થ ‘વે માગ થવા’ એમ કેટલાક કરે છે; પણ તેમ નથી. જેવી રીતે ‘દેવું ત્રુચ્ચું’ શબ્દનો ‘દેવાનો નિકાલ થયો, દેવું દઈ દીધું’ ના અર્થમાં વપરાય છે તેવી રીતે ‘આયુષ્ ત્રુચ્ચું’ શબ્દનો આશય જાળવો.

(ઇ) ‘સોપક્રમ’, શિથિલ=પ્રકટમ મોગવી લેવાય તે.

(ઈ) નિરુપક્રમ=નિકાષિત. દેવ, નારક, યુગલ, ૬૩ શલાકા પુરુષ ને ચરમ શરીરને તે હોય છે.

(ઉ) પ્રદેશોદય=પ્રદેશને મોઢા આગળ હઈ વેદવું તે ‘પ્રદેશોદય.’ પ્રદેશોદયથી જ્ઞાનીઓ કર્મનો ક્ષય અંતર્મૂહવૈમાં કરે છે.

(ઝ) 'અનપવર્તન'; અને 'અનુદીરણા' એ વેનો અર્થ મળતો છે; સથાપિ. તપાવત એ છે કે 'અદીરણા'માં આત્માની શક્તિ છે, અને 'અપવર્તન'માં કર્મની શક્તિ છે.

(ઘ) આયુષ્ ઘટે છે, ઘટલે થોડા કાળમાં મોગવાય છે.

૧૫. અશાતાના ઉદયમાં જ્ઞાનની કસોટી થાય છે.

૧૬. પરિણામની ધારા એ 'ચરમોમીટર' સમાન છે.

(૭)

ખસાદ સુદ ૧૦ જાનિ. ૧૯૫૧.

૧. અસર્મજસતા=અમલતાપણું (અસ્પૃશ્યતા.) ૨. વિપમ=જેમ તેમ. ૩. આર્ય=ઉત્તમ. 'આર્ય' શબ્દ શ્રી જિનેશ્વરને, મુમુક્ષુને તથા આર્યદેવના રહેનારને માટે વપરાય. ૪. નિષેપ=પ્રકાર, મેદ, વિભાગ.

૨. મયંત્રાણ=મયથી તારનાર; શરણ આપનાર.

૩. હેમચંદ્રાચાર્ય એ ધંધુકાના મોઢ વાળીઆ હતા. તે મહાત્માએ કુમારપાલ રાજાપાસે પોતાના કુટુંબને માટે એક ક્ષેત્ર પણ માગ્યું ન હતું, તેમ પોતે પણ રાજઅન્નકોઝીઓ લીધો નહોતો એમ શ્રી કુમારપાલે તે મહાત્માના અમિદાહ વસ્ત્રો કપ્યું હતું. તેઓના ગુરુ દેવચન્દ્રસૂરિ હતા.

(૮)

ખસાદ સુદ ૧૧ રવિ. ૧૯૫૧.

૧. સરસ્વતી=જિનવાણીની ધારા.

૨. (૧) બાંધનાર, (૨) બાંધવાના હેતુ, (૩) બંધન અને (૪) બંધનના ફલથી આત્મા સંસારનો પ્રપંચ રહ્યો છે એમ શ્રી જિનેદ્રે કહ્યું છે.

૩. બનારસીદાસ એ શ્રી આમાના દશા શ્રીમાલી વાળીઆ હતા.

(૯)

ખસાદ સુદ ૧૨ સોન. ૧૯૫૧.

૧. શ્રી યશોવિજયજીએ 'યોગદૃષ્ટિ' ગ્રંથમાં—

છઠ્ઠી 'કાન્તાદૃષ્ટિ'ને વિષે વતાવ્યું છે કે વીતરાગસુખ શિવાય બીજે ક્યાંય સિરતા થઈ શકે નહીં; વીતરાગસુખ શિવાય બીજું સુખ નિઃસત્વ લાગે છે, આહંશરૂપ લાગે છે.

પાંચમી સિરાદૃષ્ટિમાં વતાવ્યું છે કે વીતરાગસુખ પ્રિયકારી લાગે. આઠમી 'પરાદૃષ્ટિ'માં વતાવ્યું છે કે 'પરમાવગાદ સમ્યક્ત્વ' સંભવે, ક્યાં કેવલજ્ઞાન હોય.

૨. પાતંજલ્યોગના કર્ત્ત્વને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું નહોતું, પણ હરિમદ્સૂરિએ તેમને માર્ગાનુસારી મળેલ છે.

૩. હરિમદ્સૂરિએ તે દૃષ્ટિઓ અધ્યાત્મપણે સંસ્કૃતમાં વર્ણવી છે; અને તે ઉપરથી યશોવિજયજી મહારાજે ઢાઢરૂપે ગુજરાતીમાં કરેલ છે.

૪. યોગદૃષ્ટિમાં છપ્પ માવ (ઔદયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક, ક્ષાયિક, પારિણામિક, અને સાન્નિપાતિક)નો સમાવેશ થાય છે. એ છ માવ જીવના સ્વતત્ત્વમૂળ છે.

૫. જ્યાંસુધી મથાર્થ જ્ઞાન થાય નહીં ત્યાંસુધી મૌન રહેવું ઠીક છે. નહીંતો અનાચારદોષ લાગે છે. આ વિષયપરત્વે ઉચ્ચરાધ્યયનસ્ત્રમાં 'અનાચાર' નામે અધિકાર છે.

૬. જ્ઞાનીના સિદ્ધાંતમાં ફેર હોઈ શકે નહીં.
૭. સૂત્રો આત્માનો સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવા માટે કરવામાં આવ્યા છે; પણ તેનું રહસ્ય યથાર્થ સમજવામાં આવતું નથી તેથી ફેર લાગે છે.
૮. દિગમ્બરનાં ત્રીય વચનોને લીધે કંઈ રહસ્ય સમજી શકાય છે. શ્વેતામ્બરની મોઝાશને લીધે રસ ઠંડાતો ગયો.
૯. 'શાસ્ત્રમલિ વૃક્ષ,' નરકને વિષેની અજ્ઞાતા દર્શાવવા આ શબ્દ વપરાય છે. સ્ત્રીજડાને મળતું તે વૃક્ષ થાય છે. માવથી સસારી આત્મા તે વૃક્ષરૂપ છે. આત્મા પરમાર્થે (અધ્ય-વસાય ધર્મતા) નંદનવન સમાન છે.
૧૦. જિનમુદ્રા બે પ્રકારે છે;—કાયોત્સર્ગ અને પદ્માસન. પ્રમાદ ટાળવાને બીજાં ધર્મા આસનો કર્યા છે, પણ સુસ્ત્યત્વે આ બે આસનો છે.

૧૧. * પ્રશમરસનિમગ્ન દષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં, વદનકમલમંકઃ કામિનીસંગશૂન્યઃ;
કરયુગમપિ યદે શસ્ત્રસંબંધવંધ્યં, તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ.

૧૨. ચૈતન્યલક્ષ કરનારની બલિહારી છે.

૧૩. તીર્થ=તરવાનો માર્ગ.

૧૪. અરનાય પ્રમુતી સ્તુતિ મહાત્મા આનંદધનજીએ કરેલ છે. શ્રી આનંદધનજીનું બીજું નામ 'લખાનંદજી' હતું. તેઓ તપગચ્છમાં થયા છે.

૧૫. વર્તમાનનાં લોકોને જ્ઞાન તથા શાંતિ સાથે સંબંધ રહ્યો નથી. મતાચાર્યે મારી નાખ્યાં છે.

૧૬. આશય આનંદધનતળો, અતિ ગંભીર ઉદાર;
માલક માંદ પસારીને, કહે ઉદવિ વિસ્તાર.

૧૭. ત્રણ પ્રકારે ईશ્વરપણું જણાય છે—(૧) જહ તે જહાત્મકપણે વર્તે છે, (૨) ચૈતન્ય—સંસારી જીવો વિભાવાત્મકપણે વર્તે છે. (૩) સિદ્ધ-શુદ્ધ ચૈતન્યાત્મકપણે વર્તે છે.

(૧૦)

અષાઢ સુદ ૧૩ મોમ. ૧૯૫૧.

૧. 'ભગવતી આરાધના' જેવાં પુસ્તકો મધ્યમઉત્કૃષ્ટભાવના મહાત્માઓને તથા સુનિરાજોને યોગ્ય છે. એવા મંત્રો તેથી બોલી પદવિ (યોગ્યતા) વાળા સાધુ, શ્રાવકને આપવાથી કૃતઘ્ન થાય છે; તેઓને તેથી ઊલટો અભાગ થાય છે. સ્વરા મુમુક્ષુઓને જ એ લાભકારી છે.
૨. મોક્ષમાર્ગ એ અગમ્ય તેમ જ સરલ છે.

અગમ્યઃ—માત્ર વિમાનદશાને લીધે મતમેદો પડવાથી કોઈ પણ સ્થલે મોક્ષમાર્ગ સમજાય તેવું રહ્યું નથી અને તેને લીધે વર્તમાનમા અગમ્ય છે. માણસ મરી ગયા પછી અજ્ઞાન-વડે નાઠ જ્ઞાલીને વૈદાં કરવાના ફઝની બરાબર મતમેદ પડવાનું ફઝ થયું છે, અને તેથી મોક્ષમાર્ગ સમજાય તેમ નથી.

- સરઠ:-યતમેદની કડાકૂટ જવા દર્દ, જો આત્મા અને પુદ્ગલયે ચહેંચળી કરી, શાંતપણે અનુમત્તવામાં આવે તો મોક્ષમાર્ગ સરઠ છે; અને દૂર નથી.
૩. અનેક શાસ્ત્રો છે. તે એકેક વાંચ્યા પછી તેનો નિર્ણય કરવા માટે ઘેસવામાં આવે તો તે હિસાબે પૂર્વાદિકતું જ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન કેમે પ્રાપ્ત થાય નહીં અર્થાત્ કોઈ દિવસ પાર આવે નહીં; પણ તેની સંકલના છે, ને તે શ્રીગુરુદેવ ચતાવે છે કે અંત-મુંહર્તમાં મહાત્માઓ પ્રાપ્ત કરે છે.
૪. આ જાંવે નવપૂર્વસુષી જ્ઞાન મેલન્યું તોપણ કોઈ સિદ્ધિ થઈ નહીં તેનું કારણ વિમુલ્લદશાપ પરિણમવાનું છે. જો સન્નિવૃત્તદશાપ પરિણમ્યા હોય તો તત્ત્વજ્ઞ મુક્ત થાય.
૫. પરમશાંત રસમય 'મગવતી આરાધના' જેવા એક જ શાસ્ત્રનું સારી રીતે પરિણમન થયું હોય તો ઘસ છે.
૬. આ આરા (કાઠ)માં સંચયણ સારાં નહીં, આયુષ્ ઓછાં, દુર્મિશ્ન મરકી જેવા સંજોગો બારંબાર બને, તેથી અયુષ્ની કોઈ નિશ્ચયપૂર્વક સ્થિતિ નથી, માટે જેમ બને તેમ આત્મહિતની વાત તરત જ કરવી. મુલ્તવી રાસવાથી મૂલ્યાપ સ્વાઈ ચેસાય છે. આવા સાંકઠા સમ-યમાં તો છેક જ સાંકઠો માર્ગ (પરમ શાંત થવું તે) મળે કરવો. તેથી જ હપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિકમાય થાય છે.
૭. કામાદિ કોઈક જ વાર આપણાથી દૂરી જાય છે; નહીં તો ઘણીવાર આપણને થાપ મારી દે છે. પટલા માટે ચનતાંસુષી જેમ બને તેમ સ્વરાથી તેને તજવાને અમમાદી થવું, જેમ ચહેલું થવાય તેમ થવું. શરવીરપણાથી તેમ તરત થવાય છે.
૮. ઘર્તમાનમાં દષ્ટિરાગાનુસારી માણસો વિશેષપણે છે.
૯. જો સ્વા વૈદ્યની પ્રાપ્તિ થાય તો વેદનો વિષમ સહેજે ઔષધિવડે વિષમમાંથી નીકળી ક્ષયર્ન પકડે છે. તેવી રીતે જો સ્વા ગુલ્ની પ્રાપ્તિ થાય, તો આત્માની શાંતિ ઘણી જ મુગમતાથી અને સહેજમાં થાય છે.
૧૦. ક્રિયા કરવામાં તત્તર પટલે અપ્રમાદી થવું, પ્રમાદ કરીને હલકા કાયર થવું નહીં.
૧૧. સામાયિક=સંધમ. પ્રતિક્રમણ=આત્માની ક્રમાપના, આરાધના. પૂજા=મક્તિ.
૧૨. જિનપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ આદિ કેવા અનુક્રમે કરવાં તે કહેતાં એક પછી એક પ્રશ્ન હટે; અને તેનો કેમે પાર આવે તેમ નથી. જ્ઞાનીની આજ્ઞાપ્રમાણે જ્ઞાનીય ચતાવ્યા-પ્રમાણે રમે તે ક્રિયામાં વહેં તોપણ તે મોક્ષના માર્ગમાં છે.
૧૩. અમારી આજ્ઞા વર્ષતાં જો પાપ લાગે તો તે અમે અપારે શિર ઓઢી લઈએ છીએ; કારણ કે જેમ રક્ષાવપર કાંચ પડ્યા હોય તે કોઈને વાગશે એમ જાણી માર્ગે ચાલતાં ત્યાંથી ચપાઢી લઈ કોઈને જ્યાં ન લાગે તેવી બીજી એકાંત જગોએ કોઈ મૂકે તો કોઈ તેને રાજ્યનો ગુન્હો કશો કહેવાય નહીં; તેમ મોક્ષનો શાંત માર્ગ ચતાવતા થાપ કેમ સંભવે !

૧૪. જ્ઞાનીની આજ્ઞા ચાલતાં જ્ઞાનીગુરુ ક્રિયાઆથી યોગ્યતાનુસાર કોઈને કોઈ વતાવ્યું હોય અને કોઈને કોઈ વતાવ્યું હોય તેથી મોક્ષનો માર્ગ અટકતો નથી.
૧૫. યથાર્થ સ્વરૂપ સમજ્યાવિના અથવા પોતે જે બોલે છે તે પરમાર્થે યથાર્થ છે કે કેમ તે જાણ્યાવિના, સમજ્યાવિના જે વક્તા થાય છે તે અનંત સંસારને વધારે છે, માટે જ્યાંસુધી આ સમજવાની શક્તિ થાય નહીં ત્યાંસુધી મૌન રહેવું સારું છે.
૧૬. વક્તા થઈ એક પળ જીવને યથાર્થ માર્ગ પમાડવાથી તીર્થંકરગોત્ર વંધાય છે અને તેથી ડહાંડું ફરવાથી મહામોહનીય કર્મ વંધાય છે.
૧૭. જો કે હમણાં જ તમો સર્વને માર્ગે ચડાવી, પળ માનના પ્રમાણમાં વસ્તુ મૂકાય છે. નહીંતો જેમ હમણાં વાસણમાં મારે વસ્તુ મૂકવાથી વાસણનો નાશ થાય, તેમ થાય.
૧૮. તમારે કોઈ પ્રકારે ડરવા જેવું નથી; કારણ કે તમારે માથે અમારા જેવા છે. તો હવે તમારા પુરુષાર્થને આપીન છે. જો તમે પુરુષાર્થ કરશો તો મોક્ષ થવો દૂર નથી. મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો તે વખતે મહાત્મા પ્રથમ આપણા જેવા મનુષ્ય હતા; અને કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી પળ (સિદ્ધ થયા પહેલાં) દેહ તો તેનો તે જ રહે છે; તો પછી હવે તે દેહમાંથી તે મહાત્માઓ પૂં કાઢી નાશવું તે સમજીને કાઢી નાશવાનું કરવાનું છે. તેમાં શું શાનો! વાદવિવાદ કે મતમેદ શાનો! માત્ર શાંતપણે તે જ ઉપાસવાયોગ્ય છે.

(૧૧)

અસલ સુદ ૧૪ સુષ. ૧૯૫૬.

૧. પ્રથમથી આયુષ વાંધતાં, ને વાપરતાં ચીસ્યા હોઈએ તો લડાઈ ચલતે તે કામ આવે છે; તેમ પ્રથમથી વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત કરી હોય તો અવસર આવ્યે કામ આવે છે; આરાધના થઈ શકે છે.
૨. યસોવિજયજીએ—પ્રંબો—રચતાં—પટલો ઉપયોગ રાખ્યો હતો કે તે પ્રાયઃ કોઈ ઠેકાણે ખૂસ્યા ન હોતા. દોઢસો ગાથાના સ્તવન મધ્યે અર્થકર્ત્તાપ 'રાસમવૃત્તિ' પટલે પશુતુલ્ય ગણેલ છે; પણ તેનો અર્થ તેમ નથી. 'રાસમવૃત્તિ' પટલે ગધેડાને સારી કેવલગી આપી હોય તોપણ જાતિસ્થાવને લીધે રહ્યા દેહીને લોટી જવાનું તેને મન થાય છે; તેમ વર્તમાનકાળે ચોલતાં ભવિષ્યકાળમાં કહેવાનું બોલી જવાય છે તે.
૩. 'ભગવતી આરાધના' મધ્યે લેટ્યાના અધિકારે દરેકની સ્થિતિ વગેરે સારી રીતે વંતાવેલ છે.
૪. પરિણામ ત્રણ પ્રકારનાં છે; હીયમાન, વર્દમાન અને સમવસિત. પ્રથમનાં બે હસસ્યને હોય છે, અને છેલ્લું સમવસિત (અચલ અકંપ શૈલેશીકરણ) કેવલજ્ઞાનીને હોય છે.
૫. તેરમે ગુણસ્થાનકે લેટ્યા તથા યોગનું ચલાચલપણું છે, તો સમવસિત પરિણામ કેમ સંભવે તેનો આશયઃ—સક્રિય જીવને અવંધ અનુદાન હોતું નથી. ૧૩ મા ગુણસ્થાનકે કેવલગીને પણ યોગને લીધે સક્રિયતા છે, અને તેથી વંધ છે; પણ વંધ અવંધવંધ ગણાય છે. ૧૪ મા ગુણસ્થાનકે આત્માના પ્રદેશ અચલ થાય છે. પાંજરામાંથી સિંહના દટાન્તેઃ—જેમ

- પાંચરામાં સિંહ જાડીને ઝડતો નથી, અને સિંહ ચર્દી પેસી રહે છે ને ફાર્દ ક્રિયા કરતો નથી, તેમ અક્રિય છે. જ્યાં પ્રદેશનું અચલપણું છે ત્યાં અક્રિયતા ગણાય.
૬. 'ચર્દી સો વંધે', યોગનું ચલાયમાન થવું તે 'વંધ'; યોગનું સિંહ થવું તે અવંધ.
૭. ડ્યારે અવંધ થાય ત્યારે મુક્ત થયા કહેવાય.
૮. ઉત્તર્ગમાર્ગે દટલે ચચાહ્યાતચારિત્ર, જે નિરતિચારવાહું છે.
- ઉત્તર્ગમાં વળ મુદ્ધિ સમાય છે; અપવાદમાં યાંચ સમિતિ સમાય છે. ઉત્તર્ગ અક્રિય છે. અપવાદ સક્રિય છે. ઉચ્ચમ ઉત્તર્ગમાર્ગ છે; ને તેથી જે ઉતરતો તે અપવાદ છે. ચૌદમું મુળસ્થાનક ઉત્તર્ગ છે; તેથી નીચેનાં મુળસ્થાનકો એક ધીજાની અપેક્ષાએ અપવાદ છે.
૯. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, કપાય ને યોગથી એક પછી એક અનુરતમે વંધ પડે છે.
૧૦. મિથ્યાત્વ દટલે ચચાર્ય ન સમજાય તે. મિથ્યાત્વથી વિરતિપણું ન થાય, વિરતિને અમાયે કપાય થાય, કપાયથી યોગનું ચલાયમાનપણું થાય છે. યોગનું ચલાયમાનપણું 'આયવ,' અને તેથી ડહટું તે 'સંવર.'
૧૧. દર્શનમાં મૂલ થવાથી જ્ઞાનમાં મૂલ થાય છે. જેવા રસથી જ્ઞાનમાં મૂલ થાય તેવી રીતે આત્માનું વીર્ય સ્ફુટાય, અને તે પ્રમાણે ધરમાણુ ગ્રહણ કરે ને તેવીજ વંધ પડે; અને તે પ્રમાણે વિપાક ઉદયમાં આવે. જે આંગઝીના આંકઝીલા પાણ્યા તે રૂપ ઉદય, ને તે મરઢવા તે રૂપ મૂલ, તે મૂલથી દુઃસ થાય છે દટલે વંધ વંધાય છે. પણ મરઢવારૂપ મૂલ જવાથી આંકઝા સેહેજે વિપાક આપી નિર્જેરે છે અને નવો વંધ થતો નથી.
૧૨. દર્શનમાં મૂલ થાય તેનું ઉદાહરણ:-જેમ દીકરો ચાપરા જ્ઞાનમાં તેમ જ ધીજાના જ્ઞાનમાં દેહઅપેક્ષાએ એક જ છે, ધીજી રીતે નથી; પરંતુ ચાપ તેને પોતાનો દીકરો કરી માને છે, તે જ મૂલ છે. તે જ દર્શનમાં મૂલ અને તેથી જો કે જ્ઞાનમાં ફેર નથી તો પણ મૂલ કરે છે; ને તેથી ઉપર પ્રમાણે વંધ પડે છે.
૧૩. જો ઉદયમાં આત્મા પહેલાં રસમાં મૌલ્યક કરી નાસવામાં આવે તો આત્મમદેશથી કર્મ સરી ઝડે નિર્જેરા થાય, અથવા મંદ રસે ઉદય આવે.
૧૪. જ્ઞાનીજો નવી મૂલ કરતા નથી, માટે તે અવંધ ચર્દી ઝકે છે.
૧૫. જ્ઞાનીજોય માનેહું છે કે દેહ પોતાનો નથી; તે રહેવાનો પણ નથી; ડ્યારે ત્યારે પણ તેનો વિયોગ થવાનો છે. એ મેદવિજ્ઞાનને લઈને હમેશાં નગારાં વાગતાં હોય તેવી રીતે તેના કાને પડે છે, અને અજ્ઞાનીમા કાન મહેરા હોય છે દટલે તે જાણતો નથી.
૧૬. જ્ઞાની દેહ જવાનો છે પણ સમજી તેનો વિયોગ થાય તેમાં સ્વેદ કરતા નથી. પણ જેવી રીતે કોઈની વસ્તુ ઊંચી હોય ને તેને પાછી આપવી પડે તેમ દેહને ઝલ્લામથી પાછો સંપિ છે; અર્થાત્ દેહમાં પરિણમતા નથી.
૧૭. દેહ અને આત્માનો મેદ પાઠવો તે 'મેદજ્ઞાન.' તે જ્ઞાનીનો તેજાવ છે. તે તેજાવથી દેહ અને આત્મા જૂસ પછી ઝકે છે. તે વિજ્ઞાન થવા માટે મહાત્માજોયે સકલ્લ શાસ્ત્રો રચ્યાં

છે. જેમ તેજાવથી સોનું તથા કથિર જૂદાં પડે છે, તેમ જ્ઞાનીના મેદવિજ્ઞાનરૂપ તેજાવથી સામાવિક આત્મદ્રવ્ય અગુરુલ્લુ સમાવવાઈ હોઈને પ્રયોગી દ્રવ્યથી જૂડું પડી સ્વર્ગમાં આવે છે.

૧૮. વીજાં ઉદયમાં આવેલાં કર્મોનું આત્મા ગમે તેમ સમાધાન કરી શકે, પણ વેદનીયકર્મમાં તેમ થઈ શકે નહીં; ને તે આત્મપ્રદેશે વેદનું જ જોડે; ને તે વેદતાં મુશ્કેલીનો પૂર્ણ અનુભવ થાય છે. ત્યાં જો મેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રગટ થયું ન હોય તો આત્મા દેહાકારે પરિણમે, ઘટલે દેહ પોતાનો માની રહી વેદે છે, અને તેને રહીને આત્માની શાંતિનો ભંગ થાય છે. આવા પ્રસંગે જેમને મેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ થયું છે એવા જ્ઞાનીઓને અજ્ઞાતાવેદની વેદતાં નિર્જરા થાય છે, ને ત્યાં જ્ઞાનીની કસોટી થાય છે. ઘટલે ધીજા દર્શનોવાલા ત્યાં તે પ્રમાણે ટકી શકતા નથી, ને જ્ઞાની એવી રીતે માનીને ટકી શકે છે.

૧૯. પુત્રલદ્રવ્યની દરકાર રાસવામાં આવે તોપણ ડ્યારે ત્યારે ચાલ્યું જવાનું છે, અને જે પોતાનું નથી તે પોતાનું થવાનું નથી; માટે સ્વચાર થઈ દીન થનવું તે શા કામનું!

૨૦. 'યોગાપ્યહિપ્રેક્ષા,'-યોગથી પ્રકૃતિ ને પ્રદેશ બંધાય છે.

૨૧. સિત્તિ તથા અનુમાગ કપાયથી બંધાય છે.

૨૨. આઠ વિધ, સાત વિધ, છ વિધ, ને એક વિધ એ પ્રમાણે બંધ બંધાય છે.

(૧૨)

અષાઢ સુદ ૧૫ શુક. ૧૯૫૧.

૧. જ્ઞાનદર્શનનું ફલ યથાસ્થિતચારિત્ર, અને તેનું ફલ નિર્વાણ; અને તેનું ફલ અવ્યાબાધ મુક્ત.

(૧૩)

અષાઢ વદ ૧ શુક. ૧૯૫૧.

૧. દેવાગમિસ્તોત્ર જે મહાત્મા સમત્તમદ્રાચાર્ય (જેના નામનો શબ્દાર્થ 'કલ્યાણ જેને માન્ય છે,' એવો થાય છે) બનાવેલ છે; અને તેના ઉપર દિગમ્બર તથા શ્વેતામ્બર આચાર્યોએ દીકા કરી છે. એ મહાત્મા દિગમ્બરઆચાર્ય છતાં તેઓ કૃત્વ ઉપરનું સ્તોત્ર શ્વેતામ્બર આચાર્યોને પણ માન્ય છે. તે સ્તોત્રમાં પ્રથમ નીચેનો શ્લોક છે:—

* દેવાગમનભોયાનચામરાદિવિમૂતયઃ,

માયાવિપ્લવિ દૃશ્યંતે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્.

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ એવો છે કે દેવાગમન (દેવતાઓનું આવવું થતું હોય), આકાશગમન (આકાશગમન થઈ શકતું હોય), ચામરાદિ વિમૂતિ (ચામર વગેરે વિમૂતિ હોય—સમવસરણ થતું હોય એ આદિ) આ બધાં તો માયાવીઓનામાં પણ જણાય છે, (માયાવી અર્થાત્ યુક્તિથી પણ થઈ શકે) ઘટલે તેટલાથી જ આપ અમારા મહત્તમ નથી. (તેટલા ઉપરથી કાંઈ તીર્થંકર વા ગિનેન્દ્રદેવનું અસ્તિત્વ માની શકાય નહીં. એવી વિમૂતિ

આદિનું કાર્દે અમારે કામ નથી. અમે તો તેનો ત્યાગ કર્યો છે.)

આ આચાર્ય કેમ જાણે ગુણમાંથી નીકળતાં તીર્થંકરનું કાંટું પકડી ઉપર પ્રમાણે નિર-
પેક્ષપણે વચનો કહ્યાં હોય. ણ્યો આશય આ સ્વલ્લે ચતાવવામાં આવ્યો છે.

૨. આસનાં અથવા પરમેશ્વરનાં લક્ષણો કેવાં હોવાં હોવાં જોઈએ તે સંબંધી 'તત્ત્વાર્થ-
'સૂત્ર'ની ટીકામાં પહેલી ગાથા નીચેપ્રમાણે છે:—

* મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં, મેષારં કર્મમૃતાય,

શ્વાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં, વંદે તદ્ગુણલઘ્વયે.

સારમૂત અર્થ:—

'મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં', (મોક્ષમાર્ગે લઈ જનારને) એમ કહેવાથી 'મોક્ષ'નું 'અસ્તિત્વ', માર્ગ, અને લઈ 'જનાર'ના પ્રણ વાત સ્વીકારી. જો મોક્ષ છે તો તેનો માર્ગ પણ જોઈએ; અને જો માર્ગ છે તો તેનો દ્રષ્ટા પણ જોઈએ; અને જે દ્રષ્ટા હોય તે જ માર્ગે લઈ જઈ શકે. માર્ગે લઈ જવાનું કાર્ય નિરાકાર ન કરી શકે, પણ સાકાર કરી શકે, અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ સાકાર ઉપદેશ પડેલે દેહસ્થિતિએ જેણે મોક્ષ અનુભવ્યો છે એવા કરી શકે. 'મેષારં કર્મમૃતાય' (કર્મરૂપ પર્વતને મેદવાવાળા) અર્થાત્ કર્મરૂપી પર્વતો તોભ્યાથી મોક્ષ હોઈ શકે; પડેલે જેણે દેહસ્થિતિએ કર્મરૂપી પર્વતો તોભ્યા છે તે સાકાર ઉપદેશ છે; તેવા કોણ! વર્તમાનદેહે જે જીવન્મુક્ત છે તે. જે કર્મરૂપી પર્વતો તોહી મુક્ત થયા છે તેને ફરી કર્મનું હોવાપણું ન હોય; માટે ફેટલાક માને છે, તેમ મુક્ત થયા પછી દેહ ધારણ કરે એવા જીવન્મુક્ત ન જોઈએ. 'શ્વાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં' (વિશ્વ-તત્ત્વાના જાણનાર) એમ કહેવાથી એમ દર્શાવ્યું કે આસ કેવા જોઈએ કે જે સમસ્ત વિશ્વના જાયક હોય. 'વંદે તદ્ગુણલઘ્વયે' (તેના ગુણની પ્રાપ્તિને અર્પે તેને વંદના કરું છું). અર્થાત્ આવા ગુણવાળા પુરુષ હોય તે જ આસ છે; અને તેજ વંદન યોગ્ય છે.

૩. મોક્ષપદ વધા ચૈતન્યને સામાન્ય જોઈએ. એક જીવ આશ્રયી નહીં. પડેલે એ ચૈતન્યનો સામાન્ય ધર્મ છે. એક જીવને હોય અને બીજા જીવને ન હોય એમ થને નહીં.

૪. 'મગર્વતી આરાધના' ઉપર શ્વેતામ્બરઆચાર્યોએ ટીકા કરેલ છે તે પણ તે જ નામે કહેવાય છે.

૫. કરણાનુયોગ કે દ્રવ્યાનુયોગમાં દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર વચ્ચે તફાવત નથી. માત્ર શાસ્ત્ર વ્યવહારમાં તફાવત છે.

૬. કરણાનુયોગમાં ગણિતાકારે સિદ્ધાન્તો મેલવેલા છે, તેમાં તફાવત હોવાનો સંભવ નથી.

૭. કર્મમૃત્યુ સુચ્યપણે કરણાનુયોગમાં સમાય.

૮. 'પરમાત્માપ્રકાશ' દિગમ્બરઆચાર્યનો બનાવેલો છે. તે ઉપર ટીકા થઈ છે.

૯. નિરાકુલતા એ સુલ છે. સંકલ્પ એ દુ.લ છે.

૧૦. કાયક્રેશ તપ કરતાં છતાં મહામુનિને નિરાકુઠતા અર્થાત્ સ્વસ્થતા જોવામાં આવે છે. મતસ્વ જેને તપાદિકની આવશ્યકતા છે અને તેથી તપાદિક કાયક્રેશ કરે છે, છતાં સાસ્થ્યદશા અનુભવે છે; તો પછી કાયક્રેશ કરવાનું રહ્યું નથી એના સિદ્ધગગવાને નિરાકુઠતા કેમ ન સંભવે ?
૧૧. દેહ કરતાં ચૈતન્ય સાવ સ્પષ્ટ છે. દેહગુણધર્મ જેમ જોવામાં આવે છે, તેમ આત્મગુણ-ધર્મ જોવામાં આવે તો દેહ ડગરનો રાગ નષ્ટ થઈ જાય. આત્મવૃત્તિ વિશુદ્ધ થતાં બીજા દ્રવ્યને સંયોગે આત્મા દેહરૂપે (વિભાવે) પરિણમ્યાનું જણાઈ રહે.
૧૨. અત્યંત ચૈતન્યનું સ્થિર થવું તે 'મુક્તિ.'
૧૩. સિદ્ધ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય અને યોગ એના અભાવે અનુક્રમે યોગ સ્થિર થાય છે.
૧૪. પૂર્વના અભ્યાસને લીધે જે ક્ષોભ આવે જાય છે તે 'પ્રમાદ.'
૧૫. યોગને આકર્ષણ કરનાર નહીં હોવાથી એની મેલે સ્થિર થાય છે.
૧૬. રાગ અને દ્વેષ એ આકર્ષણ.
૧૭. સંક્ષેપમાં જ્ઞાનીનું એમ કહેવું છે કે પુદ્ગલથી ચૈતન્યનો વિયોગ કરાવવો છે; પટલે કે રાગદ્વેષથી આકર્ષણ મટાડવું છે.
૧૮. અપ્રમત્ત થવાય ત્યાંસુધી જાગૃત જ રહેવાનું છે.
૧૯. જિનપૂજાદિ અપવાદમાર્ગ છે.
૨૦. મોહનીયકર્મ મનથી જીતાય, પણ વેદનીયકર્મ મનથી જીતાય નહીં; તિર્યંકરઆદિને પણ વેદવું પડે; ને ઘીજાના જેવું વસતું પણ લાગે, પરંતુ તેમાં (આત્મધર્મમાં) તેમના ઉપયોગની સ્થિરતા હોઈને નિર્જરા થાય છે, અને ઘીજાને (અજ્ઞાનીને) મંથ પડે છે. કુધા, તૃષા એ મોહનીય નહીં પણ વેદનીયકર્મ છે.
૨૧. * જે પુમાન પરધન હરે, સો અપરાધિ અજ્ઞ;
જે અપનો ધન વિવહરે, સો ધનપતિ ધર્મજ્ઞ.—શ્રીભનારસીદાસ.
૨૨. મવચનસારોદ્ધાર ગ્રન્થના ત્રીજા ભાગમાં જિનકલ્પનું વર્ણન કર્યું છે. એ ગ્રન્થ શ્વેતામ્બરી છે. તેમાં કહ્યું છે કે એ કલ્પ સાધનાર નીચેના ગુણોવાળો મહાત્મા હોવો જોઈએ:—
૧. સંપયણ. ૨. ધીરજ. ૩. શુભ. ૪. વીર્ય. ૫. અસંગતા.
૨૩. દિગમ્બરદષ્ટિમાં આ દશા સાતમા ગુણસ્થાનકવર્તીની છે. દિગમ્બરદષ્ટિ પ્રમાણે સ્થિવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી એ નમ્મ હોય; અને શ્વેતામ્બર પ્રમાણે પહેલાં એટલે સ્થિવિર નમ્મ ન હોય. એ કલ્પ સાધનારને શુભજ્ઞાન એટલું બધું વઢવાન હોવું જોઈએ કે વૃત્તિ શુભજ્ઞાનાકારે હોવી જોઈએ, વિષયાકારે વૃત્તિ થવી ન જોઈએ. દિગમ્બર કહે છે કે નાગાનો પુટલે

* પરધન=જડ, પરસમય. અપનો ધન=પોતાનું ધન, ચેતવ, સ્વ સમય. વિવહરે=બવહાર કરે, ધ્વંચળ કરે, વિવેક કરે.

નગ્ર સ્થિતિવાળાનો મોક્ષમાર્ગ છે, યાકી તો ઝનનત્તમાર્ગ છે. 'નગાપ્ મોક્ષમગ્નો, શોષાય ઝમગયા સન્ને.' વગ્ની 'નાગો પ્ વાદશાહથી આપો' પટલે તેથી વધારે ચંદ્રિયાતો પ કહેવત પ્રમાણે પ સ્થિતિ વાદશાહને પૂજ્ય છે.

૨૪. ચેતના ત્રણ પ્રકારની.—૧. કર્મફલચેતના—એકેન્દ્રિય જીવ અનુભવે છે. ૨. કર્મચેતના—વિકલેન્દ્રિય તથા પંચેન્દ્રિય અનુભવે છે. ૩. જ્ઞાનચેતના—સિદ્ધપર્યાય અનુભવે છે.

૨૫. મુનિઓની ઘૃષ્ટિ અલૌકિક હોવી જોઈએ; તેને વડલે હાલ લૌકિક જોવામાં આવે છે.

(૧૪)

અગ્રાદ વદ ૨ પાનિ. ૧૧૫૬.

૧. પર્ણયાલોચન—એક વસ્તુને ધીમી રીતે વિચારવી તે.

૨. આત્માની પ્રતીતિ માટે સંકલનાપ્રત્યે દૃષ્ટાંત—ઈન્દ્રિયોમાં મન અધિષ્ઠાતા છે; અને યાકીની પાંચ ઈન્દ્રિયો તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર છે; અને તેની સંકલના કરનાર પણ એક મન જ છે. મન જો ન હોત તો કોઈ કાર્ય યત્ન નહીં. વાસ્તવિક રીતે કોઈ ઈન્દ્રિયનું ફાઈ ઘટ્ટવું નથી. મનનું સમાધાન થાય છે; તે પ્ પ્રમાણે કે એક ધીજ આંખે જોઈ, તે લેવા પગે ચાલવા માંઢું, ત્યાં જઈ હાથે લીધી, ને સ્વાધી રત્યાદિ. તે સપગ્ની ક્રિયાનું સમાધાન મને કર્યું છતાં પ્ સપગ્નોનો આધાર આત્મા ડપર છે.

૩. જે પ્રદેસે વેદના વધારે હોય તે મુસ્લ્યપણે વેદે છે; અને યાકીના ગૌણપણે વેદે છે.

૪. જગત્માં અમલ્યાના જીવ અનંતગુણા છે. તેથી અનંતગુણા પરમાણુ એક સમયે એક જીવ પ્રહણ કરે છે.

૫. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ફાલ અને માથે ઘાલ અને અભ્યંતર પરિણમતાં પરમાણુ જે ક્ષેત્રે વેદનારૂપે ડદયમાં આવે ત્યાં એકઢ ધઈ ત્યાં તે રૂપે પરિણમે, અને ત્યાં જેવા પ્રકારનો બંધ હોય તે ડદયમાં આવે. પરમાણુઓ માથામાં એકઢ થાય તો ત્યાં માથાના ડુઃસાવાને આકારે પરિણમે છે, આંત્રમાં આંત્રની વેદનાના આકારે પરિણમે છે.

૬. ઇનું પ જ ચૈતન્ય હીને સ્તીરૂપે અને પુરુષને પુરુષરૂપે પરિણમે છે; અને સ્તીરૂપે પણ તથાપ્રકારના જ આકારે પરિણમી પુષ્ટિ આપે છે.

૭. પરમાણુ પરમાણુને શરીરમાં લહતાં કોઈપ્ જોયાં નથી; પણ તેનું પરિણામવિશેષ જાણવામાં આવે છે. તાવની દવા તાવ અટકાવે છે પ્ જાણી શક્તીપ્ છીપ્, પણ અંદર ડું ક્રિયા ધઈ તે જાણી શક્તા નથી પ્ દૃષ્ટાન્તે કર્મ બંધ થતો જોવામાં આવતો નથી, પણ વિપાક જોવામાં આવે છે.

૮. અનાગર=જેને વ્રતને વિષે અપવાદ નહીં તે.

૯. અનાગર=ધરવિનાના.

૧૦. સમિતિ=સમ્યક્પ્રકારે જેની મર્યાદા રહી છે તે મર્યાદાસહિત, યથાસ્થિતપણે પ્રવર્તવાનો જ્ઞાનીઓપ્ જે માર્ગ કલ્પો છે તે માર્ગ પ્રમાણે ગાપસહિત પ્રવર્તવું તે.

૧૧. સત્તાગત=ડપદાય.

૧૨. ધ્રમણ મગવાન્=સાધુમગવાન્ અથવા મુનિ મગવાન્.

૧૩. અપેક્ષા=જરૂરિયાત; હચ્છા.

૧૪. સાપેક્ષ=બીજા કારણ, હેતુની જરૂરિયાત હચ્છે છે તે.

૧૫. સાપેક્ષત્વ અથવા અપેક્ષાએ=એક બીજાને હર્દને.

(૧૫)

અસાદ વદ ૩ રતિ. ૧૯૫૬.

૧. પાર્થિવપાક=સઘાઈ થયેલો.

૨. અનુપપન્ન=નહીં સંમલિત; નહીં સિદ્ધ થવાયોગ્ય.

(૧૬)

રાત્રે.

શ્રાવકઆશ્રયી, પરસ્ત્રીત્યાગ તથા બીજા અણુમત વિષે.

૧. જ્યાંસુધી મૃષ્ટા અને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવામાં આવે નહીં ત્યાંસુધી સર્વ ક્રિયા નિષ્પ્રક્ર છે; ત્યાંસુધી આત્મામાં છઠ્ઠ કપટ હોવાથી ધર્મ પરિણમતો નથી.

૨. ધર્મ પામવાની આ પ્રથમ શ્રેણિકા છે.

૩. જ્યાંસુધી મૃષ્ટાત્યાગ અને પરસ્ત્રીત્યાગ એ ગુણો ન હોય ત્યાંસુધી વક્તા તથા શ્રોતા હોઈ શકે નહીં.

૪. મૃષ્ટા જવાથી ધની અસત્ય પ્રવૃત્તિ બોલી થઈ નિવૃત્તિનો પ્રસંગ આવે છે. સહજ વાતચિત્ કરતાં પણ ત્રિચાર કરવો પડે.

૫. મૃષ્ટા બોલવાથી જ હામ થાય એવો કાંઈ નિયમ નથી. જો તેમ હોય તો સાચા બોલનારા કરતાં જગત્માં અસત્ય બોલનારા ઘણા હોય છે તો તેઓને ધનો હામ થવો જોઈએ; તેમ કાંઈ જોવામાં આવતું નથી; તેમ અસત્ય બોલવાથી હામ થતો હોય તો કર્મ સાવ રદ થઈ જાય, અને શાસ્ત્ર પણ સોટાં પડે.

૬. સત્યનો જય છે. પ્રથમ મુશ્કેલી જણાય, પણ પાછળથી સત્યનો પ્રભાવ થાય ને તેની અસર સામા માનસ તથા સંવંધમાં આવનાર ઉપર થાય.

૭. સત્યથી મનુષ્યનો આત્મા સ્પષ્ટિક જેવો જણાય છે.

(૨૭)

અસાદ વદ ૪ સોમ. ૧૯૫૬.

૧. દિગમ્બરસંપ્રદાય એમ કહે છે કે આત્મામાં 'કેવલજ્ઞાન' શક્તિ રૂપે રહ્યું છે.*

૨. શ્વેતામ્બરસંપ્રદાય કેવલજ્ઞાન સત્તારૂપે રહ્યાનું કહે છે.

૩. 'શક્તિ'શબ્દનો અર્થ 'સત્તા'થી વધારે ગૌણ થાય છે.

૪. શક્તિરૂપે છે ઘટલે આવરણથી રોકાયું નથી, જેમ જેમ શક્તિ વધતી જાય ઘટલે તેના ઉપર જેમ જેમ પ્રબોધ થતા જાય, તેમ તેમ જ્ઞાન વિશુદ્ધ થતું જઈ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય.

૫. સત્તામાં ઘટલે આવરણમાં રહ્યું છે એમ કહેવાય.

૬. સત્તામાં કર્મપ્રકૃતિ હોય તે ઉદ્યમાં આવે એ શક્તિરૂપે ન કહેવાય.

* શુભો ૫૦ ૧૮૮ કલમ ૧૧૦. મ. કિ.

૭. સત્તામાં કેવલજ્ઞાન હોય અને આવરણમાં ન હોય એમ ન બને. મળવતી આરાધના જોશો.
૮. કાન્તિ, દીપ્તિ, શરીરનું વઢવું, લોરાકનું પાવન થવું, હોહીવું ફરવું, ડાવવાનું પ્રદેશોનું નીચે આવવું, નીચેનાનું ડાવવું (વિશેષ કારણથી સમુદ્ધાતાદિ), સ્તાપ, તાવ આવવો, એ વધી તેજસ્ પરમાણુની ક્રિયાઓ છે. તેમ જ સામાન્ય રીતે આત્માના પ્રદેશો ડાવવા નીચા થયા કરે એટલે કંપાયમાન રહે તે પણ તેજસ્ પરમાણુથી.
૯. કાર્મણશરીર તે જ સ્થળે આત્મપ્રદેશોને પોતાના આવરણના સ્વભાવ વડાવે.
૧૦. આત્માના આઠ રોચક પ્રદેશ પોતાનું સ્થાન ન બદલે. સામાન્ય રીતે સ્થૂળ નયથી એ આઠ પ્રદેશ નામિના કહેવાય; સૂક્ષ્મપણે ત્યાં અસંસ્થાતા પ્રદેશ કહેવાય.
૧૧. એક પરમાણુ એક પ્રદેશી છતાં છ દિશાને સ્પર્શે. (ચાર દિશા તથા એક ઉર્ધ્વ અને ધીજી અથવા એ મઝી છ દિશા.)
૧૨. નિયાણું એટલે નિદાન.
૧૩. આઠ કર્મ ઘણાં વેદનીય છે; કારણ કે ઘણાં વેદાય છે; પરંતુ લોકમસિદ્ધ વેદવું થતું નહીં હોવાથી લોકમસિદ્ધ વેદનીયકર્મ જૂઠું ગણ્યું છે.
૧૪. કાર્મણ, તૈજસ્, આહારક, વૈક્રિય અને ઔદારિક એ પાંચ શરીરના પરમાણુ એકનાએક એટલે સરસા છે; પરંતુ તે આત્માના પ્રયોગ પ્રમાણે પરિણમે છે.
૧૫. અગ્નિક અગ્નિક મગજમાંની નસો દાઘવાથી ક્રોધ, હાસ્ય, વેલછા ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરમાં કુલ્ય સુલ્ય સ્થૂળી જીમ, નાશિકા, કલ્યાદિ પ્રગટ જણાય છે તેથી માનીએ છીએ, પણ આવા સૂક્ષ્મ સ્થાનો પ્રગટ જણાતાં નથી એટલે માનતા નથી; પણ તે જરૂર છે.
૧૬. વેદનીયકર્મ એ નિર્બેરારૂપે છે, પણ દવા કલ્યાદિ તેમાંથી આગ પડાવી જાય.
૧૭. જ્ઞાનીએ એમ કહ્યું છે કે આહાર લેતાંય દુઃખ થતું હોય અને છોડતાંય દુઃખ થતું હોય ત્યાં સંતેષના કરવી. તેમાં પણ અપવાદ હોય છે. જ્ઞાનીએ કોઈ આત્મપ્રાપ્ત કરવાની મહામણ કરી નથી.
૧૮. જ્ઞાનીએ અનંત ઔપધિ અનંતા ગુણોસંયુક્ત જોઈ છે, પરંતુ મોત મટાડી શકે એવી ઔપધિ કોઈ જોવામાં આવી નહીં! વેદ અને ઔપધિ એ નિમિત્તરૂપ છે.
૧૯. મુક્તદેવને રોગ, દરિદ્રતા, વૃદ્ધાવસ્થા અને મોત એ ચાર વાતવડાં ઉપરથી વેરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો.

(૧૮)

અક્ષર ૪૬ ૫ મોમ. ૧૯૫૬.

૧. વક્રવર્ષિને ઉપદેશ કરવામાં આવે તો તે ધડીકમાં રાજ્યનો ત્યાગ કરે. પણ નિશ્ચુકને અનંતિ વૃષ્ણા હોવાથી તે પ્રકારનો ઉપદેશ તેને અસર કરે નહીં.
૨. જો એક વસ્તુ આત્મામાં અંતર્વૃત્તિ સ્પર્શી જાય તો અર્થપુદ્ગલપરાવર્તન રહે એમ તીર્થકરાદિએ કહ્યું છે. અંતર્વૃત્તિ જ્ઞાનથી થાય છે. અંતર્વૃત્તિ થવાનો આત્મા પત્ની મેલે (સ્વભાવે જ) આત્મામાં થાય છે. અને તેમ થવાની સ્વાત્મી પણ સ્વાભાવિક થાય છે. અર્થાત્ આત્મા

‘થરમોમીટર’ સમાન છે. તાવ હોવાની તેમ તાવ ઉતરી જવાની જાણી ‘થરમોમીટર’ આપે છે. જો કે ‘થરમોમીટર’ તાવની આકૃતિ બતાવતું નથી, છતાં તેથી પ્રતીતિ થાય છે. તેમ અંતર્વૃત્તિ થયાની આકૃતિ જણાતી નથી, છતાં અંતર્વૃત્તિ થઈ છે એમ આત્માને પ્રતીતિ થાય છે. ઔષધ કેવી રીતે તાવ ઉતારે છે તે કાંઈ બતાવતું નથી, છતાં ઔષધથી તાવ સ્વસ્તી જાય છે, એમ પ્રતીતિ થાય છે. એ જ રીતે અંતર્વૃત્તિ થયાની એની મેલે જ પ્રતીતિ થાય છે. આ પ્રતીતિ તે ‘પરિણામપ્રતીતિ’ છે.

૩. વેદનીય કર્મ. *

૪. નિર્જરાનો અસંખ્યાતગુણો ઉત્તરોત્તર ક્રમ છે, સમ્યક્દર્શન પામેલ નથી એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ કરતાં સમ્યક્દૃષ્ટિ અનંતગુણી નિર્જરા કરે છે.†

૫. તીર્થંકરાદિને ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તેલાં છતાં ‘ગાદ’ અથવા ‘અવગાદ’ સમ્યક્ત્વ હોય છે.

૬. ‘ગાદ’ અથવા ‘અવગાદ’ એક જ કહેવાય.

૭. કેવલ્લીને ‘પરમાવગાદ સમ્યક્ત્વ’ હોય છે.

૮. બોધે ગુણસ્થાનકે ‘ગાદ’ સમ્યક્ત્વ અથવા સમ્યક્ત્વ હોય છે.

૯. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અથવા ગાદ અવગાદ સમ્યક્ત્વ એક સરલું છે.

૧૦. દેવ, ગુરુ, તત્ત્વ, અથવા ધર્મ અથવા પરમાર્થને તપાસવાના ત્રણ પ્રકાર છે:—(૧) કસ, (૨) છેદ, અને (૩) તાપ. એમ ત્રણ પ્રકારે કસોટી થાય છે. સોનાની કસોટીને દ્વિધાન્તે. (ધર્મવિંદુ ગ્રંથમાં છે.) પહેલા અને બીજા પ્રકારે કોઈમાં મલ્લતાપણું આવે, પરંતુ તાપની વિશુદ્ધ કસોટીએ શુદ્ધ જણાય તો તે દેવ ગુરુ અને ધર્મ સ્વરા ગણાય.

૧૧. શિષ્યની જે જામીઓ હોય છે તે જે ઉપદેશકના ધ્યાનમાં આવતી નથી તે ઉપદેશકર્તા ન સમજવો. આચાર્યો એવા જોઈએ કે શિષ્યનો અલ્પ દોષ પણ જાણી શકે અને તેનો યથાસમયે બોધ પણ આપી શકે.

૧૨. સમ્યક્દૃષ્ટિ ગૃહસ્થ એવા હોવા જોઈએ કે જેની પ્રતીતિ દુઃસ્મનો પણ કરે, એમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે. તાત્પર્ય કે એવા નિષ્કલંક ધર્મ પાલનારા હોવા જોઈએ.

(૧૯)

રાત્રે.

૧. અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન વચ્ચે તફાવત. ‡

* શ્રોતાની નોંધ:—વેદનીય કર્મની ઉદયમાન પ્રકૃતિમાં આત્મા દર્શ થઈ છે, તો કેવા માવમાં આત્મા ભાવિત રહેવાથી તેમ થાય છે એ વિષે સાત્ત્વાશ્રયી વિચારવા શ્રીમદે કહ્યું. † એમ અનંત ગુણનિર્જરાનો ચરિઆતો ક્રમ ચૌદમા ગુણ સ્થાનક સુધી શ્રીમદે બતાવ્યો, અને સામિકાર્તિકની જાણ આપી. ‡ અવધિજ્ઞાન, અને મનઃપર્યવજ્ઞાન સંબંધી ‘નંદિસૂત્ર’માં જે શાંતવામાં આવેલ તેથી જુદા ચપલ જમિગ્રાય પ્રમાણે ‘અચલતી અરણ્યના’માં શાંતવામાં આવ્યાં શ્રીમદે જણાવ્યું. પહેલા (અવધિ) જ્ઞાનના કટકા થાય છે; હૈયમાન હ્યાદિ બોધે ગુણસ્થાનકે પણ હોઈ શકે; સ્થૂલ છે; એટલે મનના સ્થૂલ પર્યાય જાણી શકે; અને વીરૂં (મનઃપર્યવ) જ્ઞાન સ્વતંત્ર, સાદા મનના પર્યાય સંબંધી શક્તિવિશેષને ઝડીને એક જુદા તાલકની માત્રક છે; તે અલંક છે, અપ્રમત્તને જ થઈ શકે હ્યાદિ સુચ્ય સુચ્ય તપાસત વહી બતાવ્યો.

૨. પરમાવધિજ્ઞાન મનઃસ્વયંજ્ઞાનથી પણ ચંદી જાય છે; અને તે એક અપવાદરૂપે છે.

(૨૦)

અગાદ વદ ૭ પુષ. ૧૧૫૬.

૧. આરાધના થયા માટે સપચ્છાં શ્રુતજ્ઞાન છે અને તે આરાધનાનું વર્ણન કરવા શ્રુતકેવલી પણ અશક્ય છે.

૨. જ્ઞાન, ભવિષ્ય, ધ્યાન અને સમસ્ત આરાધનાનો પ્રકાર પણ એવો જ છે.

૩. ગુણનું અતિશયપણુ જ પૂજ્ય છે, અને તેને આધીન ભવિષ્ય, સિદ્ધિ इत्यादि છે; અને ચારિત્ર સ્વચ્છ કરવું એ તેનો વિધિ છે.

૪. દશર્વકાલિકમાં પહેલી ગાથા,

ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ઠં, અહિંસા સંયમો તયો;
દેવાગ્નિ સં નમસંતિ, જસ ધમ્મે સયા મણો.

આમાં સર્વ વિધિ સમાઈ જાય છે. પણ અમુક વિધિ પણ કહેવામાં આવેલ નથી તેથી આ સમજવામાં આવે છે કે સ્પષ્ટપણે વિધિ ઘટાવ્યો નથી.

૫. (આત્માના) ગુણાતિશયમાં જ ચમત્કાર છે.

૬. સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન્ત સમાવ કરવાથી પરસ્પર વૈર્યાલાં પ્રાણીઓ પોતાનો વૈરમાત્ર છોડી દઈ જ્ઞાન્ત થઈ બેસે છે, એવો શ્રી તીર્થકર્ત્તો અતિશય છે.

૭. જે કાંઈ સિદ્ધિ, ભવિષ્ય इत्यादि છે તે આત્માના જામૃતપણામાં ઘટ્ટે આત્માના અપમત્ર સમાવમાં છે. તે વધી શક્તિઓ આત્માને આધીન છે. આત્માવિના કાંઈ નથી. એ સર્વનું મૂળ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર છે.

૮. અત્યંત ભેદ્યાશુદ્ધિ હોવાને લીધે પરશાણુ પણ શુદ્ધ હોય છે, સાત્ત્વિક અમાત્ત્વિક જ્ઞાદ નીચે વેસવાળી જણાતી અસરના દૃષ્ટાન્તે.

૯. ભવિષ્ય સિદ્ધિ સાધી છે; અને તે અપેક્ષાવગરના મહાત્માને પ્રાપ્ત થાય છે, જોગી વૈરાગી પણ મિથ્યાત્વીને પ્રાપ્ત થતી નથી. તેમાં પણ અનંત પ્રકાર હોઈને અપવાદ છે. એવી શક્તિઓવાળા મહારાજા જાહેરમાં આવતા નથી; તેમ અતાવતા પણ નથી. જે કહે છે તેનો પાસે તેહું હોતું નથી.

૧૦. ભવિષ્ય શોમકારી અને ચારિત્રને શિથિલ કરનારી છે. ભવિષ્ય જાદિ, મોર્ગેયી પઢવાનાં કારણો છે. તેથી કરી જ્ઞાનીને તેનો તિરસ્કાર હોય છે. જ્ઞાનીને જ્યાં ભવિષ્ય, સિદ્ધિ આદિયી પઢવાનો સંમત ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તે પોતાથી વિશેષ જ્ઞાનીનો આશ્રય શોધે છે.

૧૧. આત્માની યોગ્યતાવગર એ શક્તિ આવતી નથી. આત્માએ પોતાનો અધિકાર વધારવાથી તે આવે છે.

૧૨. દેહ છૂટે છે તે પર્યાય છૂટે છે; પણ આત્મા આત્માકારે અસંદ્ધ ડગો રહે છે; પોતાનું કાંઈ જનું નથી; જે જાય છે તે પોતાનું નથી. આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય નહીં ત્યાંસુધી મૃત્યુનો મત રામે છે.

૧૩. ગુરુ ગણધર ગુણધર અધિક, પ્રચુર પરંપર ઔર;
મતતપ ધર, તનુ નગન ધર, વંદૌ શૃષ શિરમોર.-સામિકાર્તિક.
પ્રચુર=છુટક છુટક; ચિરલા. શૃષ=પન. શિરમોર=આયાના મુકુટ.
૧૪. અવગાદ=મજબૂત. પરમાવગાદ=ઉત્કૃષ્ટપણે મજબૂત. અવગાહ*=એક પરમાણુ પ્રદેસ રોકે તે, વ્યાપ્તું. આવક=જ્ઞાનીના વચનના ઓતા; જ્ઞાનીનું વચન શ્રવણ કરનાર. દર્શન જ્ઞાન વગર, ક્રિયા કરતાં છતાં શ્રુતજ્ઞાન વાંચતાં છતાં આવક સાધુ હોઈ શકે નહીં. ઉદયિક માવે તે આવક સાધુ કહેવાય, ધરિણામિકમાવે કહેવાય નહીં. સ્વવિર=સિર, જામેલ.
૧૫. સ્વવિરકલ્પ=જે સાધુ શુદ્ધ થયેલ છે તેઓને શાસ્ત્રમર્યાદાએ વર્ણવાનો, ચાલ્યાનો જ્ઞાનીઓએ મુકરર કરેલો, વાંધેલો, નથી કરેલો માર્ગ, નિયમ.
૧૬. જિનકલ્પ=એકાકી વિચરનારા સાધુઓને માટે કર્પેલો અર્થાત્ વાંધેલો, મુકરર કરેલો જિનમાર્ગ વા નિયમ.

(૨૧)

અગાદ વદ ૮ મુદ. ૧૧૫૬.

૧. સર્વે ધર્મે કરતાં જૈનધર્મ ઉત્કૃષ્ટ દયામળીત છે. દયાનું સ્થાપન જેવું તેમાં કરવામાં આવ્યું છે, તેવું બીજા કોઈમાં નથી. “માર” એ શબ્દ જ “મારી” નાસ્તવાની સજ્જદ છાપ તીર્થંકરોએ આત્મામાં મારી છે. એ જગોએ ઉપદેશનાં વચનો પણ આત્મામાં સર્વોત્કૃષ્ટ અસર કરે છે. શ્રી જિનની છાતીમાં જીવહિંસાના પરમાણુ જ ન હોય એવો અહિંસાધર્મ શ્રી જિનનો છે. જેનામાં દયા ન હોય તે જિન ન હોય. જૈનને હાથે શુન થવાના થનાવો પ્રમાણમાં અલ્પ હશે. જૈન હોય તે અસત્ય બોલે નહીં.
૨. જૈન શિવાય બીજા ધર્મોને મુકાબલે અહિંસામાં બૌદ્ધ પણ ચઢી જાય છે. બ્રાહ્મણોની યજ્ઞાદિ હિંસક ક્રિયાનો નાશ પણ શ્રી જિને અને શુદ્ધે કર્યો છે, જે હજુ છુપી કાયમ છે.
૩. બ્રાહ્મણો યજ્ઞાદિ હિંસક ધર્મવાળા હોવાથી શ્રી જિને તથા શ્રી શુદ્ધે સતત શબ્દો વાપરી ધિકાર્યા છે, તે યથાર્થ છે.
૪. બ્રાહ્મણોએ સ્વાર્થબુદ્ધિથી એ હિંસક ક્રિયા વાસલ કરી છે. શ્રી જિને સેમજ શ્રી શુદ્ધે જાતે વેમવત્યાગ કરેલો હોવાથી તેઓએ નિઃસ્વાર્થ બુદ્ધિએ દયાધર્મનો ઉપદેશ કરી હિંસક ક્રિયાનો વિચ્છેદ કર્યો. નગત્સુલમાં તેઓની સ્પષ્ટતા નહોતી.
૫. હિંદુસ્થાનના શ્લોકો એક વસત એક વિદ્યાનો અભ્યાસ શ્રવી રીતે છોડી દે છે કે પરીને તે પ્રહણ કરતાં તેઓને કંટાળો આવે છે. યુરોપિયન પ્રજામાં તેથી ઓછું છે, તેઓ તદ્દન છોડી દેતા નથી, પણ ચાલ જ શાસે છે. મૃત્તિના કારણને ઝડીને વતોઓછો અભ્યાસ થઈ શકે એ વાત જૂદી.

(૨૨)

રાધે.

૧. વેદનીય કર્મની સ્થિતિ જથ્થા વાર મુદ્દર્ષની છે; તેથી ઓછી સ્થિતિનો વેંધ પણ કપાય વગર એક સમયનો પડે, બીજે સમયે વેદે, બીજે સમયે નિજે.

૨. ઇર્ષ્યાપયિકી ક્રિયા=ચાલવાની ક્રિયા.

૩. એક સમયે સાત, અથવા આઠ પ્રકૃતિનો બંધ થાય છે, સોરાક તથા વિપનાં દ્વિપાનો. જેમ સોરાક એક જગોણી લેવામાં આવે છે પણ તેનો રસ દરેક હિન્દ્રિયને પહોંચે છે, ને દરેક હિન્દ્રિયો જ પોતે પોતાની શક્તિપ્રમાણે મઠી તે રૂપે પરિણમે છે, તેમાં તપાવત પડતો નથી. તેવી જ રીતે વિષ લેવામાં આવે, અથવા સર્પદંશ થાય તો તે ક્રિયા તો એક જ ઠેકાણે થાય છે, પરંતુ તેની અસર શેરરૂપે દરેક હિન્દ્રિયને જૂદે જૂદે પ્રકારે આવે ધરીરે થાય છે. આ જ રીતે કર્મ બાંધતી વસ્તુ મુખ્ય ઉપયોગ એક પ્રકૃતિનો હોય છે, પરંતુ તેની અસર અર્થાત્ વહેંચણ બીજી સર્વ પ્રકૃતિઓને અન્યો-અન્યના સંબંધને ભેદને મળે છે. જેવો રસ તેવું પ્રહણ કરવું થાય. જે ભાગમાં સર્પદંશ થાય તે ભાગ કાપી માંસવામાં આવે, તો શેર ચડતું નથી; તે જ પ્રમાણે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવામાં આવે તો બંધ પડતો બટકે છે. અને તેને લીધે બીજી પ્રકૃતિઓમાં વહેંચણ થતી બટકે છે. બીજા પ્રયોગથી જેમ ચંદેહું શેર પાછું ઉતરે છે, તેમ પ્રકૃતિનો રસ મંદ કરી માંસવામાં આવે તો તેવું વલ્લ ઓછું થાય છે. એક પ્રકૃતિ બંધ કરે કે બીજી પ્રકૃતિઓ તેમાંથી ભાગ લે; એવો તેમાં સ્થાય રહેલો છે.

૪. મૂલ કર્મપ્રકૃતિનો ક્ષય થયો ન હોય ત્યાંસુધી ઉત્તર કર્મપ્રકૃતિનો બંધ વિચ્છેદ થયો હોય તોપણ તેનો બંધ મૂલ પ્રકૃતિમાં રહેલ રસને લીધે પડી શકે છે, તે આશ્ચર્ય જેવું છે.

૫. અનંતાનુબંધી કર્મપ્રકૃતિની સ્થિતિ ૪૦ કોઠાકોઠિની, અને મોહનીય (દર્શનમોહનીય)ની ૭૦ કોઠાકોઠિની છે.

(૨૩)

અગાદ વદ ૧ દુષ્. ૧૧૫૬.

૧. આયુનો બંધ એક આવડતા મળતો આવડા કરી શકે. તેથી વધારે મળતો ન કરી શકે.

૨. કર્મપ્રત્યયના બંધવક્ત્રમાં આઠે કર્મપ્રકૃતિ જે બતાવી છે તેની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ એક જીવ-આશ્રયી અપવાદ સાથે બંધ ઉદયાદિમાં છે, પરંતુ તેમાં આયુ અપવાદરૂપે છે. તે એવી રીતે કે મિથ્યાસ્વગુણસ્થાનકવર્ષી જીવને બંધમાં ચાર આયુની પ્રકૃતિનો (અપવાદ) જણાવ્યો છે. તેમાં એમ સમજવાનું નથી કે ચાલતા પર્યાયમાં ચારે ગતિના આયુનો બંધ કરે; પરંતુ આયુનો બંધ કરવા માટે વર્તમાનપર્યાયમાં ૫ ગુણસ્થાનકવર્ષી જીવને ચાર ગતિ સુલ્લી છે. તેમાં ચારમાંથી એક એક ગતિનો બંધ કરી શકે. તે જ પ્રમાણે જે પર્યાયમાં જીવ હોય તેને તે આયુનો ઉદય હોય. મતલબ કે ચાર ગતિમાંથી વર્તમાન એક ગતિનો ઉદય હોઈ શકે; ને ઉદીરણ પણ તેની જ હોઈ શકે.

૩. જે પ્રકૃતિ ઉદયમાં હોય તે સિવાય બીજી પ્રકૃતિની ઉદીરણ કરી શકે; ને તેટલો વસ્તુ ઉદયમાન પ્રકૃતિ રોકાઈ જાય; ને પડી ઉદયમાં આવે.

૪. ૭૦ કોઠાકોઠિનો મોટામાં મોટો સ્થિતિબંધ છે. તેમાં અસંખ્યાતા મળે થાય. વચ્ચે પાછો

તેવો ને તેવો ક્રમે ક્રમે બંધ પડતો જાય. એવા અનંત વંધની અપેક્ષા અનંતામવ કહેવાય; પણ અગાઉ કહ્યા પ્રમાણે જ મવનો વંધ પડે.

(૨૪)

અગાઉ વદ ૧૦ શનિ, ૧૯૫૬.

૧. વિશિષ્ટ મુલ્યપણે મુલ્યપણાવાચક શબ્દ છે.
૨. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અંતરાય એ ત્રણ પ્રકૃતિ ઉપશમમાવમાં હોઈ શકે જ નહીં, ક્ષયોપશમમાવે જ હોય. એ પ્રકૃતિ જો ઉપશમમાવે હોય તો આત્મા જડવત્ થઈ જાય; અને ક્રિયા પણ કરી શકે નહીં; અથવા તો તેનાથી પ્રવર્તન પણ થઈ શકે નહીં. જ્ઞાનનું કામ જાણવાનું છે, દર્શનનું કામ દેખવાનું છે અને વીર્યનું કામ પ્રવર્તવાનું છે.

વીર્ય કે પ્રકારે પ્રવર્તી શકે છે:- ૧. અભિસંધિ. ૨. અનભિસંધિ.

અભિસંધિ=આત્માની પ્રેરણાથી વીર્યનું પ્રવર્તન થાય તે. અનભિસંધિ=કપાયથી વીર્યનું પ્રવર્તન થાય તે. જ્ઞાનદર્શનમાં મૂલ અતી નથી. પરંતુ ઉદયમાવે રહેલા દર્શનમોહને લીધે મૂલ થવાથી પટલે ઔરનું તૌર જળાવાથી વીર્યની પ્રવૃત્તિ વિપરીતપણે થાય છે, જો સમ્યક્પણે થાય તો સિદ્ધપર્યાય પામે. આત્મા કોઈ પણ વસ્તુને ક્રિયા વગરનો હોઈ શકતો નથી. જ્યાં સુધી યોગો છે ત્યાંસુધી ક્રિયા કરે છે તે પોતાની વીર્યશક્તિથી કરે છે. તે ક્રિયા જોવામાં આવતી નથી; પણ પરિણામ ઉપરથી જાણવામાં આવે છે. સાધેલો સોરાક નિદ્રામાં પડી જાય છે એમ સવારે ઉઠતાં જણાય છે. નિદ્રા સારી આવી હતી ત્યાંદિક બોલીએ છીએ તે થયેલી ક્રિયા સમજાવાથી બોલવામાં આવે છે. ચાઢીશ વર્ષની ઉમરે આંકઢા ગણતાં આવડે તો શું તે પહેલાં આંકઢા નહોતા એમ કાંઈ કહી શકાશે? નહીં જ. પોતાને તેનું જ્ઞાન નહોતું તેથી એમ કહે. આ જ પ્રમાણે જ્ઞાન દર્શનનું સમજવાનું છે. આત્માનાં જ્ઞાન દર્શન અને વીર્ય થોઢાં ઘણાં પણ રુલાં રહેતાં હોવાથી આત્મા ક્રિયામાં પ્રવર્તી શકે. વીર્ય ચલાચલ હમેશાં રહ્યા કરે છે. કર્મગ્રંથ વાંચવાથી વિશેષ સ્પષ્ટ થશે. આટલા રુલાસાથી ઘડુ લામ થશે.

૩. પારિણામિકમાવે હમેશા જીવત્વપુર્ણ છે; પટલે જીવ જીવપણે પરિણમે, અને સિદ્ધત્વ ક્ષાયિકમાવે હોય, કારણ કે પ્રકૃતિજોનો ક્ષય કરવાથી સિદ્ધપર્યાય પમાય છે.
૪. મોહનીયકર્મ ઉદયિકમાવે હોય.
૫. વાણિયા અક્ષર બોઢા રહે છે, પણ આંકઢા બોઢા રહેતા નથી. ત્યાં તો ઘડુ સ્પષ્ટપણે રહે છે. તેવી રીતે કયાનુયોગમાં જ્ઞાનીઓએ વસ્તુને બોઢું રહેતું હોય તો ભલે. વાકી કર્મ-પ્રકૃતિમાં તો ચોક્કસ આંકઢા રહેતા છે. તેમાં જરા તપાવત આવવા નથી દીધો.

(૨૫)

અગાઉ વદ ૧૧ રવિ, ૧૯૫૬.

૧. જ્ઞાન એ દોરો પરોવેલ સોય જેવું છે એમ ઉચ્ચાધ્યયનસૂત્રમાં કહેલું છે. દોરો પરોવેલ સોય સોવાતી નથી તેમ જ્ઞાન હોવાથી સંસારમાં મૂલ પડાવું નથી.

(૨૬)

અગાદ સદ ૧૨ મોમ. ૧૯૫૬.

૧. પ્રતિહાર=તીર્થીકરનું ધર્મેરાજ્યપણું યતાવનાર. પ્રતિહાર=દરવાન.
૨. સ્થૂલ, અણ સ્થૂલ, તેથી પણ સ્થૂલ, દૂર, દૂરમાં દૂર, તેથી પણ દૂર; એમ જણાય છે. અને તે ઉપરથી સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ આદિનું જ્ઞાન કોઈકને પણ હોવાનું સિદ્ધ થઈ શકે છે.
૩. “નમ્ર” એ “આત્મવશ”
૪. અપહત=ટળાયેલા. અણુપહત=જાહી ટળાયેલા. અપદંમજન્ય=આધારમૂલ. અમિધેય=વસ્તુધર્મ કહી શકાય એવો. પાઠાંતર=એક પાઠની જગોળ થીજો પાઠ આવે તે. અર્થાંતર=કહેવાનો હેતુ ચલ્યાઈ જાય તે. વિષમ=અસાધ્યોમ્ય નહીં, પેશ્વરપાણું, થતુંજોઈ. આત્મદ્રવ્ય એ સામાન્ય વિશેષ ઉપમાત્મક સત્તાપાણું છે. સામાન્ય ચૈતન્યસત્તા એ દર્શન. સવિશેષ ચૈતન્યસત્તા એ જ્ઞાન.
૫. સત્તાસમુદ્ભૂત=સમ્યક્પ્રકારે સત્તાનું ઉદયમૂલ થયું, પ્રકાશનું, સ્ફુરનું; જણાવું તે.
૬. દર્શન=જગતના કોઈ પણ પદાર્થનું એવરૂપ રસગંધરહિત નિરાકાર પ્રતિચિત્ત થયું; તેનું અસ્તિત્વ જણાવું; નિર્વિકલ્પપણે કોઈ છે એમ આરતીના શબ્દકારાની પેઠે સામા પદાર્થનો ભાસ થયો એ “દર્શન.” વિકલ્પ થાય ત્યાં “જ્ઞાન” થાય.
૭. દર્શનાવરણીય કર્મના આવરણને હરૂંને દર્શન અવગાદપણે અવરાયું હોવાથી, ચૈતન્યમાં મૂલતા મૂલ્ય મૂલ્ય, અને ત્યાંથી શૂન્યવાદ શરૂ થયો.
૮. દર્શન રોકાય ત્યાં જ્ઞાન પણ રોકાય.
૯. દર્શન અને જ્ઞાનની વહેંચણ કરવામાં આવી છે. જ્ઞાન દર્શનના કોઈ કટકા થઈ જૂઠા પડી શકે એમ નથી. એ આત્માના ગુણો છે. રૂપિવાના જે અર્થાં તેજ રીતે જાઠ બાના દર્શન, અને જાઠ બાના જ્ઞાન છે.

૧૦. તીર્થીકરને એક સમયે દર્શન અને તે જ સમયે જ્ઞાન એમ બે ઉપયોગ દિગમ્બરમત પ્રમાણે છે, શ્વેતામ્બરમત પ્રમાણે નથી. ૧૨. ના ગુણસ્થાનકે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અને અંતરાપ એમ ત્રણ પ્રકૃતિનો ક્ષવ એક સાથે થાય છે; અને ઉત્તર થતી લઘિ પણ સાથે થાય છે. જો એક સમયે ન થયું હોય તો એકબીજી પ્રકૃતિ પણ સમયે જોઈએ. શ્વેતામ્બર કહે છે કે જ્ઞાન સત્તામાં રહેયું જોઈએ, કારણ એક સમયે બે ઉપયોગ ન હોય; પણ દિગમ્બરી તેથી જૂદી માન્યતા છે.

૧૧. શૂન્યવાદ=કોઈ નથી એમ માનનાર, એ ચૌધ ધર્મનો એક પાંડો છે. આશ્વતન=કોઈ પણ પદાર્થનું સ્થલ, પાત્ર. કૂટસ્થ=અવલ, ન સતી શકે એવો. તદસ્થ=કાઠે; તે સ્થલે. મધ્યસ્થ=અચ્છામાં.

(૨૭)

અગાદ સદ ૧૩ મોમ. ૧૯૫૬.

૧૨. અયોગ્યવ્યવ=જનું જનું, પણ પ્રસંગવદાત્ આવ્યું જનું, મગનાગમન. માણસના જવા આવવાને લાગુ પડે નહીં. અયોગ્યવ્યવ શૂન્યવ્યવ ક્રિયાને લાગુ પડે. અયોગ્યવ્યવ=જનું આવવું.

૨. આત્માનું જ્ઞાન જ્યારે ચિંતામાં રોકાય છે ત્યારે નવા પરમાણુ ગ્રહણ થઈ શકતા નથી ; ને જે હોય છે તેનું જવું થાય છે તેથી શરીરનું વજન ઘટી જાય છે.
૩. શ્રી આચારાંગસૂત્રના પહેલ અધ્યયન શસ્ત્રપરિજ્ઞામાં અને શ્રી ષડ્દર્શનસમુચ્ચયમાં મનુષ્ય અને વનસ્પતિના ધર્મેની તુલના કરી વનસ્પતિમાં આત્મા હોવાનું સિદ્ધ કરી વતાવ્યું છે, તે એવી રીતે કે વજે જન્મે છે, વધે છે, આહાર લે છે, પરમાણુ લે છે, મૂકે છે, મરે છે, હત્યાદિ.

(૨૮)

શ્રાવણ સુદ ૧ રતિ. ૧૯૫૬.

૧. સાધુ=સામાન્યપણે ગ્રહવાસ ત્યાગી મૂલ્લગુણના ધારક તે. યતિ=ધ્યાનમાં સ્થિર થઈ શ્રેણિ માંડનાર. મુનિ=જેને અવધિ, મનઃપર્યવ જ્ઞાન હોય તથા કેવલજ્ઞાન હોય તે. ઋષિ=બહુ ઋદ્ધિ ધારી હોય તે. ઋષિના ચાર ભેદ. ૧. રાજ્ય. ૨. વ્રજ. ૩. દેવ. ૪. પરમ. રાજર્ષિ=ઋદ્ધિવાળા. વ્રજર્ષિ=અક્ષીણ મહાન્ ઋદ્ધિવાળા. દેવર્ષિ=આકાશગામી દેવ. પરમર્ષિ=કેવલજ્ઞાની.

(૨૯)

શ્રાવણ સુદ ૧૦ સોમ. ૧૯૫૬.

૧. અમલ્ય જીવ દટલે જે જીવ ઉત્કટ રસે પરિણમે અને તેથી કર્મો ધાંધ્યા કરે, અને તેને લીધે તેનો મોક્ષ ન થાય. અલ્ય દટલે જે જીવનું વીર્ય શાંતરસે પરિણમે ને તેથી નવો કર્મબંધ ન થતા મોક્ષ થાય. જે જીવનો વળાંક ઉત્કટ રસે પરિણમવાનો હોય તેનું વીર્ય તે પ્રમાણે પરિણમે તેથી જ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં અમલ્ય લામ્યા. આત્માની પરમશાંત દશાપ 'મોક્ષ', અને ઉત્કટ દશાપ 'અમોક્ષ.' જ્ઞાનીએ દ્રવ્યના સમાવની અપેક્ષાપ અલ્ય અમલ્ય કષ્ટા છે. જીવનું વીર્ય ઉત્કટ રસે પરિણમતાં સિદ્ધપર્યાય પામી શકે નહીં એમ જ્ઞાનીએ કહેલું છે. મજના=અંશે; હોય વા ન હોય. વંચક=(મન, વચન, કથાપ) છેતરનાર.

(૩૦)

આ. વદ ૮ શતિ. ૧૯૫૬.

૧. કમ્પ દરેદિ સમ્પદ, સંજોરો જો દોદ્ધ લીલસ; સો બંધો નાયબ્ધો, તસ વિયોગો મલે મોલો.
અર્થ:-કર્મદ્રવ્યની દટલે પુદ્ગલદ્રવ્યની સાથે જીવનો સંબંધ થવો તે બંધ. તેનો વિયોગ થવો તે મોક્ષ.
સંમમ્=સારી રીતે સંબંધ થવો, સરેસરી રીતે સંબંધ થવો, જેમ તેમ કલ્પના કરી સંબંધ થયાનું માની લેવું તેમ નહીં.
૨. પ્રદેશ અને પ્રકૃતિબંધ મન વચન કાયાના યોગવડે થાય. સ્થિતિ અને અનુભાગબંધ કપાય-વડે થાય.
૩. વિપાક દટલે અનુભાગવડે ફક્ષરપરિપક્વતા થાય છે તે. સર્વ કર્મનું મૂલ અનુભાગ છે, તેમાં જેવો રસ તીવ્ર તીવ્રતર મંદ મંદતર પડ્યો, તેવો ઉદયમા આવે છે. તેમાં ફેરફાર

કે મૂલ થતી નથી. કુલડીમાં પૈસા, રૂપિયા, સોનામોહોર, આદિને દટાંતે. જેમ એક કુલડીમાં પળા વસત પહેલા રૂપિયા, પૈસા, સોનામોહોર નાલી હોય તે જ્યારે ફાટો ત્યારે તેને તે ટેકાળે તે જ પાતુરૂપે નીકળે છે તેમાં જગોની તેમ જ તેની સ્થિતિનો ફેરફાર થતો નથી. ઘટલે કે પૈસા રૂપિયા થતા નથી, તેમ રૂપિયા પૈસા થઈ જતા નથી. તે જ પ્રમાણે વાષેહું કર્મ દ્રવ્ય, શ્વેત, કાલ, માવ પ્રમાણે ઉદયમાં આવે છે.

૪. આત્માના હોવાપણા વિષે જેને શંકા પડે તે 'ચાર્વાક' કહેવાય.

૫. તેમજ ગુણસ્થાનકે તીર્થંકરોદિને એક સમયનો વંધ હોય. મુખ્યત્વે કરી વસતે અગીઆરમે ગુણસ્થાનકે બકપ્રાચીને પણ એક સમયનો વંધ હોઈ શકે.

૬. પશ્વન પાળીની નિર્મલ્લતાનો મંગ કરી શકતો નથી; પણ તેને ચલાયમાન કરી શકે છે. તેમ આત્માના જ્ઞાનમાં કાંઈ નિર્મલ્લતા બોછી થતી નથી, પણ મોગનું ચલાયમાનવણું છે તેથી રસવિના એક સમયનો વંધ કહ્યો.

૭. જો કે કપાયનો રસ પુણ્ય તથા પાપરૂપ છે તોપણ તેનો સ્વભાવ કઢવો છે.

૮. પુણ્ય પણ સ્વારાશમાંથી થાય છે. પુણ્યનો ચોઠાણિયો રસ નથી, કારણ કે એકાંત જ્ઞાતાનો ઉદય નથી. કપાયના મેદ વે. ૧ પ્રદશસ્તરાગ. ૨ અપ્રદશસ્તરાગ. કપાયવગર વંધ નથી.

૯. આત્મધ્યાનનો સમાવેશ મુલ્યકરિને કપાયમાં થઈ શકે, 'પ્રમાદ'નો 'ચારિત્રમોહ'માં અને 'યોગ'નો 'નામકર્મ'માં થઈ શકે.

૧૦. શ્રવણ ૫ પવનની રહેરમાફક છે. તે આવે છે, અને ચારણું જાય છે.

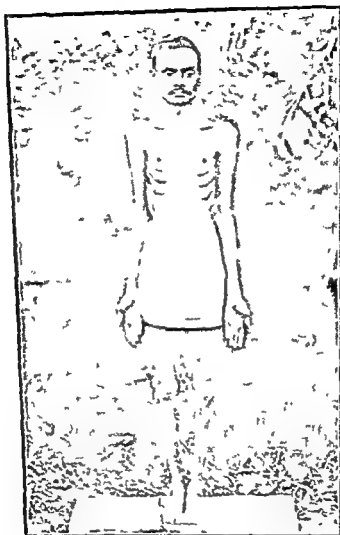
૧૧. મનન કરવાથી છાપ થેસે છે, અને નિદિધ્યાસન કરવાથી મૂઢણ થાય છે.

૧૨. વધારે શ્રવણ કરવાથી મનનશક્તિ મંદ થતી જોવામાં આવે છે.

૧૩. પ્રાકૃતજન્ય ઘટલે લોકમાં કહેવાનું વાક્ય, જ્ઞાનીનું વાક્ય નહીં.

૧૪. આત્મા સમય સમય ઉપયોગી છતાં અવકાશની સ્થામી અથવા કામના યોજાને હઈને તેને આત્માસંવંધી વિચાર કરવાનો વસત મઠી શકતો નથી એમ કહેવું ૫ પ્રાકૃતજન્ય 'લૈકિક' વચન છે. જો સ્વાવાનો ધીવાનો ડંધવા દ્રવ્યાદિનો વસત મઠ્યો ને કામ કર્યું તે પણ આત્માના ઉપયોગવિના નથી થયું, તો પછી સાચ જ સુલની આવશ્યકતા છે, એ જ મનુષ્યજનમનું કર્તવ્ય છે તેમાં વસત ન મઠ્યો ૫ વચન જ્ઞાની કોઈ કાઢે, સાચું માની શકે નહીં. એનો અર્થ ઘટલો જ છે કે બીજા દિવ્યાદિક સુલનાં કામો જરૂરનાં ઝામ્યાં છે અને તે વિના દુઃખી થવાના હરી ન કલ્પના છે. આત્મિક સુલના વિચારનું કામ કર્યાવિના અનંતો કાલ દુઃસ મોગવતુ પડશે, અને અનંત સંસાર અમણ કરવો પડશે ૫ યાત જરૂરની નથી જાગતી! મતરુવ આ ચૈતન્યે કૃતિમ માન્યુ છે, સાચું માન્યુ નથી.

૧૫. સમ્યગ્દષ્ટિ પુરુષો કર્યાવિના ચાહે નહીં પણ ઉદયને લીધે લોકન્યવહાર નિર્દોષપણે રજાયામાનપણે કરે છે. પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ તેથી ગુમાશુભ જેમ ધનવાનું હશે તેમ નનશે એવી દૃઢ માન્યતાની સાથે ઉપરુક પ્રવૃત્તિ કરે છે.

अमिद राजचंद्र

वर्ष ३३ सु.

वि. स. १९९६.

૧૬. વીજા પદાર્થો ઉપર ઉપયોગ આપીએ તો આત્માની શક્તિ આવિર્ભોવ થાય છે. તો સિદ્ધિ લબ્ધિ આદિ શંકાને પાત્ર નથી. પ્રાપ્ત થતી નથી તેનું કારણ આત્મા નિરાવરણ નથી કરી શકાતો એ છે. એ શક્તિ બધી સાચી છે. ચૈતન્યમાં ચમત્કાર જોઈએ, તેનો શુદ્ધ રસ પ્રગટવો જોઈએ. એવી સિદ્ધિવાચ્ચા પુરુષો અજ્ઞાતાની જ્ઞાતા કરી શકે છે, તેમ છતાં તેની અપેક્ષા કરતા નથી. તે વેદવામાં જ નિર્જેરા સમજે છે.
૧૭. તમ જીવોમાં ઉદ્ધાસમાન વીર્ય કે પુરુષાર્થ નથી. વીર્ય મંદ પડ્યું ત્યાં ઉપાય નથી.
૧૮. અજ્ઞાતાનો ઉદય ન હોય ત્યારે કામ કરી લેવું એ જ્ઞાનીપુરુષોએ જીવનું અસામર્થ્યવાનપણું જોઈને કહેલું છે; કે જેથી તેનો ઉદય આપ્યો ચલે નહીં.
૧૯. સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુરુષને નાશુદાની માફક પવન વિરુદ્ધ હોવાથી વહાણ મરડી રસ્તો બદલવો પડે છે તેથી તેઓ પોતે સ્ત્રીધેલો રસ્તો ચલો નથી એમ સમજે છે; તેમ જ્ઞાનીપુરુષો ઉદય-વિરોધને લઈને વ્યવહારમાં પણ અતરાત્મદૃષ્ટિ ચુકતા નથી.
૨૦. ઉપાધિમાં ઉપાધિ રાખવી. સમાધિમાં સમાધિ રાખવી. અંતઃકર્મની માફક કામદાને કામ, અને આરામદાને આરામ. એક વીજાને સેઠમેઠ કરી દેવા ન જોઈએ.
૨૧. વ્યવહારમાં આત્મકર્ષણ કરતા રહેવું. સુખ, દુઃખ ધનપ્રાપ્તિઅપ્રાપ્તિ એ શુભાશુભ તથા લામાંતરાયના ઉદય ઋપર આધાર રાખે છે. શુભના ઉદયની સાથે અગાડી અશુભના ઉદયનું પ્રસંગિક યાચ્યું હોય તો શોક ન થાય. શુભના ઉદય થતે શત્રુ મિત્ર થઈ જાય છે, અને અશુભના ઉદય થતે મિત્ર શત્રુ થઈ જાય છે. સુખદુઃખનું ચલુ કારણ કર્મ જ છે. કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષામાં કહ્યું છે કે કોઈ માણસ કરજ લેવા આવે તેને કરજ ચુકવી આપ્યાથી માયા ઉપરથી ઓછો બતાવે કેવો હર્ષ થાય છે? તે પ્રમાણે પુણ્ય દ્રવ્યરૂપી શુભાશુભ કરજ જે કાળે ઉદયમાં આવે તે કાળે સમ્યક્પ્રકારે વેદી ચુકવી દેવાથી નિર્જેરા થાય છે ને નવું કરજ થતું નથી, તો જ્ઞાનીપુરુષે કર્મરૂપી કરજમાંથી મુક્ત થવાને હર્ષાચ્છેદનપણે તૈયાર થઈ રહેવું જોઈએ, કારણ તે દીધા વગર છૂટકો થવાનો નથી.
૨૨. સુખદુઃખ જે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાઠ માથે ઉદય આવવાનું હોય તેમાં હન્દ્રાદિ પણ ફેરફાર કરવાને શક્તિવાન નથી.
૨૩. કરણાનુયોગમાં જ્ઞાનિએ અતર્ક્યહર્ષ આત્માનો અપ્રમત્ત ઉપયોગ માન્યો છે.
૨૪. કરણાનુયોગમાં સિદ્ધાન્તનો સમાવેશ થાય છે.
૨૫. ચરણાનુયોગમાં વ્યવહારમાં આચરી શકે તેનો સમાવેશ કર્યો છે.
૨૬. સર્વવિરતિમુનિને વ્રજાચર્યવ્રતની પ્રતિજ્ઞા જ્ઞાની આપે છે તે ચરણાનુયોગની અપેક્ષા; પણ કરણાનુયોગની અપેક્ષા નહીં; કારણ કે કરણાનુયોગ પ્રમાણે નવમા ગુણસ્થાનકે વેદોદયનો ક્ષય થઈ શકે છે, ત્યાંથી થઈ શકતો નથી.

૮૬૫.

વડવાળ કાંવ. માત્રપદ ષદ ૧૧૫૬.

(૧)

(૧) મોક્ષમાઝાના પાઠ અમે માપિ માપીને લખ્યા છે.

ફરી આવૃત્તિ અને સુલંક ઉપરે તેમ પ્રવર્તે. * કેટલાક વાચક (અર્ધર્ લાઈન) નીચે લીટી દોરી છે, તેમ કરવા જરૂર નથી.

શ્રોતા-વાચકને ધનતા-સુધી આપના અભિપ્રાયે ન દોરવા લક્ષ રાક્ષતુ. શ્રોતા-વાંચકમા પોતાની મેલે અભિપ્રાય ઉગવા દેવો. સારાસાર તોલ કરવાનું વાચનાર-શ્રોતાના પોતાના પર છોડી દેવું. આપણે તેમને દોરી તેમને પોતાને ઊર્મી શકે એવા અભિપ્રાયને થમી ન દેવો.

પ્રજ્ઞાવનોધમાગ મોક્ષમાઝાના ૧૦૮ મળકા અન્ને લક્ષાવશુ.

(૨) પરમ-સરશુતના † પ્રચાર રૂપે એક યોજના ધારી છે. તે પ્રચાર થઈ પરમાર્થ માર્ગ પ્રકાશ પામે તેમ થશે.

(૨)

શ્રી મોક્ષમાઝાના પ્રજ્ઞાવનોધ ભાગની સંકલના.

૧. વાત્રકને પ્રેરણા.	૨. જિન દેવ.	૩. નિર્ગ્રંથ.
૪. દયાની પરમ ધર્મતા.	૫. સાચુ વ્રાહ્મણપણુ.	૬. મૈત્રી આદિ ચાર માવના.
૭. સત્યાસ્તનો ઉપકાર.	૮. પ્રમાદના સ્વરૂપનો વિશેષ વિચાર.	૯. વ્રણ મનોરથ.
૧૦. ચાર સુલ શાખ્યા.	૧૧. વ્યાવહારિક જીવોના મેદ.	૧૨. વ્રણ આત્મા.
૧૩. સમ્યગ્દર્શન.	૧૪. મહાત્માઓની અસગતા.	૧૫. સર્વોત્ક્રુષ્ટ સિદ્ધિ.
૧૬. અનેકાતની પ્રમાણતા.	૧૭. મનપ્રાપ્તિ.	૧૮. તપ.
૧૯. જ્ઞાન.	૨૦. ક્રિયા.	૨૧. આરમ પરિમિટની નિશ્ચયિ ઉપર જ્ઞાનીએ આપેલો ઘણો માર.
૨૨. ઢાન	૨૩. નિયમિતપણુ.	૨૪. જિનાગમસ્તુતિ.
૨૫. નવતત્ત્વનું સામાન્ય સંશ્લેષ સ્વરૂપ.	૨૬. સાર્વજનિક શ્રેય.	૨૭. સદ્ગુણ.
૨૮. દેશધર્મત્રિપે પ્રિચાર	૨૯. મૌન	૩૦. શરીર.
૩૧. પુનર્જન્મ.	૩૨. પત્તમહાત્મનવિષે વિચાર.	૩૩. દેશબોધ.
૩૪. પ્રશ્નમાયોગ.	૩૫. સરલપણુ	૩૬. નિરમિમાનપણુ
૩૭. પ્રશ્નચર્યનું સર્વોત્ક્રુષ્ટપણુ.	૩૮. આત્મા.	૩૯. સમાધિ મરણ.

* શાંક ૮૫૧ તથા ૮૫૨ (૧) † શ્રી પરમશુભપ્રમાવક મહાત્મની યોજના થઈ, અને પ્રજ્ઞાવનોધ મોક્ષમાઝાની સંકલના લખાવી. મ. કિ.

૪૦. વૈતાલિય અધ્યયન.	૪૧. સંયોગનું અનિત્યપણું.	૪૨. મહાત્માઓની અનંત સમતા.
૪૩. માથે ન જોડે.	૪૪. (ચાર) ઉદ્યાદિ મંગ.	૪૫. જિનમતનિરાકરણ.
૪૬. મહામોહનીય સ્થાનક.	૪૭. તીર્થંકરપદ સપ્રાપ્તિ સ્થાનક.	૪૮. માયા.
૪૯. પરિષહજય.	૫૦. ધીરત્વ.	૫૧. સદ્ગુરુ સ્તુતિ.
૫૨. પાંચ પરમપદવિશેષ વિચાર.	૫૩. અવિરતિ.	૫૪. અધ્યાત્મ.
૫૫. મંત્ર.	૫૬. છ પદ તિશ્વય.	૫૭. મોક્ષમાર્ગની અવિરોધતા.
૫૮. સનાતન ધર્મ.	૫૯. સૂક્ષ્મ તત્ત્વશ્રતીતિ.	૬૦. સમિતિ ગુપ્તિ.
૬૧. કર્મના નિયમો.	૬૨. મહત્પુરુષોની અનંત દયા.	૬૩. નિર્જરાક્રમ.
૬૪. આકાશ સ્થાનકે કેમ વર્ણવું?	૬૫. શુનિવર્મયોગ્યતા.	૬૬. પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ.
૬૭. ઉન્નતતા.	૬૮. એક અંતર્ધર્મ.	૬૯. દર્શન સ્તુતિ.
૭૦. વિભાવ.	૭૧. રસાસ્વાદ.	૭૨. અહિંસા અને સ્વચ્છંદતા.
૭૩. અલ્પ શિષ્યીલ્પણાથી મહાદોષના જન્મ.	૭૪. પારમાર્થિક સત્ય.	૭૫. આત્મમાવના.
૭૬. જિનમાવના.	૭૭ થી ૯૦. મહત્પુરુષ ચરિત્ર. ૯૧ થી ૧૦૦. (ભાગમાં વધારો.)*	
૧૦૧-૧૦૬. હિતાર્થી પ્રશ્નો.	૧૦૭-૧૦૮. સમાપ્તિ અવસર.	

૮૬૬.

વરવાણ ચંદ્ર. કા. સુદ ૫ રવિ. ૧૯૫૭.

જી. વર્તમાન હુપમકાલ વર્તે છે. મનુષ્યોનાં મન પણ હુપમ જ જોવામાં આવે છે. ઘણું કરીને પરમાર્થથી શુષ્ક અંતઃકરણવાળા પરમાર્થનો દેખાવ કરી સ્વેચ્છાએ વર્તે છે.

એવા યક્ષતમાં કેનો સંગ કરવો, કેની સાથે કેટલું કામ પાડવું, કેની સાથે કેટલું બોલવું, કેની સાથે પોતાના કેટલા કાર્ય વ્યવહારનું સ્વરૂપ વિદિત કરી શકાય,—એ ઘણું લક્ષમાં રાખવાનો યક્ષત છે. નહીં તો સદ્ગુણિવાન જીવને એ ઘણાં કારણો હાનિ કર્યા થાય છે. જી શાંતિ!.

* કોઈ વિષયના એક કરતાં વધારે માગ્રહ પાઠ કરવા પડે તો તે માટે બા દશ વધારાના આક્ર ૬૧૪ (૧૨), ૬૧૦ (૩) (૪), ૧૪૭ (૩) વગેરે પણ આવી સંજ્ઞા (સાકલિયુ) છે. મ. કિ.

વર્ષ ૩૪ મું.

૮૬૭.

શુબરે. માઠુંગા. માગસર. ૧૯૫૭.

શ્રી 'શાંતયુધારસે'નું પળ ફરી વિવેચનરૂપ માપાંતર કરવા યોગ્ય છે, તે કરશો.

૮૬૮.

શુબરે. શિવ. માગસર વદ ૧૯૫૭.

દેવાગમનમોયાનચામરાદિવિમૂતયઃ

માયાવિષ્ણુપિ દૃશ્યંતે નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્.

સ્તુતિકાર શ્રી સંમતમદ્રસૂરિને વીતરાગ દેવ જાણે કહેતા હોય, હે સંમતમદ્ર, આ અમારાં અષ્ટપ્રાતિદ્યાર્ષ આદિ વિમૂતિ તું જો, અમારું મહત્ત્વ જો. ત્યારે સિંહ ગુફામાંથી ગંભીર પદે વહાર નિકઝતાં શ્રાદ પાડે તેમ શ્રી સમતમદ્રસૂરિ શ્રાદ પાઢતા કહે છે:—

દેવતાઓનું આવડું, આકાશમાં વિચરતું, ચામરાદિ વિમૂતિનું મોગવડું, ચામરાદિ વૈમવચી વિશ્વાડું,—એ તો માયાવી એવા ઇંદ્રજાલ્કીઆ પળ ઘતાવી શકે છે. તારા પાસે દેવોનું આવડું થાય છે, ઘા આકાશમાં વિચરતું યા ચામર છત્ર આદિ વિમૂતિ મોગવે છે માટે તું અમારા મનને મહાન્! ના, ના. એ માટે તું અમારા મનને મહાન્ નહીં. તેટલચી તારું મહત્ત્વ નહીં. એનું મહત્ત્વ તો માયાવી ઇંદ્રજાલ્કીઆ પળ દેસાહી શકે.

ત્યારે સદ્દેવડું મહત્ત્વ વાસ્તવિક શું? તો કે વીતરાગપણું. એમ આગઢ ઘતાયે છે.

આ શ્રી સમતમદ્રસૂરિ વિ. સં. ધીજા સૈકામાં થયા. તેઓ સ્વેતાંતર દિગંધર ધંનેમા પૂરુ સારવા સન્માનિત છે. તેઓએ દેવાગમસોત્ર (ઉપર જણાવેલ સ્તુતિ આ સોત્રનું પ્રથમ પદ છે) અથવા આત્મમીમાંસા રચેલ છે. તત્ત્વાર્થસૂત્ર ના મંગલાચરણની ટીકા કરતાં આ સોત્ર (દેવાગમ) છલાયો છે. અને તે પર અષ્ટસહસી ટીકા તથા ચોરોળી હજાર શ્લોકપુર 'ગંધહમ્નીમહામાપ્ય' ટીકા રચાયાં છે.

મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં મેષ્ઠારં કર્મભૂમતાં;

શાતારં તિશ્વતરજાનાં ધંદે તદ્દુપલન્ધયે.

આ એનું પ્રથમ મંગલ સોત્ર છે.

મોક્ષમાર્ગના નેતા, કર્મભૂમી પરંતના મેષ્ઠ (મેદનાર), વિશ્વ (સમગ્ર) તત્ત્વના જ્ઞાતા (જાણનાર),—તેને તે ગુણોની પ્રાપ્તિઅર્થે વંડું હું.

આત્મમીમાંસા, યોગવિદુ, અને ઉપમિતિમવપ્રચંકયાતું ગુજરાતી માપાંતર કરશો. યોગવિદુનું માપાંતર ચપેલ છે, ઉપમિતિમવપ્રચંકનું થાય છે; પણ તે ધંને ફરી કરવા યોગ્ય છે, તે કરશો. ધીમે ધીમે થશે.

(૨) લોકકલ્યાણ હિતરૂપ છે અને તે કર્તવ્ય છે. પોતાની યોગ્યતાની ન્યૂનતાથી અને જોગ્ય-મદારી ન સમજાઈ શકાવાથી અપકાર ન થાય એ પણ લક્ષ રાસવાનો છે.

૮૬૯.

શુબરે. શિવ. માગસર વદ ૮. ૧૯૫૭.

ૐ મદનરેખાનો અવિકાર ઉત્તરાધ્યયનના નવમા અધ્યયનને વિષે નમિરાજ ઋષિનું ચરિત્ર આપ્યું છે, તેની ટીકામા છે.

કાપિગદ્યુજનો અધિકાર ભગવતીસૂત્રના શતકને ઉદ્દેશે આવેલો છે.

આ બંને અધિકાર અથવા ધીજા તેવા ધણા અધિકાર આત્મોપકારી પુરુષપ્રત્યે વંદનાદિ ભક્તિનું નિરૂપણ કરે છે. પણ જનમંડળના કલ્યાણનો વિચાર કરતાં તેવો વિષય ચર્ચવાથી તમારે દૂર રહેવું યોગ્ય છે.

અવસર પણ તેવો જ છે. માટે તમારે એ અધિકારાદિ ચર્ચવામાં તદન શાંત રહેવું. પણ ધીજી રીતે જેમ તે લોકોની તમારા પ્રત્યે ઉત્તમ રાગણી કિંવા ભાવના ધાય તેમ વર્તવું, કે તે પૂર્વાપર ધણા જીવોના હિતનો જ હેતુ થાય.

જ્યાં પરમાર્થના જિજ્ઞાસુપુરુષોનું મંડળ હોય ત્યાં શાસ્ત્રપ્રમાણ આદિ ચર્ચવા યોગ્ય છે; નહીં તો ઘણું કરી તેમાંથી થેય થતું નથી.

આ માત્ર નાનો પરિપ્લવ છે. યોગ્ય ઉપાયથી પ્રવર્તવું; પણ ઉદ્વેગવાળું ચિત્ત ન રાખવું.

૮૭૦. ષઠવાણ કેન્દ્ર. કા. સુદ ૬ તિ. ૧૯૫૭.

ૐ. જે અધિકારી સંસારથી વિરામ પામી મુનિશ્રીનાં ચરણકમળ યોગે વિચરવા ઇચ્છે છે, તે અધિકારીને દીક્ષા આપવામાં મુનિશ્રીને ધીજો પ્રતિવંધનો કંઈ હેતુ નથી.

તે અધિકારીએ વહીલોનો સંતોષ સંપાદન કરી આજ્ઞા મેઢવવી યોગ્ય છે, જેથી મુનિશ્રીનાં ચરણકમળમાં દીક્ષિત થવામાં ધીજો વિશેષ ન રહે.

આ અથવા ધીજા કોઈ અધિકારીને (૧) સંસારથી ઉપરામશ્રુતિ થઈ હોય અને (૨) તે આત્માર્થ સાધક છે એવું જણાતું હોય તો તેને દીક્ષા આપવામાં મુનિશ્રી અધિકારી છે. માત્ર ત્યાગનાર અને ત્યાગ દેનારના થેયનો માર્ગ શુદ્ધિમાન રહે એવી હાથિથી તે પ્રવૃત્તિ જોઈએ.

ઘણુંકરી આને રાજકોટપ્રત્યે ગમન થશે. પ્રવચનસાર મંથ લખાય છે, તે અવતરે પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે. શાંતિ:

૮૭૧.

રાજકોટ. કા. વદ ૩ શુક. ૧૯૫૭.

ઘણી સ્વરાયી પ્રવાસ પૂરો કરવાનો હતો. ત્યાં વધે સહરાનું રણ સંપાત થયું.

માથે ઘણો ધોજો રહ્યો હતો તે આત્મવીર્યે કરી જેમ અલ્પકાળે વેદી લેવાય તેમ પ્રથટના કરતાં પગે નિકાચિત્ત ઉદયમાન થાક પ્રહણ કર્યો.

જે સ્વરૂપ છે તે અન્યથા થતું નથી એ જ અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે. અવ્યાવાય સ્થિરતા છે.

પ્રકૃતિ ઉદયાનુસાર કંઈક અશાંતા સુખ્યતો વેદી શાતાપ્રત્યે. ૐ શાંતિ:

૮૭૨.

રાજકોટ. કા. વદ ૧૩ સોમ. ૧૯૫૭.

ૐ. શરીર સવંધમાં ધીજીવાર આજે અપાકૃત ક્રમ શરૂ થયો.

જ્ઞાનિઓનો સનાતન સન્માર્ગ અયવંત વર્તો.

૮૭૩.

રાજકોટ. વૈશ્વ સુદ ૨ શુક. ૧૯૫૭.

ૐ અનંત શાંતમૂર્તિ એવા ચંદ્રપ્રભસ્વામિને

નમો નમઃ.

વેદનીય તથારૂપ ઉદયમાનપણે વેદવામાં હર્ષ શોક શો? ૐ શાંતિ:

અંતિમ સંદેશો.

પરમાર્થમાર્ગ અથવા શુદ્ધ આત્મપદ પ્રકાશ.

ૐ શ્રી જિનપરમાત્મને નમઃ

- (૧) હૃદયે છે જે જોગી યન, અનંત સુસલરૂપ;
મૂઠા શુદ્ધ તે આત્મપદ, સયોગી જિનસલરૂપ. ૧.
આત્મસ્થભાવ અગમ્ય તે, અવલંબન આધાર;
જિનપદથી દર્શાવિયો, તેહ સલરૂપ પ્રકાર. ૨.
જિનપદ નિજપદ એક્યતા, ભેદભાવ નહીં ફાંદે;
લક્ષ થવાને તેહનો, કષ્ટાં શામ્ય સુલદાઈ. ૩.
જિન પ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાન;
અવલંબન થીસદ્ગુરુ, સુગમ અને સુલ સાળ. ૪.
ડપાસના જિનચરણની, અતિનય મક્તિસહીત;
મુનિજન સંગતિ રતિ અતિ, સંયમ યોગ પટીત. ૫.
ગુણમનોદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુલ યોગ;
માતિ થી સદ્ગુરુવડે, જિન દર્શન અનુયોગ. ૬.
પ્રવચન સમુદ્ર વિંદુમાં, ડલ્ટી* આવે એમ;
પૂર્વ ચૌદની લલિપનું, ડદાહરણ વળ તેમ. ૭.
વિષય વિકાર સહીત જે, રહ્યા મતિના યોગ;
પરિણામની વિષમતા, તેને યોગ અયોગ. ૮.
મંદ વિષય ને સરહતા, સદ્ આજ્ઞા સુવિચાર;
કરણા કોમલતાદિ ગુણ, પ્રથમ મૃષ્ટિકા ધાર. ૯.
રોચ્યા શબ્દાદિક વિષય, સંયમ સાધન રાગ;
જગત્ રૂપ નહીં આત્મયી, મધ્ય પાત્ર મહામાય. ૧૦.
નહીં તૃપ્ત્યા ઝીંબ્યાતણી, મરણ યોગ નહીં શોમ;
મહાપાત્ર તે માર્ગના, પરમ યોગ જિતલોમ. ૧૧.
(૨) આલ્યે વહુ સમદેશમાં, છાયા જાય સમાઈ;
આલ્યે તેમ સ્થાવરમાં, મન સલરૂપ વળ જાઈ. ૧.
ડપજે મોહવિકલ્પયી, સમસ્ત આ સંસાર;
અંતર્મુલ અવલોકતાં, વિલય થતા નહીં વાર. ૨.
(૩) સુલ ધામ અનંત સુસંત ચહિ, દિન રાત્ર રહે તદ્ ધ્યાનમંદિ,
પરશાંતિ અનંત સુધામય જે, પ્રણયું પદ તે વર તે જય તે. ૧.

વર્ષ ૨૨ થી ૩૪ પર્યંત.

૮૬૫.

[સ્ત્રી:- (૧) હાથનોંધ પ્રણે પ્રાપ્ત સાધનસાથે મેઢવી પ્રથમ આરૂઠિ મુજબ આપીછે.

(૨) નોંધોમાં મુદ્દયપણે તરવહાન, દ્રવ્યાનુયોગ આદિને લગતાં પ્રશ્નો, અનુપ્રેક્ષાયોગ્ય વિચાર, સ્વભાત્મદશાસંધંધી વિચારણ, દેહપોષ, સંક્ષિપ્ત નોંધ, દર્શનમીમાંસા, જુદાં જુદાં તરવદર્શનની તુલનાત્મક પર્યા-લોચનાની સંક્ષેપ નોંધ, વિરાકરણ, માર્ગ પ્રકાશ, સાલ્પયોજના, સંકલનાં દ્વ્યાદિ નોંધો છે.

(૩) શમય અને વિપયની અનુસંધિપૂર્વક તે સર્વે યપાયોગ્ય મુસંમતરૂપે પ્રંધમાં દાખલ કરવાનાં આવેલ છે; તથાપિ સહનં પળ તે નોંધો જેમ ચુક્યાં છે તેમ અને આપી છે. એ નોંધો મોટા ભાગે કાવ્યનુક્રમે નથી. જે વચ્ચે જે વિચાર કે પ્રધ સ્ફુર્વા તે વચ્ચે જે ચુક અને તેનું જે પાતું કોઈ હાથ લાગુ તે જ તે ટાંકી સીધેલ છે; દટલે પાછલ્લી લઘાયેલ ભાગલ્લ પાનાંપર અને ભાગલ્લ લઘાયલ્લ પાછલ્લ પાનાંપર પણ છે; વધમાં કોરાં પાનાં પણ છે. તા. ૨૦-૧-૨૫. મ. ફિ.]

હાથનોંધ ૧ લી.

૧.

[હાથનોંધ પૃષ્ઠ ૧.]

પ્રલેકે પ્રત્યેક પદાર્થનો અલંત વિલેક કરી આ જીવને તેનાથી વ્યાવૃત્ત કરવો એમ નિર્મય કહે છે.

હુદ એવા સ્ફટિકને વિષે અન્ય રંગનું પ્રતિભાસનું યવાપી સેનું જેમ મૂલ સ્વરૂપ લક્ષ્યગત થતું નથી, તેમ હુદ નિર્મલ એવું આ ચેતન અન્ય સંયોગના તાદાત્મ્યવત્ અધ્યાસે પોતાના સ્વરૂપનો લક્ષ પામતું નથી. ચત્કિચિત્ત પર્વાપાતરથી એ જ પ્રકારે જન, વૈદાંત, સાંહ્ય, યોગાદિ કહે છે.

૨.

જીવનાં અસ્તિત્વપણાંનો તો કોઈ કાલે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

જીવનાં નિસપ્તપણાં-ત્રિકાલ્લ હોવાપણાંનો કોઈ કાલે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

જીવનાં ચૈતન્યપણાંનો-ત્રિકાલ્લ હોવાપણાંનો કોઈ કાલે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

તેને કોઈ પણ પ્રકારે વંધ દશા થતો છે એ વાતનો કોઈ કાલે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

તે બંધની નિવૃત્તિ કોઈ પણ પ્રકારે વિઃસંશય થતે છે, એ વાતનો કોઈ કાલે પણ સંશય પ્રાપ્ત નહીં થાય.

મોક્ષપદ છે એ વાતનો કોઈ પણ કાલે સંશય નહીં થાય.

૩.

[પૃ. ૨.]

જીવનું વ્યાપકપણું, પરિભામપણું, કર્મસંબંધ, મોક્ષક્ષેત્ર શા શા પ્રકારે ઘટવા યોગ્ય છે તે વિચાર્યાવિના તથાપ્રકારે સમાધિ ન થાય. યુગ અને યુગીનો એદ સમજના યોગ્ય પ્રકારે છે ?

જીવનું વ્યાપકપણું, સામાન્યવિશેષાત્મકતા, પરિભામીપણું, સ્વોક્ત્વેકજ્ઞાપકપણું, કર્મસંબંધતા, મોક્ષક્ષેત્ર એ પૂર્વાપર અવિરોધથી સી રીતે સિદ્ધ છે ?

એક જ જીવનામનો પદાર્થ જુદાં દર્શનો, સંપ્રદાયો અને મતો જુદે જુદે સ્વરૂપે કહે છે. તેનો કર્મસંબંધ અને મોક્ષ પણ જુદે જુદે સ્વરૂપે કહે છે. એથી નિર્ણય કરવો કુપૃથ કેમ નથી ?

૪.

[પૃ. ૩.]

સહજ.

જે પુરુષ આ પ્રંધમાં સહજ નોંધ કરે છે, તે પુરુષ માટે પ્રથમ સહજ તે જ પુરુષ લયે છે.

તેની હમગા એવી દશા અંતરંગમાં રહી છે કે કંઈક વિના સર્વે સંધારી દ્રષ્ટાની પળ તેને વિસ્મૃતિ કરી નાસી છે.

તે કંઈક મામ્યો પણ છે, અને પૂર્ણનો પામ સુમુખ છે. હેલા માર્ગનો વિ.ગ્રંક જિજ્ઞાસુ છે.

દમણી જે શાવરણો તેને હૃદય આપ્યાં છે, તે શાવરણોથી અને રોદ નથી, પરંતુ વસ્તુમાત્રમાં થતી મંદતાનો રોદ છે. તે ધર્મેની વિધિ, અર્થની વિધિ, કામની વિધિ, અને તેને આપારે મોહની વિધિને પ્રજ્ઞાની શકે તેવો છે. પણ જ ધોરા પુણ્યને પ્રાપ્ત થયો હશે તો એ એ વાતનો ધ્યયોપદાથી પુરુષ છે.

તેને પોતાની સ્મૃતિ માટે મને નથી, તર્ક માટે મને નથી. તેમ તે માટે તેનો પસપાક વળ નથી; તેમ છતાં કંઈક ચારા રાહતું વહે છે તેને માટે રોદ છે.

તેનું અભ્યસે એક વિષય મિત્ર થીજા વિષયપ્રતિ દેરાશું નથી. તે પુરત જો કે સીરજ ઉપયોગસાહો છે; તપાપિ તે દીક્ષા ઉપયોગ થીજા કોઈ પણ વિષયમાં કાપરવા તે પ્રીતિ ઇચ્છતો નથી. [૫. ૪.]

૫.

[૫. ૫.]

પ્રજ્ઞાર તે સુખવનમાં પેટો હતો. જગતમાં કોણ સુખી છે, તે જાણું તો પછી. પછી આપને આપને માટે વિચાર. એની એ વિદ્યાના પૂર્ણ કરવા અથવા પોતે તે સમગ્રસ્થાન જોવા પછા પુરો—(આત્મામાં)—પછા વર્તારી તેની દર્શાવે આપ્યા.

“આમાં કોઈ જગ વર્તાર હોતો નથી.” “કોઈ એકલો આત્મા જોવામાં આવ્યો નથી.”

માત્ર કેટલાક વેદવાદિયો હતા; તેઓ મારી નિરૂપિતને માટે આવ્યા હોય એમ તે પુરતને ધંધા થઈ.

વાયુ, અગ્નિ, કે પાણી, અમ્મિ એ કોઈ કેમ આવ્યું નથી ?

(નેપથ્ય) તેઓ મુલનો વિચાર પણ કરી શકતાં નથી. હું સારી વિચારાં પરચીન છે.

મેં હંદ્રિય થીજો કેમ આવ્યા નથી ?

(નેપથ્ય) એને માટે પણ એ જ કારણ છે. આ વધુથી જુનો. તેઓ વિચારણે કેટલું થયું હું જાણું.

તેનો કંપ-તેનો ચરપરાદ-પરચીનપણું ક્ષણિક જોઈ શકાય તેવું ન હોયું—તે થુ થુ થી હતા. [૫. ૧૦.]

(નેપથ્ય) એ જ વધુથી હવે તમે આપું અગત્ય જોઈ લ્યો. પછી થીજી વાન કરો.

કેમ કારે. દર્શન થયું, આનંદ પામ્યો, પણ પાછો રોદ અમ્મો.

(નેપથ્ય) હવે રોદ કા કરો છો ?

મને દર્શન થયું તે હું સમ્યક્ હતું ?

“હા.”

સમ્યક્ હોય તો પછી વક્રવર્તીકિક તે હું જી કેમ દેશાવ ?

“હું જી હોય તે હું જી, અને મુલો હોય તે મુલો દેશાવ.”

વક્રવર્તિ તો હું જી નહીં હોય ?

“જેમ દર્શન થયું તેમ જાણો. વિશેષ જોણ હોય તો વાલો મારી સાથે.”

વક્રવર્તિના અત કરવામાં પ્રવેશ કરો.

અત જણ જોઈને પેલું દર્શન સમ્યક્ હતું એમ મેં માન્યું. તેનું અત-ચરણ થુ હું જી હતું. અનંત અથવા વર્ષાપથી તે ચરપણું હતું. કાલ આપુલ્યની ધોષેને થતી જતો હતો. હાલ માણમાં તેની પ્રીતિ હતી. કાચમાં તેની પ્રીતિ હતી. કોષ, માનની તે વપાષક હતો. થુ હું જા. [૫. ૧૧.]

વારુ, આ દેવોનું દર્શન પણ સમ્યક્ સમજવું.

“નિષ્કમ કરવા માટે હંદ્રના અત કરવામાં પ્રવેશ કરીએ.”

ચાલો કારે—

(તે હંદ્રની મત્વતાથી મૂલ લાવી.) તે પણ પરમ હું જી હતો. વિચારો વચીને કોઈ નિમત્ત સ્વત્ત્વા જન્મતાનો હતો માટે રોદ કરતો હતો. તેનામાં સમ્યક્સૂત્ર નામની દેવી વહી હતી. તે તેને રોદવા નિર્મિતિ હતી. એ મહાહુ સ થીજાય તેના થીજા પર્ણાય અઘ્રક હું જા હતા.

પણ, (નેપથ્ય)—આ અઘ્રક એકલું કે આત્મા એકલા જગ્યામાં નથી હું કે?—તેજોદ મારી આર્મનજને સમ્યાન આવ્યું નથી.

“અને તે જાન નહીં હોવાથી તમારું આર્મનજ તે વિચારા અથવા સ્વીચરે ? સિદ્ધ (એકાદમગામિ) તમારું આર્મનજ સોદારી શકતા નથી, તેની તેમને કઈ દરજ્જા નથી.”

દટલી યધી મેદરચારી ? આમંત્રણને તો માન્ય કરવું જોઈએ; તમે હું કહો છો ?

“એને આમંત્રણ-અજામંત્રણથી કંઈ સંબંધ નથી.

[૫. ૧૨.]

તેઓ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપપુરામાં વિરાજમાન છે.” એ મને યતાલો. ધૃતદમ-યદુ સ્વરામી.

“તેણે દર્શન યદુ દુર્લભ છે. ત્યો આ અંત્રન આંચી દર્શન પ્રવેશ મેઘ્યં કરી જુઓ.”

શ્રદ્ધો ! આ યદુ યુધી છે. એને મન પણ નથી. ચોર પણ નથી. હાણ પણ નથી. વૃદ્ધતા નથી. રોગ નથી. આપિષ્ટ નથી. વ્યાપિષ્ટ નથી. વપાપિષ્ટ નથી. એ યથુચ નથી. પણ . . . અનંત અનંત સંવિદાનંદ સિદ્ધિથી તેઓ પૂર્ણ છે. આપણને એવા યથું છે.

“કમે કરીને યદે શક્યો.”

તે ક્રમ ક્રમ અહીં ચાલ્યો નહીં. અહીં તો મુરત તે જ પદ જોઈએ.

“જરા યાંત યાઓ. સમતા રાહો; અને કમને અંગીકાર કરો. નહીંતો તે પદયુક્ત યથું નહીં સંમયે.”

“યદું નહીં સમયે” એ તમારો યવન સંમે પાછો રહ્યો. ક્રમ સ્વરામી યતાલો, અને તે પદમાં મુરત મોકલો.

“યજ્ઞા માણતો આઘ્યા છે. તેમને અહીં યો-

[૫. ૧૩.]

લાલો. તેમાંથી તમને ક્રમ મઢી શક્યો.”

હૃદયું કે તેઓ આઘ્યા:-

તમે મારું આમંત્રણ સ્વીકારી આઘ્યા તે માટે તમારો ઉપકાર માણું છું. તમે યુધી છો. એ યાંત ચારી છે હું ? તમારું પદ હું યુધ્યાહું ગણાય છે એમ !

‘તમારું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું, ન સ્વીકાર્યું એવું અમને કંઈ યંપન નથી. અમે યુધી છીએ કે યુધી તેણે યતાવચાને પણ અમારું અહીં અગમન નથી. અમારો પદની વ્યાખ્યા કરવા માટે પણ અગમન નથી. તમારો કલ્યાણને અર્થે અમારું આગમન છે.’ એક પદ પુર્યે કયું.

કૃપા કરીને સ્વરામી કહો, આપ મારું હું કલ્યાણ કરાઓ તે. અને આવેલ પુરોણું ઓઠલાણ યાહો.

તેમને પ્રથમ ઓઠલાણ પાઠી.

આ વર્ગમાં ૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨ એ અઠવાલ્ય મુદ્ધે મનુષ્યો છે. તે સપઠ્યાં તમે જે પદને પ્રિય ગણ્યું તેના આગમન યોગીઓ છે.

૪ થી તે પદ જ મુપરુર છે, અને યાદીની અગત્-

[૫. ૧૪.]

વ્યવસ્થા અમે જેમ માનીએ છીએ તેમ માને છે. તે પદની અતરંગની તેની અમિલયા છે પણ તેઓ પ્રયજ કરી શકતા નથી; કારણ યોગી યક્ષત સુધી તેમને અંતરાય છે.

અતરાય યી ! કરવા માટે તત્પર થાય દટલે યથું.

દુઃ-તમે સ્વરા ન કરો. તેણે સમાધાન હમણા જ તમને મઢી શક્યો-મઢી જશે.

કીક-આપની તે યાતને સમ્પત ધર્યે છું.

દુઃ-આ “૫” ના અઠવાલ્યો-એ કંઈક પ્રયજ પણ કરે છે. યાદી “૪” ના પ્રમાણે છે.

‘૬’ સર્વે પ્રકારે પ્રયજ કરે છે. પણ મમતદયાથી પ્રયજનો મંદતા આવી જાય છે.

‘૭’ સર્વે પ્રકારે અપ્રમતપ્રયજિ છે.

“૮-૯-૧૦” તેના ચરતાં કમે ઉચ્ચલ, પણ તે જ આતિના છે. “૧૧” ના અઠવાલ્ય પશિત યદે જાય છે માટે અહીં તેણે આગમન નથી. દર્શન યથા માટે ચાર્યે જ હું-દમણા હું તે પદને સંપૂર્ણ જોવાનો છું;-પરિપૂર્ણતા પામવાનો છું. આયુષ્યસ્થિતિ પુરી થયે તમે જોવેલું પદ-તેમા ધૃત મને પણ જોશો.—

[૫. ૧૫.]

પિતાગી-તમે મહામાય છો.

આવા અઠ કેટલા છે ?

દુઃ-જન અઠ પ્રથમના તમને અનુકૂલ ન આવે. અભિયારમાં પણ તેમ જ. “૧૩-૧૪” તમારો પાલે આવે એવું તેમને નિમિત્ત રહ્યું નથી. “૧૩” અઠિકિત્ત આવે, પણ ૫૦ ક૦ હોય તો તેઓનું આગમન થાય. અહીં તો નહીં. ચૌદમાં આગમન કારણ માગ્યો નહીં. કારણ નથી.

(नेपथ्य) “तमे ए सधज्जानं अंतरमां प्रवेश करो. हुं सहायक भवं छउं.”

वालो-४ थी ११+१२ सुची कमे कमे सुखनी उत्तरोत्तर चढती छहतीओ छुटती हवी. वधु धुं कहीए ? भने ते वहु प्रिय लाग्युं; धने ए ज मारुं पोतानुं लाग्युं.

वृद्धे मारा मनोगत भाव जाणीने कर्णुः ए ज तमारो कल्याणमार्ग. जाओ तो भले; धने जाओ तो धा समुदाय रक्षो. उठीने भळी गयो.

(सविचारधुवन, द्वार प्रथम.)

६.

[६. १५.]

कायानुं	नियमितपणुं.
वचननुं	स्वादादपणुं.
मननुं	औदासीन्यपणुं.
आत्मानुं	सुखपणुं.

(आ देखी समजण.)

७.

[६. १६.]

आत्मसाधन.

द्रव्य-हुं एक छुं, अक्षेण छुं, सबै परभावयी सुख छुं.

क्षेत्र-असंख्यात निजअवगाहना प्रमाण छुं.

काळ-अजर, अमर, शाश्वत छुं. स्वपर्यायपरिणामी समयात्मक छुं.

भाव-छुल्ल चैतन्यमान निर्विकल्प दृष्टा छुं.

८.

[६. १९.]

वचन संयम-	वचन संयम-	वचन संयम.
मनो संयम-	भक्तो संयम-	मनो संयम.
काय संयम-	काय संयम-	काय संयम.
काय संयम.		
इंद्रिय संक्षेपता,	आसन स्थिरता.	
इंद्रिय स्थिरता,	उत्तपयोग यथासूत्र प्रवृत्ति.	
वचन संयम.		
मौनता,	उत्तपयोग यथासूत्र प्रवृत्ति.	
वचनसंक्षेप.	वचनगुणास्तिशयता.	
मनो संयम.		
मनो संक्षेपता,	भक्तःस्थिरता.	
आत्मचित्तनता.		

द्रव्य, क्षेत्र, काळ अने भाव

संयम कारण निमित्तक द्रव्य, क्षेत्र, काळ, अने भाव.

द्रव्य-संयमित देह.

क्षेत्र-निवृत्तिवाळां क्षेत्रे स्थिति-विहार.

काळ-यथासूत्र काळ.

भाव-यथासूत्र निवृत्तिप्राप्तविचार.

९.

मुसने इच्छतो न होय ते नास्तिक, कां सिद्ध, कां अरु.

[६. २१.]

૧૦.

[૫ ૨૫]

ए ज स्थिति—ए ज भाव અને ए જ સ્વરૂપ.

મને તો કલ્પના કરી ચીની ઘાટ હતો યથાર્થ જોઈતો હોય તો આ . છો

વિભગ જ્ઞાન—દર્શન અન્ય દર્શનમાં માનવામાં આવ્યું છે. એમાં મુલ્ય પ્રવર્તેલો એ જે ધર્મમાર્ગ ચોખ્ખો છે, તે સમ્યક્ ધર્મ સ્વાદ મુદ્રા જોડે.

સ્વાદ મુદ્રા તે સ્વસ્થસ્થિત આત્મા છે મુતસાનની અપેક્ષા સ્વસ્થસ્થિત આત્મા એ કહેલી શિક્ષા છે.

નાના પ્રકારના નય, નાના પ્રકારના પ્રમાણ, નાના પ્રકારની મંગજાલ, નાના પ્રકારના અનુયોગ એ સઘટાં લક્ષણાસ્થ છે. ત્વજ્જ એક સચિદાનંદ છે

દૃષ્ટિવિષય ગયા પછી મને તે શાસ્ત્ર, મને તે અક્ષર, મને તે કથન, મને તે વચન, મને તે સ્થલ પ્રાપ્ત અહિતત્વ કારણ થતું નથી.

પુનર્જન્મ છે—જન્મ છે—એ માટે હું અનુભવથી હા કહેવામાં આવતું છું.

આ કાલમાં મારું જન્મ મારું તો હું સદાયક છે, અને મારું તો મુલસાયક છે

[૫ ૨૬]

એવું હવે કોઈ બાંધન રહ્યું નથી કે જે વાંચી જોડે છે છીએ તે વાંચી એ એના સમમા રહ્યું છે તે સંબંધી આ કાલમાં ન્યૂનતા થઈ પડી છે.

વિકરાલ કાલ !— . . . વિકરાલ કર્મ ! . . . વિકરાલ આત્મા ! . . .
જેમ . . . પણ એમ . . .

હવે પ્યાન રહ્યો એ જ કલ્યાણ

૧૧.

[૫ ૨૭]

एतज्ज ज बोधाय तो बहु वामतो, यचित एमां ज छे मने चोदस अनुभव छे सत्त कहु छु यथार्य कहु छु.
નિ શક માનો.

ए स्वरूप माटे सहज सहज कोई त्यले लखी पाव्यु छे.

૧૨.

[૫ ૨૮]

મારમ સત્તા મિલ ગયા, છૂટ ગયે સદેહ,
હોલા સો તો જલ ગયા, મિલ ક્રિયા નિચ દેહ
સમગ પિછે સબ સરલ હૈ, બિનુ સમગ મુશ્કીલ,
યે મુશ્કીલી કયા કહુ ?
સોજ પિંટ મદ્માદકા, પત્તા તો લગ ગાય,
મેહિ મદ્માદિ માસના, જવ જાવે તવ
આપ આપકુ મુલ મય, હવે કયા અપેર ?
સમર સમર અબ હસત હૈ, મહિ મુટેગે ફેર
જહા કલપના—જલપના, તહા માતુ દુઃખ છાદ,
મિટે કલપના—જલપના, તવ વસ્તુ સિન પારે
હે જીવ ! કયા ઇચ્છત હવે ? હે ઇચ્છા દુઃખ મૂલ,
જવ ઇચ્છાકા નાશ તબ, મિટે સનાવી મૂલ
એવી કયાઠે મતિ મહે, આપ આપ હે નાહિ,
આપનકુ જવ મુલ મયે, અવર કહાસે અહ
આપ આપ એ શોધસે, આપ આપ મિલ ગાય,
આપ મિલન નય વાપકો,

[૫. ૩૦]

૧૩.

[૫. ૩૧.]

એકવાર તે સ્થુવનમાં બેઠો હતો પ્રકાશ હતો;—સંસાર હતી.

મંત્રિને આવીને તેને કહ્યું. આ ૬૦ નિષ્કારણમાં પરિધન હો છો? તે યોગ્ય હોય તો આ ધીમને દર્શાવી સ્પષ્ટ કરાશે.

૧૪.

[૫. ૩૫.]

હોત આસવા પરિસવા, નહિં દનમે સંદેહ;
માત્ર દષ્ટિથી મૂલ દે; મૂલ, ગયે મત્ત એહિ.
રચના જિન રૂપદેશકી, પરમોત્તમ તિનુ કાઠ;
દનમેં સ્વ મત્ત રહત હૈં, કરતેં જિન સમાલ.
જિન તોહી દે આતમા; અન્ય હોઈ સો કર્મ;
કર્મ કટે સો જિન વચન, વલગ્યાનિકો મર્મ.
જવ જાન્યો નિઝરૂપકો, તવ જાન્યો સવ લોક;
નહિં જાન્યો નિઝરૂપ તો, સવ જાન્યો સો ફોક.
એહિ દિશાકી મૂલતા, ટૈ નહિં જિનપેં માવ;
જિનસેં માવ તિનુ કવૂ, નહિં છૂટત દુસરાવ.
વ્યવહારતેં દેવ જિન, નિહવેસેં દે યાવ;
દ દિ વચનપેં સમજ લે; જિનવચનની યાવ.
એહિ નહીં દે કલ્પના, એહી નહીં વિમંન;
જવ જામેગે આતમા, તવ જામેગે રંગ.

૧૫.

[૫. ૩૭.]

અનુભવ.

૧૬.

[૫. ૪૧.]

દે લાગી પળ નથી, અલાગી પળ નથી, દે રાગી પળ નથી. વીતરાગી પળ નથી.

તેતાનો ક્રમ નિષ્કટ કરો. તેની ચો વાસુ નિવૃત્ત મૂલિકા રાઓ.

ના દર્શન થાય છે તે કઈ કૃષ્ણ જાય છે? એનો વિચાર પુનઃ પુનઃ વિચારતાં મૂઢી બાવે છે.

ઉત્તરનો દે પોતાનો ક્રમ મૂલ્યો નથી. મૂલ્યો છે તે પરમ અસમાધિને પામ્યા છે.

વતપણું અતિ અતિ દુર્લભ છે. આવ્યા પછી સંત મઝલા દુર્લભ છે. સંતપણાની ત્રિશાસનાવાદ્ય અનેક છે. પરંતુ સંતપણું ન તે દુર્લભ જ છે!

૧૭.

[

પ્રકાશ મુવન.

સચિત તે શલ્ય છે. એમ જ ક્ષિપ્તિ છે. તમે જા મળી વલ્લે—

સેઓપ્ રૂપકથી કહ્યું છે. મિત્ર મિત્ર પ્રકારે તેવી ધોષ થયો છે, અને થાય છે; પરંતુ તે વિમંનકા છે.

આ ધોષ સમ્મક છે. તથાપિ ધવો જ સુક્ષ્મ અને મોહ ટઢ્યે પ્રાણ થાય તેવો છે.

સમ્મક ધોષ પણ પૂર્ણ સ્થિતિમાં રાગો નથી. તોરણ એ છે તે યોગ્ય છે.

દે સમગ્રીને દેવે પડતો માર્ગ હતો.

પ્રારણ ઘોષો મા, ના કહો મા, કલ્પના કરો મા. એમ જ છે.

દે પુરુષ યથાર્થ યજ્ઞ હતો. અથવાયે કહેવાનું તેમને કોઈ નિમિત્ત નહોતું.

૧૮.

[ઇ. ૪૦.]

તે દસા ધાર્થી અવરાહે ? અને તે દસા વર્ષમાન કેમ ન થઈ ?

લોકના પ્રસંગથી, માનેષ્ટાથી, અજ્ઞાપણથી શ્રિયાદિ પરિપદનો જય ન કરવાથી.

જે કિયાને વિષે જીવને રંગ લાગે છે, તેને સ્વાં શ્વિતિ દોય છે, એવો જે જિનનો અભિપ્રાય તે સત્ય છે.

ગ્રોશ પદ્ધ મોદનીયનાં સ્થાનક શ્રી તીર્થકરે કહ્યું છે તે સાચાં છે.

અનંતા જ્ઞાનીપુરુષોએ જેનું પ્રવચિત્ત કહ્યું નથી, જેના લ્યાગનો પૂર્ણત અભિપ્રાય આપ્યો છે એવો જે કામ તેથી જે મુંઝાવા નથી, તે જ પરમાત્મા છે.

૧૯.

[ઇ. ૪૧.]

કોઈ પ્રદારસના મોગી,

કોઈ પ્રદારસના મોગી.

જાને કોઈ શીરલા મોગી,

કોઈ પ્રદારસના મોગી.

૨૦.

[ઇ. ૪૧.]

૨-૨-૩ મા - ૧૧૫૧

દ્રવ્ય,

ક્ષેત્ર,

કાલ

માય

એક લક્ષ

મોદમયી.

-મા. ઘ. ૮-૧

ઉદય માય.

દ્રવ્ય-

ક્ષેત્ર-

કાલ

માય-

એક લક્ષ

મોદમયિ

૮-૧

ઉદયમાય.

વદાસીન.

શ્ચા.

પ્રારભ્ય.

૨૧.

[ઇ. ૪૨.]

સામાન્ય ચૈતન

વિશેષ ચૈતન

નિર્વિશેષ ચૈતન

સામાનિક અનેક આત્મા (જીવ) નિર્ગ્રંથ.

સોપાનિક અનેક આત્મા (જીવ) વેદાત.

સામાન્ય ચૈતન્ય

વિશેષ ચૈતન્ય

(ચૈતાન્)

૨૨.

[ઇ. ૪૨.]

વધુ અપ્રાપ્યકારી.

મન અપ્રાપ્યકારી.

ચેતનનું વાલ આગમન (ગમન નહીં છે.)

૨૩.

[ઇ. ૪૧.]

જ્ઞાની પુરુષોને સમયે સમયે અનંતા સયમપરિણામ વર્ષમાન થાય છે, એમ સર્વેએ કહ્યું છે તે સત્ય છે.

તે સંયમ, વિચારની તીવ્ર પરીણતિથી તથા પ્રદારસપ્રત્યે સ્થિરપણથી ઉત્તમ થાય છે.

૨૪.

શ્રી તીર્થકર આત્માને સચ્ચેય વિકાસનું માત્રાન યોગવશાત્મા માને છે, તે સિદ્ધાંત વિશેષે કયી વિચારવા યોગ્ય છે.

૨૫.

[૫. ૫૧.]

ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન-ધ્યાન.

૨૬.

[૫. ૫૦.]

વિદ્ ધ્યાનમય, પરમશાંત, જહમ્મ એકાગ્ર; એક સ્વામિમય જહમ્મયાત પ્રદેશાત્મક પુરપાકાર વિદાનંદપન તેનું ધ્યાન કરો.

નો આત્મલિંગ અભાવ. પ્રવેશસંબધ પામેલા પૂર્વ ત્રિપન્ન-સત્તાપ્રાપ્ત સ્વયંપ્રાપ્ત-ચૈત્યપ્રાપ્ત ચાર એવા ના. ૧૦ ગોં આં ચેદનીય ચેદવાપી. અભાવ જોને છે હવું છુદ્ધસ્વરૂપ ત્રિન વિદ્યુર્મૂર્તિ-સર્વલોકાલોકરૂપાત્મક ચમત્કારનું પ્રાપ્ત.

૨૭.

[૫. ૫૮.]

વિશ્વ જનાદિ છે. જીવ જનાદિ છે.

પરમાણુ પુરુષો જનાદિ છે. જીવ અને કર્મનો સંબધ જનાદિ છે

સંયોગીભાવનાં તાદાત્મ્ય અપ્પાસ હોવાથી જીવ જન્મ મરણાદિ ક્રિયાઓને અનુભવે છે.

૨૮.

[૫. ૫૧.]

પાંચ અભિદ્વાયરૂપ લોક છટકે વિશ્વ છે. ચૈતન્ય સક્ષણ જીવ છે

વર્ણ ગંધ રસ દર્શમાન પરમાણુઓ છે તે સર્વજ્ઞ સ્વરૂપથી નથી. વિભાવરૂપ છે

૨૯.

[૫. ૬૦.]

શરીરને વિષે આત્મભાવના પ્રથમ ચતી હોય તો ચવા દેવી, કબે કદી પ્રાણમા આત્મભાવના કરવી, પછી હૃદયોમા આત્મભાવના કરવી, પછી સર્વજ્ઞ ચિકિત્સક પરિણામમા આત્મભાવના કરવી, પછી સ્થિર જ્ઞાનમા આત્મભાવના કરવી. જ્યાં સર્વ પ્રકારની અવ્યાલંબનરહિત સ્થિતિ ફેરવી.

૩૦.

[૫. ૬૧.]

પ્રાણ,
વાયુ,
રહ.

સોં

તેનું ધ્યાન કરવું

અનહદ

સવત ૧૯૫૩ ના પા ચતી ૧૨ મીમાસા

૩૧.

[૫. ૬૨.]

જિન

મુલ્ય

આચાર્ય.

વિદ્યા

વદતિ

ધર્મ.

શાંત રહ

અદિષ્ટા

મુલ્ય.

लिगादि	व्यवहार	जिनमुद्रा मुद्रक.
मतांतर	समावेश.	
सांत रस	प्रवहन.	
जिन	अन्यने	धर्म प्राप्ति.
लोकादि स्वरूप—	संशयनी	निवृत्ति समाधान.
जिन	प्रतिभा	कारण.

कांडेक शृङ्खलद्वारा सांत करी. परी-पृष्ठादि कार्यकी निवृत्त धनुं.

अप्रमत्त गुणस्थानक पर्यंत पहुँचयुं. केवल भूमिकायुं सहज परिणामी ध्यान—

३२.

[४. ११.]

१. धन्य है सीधे आ अहो,
जागी जे है प्राप्ति अपूर्व है;
दश वर्षों के धारा उलसी,
मन्त्रो उदय कर्मनो गर्वों है. धन्य०
२. भोगणीयसे ने एकतालिसें,
आम्बो अपूर्व अनुहार है,
भोगणीयसे ने मेतालीसें,
अद्भुत बेराम्य भार है. धन्य०
३. भोगणीयसे ने सुहृतालीसें,
समकीत शुद्ध प्रकाशयुं है,
शुभ अनुभव बघरी पुरा,
निजस्वरूप अवभायुं है. धन्य०
४. ह्यो आम्बो है उदय कारमो,
परीमद कार्य प्रपंच है,
जिम जिम ते हृदयेसीए,
तेम बधे न पटे एक रस है. धन्य०
५. वधयुं एम न चालियुं,
हवे पीछे क्षीण काँई है,
कमे करीने रे ते जसे,
एव भासे मनमाहि है. धन्य०
६. यथाहेतु जे चित्तनो,
सखधर्मनो उद्धार है,
यसे अवश्य आ देहशी,
एम ययो निरचार है. धन्य०
७. आनी अपूर्व कृति अहो,
यसे अप्रमत्त योग है,
केवल लगभग भूमिका,
स्वाशनि देह विमोह है. धन्य०
८. अवश्य कर्मनो भोग छे.
भोगवयो (बाकी रखो) अवशेष है,
तेथी देह एक न पारिने
चाह्युं स्वरूप खदेष्ट है. धन्य०

૩૩.

[૫. ૬૫.]

મમ્મ દયોહિ સમં, સંત્રોમો જો હોઈ જીવસ્થ, સો વંધો નાયધ્વો, તસ્ય વિયોગો મવ મોરસ્યો.

૩૪.

[૫. ૭૧.]

અમ્યદ્વર્તનસરૂપાં એવાં નીચે સ્થિત ધીજિનનાં ઉપદેશેણાં ॥ પદ આત્માર્થિં જીવે અતિશય થઈ વિનાશનાં પડે છે.

આત્મા છે, કેમકે પ્રમાણે કરીને છેતું પ્રતિદ્વર્ણું છે; ૫ અધિપદ.

આત્મા નિલ્ય છે; ૫ નિલ્યપદ.

આત્માત્મ જે સ્વરૂપ છે તે કોઈ પણ પ્રકારે સ્વરૂપ થવું સંભવનું નથી, તેમ તેનો વિનાશ સંભવનો નથી.

આત્મા કદ્યનો કર્તા છે; ૫ કર્તા પદ.

આત્મા કદ્યનો ભોજા છે.

[૫. ૭૫.]

તે આત્માની સુક્તિ થઈ શકે છે.

મોહ થઈ શકે એવા પ્રકાર પ્રસિદ્ધ છે.

૩૫.

[૫. ૮૦.]

આત્મા—વેદાંત, જિન, સાંઘ્ય, મોગ, નૈયાયિક, ધંધ.

નિલ્ય— + " + + + "

અનિલ્ય + " + + + +

પરિણામી.

અપરિણામી.

સાક્ષી.

સાક્ષી—કર્તા.

૩૬.

[૫. ૮૧.]

સામ્ય કહે છે કે મુદ્ધિ જાડ છે. પાતંજલી, વેદાંત એમ જ કહે છે.

જિન કહે છે કે મુદ્ધિ ચેતન છે.

વેદાંત કહે છે કે આત્મા એક જ છે.

જિન કહે છે કે આત્મા અનંત છે

જાતિ એક છે. સાંઘ્ય પણ તેમ જ કહે છે;

પાતંજલી પણ તેમ જ કહે છે

વેદાંત કહે છે કે આ સમસ્ત વિશ્વ વંધ્યાપુત્રવત્ છે.

જિન કહે છે કે આ સમસ્ત વિશ્વ વાત્સલ્ય છે.

પાતંજલી કહે છે કે નિલ્યમુક્ત એવો એક ईશ્વર હોવો જોઈએ.

સાંઘ્ય ના કહે છે જિન ના કહે છે.

૩૭.

ધીમાન્ મહાવીરસ્થામી જેવાપ અપ્રસિદ્ધ પદ રાલી યદ્વાચરૂપ વેયો—યદ્વાચમથી નિહત થયે પણ સાધ્યાર જેવા રીધે કાઠ કુપી મોન આચરું. નિત્ર ઘડી વિપમ પરિપદ સદ્યા એનો હેતુ થો? જને જીવ જામ વસે છે, તથા જામ કહે છે એનો હેતુ થો?

જે પુરુષ સદ્ગુણો ઉપાસના વિના નિજ કલ્પનાપ આત્મસ્વરૂપનો નિર્ધાર કરે તે માત્ર પોતાના સ્વહંદના ઉદયને વેદે છે, એમ વિચારવું પડે છે.

જે જીવ સત્પુરુષના ગુણનો વિચાર ન કરે, અને યોતનાની કલ્પનાના આશયે વર્તે તે જીવ સહજમાત્રમાં મદગદિ વત્સલ કરે છે, કેમકે અમર થવાને માટે હોર મીએ છે.

૩૮.

સર્વે સંગ મહાશ્વરૂપ ટીપ્પરે કહ્યો છે, તે સત્ત છે.

આવી નિઃશ્ચયગુણવાન કલ્પની સ્થિતિ ક્યાં યુષ્ઠી રાખવી? જે વાત ચિત્તમાં નહીં તે કરવી, અને જે ચિત્તમાં છે તેમાં વડાસ રહેલું એવો વ્યવહાર શી રીતે થઈ શકે?

વૈવર્યવેષે અને નિર્મયમાવે વસતાં કોટી કોટી વિચાર થાયા કરે છે.

વેપ અને તે વેપસંબંધી વ્યવહાર જોઈં લોકદષ્ટિ તેણું માને એ શકં છે, અને નિર્મય માવે વર્તેલું ચિત્ત તે વ્યવહારમાં યથાર્થ ન પ્રગટી શકે એ પણ સત્ય છે; જે માટે એવા ને પ્રકારની એક સ્થિતિ કરી થર્તિ ઘટાડું નથી, કેમકે પ્રપ્ત પ્રકારે વર્તતાં નિર્મયમાવથી વડાસ રહેલું પદે તો જ યથાર્થ વ્યવહાર સાચવી શકાય એમ છે, અને નિર્મયમાવે થઈએ તો પછી તે વ્યવહાર અને તેથી થાય તેની ઉપેક્ષા કરવી પડે, જો ઉપેક્ષા ન કરવામાં આવે તો નિર્મયમાવ હાનિ પામ્યા વિના રહે નહીં. [૫. ૧૦.]

તે વ્યવહાર સ્વાભાવિક અથવા અલંકૃત અથવા કર્મ વિના નિર્મયતા યથાર્થ રહે નહીં, અને વ્યવરૂપ હોવાની વ્યવહાર સ્વાભાવિક જતો નથી.

આ સર્વે વિભાવયોગ મર્યાદિતો અમાલં પિત્ત ધીજા કોઈં ઉપાયે સંતોષ પામે એમ લાગતું નથી.

તે વિભાવયોગ ને પ્રકારે છે: એક પૂર્વે નિગમ કરેલો એવો વ્યવસ્થાપન, અને ધીજો આત્મજુદિએ કટી રંજનપમે કરવામાં આવતો આવસ્થાપન.

આત્મમાવે વિભાવસંબંધી યોગ તેની ઉપેક્ષા જ ધ્યેયભૂત હોય છે. નિચ તે વિચારમાં આવે છે, તે વિભાવનો વર્તેલો આત્મમાવ ધનો પરિણામ કર્યો છે, અને હજી પણ તે જ પરિણામ થતો છે.

તે સંપૂર્ણ વિભાવયોગ નિશ્ચિત કર્યો વિના ચિત્ત વિગ્રાંતિ પામે એમ જણાતું નથી, અને હાલ તો તે કારણે કટી વિશેષ દ્રેષા વેદન કર્યો પડે છે, કેમકે વ્યવ વિભાવ કિયતો છે અને દ્રષ્ટા આત્મમાવમાં સ્થિતિ કરવાની છે. [૫. ૧૧.] તથાપિ એમ રહે છે કે, વ્યવરૂં વિશેષ કાલ્પસુધી વર્તેલું રહે તો આત્મમાવ વિશેષ સ્વચ્છ પરિણામને પામશે; કેમકે આત્મમાવ વિશેષ સંપાદન કરવાનો અવગ્રહ વ્યવની પ્રગતિને ઊંચે પ્રાપ્ત ન થઈ શકે, અને તેથી તે આત્મમાવ કંઈં પણ અજાણતાવવાને પામે.

જે આત્મમાવ વત્સલ થયો છે, તે આત્મમાવપર જો વિશેષ ઠક્ષ કરવામાં આવે તો અત્ય કાલ્પનાં તેણું વિશેષ ધર્મમાવપણું થાય, અને વિશેષ જાણતાવસ્થા વત્સલ થાય,—અને યોગ કાલ્પમાં દ્વિતકાંતિ એવી રમ આત્મદશા પ્રગટે; અને જો વ્યવની સ્થિતિ પ્રમાણે વ્યવનો કાલ્પ રહેતા દેવાનો વિચાર કરવામાં આવે તો હવે આત્મચિન્તિતા ધવાનો પ્રસંગ આવશે, એમ લાગે છે; કેમકે ધર્મ કાલ્પનો આત્મમાવ હોવાથી અભ્યારસુધી વ્યવસ્થા થયે તેણું છતાં તે આત્મમાવ દ્વારથી નથી, તથાપિ કંઈંક કંઈંક તેની અજાણતાવસ્થા થવા દેવાનો વચ્ચે આવ્યો છે; એમ છતાં પણ હવે કેવલ વ્યવપર જ્ઞાન આપવામાં આવશે તો ચિન્તિતમાવ વત્સલ થશે.— [૫. ૧૨.]

હાનીપુરુષો વ્યવવત્સલ દેહાદિ ધર્મ નિરુતે છે. એ રીતે પ્રગતિ કરી હોય તો આત્મમાવ દ્વારનો જ ઝોઈંડ; એ માટે તે વાત ઠલ રાખી વ્યવ વેદનો પડે છે એમ વિચાર પણ હમણા થતો નથી, કેમકે જ્ઞાનનાં તાત્કાલ્ય કરતાં વ્યવસ્થા વધતું જોવામાં આવે તો જરૂર હોય હાનીએ પણ જ્યવત્સ દક્ષા કરવી પડે, એમ થી સર્વેને કહ્યું છે.

અલંકૃત દુષ્ટમ કાલ્પ છે તેને ઊંચે અને હતપુણ્ય લોકોએ મરતજ્ઞેન ધેર્યું છે તેને ઊંચે પરમધર્મસંગ—સત્સેવ કે સરઠ રિગામી જીવોનો સમાગમ પણ ડુર્લભ છે, એમ જાણી જેમ અત્ય પાલ્પમાં સાવધાન થવાય તેમ કરવું પડે છે.

૩૯.

[૫. ૧૩.]

મોવદશા ધારણ કરવી ?

વ્યવહારનો વ્યવ એવો છે કે તે ધારણ કરેલી દશા લોકોને કયાપણું નિમિત્ત થાય, તેમ વ્યવહારની પ્રગતિ થને નહીં,

સારે તે વ્યવહાર નિહત કરવો ?

તે પણ વિચારતાં ચતુર કઠણ લાગે છે, કેમકે તેની કંઈક સ્થિતિ વેદવાનું વિત રમ્યા કરે છે. પછી તે શિયિલતાથી-ઉદયથી કે પરેચ્છાથી કે સંગેષ્ટ દૃષ્ટીથી, એમ છતાં પણ અસ્વચ્છતામાં આ વ્યવહારને સંજોગ કરવા વિત છે.

તે વ્યવહાર કેવા પ્રકારે સંજોગ થઈ શકશે ?

કેમકે તેનો વિચાર વિશેષરૂપે જોવામાં આવે છે. વ્યાપાર સ્વરૂપે, કુટુંબ પ્રતિબંધ, યુવાવસ્થા પ્રતિબંધ, દયાસ્વરૂપે, વિકાર સ્વરૂપે, ઉદય સ્વરૂપે-એ આદિ કારણે તે વ્યવહાર વિચારરૂપે જણાય છે. [પૃ. ૧૪.]

હું એમ જાણું છું કે અવંતકાટથી અપ્રાસવ્ય એવું આત્મસ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન કેવલદત્તેનમરૂપે મંતમુંદુર્ગમાં વસાવ કર્યું છે, તો પછી થયે છે માત્ર કાલમાં આટલો આ વ્યવહાર કેમ નિહત થઈ શકે ? માત્ર આપણે તપયોગાંતરથી તેની સ્થિતિ છે, અને તે સપડોવનાં જાણે તિલ વિચાર્યેથી અસ્વચ્છતામાં તે વ્યવહાર નિહત થઈ શકવાયોગ્ય છે. તોપણ તેની કેવા પ્રકારે નિહતિ કરવી, એ હવે વિશેષરૂપે આરે વિચારવું પડે છે; એમ જાણું છું, કેમકે થીવેને વિષે કંઈ પણ મંદ દશા થતું છે. તે મંદ દશાનો હેતુ શો ?

અદ્ય શકે પ્રાપ્ત થયો એવો પરિચય માત્ર પરિચય, એમ કહેવામાં કંઈ થાય છે ? તે પરિચયની વિશેષ વિશેષ અહિં રહે છે, તે છતાં તે પરિચય કરવો શકો છે. તે પરિચયનો દોષ કહી શકાય નહીં, પણ નિરોધોષ કહી શકાય. અહિં દોષથી દુષ્ટારૂપ દોષ નહીં કહેતાં અદ્યરૂપ દોષ કમો છે.

૪૦.

[પૃ. ૧૬.]

ધનો વિચાર કરી નીચેનું સમાધાન થાય છે.

એકાત દમ્ય, એકાત હેતુ, એકાત કાલ અને એકાત માત્રસ્વ સંબંધ આરમ્ભા વિના ચિત્તની શાંતિ નહીં થાય એમ જાણે છે. એવો વિષય રહે છે.

તે યોગ હવે કંઈ થઈ શકે છે, કેમકે અદ્યનું જલ જોતાં તે નિહત થતાં કંઈક વિશેષ કાલ જશે.

૪૧.

[પૃ. ૧૭.]

મહાશુદ્ધ ૭ ધાનીવાર-વિક્રમ સંવત્ ૧૯૫૧ સાર પછી દોઢ થયેથી સવારે સ્થિતિ નહીં.

અને તેટલા કાલમાં સાર પછી જીવનકાલ થી રીતે વેદનો તે વિચારવાનું થશે—

૪૨.

[પૃ. ૧૮.]

અહિં અપ્પણો વિ દેહમિ, નાવરંતિ મમાદિય,

૪૩.

[પૃ. ૧૯.]

કામ, ધાન અને ઠતાવલ એ ત્રણનો વિશેષ સંયમ કરવો પડે છે—

૪૪.

[પૃ. ૧૯.]

હે યોગ ! અચારમૂલ ભાગતા દવા આ વ્યવસાયથી રૂપે નિહત થા, નિહત !

તે વ્યવસાય કરવાને વિષે ગમે તેટલો જરૂરવાન પ્રારબ્ધોદય દેશાતો હોય તો પણ તેથી નિહત થા, નિહત !

ઓ કે ધી સર્વજ્ઞે એમ કહ્યું છે કે નીલદે મુળરૂપે થતોતો એવો વીર પણ પ્રારબ્ધ દેશાધિના મુક્ત થઈ શકે નહીં, તોપણ હું તે અદ્યનો આપણના દોષથી નિજ દોષ નાથી તેને અલંકાર વીરરૂપે વિચારી તેથી નિહત થા, નિહત !

કેવલ માત્ર પ્રારબ્ધ હોય, અને અન્ન કર્મ દશા વર્તતી ન હોય તો તે પ્રારબ્ધ સહેને નિહત થવા દેવાનું થને છે, એમ, પરમ સુરૂપે સ્વીકાર્યું છે, પણ તે કેવલ પ્રારબ્ધ સારે કહી શકાય કે જ્યારે પ્રાણાતપર્વેત નિઘમેદ દષ્ટિ ન થાય, અને તને સર્વ પ્રમાણમાં એમ થને છે, એવું આપણી કેવલ નિષ્ઠા ન થાય ત્યાંથી થાય એ છે કે, તેને વિષે સામ્યુદિ મજબી, આ માત્ર વિચારી હે યોગ હવે હું અસ્વચ્છતામાં નિહત થા નિહત !

૪૫.

[પૃ. ૧૯.]

હે યોગ, હવે હું અમ નિહતિરૂપ કાલની પ્રતિજ્ઞા કર, પ્રતિજ્ઞા કર !

• કેવલઅનિહતિરૂપ પ્રતિજ્ઞાનો વિશેષ અવકાશ જોવામાં આવે તો અંતર્યમનિહતિરૂપે એવો આ વ્યવસાય તેને લાગ !

જે જ્ઞાનદશામાં જ્ઞાનાભ્યાસ કરે સંમતે નહીં તે જ્ઞાનદશાની સિદ્ધિ છે તેને વિષે જ્ઞાનો તું સર્વસંગત્યાગદશા અભ્યાસ કરીશ તો સંપૂર્ણ જગત્ પ્રસંગમાં યજ્ઞો તો પણ તને વાથરૂપ ન થાય. એ પ્રકાર વર્તે છેલ્લે પણ નિશ્ચિત જ પ્રસન્ન રાવે છે કહી છે, જેમકે આપમાદિ ધર્મે પરમ પુરુષે છેવટે એમ જ પડ્યું છે.

૪૬.

[ઇ. ૧૦૩.]

સં. ૧૧૫૧ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૫ ધોમે-સાર્વકાલ્યની પ્રત્યાપ્તિ.

સં. ૧૧૫૧ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૪ ધોમે.

૪૭.

[ઇ. ૧૦૫.]

ક્ષત્રીયરાની જ્ઞાન વિકલ્પ યર્તા સી કાર ?

૪૮.

[ઇ. ૧૦૬.]

જેમ નિર્મલતારે રત્ન સ્ફટિક તળી.

તેમ જ જીવ સ્વભાવે.

તે જિન ધીરે તે ધર્મે પ્રકાશિયો.

પ્રબલ કવાય અગાધ રે.

૪૯.

[ઇ. ૧૦૮.]

વીતરાગદર્શન

ઉદ્દેશ પ્રકરણ

ચર્ચક્રમીમાંલા.

પદ્મ દર્શન અવલોકન.

વીતરાગ અભિપ્રાય વિચાર.

શ્વચ્છાદ્યપ્રકરણ.

શુનિષર્ગ.

આગ્રાપરમ.

મતમતાંતરનિરાકરણ.

રૂપસંહાર.

૫૦.

[ઇ. ૧૧૦.]

નવ તારવિવેચન.

શુભસ્થાનકવિવેચન.

કર્મપ્રકૃતિ વિવેચન.

વિચારપદ્ધતિ.

શબ્દનાદિવિવેચન.

ધોધર્મીજસંપત્તિ.

જીવાનીયવિમુક્તિ.

શુદ્ધાત્મપદમાવના.

૫૧.

[ઇ. ૧૧૧.]

અગ

રૂપાંગ.

મૂલ.

हेतु.

अथय प्रकाशिता श्रीका.

व्यवहार हेतु.

परपार्य हेतु.

परमार्थ गौणतानी प्रसिद्धि.

व्यवहार विस्तार्युं पर्यवसान.

अनेकांतदृष्टि हेतु.

स्वगत मतांतर निवृत्तिप्रयत्न.

स्वकर्म स्वपक्षेण अविशेषि लोकापेक्षेन स्पष्टन हेतु.

वर्तमान काले आत्मसाधनमभिप्रा.

दीतरागद्वेषेन व्याख्यानो अनुक्रम.

५३.

[४. १११.]

मूळ.

लोक संस्थान !

धर्म अथवा अस्तिभावकाय इत्य !

स्वाभाविक अस्तित्व !

अनादि अनंत सिद्धि !

अनादि अनंततुं ज्ञान ही दिवे !

आत्मा संशोभे विद्यते !

सिद्ध अर्थव्ययन-वेत्तन, स्वस्वत्ता काभाटे नहीं !

वैयर्थ्यज्ञानां लोकांतोक्तुं प्रयत्न ही दिवे !

लोकस्थिति भयंदा हेतु ?

साधन ननु अर्थ ?

वैतर.

ते ये स्वान्वर्ति सुखे वीर्यदि वस्तु,

अपवा नियमित गति हेतु ?

दुःख सुखभावि काळ !

मनुष्य कर्मव्याप्ति प्रमाण !

अभिप्रायसिद्धि विविध योगे एकदम अर्थन भवतु !

एक सिद्ध लो अनंत सिद्ध अवगणना ?

५३.

[४. ११४.]

हेतु अव्यक्त !

एकमां पर्यवसान ही रोते मई शके छे ?

अथवा भवतु नयी ?

अवधार रचना करी छे एम कोई हेतुही सिद्ध थाव छे !

५४.

[४. ११५.]

अविधि-अज्ञानदशा संशोभे विचार.

तथा तेषु पर्यवसान ?

સ્યાર પછી લોકોપકારપ્રશ્નિત ?
લોકોપકારપ્રશ્નિતું ધોરણ.
વર્તમાનમાં કેમ વર્તેલું સ્થિત છે ?
(હાલમાં)

૫૫.

[ઇ. ૧૧૭.]

આત્મપરિણામની વિશેષ સ્થિરતા ધવા માળી અને માયાનો સંસ્ક્રમ સ્વપ્નયોગપણે કરતો પડે છે—

૫૬.

[ઇ. ૧૧૮.]

દ્રવ્યે કાઢ્યાં જે વસ્તુ જાણંતર થાય નહીં તેને થી જિવ દ્રવ્ય કહે છે.
કોઈ પણ દ્રવ્ય પરપરિણામે પરિણમે નહીં. સ્વપ્નનાનો સ્વાય કરી શકે નહીં.
પ્રલેષ દ્રવ્ય (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાઢ-માવથી) સ્વપરિણામી છે.
નિયત અનાદિ મર્વાવાપણે થઈ છે.
તે ચેતન છે, તે કોઈ દિવસ અચેતન થાય નહીં; જે અચેતન છે, તે કોઈ દિવસ ચેતન થાય નહીં.

૫૭.

[ઇ. ૧૧૯.]

દે યોગ,

૫૮.

[ઇ. ૧૨૦.]

એક ચેતન્યનાં આ ચર્ચે શી રીતે પડે છે ?

૫૯.

[ઇ. ૧૨૧.]

જો આ જોવે તે વિશાલ પરિણામ ક્ષીણ ન કર્યાં તો આ જ મને વિષે તે પ્રલક્ષ દુઃખ વેદશે.

૬૦.

[ઇ. ૧૨૨.]

જે જે પ્રકારે આત્માને ચિંતન કર્યો હોય તે તે પ્રકારે તે પ્રતિભાવે છે.
વિષયાર્થપણથી મૂટતાને ધાનેલી વિચારશક્તિવાદ્ય જીવને આત્માનું નિલ્પણું માસતું નથી, એમ મણુંકરીને દેશાય છે,
તેમ થાય છે, તે મધ્યમ છે; કેમકે અનિલ્પ એવા નિયમને વિષે આત્મયુદ્ધિ હોવાથી પોતાનું ૧૧ અનિલ્પણું માસે છે.
વિચારવાનને આત્મા વિચારવાન લાગે છે. શૂન્યપણે ચિંતન કરનારને આત્મા શૂન્ય લાગે છે, અનિલ્પણે ચિંતન કરનારને અનિલ્પ લાગે છે, નિલ્પણે ચિંતન કરનારને નિલ્પ લાગે છે.
ચેતનની જાપણિતા કંઈ પણ સંયોગો દેશાતા નથી, તેથી ચેતન અનુલ્પ છે. તે ચેતન વિશાલ પામવાનો કંઈ અનુમય થતો નથી, માટે અવિનાશી છે.—નિલ્પ અનુમનસ્વરૂપ હોવાથી નિલ્પ છે.
સમયે સમયે પરિણામોત્તર પ્રાપ્ત થવાથી અનિલ્પ છે.
સ્વસ્વરૂપનો સ્વાય કરવાને અયોગ્ય હોવાથી મૂલ દ્રવ્ય છે.

૬૧.

[ઇ. ૧૨૩.]

સર્વે કરતાં ચીતરાગનાં વચનને સંપૂર્ણ પ્રતીતિનું સ્થાન વહેલું પડે છે, કેમકે જ્યાં રાગાદિ દોષનો સંપૂર્ણ ક્ષય હોય ત્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વામિ પ્રગટવાયોમ્ય નિયમ પડે છે.

શ્રી જિનને સર્વે કરતાં જટિલ ચીતરાગતા સંમત છે. પ્રલક્ષ તેમનાં વચનનું પ્રમાણ છે માટે. જે કોઈ પુરુષને જોડે અંશે ચીતરાગતા સંમત છે, તેટલે અંશે તે પુરુષનું વાક્ય માન્યતા યોગ્ય છે.

સાંખ્યાદિ દર્શને વંધ, મોક્ષની જે જે વ્યાખ્યા સ્પષ્ટેસી છે, તેથી વલ્લભ પ્રમાણસિદ્ધ વ્યાખ્યા શ્રી જિવચીતરાગે કહી છે, એમ જાણું છું.

શં. જે જિને દ્વૈતનું નિરુપણ કર્યું છે, આત્માને શંકા દ્રવ્યવત્ કહ્યો છે, કર્તા મોક્ષા વ્યક્તો છે, અને નિર્વિકલ્પ સમાધિને ચંતરામમાં મુક્ત્ય કારણ થાય એવી પદાર્થવ્યાખ્યા કહી છે, તે જિનની શિષ્યા વલ્લભ પ્રમાણસિદ્ધ છે એમ કેમ કહી શકાય ? કેવલ અદ્વૈત—અને

[ઇ. ૧૨૪.]

સદ્ને નિર્લિપ્ય સમાધિનુ કારણ યશો જે વેદાંતાદિ માર્ગ તેનું તે કરતાં અવશ્ય વિરોધ પ્રમાણસિદ્ધવત્ સમયે છે

૭. યદપિ વ્યવહાર તમે કરો છો તેમ જાણીય, પણ મર્યં દર્શનની શિક્ષા કરતાં જિજ્ઞાસી કહેલી થય મોહના શ્વરુપની ઝિજ્ઞા જેટલી અવિકલ પ્રતિભાવે છે, તેટલી વીજાં દર્શનની પ્રતિભાવણી નથી—અને જે અવિકલ શિક્ષા તે જ પ્રમાણસિદ્ધ છે

૮. એમ જો તમે ધારો છો તો ઓરે રીતે નિર્ભયનો સમય નહીં આવે, કેમકે સર્વ દર્શનમા જે જે દર્શનનો વિષે જેની સ્થિતિ છે તે તે દર્શન માટે અવિકલતા માણે છે

૯. શરૂથી એમ હોય તો તેથી અગિયજતા ન ટરે, જેનું પ્રમાણે કરી અવિકલવત્ હોય તે જ અવિકલ ટરે

૧૦. જે પ્રમાણે કરી તમે પિનની શિક્ષાને અવિકલ આપો છો તે પ્રચારો તમે કરો, અને જે પ્રચારે વેદાંતાદિનું ચિકલવત્ તમને સમયે છે, તે પણ વહો

૬૨

[૫ ૧૧૦]

પ્રસક્ત અનેક પ્રકારના હુ છો તથા હુ છીં પ્રાણીઓને જોઈને, તેમ જ જગત્ની વિવિધ રચના જાણીને તેમ થવાનો હેતુ હો છે? તથા તે હુ છતુ મૂલ સ્વરૂપ નું છે? અને તેની વિવિધ રચના પ્રકારે થઈ શક્યા યોગ્ય છે? તેમ જ જગત્ની વિવિધરચનાનું અનર્હરૂપ નું છે—અર્થાત્ પ્રકારને વિષે વિચારદશા સ્વરૂપ થઈ છે જેને યથા મુમુક્ષુ પુરુષ તેમણે, પૂર્વ પુરુષોએ ઉપર કહ્યા તે વિચારો વિષે જે કદ સમાધાન આપ્યું હતું, અથવા માન્યું હતું, તે વિચારના સમાધાન પ્રલે પણ યથાશક્તિ આલોચના કરી તે આલોચના કરતા વિવિધ પ્રકારના મતમતાવર તથા અભિપ્રાયસંઘર્ષી યથાશક્તિ વિશેષ વિચાર કર્યો તેમ જ નાના પ્રકારના રામાનુજાદિ સપ્રદાયનો વિચાર કર્યો તથા વેદાંતાદિ દર્શનનો વિચાર કર્યો તે આલોચનાવિષે અનેક પ્રકારે તે દર્શનના સ્વરૂપનું મગન કર્યું, અને પ્રણે પ્રણે મગનની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત મણેલું પુરું જીવદર્શન તે સઘર્ષી ધ્યાના પ્રકારે જે મગન થયું, તે ધ્યયનની તે દર્શનને સિદ્ધ થતા અર્થે—પૂર્ણપર વિરોધ એકા રાણે છે યથા નીચે લખ્યા છે તે કારણો દેશ્યાં

૬૩.

[૫. ૧૧૨]

ધર્માત્મિકાચ અને અધર્માત્મિકાચ તથા આદ્યાદ્યાત્મિકાચ અલ્પી છતાં રૂપીને સામર્થ્ય આપે છે, અને એ પણ દ્રવ્ય સમાવરણિમાં કહ્યા છે, છારે એ અલ્પી છતાં રૂપીને સહાયક કેમ થઈ શકે?

ધર્માત્મિકાચ અને અધર્માત્મિકાચ એકસેનાયગ્રાહી છે, અને પરસ્પર સ્પર્શતાવાદા તેના સ્વભાવ છે, છતાં તેમા વિરોધ, ગતિ પામેલી વજ્રપ્રાયે સ્પર્શસહાયકતારૂપે અને સ્પર્શિ પામેલી વસ્તુશ્રવ્યે ગતિ સહાયકતારૂપે થઈ શા માટે આવે નહીં?

ધર્માત્મિકાચ, અધર્માત્મિકાચ અને આત્મા એક એ પ્રણ સમાન અસંહ્યાત પ્રદેશી છે, તેનો કઈ બીજો રહસ્યાર્થ છે?

ધર્માત્મિકાચ, અધર્માત્મિકાચની અવગાહના અમુક અમૂર્તીકારે છે, તેમ હોવામા કદ રહસ્યાર્થ છે?

લોકસંસ્થાન સંદેવ એક સ્વરૂપે રહેવામા કદ રહેવાય છે?

એક તારો પણ ધટવધ થતો નથી, એકી અનાદિસ્થિતિ યા હેતુથી માનવી?

શાશ્વતપણની વ્યવસ્થા શું? આત્મા, કે વરમાણુ કદાપિ શાશ્વત માનવામા મૂક દ્રવ્યલ કારણ છે, પણ તારા, ચંદ્ર, વિમાનાદિમાં તેનું નું કારણ છે?

૬૪

[૫ ૧૧૧]

સિદ્ધ આત્મા લોકલોકપ્રવાસક છે, પણ લોકાલોકવ્યાપક નથી, વ્યાપક તો સ્વઅવગાહનાપ્રમાણ છે જે મનુષ્યદેહે સિદ્ધિ શમ્યા તેના ત્રીજા ભાગ અને તે પ્રદેશ થતો છે, એટલે આત્મદ્રવ્ય લોકાલોકવ્યાપક નથી પણ લોકાલોકપ્રવાસક એટલે લોકાલોકવ્યાપક છે, લોકાલોક પ્રત્યે આત્મા જતો નથી, અને લોકાલોક કદ આત્મામા આવતાં નથી, સર્વે પોત-પોતાની અવગાહનામાં સ્વસામા રહ્યો છે, તેમ છતાં આત્માને તેનું જ્ઞાનદર્શન સ્ત્રી રીતે થાય છે?

અને કો એનું દર્શન કહેવામા આવે કે જેમ આરીસામાં વસ્તુ પ્રતિબિંબિત થાય છે, તેમ આત્મામા પણ લોકાલોક પ્રકાશિત થાય છે, પ્રતિબિંબિત થાય છે તો એ સમાધાન પણ અવિરોધ દેશ્યાનું નથી, કેમકે આરીસામાં તો યીજસા પરીમાનીપુરુષ રાસી(?)થી પ્રતિબિંબ થાય છે

આત્માનો અગુરુ સુધુ ધર્મ છે, તે ધર્મને દેવતાં આત્મા સર્વે પદાર્થને જાણે છે, કેમકે સર્વે દ્રવ્યમાં અગુરુ લગુ ગુણ સમાન છે. એમ કહેવામાં આવે છે, સાં અગુરુ સુધુ ધર્મનો અર્થ શું સમજવો ?

૬૫.

[ઇ. ૧૩૬.]

આહારનો જય,
આસનનો જય,
નિદ્રાનો જય,
વાક્સંયમ,
જિનોપદિષ્ટ આત્મભ્યાન.

„ આત્મભ્યાન શી રીતે ?

જ્ઞાન પ્રમાણ ધ્યાન થઈ શકે, માટે જ્ઞાનતારતમ્યસા જોઈએ.
શું વિચારતાં, શું માનતાં, શ્રી દશા સતો ચોથું ગુણસ્થાનક કહેવાય !
શાથી ચોથું ગુણસ્થાનકેથી તેરમે ગુણસ્થાનકે આવે ?

૬૬.

[ઇ. ૧૪૦.]

વર્તમાનકાળની પેઠે આ જગત્ સર્વે કાઠ છે.
પૂર્વકાળે ન હોય તો વર્તમાનકાળે તેનું હોયું પણ હોય નહીં.
વર્તમાનકાળે છે તો મવિષ્યકાળમાં તે અસ્તં વિનાશ પામે નહીં.
પદાર્થનાજ્ઞ પરિણામી હોવાથી આ જગત્ પર્યાયાંતર દેખાવ છે; પણ મૂલરૂપે તેનું સદા વર્તમાનપણું છે.

૬૭.

[ઇ. ૧૫૦.]

જે વસ્તુ સમયમાત્ર છે, તે સર્વે કાઠ છે.
જે ભાવ છે તે છે, જે ભાવ નથી તે નથી.
એ પ્રકારનો પદાર્થ સ્વભાવભિભાવપૂર્વક સ્પષ્ટ દેખાવ છે. જહ સ્વભાવ, ચેતન સ્વભાવ.

૬૮.

[ઇ. ૧૫૨.]

શુણતિશયતા શું ?
તે કેમ આરાધાય ?
કેવલજ્ઞાનમાં અતિશયતા શું ?
તીર્પકરમાં અતિશયતા શું ? વિશેષ હેતુ શો ?
જો જિનસમ્મત કેવલજ્ઞાન છોકાલોકજ્ઞાનક માનીએ તો તે કેવલજ્ઞાનના આહાર, નિહાર, વિહારાદિ ક્રિયા શી રીતે શંભવે ?
વર્તમાનમાં તેની આ ક્ષેત્રે અપ્રાપ્તિ તેનો હેતુ શો ?

૬૯.

[ઇ. ૧૫૪.]

મતિ,
શુભ,
અવધિ,
મનઃપર્યેય,
પરમાવધિ,
કેવલ,

૭૦.

[ઇ. ૧૫૫.]

પરમાવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન છે, એ સહસ્ર અનુશ્રેણા કરવા યોગ્ય છે.

અનાદિ અનંતશબ્દનું, અનંત એવા શ્લોકનું ? ગણિતથી જીતીત અથવા અસંસ્થાતથી પર એવો જીવસમૂહ, પરમાણુસમૂહ અનંત છતાં અનંતપણાનો સાક્ષાત્કાર થાય તે ગણિતાતીતપણું છતાં શી રીતે સાધ્ય? અનંતપણું જણાય ? એ વિરોધની શાંતિ ઉપર વક્ષ્યાં શ્રે રહસ્યથી થયેલોયોગ્ય સમજાય છે.

યદી કેવલજ્ઞાન નિર્વિકલ્પ છે, ઉપયોગનો પ્રયોગ કરવો પડતો નથી. સદૃશ ઉપયોગે તે જ્ઞાન છે; તે પણ રહસ્ય અનુપ્રેક્ષા કરવાયોગ્ય છે.

કેમકે પ્રથમ સિદ્ધ કોણ ? પ્રથમ જીવપર્યાય કયો ? પ્રથમ પરમાણુ-પર્યાય કયો ? એ કેવલજ્ઞાનનોચર પણ અનાદિ જ જણાય છે; અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન તેની આદિ પામતું નથી, અને કેવલજ્ઞાનથી કંઈ છાતું નથી એ વે વાત પરસ્પર વિરોધી છે, તેનું ઇત્યાવાન પરમાવધિની અનુપ્રેક્ષાથી તથા સદૃશ ઉપયોગથી અનુપ્રેક્ષાથી સમજાવાયોગ્ય રહ્યો દેશાય છે.

૭૧.

[૫. ૧૫૧.]

કંઈ પણ છે ?

હું છે ?

શા પ્રકારે છે ?

જાણશા યોગ્ય છે ?

જાણવાનું કાલ હું છે ?

અંધારો હેતુ શો છે ?

[૫. ૧૫૩.]

પુરુષભિન્નિત્ત બંધ કે જીવના સ્વયંથી બંધ ?

જે પ્રકારે માનો તે પ્રકારે બંધ ન ટાલી શકાય એવો સિદ્ધ થાય છે; માટે મોક્ષપદની હાનિ થાય છે. તેનું માતિલ ઠરે છે.

અમૂર્તતા તે કંઈ વસ્તુતા કે અવસ્તુતા ?

અમૂર્તતા જો વસ્તુતા તો કંઈ મહત્ત્વવાન કે તેમ નહીં ?

મૂર્ત એવાં પુરુષનો અને અમૂર્ત એવાં જીવનો સંયોગ કેમ થતે ?

[૫. ૧૫૬.]

પ્રથમ અમૂર્ત અને જીવ દ્રવ્યનું ક્ષેત્રવ્યાપીપણું જે પ્રકારે જિન કહે છે તે પ્રમાણે બાનતાં તે દ્રવ્ય સ્વરૂપસમાવીત્ત્વ સિદ્ધ થવા જાય છે, કેમકે મધ્યમપરિણામીપણું છે.

પ્રથમ, અપ્રથમ અને આકાશ એ વસ્તુ દ્રવ્યપણે એક જાતિ અને ગુણપણે ભિન્ન જાતિ એમ માનવા યોગ્ય છે, કે દ્રવ્યતા પણ ભિન્ન ભિન્ન માત્રવા યોગ્ય છે.

દ્રવ્ય એટલે શું ? ગુણપર્યાયવિના તેનું શીનું શું સ્વરૂપ છે ?

[૫. ૧૫૯.]

કેવલજ્ઞાન સર્વ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલમાપનું જ્ઞાયક ઠરે તો સર્વ વસ્તુ વિચલ મર્યાદામાં આવી જાય-અનંતપણું થ ઠરે, કેમકે અનંતપણું-અનાદિપણું સમજ્યું કરું નથી-અર્થાત્ કેવલજ્ઞાનમાં તેનું કશું રીતે પ્રતિભાસણું થાય ? તેનો વિચાર ઘરાવર બંધ બેસતો નથી.

૭૨.

[૫. ૧૬૧.]

જેન જેને સર્વપ્રકાશતા કહે છે, તેને વેદાંત સર્વવ્યાપકતા કહે છે.

જો વસ્તુપરથી અરુચનો વિચાર અનુસંધાન કરવો થતે.

જિનને અભિપ્રાયે આત્મા માનતા અન્ય લક્ષ્યા છે તે પ્રસંગોપ્રત્યે વધારે વિચાર કરવો—

૧. અસંસ્થાત પ્રદેશનું મૂલ પરિમાણ.

૨. સંકોચ વિકાસ થઈ શકે એવો આત્મા માન્યો છે તે સંકોચ, વિકાસ અરુચીને વિષે હોવાયોગ્ય છે ? તથા કેવા પ્રકારે હોવાયોગ્ય છે.

૩. નિમીદ અવસ્થાવિષે વિશેષ કારણ કંઈ છે ?

૪. સર્વ દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિની પ્રકાશકતા તે સ્વ કેવલજ્ઞાનસમાવી આત્મા છે, કે સ્વસ્વરૂપાવધાન નિજજ્ઞાનમય કેવલજ્ઞાન છે ?

૫. આત્માના યોગે વિપરિણામ છે ! સમાધે વિપરિણામ છે ! વિપરિણામ આત્માની મૂલ સત્તા છે ? સંયોગી સત્તા છે ? તે સત્તાનું કયું દ્રવ્ય મૂલ કારણ છે ?

[ટ. ૧૬૩.]

૬. હીનાધિક અવસ્થા ચેતન ધામે તેને વિષે કંઈ વિશેષ કારણ છે ! સ્વસ્થભાવનું ? પુરૂષ સંયોગનું કે તેથી વ્યતિરિક્ત ?

૭. જે પ્રમાણે મોક્ષપદે આત્મતા પ્રગટે તે પ્રમાણે મૂલ દ્રવ્ય માનીએ તો લોકન્યાયકપ્રમાણ આત્મા ન થવાનું કારણ શું ?

૮. જ્ઞાન ગુણ અને આત્મા ગુણી એ પદના ઘટાવવા જતાં આત્મા કથંચિત્ જ્ઞાનવ્યતિરિક્ત માનવો તે કેવી અપેક્ષા ? જઠરભાવે કે અન્યગુણ અપેક્ષા ?

૯. મધ્યમ પરિણામવાદી વસ્તુનું નિલ્પપણું સી રીતે સંભવે છે ?

૧૦. શુદ્ધચેતનમાં અનેકની સંરચાનો મેદ શા કારણે ઘટે છે ?

૭૩.

[ટ. ૧૬૫.]

જેમાથી માર્ગ પ્રવર્ત્યો છે, એવા મોટા પુરુષના વિચાર, બલ, નિર્ભયતાદિ ગુણો પણ મોટા હતા.

એક રાત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવામાં જે પરાક્રમ ઘટે છે, તે કરતા અપૂર્વ અભિપ્રાય સહિત ધર્મચંતતિ પ્રવર્તનામા વિશેષ પરાક્રમ ઘટે છે.

તાપારૂપ શાંતિ યોગા વચ્ચે પૂર્વે અન જળાતી હતી, હાલ તેમાં વિકલ્પતા ઝોવામાં આવે છે તેનો હેતુ શો હોયો જોઈએ તે વિચારવાયોગ્ય છે.

દર્શનની રીતે આ કાલમાં પર્મ પ્રવર્તે એથી જીવોનું કલ્યાણ છે કે સંપ્રદાયની રીતે પ્રવર્તે તો જીવોનું કલ્યાણ છે તે માત્ર વિચારવાયોગ્ય છે.

સંપ્રદાયની રીતે ધણા જીવોને તે માર્ગે મૂઢણ થવા યોગ્ય થાય, દર્શનની રીતે ચીરલ જીવોને મૂઢણ થાય.

જો જિનને અભિમતે માર્ગે નિરૂપણ કરવાયોગ્ય ગણવામાં આવે, તો તે સંપ્રદાયના પ્રકારે નિરૂપણ થનો વિશેષ અસંભવિત છે, કેમકે તેની રચનાનું સાંપ્રદાયિક સ્વરૂપ થવું કઠણ છે.

દર્શનનો અપેક્ષાએ કોઈક જીવને ઉપકારી થાય. એટલો વિરોધ આવે છે.

૭૪.

[ટ. ૧૬૬.]

જે કોઈ મોટા પુરુષ થયા છે તેઓ પ્રથમથી સ્વસ્થરૂપ (નિજશક્તિ) સમજી શકતા હતા, અને માયિ મહત્કાર્યનાં જીવને પ્રથમથી અવ્યક્તપણે વાળ્યા રહેતા હતા-અથવા સ્વાધરણ અભિરોધ જેવું રાણતા હતા.

અત્રે તે પ્રકાર વિશેષ વિરોધમા વળ્યો હોય એમ દેખાય છે. તે વિરોધમાં કારણો પણ અને છટકાં છે.

૧. વિશેષ સંસારીની રીતિ જેવો વ્યવહાર વર્તતો હોવાથી.

૨. પ્રભવચર્ચનું બારણ.

૭૫.

[ટ. ૧૬૭.]

સોહં (સાધર્મ્યકારક) મહાપુરુષોએ ગવેષણા કરી છે.

કલ્પિત પરિણતિથી જીવને નિરમતું આટલું થયું કઠણ થઈ વસ્તુ છે તેનો હેતુ શો હોયો જોઈએ ?

આત્માના ધ્યાનનો મુખ્ય પ્રકાર કયો કહી શકાય ?

તે ધ્યાનનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે ?

આત્માનું સ્વરૂપ શા પ્રકારે ?

કેવલજ્ઞાન જિનાયમમાં પ્રદ્યુત્યું છે તે ચયાયોગ્ય છે કે, વેદવિ પ્રદ્યુત્યું છે તે ચયાયોગ્ય છે ?

૭૬.

[ટ. ૧૬૮.]

પ્રેરનાર્ણવક સ્પષ્ટ ગમનાશ્રમ કિયા આત્માના અસંસ્કારાત પ્રદેશપ્રમાણપણા માટે વિશેષ વિચારવાયોગ્ય છે.

પ્ર-પરમાણુ એક પ્રદેશાત્મક, આકાશ અર્નત પ્રદેશાત્મક માનવામાં જે હેતુ છે, તે હેતુ આત્માના અસંસ્કારાત પ્રદેશ-પણા માટે યાતાત્મ્ય સિદ્ધ થતો નથી મધ્યમ પરિણામી વસ્તુ અનુલ્લખ જોવામાં આવતી નથી મળે.

૩૦-

૭૭.

[ઇ. ૧૬૧.]

શમૂત્તપનાનો વ્યાપ્તિ શું ?

અનંતપનાની વ્યવહાર શું ?

આકાશનું અવગાદકધર્મપણું શા પ્રકારે ?

મૂર્ત્યુર્ત્તનો વંધ આજ થતો નથી તો અનાદિથી કેમ થઈ શકે ? વસ્તુસ્વભાવ એમ અન્યથા કેમ માની શકાય ?

કોવાદિભાવ ઝીલ્મોં પરિણામીપણે છે, નિવૃત્તપણે છે ?

પરિણામીપણે જો કહીએ તો સ્થાનાત્મિક ધર્મે થાય, સ્થાનાત્મિક ધર્મનું ટકવાપણું ત્યાંય અનુભૂત થતું નથી.

નિવૃત્તપણે જો ગણીએ તો સાક્ષાત્ વંધ છે પ્રકારે જિન કહે છે, તે પ્રમાણે માનતાં વિરોધ આવશે સંમતે છે.

૭૮.

[ઇ. ૧૬૦.]

જિનને અભિમત કેવલદર્શન અને વૈદાંતને અભિમત મદ્ધા એમાં મેદ થો છે ?

૭૯.

[ઇ. ૧૫૧.]

જિનને અભિમતે.

આત્મા—અસંહ્યાત પ્રદેશી—(૦) સંકોચ નિવારણનું ભાજન—અરૂપી છોક પ્રમાણ પ્રદેશાત્મક

[ઇ. ૧૭૨.]

૮૦.

જિન.

મધ્યમ પરિમાણનું નિલપણું, કોવાદિનું પારિણામિકપણું (૧) આત્મામાં કેમ થટે ! કઈ વંધનો હેતુ આત્મા, કે પુરુષ, કે સમય કે કંઈ એથી પણ અન્ય પ્રકાર ? મુક્તિમાં આત્મવત્ ! દ્રવ્યનું મુગધી અસિદ્ધિકપણું શું ? જ્યાં શુભ મઝી એક દ્રવ્ય કે તે વિના મીઠું દ્રવ્યનું કંઈ વિશેષ સ્વરૂપ છે ? જ્યાં દ્રવ્યનું વસ્તુલ શુભ વાદ કરી વિચારીએ તો એક છે કે કેમ ? આત્મા શુભી જ્ઞાન શુભ એમ કહેવાથી કયંચિત્ આત્માનું જ્ઞાનરાહિત્યપણું સ્વર્ણ કે નહીં ? જો જ્ઞાનરાહિત્યઆત્મપણું સ્વીકારીએ તો જલ્દા જાય ? ચારિત્ર-સીમાંદિ શુભ કહીએ તો જ્ઞાનથી તેનું જરૂરપણું જોવાથી તે જલ્દા ઠરે તેનું સમાધાન શા પ્રકારે થટે છે ? અમ્બલ પારિણામિક આવે શા માટે થટે ? ધર્માસ્તિકાપ-અપર્માસ્તિકાપ-આકાશ અને પીઠ દ્રવ્ય દટિ ? જોઈએ તો એક વસ્તુ સરી કે નહીં ? દ્રવ્યપણું શું ? ધર્માસ્તિકાપ, અપર્માસ્તિકાપ, અને આકાશનું સ્વરૂપ વિરોધ થી રીતે પ્રતિપાદન થઈ શકે છે ! છોક અસંહ્ય પ્રદેશી અને દ્વીપ સમુદ્ર અસંહ્યાતા છે આદિ વિરોધનું સમાધાન શા પ્રકારે છે !

૮૧.

[ઇ. ૧૭૩.]

આત્મામાં પારિણામિકતા ! મુક્તિમા પણ સર્વ પદાર્થનું પ્રતિમાણનું ! અનાદિ અનંતનું જ્ઞાન વશ પ્રકારે થરા યોગ્ય છે ! વૈદાંત.

આત્મા એક, અનાદિ માયા, વંધમોહનું પ્રતિપાદન એ તમે કહો છો એમ થઈ શકતાં નથી.

આનંદ અને વૈતાન્યમી ધી કમિટદેવનીએ વિરોધ કયો છે તેનું શું સમાધાન છે ? ચચાયોગ્ય સમાધાન વૈદાંતમાં જોવામાં આવતું નથી.

આત્મા નાનાવિના વંધ, મોહ હોવાયોગ્ય ન નથી. તે તો છે, એમ છતાં કમિટ કહેવાથી પણ વપરેશાદિ કાર્ય કરવા યોગ્ય ટાટાં નથી.

૮૨.

[ઇ. ૧૭૪.]

જિનમાર્ગ.

૧ સ્ત્રોક સંપાન,

૨ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ દ્રવ્ય.

૩ અરૂપીપણું.

૪ મુખ્ય મુખ્યાદિકાલ.

- ५ ते ते काळे भारतादिनी स्थिति-मनुष्य संवत्सादिप्रमाण.
 - ६ निगोद सूक्ष्म.
 - ७ भव्य अभव्य नामे वे प्रकारे जीव.
 - ८ विभाव दशा तारिणामिक भावे.
 - ९ प्रदेश अने समय तेजुं व्यावहारिक पारमार्थिक कंई स्वरूप.
 - १० गुण समुदायची जडुं कंई द्रव्यत्व.
 - ११ प्रदेश समुदायतुं वस्तुत्व.
 - १२ रूप, रस, गंध, स्पर्शधी जडुं एथुं कंई पण परमाणुपणुं.
 - १३ प्रदेशतुं संकोचातुं, विकाशातुं.
 - १४ तेथी घनपणुं के पातळपणुं.
 - १५ अस्पर्शगति.
 - १६ एक समय भद्र अने सिद्धकोन होयापणुं.—अथवा ते ज समये लोकांतगमन.
 - १७ सिद्धसंबंधी अवगाह.
 - १८ अवधि, मनःपर्यव अने केवळनी व्यावहारिक पारमार्थिक कंई व्याख्या ;—जीवनी अपेक्षा तथा इत्य पदार्थनी अपेक्षाए.
- “मतिश्रुतनी व्याख्या—ते प्रकारे.”
- १९ केवळज्ञाननी बीजी कंई व्याख्या.
 - २० क्षेत्रप्रमाणनी बीजी कंई व्याख्या.
 - २१ रामस्त विश्वनी एक अद्वैत तत्त्वपर विचार.
 - २२ केवळज्ञानविना जीवस्वरूपतुं बीजा कोई ज्ञाने ग्रहण प्रत्यक्षपणे.
 - २३ विभावतुं वपादान कारण.
 - २४ तेम तत्त्वप्रकारतो समाधानयोग्य कोई प्रकार.
 - २५ आ काळने विषे दश धोळुं व्यपच्छेदपणुं—तेबो अन्य कंई पण परमार्थ.
 - २६ बीजभूत अने संपूर्ण एम केवळज्ञान वे प्रकारे.
 - २७ बीयादि आरमगुण गण्या छे तेमां चेतनपणुं.
 - २८ ज्ञानची जडुं एथुं आरमत्व.
 - २९ बीयनी स्पष्ट अनुभव धवानी व्यावना सुष्ट प्रकार—वर्तमानकाळने विषे.
 - ३० तेमां पण सर्वोत्कृष्ट सुष्ट प्रकार.
 - ३१ अतिशयतुं स्वरूप.
 - ३२ अन्वि (केटलीक) अद्वैततत्त्व मानतां चित्त बाय एवी मान्य छे.
 - ३३ लोकदर्शननी सुगम मार्ग—वर्तमानकाळे ; कंई पण.
 - ३४ देहातदौननी सुगम मार्ग—वर्तमानकाळे.
 - ३५ सिद्धतत्त्वयाय सादि अनंत, अने मोक्ष अनादि अनंत.
 - ३६ परिणामी पदार्थ—निरंतर स्थाकार परिणामी होय तो पण अव्यवस्थित परिणामीपणुं. अनादिची होय ते केवळज्ञानने विषे भासमान. पदार्थने विषे ही रीते घटमान.

[पृ. १७५.]

[पृ. १७६.]

૩ પારિણમિકતા.

૪ નાના પ્રકારના વિચાર અને સમાધાન.

૫ લાન્યવી ગ્યૂલ વરામવતા.

૬ જ્યાં જ્યાં અન્ય વિષય છે ત્યાં ત્યાં અવિદ્ય આ અવિદ્ય દેશાય ત્યાં અન્યનું કષિત્ અવિદ્યરણું-
નહીં તો નહીં.

૮૪.

[ઇ. ૧૮૧૧.]

મોહમયિ ક્ષેત્રસંબંધી રૂપાધિ પરિભાષવાને આટ મહિના અને રૂઝ દિવસ વાકી છે; અને તે પરિભાષા ઘડે લાઠવાયોગ્ય છે. ધોજે ક્ષેત્ર રૂપાધિ (વ્યાખ્યા) કરવાના અભિપ્રાયથી મોહમયિ ક્ષેત્રની રૂપાધિનો સ્થાપ કરવાનો વિચાર રહે છે, એમ નથી. પણ જ્યાંથી રૂપસંપરિભાષરૂપ યોગ વિરુદ્ધરૂપ થાય નહીં ત્યાંથી જો પદાનુસાર રૂપો તે પદાનુસાર કાઢી લેવા વિશેષનો વિચાર કર્તવ્ય છે. ક્ષેત્રનો વિચાર કર્તવ્ય છે, જે વ્યવહારમાં વર્તેલું તે વ્યવહારનો વિચાર કર્તવ્ય છે, જેમને પૂર્વાપર અપરોપણું નહીંતો રહેલું કટણ છે.

૮૫.

[ઇ. ૧૮૧૨.]

ધૂ—	વદા.
સ્થાપના.—	ધ્વાન.
મુચ —	યોગવદ.
મહામહાન.	નિર્મવાદિસંપ્રદાય.
ધ્વાન.	વિદ્યરણ.
યોગવદ.	ધૂ, સ્થાપના મુચ સર્વદર્શન અવિરોધ.
સ્વાયુ મિથિ.	
આત્મનર.	

૮૬.

[ઇ. ૧૮૧૩.]

ધો ધમ્મો જપ્પ દ્વા દસદ દોષા ન જસ સો દેવો; સોહુ શુરુ જો નાળી આરંભપરિમહાવિરહો.

૮૭.

[ઇ. ૧૮૧૪.]

અર્થચિત્રણથી રિચરતા

અર્થત મૌનથી જિન સરસ વ્ધાનથી લગ્નયાત્રાસ્વરૂપ એકો મયારે અરેસા ?

૮૮.

અર્થવા
જેમ, યાં, મિત્રિ કરીય ?

વિશેષ શામ્યાવિના મહુ સમીપ આવી શકવા યોગ્ય અર્થ સંયમ પ્રગટતો નહીં.

હાથનોંધ ૨ જી.

૧.

[ઇ. ૧.]

અમ, દેવ અને અનુનનો આર્થનિક ભાગ્ય કયો જે સદા શુદ્ધ અનુનસ્વરૂપમાં મિત્ર થવા તે સ્વરૂપ ભાગ્યે મ્મણ, પ્મણ અને પાનવા યોગ્ય સ્થાન છે.

અરેસરતું પ્મણ થયો.

૩.

[૬. ૭.]

શુદ્ધ ચૈતન્ય
અનંત આત્મદ્રવ્ય
વેચલગ્રામ સ્વરૂપ
શક્તિરૂપે
તે .

જેને સંપૂર્ણ વ્યક્ત થતું છે, તથા વ્યક્ત થવાનો
તે પુરુષો માટે પામ્યા છે તે પુરુષોને
અત્યંત અધિકારી સમસ્કાર.

૪.

[૬. ૯.]

નવો જિણાણં જિદગપાણં
જિગતરવસંજેપ.

અનંત અવકાશ છે.

તેનાં જગ ચૈતનાત્મક વિશ્વ રાતું છે.

વિશ્વમયાંદા બે અમૂર્ત દ્રવ્યથી છે.

જેને ધર્માસ્તિકાચ, અધર્માસ્તિકાચ એવી સંજ્ઞા છે.

જીવ, અને પરમાણુપુત્રક એ બે દ્રવ્ય શકિય છે.

સર્વે દ્રવ્ય દ્રવ્યાવે શાશ્વત છે.

અનંત જીવ છે.

અનંત અનંત પરમાણુપુત્રક છે.

ધર્માસ્તિકાચ એક છે.

અધર્માસ્તિકાચ એક છે.

કાલ દ્રવ્ય છે.

વિશ્વપ્રમાણ ક્ષેત્રાવગાદ કઈ શકે એવો એક જીવ છે.

૫.

[૬. ૧૨.]

નવો જિણાણં જિદગપાણં

જેનો પ્રસાદ દશા ૩૩ બોધરૂપ છે, તે મહત્સુરપને ધન્ય છે.

જે મતમેદે આ જીવ મહાયો છે, તે જ મતમેદે જ તેના સ્વરૂપને સુચ્ય આવરણ છે.

વીતરાગપુરુષના સમાગમમિના, સ્વાસનામિના, આ જીવને મુસુહુતા કેમ ઉત્પન્ન થાય? સમ્યક્જ્ઞાન કયાંથી ધાય? સમ્યક્દર્શન કયાંથી ધાય? સમ્યક્ચારિત્ર કયાંથી ધાય? કેમકે એ ત્રણે વસ્તુ અન્ય સ્થાનકે હોતી નથી.

વીતરાગપુરુષના અભાવે જેવો વર્તમાન કાલ થઈ છે.

તે મુસુહુ!

વીતરાગપદ વારંવાર વિચાર કરવાયોગ્ય છે, સ્વાસના કરવાયોગ્ય છે. ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે.

૬.

[૬. ૧૫.]

જીવને ધંધનના મુખ્ય હેતુ બે

રાગ અને દ્વેષ.

રાગને અભાવે દ્વેષનો અભાવ થાય.

રાગતું મુક્તપણું છે.

રાગને લીધે જ સંયોગમાં આત્મા તન્મયચિત્તિમાન છે.

તે જ કર્મ મુક્તપણે છે.

जेम जेम राग द्वेप मंद, तेम तेम कर्मबंध मंद, एमे जेम जेम राग द्वेप तीत्र, तेम तेम कर्मबंध तीत्र. राग द्वेपनो अभाव त्यां कर्मबंधनो सांपरायिक अभाव.

राग द्वेष यवानुं मुख्य कारण—

मिथ्यात्व एटले

અસમ્યક્દર્શન છે.

સમ્યક્જ્ઞાનથી સમ્યક્દર્શન થાય છે.

તેથી હાસ્યમયદર્શન નિવૃત્તિ પામે છે.

તે જીવને સમ્યક્ચારિત્ર પ્રગટે છે.

જે ઘીસરાગદસા છે.

સંપૂર્ણ વીતરણદ્વારા જેને ઘણું છે તે ચરમધારી જાણીએ છે.

9.

[५. १७.]

હે જીવ ! સ્થિર દૃષ્ટિથી કરીને તું અંતરંગમાં જો, તો રૂપ પરદ્રવ્યથી મુક્ત એવું શાકું સ્વરૂપ તને પરમ પ્રસિદ્ધ અનુભવાશે.
 હે જીવ ! અસમ્યક્દર્શનને લીધે તે સ્વરૂપ તને આશુતું નથી. તે સ્વરૂપમાં તને શંકા છે; વ્યામોહ અને મય છે.

साम्यहृद्शनतो योग प्राप्त करवाधी ते श्रमासनादिनी निवृत्ति भये.

हे सम्यक्दर्शनी ! सम्यक्चारित्र्य ज सम्यक्दर्शनजं फल पडे छे, पाटे तेमां अप्रमत्त घा.

જે પ્રમત્તમાથ સ્તપ્ત કરે છે તે કર્મબંધની સને સુપ્રતીતિનો હેતુ છે.

हे सम्यक्वाचिनी ! एवे शिष्यिल्लपणं पठुं नथी. घणो अत्तराय हवो ते निवृत्त भयो; तो एवे निरंतराय पदमां शिष्यल्ला था मादे करे रे ?

4

[पृ. ३१.]

દુ:ખનો અભાવ કરવાને સવે જીવ રહ્યો છે.

दुःखनो वास्तविक लभाव वेम भाय ? से नहीं जणावायी दुःख उत्पन्न भाय. से मार्गने दुःखची मूकावानो उपाय जीव समझे छे.

જન્મ, જાળ, મરણ મુહ્યપણે દુઃખ છે. તેનું મીઠા કમી છે. કમીનું મીઠા રાગ દ્વેષ છે, અથવા આ પ્રમાણે પાંચ કારણ છે.

मिथ्यात्व

अद्विष्टानि

प्रमाद

वृषाच

योग

પહેલા કારણનો જમાવ થયે ત્રીજાનો જમાવ, પછી ત્રીજાનો, પછી ચોથાનો, અને છેલ્લે પાંચમા કારણનો જમાવ થવાનો ક્રમ છે.

निष्पात्त सुख्य मोह छे.

અનિરતિ ગૌણ મોદ છે.

પ્રમદ, ધને કપાય લખિછિમાં અતર્ભાવી થકે છે. મોગ સદ્વાતીપણે સત્ત્વ થાય છે. ચારે વ્યતીત થયા પછી મળ પૂરે દેવુડી મોગ હોઈ થકે.

2

[पृ. २५.]

दे मुनियाँ ! ज्योतुपी केबल समवस्थानस्य सदृश स्थितिः सम्पत्तिः न भवति ।
 धीन रहो.

જીવ કેવલ સ્થાનિક સ્થિતિમાં સ્થિત થાય ત્યાં કંઈ કરવું રહ્યું નથી.

જ્યાં જીવનાં પરિણામ સંપન્ન, હીનમાન થયા કરે છે ત્યાં ધ્યાન કર્તવ્ય છે. અર્થાત્ ધ્યાનતીનપને સર્વ વાગ્દર્શનના પરિચયથી વીરમ પામી નિઃસ્વરૂપના સ્થાનો રહેવું સ્પષ્ટ છે.

સદ્યના ધક્કાથી તે ધ્યાન જ્યારે જ્યારે દુષ્ટી જામ ત્યારે ત્યારે તેનું અનુસંધાન થઈ શકાય તેવું કરવું.

થયેના અવધારમાં સ્વાધ્યાયમાં ધીનતા કરવી. સર્વ પરદ્રવ્યમાં એક સમય વળ ઉપયોગ સંગ જ પામે એવી દશાને જીવ મળે ત્યારે કેવલજ્ઞાન સ્વરૂપ થાય.

૧૦.

[૫. ૨૫.]

एकांत आत्मवृत्ति.

एकांत आत्मा.

केवल एक आत्मा.

केवल एक आत्मा ज.

केवल मात्र आत्मा.

केवल मात्र आत्मा ज.

आत्मा ज.

आत्मज.

सहज आत्मा.

निर्विकल्प, सान्द्रાતીત સહજ સ્વરૂપ આત્મા જ.

૧૧.

[૫. ૨૬.]

૫-૧૨-૫૪

૩૧-૩૧-૨૨

આમ જાત્ર વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. સમયે સમય આત્મોપયોગે તરફારી કરીને વિવૃત્ત થવા દેવા યોગ્ય છે.

અહો! આ દેહની રચના; અહો! ચિત્ત; અહો! તેનું સામર્થ્ય; અહો! જ્ઞાનો; અહો! એની ગણેપના! અહો! તેમનું ધ્યાન! અહો! તેમની સમાધિ! અહો! તેમનો સંસમ! અહો! તેમનો અપ્રમત્તમાદ! અહો! તેમની પરમ આપતિ! અહો! તેમનો ધીતરાગ સમાધિ! અહો! તેમનું નિરાવરણ જ્ઞાન! અહો! તેમના યોગની શાક્તિ! અહો! તેમના વચનાદિ યોગનો હૃદય!

હે આત્મા! આ મર્ચું તને દુષ્ટતીત થવું છતાં પ્રમત્તમાદ કેમ? મંદ પ્રયત્ન કેમ? જપન્યમંદ આપતિ કેમ? ચિચિલ્તા કેમ? હંસવણ કેમ? અતરામનો હેતુ શો?

અપ્રમત્ત થા, અપ્રમત્ત થા.

પરમ જાણત સ્વભાવ મજ, પરમ જાણત સ્વભાવ મજ.

૧૨.

[૫. ૨૭.]

તીવ્ર વૈરાગ્ય, પરમ આર્જવ, શાસ્ત્રાભ્યંતર સ્થાય.

આદ્યારનો જન્મ.

આસનનો જન્મ.

નિદ્રાનો જન્મ.

યોગનો જન્મ.

આરંભપરિપ્રદિરતિ મહાનર્થ પ્રત્યે પ્રતિનિવાસ.

एकांतवास.

अर्थयोग.

सर्वह्यान.

आरंभ इच्छा.

આમોપયોગ,
મૂલ આમોપયોગ,
અગ્રમત્ત ઉપયોગ,
કેવલ ઉપયોગ,
કેવલ આ મા,
અચિલ દિદ્ધસ્વરૂપ.

૧૩.

[૫. ૧૧.]

જિનર્ષતન્ત્રપ્રતિમા,
સર્વાંયસયમ,
પ્રકાત ચિરસયમ,
પ્રકાત શુદ્ધસયમ,
ચેત્તલ વાચમાય નિરપેક્ષતા.

આત્મતત્ત્વચિન્તાર,
જગત્તત્ત્વચિન્તાર,
જિનદર્શનતત્ત્વચિન્તાર,
બીજદર્શનતત્ત્વચિન્તાર.

ધર્મસુગમતા,
એકાગ્રમત્ત

યુગાશ્રિત શુદ્ધ સનાતન
સર્વોત્ક્રમ્ય અપરવત
ધર્મનોંધ વદ્ય

સમાચાર.

પદ્ધતિ

દુરિત

૧૪.

[૫. ૧૨.]

સ્વપર પરમોપકારક પરમાર્થમય સત્યધર્મ અવ્યંત ચર્તાં.

આશ્વયંકારક મેદ પરી ગયા છે.

સ્થિતિ છે.

સંપૂર્ણ કરવાનું સાધન દુર્ગમ્ય દેવાય છે

તે પ્રમાણને વિષે મહત્ત્વ અતરણ છે.

દેશાદ્યોદ્ધારિ ધર્મો પ્રતિકૂળ છે.

ધર્મપ્રાપ્તિનો મત ધોક્કપ્રતિકૂળ થઈ પડ્યો છે

સ્ત્રીધર્મી કે સ્ત્રીને તેને માને છે તેના અહમ્મા પણ તે ત્રીતી જગતો નથી, અથવા અન્યમતને બીજાઓનો મત સમગ્રી માર્ગે જાય છે

ધર્માર્થે બીજાઓનો મત ધર્મજ્ઞાની લેખનાથા યોગ્યતાની ધર્મી સ્વામી છે.

દરિદ્રપણ પ્રજ્ઞા રાગ્ય થઈ છે.

વેપારિ સ્વચ્છારમાં મોટી ચિટ્કના કરી મોઘમાર્ગનો અંતરણ કરી વેચા છે

પ્રત્યે પામર પુરુષો દિશાપદ્ધતિના ધર્મી અપમાને થઈ છે

ધર્મિત્વ પણ મહાર આજનાં પણ તેમને પ્રાગપાત્પ્રત્યે દુષ્ટ તત્ત્વનું દોષ એ દેખાય છે.

૧૫.

[૫. ૧૪.]

સારે તમે સાપાટે તે ધર્મનોંધ વદ્યાર દુષ્ટો છો

પરમ ચારણ સમાચારી.

તે વદ્યારે અર્થની પરમ અધિકારી.

१६.

[पृ. ३५.]

एवंभूत दृष्टिबी ऋजुसुख स्थिति कर.
 ऋजुसुख दृष्टिबी एवंभूत स्थिति कर.
 नैगम दृष्टिबी एवंभूत प्राप्ति कर.
 एवंभूत दृष्टिबी नैगम विमुक्त कर.
 संमह दृष्टिबी एवंभूत या.
 एवंभूत दृष्टिबी संमह विमुक्त कर.
 व्यवहार दृष्टिबी एवंभूतप्रत्ये जा.
 एवंभूत दृष्टिबी व्यवहारविनिवृत्ति कर.
 शब्द दृष्टिबी एवंभूत प्रत्ये जा.
 एवंभूत दृष्टिबी शब्द निर्विकल्प कर.
 सममिष्ट दृष्टिबी एवंभूत अवलोक.
 एवंभूत दृष्टिबी सममिष्ट स्थिति कर.
 एवंभूत दृष्टिबी एवंभूत या.
 एवंभूत स्थितिबी एवंभूत दृष्टि समाप्त.
 ॐ शांतिः शांतिः शांतिः.

१७.

[पृ. ३५.]

हु अचग शुद्धचेतन हुं. भवनातीत निर्विकल्प एकांत शुद्धअनुभवस्वरूप हुं.
 हुं परम शुद्ध, अखंड चिद् भाव हुं.
 अचिद् भावना संयोग रसगो भा आभास तो जुओ ?
 आद्यवैषट्, आद्यवैषट्, घटना छे.
 कहे पण अन्य निकलनो अवकाश नपी.
 स्थिति पण एम ज छे.

१८.

[पृ. ३५.]

परानुमह परमकारुण्यवृत्ति करतां पण प्रथम चैतन्य जितप्रतिमा था.
 चैतन्य जितप्रतिमा था.

तेवो काळ छे ?
 ते विषे निर्विकल्प या.
 तेवो क्षेत्र योग छे ?
 गवेष.
 तेवुं पराक्रम छे ?
 अप्रमत्त शूरवीर या.
 तेवुं साधुपद छे ?
 हुं लखवुं ? हुं कहेवुं ?
 अतर्मुख उपयोग करीने जो.

ॐ शांतिः शांतिः शांतिः.

१९.

[पृ. ३५.]

हे काम ! हे मात ! हे खंगडदप !
 हे वचनवर्णना, हे मोह, हे मोहदया !

હે યિચિલ્લા, તમે શા માટે એતરાય કરો છો ?

પરમ અનુમદ્ કરીને હવે અનુકૂલ થાવ ! અનુકૂલ થાવ.

૨૦.

[ઇ. ૪૫.]

હે ઘર્ષોત્કૃષ્ટ ગુણના દેવગુણ સમ્યક્દર્શન ! તને અલંબ મલિચી નમસ્કાર હો.

આ અનાદિ અનંત યોગારમાં અનંત અનંત જીનો તારા આપ્રયમિના અનંત અનંત દુઃખને અનુમયે છે.

તારા પરમાનુમદ્થી સ્વસ્થરૂપમાં રહિ થઈ. પરમ વીતરાગ સમાવપ્રલે પરમ નિષ્ઠા આવ્યો. જનકુલ યશનો માર્ગ પ્રદાન થયો.

હે જિન વીતરાગ ! તમને અલંબ મલિચી નમસ્કાર કરું છું. તમે આ પામરપ્રલે અનંત અનંત ડગદાર કર્યો છે.

હે કંદકુંવાદિ આપાર્યો ! તમારા વચનો પણ સ્વસ્થગુણધાનને વિષે આ પામરને પરમડગદારગૂત થયાં છે. તે માટે હું તમને અતિશય મલિચી નમસ્કાર કરું છું.

હે ધી સોમાન ! તારા સ્તુતમાગમના અનુમદ્થી આરમદશાનું સ્વરણ થયું તે અર્થે તને નમસ્કાર કરું છું.

૨૧.

[ઇ. ૪૬.]

જેમ મગધાન્દુ જિને નિરુપણ કર્યું છે તેમ જ સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ છે.

મગધાન્દુ જિને હવેદોલો આરમાનો સમાધિમાર્ગ ધી ગુણના અનુમદ્થી જાણી, પરમપ્રયત્નથી ઉપાસના કરો.

૨૨.

[ઇ. ૪૭.]

યંચ વિદ્યાનવિમુક્ત, વસિષ્ઠ ગિરિ વદમાનજિનયંદ.

ગિરિ ધીર જિનં વંદિશ, કમ્મવિવાર્ગં સમાસઓ મુચ્છં,

કીરદ્ જિણ દેઠહિં, જેનં સો અણદ્ કમ્મં.

કમ્મદન્નેહિં ધમ્મં, સંજોગો જો હોદ્ ધીવસ્સ,

સો ભેષો નાયવ્યો, તસસ વિયોગો અવે મોદ્દો.

૨૩.

[ઇ. ૪૮.]

કેવલ સમવસ્થિત દુદ્ધ ચેતન મોહ.

તે સમાવનું અનુસધાન તે મોહમાર્ગ

પ્રતીતિરૂપે તે માર્ગ જ્યાં શરૂ થાય છે સ્થા સમ્યક્દર્શન.

દેશ આચરણરૂપે તે પચમ ગુણસ્થાનક.

સર્વે શાચરણરૂપે તે છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક.

અપ્રમત્તરણે તે આચરણમાં સ્થિતિ તે સત્તમ.

અપૂર્વે આત્મગાણતિ તે અષ્ટમ.

સંજાગત સ્થૂલ અપર્યાપ્તધર્મ સ્વસ્થરૂપ સ્થિતિ તે નવમ.

” સૂક્ષ્મ ” ” દશમ.

” સપચાલ ” ” એકાદશ.

” દીણ ” ” દ્વાદશ.

હાથનોંધ ૩ જી.

૧.

[ઇ. ૧.]

ૐ નમઃ.

સર્વજ્ઞ.

જિન.

વીતરાગ.

સર્વજ્ઞ છે.

રાગ દ્વેષનો શાસ્ત્રિક કાય થઈ શકે છે.

જ્ઞાનને પ્રતિબંધક રાગ દ્વેષ છે.

જ્ઞાન, જીવનો સ્વાત્મભૂત ધર્મ છે.

જીવ, એક અલંક સંપૂર્ણ દ્રવ્ય હોવાથી તેનું જ્ઞાનસામર્થ્ય સંપૂર્ણ છે.

૨.

[ઇ. ૭.]

સર્વેશ્વર પદ ચારંવાર શ્રવણ કરવાયોગ્ય, યાચનાયોગ્ય, વિચાર કરવાયોગ્ય, ક્ષણ કરવાયોગ્ય, અને સ્વાનુભવસિદ્ધ કરવાયોગ્ય છે.

૩.

[ઇ. ૧.]

સર્વેશ્વર દેવ.

સર્વેશ્વર દેવ.

નિર્મય ગુરુ.

નિર્મય ગુરુ.

ઉપદામ મૂલ્ય ધર્મ.

દયા મૂલ્ય ધર્મ.

સર્વેશ્વર દેવ.

નિર્મય ગુરુ.

વિદ્વાંત મૂલ્ય ધર્મ.

સર્વેશ્વર દેવ.

નિર્મય ગુરુ.

જિનાશ્રા મૂલ્ય ધર્મ.

સર્વેશ્વર સ્વરૂપ.

નિર્મયનું સ્વરૂપ.

ધર્મનું સ્વરૂપ.

સમ્યક્ ક્રિયાવાદ.

૪.

[ઇ. ૧૧.]

ૐ નમઃ.

પ્રવેશ
સમય
પરમાણુ

દ્રવ્ય
ગુણ
વર્ણન
જાત
ચેતન

૫.

[ઇ. ૧૩.]

ૐ નમઃ.

મૂલ્ય દ્રવ્ય શાશ્વત.

મૂલ્ય દ્રવ્યઃ—જીવ અજીવ.

પર્યાયઃ—અસાધ્યત.

અનાદિ નિત્ય પર્યાયઃ—મેઠ આદિ.

૬.

[ઇ. ૧૫.]

ૐ નમઃ.

સર્વે જીવ સુખને ઇચ્છે છે.

તઃચ મહેતે ભવિજા તે

હુ સયી મુખ થવા સવે જીવ રૂપે છે.

વાસવિક તેનું સ્વરૂપ ન સમજાવાથી તે દુઃખ મદતુ નથી.

તે હુ સના આલંકિક શમાવતું નામ મોક્ષ કહીએ છીએ.

[૫. ૧૬.]

અલંત વીતરાગ થયાવિના આલંકિક મોક્ષ હોવ નહીં

સમ્યક્દર્શનના વીતરાગ થઈ શકાય નહીં.

સમ્યક્દર્શનના ક્ષેત્ર અસમ્યક્ કહેવાય છે.

વસ્તુની જે સમાયે સ્થિતિ છે, તે સમાયે તે વસ્તુની સ્થિતિ સમજાવી તેને સમ્યક્જ્ઞાન કહીએ છીએ.

સમ્યક્જ્ઞાન દર્શનથી પ્રદીપ્ત થયેલા આત્મમાયે વર્તેનું તે ચારિત્ર છે.

૫ પ્રણેત્રી એકતરૂપી મોક્ષ થાય.

જીવ સામાવિક છે.

પરમાણુ સામાવિક છે.

જીવ અનંત છે.

પરમાણુ અનંત છે.

જીવ અને પુરુષનો સંયોગ અનાદિ છે.

આંતુલી જીવને પુરુષ સંવંધ છે, આંતુલી સકર્મ જીવ કહેવાય.

ભાવકર્મનો કર્તા જીવ છે.

ભાવકર્મનું મીડું નામ વિમાય કહેવાય છે

ભાવકર્મના હેતુથી જીવ પુરુષ મંદે છે

સેથી રૂઝણાદિ ધરીર અને બીજારીકાદિ ધરીરનો યોગ થાય છે.

ભાવકર્મથી ત્રિસુખ થાય તો નિઃમાયવરિણાની થાય.

[૫. ૧૭.]

સમ્યક્દર્શનના આલંકિકરણે જીવ ભાવકર્મથી ત્રિસુખ ન થઈ શકે.

અમ્યક્દર્શન થવાનો મુખ્ય હેતુ જિનવચનથી સ્વકાર્યપ્રતીતિ થઈ તે છે.

૭.

[૫. ૧૯.]

હું કેવલ દુઃખ ચેતન્યસ્વરૂપ સદૃશ નિઃ અનુમત્તસ્વ છું

અવહારરૂપી માત્ર આ વચનનો વક્તા હું

પરમાર્થથી તો માત્ર તે વચનથી વ્યંજિત મૂઠ અર્થસ્વ છું.

તમારાથી જગત્ મિત્ર છે, અમિત્ર છે, મિત્રામિત્ર છે.

મિત્ર, અમિત્ર, મિત્રામિત્ર, एको अवकाश स्वस्वमां नથી.

અવહારરૂપી તેનું નિરૂપણ કરીએ છીએ.

—જગત્ મારા મિત્રે માણમાન હોયથી અમિત્ર છે. ૧૫ જગત્ અમત્તસ્વરૂપે છે, હું સ્વસ્વરૂપે છું, સેથી જાત્ મારાથી કેવલ મિત્ર છે તે મે રૂપી જગત્ મારાથી મિત્રામિત્ર છે.

ૐ દુઃખ નિર્વિદલ્ય ચેતન્ય.

૮.

[૫. ૨૧.]

ૐ નામઃ

કેવલજ્ઞાન.

एक ज्ञान.

યદે અન્ય માથના સંયર્ગરૂપિત દુઃખત દુઃખ જ્ઞાન.

સવે દ્રવ્ય, ક્ષેપ, કષ્ટ માવતું યદે પ્રકારથી એક સમયે જ્ઞાન

તે કેવલજ્ઞાનનું અમે ઘ્યાન કરીએ છીએ.

નિરભ્યાસજ્ઞાન છે.

સ્વભૂત છે.

નિરાવરણ છે.

અમેદ છે.

નિર્વિદ્ય છે.

છરે આવતું વરદટ પ્રકારક છે.

૯.

[ઇ. ૨૪.]

હું પેલજ્ઞ જ્ઞાનસ્વરૂપ છું,

એમ શમ્યક પ્રતીત થાય છે.

તેમ જ્ઞાના દેવુઓ સુપ્રતીત છે.

સર્વે હિંદીયોનો સંયમ કરી, સર્વે પર દ્રવ્યથી નિજસ્વરૂપ વ્યાહત કરી, યોગને અચલ કરી, ઉપયોગથી ઉપયોગની એકતા કરવાથી ચેતન્યજ્ઞાન પાવ.

૧૦.

[ઇ. ૨૫.]

આકાશવાણી.

તપ કરો; તપ કરો; શુદ્ધ ચૈતન્યનું જ્ઞાન કરો; શુદ્ધ ચૈતન્યનું જ્ઞાન કરો.

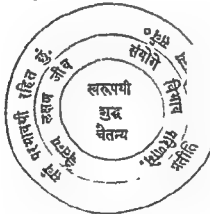
૧૧.

[ઇ. ૨૬.]

હું એક છું; અસંગ છું; સર્વે પરમાવધી મુક્ત છું.

અવેશ્યાત પ્રદેશાત્મક નિજ અવગાદના પ્રમાણ છું. અજન્મ, અજર, અમર, શાશ્વત છું. સર્વચોક્ષ્યપરિણામી શમયાત્મક છું.

શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ માત્ર નિર્વિદ્યતા દશા છું.

૧૨.

[ઇ. ૨૭.]

શુદ્ધ ચૈતન્ય.

શુદ્ધ ચૈતન્ય. શુદ્ધ ચૈતન્ય.

સક્રાવની પ્રતીતિ-સમ્બદ્ધતેન

શુદ્ધાત્મપદ.

જ્ઞાનની સીમા કઈ ?

નિરાવરણ જ્ઞાનની સ્થિતિ શું ?

અદૈત એકાંતે પડે છે ?

ધ્યાન શને અધ્યયન.

૩૦

અપ૦

૧૩.

[૫. ૩૫.]

❧

“ઢાળાગમ્”નો નીચે દર્શાવેલું સૂત્ર શું સ્વભાવ થવા નાહ્યું છે તે વિચારો.

એ સમયે મગધ મહાવીરે રૂમીસેન કસથિળીય ચઢવીસં તિષ્ઠયરાળં ચરિમે તિષ્ઠયરે સિદ્ધે સુદે મુતે પરિનિબ્ધે સન્નદુ.રાપ્પહીને ।

૧૪.

[૫. ૩૬.]

આશ્ચર્યંતર માન અવધૂત,

સિદ્ધેહિવત.

જિનકલ્પીવત

સર્વે પરમાવ અને વિશાલથી વ્યાજ્ઞત.

નિઝ સ્થમાવના માનસદ્ધિત, અવધૂતવત વિદેહિવત જિવ કલ્પીવત વિચરતા પુરુષ મગધાનના સ્વરૂપતું ધ્યાન કરિયે હેયે,

૧૫.

[૫. ૩૭.]

પ્રાપ્તિનાં કાર્યોપ્રત્યે વિરતિ.

સંગ અને બેહવાઈઠં ગ્રોહ્યું (અવિશય વસતું છતાં પણ કરતું, જેમકે યીજો કોઈ સપાવ નથી,)

આશંકા:—જે બેહ રાખે છે, તેના પ્રત્યે આથી કૂર દટિપી વસંતું તે કૃતમતા અથવા નિર્દયતા નથી !

સમાધાન—

૧૬.

[૫. ૪૦.]

સ્વરૂપમેધ.

યોગનિરોધ.

તર્વધર્મે સ્થાવીનતા.

ધર્મમૂર્તિતા.

સર્વેશ્વરેય સર્વો ગુણાત્મકતા.

સર્વાંગસયમ.

લોકપ્રત્યે નિષ્કારણ અનુષ્ઠ

૧૭.

[૫. ૪૩.]

❧ નમઃ

સર્વેશ્વ-વીતરાગ દેવ.

(તર્વે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, વાઙ્, માત્રાનો—સર્વે પ્રકારે આગનાર, રાગદ્રેષાદિ સર્વે વિશાલ જેણે શીળ કર્યા છે તે ફેંધાર.)

તે વદ મનુષ્યદેહને વિષે સંગ્રાસ થવાપ્રાય છે સંપૂર્ણ વીતરાગ થાય, છે સંપૂર્ણ સર્વેશ્વ થાય.

સંપૂર્ણ વીતરાગ વર્ષે કાકાય યવા હેતુઓ મુપલીત થાય છે.

૧૮.

[૫. ૪૫.]

પ્રસક્ત નિઝ અનુમત્તસ્વરૂપ છું, તેમાં સંશય શો !

તે અનુમત્તો જે વિરોધ વિષે ન્યૂનાધિકપણ થાય છે, તે જો મટે તો જેવલ અશંકાકાર સ્વાનુમત્ત સ્થિતિ પતે.

અપ્રમત્ત અપયોગે તેમ થઈ શકે.

અપ્રમત્ત અપયોગ થવાના હેતુઓ મુપલીત છે. તેમ થઈ જવાય છે તે પ્રસક્ત મુપલીત છે.

અનિષ્ટિપ્ર સેવી મારા થઈ તો અદ્વત અનત જ્ઞાનસ્વરૂપ અનુમત્ત સુશ્રુટ સમવસ્થિત થઈ—

૧૯.

[૫. ૪૭.]

શર્વે વારિય શરીરમ્ન કરવાને માટે, શર્વે પ્રપાદ ટાલવાને માટે, આત્મામાં અશંક શ્રુતિ વહેવાને માટે, મોક્ષપ્રત્યે સર્વે પ્રકારના સાધનના અવને અર્થે “પ્રહ્લાચર્ય” અદ્વત અનુમત્ત સદાચર્ય છે, અથવા મૂઝમૂત છે

૨૦.

[ઇ. ૪૧.]

ૐ નમઃ.

સંયમ.

૨૧.

[ઇ. ૫૦.]

જાણત સત્તા.

જ્ઞાયક સત્તા.

આત્મસ્વરૂપ.

૨૨.

[ઇ. ૫૧.]

સર્વોપદિષ્ઠ આત્મા સદ્ગુણાદિ જાણીને નિરંતર તેના ધ્યાનના અર્થે વિચરતું, સંયમ તપપૂર્વક —

૨૩.

[ઇ. ૫૨.]

અહો ! સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસમય સન્માર્ગઃ—

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસપ્રપાન માર્ગના મૂળ સર્વેશ્વરઃ—

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસ સુપ્રતીત કરાવ્યો એવા પરમકૃપાળુ સદ્ગુણેશ્વર—

આ વિશ્વમાં સર્વેકાલ તમે જયવંત થતો, જયવંત થતો.

૨૪.

[ઇ. ૫૪.]

ૐ નમઃ.

વિશ્વ અનાદિ છે.

આકાશ સર્વવ્યાપક છે.

તેમાં લોક રહ્યો છે.

જહ ચેતનાત્મક સંપૂર્ણ મરૂપર લોક છે.

ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ અને પુત્રલ એ જહ દ્રવ્ય છે.

જીવ દ્રવ્ય ચેતન છે.

ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ એ ચાર અમૂર્ત દ્રવ્ય છે.

વસ્તુતાપ કાલ વપચારિક દ્રવ્ય છે.

ધર્મ, અધર્મ, આકાશ એવેક દ્રવ્ય છે.

કાલ, પુત્રલ અને જીવ અનંત દ્રવ્ય છે.

દ્રવ્ય ગુણપર્યાયાત્મક છે.

[ઇ. ૫૫.]

[ઇ. ૫૬.]

૨૫.

પરમ ગુણમય ચરિત્ર જોડે, વલ્લવાન અસંગાદિ આવ.

પરમ નિર્દોષ શુદ્ધ.

પરમ પ્રતીતિ.

પરમ પરાક્તમ.

પરમ દંત્રિયજય.

૧ મૂળતું વિશેષપણું.

૨ માર્ગની શરૂઆતથી અંતપર્યંતની અદ્ભુત સંકલ્પના.

૩ નિર્વિવાદ—

૪ મુનિધર્મપ્રકાશ.

૫ ગૃહસ્થધર્મપ્રકાશ.

૬ નિર્મય પરિભાષા નિધિ—

૭ શુદ્ધ સદ્ગુણ પ્રવેશ માર્ગ.

२६.

[पृ. ५८.]

खपर उपकारनुं महत्कार्य हवे करी छे । लखयी करी छे ।

अप्रमत्त था—अप्रमत्त था.

हुं काळनो क्षणवारनो पण भस्वो आर्य पुरगोए कसों छे ?

हे प्रमाद ! हवे तुं जा, जा.

हे मद्रापद ! हवे तुं प्रथम था, प्रथम था.

हे व्यवहारोदय ! हवे प्रबलधी उदय आलीने पण तुं घांत था, घांत.

हे दीपंस्तुता ! तुविचारतुं, धीरजतुं, गंभीरपणतुं परिणाम तुं का माटे बचा दखे छे ?

हे मोक्षपीठ ! तुं अखंत दृष्टामरुक्मत् परी, परी.

हे ज्ञान ! तुं सुरंगपणे पण हवे सुगम स्वभावमां लावी मूक.

हे चारित्र ! परम अनुग्रह कर, परम अनुग्रह कर.

हे योग ! तमे स्थिर धाओ ; स्थिर धाओ !

हे ध्यान ! तुं निजस्वभावाकार था, निजस्वभावाकार था.

हे व्यग्रता ! तुं जती रहे, जती रहे.

हे अक्षर के मध्य अक्षर कयाय ! हवे तमे उपशम धाओ. क्षीण धाओ. अक्षर के कई तमारा प्रगै कवि रही नथी.

हे सर्वहृद ! वधार्थ सुप्रतीतपणे तुं हृदयापेता कर, हृदयापेता कर.

हे अक्षर मिश्रपद ! तुं सामाखिक व्यवहाररूप था !

हे परम करुणामय सर्व परमहितना मूक कीटछाण धर्म ! प्रथम था, प्रथम.

हे आत्मा ! तुं निजस्वभावाकार इतिमांज अभिमुख था ! अभिमुख था.

हे वचनचमेलि ! हे काय अक्षपल्लवा !

हे एकांत वास ! अने अक्षयता ! तमे पण प्रथम धाओ ! प्रथम धाओ !

खलमकी रहेछी एवी जे आभयतर वर्णना ते कां तो अभ्यंतर बेरी ठेवी. कां तो सेने खच्छ पुट पदे उपशम करी देवी.

जेम निरुद्धता बलवान तेम ध्यान बलवान थई शके—अर्थ बलवान थई शके.

२७.

[पृ. ५९.]

इणमेव निगम्य पावयण सख अशुतर केवळियं पठिपुनरुद्धं गेवाद्यं सखकृत्यं सिद्धिमर्गं सुतिमर्गं विज्ञानमर्गं निष्ठापनमर्गं अद्वैतदमसंदिष्टं सम्बुद्धस्तपहीनमम । एव्यं ठिया जीवा सिद्धंति पुनर्हंति पुनर्हंति परिणिम्यार्थंति सम्बुद्धस्तपहीनमर्गं करेति तदा समाणए तदा मच्छामो तदा सिद्धामो । विदियामो तदा सुबुद्धामो तदा भुंजामो तदा भाषामो तदा अभ्युद्यामो तदा वड्ढाप उद्योति पाणानं मूयान जीवानं सत्ताणं सज्जेणं धज्जमाप्तेति.

२८.

दि० आ० शु० १. १९५४.

ॐ नमः.

सर्व दिक्कलनो, सर्वनो स्थान करीने

भवनो

वचनो

कायानो

इदियनो

आहारनो

निशानो

जय करीने

निर्विकल्पपणे अतमुच्छृति करी आत्मध्यान करयु. मात्र अनावाध अनुभव स्वरूपमां चीनता बचा देवी, श्रीनी वित्तवना करवी. जे जे तर्कादि उठे, ते नहीं उठावठा उपसमावी देवा.

समाप्त श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथ. ॐ.

प्रथम आष्टिमानो आंक बीजी आष्टिमां कियो छे तेनो क्रम.

प्रथम आष्टि आंक.	बीजी आष्टि आंक.	प्रथम आष्टि आंक.	बीजी आष्टि आंक.	प्रथम आष्टि आंक.	बीजी आष्टि आंक.	प्रथम आष्टि आंक.	बीजी आष्टि आंक.
१	१	४२	२३	८२	१२७	१२२	१८७
२	२	४३	२८	८३	१२६	१२३	१७७
३	३	४४	३१	८४	१२८	१२४	१८९
४	३७	४५	३२	८५	१२९	१२५	१९२
५	१३९	४६	३३	८६	१३०	१२६	१९६
६	१४०	४७	३४	८७	१३१ (२)	१२७	१८० (१)
७	७	४८	३५	८८	१३६ (१)	१२८	१९४
८	५७	४९	३६	८९	१३७	१२९	२८५
९	५८	५०	३६	९०	१८३	१३०	१९५
१०	१४१	५१	१०२	९१	७४	१३१	१८१
११	८०	५२	२६	९२	१४४	१३२	२१५
१२	८६	५३	४९	९३	१४५	१३३	१६८
१३	८८	५४	५३	९४	१४७ (१)	१३४	१७३ (१)
१४	१०	५५	६३	९५	१४६	१३५	२०६
१५	११	५६	५४	९६	१४९	१३६	२२३
१६	५	५७	५५	९७	{ १९३	१३७	५६१
१७	०	५८	५६	९७	{ १५५	१३८	२४२
१८	४	५९	५६	९८	१५६	१३९	१९७
१९	५०	६०	{ ६४	९९	१५७	१४०	१९८
२०	१४२	६०	{ १४३	१००	१५८	१४१	१९९
२१	८२	६१	८७	१०१	१५९	१४२	२००
२२	६	६२	३६	१०२	१६०	१४३	२०१
२३	१७	६३	७२	१०३	१६१	१४४	२०३
२४	२०	६४	८५	१०४	१६३	१४५	२०४
२५	६८	६५	१०१	१०५	१६७	१४६	२०५
२६	९	६६	१०३	१०६	१६४	१४७	२०७
२७	१४८ (१)	६७	१०५	१०७	१६५	१४८	२०८
२८	६९	६८	११७	१०८	१६९	१४९	२०९
२९	७०	६९	४५	१०९	१७०	१५०	२१०
३०	६५	७०	१११	११०	१७१	१५१	२११
३१	७५	७१	११२	१११	१७२	१५२	२१३
३२	७६	७२	११४	११२	१७४	१५३	२१६ (१)
३३	७९	७३	११८	११३	१८८	१५४	२१७
३४	७७	७४	११९	११४	१७८	१५५	२१८
३५	७८	७५	१२१	११५	१७९	१५६	२२०
३६	८	७६	१२०	११६	१७६	१५७	२२१
३७	५१	७७	१२२	११७	१७९	१५८	२२१
३८	७	७८	११५	११८	१८२	१५९	२२४
३९	८६	७९	१०३	११९	१८४	१६०	२२५
४०	४८	८०	१२४	१२०	१८५	१६१	२११ (१)
४१	८२	८१	१२५	१२१	१८६	१६२	२२६ (१-२)

प्रथम आशुति आंक.	बीजी आशुति आंक.	प्रथम आशुति आंक.	बीजी आशुति आंक.	प्रथम आशुति आंक.	बीजी आशुति आंक.	प्रथम आशुति आंक.	बीजी आशुति आंक.
१६३	२३०	२०५	२८९ (१)	२४४	३३९	२८५	५४१
१६४	२३१	२०६	२९०	२४५	३०६	२८६	३८२
१६५	२३२	२०७	{ २९१	२४६	३१५	२८७	३८४
१६६	२३३	२०८		२४७	२७९	२८८	३८७ (३)
१६७	२३५	२०९		२४८	{ ३०५	२८९	३४० } (१)
१६८	२३६	२१०	२९४	२४९		२९०	४०० (१)
१६९	२३७	२११	२९३ (१)	२५०	३२५	२९१	३४० (१)
१७०	२३८	२१२	२९७	२५१	३२१	२९२	४०४
१७१	२३९	२१३	२९३ (३)	२५२	३२२	२९३	३२६
१७२	२४३	२१४	२९३ (३)	२५३	{ ३४२ (१)	२९४	४०५
१७३	२४४	२१५	२९५	२५४		२९५	३४८ (१)
१७४	२४१ (१)	२१६	२९६	२५४	२७० (२)	२९५	३४९
१७५	२४५	२१७	२९७	२५५	३७९	२९६	३८५
१७६	२४७	२१८	२९८ (१)	२५६	३१३	२९७	३८६
१७७	२१९ (२)	२१९	२९८ (२)	२५७	३४९	२९८	३८६
१७८	२४०	२२०	२९९	२५८	३५०	२९९	३९३
१७९	२५३	२२१	२८६	२५९	{ २६४ (१)	३००	३९४
१८०	२५६	२२२	३०१	२६०		३०१	३९५
१८१	३०४	२२३	३०२	२६१	३५५	३०२	३९६
१८२	३३०	२२४	३०३ (१)	२६२	३५६	३०३	३९७
१८३	३५८	२२५	३०८	२६३	{ ३५७ (१)	३०४	३९८ (१)
१८४	३५९	२२६	{ ३५९ (३)	२६४		३०५	३९९
१८५	३६०			२६५	३५८ (२)	३०५	४०२
१८६	३६३	२२७	३०९	२६६	३५९	३०६	४०१
१८७	{ ३६४ (१)	२२८	३१३	२६७	{ ३६० (१)	३०७	४०३
१८८		२२९	३१४	२६८		३०८	४११
१८९	३६६	२३०	३१६	२६९	३६१	३०९	४१२
१९०	३६७	{ ३७८ (२)	३१९	२७०	३६२	३१०	४१३
१९१	३६८		३१७	२७१	४९८	३११	४१४
१९२	३६९		३१९	२७२	३६३	३१२	४२० (१)
१९३	{ २७० (१)	२३२	{ ३१८ (१)	२७३	३६७	३१३	४२१
१९४		२३३		२७४	३६५	३१४	४२३ (१)
१९५	२७१	२३४	३२०	२७५	{ ३६० (२)	३१५	४२३
१९६	२७३	२३५	३२३	२७६		३१६	४२४
१९७	{ २७० (१)	२३६	३२८	२७७	३७०	३१७	४२५
१९८		२३७	३३२	२७८	३७१	३१८	४२६
१९९	२७८	२३८	३३१	२७९	३७३	३१९	४२७
२००	२८० (१)	२३९	३११	२८०	३७५	३२०	४३०
२०१	२८४	२४०	३२९	२८१	३७६	३२१	४३१ (१)
२०२	२८८	२४१	३३४	२८२	३७७	३२२	४०८ (१)
२०३	२८९ (१)	२४२	३३६	२८३	{ ३७८ (१)	३२३	४१६
२०४	२८९ (२)	२४३	३३७ (१)	२८४		३२४	४३२
					३८३	३२५	३१० (१)

प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.	प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.	प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.	प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.
३२६	३१० (२)	३६६	५१५	४०८	५८९	४५०	७६६
३२७	३१० (३)	३६७	५२०	४०९	५९०	४५१	५५६
३२८	४६८	३६८	५२१	४१०	५९१	४५२	६४१
३२९	४३३	३६९	५२२	४११	४९६	४५३	४९३
३३०	४३५ (१)	३७०	५२५	४१२	५९२	४५४	५६०
३३१	४४३	३७१	५२६	४१३	५९३	४५५	४८६
३३२	४४४	३७२	५२९	४१४	५९४	४५६	४६३
३३३	४४५	३७३	५३१ (१)	४१५	५९६	४५७	४९९
३३४	३००	३७४	५३२	४१६	५९७	४५८	५१९ (१)
३३५	५३७	३७५	५३४	४१७	५९८	४५९	६९३
३३६	४४७	३७६	५३९	४१८	६००	४६०	१३८
३३७	४४९	३७७	५४०	४१९	६०१	४६१	६६६
३३८	४५२	३७८	५४१	४२०	६०२	४६२	६६७
३३९	४५३	३७९	५४८	४२१	६०४	४६३	६६९
३४०	४५५ (१)	३८०	५५०	४२२	५३८	४६४	६७०
३४१	{ ३५८ (१)	३८१	५५१	४२३	६३१	४६५	६७१
	{ ४६४	३८२	५५२	४२४	६३२	४६६	६७२
३४२	४७१	३८३	५५३	४२५	६३४	४६७	६७३
३४३	४६५	३८४	४८१	४२६	६३३	४६८	६७४
३४४	४७५	३८५	४१८	४२७	६३३	४६९	६७५
३४५	४७६	३८६	४६१	४२८	६३५	४७१	६७६
३४६	४७८	३८७	३७७	४२९	६३६	४७२	६७८
३४७	४८०	३८८	५८१	४३०	६३७	४७३	६७९
३४८	५०३	३८९	३८९	४३१	६६०	४७४	६८०
३४९	४८२	३९०	५६२	४३२	३२७	४७५	६८१
३५०	४८४	३९१	५६३	४३३	६६०	४७६	६८२
३५१	४७९	३९२	५६३ (३)	४३४	६६०	४७७	६८३
३५२	४८५	३९३	५६४	४३५	६६०	४७८	६८४
३५३	४८८	३९४	५६५	४३६	६६०	४७९	६८५
३५४	४९०	३९५	५६६	४३७	६६०	४८०	६८६
३५५	४९१	३९७	५६७	४३८	६६०	४८१	६८९
३५६	५०६	३९७	५६८	४३९	६६०	४८२	६९०
३५७	५०५	३९८	५६९	४४०	६६०	४८३	७०३
३५८	४८३	३९९	५७५	४४१	६६३ (३)	४८४	७०४
३५९	{ ४०६	४००	५७६	४४२	६६३ (३)	४८५	७०४
	{ ५०७	४०१	५७७	४४३	५१८	४८६	७०७
३६०	५१०	४०२	५७८	४४४	६६४	४८७	७०८
३६१	५११	४०३	५७९	४४५	३४८	४८८	७०९
३६२	५१६	४०४	५८०	४४६	१९	४८९	७११
३६३	८१८	४०५	५८६	४४७	६२९	४९०	७१२
३६४	५१७	४०६	५८७	४४८	१३८	४९१	७१४
३६५	६१९	४०७	५८८	४४९	६२९	४९२	७१५

૧૪ સમયસાર સં. ટી. મા. ટી.—મગવત્સુન્દરચાર્યજીનું મૂલ ગાથાએ શ્રીમદ્-ચન્દ્રમૂર્તિકૃત આત્મરત્નાતિ, શ્રીજયસેનાચાર્યજીનું તાત્પર્યટિપ્તિ એવી બે સંસ્કૃત ટીકાએ જોર ૨૦ પં. ૭૫ ચન્દ્રજીની ટીકાને આધારસે ટિપ્તિ હુદ્દે પ્રચલિત હિન્દીટીકા એવી ૧ ટીકાઓ સહિત ૫૬ ગ્રંથ સુન્દરતા પૂર્વક છપાયા છે । હાલમાં જીવાંતીવાધિકાર, કર્તૃકર્મ, પુણ્ય પાપ, આસન, સંવર, નિર્જરા, વંધ, મોક્ષ, સર્વેશ્વરજ્ઞાનાધિકાર એવે ૯ અધિકાર છે । જૈનધર્મના અસલી સ્વરૂપ દિશાનેવાલા અપૂર્વ ગ્રંથ છે । સુન્દર જિલ્લે વેંચે હુપ ૬૦૦ પૃષ્ઠેકિ ગ્રંથકા મૂલ્ય સિર્ફ ૪૥) છે ।

ગુજરાતી ગ્રંથ.

(દાલયોથ અસરોંમેં.)

૧ શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર—શ્રીમદ્ની સોલ વર્ષ પહેલાની વયથી દેહોત્તર પર્વતના વિચારોને સમ્રહ । બીજી આદિતિ વધા સંશોધનપૂર્વક ગ્રહાર પાડી છે । સ્વાસ કંઠા કાગલજ્જર નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં સ્વાસ તૈયાર કરાવેલા ટાઈપથી છપાયું છે । મહાત્મા ગાંધીજીની ક્લેસલી મહત્ત્વદૂર્ણ પ્રસ્તાવના છે । શ્રીમદ્ના જુદા જુદા વયના ૫ સુન્દર ચિત્ર છે । પૃષ્ઠસંસ્થા સચ્ચ બાર પેઝી સાદ્જના ૮૨૫ । સુન્દર વાઈડિંગ છે । ફક્ત માગનું રૂ. ૧૧ જે માગનું રૂ. ૧૨.

૨ મોક્ષમાલા—કર્તા મરહુમ શતાવધાની કવિ શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર છે, આ ફક્ત સ્વાદાત્મકાવલોપદુક્ષનું વીજ છે, આ ગ્રંથ તત્ત્વ પામવાની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી શકે, એવું પણ કંઈ બરો પણ દેવત રહ્યું છે, આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ઉચ્ચરતા શાક શુભની આત્મકલ્યાણ સરલતાથી સાધી શકેને છે, આ પુસ્તકની ત્રણ આવૃત્તિ સલાસ ચર્ચે ગઈ છે, ચોથી આવૃત્તિ તૈયાર થાય છે । મૂલ્ય ૧)

૩ માનના-ચોધ—આ ગ્રંથના કર્તા ઉક્ત મહાપુરુષજ છે, વૈરાગ્ય ૫ આ ગ્રંથનો મુલ્ય વિષય છે, પાત્રતા પામવાનું અને કપાયમલ દૂર કરવાનું આ ગ્રંથ ઉત્તમ સાધન છે, આત્મ-ગનેર્પાઓને આ ગ્રંથ આનંદોદ્ઘાસ આપનાર છે, આ ગ્રંથની પણ આ ત્રીજી આવૃત્તિ છે, આ ગ્રંથે ગ્રંથો સ્વાસ કરીને પ્રમાવના કરવા સારું અને પાઠશાળા, જ્ઞાનશાળા, તેમજ સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાભ્યાસ કરવામાટે અતિ હિતમ છે, અને તેથી સર્વ કોઈ લાભ ચર્ચે શકે, તે માટે ગુજરાતી માપામા અને વાલ્કલોપ ટાઈપમા છપાવેલ છે । મૂલ્ય ૧)

મિલનેકા પતા—

શા. રેવાચંકર જગજીવન જૈંહરી
આનરેરી વ્યવસ્થાપક શ્રીપરમશ્રુતપ્રમાવક જૈનમંડલ,
જૈંહરીચાનાર સારાકુના વન્નદે નં. ૨.

प्रथम आवृत्ति क्र.सं.	बीजी आवृत्ति क्र.सं.	प्रथम आवृत्ति क्र.सं.	बीजी आवृत्ति क्र.सं.	प्रथम आवृत्ति क्र.सं.	बीजी आवृत्ति क्र.सं.	प्रथम आवृत्ति क्र.सं.	बीजी आवृत्ति क्र.सं.
४९३	७१६	५३३	७००	५६८	६९४ (९)	४	४१
४९४	७१७	५३२	६९४ (२)	५६९	८५४	५	४२
४९५	७१९	५३३	७९९	५७०	६४२	६	४४
४९६	७२०	५३४	८११	५७१	३११	७	६२
४९७	७२१	५३५	८२१ (१)	५७२	६२८	८	१०७
४९८	७२२	५३६	८२१ (२)	५७३	६६८	९	११३
४९९	७२३	५३७	८२२	५७४	६९४ (७)	१०	१५३
५००	७२४	५३८	८२४	५७५	६९४ (१२)	११	२१२
५०१	७२८	५३९	८२५	५७६	८७१		
५०२	७३०	५४०	८२७ (१)	५७७	८७४		
५०३	७३३	५४१	८२८ (१)	उपदेस छाया. घ. ४०७-१ बी		१३	६६
५०४	७३४ (३)	५४२	८२८ (२)			१४	६७
५०५	७३४ (१)	५४३	६९४ (८)	घ. ४०७-१६ सुपी/घ. ४९६ बी		१५	७१
५०६	७३७	५४४	४९३			१६	७३
५०७	७३८	५४४	४५६	व्याख्यानसार. घ. ४६१ बी		१७	८९
५०८	८३३ (१)	५४५	७१३ (४)			१८	९२
५०९	४०७	५४६	८२९	४९० सुपी. } घ. ६६३ बी		१९	९४
५१०	४०७	५४७	८३९			२०	९५
५११	४४३	५४८	७४९	उपदेससार. घ. ५०९ बी		२१	९६
५१२	४४४	५४९	८४० (१)			२२	९७
५१३	४४४	५५०	८४५	५३६ सुपी. } घ. ७४२ बी		२३	९८
५१४	४४८	५५१	८४६			२४	९९
५१५	४५१	५५२	८४६	७६९ सुपी		२५	१००
५१६	४५४	५५३	८५३ (१)			२६	१०४
५१७	{ ७६०	५५४	८५० (१)	धृष्टि पत्र (१)		२७	१०६
५१८		५५५	८५३ (२)			२८	१०६ (२)
५१९	७६२	५५६	८५५ (१)	धृष्टि पत्र (२)		२९	१३२ (१)
५२०	७६४	५५७	८५६ (१)			३०	१३५ (१)
५२१	७१३ (१)	५५८	८६३	४७४		(घ. ३२२-१ बी ३२२-४)	
५२२	७६७	५५९	८७७			३	४६७
५२३	७१३ (२)	५६०	८२९	३३८ (१)		२	४९४
५२४	६९२ (१)	५६१	६९६ (६)			३	५२३
५२५	६९२ (२)	५६२	६९४ (३)	५४५		४	५२४
५२६	७८१	५६३	७९९				
५२७	७८७	५६४	६९४ (४)	(घ. १८६-१ बी १८६-१६)			
५२८	७६६	५६५	५०९			२९	
५२९	७६७	५६६	६९४ (१०)	३८		३८	
५३०	७६८	५६७	६९४ (११)			४०	

रोजनिशी.

हाथ नोंधो.

यथाक्रम अंदर आवी गई

ये, सेमत्र चरंग देवटे आवी

ये. घ. ७७५ बी ८०८ सुपी.

श्रीरायचन्द्रजैनशास्त्रमाला ।

प्रकाशित ग्रन्थोंकी सूची ।

विदित हो कि स्वर्गवासी तत्त्वज्ञानी शतावधानी कविवर श्रीरायचन्द्रजीने अतिशय उपयोगी और अलम्य जैसे श्रीकुन्दकुन्दाचार्य, श्रीउमास्वाति (मी) मुनीश्वर, श्रीनेमिचन्द्राचार्य, श्रीअकलहस्तामी, श्रीशुभचन्द्राचार्य, श्रीअमृतचन्द्रसूरि, श्रीहरिमद्रसूरि, श्रीहेमचन्द्राचार्य आदि महान् आचार्योंके रचे हुए जैन तत्त्वग्रन्थोंका सर्वसाधारणमें प्रचार करनेके लिये श्रीपरमश्रुतप्रभावकर्मण्डलकी स्थापना की थी। जिसके द्वारा उक्त कविराजके स्मरणार्थ रायचन्द्रजैनशास्त्रमालामें अतिशय प्राचीन ग्रंथ प्रगट किये गये हैं, और तत्त्वज्ञानाभिलाषी भव्यजीवोंको आनंदित कर रहे हैं।

इस शास्त्रमालाकी योजना विज्ञपाठकोंको दिगम्बरीय तथा श्वेताम्बरीय उभय पक्षके अपिप्रणीत सर्वसाधारणोपयोगी उत्तमोत्तम ग्रन्थोंके अभिप्राय विदित हों, इसके लिये की गई है। इसलिये आत्मकल्याणके इच्छुक भव्यजीवोंसे प्रार्थना है, कि इस पवित्र शास्त्रमालाके ग्रन्थोंके ग्राहक बनकर अपनी चललक्ष्मीको अचल करें, और तत्त्वज्ञानपूर्ण जैनसिद्धान्तोंका पठन-पाठन द्वारा प्रचारकर हमारी इस परमार्थ-योजनाके परिश्रमको सफल करें। तथा प्रत्येक मन्दिर सरस्वतीमण्डार, समा और पाठशालाओंमें इनका संग्रह अवश्य करना चाहिये। हम अपने पाठकोंसे सिर्फ इतनी ही सहायता चाहते हैं, कि शास्त्रमालाके ग्रंथोंको मँगाकर हमारे चत्ताहको बढ़ावें, जिससे हम अधिकाधिक महत्त्वपूर्ण ग्रंथ प्रकाशित करनेमें समर्थ होवें।

इस शास्त्रमालाकी प्रशंसा मुनिमहाराजोंने तथा विद्वानोंने बहुत ही की है, उसको हम स्वानामावसे लिख नहीं सकते। यह संसा किसी स्वार्थके लिये नहीं है, केवल परोपकारके वास्ते है। जो द्रव्य आता है, वह इसी शास्त्रमालामें उत्तम ग्रन्थोंके उद्धारके वास्ते लगाया जाता है। हमारे समी ग्रंथ बड़ी शुद्धता और सुन्दरतापूर्वक अपने विषयके पूर्ण विद्वानों द्वारा टीका करवाके अच्छे कागजपर छपाये गये हैं। मूल्य भी अपेक्षाकृत कम है। उच्चमताका यही सबसे बड़ा प्रमाण है, कि कई ग्रंथोंके तीन तीन चार चार संस्करण हो गये हैं।

१ पुरुषार्थसिद्ध्युपाय भाषाटीका—यह श्रीअमृतचन्द्रसामीविरचित मूल और पं० नाथूरामजी प्रेमीकृत सान्वय सरल भाषाटीका सहित है, यह प्रसिद्ध शास्त्र है, इसमें आचारसंवन्धी बड़े बड़े गूढ़ रहस्य हैं, विशेषकर हिंसाका स्वरूप बहुत खूबीके साथ दर्शाया गया है, यह दो बार छपकर बिक गया था, इसकारण सशोधन कराके तीसरी बार छपाया गया है। न्योछावर सजिल्दका १।)

प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.	प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.	प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.	प्रथम आवृत्ति आंक.	बीजी आवृत्ति आंक.
४९३	७९६	५३१	७००	५६८	६९४ (९)	४	४१
४९४	७९७	५३२	६९४ (२)	५६९	८५४	५	४२
४९५	७९८	५३३	७९९	५७०	६४२	६	४४
४९६	७९९	५३४	८११	५७१	३११	७	६२
४९७	८००	५३५	८२१ (१)	५७२	६२८	८	१०७
४९८	८०१	५३६	८२१ (२)	५७३	६६८	९	११३
४९९	८०२	५३७	८२२	५७४	६९४ (७)	१०	१५३
५००	८०३	५३८	८२४	५७५	६९४ (१२)	११	२१७
५०१	८०४	५३९	८२५	५७६	८७१		
५०२	८०५	५४०	८२७ (१)	५७७	८७४		
५०३	८०६	५४१	८२८ (१)	उपदेश छाया,		१३	६६
५०४	८०७	५४२	६९४ (८)	पृ. ४०७-१ बी		१४	६७
५०५	८०८	५४३	४९३	४०७-५६ सुषी		१५	७७
५०६	८०९	५४४	४५६	पृ. ४५६ बी		१६	७८
५०७	८१०	५४५	७१३ (४)	५५० सुषी		१७	८०
५०८	८११	५४६	८२९	व्याख्यानसार.		१८	८१
५०९	८१२	५४७	८३९	पृ. ४६१ बी		१९	८२
५१०	८१३	५४८	७४९	४९० सुषी.		२०	८३
५११	८१४	५४९	८४० (१)	६९४ सुषी		२१	८४
५१२	८१५	५५०	८४५	उपदेशसार.		२२	८५
५१३	८१६	५५१	८४६	पृ. ५०९ बी		२३	८६
५१४	८१७	५५२	८४९	५३६ सुषी.		२४	८७
५१५	८१८	५५३	८४९	पृ. ७४२ बी		२५	८८
५१६	८१९	५५३	८५३ (१)	७६९ सुषी		२६	८९
५१७	८२०	५५४	८५० (१)	शृङ्खि पत्र (१)		२७	९०
५१८	८२१	५५५	८५३ (२)	१		४६१	२८
५१९	८२२	५५६	८५५ (१)	२		६९४ (१)	२९
५२०	८२३	५५७	८५६ (१)	शृङ्खि पत्र (२)		२९	३०
५२१	८२४	५५८	८६३	१		४९३	३१
५२२	८२५	५५९	८७७	२		४७४	३२
५२३	८२६	५६०	८२९	३		१७३ (२)	३३
५२४	८२७	५६१	६९६ (६)	४		३३८ (२)	३४
५२५	८२८	५६२	६९४ (३)	५		४६६	३५
५२६	८२९	५६३	७५६	६		८६९	३६
५२७	८३०	५६४	६९४ (४)	७		५४५	३७
५२८	८३१	५६५	५०९	(पृ. १८६-१ बी १८६-१६)			
५२९	८३२	५६६	६९४ (१०)	१		२९	
५३०	८३३	५६७	६९४ (११)	२		३८	
				३		४०	

रोजनिशी.

हाथ में

यथाक्रम दा

छे, तेमज हा,

ले. पृ. ७७७

रौजनिद्री.

हाथ न

यथाक्रम वा

छे. तैमज हा,

छे. पृ. ७७७

यह कार्य अनुपम सामर्थ्यवाले इसके रचयिताका ही था । तत्त्वार्थके छोटे छोटे सूत्रोंके अर्थगामीयको देखकर विद्वानोंको विस्मित होना पड़ता है । दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी शास्त्रीद्वारा संशोधित होकरके छप रहा है । मूल्य लगभग २॥)

८ स्याद्वादमंजरी संस्कृत टी. भा. टी.—श्रीहिमचन्द्राचार्यकृत अन्ययोगव्यवच्छेदिका-द्वात्रिंशिका—श्रीमहावीरस्तोत्रपर श्रीमल्लिपेणसुरिकी वित्तृत टीका और पं० वंशीधरजी शास्त्रीकृत भाषाटीका सहित, इसमें छहों मर्तोंका विवेचन करके टीका कर्त्ताने स्याद्वादको पूर्णरूपसे सिद्ध किया है । दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी शास्त्री द्वारा संशोधित होकरके छपेगी । मूल्य लगभग ४)

९ गोम्मटसार भा. टी.—(कर्मकाण्ड) श्रीनेमिचन्द्रसिद्धान्तचक्रवर्तीकृत मूल और पं० मनोहरलालजी शास्त्रीकृत भाषाटीका सहित, इसमें जैनतत्त्वोंका स्वरूप कहते हुए जीव तथा कर्मका स्वरूप इतना विस्तारसे है, कि वचनद्वारा प्रशंसा नहीं हो सकती है, देखनेसे ही मालूम हो सकता है, जो कुछ संसारका झगड़ा है, वह इन्हीं दोनों (जीव-कर्म) के संबन्धसे है, सो इन दोनोंका स्वरूप दिखानेके लिये यह ग्रंथ—रत्न अपूर्व सूर्य है । दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी शास्त्रीद्वारा संशोधित हो करके छपा है । मूल्य सजिल्दका २॥)

१० गोम्मटसार भा. टी.—(जीवकाण्ड) श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल गाथायें पं० खूबचन्द्रजी शास्त्रीकृत संस्कृत छाया तथा बालबोधिनीटीका सहित । इसमें गुणस्थानोंका वर्णन, जीवसमाप्त, पर्याप्ति, प्राण, सज्ञा, मार्गणा, उपयोग, अन्तर्भाव, आलाप ऐसे अनेक अधिकार हैं । सूक्ष्म तत्त्वोंका विवेचन करनेवाला अपूर्व ग्रंथ है । दूसरी बार संशोधित होकर के छपा है । मूल्य सजिल्दका २॥)

११ प्रवचनसार सं. टी. भा. टी.—मूल ग्रंथकर्त्ता श्रीकुन्दकुन्दाचार्य, श्रीअमृतचन्द्र-सरिकृत तत्त्वदीपिका, जयसेनाचार्यकृत तात्पर्यवृत्ति, ऐसी दो संस्कृत टीकायें व स० पं० हेमराजजीकृत बालबोधिनी भाषाटीका ऐसी तीन टीकायें हैं । जीव कर्म स्वरूप जाननेके बाद साक्षात् मोक्षमार्गरूप शुद्धात्माका अनुभव करानेमें यह ग्रंथ अपूर्व रसायन है । अध्यात्मक ग्रंथ है । मूल्य सजिल्दका ३)

१२ परमात्मप्रकाश सं. टी. भा. टी.—श्रीयोगीन्द्रदेवकृत प्राकृत दोहा श्रीब्रह्मदेव-सरिकृत संस्कृतटीका और पं० दौलतरामजीकी पुरानी भाषाटीकाके आधारसे प्रचलित हिन्दीमें सरल टीका है । यह अध्यात्म-ग्रंथ निश्चय मोक्षमार्गका साधक होनेसे बहुत उपयोगी है । मूल्य सजिल्दका ३)

१३ लब्धिसार भा. टी.—(क्षपणासार गर्भित) श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल और स० पं० मनोहरलालजी शास्त्रीकृत संस्कृत छाया और हिन्दी भाषाटीका सहित । यह ग्रंथ गोम्मटसारका परिशिष्ट है । इसमें मोक्षका मूल कारण सम्यक्त्वके प्राप्त होने में सहायक, क्षयोपशम, विशुद्धि, देशना, प्रायोग्य, करण, इन पाँच लब्धिषोंका वर्णन है । मूल्य सजिल्दका १॥)

२ पञ्चास्तिकाय संस्कृत टी. भा. टी.—श्रीकुन्दकुन्दाचार्यकृत मूल और श्रीचन्द्र-चन्द्रसरिकृत तत्त्वदीपिका, जयसेनाचार्यकृत तात्पर्यवृत्ति संस्कृतटीका, और पं० पन्नालालजी वाकलीवालकृत अन्वय अर्थ भाचार्य सहित, प्रसिद्ध शास्त्र-रत्न है। इसमें जीव, अजीव, धर्म, अधर्म और आकाश इन पाँचों द्रव्योंका तो उत्तम रीतिसे वर्णन है, तथा काल द्रव्यका भी संक्षेपसे वर्णन किया गया है। इसकी भाषाटीका स्वर्गीय पांडे हेमराजजीकी भाषाटीकाके अनुसार नवीन सरल भाषाटीकामें परिवर्तन की गई है। दूसरी बार छपी है। मूल्य सजिल्दका २)

३ ज्ञानार्णव भा. टी.—मूलकर्ता श्रीशुभचन्द्राचार्य, स० पं० जयचन्द्रजी की पुरानी भाषावचनिकाके आधारसे पं० पन्नालालजी वाकलीवालने हिन्दी भाषाटीका लिखी है। इसमें ध्यानका वर्णन बहुत ही उत्तमतासे किया है, प्रकरणवश ब्रह्मचर्यमतका वर्णन भी विस्तृत है, तीसरी बार छपा है। योगशास्त्र संबंधी अपूर्व ग्रंथ है। प्रारंभमें ग्रंथकर्ताका शिक्षाप्रद जीवनचरित है। मूल्य सजिल्दका ४)

४ सप्तमंगीतरंगिणी भा. टी.—श्रीमद्विमलदासकृत मूल पं० ठाकुरप्रसादजी शर्माकृत भा० टी०। यह न्यायका अपूर्व ग्रंथ है, इसमें ग्रंथकर्ताने स्यादस्ति, स्यात्वास्ति आदि सप्तमंगी नयका विवेचन नव्यन्यायकी रीतिसे किया है। स्याद्वादमत क्या है, यह जाननेके लिये यह ग्रंथ अवश्य पढ़ना चाहिये। दूसरी बार छपी है। न्यो० १)

५ बृहद्रव्यसंग्रह संस्कृत टी. भा. टी.—श्रीनेमिचन्द्रस्वामीकृत मूल और श्रीब्रह्म-देवजीकृत संस्कृतटीका, पं० जवाहरलालजी शास्त्रीकृत भाषाटीका सहित है, इसमें छह द्रव्योंका स्वरूप अति स्पष्ट रीतिसे दिखाया गया है। दूसरी बार छपा है। कपड़ेकी सुन्दर जिल्द है। मूल्य २।)

६ त्रय्यानुयोगतर्कणा भा. टी.—इस ग्रंथमें शास्त्रकार श्रीमद्भोजसागरजीने सुगमतासे मन्दबुद्धिजीवोंको द्रव्यज्ञान होनेके लिये 'अथ "गुणपर्यवयवद्रव्यम्" इस महाशास्त्र सत्त्वार्थसूत्रके अनुकूल द्रव्य-गुण तथा अन्य पदार्थोंका भी विशेष वर्णन किया है, और प्रतंगवश 'स्यादस्ति' आदि सप्तमंगोंका और दिगंबराचार्यवर्म श्रीदेवसेनस्वामीविरचित नयचक्रके आधारसे नय, उपनय तथा मूलनयोंका भी विस्तारसे वर्णन किया है। पं० ठाकुरप्रसादजी शर्मा की बनाई सरल भाषाटीका सहित है। सुन्दर जिल्द बँधी है। न्यो० २)

७ समाप्यतत्त्वार्थाधिगमसूत्रम्। श्रीउमास्वामीकृत मूल सूत्र और भाष्य (संस्कृतटीका) और पं० ठाकुरप्रसादजी शर्माकृत भाषाटीका सहित, इसका दूसरा नाम तत्त्वार्थाधिगम मोक्ष-शास्त्र भी है। जैनियोंका यह परममान्य और मुख्य ग्रंथ है। इसमें जैनधर्मके संपूर्ण सिद्धान्त आचार्यपर्यंत बड़े स्पष्टवसे संग्रह किये हैं। ऐसा कोई भी जैनसिद्धान्त नहीं है, जो इसके सूत्रोंमें गर्भित न हो। सिद्धान्त-सागरको एक अत्यन्त छोटेसे तत्त्वार्थरूपी घटमें भर देना

यह कार्य अनुपम सामर्थ्यवाले इसके रचयिताका ही था । तत्त्वार्थके छोटे छोटे सूत्रोंके अर्थगंभीर्यको देखकर विद्वानोंको विस्मित होना पड़ता है । दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी शास्त्रीद्वारा संशोधित होकरके छप रहा है । मूल्य लगभग २॥)

८ स्याद्वादमंजरी संस्कृत टी. भा. टी.—श्रीहेमचन्द्राचार्यकृत अन्ययोगव्यवच्छेदिका-
द्वात्रिंशिका—श्रीमहावीरस्तोत्रपर श्रीमल्लिपेणसूरिकी विस्तृत टीका और पं० बंशीधरजी शास्त्रीकृत
भाषाटीका सहित, इसमें छहों मतोंका विवेचन करके टीका कर्त्ताने स्याद्वादको पूर्णरूपसे सिद्ध
किया है । दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी शास्त्री द्वारा संशोधित होकरके छपेगी । मूल्य लगभग ४)

९ गोम्मटसार भा. टी.—(कर्मकाण्ड) श्रीनेमिचन्द्रसिद्धान्तचक्रवर्तिकृत मूल और
पं० मनोहरलालजी शास्त्रीकृत भाषाटीका सहित, इसमें जैनतत्त्वोंका स्वरूप कहते हुए जीव
तथा कर्मका स्वरूप इसना विस्तारसे है, कि वचनद्वारा प्रशंसा नहीं हो सकती है, देखनेसे
ही मालूम हो सकता है, जो कुछ संसारका झगड़ा है, वह इन्हीं दोनों (जीव-कर्म)
के संबन्धसे है, सो इन दोनोंका स्वरूप दिखानेके लिये यह ग्रंथ—रत्न अपूर्व सूर्य है ।
दूसरी बार पं० खूबचन्द्रजी शास्त्रीद्वारा संशोधित हो करके छपा है । मूल्य सजिल्दका २॥)

१० गोम्मटसार भा. टी.—(जीवकाण्ड) श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल गाथायें
पं० खूबचन्द्रजी शास्त्रीकृत संस्कृत छाया तथा बालबोधिनीटीका सहित । इसमें गुणस्थानोंका
वर्णन, जीवसमाप्त, पर्याप्ति, प्राण, संज्ञा, मार्गणा, उपयोग, अन्तर्भाव, आलाप ऐसे अनेक
अधिकार हैं । सूक्ष्म तत्त्वोंका विवेचन करनेवाला अपूर्व ग्रंथ है । दूसरी बार संशोधित
होकर के छपा है । मूल्य सजिल्दका २॥)

११ प्रवचनसार सं. टी. भा. टी.—मूल ग्रंथकर्त्ता श्रीकुन्दकुन्दाचार्य, श्रीअमृतचन्द्र-
सूरिकृत तत्त्वदीपिका, जयसेनाचार्यकृत तात्पर्यवृत्ति, ऐसी दो संस्कृत टीकायें व
स्व० पं० हेमराजजीकृत बालबोधिनी भाषाटीका ऐसी तीन टीकायें हैं । जीव कर्म स्वरूप
जाननेके बाद साक्षात् मोक्षमार्गरूप शुद्धात्माका अनुभव करानेमें यह ग्रंथ अपूर्व रसायन
है । अध्यात्मक ग्रंथ है । मूल्य सजिल्दका ३)

१२ परमात्मप्रकाश सं. टी. भा. टी.—श्रीयोगीन्द्रदेवकृत प्राकृत दोहा श्रीब्रह्मदेव-
सूरिकृत संस्कृतटीका और पं० दौलतरामजीकी पुरानी भाषाटीकाके आधारसे प्रचलित
हिन्दीमें सरल टीका है । यह अध्यात्म-ग्रंथ निश्चय मोक्षमार्गका साधक होनेसे बहुत
उपयोगी है । मूल्य सजिल्दका ३)

१३ लब्धिसार भा. टी.—(क्षणासार गर्भित) श्रीनेमिचन्द्राचार्यकृत मूल और
स्व० पं० मनोहरलालजी शास्त्रीकृत संस्कृत छाया और हिन्दी भाषाटीका सहित । यह ग्रंथ
गोम्मटसारका परिशिष्ट है । इसमें मोक्षका मूल कारण सम्यक्त्वके प्राप्त होने में
सहायक, क्षयोपशम, विशुद्धि, देशना, प्रायोग्य, करण, इन पाँच लब्धियोंका वर्णन है ।
मूल्य सजिल्दका १॥)

૧૪ સમયસાર સં. ટી. મા. ટી.—મગત્સુન્દકુન્દાચાર્યકૃત મૂલ ગાયત્રે શ્રીમદ્-ચન્દ્રસૂરિરૂપ આત્મસ્થાતિ, શ્રીજયસેનાચાર્યકૃત તાત્પર્યવૃત્તિ પેસી દો સંસ્કૃત ટીકાયે જૌર ત્વ૦ પ૦ જયચન્દ્રજીકી ટીકાકે આધારસે લિસી હુદે પ્રચલિત હિન્દીટીકા પેસી ૩ ટીકાઓ સહિત યહ ગ્રંથ સુન્દરતા પૂર્વક છપાયા હૈ । હસમે જીવાજીવાધિકાર, કર્તૃકર્મ, પુણ્ય પાપ, આશ્વન, સંવર, નિર્જરા, વંધ, મોક્ષ, સર્વવિશુદ્ધ જ્ઞાનાધિકાર એસે ૯ અધિકાર હૈ । જૈનધર્મકા અસલી સ્વરૂપ દિશાનેવાલા અપૂર્વ ગ્રંથ હૈ । સુન્દર જિલ્દ વૈંચે હુપ ૬૦૦ પૃષ્ઠોંકે ગ્રંથકા મૂલ્ય સિર્ફ ૪૥૫૫ હૈ ।

ગુજરાતી ગ્રંથ.

(બાલ્યોષ અક્ષરોંમે.)

૧ શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર—શ્રીમદ્ની સોઠ વર્ષ પહેલાની વયથી દેહોત્તર્ગ પર્યંતના વિચારોનો સમહ । વીંજી આશુતિ વધા સંશોધનપૂર્વક બહાર પાડી છે । સ્વાસ ડંચા કાગલજીર નિર્ણયસાગર પ્રેસમા સ્વાસ તૈયાર કરાવેલા ટાઇપથી છપાયું છે । મહાત્મા ગાંધીજીની ભક્ષેલી મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રત્યાવના છે । શ્રીમદ્ના જુદા જુદા વયના ૫ સુન્દર ચિત્ર છે । પૃષ્ઠસંખ્યા રાચલ ચાર પૈંજી સાહજના ૮૨૫ । સુન્દર બાઈંડિંગ છે । દર માગનું રૂ. ૧૧ વૈ માગનું રૂ. ૧૨.

૨ મોક્ષમાલા—કર્ણ મરહુમ યતાવધાની કવિ શ્રીમદ્રાજચન્દ્ર છે, આ દ્રક સ્વાદ્વાદ તત્ત્વાવનોષદ્વક્ત્રું વીંજ છે, આ ગ્રંથ તત્ત્વ પામવાની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી શકે, યવું દ્રમાં કંદૈ અદો પળ દૈવત રહું છે, આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ઉદ્ધરતા બાલ યુવાની આત્મકલ્યાણ સરલતાથી સાધી શકેને છે, આ પુસ્તકની ત્રણ આશુતિ સલાસ થઈ ગઈ છે, વીંચી આશુતિ તૈયાર થાય છે । મૂલ્ય ૧)

૩ માનના-ગ્રોધ—આ ગ્રંથના કર્ણ ઉક્ત મહાપુરુષ છે, વૈરાગ્ય દ્ર આ ગ્રંથનો મુખ્ય નિષય છે, પાત્રતા પામવાનું અને કપાયમલ દૂર કરવાનું આ ગ્રંથ ઉત્તમ સાધન છે, આત્મ-ગમેપીઓને આ ગ્રંથ આનંદોદ્ભાસ આપનાર છે, આ ગ્રંથની પળ આ વીંજી આશુતિ છે, આ વળે ગ્રંથો સ્વાસ કરીને પ્રમાવના કરવા સારૂ અને પાઠશાળા, જ્ઞાનશાળા, તૈમજ સ્કૂલોમા વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યામ્યાસ કરવામાટે અતિ ઉત્તમ છે, અને તેથી સર્વ કોઈ લામ લઈ શકે, તે માટે ગુજરાતી માપામાં અને બાલ્યોષ ટાઇપમાં છપાવેલ છે । મૂલ્ય ૧)

મિલનેકા પવા—

દાર૦ રૈવાશંકર જગજીવન જૌંદીરી
આનરેરી બ્યવસ્થાપક શ્રીપરમશ્રુતપ્રમાવક જૈનમળ્ડલ,
જૌંદીરીવાજાર સારાકુવા અમ્મઈ નં૦ ૨.